๚ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส๚

ขุทฺทกนิกาเย

ปฏิสมฺภิทามคฺคปาฬิ

๑. มหาวคฺโค

มาติกา

๑. โสตาวธาเน ปญฺญา สุตมเย ญาณํ๚

๒. สุตฺวาน สํวเร ปญฺญา สีลมเย ญาณํ๚

๓. สํวริตฺวา สมาทหเน ปญฺญา สมาธิภาวนามเย ญาณํ๚

๔. ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํ๚

๕. อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนานํ ธมฺมานํ สงฺขิปิตฺวา ววตฺถาเน ปญฺญา สมฺมสเน ญาณํ๚

๖. ปจฺจุปฺปนฺนานํ ธมฺมานํ วิปริณามานุปสฺสเน ปญฺญา อุทยพฺพยานุปสฺสเน ญาณํ๚

๗. อารมฺมณํ ปฏิสงฺขา ภงฺคานุปสฺสเน ปญฺญา วิปสฺสเน ญาณํ๚

๘. ภยตุปฏฺฐาเน ปญฺญา อาทีนเว ญาณํ๚

๙. มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํ๚

๑๐. พหิทฺธา วุฏฺฐานวิวฏฺฏเน ปญฺญา โคตฺรภุญาณํ๚

๑๑. ทุภโต วุฏฺฐานวิวฏฺฏเน ปญฺญา มเคฺค ญาณํ๚

๑๒. ปโยคปฺปฏิปฺปสฺสทฺธิ ปญฺญา ผเล ญาณํ ๚

๑๓. ฉินฺนวฏุมานุปสฺสเน [ฉินฺนมนุปสฺสเน (สฺยา.), ฉินฺนวฏุมนุปสฺสเน (สี. อฏฺฐ.)] ปญฺญา วิมุตฺติญาณํ๚

๑๔. ตทา สมุทาคเต [สมุปาคเต (สฺยา.)] ธเมฺม ปสฺสเน ปญฺญา ปจฺจเวกฺขเณ ญาณํ๚

๑๕. อชฺฌตฺตววตฺถาเน ปญฺญา วตฺถุนานตฺเต ญาณํ๚

๑๖. พหิทฺธาววตฺถาเน ปญฺญา โคจรนานตฺเต ญาณํ๚

๑๗. จริยาววตฺถาเน ปญฺญา จริยานานตฺเต ญาณํ๚

๑๘. จตุธมฺมววตฺถาเน ปญฺญา ภูมินานตฺเต ญาณํฯ

๑๙. นวธมฺมววตฺถาเน ปญฺญา ธมฺมนานตฺเต ญาณํฯ

๒๐. อภิญฺญาปญฺญา ญาตฏฺเฐ ญาณํฯ

๒๑. ปริญฺญาปญฺญา ตีรณฏฺเฐ ญาณํฯ

๒๒. ปหาเน ปญฺญา ปริจฺจาคฏฺเฐ ญาณํฯ

๒๓. ภาวนาปญฺญา เอกรสฏฺเฐ ญาณํฯ

๒๔. สจฺฉิกิริยาปญฺญา ผสฺสนฏฺเฐ [ผุสนฏฺเฐ (ก.)] ญาณํฯ

๒๕. อตฺถนานตฺเต ปญฺญา อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ

๒๖. ธมฺมนานตฺเต ปญฺญา ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ

๒๗. นิรุตฺตินานตฺเต ปญฺญา นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ

๒๘. ปฏิภานนานตฺเต ปญฺญา [ปฏิภาณนานตฺเต (สฺยา.)] ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ

๒๙. วิหารนานตฺเต ปญฺญา วิหารฏฺเฐ ญาณํฯ

๓๐. สมาปตฺตินานตฺเต ปญฺญา สมาปตฺตฏฺเฐ ญาณํฯ

๓๑. วิหารสมาปตฺตินานตฺเต ปญฺญา วิหารสมาปตฺตฏฺเฐ ญาณํฯ

๓๒. อวิกฺเขปปริสุทฺธตฺตา อาสวสมุจฺเฉเท ปญฺญา อานนฺตริกสมาธิมฺหิ ญาณํฯ

๓๓. ทสฺสนาธิปเตยฺยํ สนฺโต จ วิหาราธิคโม ปณีตาธิมุตฺตตา ปญฺญา อรณวิหาเร ญาณํฯ

๓๔. ทฺวีหิ พเลหิ สมนฺนาคตตฺตา ตโย จ สงฺขารานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา โสฬสหิ ญาณจริยาหิ นวหิ สมาธิจริยาหิ วสิภาวตา ปญฺญา นิโรธสมาปตฺติยา ญาณํฯ

๓๕. สมฺปชานสฺส ปวตฺตปริยาทาเน ปญฺญา ปรินิพฺพาเน ญาณํฯ

๓๖. สพฺพธมฺมานํ สมฺมา สมุจฺเฉเท นิโรเธ จ อนุปฏฺฐานตา ปญฺญา สมสีสฏฺเฐ ญาณํฯ

๓๗. ปุถุนานตฺตเตชปริยาทาเน ปญฺญา สเลฺลขฏฺเฐ ญาณํฯ

๓๘. อสลฺลีนตฺตปหิตตฺตปคฺคหฏฺเฐ ปญฺญา วีริยารมฺเภ ญาณํฯ

๓๙. นานาธมฺมปฺปกาสนตา ปญฺญา อตฺถสนฺทสฺสเน ญาณํฯ

๔๐. สพฺพธมฺมานํ เอกสงฺคหตานานตฺเตกตฺตปฏิเวเธ ปญฺญา ทสฺสนวิสุทฺธิญาณํฯ

๔๑. วิทิตตฺตา ปญฺญา ขนฺติญาณํฯ

๔๒. ผุฏฺฐตฺตา ปญฺญา ปริโยคาหเณ [ปริโยคาหเน (สฺยา.)] ญาณํฯ

๔๓. สโมทหเน ปญฺญา ปเทสวิหาเร ญาณํฯ

๔๔. อธิปตตฺตา ปญฺญา สญฺญาวิวฏฺเฏ ญาณํฯ

๔๕. นานตฺเต ปญฺญา เจโตวิวฏฺเฏ ญาณํฯ

๔๖. อธิฏฺฐาเน ปญฺญา จิตฺตวิวฏฺเฏ ญาณํฯ

๔๗. สุญฺญเต ปญฺญา ญาณวิวฏฺเฏ ญาณํฯ

๔๘. โวสเคฺค [โวสฺสเคฺค (พหูสุ)] ปญฺญา วิโมกฺขวิวฏฺเฏ ญาณํฯ

๔๙. ตถเฏฺฐ ปญฺญา สจฺจวิวฏฺเฏ ญาณํฯ

๕๐. กายมฺปิ จิตฺตมฺปิ เอกววตฺถานตา สุขสญฺญญฺจ ลหุสญฺญญฺจ อธิฏฺฐานวเสน อิชฺฌนเฏฺฐ ปญฺญา อิทฺธิวิเธ ญาณํฯ

๕๑. วิตกฺกวิปฺผารวเสน นานตฺเตกตฺตสทฺทนิมิตฺตานํ ปริโยคาหเณ ปญฺญา โสตธาตุวิสุทฺธิญาณํฯ

๕๒. ติณฺณนฺนํ จิตฺตานํ วิปฺผารตฺตา อินฺทฺริยานํ ปสาทวเสน นานตฺเตกตฺตวิญฺญาณจริยา ปริโยคาหเณ ปญฺญา เจโตปริยญาณํฯ

๕๓. ปจฺจยปฺปวตฺตานํ ธมฺมานํ นานตฺเตกตฺตกมฺมวิปฺผารวเสน ปริโยคาหเณ ปญฺญา ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณํฯ

๕๔. โอภาสวเสน นานตฺเตกตฺตรูปนิมิตฺตานํ ทสฺสนเฏฺฐ ปญฺญา ทิพฺพจกฺขุญาณํฯ

๕๕. จตุสฏฺฐิยา อากาเรหิ ติณฺณนฺนํ อินฺทฺริยานํ วสีภาวตา ปญฺญา อาสวานํ ขเย ญาณํฯ

๕๖. ปริญฺญเฏฺฐ ปญฺญา ทุเกฺข ญาณํฯ

๕๗. ปหานเฏฺฐ ปญฺญา สมุทเย ญาณํฯ

๕๘. สจฺฉิกิริยเฏฺฐ ปญฺญา นิโรเธ ญาณํฯ

๕๙. ภาวนเฏฺฐ ปญฺญา มเคฺค ญาณํฯ

๖๐. ทุเกฺข ญาณํฯ

๖๑. ทุกฺขสมุทเย ญาณํฯ

๖๒. ทุกฺขนิโรเธ ญาณํฯ

๖๓. ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํฯ

๖๔. อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ

๖๕. ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ

๖๖. นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ

๖๗. ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ

๖๘. อินฺทฺริยปโรปริยเตฺต ญาณํฯ

๖๙. สตฺตานํ อาสยานุสเย ญาณํฯ

๗๐. ยมกปาฏิหีเร ญาณํฯ

๗๑. มหากรุณาสมาปตฺติยา ญาณํฯ

๗๒. สพฺพญฺญุตญาณํฯ

๗๓. อนาวรณญาณํ ฯ

อิมานิ เตสตฺตติ ญาณานิฯ อิเมสํ เตสตฺตติยา ญาณานํ สตฺตสฏฺฐิ ญาณานิ สาวกสาธารณานิ; ฉ ญาณานิ อสาธารณานิ สาวเกหิฯ

มาติกา นิฏฺฐิตาฯ

๑. ญาณกถา

๑. สุตมยญาณนิเทฺทโส

๑. กถํ โสตาวธาเน ปญฺญา สุตมเย ญาณํ?

‘‘อิเม ธมฺมา อภิเญฺญยฺยา’’ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

‘‘อิเม ธมฺมา ปริเญฺญยฺยา’’ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

‘‘อิเม ธมฺมา ปหาตพฺพา’’ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

‘‘อิเม ธมฺมา ภาเวตพฺพา’’ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

‘‘อิเม ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา’’ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

‘‘อิเม ธมฺมา หานภาคิยา’’ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

“อิเม ธมฺมา ฐิติภาคิยา”ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

“อิเม ธมฺมา วิเสสภาคิยา”ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

“อิเม ธมฺมา นิเพฺพธภาคิยา”ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

“สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา”ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

“สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา”ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

“สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา”ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

“อิทํ ทุกฺขํ อริยสจฺจ”นฺติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

“อิทํ ทุกฺขสมุทยํ [ทุกฺขสมุทโย (สฺยา.)] อริยสจฺจ”นฺติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

“อิทํ ทุกฺขนิโรธํ [ทุกฺขนิโรโธ (สฺยา.) อฎฺฐกถา โอโลเกตพฺพา] อริยสจฺจ”นฺติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

“อิทํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฎิปทา อริยสจฺจ”นฺติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

๒. กถํ “อิเม ธมฺมา อภิเญฺญยฺยา”ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํ?

เอโก ธโมฺม อภิเญฺญโยฺย – สเพฺพ สตฺตา อาหารฎฺฐิติกาฯ เทฺว ธมฺมา อภิเญฺญยฺยา – เทฺว ธาตุโยฯ ตโย ธมฺมา อภิเญฺญยฺยา – ติโสฺส ธาตุโยฯ จตฺตาโร ธมฺมา อภิเญฺญยฺยา – จตฺตาริ อริยสจฺจานิฯ ปญฺจ ธมฺมา อภิเญฺญยฺยา – ปญฺจ วิมุตฺตายตนานิฯ ฉ ธมฺมา อภิเญฺญยฺยา – ฉ อนุตฺตริยานิฯ สตฺต ธมฺมา อภิเญฺญยฺยา – สตฺต นิทฺทสวตฺถูนิฯ อฎฺฐ ธมฺมา อภิเญฺญยฺยา – อฎฺฐ อภิภายตนานิฯ นว ธมฺมา อภิเญฺญยฺยา – นว อนุปุพฺพวิหาราฯ ทส ธมฺมา อภิเญฺญยฺยา – ทส นิชฺชรวตฺถูนิฯ

๓. “สพฺพํ, ภิกฺขเว, อภิเญฺญยฺยํฯ กิญฺจ, ภิกฺขเว, สพฺพํ อภิเญฺญยฺยํ? จกฺขุ [จกฺขุํ (สฺยา. ก.)], ภิกฺขเว, อภิเญฺญยฺยํ; รูปา อภิเญฺญยฺยา; จกฺขุวิญฺญาณํ อภิเญฺญยฺยํ; จกฺขุสมฺผโสฺส อภิเญฺญโยฺย; ยมฺปิทํ [ยมิทํ (ก.) สํ. นิ. ๔.๕๒ ปสฺสิตโพฺพ] จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, ตมฺปิ อภิเญฺญยฺยํฯ โสตํ อภิเญฺญยฺยํ; สทฺทา อภิเญฺญยฺยา...เป.... ฆานํ อภิเญฺญยฺยํ; คนฺธา อภิเญฺญยฺยา... ชิวฺหา อภิเญฺญยฺยา; รสา อภิเญฺญยฺยา... กาโย อภิเญฺญโยฺย; โผฎฺฐพฺพา อภิเญฺญยฺยา... มโน อภิเญฺญโยฺย; ธมฺมา อภิเญฺญยฺยา; มโนวิญฺญาณํ อภิเญฺญยฺยํ, มโนสมฺผโสฺส อภิเญฺญโยฺย; ยมฺปิทํ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, ตมฺปิ อภิเญฺญยฺยํฯ”

รูปํ อภิเญฺญยฺยํ; เวทนา อภิเญฺญยฺยา; สญฺญา อภิเญฺญยฺยา; สงฺขารา อภิเญฺญยฺยา; วิญฺญาณํ อภิเญฺญยฺยํฯ

จกฺขุ อภิเญฺญยฺยํ; โสตํ อภิเญฺญยฺยํ; ฆานํ อภิเญฺญยฺยํ; ชิวฺหา อภิเญฺญยฺยา; กาโย อภิเญฺญโยฺย; มโน อภิเญฺญโยฺยฯ รูปา อภิเญฺญยฺยา; สทฺทา อภิเญฺญยฺยา; คนฺธา อภิเญฺญยฺยา; รสา อภิเญฺญยฺยา; โผฏฺฐพฺพา อภิเญฺญยฺยา; ธมฺมา อภิเญฺญยฺยาฯ จกฺขุวิญฺญาณํ อภิเญฺญยฺยํ; โสตวิญฺญาณํ อภิเญฺญยฺยํ; ฆานวิญฺญาณํ อภิเญฺญยฺยํ; ชิวฺหาวิญฺญาณํ อภิเญฺญยฺยํ; กายวิญฺญาณํ อภิเญฺญยฺยํ; มโนวิญฺญาณํ อภิเญฺญยฺยํฯ จกฺขุสมฺผสฺโส อภิเญฺญโยฺย ; โสตสมฺผสฺโส อภิเญฺญโยฺย; ฆานสมฺผสฺโส อภิเญฺญโยฺย; ชิวฺหาสมฺผสฺโส อภิเญฺญโยฺย; กายสมฺผสฺโส อภิเญฺญโยฺย; มโนสมฺผสฺโส อภิเญฺญโยฺย; จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา อภิเญฺญยฺยา; โสตสมฺผสฺสชา เวทนา อภิเญฺญยฺยา; ฆานสมฺผสฺสชา เวทนา อภิเญฺญยฺยา ; ชิวฺหาสมฺผสฺสชา เวทนา อภิเญฺญยฺยา; กายสมฺผสฺสชา เวทนา อภิเญฺญยฺยา; มโนสมฺผสฺสชา เวทนา อภิเญฺญยฺยาฯ รูปสญฺญา อภิเญฺญยฺยา; สทฺทสญฺญา อภิเญฺญยฺยา; คนฺธสญฺญา อภิเญฺญยฺยา ; รสสญฺญา อภิเญฺญยฺยา; โผฏฺฐพฺพสญฺญา อภิเญฺญยฺยา; ธมฺมสญฺญา อภิเญฺญยฺยาฯ รูปสเญฺจตนา อภิเญฺญยฺยา; สทฺทสเญฺจตนา อภิเญฺญยฺยา; คนฺธสเญฺจตนา อภิเญฺญยฺยา; รสสเญฺจตนา อภิเญฺญยฺยา; โผฏฺฐพฺพสเญฺจตนา อภิเญฺญยฺยา; ธมฺมสเญฺจตนา อภิเญฺญยฺยาฯ รูปตณฺหา อภิเญฺญยฺยา; สทฺทตณฺหา อภิเญฺญยฺยา; คนฺธตณฺหา อภิเญฺญยฺยา; รสตณฺหา อภิเญฺญยฺยา; โผฏฺฐพฺพตณฺหา อภิเญฺญยฺยา; ธมฺมตณฺหา อภิเญฺญยฺยาฯ รูปวิตกฺโก อภิเญฺญโยฺย; สทฺทวิตกฺโก อภิเญฺญโยฺย; คนฺธวิตกฺโก อภิเญฺญโยฺย; รสวิตกฺโก อภิเญฺญโยฺย; โผฏฺฐพฺพวิตกฺโก อภิเญฺญโยฺย; ธมฺมวิตกฺโก อภิเญฺญโยฺยฯ รูปวิจาโร อภิเญฺญโยฺย; สทฺทวิจาโร อภิเญฺญโยฺย ; คนฺธวิจาโร อภิเญฺญโยฺย; รสวิจาโร อภิเญฺญโยฺย; โผฏฺฐพฺพวิจาโร อภิเญฺญโยฺย; ธมฺมวิจาโร อภิเญฺญโยฺยฯ

๔. ปถวีธาตุ อภิเญฺญยฺยา; อาโปธาตุ อภิเญฺญยฺยา; เตโชธาตุ อภิเญฺญยฺยา; วาโยธาตุ อภิเญฺญยฺยา; อากาสธาตุ อภิเญฺญยฺยา; วิญฺญาณธาตุ อภิเญฺญยฺยาฯ

ปถวีกสิณํ อภิเญฺญยฺยํ; อาโปกสิณํ อภิเญฺญยฺยํ; เตโชกสิณํ อภิเญฺญยฺยํ; วาโยกสิณํ อภิเญฺญยฺยํ; นีลกสิณํ อภิเญฺญยฺยํ; ปีตกสิณํ อภิเญฺญยฺยํ; โลหิตกสิณํ อภิเญฺญยฺยํ; โอทาตกสิณํ อภิเญฺญยฺยํ; อากาสกสิณํ อภิเญฺญยฺยํ; วิญฺญาณกสิณํ อภิเญฺญยฺยํฯ

เกสา อภิเญฺญยฺยา; โลมา อภิเญฺญยฺยา; นขา อภิเญฺญยฺยา; ทนฺตา อภิเญฺญยฺยา; ตโจ อภิเญฺญโยฺย, มํสํ อภิเญฺญยฺยํ; นฺหารู [นหารู (สฺยา.)] อภิเญฺญยฺยา; อฏฺฐี อภิเญฺญยฺยา; อฏฺฐิมิญฺชา อภิเญฺญยฺยา [อฏฺฐิมญฺชํ อภิเญฺญยฺยํ (สฺยา. ก.)]; วกฺกํ อภิเญฺญยฺยํ; หทยํ อภิเญฺญยฺยํ; ยกนํ อภิเญฺญยฺยํ; กิโลมกํ อภิเญฺญยฺยํ; ปิหกํ อภิเญฺญยฺยํ; ปปฺผาสํ อภิเญฺญยฺยํ; อนฺตํ อภิเญฺญยฺยํ อนฺตคุณํ อภิเญฺญยฺยํ; อุทริยํ อภิเญฺญยฺยํ; กรีสํ อภิเญฺญยฺยํ; ปิตฺตํ อภิเญฺญยฺยํ; เสมฺหํ อภิเญฺญยฺยํ; ปุโพฺพ อภิเญฺญโยฺย; โลหิตํ อภิเญฺญยฺยํ; เสโท อภิเญฺญโยฺย; เมโท อภิเญฺญโยฺย; อสฺสุ อภิเญฺญยฺยํ; วสา อภิเญฺญยฺยา; เขโฬ อภิเญฺญโยฺย; สิงฺฆาณิกา อภิเญฺญยฺยา; ลสิกา อภิเญฺญยฺยา; มุตฺตํ อภิเญฺญยฺยํ; มตฺถลุงฺคํ อภิเญฺญยฺยํฯ

จกฺขายตนํ อภิเญฺญยฺยํ; รูปายตนํ อภิเญฺญยฺยํฯ โสตายตนํ อภิเญฺญยฺยํ; สทฺทายตนํ อภิเญฺญยฺยํ ฯ ฆานายตนํ อภิเญฺญยฺยํ; คนฺธายตนํ อภิเญฺญยฺยํฯ ชิวฺหายตนํ อภิเญฺญยฺยํ; รสายตนํ อภิเญฺญยฺยํฯ กายายตนํ อภิเญฺญยฺยํ; โผฏฺฐพฺพายตนํ อภิเญฺญยฺยํฯ มนายตนํ อภิเญฺญยฺยํ; ธมฺมายตนํ อภิเญฺญยฺยํฯ

จกฺขุธาตุ อภิเญฺญยฺยา; รูปธาตุ อภิเญฺญยฺยา; จกฺขุวิญฺญาณธาตุ อภิเญฺญยฺยาฯ โสตธาตุ อภิเญฺญยฺยา; สทฺทธาตุ อภิเญฺญยฺยา; โสตวิญฺญาณธาตุ อภิเญฺญยฺยาฯ ฆานธาตุ อภิ

เณฺญยฺยา; คนฺธธาตุ อภิเณฺญยฺยา; ฆานวิญฺญาณธาตุ อภิเณฺญยฺยาฯ ชิวฺหาธาตุ อภิเณฺญยฺยา ; รสธาตุ อภิเณฺญยฺยา; ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ อภิเณฺญยฺยาฯ กายธาตุ อภิเณฺญยฺยา; โผฏฺฐพฺพธาตุ อภิเณฺญยฺยา; กายวิญฺญาณธาตุ อภิเณฺญยฺยาฯ มโนธาตุ อภิเณฺญยฺยา; ธมฺมธาตุ อภิเณฺญยฺยา; มโนวิญฺญาณธาตุ อภิเณฺญยฺยาฯ

จกฺขุนฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; โสตินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; ฆานินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; ชิวฺหินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; กายินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; มนินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; ชีวิตินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; อิตฺถินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; ปุริสินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; สุขินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; ทุกฺขินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; โสมนสฺสินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; โทมนสฺสินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; อุเปกฺขินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; สทฺธินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; วีริยินฺทฺริยํ [วิริยินฺทฺริยํ (สฺยา.)] อภิเณฺญยฺยํ; สตินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; สมาธินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; ปญฺญินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; อญฺญินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํ; อญฺญาตาวินฺทฺริยํ อภิเณฺญยฺยํฯ

๕. กามธาตุ อภิเณฺญยฺยา; รูปธาตุ อภิเณฺญยฺยา; อรูปธาตุ อภิเณฺญยฺยาฯ กามภโว อภิเณฺญโยฺย; รูปภโว อภิเณฺญโยฺย ; อรูปภโว อภิเณฺญโยฺยฯ สญฺญาภโว อภิเณฺญโยฺย; อสญฺญาภโว อภิเณฺญโยฺย; เนวสญฺญานาสญฺญาภโว อภิเณฺญโยฺยฯ เอกโวการภโว อภิเณฺญโยฺย; จตุโวการภโว อภิเณฺญโยฺย; ปญฺจโวการภโว อภิเณฺญโยฺยฯ

๖. ปฐมํ ฌานํ [ปฐมชฺฌานํ (สฺยา.) เอวมีทิเสสุ ฐาเนสุ] อภิเณฺญยฺยํ; ทุติยํ ฌานํ อภิเณฺญยฺยํ; ตติยํ ฌานํ อภิเณฺญยฺยํ; จตุตฺถํ ฌานํ อภิเณฺญยฺยํฯ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ อภิเณฺญยฺยา; กรุณาเจโตวิมุตฺติ อภิเณฺญยฺยา; มุทิตาเจโตวิมุตฺติ อภิเณฺญยฺยา; อุเปกฺขาเจโตวิมุตฺติ อภิเณฺญยฺยาฯ อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติ อภิเณฺญยฺยา; วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติ อภิเณฺญยฺยา; อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติ อภิเณฺญยฺยา; เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติ อภิเณฺญยฺยาฯ

อวิชฺชา อภิเณฺญยฺยา; สงฺขารา อภิเณฺญยฺยา; วิญฺญาณํ อภิเณฺญยฺยํ; นามรูปํ อภิเณฺญยฺยํ; สฬายตนํ อภิเณฺญยฺยํ; ผโสฺส อภิเณฺญโยฺย; เวทนา อภิเณฺญยฺยา; ตณฺหา อภิเณฺญยฺยา; อุปาทานํ อภิเณฺญยฺยํ; ภโว อภิเณฺญโยฺย; ชาติ อภิเณฺญยฺยา; ชรามรณํ อภิเณฺญยฺยํฯ

๗. ทุกฺขํ อภิเณฺญยฺยํ; ทุกฺขสมุทโย อภิเณฺญโยฺย; ทุกฺขนิโรโธ อภิเณฺญโยฺย; ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อภิเณฺญยฺยาฯ รูปํ อภิเณฺญยฺยํ; รูปสมุทโย อภิเณฺญโยฺย; รูปนิโรโธ อภิเณฺญโยฺย; รูปนิโรธคามินี ปฏิปทา อภิเณฺญยฺยาฯ เวทนา อภิเณฺญยฺยา…เป.… สญฺญา อภิเณฺญยฺยา…เป.… สงฺขารา อภิเณฺญยฺยา…เป.… วิญฺญาณํ อภิเณฺญยฺยํฯ จกฺขุ อภิเณฺญยฺยํ…เป.… ชรามรณํ อภิเณฺญยฺยํ; ชรามรณสมุทโย อภิเณฺญโยฺย; ชรามรณนิโรโธ อภิเณฺญโยฺย; ชรามรณนิโรธคามินี ปฏิปทา อภิเณฺญยฺยาฯ

ทุกฺขสฺส ปริญฺญฏฺโฐ อภิเณฺญโยฺย; ทุกฺขสมุทยสฺส ปหานฏฺโฐ อภิเณฺญโยฺย; ทุกฺขนิโรธสฺส สจฺฉิกิริยฏฺโฐ อภิเณฺญโยฺย; ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ภาวนฏฺโฐ อภิเณฺญโยฺยฯ รูปสฺส ปริญฺญฏฺโฐ อภิเณฺญโยฺย; รูปสมุทยสฺส ปหานฏฺโฐ อภิเณฺญโยฺย; รูปนิโรธสฺส สจฺฉิกิริยฏฺโฐ อภิเณฺญโยฺย; รูปนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ภาวนฏฺโฐ อภิเณฺญโยฺยฯ เวทนาย…เป.… สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส… จกฺขุสฺส…เป.… ชรามรณสฺส ปริญฺญฏฺโฐ อภิเณฺญ

โยฺย; ชรามรณสมุทยสฺส ปหานโฏฺฐ อภิเญฺญยฺย; ชรามรณนิโรธสฺส สจฺฉิกิริยโฏฺฐ อภิเญฺญ โยฺย; ชรามรณนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ภาวนโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺยฯ

ทุกฺขสฺส ปริญฺญาปฏิเวธโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; ทุกฺขสมุทยสฺส ปหานปฏิเวธโฏฺฐ อภิเญฺญ โยฺย; ทุกฺขนิโรธสฺส สจฺฉิกิริยาปฏิเวธโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ภาวนาปฏิเวธโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺยฯ รูปสฺส ปริญฺญาปฏิเวธโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; รูปสมุทยสฺส ปหาน ปฏิเวธโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; รูปนิโรธสฺส สจฺฉิกิริยาปฏิเวธโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; รูปนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ภาวนาปฏิเวธโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺยฯ เวทนาย…เป…. สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺ ญาณสฺส… จกฺขุสฺส…เป…. ชรามรณสฺส ปริญฺญาปฏิเวธโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; ชรามรณ สมุทยสฺส ปหานปฏิเวธโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; ชรามรณนิโรธสฺส สจฺฉิกิริยาปฏิเวธโฏฺฐ อภิเญฺญ โยฺย; ชรามรณนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ภาวนาปฏิเวธโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺยฯ

๘. ทุกฺขํ อภิเญฺญยฺยํ; ทุกฺขสมุทโย อภิเญฺญโยฺย; ทุกฺขนิโรโธ อภิเญฺญโยฺย; ทุกฺขสฺส สมุทยนิโรโธ อภิเญฺญโยฺย; ทุกฺขสฺส ฉนฺทราคนิโรโธ อภิเญฺญโยฺย; ทุกฺขสฺส อสฺสาโท อภิ เญฺญโยฺย; ทุกฺขสฺส อาทีนโว อภิเญฺญโยฺย; ทุกฺขสฺส นิสฺสรณํ อภิเญฺญยฺยํฯ รูปํ อภิเญฺญยฺยํ; รูปสมุทโย อภิเญฺญโยฺย; รูปนิโรโธ อภิเญฺญโยฺย; รูปสฺส สมุทยนิโรโธ อภิเญฺญโยฺย; รูปสฺส ฉนฺทราคนิโรโธ อภิเญฺญโยฺย; รูปสฺส อสฺสาโท อภิเญฺญโยฺย; รูปสฺส อาทีนโว อภิเญฺญโยฺย; รูปสฺส นิสฺสรณํ อภิเญฺญยฺยํฯ เวทนา อภิเญฺญยฺยา…เป…. สญฺญา อภิเญฺญยฺยา… สงฺขารา อภิเญฺญยฺยา… วิญฺญาณํ อภิเญฺญยฺยํ… จกฺขุ อภิเญฺญยฺยํ…เป…. ชรามรณํ อภิเญฺญยฺยํ; ชรามรณสมุทโย อภิเญฺญโยฺย; ชรามรณนิโรโธ อภิเญฺญโยฺย; ชรามรณสฺส สมุทยนิโรโธ อภิเญฺญโยฺย; ชรามรณสฺส ฉนฺทราคนิโรโธ อภิเญฺญโยฺย; ชรามรณสฺส อสฺสาโท อภิเญฺญ โยฺย; ชรามรณสฺส อาทีนโว อภิเญฺญโยฺย; ชรามรณสฺส นิสฺสรณํ อภิเญฺญยฺยํฯ

ทุกฺขํ อภิเญฺญยฺยํ; ทุกฺขสมุทโย อภิเญฺญโยฺย ; ทุกฺขนิโรโธ อภิเญฺญโยฺย; ทุกฺขนิโรธ คามินี ปฏิปทา อภิเญฺญยฺยา; ทุกฺขสฺส อสฺสาโท อภิเญฺญโยฺย; ทุกฺขสฺส อาทีนโว อภิเญฺญ โยฺย; ทุกฺขสฺส นิสฺสรณํ อภิเญฺญยฺยํฯ รูปํ อภิเญฺญยฺยํ; รูปสมุทโย อภิเญฺญโยฺย; รูปนิโรโธ อภิเญฺญโยฺย; รูปนิโรธคามินี ปฏิปทา อภิเญฺญยฺยา; รูปสฺส อสฺสาโท อภิเญฺญโยฺย; รูปสฺส อาทีนโว อภิเญฺญโยฺย; รูปสฺส นิสฺสรณํ อภิเญฺญยฺยํฯ เวทนา อภิเญฺญยฺยา…เป…. สญฺญา อภิเญฺญยฺยา… สงฺขารา อภิเญฺญยฺยา… วิญฺญาณํ อภิเญฺญยฺยํ… จกฺขุ อภิเญฺญยฺยํ…เป…. ชรามรณํ อภิเญฺญยฺยํ; ชรามรณสมุทโย อภิเญฺญโยฺย; ชรามรณนิโรโธ อภิเญฺญโยฺย; ชรา มรณนิโรธคามินี ปฏิปทา อภิเญฺญยฺยา; ชรามรณสฺส อสฺสาโท อภิเญฺญโยฺย; ชรามรณสฺส อาทีนโว อภิเญฺญโยฺย; ชรามรณสฺส นิสฺสรณํ อภิเญฺญยฺยํฯ

๙. อนิจฺจานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; ทุกฺขานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; อนตฺตานุปสฺสนา อภิ เญฺญยฺยา; นิพฺพิทานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; วิราคานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; นิโรธานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยาฯ รูเป อนิจฺจานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; รูเป ทุกฺขานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; รูเป อนตฺตานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; รูเป นิพฺพิทานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; รูเป วิราคานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; รูเป นิโรธานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; รูเป ปฏิ นิสฺสคฺคานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยาฯ เวทนาย…เป…. สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ… จกฺขุสฺมิํ…เป…. ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; ชรามรเณ ทุกฺขานุปสฺสนา อภิ เญฺญยฺยา; ชรามรเณ อนตฺตานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; ชรามรเณ นิพฺพิทานุปสฺสนา อภิ

เณฺญยฺยา; ชรามรเณ วิราคานุปสฺสนา อภิเณฺญยฺยา ; ชรามรเณ นิโรธานุปสฺสนา อภิเณฺญยฺยา; ชรามรเณ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา อภิเณฺญยฺยาฯ

๑๐. อุปฺปาโท อภิเณฺญโยฺย; ปวตฺตํ อภิเณฺญยฺยํ; นิมิตฺตํ อภิเณฺญยฺยํ; อายูหนา [อายุหนา (สฺยา.) เอวมุปริปิ] อภิเณฺญยฺยา; ปฏิสนฺธิ อภิเณฺญยฺยา; คติ อภิเณฺญยฺยา; นิพฺพตฺติ อภิเณฺญยฺยา; อุปปตฺติ อภิเณฺญยฺยา; ชาติ อภิเณฺญยฺยา; ชรา อภิเณฺญยฺยา; พฺยาธิ อภิเณฺญโยฺย , มรณํ อภิเณฺญยฺยํ; โสโก อภิเณฺญโยฺย; ปริเทโว อภิเณฺญโยฺย; อุปายาโส อภิเณฺญโยฺยฯ

อนุปฺปาโท อภิเณฺญโยฺย; อปฺปวตฺตํ อภิเณฺญยฺยํ; อนิมิตฺตํ อภิเณฺญยฺยํ; อนายูหนา [อนายุหนา (สฺยา.) เอวมุปริปิ] อภิเณฺญยฺยา; อปฺปฏิสนฺธิ อภิเณฺญยฺยา; อคติ อภิเณฺญยฺยา; อนิพฺพตฺติ อภิเณฺญยฺยา; อนุปปตฺติ อภิเณฺญยฺยา; อชาติ อภิเณฺญยฺยา; อชรา อภิเณฺญยฺยา; อพฺยาธิ อภิเณฺญโยฺย; อมตํ อภิเณฺญยฺยํ; อโสโก อภิเณฺญโยฺย; อปริเทโว อภิเณฺญโยฺย; อนุปายาโส อภิเณฺญโยฺยฯ

อุปฺปาโท อภิเณฺญโยฺย; อนุปฺปาโท อภิเณฺญโยฺย; ปวตฺตํ อภิเณฺญยฺยํ; อปฺปวตฺตํ อภิเณฺญยฺยํฯ นิมิตฺตํ อภิเณฺญยฺยํ; อนิมิตฺตํ อภิเณฺญยฺยํฯ อายูหนา อภิเณฺญยฺยา; อนายูหนา อภิเณฺญยฺยาฯ ปฏิสนฺธิ อภิเณฺญยฺยา; อปฺปฏิสนฺธิ อภิเณฺญยฺยาฯ คติ อภิเณฺญยฺยา; อคติ อภิเณฺญยฺยาฯ นิพฺพตฺติ อภิเณฺญยฺยา; อนิพฺพตฺติ อภิเณฺญยฺยาฯ อุปปตฺติ อภิเณฺญยฺยา; อนุปปตฺติ อภิเณฺญยฺยา ฯ ชาติ อภิเณฺญยฺยา; อชาติ อภิเณฺญยฺยาฯ ชรา อภิเณฺญยฺยา; อชรา อภิเณฺญยฺยาฯ พฺยาธิ อภิเณฺญโยฺย; อพฺยาธิ อภิเณฺญโยฺยฯ มรณํ อภิเณฺญยฺยํ; อมตํ อภิเณฺญยฺยํฯ โสโก อภิเณฺญโยฺย; อโสโก อภิเณฺญโยฺยฯ ปริเทโว อภิเณฺญโยฺย; อปริเทโว อภิเณฺญโยฺยฯ อุปายาโส อภิเณฺญโยฺย; อนุปายาโส อภิเณฺญโยฺยฯ

อุปฺปาโท ทุกฺขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ ปวตฺตํ ทุกฺขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ นิมิตฺตํ ทุกฺขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อายูหนา ทุกฺขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ ปฏิสนฺธิ ทุกฺขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ คติ ทุกฺขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ นิพฺพตฺติ ทุกฺขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อุปปตฺติ ทุกฺขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ ชาติ ทุกฺขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ ชรา ทุกฺขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ พฺยาธิ ทุกฺขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ มรณํ ทุกฺขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ โสโก ทุกฺขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ ปริเทโว ทุกฺขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อุปายาโส ทุกฺขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ

อนุปฺปาโท สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อปฺปวตฺตํ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อนิมิตฺตํ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อนายูหนา สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อปฺปฏิสนฺธิ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อคติ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อนิพฺพตฺติ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อนุปปตฺติ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อชาติ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อชรา สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อพฺยาธิ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อมตํ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อโสโก สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อปริเทโว สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อนุปายาโส สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ

อุปฺปาโท ทุกฺขํ, อนุปฺปาโท สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ ปวตฺตํ ทุกฺขํ, อปฺปวตฺตํ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ นิมิตฺตํ ทุกฺขํ, อนิมิตฺตํ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อายูหนา ทุกฺขํ, อนายูหนา สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ ปฏิสนฺธิ ทุกฺขํ, อปฺปฏิสนฺธิ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ คติ ทุกฺขํ, อคติ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ นิพฺพตฺติ ทุกฺขํ, อนิพฺพตฺติ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ อุปปตฺติ ทุกฺขํ, อนุปปตฺติ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ ชาติ ทุกฺขํ, อชาติ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ ชรา ทุกฺขํ, อชรา สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ พฺยาธิ ทุกฺขํ, อพฺยาธิ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ มรณํ ทุกฺขํ, อมตํ สุขนฺติ อภิเณฺญยฺยํฯ โสโก ทุกฺ

ขํ, อโสโก สุขนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปริเทโว ทุกฺขํ, อปริเทโว สุขนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อุปายาโส ทุกฺขํ, อนุปายาโส สุขนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ

อุปฺปาโท ภยนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปวตฺตํ ภยนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ นิมิตฺตํ ภยนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อายูหนา ภยนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปฏิสนฺธิ ภยนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ คติ ภยนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ นิพฺพตฺติ ภยนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อุปปตฺติ ภยนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ชาติ ภยนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ชรา ภยนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ พฺยาธิ ภยนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ มรณํ ภยนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ โสโก ภยนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปริเทโว ภยนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อุปายาโส ภยนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ

อนุปฺปาโท เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อปฺปวตฺตํ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อนิมิตฺตํ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อนายูหนา เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อปฺปฏิสนฺธิ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อคติ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อนิพฺพตฺติ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อนุปปตฺติ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อชาติ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํ ฯ อชรา เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อพฺยาธิ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อมตํ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อโสโก เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อปริเทโว เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อนุปายาโส เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ

อุปฺปาโท ภยํ, อนุปฺปาโท เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปวตฺตํ ภยํ, อปฺปวตฺตํ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ นิมิตฺตํ ภยํ, อนิมิตฺตํ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อายูหนา ภยํ, อนายูหนา เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปฏิสนฺธิ ภยํ, อปฺปฏิสนฺธิ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ คติ ภยํ, อคติ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ นิพฺพตฺติ ภยํ, อนิพฺพตฺติ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อุปปตฺติ ภยํ, อนุปปตฺติ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ชาติ ภยํ, อชาติ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ชรา ภยํ, อชรา เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ พฺยาธิ ภยํ, อพฺยาธิ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ มรณํ ภยํ, อมตํ เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ โสโก ภยํ, อโสโก เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปริเทโว ภยํ, อปริเทโว เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อุปายาโส ภยํ, อนุปายาโส เขมนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ

อุปฺปาโท สามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปวตฺตํ สามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํ ฯ นิมิตฺตํ สามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อายูหนา สามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปฏิสนฺธิ สามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ คติ สามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ นิพฺพตฺติ สามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อุปปตฺติ สามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ชาติ สามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ชรา สามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ พฺยาธิ สามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ มรณํ สามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ โสโก สามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปริเทโว สามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อุปายาโส สามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ

อนุปฺปาโท นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อปฺปวตฺตํ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อนิมิตฺตํ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อนายูหนา นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อปฺปฏิสนฺธิ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อคติ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อนิพฺพตฺติ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อนุปปตฺติ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อชาติ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อชรา นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อพฺยาธิ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อมตํ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อโสโก นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อปริเทโว นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อนุปายาโส นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ

อุปฺปาโท สามิสํ, อนุปฺปาโท นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปวตฺตํ สามิสํ, อปฺปวตฺตํ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ นิมิตฺตํ สามิสํ, อนิมิตฺตํ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อายูหนา สามิสํ, อนายูหนา นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปฏิสนฺธิ สามิสํ, อปฺปฏิสนฺธิ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํ ฯ คติ สามิสํ, อคติ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ นิพฺพตฺติ สามิสํ, อนิพฺพตฺติ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อุปปตฺติ

สามิสํ, อนุปฺปตฺติ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ชาติ สามิสํ, อชาติ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ชรา สามิสํ, อชรา นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ พฺยาธิ สามิสํ, อพฺยาธิ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ มรณํ สามิสํ, อมตํ นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ โสโก สามิสํ, อโสโก นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปริเทโว สามิสํ, อปริเทโว นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อุปายาโส สามิสํ, อนุปายาโส นิรามิสนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ

อุปฺปาโท สงฺขาราติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปวตฺตํ สงฺขาราติ อภิเญฺญยฺยํฯ นิมิตฺตํ สงฺขาราติ อภิเญฺญยฺยํฯ อายูหนา สงฺขาราติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปฏิสนฺธิ สงฺขาราติ อภิเญฺญยฺยํฯ คติ สงฺขาราติ อภิเญฺญยฺยํฯ นิพฺพตฺติ สงฺขาราติ อภิเญฺญยฺยํฯ อุปฺปตฺติ สงฺขาราติ อภิเญฺญยฺยํฯ ชาติ สงฺขาราติ อภิเญฺญยฺยํฯ ชรา สงฺขาราติ อภิเญฺญยฺยํฯ พฺยาธิ สงฺขาราติ อภิเญฺญยฺยํฯ มรณํ สงฺขาราติ อภิเญฺญยฺยํฯ โสโก สงฺขาราติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปริเทโว สงฺขาราติ อภิเญฺญยฺยํฯ อุปายาโส สงฺขาราติ อภิเญฺญยฺยํฯ

อนุปฺปาโท นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อปฺปวตฺตํ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อนิมิตฺตํ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อนายูหนา นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อปฺปฏิสนฺธิ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อคติ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อนิพฺพตฺติ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อนุปฺปตฺติ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อชาติ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อชรํ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อพฺยาธิ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อมตํ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํ ฯ อโสโก นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อปริเทโว นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อนุปายาโส นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ

อุปฺปาโท สงฺขารา, อนุปฺปาโท นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปวตฺตํ สงฺขารา, อปฺปวตฺตํ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ นิมิตฺตํ สงฺขารา, อนิมิตฺตํ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อายูหนา สงฺขารา, อนายูหนา นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปฏิสนฺธิ สงฺขารา, อปฺปฏิสนฺธิ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ คติ สงฺขารา, อคติ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ นิพฺพตฺติ สงฺขารา, อนิพฺพตฺติ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อุปฺปตฺติ สงฺขารา, อนุปฺปตฺติ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ชาติ สงฺขารา, อชาติ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ชรา สงฺขารา, อชรา นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ พฺยาธิ สงฺขารา, อพฺยาธิ นิพฺพาน’’นฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ มรณํ สงฺขารา, อมตํ นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ โสโก สงฺขารา, อโสโก นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ ปริเทโว สงฺขารา, อปริเทโว นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ อุปายาโส สงฺขารา, อนุปายาโส นิพฺพานนฺติ อภิเญฺญยฺยํฯ

ปฐมภาณวาโรฯ

๑๑. ปริคฺคหฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; ปริวารฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; ปริปูรฏฺโฐ [ปริปูรณฏฺโฐ (ก.), ปริปูริฏฺโฐ (สี. อฏฺฐ.)] อภิเญฺญยฺโย; เอกคฺคฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; อวิกฺเขปฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย ; ปคฺคหฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; อวิสารฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; อนาวิลฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; อนิญฺชนฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; เอกตฺตุปฏฺฐานวเสน จิตฺตสฺส ฐิตฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; อารมฺมณฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; โคจรฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; ปหานฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; ปริจฺจาคฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; วุฏฺฐานฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; วิวฏฺฏนฏฺโฐ [นิวตฺตนฏฺโฐ (ก.)] อภิเญฺญยฺโย; สนฺตฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; ปณีตฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; วิมุตฺตฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; อนาสวฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; ตรณฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; อนิมิตฺตฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; อปฺปณิหิตฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; สุญฺญตฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; เอกรสฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย ; อนติวตฺตนฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; ยุคนทฺธฏฺโฐ [ยุคนนฺธนฏฺโฐ (ก.)] อภิเญฺญยฺโย; นิยฺยานฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; เหตุฏฺโฐ [เหตฏฺโฐ (สฺยา.)] อภิเญฺญยฺโย; ทสฺสนฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโย; อาธิปเตยฺยฏฺโฐ อภิเญฺญยฺโยฯ

๑๒. สมถสฺส อวิกฺเขปโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; **วิปสฺสนาย อนุปสฺสนโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย;** สมถวิปสฺสนานํ เอกรสโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; ยุคนทฺธสฺส อนติวตฺตนโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สิกฺขาย สมาทานโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; อารมฺมณสฺส โคจรโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; ลีนสฺส จิตฺตสฺส ปคฺคหโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; อุทฺธตสฺส จิตฺตสฺส นิคฺคหโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; อุโภวิสุทฺธานํ อชฺฌุเปกฺขนโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; วิเสสาธิคมโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; อุตฺตริ ปฏิเวธโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สจฺจาภิสมยโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; นิโรเธ ปติฏฺฐาปกโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย ฯ

สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิโมกฺขโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; วีริยินฺทฺริยสฺส ปคฺคหโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สตินฺทฺริยสฺส อุปฏฺฐานโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สมาธินฺทฺริยสฺส อวิกฺเขปโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; ปญฺญินฺทฺริยสฺส ทสฺสนโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโยฯ

สทฺธาพลสฺส อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; วีริยพลสฺส โกสเชฺช อกมฺปิยโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สติพลสฺส ปมาเท อกมฺปิยโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สมาธิพลสฺส อุทฺธเจฺจ อกมฺปิยโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; ปญฺญาพลสฺส อวิชฺชาย อกมฺปิยโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโยฯ

สติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฏฺฐานโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ปวิจยโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; วีริยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ปคฺคหโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; ปีติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ผรณโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปสมโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อวิกฺเขปโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ปฏิสงฺขานโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโยฯ

สมฺมาทิฏฺฐิยา ทสฺสนโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สมฺมาสงฺกปฺปสฺส อภินิโรปนโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สมฺมาวาจาย ปริคฺคหโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สมฺมากมฺมนฺตสฺส สมุฏฺฐานโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สมฺมาอาชีวสฺส โวทานโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย ; สมฺมาวายามสฺส ปคฺคหโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สมฺมาสติยา อุปฏฺฐานโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สมฺมาสมาธิสฺส อวิกฺเขปโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโยฯ

๑๓. อินฺทฺริยานํ อาธิปเตยฺยโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; พลานํ อกมฺปิยโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; โพชฺฌงฺคานํ นิยฺยานโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; มคฺคสฺส เหตุโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สติปฏฺฐานานํ อุปฏฺฐานโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สมฺมปฺปธานานํ ปทหนโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; อิทฺธิปาทานํ อิชฺฌนโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สจฺจานํ ตถโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; ปโยคานํ [มคฺคานํ (สพฺพตฺถ) อฏฺฐกถา ปสฺสิตพฺพา] ปฏิปฺปสฺสทฺธโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; ผลานํ สจฺฉิกิริยโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโยฯ

วิตกฺกสฺส อภินิโรปนโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; วิจารสฺส อุปวิจารโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; ปีติยา ผรณโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สุขสฺส อภิสนฺทนโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโยฯ จิตฺตสฺส เอกคฺคโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโยฯ อาวชฺชนโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; วิชานนโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; ปชานนโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สญฺชานนโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; เอโกทโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย ฯ อภิญฺญาย ญาตโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; ปริญฺญาย ตีรณโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; ปหานสฺส ปริจฺจาคโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; ภาวนาย เอกรสโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สจฺฉิกิริยาย ผสฺสนโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; ขนฺธานํ ขนฺธโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; ธาตูนํ ธาตุโฏฺฐ [ธาตโฏฺฐ (สฺยา.)] อภิเญฺญยฺโย; อายตนานํ อายตนโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; สงฺขตานํ สงฺขตโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; อสงฺขตสฺส อสงฺขตโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโยฯ

๑๔. จิตฺตโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; จิตฺตานนฺตริยโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; จิตฺตสฺส วุฏฺฐานโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; จิตฺตสฺส วิวฏฺฏนโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; จิตฺตสฺส เหตุโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; จิตฺตสฺส ปจฺจยโฏฺฐ อภิเญฺญยฺโย; จิตฺตสฺส วตฺถุโฏฺฐ [วตฺถโฏฺฐ (สฺยา.)] อภิเญฺญยฺโย; จิตฺตสฺส ภูม

โฎฺฐ [ภุมฺมโฎฺฐ (สฺยา. สี. อฎฺฐ.) (เอกเตฺต อุปนิพนฺธนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย) (ก.) อฎฺฐกถา ปสฺสิตพฺพา] อภิเญฺญยฺย; จิตฺตสฺส อารมฺมณโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; จิตฺตสฺส โคจรโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; จิตฺตสฺส จริยโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; จิตฺตสฺส คตโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; จิตฺตสฺส อภินีหารโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; จิตฺตสฺส นิยฺยานโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; จิตฺตสฺส นิสฺสรณโฎฺฐ อภิเญฺญยฺยฯ

๑๕. เอกเตฺต อาวชฺชนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต วิชานนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย ; เอกเตฺต ปชานนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต สญฺชานนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต เอกทโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต อุปนิพนฺธโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต ปกฺขนฺทนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต ปสีทนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย ; เอกเตฺต สนฺติฎฺฐนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต วิมุจฺจนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต ‘‘เอตํ สนฺต’’นฺติ ปสฺสนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต ยานีกตโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต วตฺถุกตโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต อนุฎฺฐิตโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต ปริจิตโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต สุสมารทฺธโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย ; เอกเตฺต ปริคฺคหโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต ปริวารโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต ปริปูรโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต สโมธานโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต อธิฎฺฐานโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต อาเสวนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต ภาวนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต พหุลีกมฺมโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต สุสมุคฺคตโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต สุวิมุตฺตโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย ; เอกเตฺต พุชฺฌนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต อนุพุชฺฌนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต ปฎิพุชฺฌนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต สมฺพุชฺฌนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต โพธนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต อนุโพธนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต ปฎิโพธนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต สโมฺพธนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต โพธิปกฺขิยโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต อนุโพธิปกฺขิยโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต ปฎิโพธิปกฺขิยโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต สโมฺพธิปกฺขิยโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต โชตนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต อุโชฺชตนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต อนุโชตนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต ปฎิโชตนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; เอกเตฺต สโญฺชตนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺยฯ

๑๖. ปตาปนโฎฺฐ [ปกาสนโฎฺฐ (ก.)] อภิเญฺญยฺย; วิโรจนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; กิเลสานํ สนฺตาปนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; อมลโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; วิมลโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; นิมฺมลโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; สมโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; สมยโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; วิเวกโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; วิเวกจริยโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; วิราคโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; วิราคจริยโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; นิโรธโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; นิโรธจริยโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; โวสคฺคโฎฺฐ [โวสฺสคฺคโฎฺฐ (สฺยา. ก.)] อภิเญฺญยฺย; โวสคฺคจริยโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; วิมุตฺตโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; วิมุตฺติจริยโฎฺฐ อภิเญฺญยฺยฯ

ฉนฺทโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; ฉนฺทสฺส มูลโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; ฉนฺทสฺส ปาทโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; ฉนฺทสฺส ปธานโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; ฉนฺทสฺส อิชฺฌนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; ฉนฺทสฺส อธิโมกฺขโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; ฉนฺทสฺส ปคฺคหโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; ฉนฺทสฺส อุปฎฺฐานโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; ฉนฺทสฺส อวิเกฺขปโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; ฉนฺทสฺส ทสฺสนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺยฯ

วีริยโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; วีริยสฺส มูลโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; วีริยสฺส ปาทโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; วีริยสฺส ปธานโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; วีริยสฺส อิชฺฌนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; วีริยสฺส อธิโมกฺขโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; วีริยสฺส ปคฺคหโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; วีริยสฺส อุปฎฺฐานโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; วีริยสฺส อวิเกฺขปโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; วีริยสฺส ทสฺสนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺยฯ

จิตฺตโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; จิตฺตสฺส มูลโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; จิตฺตสฺส ปาทโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; จิตฺตสฺส ปธานโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; จิตฺตสฺส อิชฺฌนโฎฺฐ อภิเญฺญยฺย; จิตฺตสฺส อธิโมกฺขโฎฺฐ

อภิเญฺญโยฺย; จิตฺตสฺส ปคฺคหโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; จิตฺตสฺส อุปฏฺฐานโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; จิตฺตสฺส อวิเกฺขปโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; จิตฺตสฺส ทสฺสนโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺยฯ

วีมํสโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; วีมํสาย มูลโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; วีมํสาย ปาทโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; วีมํสาย ปธานโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; วีมํสาย อิชฺฌนโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; วีมํสาย อธิโมกฺขโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; วีมํสาย ปคฺคหโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; วีมํสาย อุปฏฺฐานโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; วีมํสาย อวิเกฺขปโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; วีมํสาย ทสฺสนโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺยฯ

๑๗. ทุกฺขโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; ทุกฺขสฺส ปีฬนโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; ทุกฺขสฺส สงฺขตโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; ทุกฺขสฺส สนฺตาปโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; ทุกฺขสฺส วิปริณามโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺยฯ สมุทยโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; สมุทยสฺส อายูหนโฏฺฐ [อายุหนโฏฺฐ (สฺยา.)] อภิเญฺญโยฺย; สมุทยสฺส นิทานโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; สมุทยสฺส สโญฺญคโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; สมุทยสฺส ปลิโพธโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; นิโรธโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย ; นิโรธสฺส นิสฺสรณโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; นิโรธสฺส วิเวกโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; นิโรธสฺส อสงฺขตโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; นิโรธสฺส อมตโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺยฯ มคฺคโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; มคฺคสฺส นิยฺยานโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; มคฺคสฺส เหตุโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; มคฺคสฺส ทสฺสนโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; มคฺคสฺส อาธิปเตยฺยโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺยฯ

ตถโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; อนตฺตโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; สจฺจโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; ปฏิเวธโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; อภิชานนโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; ปริชานนโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; ธมฺมโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; ธาตุโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; ญาตโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; สจฺฉิกิริยโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; ผสฺสนโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺย; อภิสมยโฏฺฐ อภิเญฺญโยฺยฯ

๑๘. เนกฺขมฺมํ อภิเญฺญยฺยํ; อพฺยาปาโท อภิเญฺญโยฺย; อาโลกสญฺญา อภิเญฺญยฺยา; อวิเกฺขโป อภิเญฺญโยฺย; ธมฺมววตฺถานํ อภิเญฺญยฺยํ; ญาณํ อภิเญฺญยฺยํ; ปาโมชฺชํ [ปามุชฺชํ (สฺยา.)] อภิเญฺญยฺยํฯ

ปฐมํ ฌานํ อภิเญฺญยฺยํ; ทุติยํ ฌานํ อภิเญฺญยฺยํ; ตติยํ ฌานํ อภิเญฺญยฺยํ; จตุตฺถํ ฌานํ อภิเญฺญยฺยํฯ อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติ อภิเญฺญยฺยา; วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติ อภิเญฺญยฺยา; อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติ อภิเญฺญยฺยา; เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติ อภิเญฺญยฺยาฯ

อนิจฺจานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; ทุกฺขานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; อนตฺตานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; นิพฺพิทานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; วิราคานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; นิโรธานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; ขยานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; วยานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; วิปริณามานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; อนิมิตฺตานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; อปฺปณิหิตานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; สุญฺญตานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; ยถาภูตญาณทสฺสนํ อภิเญฺญยฺยํ; อาทีนวานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; ปฏิสงฺขานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยา; วิวฏฺฏนานุปสฺสนา อภิเญฺญยฺยาฯ

๑๙. โสตาปตฺติมโคฺค อภิเญฺญโยฺย; โสตาปตฺติผลสมาปตฺติ อภิเญฺญยฺยา; สกทาคามิมโคฺค อภิเญฺญโยฺย; สกทาคามิผลสมาปตฺติ อภิเญฺญยฺยา; อนาคามิมโคฺค อภิเญฺญโยฺย ; อนาคามิผลสมาปตฺติ อภิเญฺญยฺยา; อรหตฺตมโคฺค อภิเญฺญโยฺย; อรหตฺตผลสมาปตฺติ อภิเญฺญยฺยาฯ

อธิโมกฺขเฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยํ อภิเญฺเญยฺยํ; ปคฺคหเฏฺเฐน วีริยินฺทฺริยํ อภิเญฺเญยฺยํ; อุปฏฺฐานเฏฺเฐน สตินฺทฺริยํ อภิเญฺเญยฺยํ; อวิกฺเขปเฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยํ อภิเญฺเญยฺยํ; ทสฺสนเฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยํ อภิเญฺเญยฺยํ; อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยเฏฺเฐน สทฺธาพลํ อภิเญฺเญยฺยํ; โกสชฺเช อกมฺปิยเฏฺเฐน วีริยพลํ อภิเญฺเญยฺยํ; ปมาเท อกมฺปิยเฏฺเฐน สติพลํ อภิเญฺเญยฺยํ; อุทฺธจฺเจ อกมฺปิยเฏฺเฐน สมาธิพลํ อภิเญฺเญยฺยํ; อวิชฺชาย อกมฺปิยเฏฺเฐน ปญฺญาพลํ อภิเญฺเญยฺยํ; อุปฏฺฐานเฏฺเฐน สติสโมฺพชฺฌโงฺค อภิเญฺเญยฺโย; ปวิจยเฏฺเฐน ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค อภิเญฺเญยฺโย; ปคฺคหเฏฺเฐน วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค อภิเญฺเญยฺโย; ผรณเฏฺเฐน ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค อภิเญฺเญยฺโย ; อุปสมเฏฺเฐน ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค อภิเญฺเญยฺโย; อวิกฺเขปเฏฺเฐน สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค อภิเญฺเญยฺโย; ปฏิสงฺขานเฏฺเฐน อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค อภิเญฺเญยฺโยฯ

ทสฺสนเฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐิ อภิเญฺเญยฺยา; อภินิโรปนเฏฺเฐน สมฺมาสงฺกโปฺป อภิเญฺเญยฺโย; ปริคฺคหเฏฺเฐน สมฺมาวาจา อภิเญฺเญยฺยา; สมุฏฺฐานเฏฺเฐน สมฺมากมฺมโนฺต อภิเญฺเญยฺโย; โวทานเฏฺเฐน สมฺมาอาชีโว อภิเญฺเญยฺโย; ปคฺคหเฏฺเฐน สมฺมาวายาโม อภิเญฺเญยฺโย; อุปฏฺฐานเฏฺเฐน สมฺมาสติ อภิเญฺเญยฺยา; อวิกฺเขปเฏฺเฐน สมฺมาสมาธิ อภิเญฺเญยฺโยฯ

อาธิปเตยฺยเฏฺเฐน อินฺทฺริยา อภิเญฺเญยฺยา; อกมฺปิยเฏฺเฐน พลา อภิเญฺเญยฺยา; นิยฺยานเฏฺเฐน โพชฺฌงฺคา อภิเญฺเญยฺยา; เหตุเฏฺเฐน มโคฺค อภิเญฺเญยฺโย; อุปฏฺฐานเฏฺเฐน สติปฏฺฐานา อภิเญฺเญยฺยา; ปทหนเฏฺเฐน สมฺมปฺปธานา อภิเญฺเญยฺยา; อิชฺฌนเฏฺเฐน อิทฺธิปาทา อภิเญฺเญยฺยา; ตถเฏฺเฐน สจฺจา อภิเญฺเญยฺยา; อวิกฺเขปเฏฺเฐน สมโถ อภิเญฺเญยฺโย; อนุปสฺสนเฏฺเฐน วิปสฺสนา อภิเญฺเญยฺยา; เอกรสเฏฺเฐน สมถวิปสฺสนา อภิเญฺเญยฺยา; อนติวตฺตนเฏฺเฐน ยุคนทฺธํ อภิเญฺเญยฺยํฯ

สํวรเฏฺเฐน สีลวิสุทฺธิ อภิเญฺเญยฺยา; อวิกฺเขปเฏฺเฐน จิตฺตวิสุทฺธิ อภิเญฺเญยฺยา; ทสฺสนเฏฺเฐน ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ อภิเญฺเญยฺยา; มุตฺตเฏฺเฐน วิโมโกฺข อภิเญฺเญยฺโย; ปฏิเวธเฏฺเฐน วิชฺชา อภิเญฺเญยฺยา ; ปริจฺจาคเฏฺเฐน วิมุตฺติ อภิเญฺเญยฺยา; สมุจฺเฉทเฏฺเฐน ขเย ญาณํ อภิเญฺเญยฺยํ; ปฏิปฺปสฺสทฺธเฏฺเฐน อนุปฺปาเท ญาณํ อภิเญฺเญยฺยํฯ

๒๐. ฉโนฺท มูลเฏฺเฐน อภิเญฺเญยฺโย; มนสิกาโร สมุฏฺฐานเฏฺเฐน อภิเญฺเญยฺโย; ผโสฺส สโมธานเฏฺเฐน อภิเญฺเญยฺโย; เวทนา สโมสรณเฏฺเฐน อภิเญฺเญยฺยา; สมาธิ ปมุขเฏฺเฐน อภิเญฺเญยฺโย; สติ อาธิปเตยฺยเฏฺเฐน อภิเญฺเญยฺยา; ปญฺญา ตตุตฺตรเฏฺเฐน อภิเญฺเญยฺยา; วิมุตฺติ สารเฏฺเฐน อภิเญฺเญยฺยา; อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานเฏฺเฐน อภิเญฺเญยฺยํฯ

เย เย ธมฺมา อภิญฺญาตา โหนฺติ เต เต ธมฺมา ญาตา โหนฺติฯ ตํ ญาตเฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อิเม ธมฺมา อภิเญฺญยฺยาติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณ’’นฺติฯ

ทุติยภาณวาโรฯ

๒๑. กถํ ‘‘อิเม ธมฺมา ปริเญฺญยฺยา’’ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํ?

เอโก ธโมฺม ปริเญฺญยฺโย – ผโสฺส สาสโว อุปาทานิโยฯ เทฺว ธมฺมา ปริเญฺญยฺยา – นามญฺจ รูปญฺจฯ ตโย ธมฺมา ปริเญฺญยฺยา – ติโสฺส เวทนาฯ จตฺตาโร ธมฺมา ปริเญฺญยฺยา – จตฺตาโร อาหาราฯ ปญฺจ ธมฺมา ปริเญฺญยฺยา – ปญฺจุปาทานกฺขนฺธาฯ ฉ ธมฺมา ปริเญฺญยฺยา – ฉ

อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิฯ สตฺต ธมฺมา ปริเญฺญยฺยา – สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติโยฯ อฏฺฐ ธมฺมา ปริเญฺญยฺยา – อฏฺฐ โลกธมฺมาฯ นว ธมฺมา ปริเญฺญยฺยา – นว สตฺตาวาสาฯ ทส ธมฺมา ปริเญฺญยฺยา – ทสายตนานิฯ

''สพฺพํ, ภิกฺขเว, ปริเญฺญยฺยํฯ กิญฺจ, ภิกฺขเว, สพฺพํ ปริเญฺญยฺยํ? จกฺขุ, ภิกฺขเว, ปริเญฺญยฺยํ; รูปา ปริเญฺญยฺยา; จกฺขุวิญฺญาณํ ปริเญฺญยฺยํ; จกฺขุสมฺผสฺโส ปริเญฺญยฺโย; ยมฺปิทํ จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, ตมฺปิ ปริเญฺญยฺยํฯ โสตํ ปริเญฺญยฺยํ; สทฺทา ปริเญฺญยฺยา…เป.… ฆานํ ปริเญฺญยฺยํ, คนฺธา ปริเญฺญยฺยา… ชิวฺหา ปริเญฺญยฺยา; รสา ปริเญฺญยฺยา… กาโย ปริเญฺญยฺโย; โผฏฺฐพฺพา ปริเญฺญยฺยา…เป.… มโน ปริเญฺญยฺโย; ธมฺมา ปริเญฺญยฺยา… มโนวิญฺญาณํ ปริเญฺญยฺยํ; มโนสมฺผสฺโส ปริเญฺญยฺโย; ยมฺปิทํ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, ตมฺปิ ปริเญฺญยฺยํฯ'' รูปํ ปริเญฺญยฺยํ…เป.… เวทนา ปริเญฺญยฺยา… สญฺญา ปริเญฺญยฺยา… สงฺขารา ปริเญฺญยฺยา… วิญฺญาณํ ปริเญฺญยฺยํ… จกฺขุ ปริเญฺญยฺยํ…เป.… ชรามรณํ ปริเญฺญยฺยํ… อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานเฏฺฐน ปริเญฺญยฺยํฯ เยสํ เยสํ ธมฺมานํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส เต เต ธมฺมา ปฏิลทฺธา โหนฺติ, เอวํ เต ธมฺมา ปริญฺญาตา เจว โหนฺติ ตีริตา จฯ

๒๒. เนกฺขมฺมํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส เนกฺขมฺมํ ปฏิลทฺธํ โหติฯ เอวํ โส ธมฺโม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ อพฺยาปาทํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส อพฺยาปาโท ปฏิลทฺโธ โหติฯ เอวํ โส ธมฺโม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ อาโลกสญฺญํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส อาโลกสญฺญา ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธมฺโม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ อวิกฺเขปํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส อวิกฺเขโป ปฏิลทฺโธ โหติฯ เอวํ โส ธมฺโม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ ธมฺมววตฺถานํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส ธมฺมววตฺถานํ ปฏิลทฺธํ โหติฯ เอวํ โส ธมฺโม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ ญาณํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส ญาณํ ปฏิลทฺธํ โหติฯ เอวํ โส ธมฺโม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ ปาโมชฺชํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส ปาโมชฺชํ ปฏิลทฺธํ โหติฯ เอวํ โส ธมฺโม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ

ปฐมํ ฌานํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส ปฐมํ ฌานํ ปฏิลทฺธํ โหติฯ เอวํ โส ธมฺโม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ ทุติยํ ฌานํ…เป.… ตติยํ ฌานํ… จตุตฺถํ ฌานํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส จตุตฺถํ ฌานํ ปฏิลทฺธํ โหติฯ เอวํ โส ธมฺโม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติ ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธมฺโม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติ ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธมฺโม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติ ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธมฺโม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติ ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธมฺโม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ

อนิจฺจานุปสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส อนิจฺจานุปสฺสนา ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธมฺโม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ ทุกฺขานุปสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส ทุกฺขานุปสฺสนา ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธมฺโม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ อนตฺตานุปสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส อนตฺตานุปสฺสนา ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธมฺโม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ นิพฺพิทานุปสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส นิพฺพิทานุปสฺสนา ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ

โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ วิราคานุปสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส วิราคานุปสฺสนา ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ นิโรธานุปสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส นิโรธานุปสฺสนา ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ ขยานุปสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส ขยานุปสฺสนา ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ วยานุปสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส วยานุปสฺสนา ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ วิปริณามานุปสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส วิปริณามานุปสฺสนา ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ อนิมิตฺตานุปสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส อนิมิตฺตานุปสฺสนา ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ อปฺปณิหิตานุปสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส อปฺปณิหิตานุปสฺสนา ปฏิลทฺธา โหติ ฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ สุญฺญตานุปสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส สุญฺญตานุปสฺสนา ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ

อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนา ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ ยถาภูตญาณทสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส ยถาภูตญาณทสฺสนํ ปฏิลทฺธํ โหติฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ อาทีนวานุปสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส อาทีนวานุปสฺสนา ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ ปฏิสงฺขานุปสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส ปฏิสงฺขานุปสฺสนา ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ วิวฏฺฏนานุปสฺสนํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส วิวฏฺฏนานุปสฺสนา ปฏิลทฺธา โหติฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ

โสตาปตฺติมคฺคํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส โสตาปตฺติมโคฺค ปฏิลโทฺธ โหติฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ สกทาคามิมคฺคํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส สกทาคามิมโคฺค ปฏิลโทฺธ โหติฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ อนาคามิมคฺคํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส อนาคามิมโคฺค ปฏิลโทฺธ โหติฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ อรหตฺตมคฺคํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส อรหตฺตมโคฺค ปฏิลโทฺธ โหติฯ เอวํ โส ธโมฺม ปริญฺญาโต เจว โหติ ตีริโต จฯ

เยสํ เยสํ ธมฺมานํ ปฏิลาภตฺถาย วายมนฺตสฺส เต เต ธมฺมา ปฏิลทฺธา โหนฺติฯ เอวํ เต ธมฺมา ปริญฺญาตา เจว โหนฺติ ตีริตา จฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อิเม ธมฺมา ปริเญฺญยฺยาติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณ’’นฺติฯ

๒๓. กถํ ‘‘อิเม ธมฺมา ปหาตพฺพา’’ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํ?

เอโก ธโมฺม ปหาตโพฺพ – อสฺมิมาโนฯ เทฺว ธมฺมา ปหาตพฺพา – อวิชฺชา จ ภวตณฺหา จฯ ตโย ธมฺมา ปหาตพฺพา – ติโสฺส ตณฺหาฯ จตฺตาโร ธมฺมา ปหาตพฺพา – จตฺตาโร โอฆาฯ ปญฺจ ธมฺมา ปหาตพฺพา – ปญฺจ นีวรณานิฯ ฉ ธมฺมา ปหาตพฺพา – ฉ ตณฺหากายาฯ สตฺต ธมฺมา ปหาตพฺพา – สตฺตานุสยาฯ อฏฺฐ ธมฺมา ปหาตพฺพา – อฏฺฐ มิจฺฉตฺตาฯ นว ธมฺมา ปหาตพฺพา – นว ตณฺหามูลกาฯ ทส ธมฺมา ปหาตพฺพา – ทส มิจฺฉตฺตาฯ

๒๔. เทฺว ปหานานิ – สมุเจฺฉทปฺปหานํ, ปฏิปฺปสฺสทฺธิปฺปหานํฯ สมุเจฺฉทปฺปหานญฺจ โลกุตฺตรํ ขยคามิมคฺคํ ภาวยโต; ปฏิปฺปสฺสทฺธิปฺปหานญฺจ ผลกฺขเณฯ ตีณิ ปหานานิ – กามานเมตํ นิสฺสรณํ ยทิทํ เนกฺขมฺมํ; รูปานเมตํ นิสฺสรณํ ยทิทํ อารุปฺปํ; ยํ โข ปน กิญฺจิ ภูตํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ, นิโรโธ ตสฺส นิสฺสรณํฯ เนกฺขมฺมํ ปฏิลทฺธสฺส กามา ปหีนา เจว โหนฺติ ปริจฺจตฺตา จฯ อารุปฺปํ ปฏิลทฺธสฺส รูปา ปหีนา เจว โหนฺติ ปริจฺจตฺตา จฯ นิโรธํ ปฏิลทฺธสฺส สงฺขารา ปหีนา เจว โหนฺติ ปริจฺจตฺตา จฯ จตฺตาริ ปหานานิ ทุกฺขสจฺจํ ปริญฺญาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌนฺโต ปชหติ; สมุทยสจฺจํ ปหานปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌนฺโต ปชหติ; นิโรธสจฺจํ สจฺฉิกิริยาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌนฺโต ปชหติ; มคฺคสจฺจํ ภาวนาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌนฺโต ปชหติฯ ปญฺจ ปหานานิ – วิกฺขมฺภนปฺปหานํ, ตทงฺคปฺปหานํ, สมุเจฺฉทปฺปหานํ, ปฏิปฺปสฺสทฺธิปฺปหานํ, นิสฺสรณปฺปหานํฯ วิกฺขมฺภนปฺปหานญฺจ นีวรณานํ ปฐมํ ฌานํ ภาวยโต; ตทงฺคปฺปหานญฺจ ทิฏฺฐิคตานํ นิเพฺพธภาคิยํ สมาธึ ภาวยโต; สมุเจฺฉทปฺปหานญฺจ โลกุตฺตรํ ขยคามิมคฺคํ ภาวยโต; ปฏิปฺปสฺสทฺธิปฺปหานญฺจ ผลกฺขเณ; นิสฺสรณปฺปหานญฺจ นิโรโธ นิพฺพานํฯ

‘‘สพฺพํ, ภิกฺขเว, ปหาตพฺพํฯ กิญฺจ, ภิกฺขเว, สพฺพํ ปหาตพฺพํ? จกฺขุ, ภิกฺขเว, ปหาตพฺพํ; รูปา ปหาตพฺพา; จกฺขุวิญฺญาณํ ปหาตพฺพํ; จกฺขุสมฺผโสฺส ปหาตโพฺพ; ยมฺปิทํ จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, ตมฺปิ ปหาตพฺพํฯ โสตํ ปหาตพฺพํ; สทฺทา ปหาตพฺพา…เป.… ฆานํ ปหาตพฺพํ; คนฺธา ปหาตพฺพา… ชิวฺหา ปหาตพฺพา; รสา ปหาตพฺพา… กาโย ปหาตโพฺพ; โผฏฺฐพฺพา ปหาตพฺพา… มโน ปหาตโพฺพ; ธมฺมา ปหาตพฺพา… มโนวิญฺญาณํ ปหาตพฺพํ;… มโนสมฺผโสฺส ปหาตโพฺพ; ยมฺปิทํ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, ตมฺปิ ปหาตพฺพํฯ’’ รูปํ ปสฺสนฺโต ปชหติ, เวทนํ ปสฺสนฺโต ปชหติ, สญฺญํ ปสฺสนฺโต ปชหติ, สงฺขาเร ปสฺสนฺโต ปชหติ, วิญฺญาณํ ปสฺสนฺโต ปชหติฯ จกฺขุํ…เป.… ชรามรณํ…เป.… อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานเฏฺฐน ปสฺสนฺโต ปชหติฯ เย เย ธมฺมา ปหีนา โหนฺติ เต เต ธมฺมา ปริจฺจตฺตา โหนฺติฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อิเม ธมฺมา ปหาตพฺพาติ โสตาวธานํ, ตํ ปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณ’’นฺติฯ

ตติยภาณวาโรฯ

๒๕. กถํ ‘‘อิเม ธมฺมา ภาเวตพฺพา’’ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํ?

เอโก ธโมฺม ภาเวตโพฺพ – กายคตาสติ สาตสหคตาฯ เทฺว ธมฺมา ภาเวตพฺพา – สมโถ จ วิปสฺสนา จฯ ตโย ธมฺมา ภาเวตพฺพา – ตโย สมาธีฯ จตฺตาโร ธมฺมา ภาเวตพฺพา – จตฺตาโร สติปฏฺฐานาฯ ปญฺจ ธมฺมา ภาเวตพฺพา – ปญฺจงฺคิโก สมาธิ [สมฺมาสมาธี (สฺยา.)]ฯ ฉ ธมฺมา ภาเวตพฺพา – ฉ อนุสฺสติฏฺฐานานิฯ สตฺต ธมฺมา ภาเวตพฺพา – สตฺต โพชฺฌงฺคาฯ อฏฺฐ ธมฺมา ภาเวตพฺพา – อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺคฯ นว ธมฺมา ภาเวตพฺพา – นว ปาริสุทฺธิปธานิยงฺคานิฯ ทส ธมฺมา ภาเวตพฺพา – ทส กสิณายตนานิฯ

๒๖. เทฺว ภาวนา – โลกิยา จ ภาวนา, โลกุตฺตรา จ ภาวนาฯ ติโสฺส ภาวนา – รูปาวจรกุสลานํ ธมฺมานํ ภาวนา, อรูปาวจรกุสลานํ ธมฺมานํ ภาวนา, อปริยาปนฺนกุสลานํ ธมฺมานํ ภาวนาฯ รูปาวจรกุสลานํ ธมฺมานํ ภาวนา อตฺถิ หีนา, อตฺถิ มชฺฌิมา, อตฺถิ ปณีตาฯ อรูปาวจรกุสลานํ ธมฺมานํ ภาวนา อตฺถิ หีนา , อตฺถิ มชฺฌิมา, อตฺถิ ปณีตาฯ อปริยาปนฺนกุสลานํ ธมฺมานํ ภาวนา ปณีตาฯ

๒๗. จตโสฺส ภาวนา – ทุกฺขสจฺจํ ปริญฺญาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌโนฺต ภาเวติ, สมุทยสจฺจํ ปหานปฺปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌโนฺต ภาเวติ, นิโรธสจฺจํ สจฺฉิกิริยาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌโนฺต ภาเวติ, มคฺคสจฺจํ ภาวนาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌโนฺต ภาเวติฯ อิมา จตโสฺส ภาวนาฯ

อปราปิ จตโสฺส ภาวนา – เอสนาภาวนา, ปฏิลาภาภาวนา, เอกรสาภาวนา, อาเสวนา ภาวนาฯ กตมา เอสนาภาวนา? สเพฺพสํ สมาธิํ สมาปชฺชนฺตานํ ตตฺถ ชาตา ธมฺมา เอกรสา โหนฺตีติ – อยํ เอสนาภาวนาฯ กตมา ปฏิลาภาภาวนา? สเพฺพสํ สมาธิํ สมาปนฺนานํ ตตฺถ ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – อยํ ปฏิลาภาภาวนาฯ กตมา เอกรสาภาวนา? อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ ภาวยโต สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน จตฺตาริ อินฺทฺริยานิ เอกรสา โหนฺตีติ – อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ ปคฺคหเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยํ ภาวยโต วีริยินฺทฺริยสฺส วเสน จตฺตาริ อินฺทฺริยานิ เอกรสา โหนฺตีติ – อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนา ฯ อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยํ ภาวยโต สตินฺทฺริยสฺส วเสน จตฺตาริ อินฺทฺริยานิ เอกรสา โหนฺตีติ – อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ อวิเกฺขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยํ ภาวยโต สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน จตฺตาริ อินฺทฺริยานิ เอกรสา โหนฺตีติ – อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ ทสฺสนเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ภาวยโต ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน จตฺตาริ อินฺทฺริยานิ เอกรสา โหนฺตีติ – อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ

อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยเฏฺฐน สทฺธาพลํ ภาวยโต สทฺธาพลสฺส วเสน จตฺตาริ พลานิ เอกรสา โหนฺตีติ – พลานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ โกสเชฺช อกมฺปิยเฏฺฐน วีริยพลํ ภาวยโต วีริยพลสฺส วเสน จตฺตาริ พลานิ เอกรสา โหนฺตีติ – พลานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ ปมาเท อกมฺปิยเฏฺฐน สติพลํ ภาวยโต สติพลสฺส วเสน จตฺตาริ พลานิ เอกรสา โหนฺตีติ – พลานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ อุทฺธเจฺจ อกมฺปิยเฏฺฐน สมาธิพลํ ภาวยโต สมาธิพลสฺส วเสน จตฺตาริ พลานิ เอกรสา โหนฺตีติ – พลานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ อวิชฺชาย อกมฺปิยเฏฺฐน ปญฺญาพลํ ภาวยโต ปญฺญาพลสฺส วเสน จตฺตาริ พลานิ เอกรสา โหนฺตีติ – พลานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ

อุปฏฺฐานเฏฺฐน สติสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาวยโต สติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส วเสน ฉ โพชฺฌงฺคา เอกรสา โหนฺตีติ – โพชฺฌงฺคานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ ปวิจยเฏฺฐน ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาวยโต ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส วเสน ฉ โพชฺฌงฺคา เอกรสา โหนฺตีติ – โพชฺฌงฺคานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ ปคฺคหเฏฺฐน วีริยสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาวยโต วีริยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส วเสน ฉ โพชฺฌงฺคา เอกรสา โหนฺตีติ – โพชฺฌงฺคานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ ผรณเฏฺฐน ปีติสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาวยโต ปีติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส วเสน ฉ โพชฺฌงฺคา เอกรสา โหนฺตีติ – โพชฺฌงฺคานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ อุปสมเฏฺฐน ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาวยโต ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส วเสน ฉ โพชฺฌงฺคา เอกรสา โหนฺตีติ – โพชฺฌงฺคานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ อวิเกฺขปเฏฺฐน สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาวยโต สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส วเสน ฉ โพชฺฌงฺคา เอกรสา โหนฺตีติ – โพชฺฌงฺคานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ ปฏิสงฺขานเฏฺฐน อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคํ ภาวยโต อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคสฺส วเสน ฉ โพชฺฌงฺคา เอกรสา โหนฺตีติ – โพชฺฌงฺคานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ

ทสฺสนเฏฺฐน สมฺมาทิฏฺฐิํ ภาวยโต สมฺมาทิฏฺฐิยา วเสน สตฺต มคฺคงฺคา เอกรสา โหนฺตีติ – มคฺคงฺคานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ อภินิโรปนเฏฺฐน สมฺมาสงฺกปฺปํ ภาวยโต สมฺมาสงฺกปฺปสฺส วเสน สตฺต มคฺคงฺคา เอกรสา โหนฺตีติ – มคฺคงฺคานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ ปริคฺคหเฏฺฐน สมฺมาวาจํ ภาวยโต สมฺมาวาจาย วเสน สตฺต มคฺคงฺคา เอกรสา โหนฺตีติ – มคฺคงฺคานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ สมุฏฺฐานเฏฺฐน สมฺมากมฺมนฺตํ ภาวยโต สมฺมากมฺมนฺตสฺส วเสน

สตฺต มคฺคงฺคา เอกรสา โหนฺตีติ – มคฺคงฺคานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ โวทานเฏฺฐน สมฺมาอาชีวํ ภาวยโต สมฺมาอาชีวสฺส วเสน สตฺต มคฺคงฺคา เอกรสา โหนฺตีติ – มคฺคงฺคานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนา ฯ ปคฺคหเฏฺฐน สมฺมาวายามํ ภาวยโต สมฺมาวายามสฺส วเสน สตฺต มคฺคงฺคา เอกรสา โหนฺตีติ – มคฺคงฺคานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ อุปฏฺฐานเฏฺฐน สมฺมาสตึ ภาวยโต สมฺมาสติยา วเสน สตฺต มคฺคงฺคา เอกรสา โหนฺตีติ – มคฺคงฺคานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ อวิกฺเขปเฏฺฐน สมฺมาสมาธึ ภาวยโต สมฺมาสมาธิสฺส วเสน สตฺต มคฺคงฺคา เอกรสา โหนฺตีติ – มคฺคงฺคานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ อยํ เอกรสาภาวนาฯ

กตมา อาเสวนาภาวนา? อิธ ภิกฺขุ ปุพฺพณฺหสมยํ อาเสวติ, มชฺฌนฺหิกสมยมฺปิ [มชฺฌนฺติกสมยมฺปิ (สฺยา. ก.)] อาเสวติ, สายนฺหสมยมฺปิ อาเสวติ, ปุเรภตฺตมฺปิ อาเสวติ, ปจฺฉาภตฺตมฺปิ อาเสวติ, ปุริเมปิ ยาเม อาเสวติ, มชฺฌิเมปิ ยาเม อาเสวติ, ปจฺฉิเมปิ ยาเม อาเสวติ, รตฺติมฺปิ อาเสวติ, ทิวาปิ อาเสวติ, รตฺตินฺทิวาปิ [รตฺติทิวาปิ (ก.)] อาเสวติ, กาเฬปิ อาเสวติ, ชุเณฺหปิ อาเสวติ, วเสฺสปิ อาเสวติ, เหมเนฺตปิ อาเสวติ, คิเมฺหปิ อาเสวติ, ปุริเมปิ วโยขเนฺธ อาเสวติ, มชฺฌิเมปิ วโยขเนฺธ อาเสวติ, ปจฺฉิเมปิ วโยขเนฺธ อาเสวติ – อยํ อาเสวนาภาวนาฯ อิมา จตโสฺส ภาวนาฯ

๒๘. อปราปิ จตโสฺส ภาวนา – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนา, อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนา, ตทุปควีริยวาหนเฏฺฐน ภาวนา, อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ กถํ ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนา? กามจฺฉนฺทํ ปชหโต เนกฺขมฺมวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ พฺยาปาทํ ปชหโต อพฺยาปาทวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ ถินมิทฺธํ [ถีนมิทฺธํ (สฺยา. สี. อฏฺฐ.)] ปชหโต อาโลกสญฺญาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ อุทฺธจฺจํ ปชหโต อวิกฺเขปวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ วิจิกิจฺฉํ ปชหโต ธมฺมววตฺถานวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ อวิชฺชํ ปชหโต ญาณวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนา ฯ อรตึ ปชหโต ปาโมชฺชวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ นีวรเณ ปชหโต ปฐมชฺฌานวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ วิตกฺกวิจาเร ปชหโต ทุติยชฺฌานวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ ปีตึ ปชหโต ตติยชฺฌานวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ สุขทุเกฺข ปชหโต จตุตฺถชฺฌานวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ

รูปสญฺญํ ปฏิฆสญฺญํ นานตฺตสญฺญํ ปชหโต อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนา ฯ อากาสานญฺจายตนสญฺญํ ปชหโต วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญํ ปชหโต อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ อากิญฺจญฺญายตนสญฺญํ ปชหโต เนวสญฺญา

นาสญฺญายตนสมาปตฺติวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ

นิจฺจสญฺญํ ปชหโต อนิจฺจานุปสฺสนาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ สุขสญฺญํ ปชหโต ทุกฺขานุปสฺสนาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ อตฺตสญฺญํ ปชหโต อนตฺตานุปสฺสนาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ นนฺทิํ ปชหโต นิพฺพิทานุปสฺสนาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ ราคํ ปชหโต วิราคานุปสฺสนาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ สมุทยํ ปชหโต นิโรธานุปสฺสนาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนา ฯ อาทานํ ปชหโต ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ ฆนสญฺญํ ปชหโต ขยานุปสฺสนาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ อายูหนํ ปชหโต วยานุปสฺสนาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ ธุวสญฺญํ ปชหโต วิปริณามานุปสฺสนาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ นิมิตฺตํ ปชหโต อนิมิตฺตานุปสฺสนาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ ปณิธิํ ปชหโต อปฺปณิหิตานุปสฺสนาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ อภินิเวสํ ปชหโต สุญฺญตานุปสฺสนาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ สาราทานาภินิเวสํ ปชหโต อธิปญฺญา ธมฺมวิปสฺสนาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ สโมฺมหาภินิเวสํ ปชหโต ยถาภูตญาณทสฺสนวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ อาลยาภินิเวสํ ปชหโต อาทีนวานุปสฺสนาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ อปฺปฏิสงฺขํ ปชหโต ปฏิสงฺขานุปสฺสนาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ สโญฺญคาภินิเวสํ ปชหโต วิวฏฺฏนานุปสฺสนาวเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ

ทิเฏฺฐกเฏฺฐ กิเลเส ปชหโต โสตาปตฺติมคฺควเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ โอฬาริเก กิเลเส ปชหโต สกทาคามิมคฺควเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ อนุสหคเต กิเลเส ปชหโต อนาคามิมคฺควเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ สพฺพกิเลเส ปชหโต อรหตฺตมคฺควเสน ชาตา ธมฺมา อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ เอวํ ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนาฯ

กถํ อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนา? กามจฺฉนฺทํ ปชหโต เนกฺขมฺมวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ เอกรสา โหนฺตีติ – อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ พฺยาปาทํ ปชหโต อพฺยาปาทวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ เอกรสา โหนฺตีติ – อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนา…เป.… สพฺพกิเลเส ปชห

โต อรหตฺตมคฺควเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ เอกรสา โหนฺตีติ – อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ เอวํ อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ

กถํ ตทุปควีริยวาหนเฏฺฐน ภาวนา? กามจฺฉนฺทํ ปชหโต เนกฺขมฺมวเสน วีริยํ วาเหตีติ – ตทุปควีริยวาหนเฏฺฐน ภาวนาฯ พฺยาปาทํ ปชหโต อพฺยาปาทวเสน วีริยํ วาเหตีติ – ตทุปควีริยวาหนเฏฺฐน ภาวนา…เป.… สพฺพกิเลเส ปชหโต อรหตฺตมคฺควเสน วีริยํ วาเหตีติ – ตทุปควีริยวาหนเฏฺฐน ภาวนาฯ เอวํ ตทุปควีริยวาหนเฏฺฐน ภาวนาฯ

กถํ อาเสวนเฏฺฐน ภาวนา? กามจฺฉนฺทํ ปชหนฺโต เนกฺขมฺมํ อาเสวตีติ – อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ พฺยาปาทํ ปชหนฺโต อพฺยาปาทํ อาเสวตีติ – อาเสวนเฏฺฐน ภาวนา…เป.… สพฺพกิเลเส ปชหนฺโต อรหตฺตมคฺคํ อาเสวตีติ – อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ เอวํ อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ

อิมา จตโสฺส ภาวนา รูปํ ปสฺสนฺโต ภาเวติ, เวทนํ ปสฺสนฺโต ภาเวติ, สญฺญํ ปสฺสนฺโต ภาเวติ, สงฺขาเร ปสฺสนฺโต ภาเวติ, วิญฺญาณํ ปสฺสนฺโต ภาเวติ, จกฺขุํ…เป.… ชรามรณํ…เป.… อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานเฏฺฐน ปสฺสนฺโต ภาเวติฯ เย เย ธมฺมา ภาวิตา โหนฺติ เต เต ธมฺมา เอกรสา โหนฺติฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อิเม ธมฺมา ภาเวตพฺพาติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณ’’นฺติฯ

จตุตฺถภาณวาโรฯ

๒๙. กถํ ‘‘อิเม ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา’’ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํ?

เอโก ธโมฺม สจฺฉิกาตโพฺพ – อกุปฺปา เจโตวิมุตฺติฯ เทฺว ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา – วิชฺชา จ วิมุตฺติ จฯ ตโย ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา – ติโสฺส วิชฺชาฯ จตฺตาโร ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา – จตฺตาริ สามญฺญผลานิฯ ปญฺจ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา – ปญฺจ ธมฺมกฺขนฺธาฯ ฉ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา – ฉ อภิญฺญาฯ สตฺต ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา – สตฺต ขีณาสวพลานิฯ อฎฺฐ ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา – อฎฺฐ วิโมกฺขาฯ นว ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา – นว อนุปุพฺพนิโรธาฯ ทส ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา – ทส อเสกฺขา ธมฺมาฯ

‘‘สพฺพํ, ภิกฺขเว, สจฺฉิกาตพฺพํฯ กิญฺจ, ภิกฺขเว, สพฺพํ สจฺฉิกาตพฺพํ? จกฺขุ, ภิกฺขเว, สจฺฉิกาตพฺพํ; รูปา สจฺฉิกาตพฺพา; จกฺขุวิญฺญาณํ สจฺฉิกาตพฺพํ; จกฺขุสมฺผโสฺส สจฺฉิกาตโพฺพ ; ยมฺปิทํ จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, ตมฺปิ สจฺฉิกาตพฺพํฯ โสตํ สจฺฉิกาตพฺพํ; สทฺทา สจฺฉิกาตพฺพา…เป.… ฆานํ สจฺฉิกาตพฺพํ; คนฺธา สจฺฉิกาตพฺพา… ชิวฺหา สจฺฉิกาตพฺพา; รสา สจฺฉิกาตพฺพา… กาโย สจฺฉิกาตโพฺพ; โผฎฺฐพฺพา สจฺฉิกาตพฺพา… มโน สจฺฉิกาตโพฺพ; ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพา; มโนวิญฺญาณํ สจฺฉิกาตพฺพํ; มโนสมฺผโสฺส สจฺฉิกาตโพฺพ ; ยมฺปิทํ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, ตมฺปิ สจฺฉิกาตพฺพํ’’ฯ รูปํ ปสฺสนฺโต สจฺฉิกโรติ, เวทนํ ปสฺสนฺโต สจฺฉิกโรติ, สญฺญํ ปสฺสนฺโต สจฺฉิกโรติ, สงฺขาเร ปสฺสนฺโต สจฺฉิกโรติ, วิญฺญาณํ ปสฺสนฺโต สจฺฉิกโรติฯ จกฺขุํ…เป.… ชรามรณํ…เป.… อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานเฏฺฐน ปสฺสนฺโต สจฺฉิกโรติฯ เย เย ธมฺมา สจฺฉิกตา โหนฺติ เต เต ธมฺมา ผสฺสิตา [ผุสิตา (สฺยา.)] โหนฺติฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อิเม ธมฺมา สจฺฉิกาตพฺพาติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณ’’นฺติฯ

๓๐. กถํ ‘‘อิเม ธมฺมา หานภาคิยา, อิเม ธมฺมา ฐิติภาคิยา, อิเม ธมฺมา วิเสสภาคิยา, อิเม ธมฺมา นิเพฺพธภาคิยา’’ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํ?

ปฐมสฺส ฌานสฺส ลาภิํ กามสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ – หานภาคิโย ธโมฺมฯ ตทนุธมฺมตา สติ สนฺติฎฺฐติ – ฐิติภาคิโย ธโมฺมฯ อวิตกฺกสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ – วิเสสภาคิโย ธโมฺมฯ นิพฺพิทาสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ วิราคูปสํหิตา – นิเพฺพธภาคิโย ธโมฺมฯ

ทุติยสฺส ฌานสฺส ลาภิํ วิตกฺกสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ – หานภาคิโย ธโมฺมฯ ตทนุธมฺมตา สติ สนฺติฎฺฐติ – ฐิติภาคิโย ธโมฺมฯ อุเปกฺขาสุขสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ – วิเสสภาคิโย ธโมฺมฯ นิพฺพิทาสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ วิราคูปสํหิตา – นิเพฺพธภาคิโย ธโมฺมฯ

ตติยสฺส ฌานสฺส ลาภิํ ปีติสุขสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ – หานภาคิโย ธโมฺมฯ ตทนุธมฺมตา สติ สนฺติฎฺฐติ – ฐิติภาคิโย ธโมฺมฯ อทุกฺขมสุขสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ – วิเสสภาคิโย ธโมฺมฯ นิพฺพิทาสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ วิราคูปสํหิตา – นิเพฺพธภาคิโย ธโมฺมฯ

จตุตฺถสฺส ฌานสฺส ลาภิํ อุเปกฺขาสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ – หานภาคิโย ธโมฺมฯ ตทนุธมฺมตา สติ สนฺติฎฺฐติ – ฐิติภาคิโย ธโมฺมฯ อากาสานญฺจายตนสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ – วิเสสภาคิโย ธโมฺมฯ นิพฺพิทาสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ วิราคูปสํหิตา – นิเพฺพธภาคิโย ธโมฺมฯ

อากาสานญฺจายตนสฺส ลาภิํ รูปสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ – หานภาคิโย ธโมฺมฯ ตทนุธมฺมตา สติ สนฺติฎฺฐติ – ฐิติภาคิโย ธโมฺมฯ วิญฺญาณญฺจายตนสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ – วิเสสภาคิโย ธโมฺมฯ นิพฺพิทาสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ วิราคูปสํหิตา – นิเพฺพธภาคิโย ธโมฺมฯ

วิญฺญาณญฺจายตนสฺส ลาภิํ อากาสานญฺจายตนสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ – หานภาคิโย ธโมฺมฯ ตทนุธมฺมตา สติ สนฺติฎฺฐติ – ฐิติภาคิโย ธโมฺมฯ อากิญฺจญฺญายตนสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ – วิเสสภาคิโย ธโมฺมฯ นิพฺพิทาสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ วิราคูปสํหิตา – นิเพฺพธภาคิโย ธโมฺมฯ

อากิญฺจญฺญายตนสฺส ลาภิํ วิญฺญาณญฺจายตนสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ – หานภาคิโย ธโมฺมฯ ตทนุธมฺมตา สติ สนฺติฎฺฐติ – ฐิติภาคิโย ธโมฺมฯ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ – วิเสสภาคิโย ธโมฺมฯ นิพฺพิทาสหคตา สญฺญามนสิการา สมุทาจรนฺติ วิราคูปสํหิตา – นิเพฺพธภาคิโย ธโมฺมฯ ตํ ญาตเฎฺฐน ญาณํ, ปชานนเฎฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อิเม ธมฺมา หานภาคิยา, อิเม ธมฺมา ฐิติภาคิยา, อิเม ธมฺมา วิเสสภาคิยา, อิเม ธมฺมา นิเพฺพธภาคิยาติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํ’’ฯ

๓๑. กถํ ‘‘สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา, สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา, สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา’’ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํ? ‘‘รูปํ อนิจฺจํ ขยเฎฺฐน, ทุกฺขํ ภยเฎฺฐน, อนตฺตา อสารกเฎฺฐนา’’ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ ‘‘เวทนา…เป.…

สญฺญา... สงฺขารา... วิญฺญาณํ... จกฺขุ...เป.... ชรามรณํ อนิจฺจํ ขยเฏฺฐน, ทุกฺขํ ภยเฏฺฐน, อนตฺตา อสารกเฏฺฐนา''ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ''สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา, สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขา, สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตา''ติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

๓๒. กถํ ''อิทํ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ, อิทํ ทุกฺขสมุทยํ อริยสจฺจํ, อิทํ ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจํ, อิทํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจ''นฺติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํ?

๓๓. ตตฺถ กตมํ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ? ชาติปิ ทุกฺขา, ชราปิ ทุกฺขา, มรณมฺปิ ทุกฺขํ, โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสาปิ ทุกฺขา, อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุโกฺข, ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุโกฺข, ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ; สงฺขิเตฺตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา [ปญฺจุปาทานกฺขนฺธาปิ (ก.) สติปฏฺฐานสุเตฺต สจฺจวิภเงฺค จ ปสฺสิตพฺพํ] ทุกฺขาฯ

ตตฺถ กตมา ชาติ? ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย ชาติ สญฺชาติ โอกฺกนฺติ อภินิพฺพตฺติ ขนฺธานํ ปาตุภาโว อายตนานํ ปฏิลาโภ – อยํ วุจฺจติ ชาติฯ

ตตฺถ กตมา ชรา ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหิ ตมฺหิ สตฺตนิกาเย ชรา ชีรณตา ขณฺฑิจฺจํ ปาลิจฺจํ วลิตฺตจตา อายุโน สํหานิ อินฺทฺริยานํ ปริปาโก – อยํ วุจฺจติ ชราฯ

ตตฺถ กตมํ มรณํ? ยา เตสํ เตสํ สตฺตานํ ตมฺหา ตมฺหา สตฺตนิกายา จุติ จวนตา เภโท อนฺตรธานํ มจฺจุ มรณํ กาลกิริยา [กาลํกิริยา (ก.)] ขนฺธานํ เภโท กเฬวรสฺส นิเกฺขโป ชีวิตินฺทฺริยสฺสุปเจฺฉโท – อิทํ วุจฺจติ มรณํฯ

ตตฺถ กตโม โสโก? ญาติพฺยสเนน [โย ญาติพฺยสเนน (สฺยา.) ปสฺส สจฺจวิภเงฺค] วา ผุฏฺฐสฺส, โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส, อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธเมฺมน ผุฏฺฐสฺส โสโก โสจนา โสจิตตฺตํ อโนฺตโสโก อโนฺตปริโสโก เจตโส ปริชฺฌายนา โทมนสฺสํ โสกสลฺลํ – อยํ วุจฺจติ โสโกฯ

ตตฺถ กตโม ปริเทโว? ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส, อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธเมฺมน ผุฏฺฐสฺส อาเทโว ปริเทโว อาเทวนา, ปริเทวนา อาเทวิตตฺตํ ปริเทวิตตฺตํ วาจา ปลาโป วิปฺปลาโป ลาลโปฺป ลาลปฺปนา ลาลปฺปิตตฺตํ – อยํ วุจฺจติ ปริเทโวฯ

ตตฺถ กตมํ ทุกฺขํ? ยํ กายิกํ อสาตํ กายิกํ ทุกฺขํ กายสมฺผสฺสชํ อสาตํ ทุกฺขํ เวทยิตํ, กายสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา – อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขํฯ

ตตฺถ กตมํ โทมนสฺสํ? ยํ เจตสิกํ อสาตํ เจตสิกํ ทุกฺขํ, เจโตสมฺผสฺสชํ อสาตํ เวทยิตํ, เจโตสมฺผสฺสชา อสาตา ทุกฺขา เวทนา – อิทํ วุจฺจติ โทมนสฺสํฯ

ตตฺถ กตโม อุปายาโส? ญาติพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, โภคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, โรคพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, สีลพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส, ทิฏฺฐิพฺยสเนน วา ผุฏฺฐสฺส,

อญฺญตรญฺญตเรน พฺยสเนน สมนฺนาคตสฺส, อญฺญตรญฺญตเรน ทุกฺขธมฺเมน ผุฏฺฐสฺส อายาโส อุปายาโส อายาสนา อุปายาสนา อายาสิตตฺตํ อุปายาสิตตฺตํ – อยํ วุจฺจติ อุปายาโสฯ

ตตฺถ กตโม อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโข? อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อนิฏฺฐา อกนฺตา อมนาปา รูปา สทฺทา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา, เย วา ปนสฺส เต โหนฺติ อนตฺถกามา อหิตกามา อผาสุกามา อโยคกฺเขมกามา, ยา เตหิ สทฺธึ สงฺคติ สมาคโม สโมธานํ มิสฺสีภาโว – อยํ วุจฺจติ อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุกฺโขฯ

ตตฺถ กตโม ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโข? อิธ ยสฺส เต โหนฺติ อิฏฺฐา กนฺตา มนาปา รูปา สทฺทา คนฺธา รสา โผฏฺฐพฺพา, เย วา ปนสฺส เต โหนฺติ อตฺถกามา หิตกามา ผาสุกามา โยคกฺเขมกามา มาตา วา ปิตา วา ภาตา วา ภคินี วา มิตฺตา วา อมจฺจา วา ญาตี วา สาโลหิตา วา, ยา เตหิ สทฺธึ อสงฺคติ อสมาคโม อสโมธานํ อมิสฺสีภาโว – อยํ วุจฺจติ ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุกฺโขฯ

ตตฺถ กตมํ ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ? ชาติธมฺมานํ สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชติ – ‘‘อโห วต มยํ น ชาติธมฺมา อสฺสาม, น จ วต โน ชาติ อาคเจฺฉยฺยา’’ติฯ น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ – อิทมฺปิ ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํฯ ชราธมฺมานํ สตฺตานํ…เป.… พฺยาธิธมฺมานํ สตฺตานํ… มรณธมฺมานํ สตฺตานํ… โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมานํ สตฺตานํ เอวํ อิจฺฉา อุปฺปชฺชติ – ‘‘อโห วต มยํ น โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสธมฺมา อสฺสาม, น จ วต โน โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา อาคเจฺฉยฺยุ’’นฺติฯ น โข ปเนตํ อิจฺฉาย ปตฺตพฺพํ – อิทมฺปิ ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํฯ

ตตฺถ กตเม สงฺขิเตฺตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา? เสยฺยถิทํ [เสยฺยถีทํ (สฺยา. สี. อฏฺฐ.)] – รูปุปาทานกฺขนฺโธ, [รูปูปาทานกฺขนฺโธ (สฺยา.) เอวมุปริปิ], เวทนุปาทานกฺขนฺโธ สญฺญุปาทานกฺขนฺโธ, สงฺขารุปาทานกฺขนฺโธ, วิญฺญาณุปาทานกฺขนฺโธ – อิเม วุจฺจนฺติ สงฺขิเตฺตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขาฯ อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขํ อริยสจฺจํฯ

๓๔. ตตฺถ กตมํ ทุกฺขสมุทยํ อริยสจฺจํ? ยายํ ตณฺหา โปโนภวิกา [โปโนพฺภวิกา (สฺยา.)] นนฺทิราคสหคตา ตตฺรตตฺราภินนฺทินี, เสยฺยถิทํ – กามตณฺหา ภวตณฺหา วิภวตณฺหา , สา โข ปเนสา ตณฺหา กตฺถ อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, กตฺถ นิวิสมานา นิวิสติ? ยํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติฯ กิญฺจ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ? จกฺขุ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติฯ โสตํ โลเก…เป.… ฆานํ โลเก… ชิวฺหา โลเก… กาโย โลเก… มโน โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติฯ รูปา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติฯ สทฺทา โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ…เป.… ธมฺมา โลเก… จกฺขุวิญฺญาณํ โลเก…เป.… มโนวิญฺญาณํ โลเก… จกฺขุสมฺผโสฺส โลเก…เป.… มโนสมฺผโสฺส โลเก… จกฺขุสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก…เป.… มโนสมฺผสฺสชา เวทนา โลเก… รูปสญฺญา โลเก…เป.… ธมฺมสญฺญา โลเก… รูปสเญฺจตนา โลเก…เป.… ธมฺมสเญฺจตนา โลเก… รูปตณฺหา โลเก…เป.… ธมฺมตณฺหา โลเก… รูปวิตกฺโก โลเก…เป.… ธมฺมวิตกฺโก โลเก… รูปวิจาโร โลเก…เป.… ธมฺมวิจาโร โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ, เอตฺถ นิวิสมานา นิวิสติฯ อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขสมุทยํ อริยสจฺจํฯ

๓๕. ตตฺถ กตมํ ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจํ? โย ตสฺสาเยว ตณฺหาย อเสสวิราคนิโรโธ จาโค ปฏินิสฺสโคฺค มุตฺติ อนาลโย, สา โข ปเนสา ตณฺหา กตฺถ ปหียมานา ปหียติ, กตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ? ยํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติฯ กิญฺจ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ? จกฺขุโลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติ…เป.… ธมฺมวิจาโร โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอเตฺถสา ตณฺหา ปหียมานา ปหียติ, เอตฺถ นิรุชฺฌมานา นิรุชฺฌติฯ อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจํฯ

๓๖. ตตฺถ กตมํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ? อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกโปฺป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมโนฺต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิฯ ตตฺถ กตมา สมฺมาทิฏฺฐิ? ทุเกฺข ญาณํ, ทุกฺขสมุทเย ญาณํ, ทุกฺขนิโรเธ ญาณํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํ – อยํ วุจฺจติ สมฺมาทิฏฺฐิฯ

ตตฺถ กตโม สมฺมาสงฺกโปฺป? เนกฺขมฺมสงฺกโปฺป, อพฺยาปาทสงฺกโปฺป, อวิหิํสาสงฺกโปฺป – อยํ วุจฺจติ สมฺมาสงฺกโปฺปฯ

ตตฺถ กตมา สมฺมาวาจา? มุสาวาทา เวรมณี [เวรมณิ (ก.)], ปิสุณาย วาจาย เวรมณี, ผรุสาย วาจาย เวรมณี, สมฺผปฺปลาปา เวรมณี – อยํ วุจฺจติ สมฺมาวาจาฯ

ตตฺถ กตโม สมฺมากมฺมโนฺต? ปาณาติปาตา เวรมณี, อทินฺนาทานา เวรมณี, กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณี – อยํ วุจฺจติ สมฺมากมฺมโนฺตฯ

ตตฺถ กตโม สมฺมาอาชีโว? อิธ อริยสาวโก มิจฺฉาอาชีวํ ปหาย สมฺมาอาชีเวน ชีวิกํ [ชีวิตํ (ก.)] กเปฺปติ – อยํ วุจฺจติ สมฺมาอาชีโวฯ

ตตฺถ กตโม สมฺมาวายาโม? อิธ ภิกฺขุ อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ, อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย…เป.… อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย …เป.… อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสโมฺมสาย ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา ฉนฺทํ ชเนติ วายมติ วีริยํ อารภติ จิตฺตํ ปคฺคณฺหาติ ปทหติ – อยํ วุจฺจติ สมฺมาวายาโมฯ

ตตฺถ กตมา สมฺมาสติ? อิธ ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ เวทนาสุ…เป.… จิเตฺต…เป.… ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ – อยํ วุจฺจติ สมฺมาสติฯ

ตตฺถ กตโม สมฺมาสมาธิ? อิธ ภิกฺขุ วิวิเจฺจว กาเมหิ วิวิจฺจ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ สวิตกฺกํ สวิจารํ วิเวกชํ ปีติสุขํ ปฐมํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ วิตกฺกวิจารานํ วูปสมา อชฺฌตฺตํ สมฺปสาทนํ เจตโส เอโกทิภาวํ อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิชํ ปีติสุขํ ทุติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ปีติยา จ วิราคา อุเปกฺขโก จ วิหรติ **สโต จ สมฺปชาโน** สุขญฺจ กาเยน ปฏิสํเวเทติ, ยํ ตํ อริยา อาจิกฺขนฺติ – ‘‘อุเปกฺขโก สติมา สุขวิหารี’’ติ ตติยํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ สุขสฺส จ ปหานา ทุกฺขสฺส จ ปหานา ปุเพฺพว โสมนสฺสโทมนสฺสานํ อตฺถงฺคมา อทุกฺขมสุขํ อุเปกฺขาสติปาริสุทฺธิํ จตุตฺถํ ฌานํ อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ อยํ วุจฺจติ สมฺมาสมาธิฯ อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อิทํ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ, อิทํ ทุกฺขสมุทยํ อริยสจฺจํ, อิทํ ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจํ, อิทํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา

อริยสจฺจ’’นฺติ โสตาวธานํ, ตํปชานนา ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ เอวํ โสตาวธาเน ปญฺญา สุตมเย ญาณํฯ

สุตมยญาณนิเทฺทโส ปฐโมฯ

๒. สีลมยญาณนิเทฺทโส

๓๗. กถํ สุตฺวาน สํวเร ปญฺญา สีลมเย ญาณํ? ปญฺจ สีลานิ – ปริยนฺตปาริสุทฺธิสีลํ, อปริยนฺตปาริสุทฺธิสีลํ, ปริปุณฺณปาริสุทฺธิสีลํ, อปรามฏฺฐปาริสุทฺธิสีลํ, ปฏิปฺปสฺสทฺธิปาริสุทฺธิสีลนฺติฯ

ตตฺถ กตมํ ปริยนฺตปาริสุทฺธิสีลํ? อนุปสมฺปนฺนานํ ปริยนฺตสิกฺขาปทานํ – อิทํ ปริยนฺตปาริสุทฺธิสีลํฯ กตมํ อปริยนฺตปาริสุทฺธิสีลํ? อุปสมฺปนฺนานํ อปริยนฺตสิกฺขาปทานํ – อิทํ อปริยนฺตปาริสุทฺธิสีลํฯ กตมํ ปริปุณฺณปาริสุทฺธิสีลํ? ปุถุชฺชนกลฺยาณกานํ กุสลธมฺเม ยุตฺตานํ เสกฺขปริยนฺเต [เสขปริยนฺเต (ก.)] ปริปูรการีนํ กาเย จ ชีวิเต จ อนเปกฺขานํ ปริจฺจตฺตชีวิตานํ – อิทํ ปริปุณฺณปาริสุทฺธิสีลํฯ กตมํ อปรามฏฺฐปาริสุทฺธิสีลํ? สตฺตนฺนํ เสกฺขานํ – อิทํ อปรามฏฺฐปาริสุทฺธิสีลํฯ กตมํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิปาริสุทฺธิสีลํ? ตถาคตสาวกานํ ขีณาสวานํ ปจฺเจกพุทฺธานํ ตถาคตานํ อรหนฺตานํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ – อิทํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิปาริสุทฺธิสีลํฯ

๓๘. อตฺถิ สีลํ ปริยนฺตํ, อตฺถิ สีลํ อปริยนฺตํฯ ตตฺถ กตมํ ตํ สีลํ ปริยนฺตํ? อตฺถิ สีลํ ลาภปริยนฺตํ, อตฺถิ สีลํ ยสปริยนฺตํ, อตฺถิ สีลํ ญาติปริยนฺตํ, อตฺถิ สีลํ องฺคปริยนฺตํ, อตฺถิ สีลํ ชีวิตปริยนฺตํฯ

กตมํ ตํ สีลํ ลาภปริยนฺตํ? อิเธกโจฺจ ลาภเหตุ ลาภปจฺจยา ลาภการณา ยถาสมาทินฺนํ [ยถาสมาทิณฺณํ (ก.)] สิกฺขาปทํ วีติกฺกมติ – อิทํ ตํ สีลํ ลาภปริยนฺตํฯ กตมํ ตํ สีลํ ยสปริยนฺตํ? อิเธกโจฺจ ยสเหตุ ยสปจฺจยา ยสการณา ยถาสมาทินฺนํ สิกฺขาปทํ วีติกฺกมติ – อิทํ ตํ สีลํ ยสปริยนฺตํฯ กตมํ ตํ สีลํ ญาติปริยนฺตํ? อิเธกโจฺจ ญาติเหตุ ญาติปจฺจยา ญาติการณา ยถาสมาทินฺนํ สิกฺขาปทํ วีติกฺกมติ – อิทํ ตํ สีลํ ญาติปริยนฺตํฯ กตมํ ตํ สีลํ องฺคปริยนฺตํ? อิเธกโจฺจ องฺคเหตุ องฺคปจฺจยา องฺคการณา ยถาสมาทินฺนํ สิกฺขาปทํ วีติกฺกมติ – อิทํ ตํ สีลํ องฺคปริยนฺตํฯ กตมํ ตํ สีลํ ชีวิตปริยนฺตํ? อิเธกโจฺจ ชีวิตเหตุ ชีวิตปจฺจยา ชีวิตการณา ยถาสมาทินฺนํ สิกฺขาปทํ วีติกฺกมติ – อิทํ ตํ สีลํ ชีวิตปริยนฺตํฯ เอวรูปานิ สีลานิ ขณฺฑานิ ฉิทฺทานิ สพลานิ กมฺมาสานิ น ภุชิสฺสานิ น วิญฺญุปฺปสตฺถานิ [น วิญฺญูปสตฺถานิ (ก.)] ปรามฏฺฐานิ อสมาธิสํวตฺตนิกานิ [น สมาธิสํวตฺตนิกานิ (ก.)] น อวิปฺปฏิสารวตฺถุกานิ น ปาโมชฺชวตฺถุกานิ น ปีติวตฺถุกานิ น ปสฺสทฺธิวตฺถุกานิ น สุขวตฺถุกานิ น สมาธิวตฺถุกานิ น ยถาภูตญาณทสฺสนวตฺถุกานิ น เอกนฺตนิพฺพิทาย น วิราคาย น นิโรธาย น อุปสมาย น อภิญฺญาย น สโมฺพธาย น นิพฺพานาย สํวตฺตนฺติ – อิทํ ตํ สีลํ ปริยนฺตํฯ

กตมํ ตํ สีลํ อปริยนฺตํ? อตฺถิ สีลํ น ลาภปริยนฺตํ , อตฺถิ สีลํ น ยสปริยนฺตํ, อตฺถิ สีลํ น ญาติปริยนฺตํ, อตฺถิ สีลํ น องฺคปริยนฺตํ, อตฺถิ สีลํ น ชีวิตปริยนฺตํฯ

กตมํ ตํ สีลํ น ลาภปริยนฺตํ? อิเธกโจฺจ ลาภเหตุ ลาภปจฺจยา ลาภการณา ยถาสมาทินฺนํ สิกฺขาปทํ วีติกฺกมาย จิตฺตมฺปิ น อุปฺปาเทติ, กึ โส วีติกฺกมิสฺสติ! อิทํ ตํ สีลํ น ลาภปริยนฺตํฯ กตมํ ตํ สีลํ น ยสปริยนฺตํ? อิเธกโจฺจ ยสเหตุ ยสปจฺจยา ยสการณา ยถาสมาทินฺนํ สิกฺขาปทํ

วีติกฺกมาย จิตฺตมฺปิ น อุปฺปาเทติ , กึ โส วีติกฺกมิสฺสติ! อิทํ ตํ สีลํ น ยสปริยนฺตํฯ กตมํ ตํ สีลํ น ญาติปริยนฺตํ? อิเธกโจฺจ ญาติเหตุ ญาติปจฺจยา ญาติการณา ยถาสมาทินฺนํ สิกฺขาปทํ วีติกฺกมาย จิตฺตมฺปิ น อุปฺปาเทติ, กึ โส วีติกฺกมิสฺสติ! อิทํ ตํ สีลํ น ญาติปริยนฺตํฯ กตมํ ตํ สีลํ น องฺคปริยนฺตํ? อิเธกโจฺจ องฺคเหตุ องฺคปจฺจยา องฺคการณา ยถาสมาทินฺนํ สิกฺขาปทํ วีติกฺกมาย จิตฺตมฺปิ น อุปฺปาเทติ, กึ โส วีติกฺกมิสฺสติ! อิทํ ตํ สีลํ น องฺคปริยนฺตํฯ กตมํ ตํ สีลํ น ชีวิตปริยนฺตํ? อิเธกโจฺจ ชีวิตเหตุ ชีวิตปจฺจยา ชีวิตการณา ยถาสมาทินฺนํ สิกฺขาปทํ วีติกฺกมาย จิตฺตมฺปิ น อุปฺปาเทติ, กึ โส วีติกฺกมิสฺสติ! อิทํ ตํ สีลํ น ชีวิตปริยนฺตํฯ เอวรูปานิ สีลานิ อขณฺฑานิ อจฺฉิทฺทานิ อสพลานิ อกมฺมาสานิ ภุชิสฺสานิ วิญฺญุปฺปสตฺถานิ อปรามฏฺฐานิ สมาธิสํวตฺตนิกานิ อวิปฺปฏิสารวตฺถุกานิ ปาโมชฺชวตฺถุกานิ ปีติวตฺถุกานิ ปสฺสทฺธิวตฺถุกานิ สุขวตฺถุกานิ สมาธิวตฺถุกานิ ยถาภูตญาณทสฺสนวตฺถุกานิ เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตนฺติ – อิทํ ตํ สีลํ อปริยนฺตํฯ

๓๙. กึ สีลํ? กติ สีลานิ? กึ สมุฏฺฐานํ สีลํ? กติ ธมฺมสโมธานํ สีลํ?

กึ สีลนฺติ เจตนา สีลํ, เจตสิกํ สีลํ, สํวโร สีลํ, อวีติกฺกโม สีลํฯ **กติ สีลานี**ติ ตีณิ สีลานิ – กุสลสีลํ, อกุสลสีลํ, อพฺยากตสีลํฯ**กึ สมุฏฺฐานํ สีล**นฺติ กุสลจิตฺตสมุฏฺฐานํ กุสลสีลํ , อกุสลจิตฺตสมุฏฺฐานํ อกุสลสีลํ, อพฺยากตจิตฺตสมุฏฺฐานํ อพฺยากตสีลํฯ **กติ ธมฺมสโมธานํ สีล**นฺติ สํวรสโมธานํ สีลํ, อวีติกฺกมสโมธานํ สีลํ, ตถาภาเว ชาตเจตนาสโมธานํ สีลํฯ

๔๐. ปาณาติปาตํ สํวรเฏฺฐน สีลํ, อวีติกฺกมเฏฺฐน สีลํฯ อทินฺนาทานํ สํวรเฏฺฐน สีลํ, อวีติกฺกมเฏฺฐน สีลํฯ กาเมสุมิจฺฉาจารํ สํวรเฏฺฐน สีลํ, อวีติกฺกมเฏฺฐน สีลํฯ มุสาวาทํ สํวรเฏฺฐน สีลํ, อวีติกฺกมเฏฺฐน สีลํฯ ปิสุณํ วาจํ [ปิสุณาวาจํ (สฺยา. ก.) ที. นิ. ๑.๙ ปสฺสิตพฺพา] สํวรเฏฺฐน สีลํ, อวีติกฺกมเฏฺฐน สีลํฯ ผรุสํ วาจํ [ผรุสวาจํ (สฺยา. ก.)] สํวรเฏฺฐน สีลํ, อวีติกฺกมเฏฺฐน สีลํฯ สมฺผปฺปลาปํ สํวรเฏฺฐน สีลํ, อวีติกฺกมเฏฺฐน สีลํ ฯ อภิชฺฌํ สํวรเฏฺฐน สีลํ, อวีติกฺกมเฏฺฐน สีลํฯ พฺยาปาทํ สํวรเฏฺฐน สีลํ, อวีติกฺกมเฏฺฐน สีลํฯ มิจฺฉาทิฏฺฐึ สํวรเฏฺฐน สีลํ, อวีติกฺกมเฏฺฐน สีลํฯ

๔๑. เนกฺขเมฺมน กามจฺฉนฺทํ สํวรเฏฺฐน สีลํ, อวีติกฺกมเฏฺฐน สีลํฯ อพฺยาปาเทน พฺยาปาทํ สํวรเฏฺฐน สีลํ, อวีติกฺกมเฏฺฐน สีลํฯ อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธํ…เป…. อวิเกฺขปเฏฺฐน อุทฺธจฺจํ… ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉํ… ญาเณน อวิชฺชํ… ปาโมเชฺชน อรตึ…ฯ

ปฐเมน ฌาเนน [ปฐมชฺฌาเนน (สฺยา.) เอวมีทิเสสุ ฐาเนสุ] นีวรเณ…เป…. ทุติเยน ฌาเนน วิตกฺกวิจาเร… ตติเยน ฌาเนน ปีตึ… จตุเตฺถน ฌาเนน สุขทุกฺขํ… อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา รูปสญฺญํ ปฏิฆสญฺญํ นานตฺตสญฺญํ… วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา อากาสานญฺจายตนสญฺญํ… อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญํ… เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา อากิญฺจญฺญายตนสญฺญํฯ

อนิจฺจานุปสฺสนาย นิจฺจสญฺญํ…เป…. ทุกฺขานุปสฺสนาย สุขสญฺญํ… อนตฺตา อนุปสฺสนาย อตฺตสญฺญํ… นิพฺพิทานุปสฺสนาย นนฺทึ… วิราคานุปสฺสนาย ราคํ… นิโรธา อนุปสฺสนาย สมุทยํ… ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาย อาทานํ… ขยานุปสฺสนาย ฆนสญฺญํ… วยานุปสฺสนาย อายูหนํ.. วิปริณามานุปสฺสนาย ธุวสญฺญํ… อนิมิตฺตานุปสฺสนาย นิมิตฺตํ…. อปฺปณิหิตานุปสฺสนาย ปณิธึ… สุญฺญตานุปสฺสนาย อภินิเวสํ… อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนาย สาราทานา

ภินิเวสํ… ยถาภูตญาณทสฺสเนน สโมฺมหาภินิเวสํ… อาทีนวานุปสฺสนาย อาลยาภินิเวสํ… ปฏิสงฺขานุปสฺสนาย อปฺปฏิสงฺขํ… วิวฏฺฏนานุปสฺสนาย สโญฺญคาภินิเวสํ…ฯ

โสตาปตฺติมเคฺคน ทิเฏฺฐกเฏฺฐ กิเลเส…เป…. สกทาคามิมเคฺคน โอฬาริเก กิเลเส… อนาคามิมเคฺคน อณุสหคเต กิเลเส… อรหตฺตมเคฺคน สพฺพกิเลเส สํวรเฏฺฐน สีลํ, อวีติกฺกมเฏฺฐน สีลํฯ

ปญฺจ สีลานิ – ปาณาติปาตสฺส ปหานํ สีลํ, เวรมณี สีลํ, เจตนา สีลํ, สํวโร สีลํ, อวีติกฺกโม สีลํฯ เอวรูปานิ สีลานิ จิตฺตสฺส อวิปฺปฏิสาราย สํวตฺตนฺติ, ปาโมชฺชาย สํวตฺตนฺติ, ปีติยา สํวตฺตนฺติ, ปสฺสทฺธิยา สํวตฺตนฺติ, โสมนสฺสาย สํวตฺตนฺติ, อาเสวนาย สํวตฺตนฺติ, ภาวนาย สํวตฺตนฺติ, พหุลีกมฺมาย สํวตฺตนฺติ, อลงฺการาย สํวตฺตนฺติ, ปริกฺขาราย สํวตฺตนฺติ, ปริวาราย สํวตฺตนฺติ, ปาริปูริยา สํวตฺตนฺติ, เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตนฺติฯ

เอวรูปานํ สีลานํ สํวรปาริสุทฺธิ อธิสีลํ, สํวรปาริสุทฺธิยา ฐิตํ จิตฺตํ น วิเกฺขปํ คจฺฉติ, อวิเกฺขปปาริสุทฺธิ อธิจิตฺตํ สํวรปาริสุทฺธึ สมฺมา ปสฺสติ, อวิเกฺขปปาริสุทฺธึ สมฺมา ปสฺสติฯ ทสฺสนปาริสุทฺธิ อธิปญฺญาฯ โย ตตฺถ สํวรโฎฺฐ, อยํ อธิสีลสิกฺขา ฯ โย ตตฺถ อวิเกฺขปโฎฺฐ, อยํ อธิจิตฺตสิกฺขาฯ โย ตตฺถ ทสฺสนโฎฺฐ, อยํ อธิปญฺญาสิกฺขาฯ

อิมา ติโสฺส สิกฺขาโย อาวชฺชโนฺต สิกฺขติ, ชานโนฺต สิกฺขติ, ปสฺสโนฺต สิกฺขติ, ปจฺจเวกฺขโนฺต สิกฺขติ, จิตฺตํ อธิฎฺฐหโนฺต สิกฺขติ, สทฺธาย อธิมุจฺจโนฺต สิกฺขติ, วีริยํ ปคฺคณฺหโนฺต สิกฺขติ, สตึ อุปฎฺฐเปโนฺต สิกฺขติ, จิตฺตํ สมาทหโนฺต สิกฺขติ, ปญฺญาย ปชานโนฺต สิกฺขติ, อภิเญฺญยฺยํ อภิชานโนฺต สิกฺขติ, ปริเญฺญยฺยํ ปริชานโนฺต สิกฺขติ, ปหาตพฺพํ ปชหโนฺต สิกฺขติ, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรโนฺต สิกฺขติ, ภาเวตพฺพํ ภาเวโนฺต สิกฺขติฯ

ปญฺจ สีลานิ – อทินฺนาทานสฺส…เป…. กาเมสุมิจฺฉาจารสฺส… มุสาวาทสฺส… ปิสุณาย วาจาย… ผรุสาย วาจาย… สมฺผปฺปลาปสฺส… อภิชฺฌาย… พฺยาปาทสฺส… มิจฺฉาทิฎฺฐิยา… ภาเวตพฺพํ ภาเวโนฺต สิกฺขนฺติฯ

เนกฺขเมฺมน กามจฺฉนฺทสฺส…เป…. อพฺยาปาเทน พฺยาปาทสฺส… อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธสฺส… อวิเกฺขเปน อุทฺธจฺจสฺส… … ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉาย… ญาเณน อวิชฺชาย… ปาโมเชฺชน อรติยา… ภาเวตพฺพํ ภาเวโนฺต สิกฺขติฯ

ปฐเมน ฌาเนน นีวรณานํ…เป…. ทุติเยน ฌาเนน วิตกฺกวิจารานํ… ตติเยน ฌาเนน ปีติยา… จตุเตฺถน ฌาเนน สุขทุกฺขานํ… อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา รูปสญฺญาย ปฏิฆสญฺญาย นานตฺตสญฺญาย… วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา อากาสานญฺจายตนสญฺญาย… อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญาย… เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา อากิญฺจญฺญายตนสญฺญาย… ภาเวตพฺพํ ภาเวโนฺต สิกฺขติฯ

อนิจฺจานุปสฺสนาย นิจฺจสญฺญาย…เป…. ทุกฺขานุปสฺสนาย สุขสญฺญาย… อนตฺตานุปสฺสนาย อตฺตสญฺญาย… นิพฺพิทานุปสฺสนาย นนฺทิยา… วิราคานุปสฺสนาย ราคสฺส… นิโรธานุปสฺสนาย สมุทยสฺส… ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาย อาทานสฺส… ขยานุปสฺสนาย ฆนสญฺญาย… วยานุปสฺสนาย อายูหนสฺส… วิปริณามานุปสฺสนาย ธุวสญฺญาย… อนิมิตฺตา

นุปสฺสนาย นิมิตฺตสฺส… อปฺปณิหิตานุปสฺสนาย ปณิธิยา… สุญฺญตานุปสฺสนาย อภินิเวสสฺส… อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนาย สาราคาภินิเวสสฺส… ยถาภูตญาณทสฺสเนน สโมฺมหาภินิเวสสฺส… อาทีนวานุปสฺสนาย อาลยาภินิเวสสฺส… ปฏิสงฺขานุปสฺสนาย อปฺปฏิสงฺขาย… วิวฏฺฏนานุปสฺสนาย สโญฺญคาภินิเวสสฺส ภาเวตพฺพํ ภาเวโนฺต สิกฺขติฯ

โสตาปตฺติมเคฺคน ทิเฏฺฐกฏฺฐานํ กิเลสานํ…เป…. สกทาคามิมเคฺคน โอฬาริกานํ กิเลสานํ… อนาคามิมเคฺคน อนุสหคตานํ กิเลสานํ… อรหตฺตมเคฺคน สพฺพกิเลสานํ ปหานํ สีลํ, เวรมณี สีลํ, เจตนา สีลํ, สํวโร สีลํ, อวีติกฺกโม สีลํฯ เอวรูปานิ สีลานิ จิตฺตสฺส อวิปฺปฏิสาราย สํวตฺตนฺติ, ปาโมชฺชาย สํวตฺตนฺติ, ปีติยา สํวตฺตนฺติ, ปสฺสทฺธิยา สํวตฺตนฺติ, โสมนสฺสาย สํวตฺตนฺติ, อาเสวนาย สํวตฺตนฺติ, ภาวนาย สํวตฺตนฺติ, พหุลีกมฺมาย สํวตฺตนฺติ, อลงฺการาย สํวตฺตนฺติ, ปริกฺขาราย สํวตฺตนฺติ, ปริวาราย สํวตฺตนฺติ, ปาริปูริยา สํวตฺตนฺติ, เอกนฺตนิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตนฺติฯ

๔๒. เอวรูปานํ สีลานํ สํวรปาริสุทฺธิ อธิสีลํฯ สํวรปาริสุทฺธิยา ฐิตํ จิตฺตํ อวิเกฺขปํ คจฺฉติ, อวิเกฺขปปาริสุทฺธิ อธิจิตฺตํฯ สํวรปาริสุทฺธิํ สมฺมา ปสฺสติ, อวิเกฺขปปาริสุทฺธิํ สมฺมา ปสฺสติฯ ทสฺสนปาริสุทฺธิ อธิปญฺญาฯ โย ตตฺถ สํวรโฎฺฐ, อยํ อธิสีลสิกฺขาฯ โย ตตฺถ อวิเกฺขปโฎฺฐ, อยํ อธิจิตฺตสิกฺขาฯ โย ตตฺถ ทสฺสนโฎฺฐ, อยํ อธิปญฺญาสิกฺขาฯ อิมา ติโสฺส สิกฺขาโย อาวชฺชโนฺต สิกฺขติ, ชานโนฺต สิกฺขติ, ปสฺสโนฺต สิกฺขติ, ปจฺจเวกฺขโนฺต สิกฺขติ, จิตฺตํ อธิฎฺฐหโนฺต สิกฺขติ, สทฺธาย อธิมุจฺจโนฺต สิกฺขติ, วีริยํ ปคฺคณฺหโนฺต สิกฺขติ, สติํ อุปฎฺฐเปโนฺต สิกฺขติ, จิตฺตํ สมาทหโนฺต สิกฺขติ, ปญฺญาย ปชานโนฺต สิกฺขติ, อภิเญฺญยฺยํ อภิชานโนฺต สิกฺขติ, ปริเญฺญยฺยํ ปริชานโนฺต สิกฺขติ ปหาตพฺพํ ปชหโนฺต สิกฺขติ, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรโนฺต สิกฺขติ, ภาเวตพฺพํ ภาเวโนฺต สิกฺขติฯ ตํ ญาตเฎฺฐน ญาณํ ปชานนเฎฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สุตฺวาน สํวเร ปญฺญา สีลมเย ญาณํ’’ฯ

สีลมยญาณนิเทฺทโส ทุติโยฯ

๓. สมาธิภาวนามยญาณนิเทฺทโส

๔๓. กถํ สํวริตฺวา สมาทหเน ปญฺญา สมาธิภาวนามเย ญาณํ? เอโก สมาธิ – จิตฺตสฺส เอกคฺคตาฯ เทฺว สมาธี – โลกิโย สมาธิ, โลกุตฺตโร สมาธิฯ ตโย สมาธี – สวิตกฺกสวิจาโร สมาธิ, อวิตกฺกวิจารมโตฺต สมาธิ, อวิตกฺกอวิจาโร สมาธิฯ จตฺตาโร สมาธี – หานภาคิโย สมาธิ, ฐิติภาคิโย สมาธิ, วิเสสภาคิโย สมาธิ, นิเพฺพธภาคิโย สมาธิฯ ปญฺจ สมาธี – ปีติผรณตา, สุขผรณตา, เจโตผรณตา, อาโลกผรณตา, ปจฺจเวกฺขณานิมิตฺตํ [ปจฺจเวกฺขนานิมิตฺตํ (ก.)]ฯ

ฉ สมาธี – พุทฺธานุสฺสติวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิ, ธมฺมานุสฺสติวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิ, สงฺฆานุสฺสติวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิ, สีลานุสฺสติวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิ, จาคานุสฺสติวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิ, เทวตานุสฺสติวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิฯ สตฺต สมาธี – สมาธิกุสลตา, สมาธิสฺส สมาปตฺติกุสลตา, สมาธิสฺส ฐิติกุสลตา, สมาธิสฺส วุฎฺฐานกุสลตา , สมาธิสฺส กลฺลตากุสลตา [กลฺลิตกุสลตา (สฺยา. ก.)], สมาธิสฺส โคจรกุสลตา, สมาธิสฺส อภินีหารกุสลตาฯ อฎฺฐ สมาธี – ปถวีกสิณวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิ, อาโปกสิณวเสน…เป…. เตโชกสิณวเสน… วาโยกสิณวเสน… นีลกสิณวเสน… ปีตกสิณวเสน…

โลหิตกสิณวเสน... โอทาตกสิณวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิกฺขโป สมาธิฯ นว สมาธี – รูปาวจโร สมาธิ อตฺถิ หีโน, อตฺถิ มชฺฌิโม, อตฺถิ ปณีโต; อรูปาวจโร สมาธิ อตฺถิ หีโน, อตฺถิ มชฺฌิโม, อตฺถิ ปณีโต; สุญฺญโต สมาธิ, อนิมิตฺโต สมาธิ, อปฺปณิหิโต สมาธิฯ ทส สมาธี – อุทฺธุมาตกสญฺญาวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิกฺขโป สมาธิ, วินีลกสญฺญาวเสน...เป.... วิปุพฺพกสญฺญาวเสน... วิจฺฉิทฺทกสญฺญาวเสน... วิกฺขายิตกสญฺญาวเสน... วิกฺขิตฺตกสญฺญาวเสน... หตวิกฺขิตฺตกสญฺญาวเสน... โลหิตกสญฺญาวเสน... ปุฬวกสญฺญาวเสน [ปุฬุวก สญฺญาวเสน (ก.)] ... อฏฺฐิกสญฺญาวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิกฺขโป สมาธิฯ อิเม ปญฺจปญฺญาส สมาธิฯ

๔๔. อปิ จ, ปญฺจวีสติ สมาธิสฺส สมาธิฏฺฐา – ปริคฺคหฏฺเฐน สมาธิ, ปริวารฏฺเฐน สมาธิ, ปริปูรฏฺเฐน สมาธิ, เอกคฺคฏฺเฐน สมาธิ, อวิกฺขปฏฺเฐน สมาธิ, อวิสารฏฺเฐน สมาธิ, อนาวิลฏฺเฐน สมาธิ, อนิญฺชนฏฺเฐน สมาธิ, วิมุตฺตฏฺเฐน สมาธิ, เอกตฺตุปฏฺฐานวเสน จิตฺตสฺส ฐิตตฺตา สมาธิ, สมํ เอสตีติ สมาธิ, วิสมํ เนสตีติ สมาธิ, สมํ เอสิตตฺตา สมาธิ, วิสมํ เนสิตตฺตา สมาธิ, สมํ อาทิยตีติ สมาธิ, วิสมํ นาทิยตีติ สมาธิ, สมํ อาทินฺนตฺตา สมาธิ, วิสมํ อนาทินฺนตฺตา สมาธิ, สมํ ปฏิปชฺชตีติ สมาธิ, วิสมํ นปฺปฏิปชฺชตีติ สมาธิ, สมํ ปฏิปนฺนตฺตา สมาธิ, วิสมํ นปฺปฏิปนฺนตฺตา สมาธิ, สมํ ฌายตีติ สมาธิ, วิสมํ ฌาเปตีติ สมาธิ, สมํ ฌาตตฺตา สมาธิ, วิสมํ ฌาปิตตฺตา สมาธิ, สโม จ หิโต จ สุโข จาติ สมาธิฯ อิเม ปญฺจวีสติ สมาธิสฺส สมาธิฏฺฐาฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สํวริตฺวา สมาทหเน ปญฺญา สมาธิภาวนามเย ญาณํ’’ฯ

สมาธิภาวนามยญาณนิทฺเทโส ตติโยฯ

๔. ธมฺมฏฺฐิติญาณนิทฺเทโส

๔๕. กถํ ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํ? อวิชฺชา สงฺขารานํ อุปฺปาทฏฺฐิติ จ ปวตฺตฏฺฐิติ จ นิมิตฺตฏฺฐิติ จ อายูหนฏฺฐิติ จ สโญฺญคฏฺฐิติ จ ปลิโพธฏฺฐิติ จ สมุทยฏฺฐิติ จ เหตุฏฺฐิติ จ ปจฺจยฏฺฐิติ จฯ อิเมหิ นวหากาเรหิ อวิชฺชา ปจฺจโย, สงฺขารา ปจฺจยสมุปฺปนฺนาฯ อุโภเปเต ธมฺมา ปจฺจยสมุปฺปนฺนาติ – ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํฯ อตีตมฺปิ อทฺธานํ... อนาคตมฺปิ อทฺธานํ อวิชฺชา สงฺขารานํ อุปฺปาทฏฺฐิติ จ ปวตฺตฏฺฐิติ จ นิมิตฺตฏฺฐิติ จ อายูหนฏฺฐิติ จ สโญฺญคฏฺฐิติ จ ปลิโพธฏฺฐิติ จ สมุทยฏฺฐิติ จ เหตุฏฺฐิติ จ ปจฺจยฏฺฐิติ จฯ อิเมหิ นวหากาเรหิ อวิชฺชา ปจฺจโย, สงฺขารา ปจฺจยสมุปฺปนฺนาฯ อุโภเปเต ธมฺมา ปจฺจยสมุปฺปนฺนาติ – ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํฯ

สงฺขารา วิญฺญาณสฺส...เป.... วิญฺญาณํ นามรูปสฺส... นามรูปํ สฬายตนสฺส... สฬายตนํ ผสฺสสฺส... ผสฺโส เวทนาย... เวทนา ตณฺหาย... ตณฺหา อุปาทานสฺส... อุปาทานํ ภวสฺส... ภโว ชาติยา... ชาติ ชรามรณสฺส อุปฺปาทฏฺฐิติ จ ปวตฺตฏฺฐิติ จ นิมิตฺตฏฺฐิติ จ อายูหนฏฺฐิติ จ สโญฺญคฏฺฐิติ จ ปลิโพธฏฺฐิติ จ สมุทยฏฺฐิติ จ เหตุฏฺฐิติ จ ปจฺจยฏฺฐิติ จฯ อิเมหิ นวหากาเรหิ ชาติ ปจฺจโย, ชรามรณํ ปจฺจยสมุปฺปนฺนํฯ อุโภเปเต ธมฺมา ปจฺจยสมุปฺปนฺนาติ – ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํฯ อตีตมฺปิ อทฺธานํ... อนาคตมฺปิ อทฺธานํ ชาติ ชรามรณสฺส อุปฺปาทฏฺฐิติ จ ปวตฺตฏฺฐิติ จ นิมิตฺตฏฺฐิติ จ อายูหนฏฺฐิติ จ สโญฺญคฏฺฐิติ จ ปลิโพธฏฺฐิติ จ สมุทยฏฺฐิติ จ เหตุฏฺฐิติ จ ปจฺจยฏฺฐิติ จฯ อิเมหิ นวหากาเรหิ ชาติ ปจฺจโย, ชรามรณํ ปจฺจยสมุปฺปนฺนํฯ อุโภเปเต ธมฺมา ปจฺจยสมุปฺปนฺนาติ – ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํฯ

๔๖. อวิชฺชา เหตุ, สงฺขารา เหตุสมุปฺปนฺนาฯ อุโภเปเต ธมฺมา เหตุสมุปฺปนฺนาติ – ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํฯ อตีตมฺปิ อทฺธานํ… อนาคตมฺปิ อทฺธานํ อวิชฺชา เหตุ, สงฺขารา เหตุสมุปฺปนฺนาฯ อุโภเปเต ธมฺมา เหตุสมุปฺปนฺนาติ – ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํฯ

สงฺขารา เหตุ, วิญฺญาณํ เหตุสมุปฺปนฺนํ…เป…. วิญฺญาณํ เหตุ, นามรูปํ เหตุสมุปฺปนฺนํ… นามรูปํ เหตุ, สฬายตนํ เหตุสมุปฺปนฺนํ… สฬายตนํ เหตุ, ผสฺส เหตุสมุปฺปโนฺน… ผสฺส เหตุ, เวทนา เหตุสมุปฺปนฺนา… เวทนา เหตุ, ตณฺหา เหตุสมุปฺปนฺนา… ตณฺหา เหตุ, อุปาทานํ เหตุสมุปฺปนฺนํ… อุปาทานํ เหตุ, ภโว เหตุสมุปฺปโนฺน… ภโว เหตุ, ชาติ เหตุสมุปฺปนฺนา… ชาติ เหตุ, ชรามรณํ เหตุสมุปฺปนฺนํฯ อุโภเปเต ธมฺมา เหตุสมุปฺปนฺนาติ – ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํฯ อตีตมฺปิ อทฺธานํ… อนาคตมฺปิ อทฺธานํ ชาติ เหตุ, ชรามรณํ เหตุสมุปฺปนฺนํฯ อุโภเปเต ธมฺมา เหตุสมุปฺปนฺนาติ – ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํฯ

อวิชฺชา ปฏิจฺจา, สงฺขารา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนาฯ อุโภเปเต ธมฺมา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนาติ – ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํฯ อตีตมฺปิ อทฺธานํ… อนาคตมฺปิ อทฺธานํ อวิชฺชา ปฏิจฺจา, สงฺขารา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนาฯ อุโภเปเต ธมฺมา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนาติ – ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํฯ

สงฺขารา ปฏิจฺจา, วิญฺญาณํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ…เป…. วิญฺญาณํ ปฏิจฺจา, นามรูปํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ… นามรูปํ ปฏิจฺจา, สฬายตนํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ… สฬายตนํ ปฏิจฺจา, ผสฺส ปฏิจฺจสมุปฺปโนฺน… ผสฺส ปฏิจฺจา, เวทนา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา… เวทนา ปฏิจฺจา, ตณฺหา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา… ตณฺหา ปฏิจฺจา, อุปาทานํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ… อุปาทานํ ปฏิจฺจา, ภโว ปฏิจฺจสมุปฺปโนฺน… ภโว ปฏิจฺจา, ชาติ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา… ชาติ ปฏิจฺจา, ชรามรณํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํฯ อุโภเปเต ธมฺมา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนาติ – ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํฯ อตีตมฺปิ อทฺธานํ… อนาคตมฺปิ อทฺธานํ ชาติ ปฏิจฺจา, ชรามรณํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํฯ อุโภเปเต ธมฺมา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนาติ – ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํฯ

อวิชฺชา ปจฺจโย, สงฺขารา ปจฺจยสมุปฺปนฺนาฯ อุโภเปเต ธมฺมา ปจฺจยสมุปฺปนฺนาติ – ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํ ฯ อตีตมฺปิ อทฺธานํ… อนาคตมฺปิ อทฺธานํ อวิชฺชา ปจฺจโย, สงฺขารา ปจฺจยสมุปฺปนฺนาฯ อุโภเปเต ธมฺมา ปจฺจยสมุปฺปนฺนาติ – ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํฯ

สงฺขารา ปจฺจยา, วิญฺญาณํ ปจฺจยสมุปฺปนฺนํ…เป…. วิญฺญาณํ ปจฺจโย, นามรูปํ ปจฺจยสมุปฺปนฺนํ… นามรูปํ ปจฺจโย, สฬายตนํ ปจฺจยสมุปฺปนฺนํ… สฬายตนํ ปจฺจโย, ผสฺส ปจฺจยสมุปฺปโนฺน… ผสฺส ปจฺจโย, เวทนา ปจฺจยสมุปฺปนฺนา… เวทนา ปจฺจโย, ตณฺหา ปจฺจยสมุปฺปนฺนา… ตณฺหา ปจฺจโย, อุปาทานํ ปจฺจยสมุปฺปนฺนํ… อุปาทานํ ปจฺจโย, ภโว ปจฺจยสมุปฺปโนฺน… ภโว ปจฺจโย, ชาติ ปจฺจยสมุปฺปนฺนา… ชาติ ปจฺจโย, ชรามรณํ ปจฺจยสมุปฺปนฺนํฯ อุโภเปเต ธมฺมา ปจฺจยสมุปฺปนฺนาติ – ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํฯ อตีตมฺปิ อทฺธานํ… อนาคตมฺปิ อทฺธานํ ชาติ ปจฺจโย, ชรามรณํ ปจฺจยสมุปฺปนฺนํฯ อุโภเปเต ธมฺมา ปจฺจยสมุปฺปนฺนาติ – ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํฯ

๔๗. ปุริมกมฺมภวสฺมึ โมโห อวิชฺชา, อายูหนา สงฺขารา, นิกนฺติ ตณฺหา, อุปคมนํ อุปาทานํ, เจตนา ภโวฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา ปุริมกมฺมภวสฺมึ อิธ ปฏิสนฺธิยา ปจฺจยาฯ อิธ ปฏิสนฺธิ

วิญฺญาณํ, โอกฺกนฺติ นามรูปํ, ปสาโท อายตนํ, ผุฏฺโฐ ผโสฺส, เวทยิตํ เวทนาฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา อิธุปฺปตฺติภวสฺมึ ปุเรกตสฺส กมฺมสฺส ปจฺจยาฯ อิธ ปริปกฺกตฺตา อายตนานํ โมโห อวิชฺชา, อายูหนา สงฺขารา, นิกนฺติ ตณฺหา อุปคมนํ อุปาทานํ, เจตนา ภโวฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา อิธ กมฺมภวสฺมึ อายตึ ปฏิสนฺธิยา ปจฺจยาฯ อายตึ ปฏิสนฺธิ วิญฺญาณํ, โอกฺกนฺติ นามรูปํ, ปสาโท อายตนํ, ผุฏฺโฐ ผโสฺส, เวทยิตํ เวทนาฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา อายตึ อุปฺปตฺติภวสฺมึ อิธ กตสฺส กมฺมสฺส ปจฺจยาฯ อิติเม จตุสงฺเขเป ตโย อเทฺธ ติสนฺธึ วีสติยา อากาเรหิ ปฏิจฺจสมุปฺปาทํ ชานาติ ปสฺสติ อญฺญาติ ปฏิวิชฺฌติฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปจฺจยปริคฺคเห ปญฺญา ธมฺมฏฺฐิติญาณํ’’ฯ

ธมฺมฏฺฐิติญาณนิเทฺทโส จตุโตฺถฯ

๕. สมฺมสนญาณนิเทฺทโส

๔๘. กถํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนานํ ธมฺมานํ สงฺขิปิตฺวา ววตฺถาเน ปญฺญา สมฺมสเน ญาณํ?

ยํ กิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ รูปํ อนิจฺจโต ววเตฺถติ เอกํ สมฺมสนํ, ทุกฺขโต ววเตฺถติ เอกํ สมฺมสนํ, อนตฺตโต ววเตฺถติ เอกํ สมฺมสนํฯ

ยา กาจิ เวทนา…เป.… ยา กาจิ สญฺญา… เย เกจิ สงฺขารา… ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ วิญฺญาณํ อนิจฺจโต ววเตฺถติ เอกํ สมฺมสนํ, ทุกฺขโต ววเตฺถติ เอกํ สมฺมสนํ, อนตฺตโต ววเตฺถติ เอกํ สมฺมสนํฯ

จกฺขุํ…เป.… ชรามรณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อนิจฺจโต ววเตฺถติ เอกํ สมฺมสนํ, ทุกฺขโต ววเตฺถติ เอกํ สมฺมสนํ, อนตฺตโต ววเตฺถติ เอกํ สมฺมสนํฯ

รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อนิจฺจํ ขยเฏฺฐน, ทุกฺขํ ภยเฏฺฐน อนตฺตา อสารกเฏฺฐนาติ สงฺขิปิตฺวา ววตฺถาเน ปญฺญา สมฺมสเน ญาณํฯ เวทนา…เป.… สญฺญา…เป.… สงฺขารา…เป.… วิญฺญาณํ…เป.… จกฺขุ…เป.… ชรามรณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อนิจฺจํ ขยเฏฺฐน, ทุกฺขํ ภยเฏฺฐน, อนตฺตา อสารกเฏฺฐนาติ สงฺขิปิตฺวา ววตฺถาเน ปญฺญา สมฺมสเน ญาณํฯ

รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อนิจฺจํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ นิโรธธมฺมนฺติ สงฺขิปิตฺวา ววตฺถาเน ปญฺญา สมฺมสเน ญาณํฯ เวทนา…เป.… สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ… จกฺขุ…เป.… ชรามรณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อนิจฺจํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ นิโรธธมฺมนฺติ สงฺขิปิตฺวา ววตฺถาเน ปญฺญา สมฺมสเน ญาณํฯ

ชาติปจฺจยา ชรามรณํ, อสติ ชาติยา นตฺถิ ชรามรณนฺติ สงฺขิปิตฺวา ววตฺถาเน ปญฺญา สมฺมสเน ญาณํฯ อตีตมฺปิ อทฺธานํ… อนาคตมฺปิ อทฺธานํ ชาติปจฺจยา ชรามรณํ, อสติ ชาติยา นตฺถิ ชรามรณนฺติ สงฺขิปิตฺวา ววตฺถาเน ปญฺญา สมฺมสเน ญาณํฯ ภวปจฺจยา ชาติ, อสติ…เป.… อุปาทานปจฺจยา ภโว, อสติ…เป.… ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อสติ…เป.… เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, อสติ…เป.… ผสฺสปจฺจยา เวทนา, อสติ…เป.… สฬายตนปจฺจยา ผโสฺส, อสติ…เป.… นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ, อสติ…เป.… วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ,

อสติ…เป…. สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, อสติ…เป…. อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา, อสติ อวิชฺชาย นตฺถิ สงฺขาราติ สงฺขิปิตฺวา ววตฺถาเน ปญฺญา สมฺมสเน ญาณํฯ อตีตมฺปิ อทฺธานํ… อนาคตมฺปิ อทฺธานํ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา, อสติ อวิชฺชาย นตฺถิ สงฺขาราติ สงฺขิปิตฺวา ววตฺถาเน ปญฺญา สมฺมสเน ญาณํฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ''อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนานํ ธมฺมานํ สงฺขิปิตฺวา ววตฺถาเน ปญฺญา สมฺมสเน ญาณํ''ฯ

สมฺมสนญาณนิเทฺทโส ปญฺจโมฯ

๖. อุทยพฺพยญาณนิเทฺทโส

๔๙. กถํ ปจฺจุปฺปนฺนานํ ธมฺมานํ วิปริณามานุปสฺสเน ปญฺญา อุทยพฺพยานุปสฺสเน ญาณํ? ชาตํ รูปํ ปจฺจุปฺปนฺนํ, ตสฺส นิพฺพตฺติลกฺขณํ อุทโย, วิปริณามลกฺขณํ วโย, อนุปสฺสนา ญาณํฯ ชาตา เวทนา…เป…. ชาตา สญฺญา… ชาตา สงฺขารา… ชาตํ วิญฺญาณํ… ชาตํ จกฺขุ…เป…. ชาโต ภโว ปจฺจุปฺปนฺโน, ตสฺส นิพฺพตฺติลกฺขณํ อุทโย, วิปริณามลกฺขณํ วโย, อนุปสฺสนา ญาณํฯ

๕๐. ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ อุทยํ ปสฺสนฺโต กติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ, วยํ ปสฺสนฺโต กติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ, อุทยพฺพยํ ปสฺสนฺโต กติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ? ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ อุทยํ ปสฺสนฺโต ปญฺจวีสติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ, วยํ ปสฺสนฺโต ปญฺจวีสติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ ; อุทยพฺพยํ ปสฺสนฺโต ปญฺญาส ลกฺขณานิ ปสฺสติฯ

รูปกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสนฺโต กติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ, วยํ ปสฺสนฺโต กติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ, อุทยพฺพยํ ปสฺสนฺโต กติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ? เวทนากฺขนฺธสฺส…เป…. สญฺญากฺขนฺธสฺส…เป…. สงฺขารกฺขนฺธสฺส…เป…. วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสนฺโต กติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ, วยํ ปสฺสนฺโต กติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ, อุทยพฺพยํ ปสฺสนฺโต กติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ? รูปกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสนฺโต ปญฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสติ, วยํ ปสฺสนฺโต ปญฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสติ; อุทยพฺพยํ ปสฺสนฺโต ทส ลกฺขณานิ ปสฺสติฯ เวทนากฺขนฺธสฺส…เป…. สญฺญากฺขนฺธสฺส… สงฺขารกฺขนฺธสฺส… วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสนฺโต ปญฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสติ, วยํ ปสฺสนฺโต ปญฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสติ; อุทยพฺพยํ ปสฺสนฺโต ทส ลกฺขณานิ ปสฺสติฯ

รูปกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสนฺโต กตมานิ ปญฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสติ? อวิชฺชาสมุทยา รูปสมุทโยติ – ปจฺจยสมุทยฏฺเฐน รูปกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสติฯ ตณฺหาสมุทยา รูปสมุทโยติ – ปจฺจยสมุทยฏฺเฐน รูปกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสติฯ กมฺมสมุทยา รูปสมุทโยติ – ปจฺจยสมุทยฏฺเฐน รูปกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสติฯ อาหารสมุทยา รูปสมุทโยติ – ปจฺจยสมุทยฏฺเฐน รูปกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสติฯ นิพฺพตฺติลกฺขณํ ปสฺสนฺโตปิ รูปกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสติฯ รูปกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสนฺโต อิมานิ ปญฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสติฯ

วยํ ปสฺสนฺโต กตมานิ ปญฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสติ? อวิชฺชานิโรธา รูปนิโรโธติ – ปจฺจยนิโรธฏฺเฐน รูปกฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสติฯ ตณฺหานิโรธา รูปนิโรโธติ – ปจฺจยนิโรธฏฺเฐน รูปกฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสติฯ กมฺมนิโรธา รูปนิโรโธติ – ปจฺจยนิโรธฏฺเฐน รูปกฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสติฯ อาหารนิโรธา รูปนิโรโธติ – ปจฺจยนิโรธฏฺเฐน รูปกฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสติ ฯ วิปริณามลกฺขณํ ปสฺสนฺโตปิ รูปกฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสติฯ รูปกฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสนฺโต อิมานิ ปญฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสติฯ อุทยพฺพยํ ปสฺสนฺโต อิมานิ ทส ลกฺขณานิ ปสฺสติฯ

เวทนากฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสนฺโต กตมานิ ปญฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสติ? อวิชฺชาสมุทยา เวทนาสมุทโยติ – ปจฺจยสมุทยเฏฺฐน เวทนากฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสติฯ ตณฺหาสมุทยา เวทนาสมุทโยติ – ปจฺจยสมุทยเฏฺฐน เวทนากฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสติฯ กมฺมสมุทยา เวทนาสมุทโยติ – ปจฺจยสมุทยเฏฺฐน เวทนากฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสติฯ ผสฺสสมุทยา เวทนาสมุทโยติ – ปจฺจยสมุทยเฏฺฐน เวทนากฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสติฯ นิพฺพตฺติลกฺขณํ ปสฺสนฺโตปิ เวทนากฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสติฯ เวทนากฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสนฺโต อิมานิ ปญฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสติฯ

วยํ ปสฺสนฺโต กตมานิ ปญฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสติ? อวิชฺชานิโรธา เวทนานิโรโธติ – ปจฺจยนิโรธเฏฺฐน เวทนากฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสติฯ ตณฺหานิโรธา เวทนานิโรโธติ – ปจฺจยนิโรธเฏฺฐน เวทนากฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสติฯ กมฺมนิโรธา เวทนานิโรโธติ – ปจฺจยนิโรธเฏฺฐน เวทนากฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสติฯ ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธติ – ปจฺจยนิโรธเฏฺฐน เวทนากฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสติฯ วิปริณามลกฺขณํ ปสฺสนฺโตปิ เวทนากฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสติฯ เวทนากฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสนฺโต อิมานิ ปญฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสติฯ อุทยพฺพยํ ปสฺสนฺโต อิมานิ ทส ลกฺขณานิ ปสฺสติฯ

สญฺญากฺขนฺธสฺส…เป…. สงฺขารกฺขนฺธสฺส…เป…. วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสนฺโต กตมานิ ปญฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสติ? อวิชฺชาสมุทยา วิญฺญาณสมุทโยติ – ปจฺจยสมุทยเฏฺฐน วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสติฯ ตณฺหาสมุทยา วิญฺญาณสมุทโยติปจฺจยสมุทยเฏฺฐน วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสติฯ กมฺมสมุทยา วิญฺญาณสมุทโยติ – ปจฺจยสมุทยเฏฺฐน วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสติฯ นามรูปสมุทยา วิญฺญาณสมุทโยติ – ปจฺจยสมุทยเฏฺฐน วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสติฯ นิพฺพตฺติลกฺขณํ ปสฺสนฺโตปิ วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสติฯ วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส อุทยํ ปสฺสนฺโต อิมานิ ปญฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสติฯ

วยํ ปสฺสนฺโต กตมานิ ปญฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสติ? อวิชฺชานิโรธา วิญฺญาณนิโรโธติ – ปจฺจยนิโรธเฏฺฐน วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสติฯ ตณฺหานิโรธา วิญฺญาณนิโรโธติ – ปจฺจยนิโรธเฏฺฐน วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสติฯ กมฺมนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธติ – ปจฺจยนิโรธเฏฺฐน วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสติฯ นามรูปนิโรธา วิญฺญาณนิโรโธติ – ปจฺจยนิโรธเฏฺฐน วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสติฯ วิปริณามลกฺขณํ ปสฺสนฺโตปิ วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสติฯ วิญฺญาณกฺขนฺธสฺส วยํ ปสฺสนฺโต อิมานิ ปญฺจ ลกฺขณานิ ปสฺสติฯ อุทยพฺพยํ ปสฺสนฺโต อิมานิ ทส ลกฺขณานิ ปสฺสติฯ

ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ อุทยํ ปสฺสนฺโต อิมานิ ปญฺจวีสติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ, วยํ ปสฺสนฺโต อิมานิ ปญฺจวีสติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ, อุทยพฺพยํ ปสฺสนฺโต อิมานิ ปญฺญาส ลกฺขณานิ ปสฺสติฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปจฺจุปฺปนฺนานํ ธมฺมานํ วิปริณามานุปสฺสเน ปญฺญา อุทยพฺพยานุปสฺสเน ญาณํ’’ฯ รูปกฺขนฺโธ [รูปกฺขนฺธา (สฺยา.)] อาหารสมุทโย ฯ เวทนา, สญฺญา, สงฺขารา – ตโย [สงฺขาราติ เสสา (สฺยา.)] ขนฺธา ผสฺสสมุทยาฯ วิญฺญาณกฺขนฺโธ นามรูปสมุทโยฯ

อุทยพฺพยญาณนิเทฺทโส ฉโฏฺฐฯ

๗. ภงฺคานุปสฺสนาญาณนิเทฺทโส

๕๑. กถํ อารมฺมณํ ปฏิสงฺขา ภงฺคานุปสฺสเน ปญฺญา วิปสฺสเน ญาณํ? รูปารมฺมณตา จิตฺตํ อุปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชติฯ ตํ อารมฺมณํ ปฏิสงฺขา ตสฺส จิตฺตสฺส ภงฺคํ อนุปสฺสติฯ อนุปสฺสตีติ,

กถํ อนุปสฺสติ? อนิจฺจโต อนุปสฺสติ, โน นิจฺจโตฯ ทุกฺขโต อนุปสฺสติ, โน สุขโตฯ อนตฺตโต อนุปสฺสติ, โน อตฺตโตฯ นิพฺพินฺทติ, โน นนฺทติ, วิรชฺชติ, โน รชฺชติฯ นิโรเธติ, โน สมุเทติฯ ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยติฯ

๕๒. อนิจฺจโต อนุปสฺสโนฺต นิจฺจสญฺญํ ปชหติฯ ทุกฺขโต อนุปสฺสโนฺต สุขสญฺญํ ปชหติฯ อนตฺตโต อนุปสฺสโนฺต อตฺตสญฺญํ ปชหติฯ นิพฺพินฺทโนฺต นนฺทิํ ปชหติฯ วิรชฺชโนฺต ราคํ ปชหติฯ นิโรเธโนฺต สมุทยํ ปชหติฯ ปฏินิสฺสชฺชโนฺต อาทานํ ปชหติฯ

เวทนารมฺมณตา…เป…. สญฺญารมฺมณตา… สงฺขารารมฺมณตา… วิญฺญาณารมฺมณตา… จกฺขุ…เป…. ชรามรณารมฺมณตา จิตฺตํ อุปฺปชฺชิตฺวา ภิชฺชติฯ ตํ อารมฺมณํ ปฏิสงฺขา ตสฺส จิตฺตสฺส ภงฺคํ อนุปสฺสติฯ อนุปสฺสตีติ, กถํ อนุปสฺสติ? อนิจฺจโต อนุปสฺสติ, โน นิจฺจโตฯ ทุกฺขโต อนุปสฺสติ, โน สุขโตฯ อนตฺตโต อนุปสฺสติ, โน อตฺตโตฯ นิพฺพินฺทติ, โน นนฺทติฯ วิรชฺชติ, โน รชฺชติฯ นิโรเธติ, โน สมุเทติฯ ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยติฯ

อนิจฺจโต อนุปสฺสโนฺต นิจฺจสญฺญํ ปชหติฯ ทุกฺขโต อนุปสฺสโนฺต สุขสญฺญํ ปชหติฯ อนตฺตโต อนุปสฺสโนฺต อตฺตสญฺญํ ปชหติฯ นิพฺพินฺทโนฺต นนฺทิํ ปชหติฯ วิรชฺชโนฺต ราคํ ปชหติฯ นิโรเธโนฺต สมุทยํ ปชหติฯ ปฏินิสฺสชฺชโนฺต อาทานํ ปชหติฯ

วตฺถุสงฺกมนา เจว, ปญฺญาย จ วิวฏฺฏนา;
อาวชฺชนา พลเญฺจว, ปฏิสงฺขา วิปสฺสนาฯ

อารมฺมณอนฺวเยน , อุโภ เอกววตฺถนา [เอกววตฺถานา (ก.)];
นิโรเธ อธิมุตฺตตา, วยลกฺขณวิปสฺสนาฯ

อารมฺมณญฺจ ปฏิสงฺขา, ภงฺคญฺจ อนุปสฺสติ;
สุญฺญโต จ อุปฏฺฐานํ, อธิปญฺญา วิปสฺสนาฯ

กุสโล ตีสุ อนุปสฺสนาสุ, จตโสฺส จ [จตูสุ จ (สฺยา.)] วิปสฺสนาสุ;
ตโย อุปฏฺฐาเน กุสลตา, นานาทิฏฺฐีสุ น กมฺปตีติฯ

ตํ ญาตเฎฺฐน ญาณํ, ปชานนเฎฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ''อารมฺมณํ ปฏิสงฺขา ภงฺคานุปสฺสเน ปญฺญา วิปสฺสเน ญาณํ''ฯ

ภงฺคานุปสฺสนาญาณนิเทฺทโส สตฺตโมฯ

๘. อาทีนวญาณนิเทฺทโส

๕๓. กถํ ภยตุปฏฺฐาเน ปญฺญา อาทีนเว ญาณํ? อุปฺปาโท ภยนฺติ – ภยตุปฏฺฐาเน ปญฺญา อาทีนเว ญาณํฯ ปวตฺตํ ภยนฺติ – ภยตุปฏฺฐาเน ปญฺญา อาทีนเว ญาณํฯ นิมิตฺตํ ภยนฺติ…เป…. อายูหนา ภยนฺติ…เป…. ปฏิสนฺธิ ภยนฺติ… คติ ภยนฺติ… นิพฺพตฺติ ภยนฺติ… อุปปตฺติ ภยนฺติ… ชาติ ภยนฺติ… ชรา ภยนฺติ… พฺยาธิ ภยนฺติ … มรณํ ภยนฺติ… โสโก ภยนฺติ… ปริเทโว ภยนฺติ… อุปายาโส ภยนฺติ – ภยตุปฏฺฐาเน ปญฺญา อาทีนเว ญาณํฯ

อนุปฺปาโท เขมนฺติ – สนฺติปเท ญาณํฯ อปฺปวตฺตํ เขมนฺติ – สนฺติปเท ญาณํ…เป…. อนุปายาโส เขมนฺติ – สนฺติปเท ญาณํฯ

อุปฺปาโท ภยํ, อนุปฺปาโท เขมนฺติ – สนฺติปเท ญาณํฯ ปวตฺตํ ภยํ, อปฺปวตฺตํ เขมนฺติ – สนฺติปเท ญาณํ…เป…. อุปายาโส ภยํ, อนุปายาโส เขมนฺติ – สนฺติปเท ญาณํฯ

อุปฺปาโท ทุกฺขนฺติ – ภยตุปฏฺฐาเน ปญฺญา อาทีนเว ญาณํฯ ปวตฺตํ ทุกฺขนฺติ – ภยตุปฏฺฐาเน ปญฺญา อาทีนเว ญาณํ…เป…. อุปายาโส ทุกฺขนฺติ – ภยตุปฏฺฐาเน ปญฺญา อาทีนเว ญาณํฯ

อนุปฺปาโท สุขนฺติ – สนฺติปเท ญาณํฯ อปฺปวตฺตํ สุขนฺติ – สนฺติปเท ญาณํ…เป…. อนุปายาโส สุขนฺติ – สนฺติปเท ญาณํฯ

อุปฺปาโท ทุกฺขํ, อนุปฺปาโท สุขนฺติ – สนฺติปเท ญาณํฯ ปวตฺตํ ทุกฺขํ, อปฺปวตฺตํ สุขนฺติ – สนฺติปเท ญาณํ…เป…. อุปายาโส ทุกฺขํ, อนุปายาโส สุขนฺติ – สนฺติปเท ญาณํฯ

อุปฺปาโท สามิสนฺติ – ภยตุปฏฺฐาเน ปญฺญา อาทีนเว ญาณํฯ ปวตฺตํ สามิสนฺติ – ภยตุปฏฺฐาเน ปญฺญา อาทีนเว ญาณํ…เป…. อุปายาโส สามิสนฺติ – ภยตุปฏฺฐาเน ปญฺญา อาทีนเว ญาณํฯ

อนุปฺปาโท นิรามิสนฺติ – สนฺติปเท ญาณํฯ อปฺปวตฺตํ นิรามิสนฺติ – สนฺติปเท ญาณํ…เป…. อนุปายาโส นิรามิสนฺติ – สนฺติปเท ญาณํฯ

อุปฺปาโท สามิสํ, อนุปฺปาโท นิรามิสนฺติ – สนฺติปเท ญาณํฯ ปวตฺตํ สามิสํ, อปฺปวตฺตํ นิรามิสนฺติ – สนฺติปเท ญาณํ…เป…. อุปายาโส สามิสํ, อนุปายาโส นิรามิสนฺติ – สนฺติปเท ญาณํฯ

อุปฺปาโท สงฺขาราติ – ภยตุปฏฺฐาเน ปญฺญา อาทีนเว ญาณํฯ ปวตฺตํ สงฺขาราติ – ภยตุปฏฺฐาเน ปญฺญา อาทีนเว ญาณํ…เป…. อุปายาโส สงฺขาราติ – ภยตุปฏฺฐาเน ปญฺญา อาทีนเว ญาณํฯ

อนุปฺปาโท นิพฺพานนฺติ – สนฺติปเท ญาณํฯ อปฺปวตฺตํ นิพฺพานนฺติ – สนฺติปเท ญาณํ…เป…. อนุปายาโส นิพฺพานนฺติ – สนฺติปเท ญาณํฯ

อุปฺปาโท สงฺขารา, อนุปฺปาโท นิพฺพานนฺติ – สนฺติปเท ญาณํฯ ปวตฺตํ สงฺขารา, อปฺปวตฺตํ นิพฺพานนฺติ – สนฺติปเท ญาณํ…เป…. อุปายาโส สงฺขารา, อนุปายาโส นิพฺพานนฺติ – สนฺติปเท ญาณํฯ

อุปฺปาทญฺจ ปวตฺตญฺจ, นิมิตฺตํ ทุกฺขนฺติ ปสฺสติ;
อายูหนํ ปฏิสนฺธึ, ญาณํ อาทีนเว อิทํฯ

อนุปฺปาทํ อปฺปวตฺตํ, อนิมิตฺตํ สุขนฺติ จ;
อนายูหนํ อปฺปฏิสนฺธึ, ญาณํ สนฺติปเท อิทํฯ

อิทํ อาทีนเว ญาณํ, ปญฺจฐาเนสุ ชายติ;

ปญฺจฐาเน สนฺติปเท, ทส ญาเณ ปชานาติ;
ทฺวินฺนํ ญาณานํ กุสลตา, นานาทิฏฺฐีสุ น กมฺปตีติฯ

ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ภยตุปฏฺฐาเน ปญฺญา อาทีนเว ญาณํ’’ฯ

อาทีนวญาณนิเทฺทโส อฏฺฐโมฯ

๙. สงฺขารุเปกฺขาญาณนิเทฺทโส

๕๔. กถํ มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา [มุจฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา (ก.)] ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํ? อุปฺปาทํ มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา [อุปฺปาทมุญฺจิตุกมฺยตา... (สฺยา.)] ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํ, ปวตฺตํ มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํ, นิมิตฺตํ มุญฺจิตุกมฺยตา…เป.… อายูหนํ มุญฺจิตุกมฺยตา… ปฏิสนฺธึ มุญฺจิตุกมฺยตา… คตึ มุญฺจิตุกมฺยตา… นิพฺพตฺตึ มุญฺจิตุกมฺยตา… อุปปตฺตึ มุญฺจิตุกมฺยตา… ชาตึ มุญฺจิตุกมฺยตา… ชรํ มุญฺจิตุกมฺยตา… พฺยาธึ มุญฺจิตุกมฺยตา… มรณํ มุญฺจิตุกมฺยตา… โสกํ มุญฺจิตุกมฺยตา… ปริเทวํ มุญฺจิตุกมฺยตา…เป.… อุปายาสํ มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ

อุปฺปาโท ทุกฺขนฺติ – มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ ปวตฺตํ ทุกฺขนฺติ – มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํ…เป.… อุปายาโส ทุกฺขนฺติ – มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ

อุปฺปาโท ภยนฺติ – มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ ปวตฺตํ ภยนฺติ – มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํ…เป.… อุปายาโส ภยนฺติ – มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ

อุปฺปาโท สามิสนฺติ – มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ ปวตฺตํ สามิสนฺติ – มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํ…เป.… อุปายาโส สามิสนฺติ – มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ

อุปฺปาโท สงฺขาราติ – มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ ปวตฺตํ สงฺขาราติ – มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํ…เป.… อุปายาโส สงฺขาราติ – มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ

อุปฺปาโท สงฺขารา, เต สงฺขาเร อชฺฌุเปกฺขตีติ – สงฺขารุเปกฺขาฯ เย จ สงฺขารา ยา จ อุเปกฺขา อุโภเปเต สงฺขารา, เต สงฺขาเร อชฺฌุเปกฺขตีติ – สงฺขารุเปกฺขาฯ ปวตฺตํ สงฺขารา…เป.… นิมิตฺตํ สงฺขารา… อายูหนา สงฺขารา… ปฏิสนฺธิ สงฺขารา… คติ สงฺขารา… นิพฺพตฺติ สงฺขารา… อุปปตฺติ สงฺขารา… ชาติ สงฺขารา… ชรา สงฺขารา… พฺยาธิ สงฺขารา… มรณํ สงฺขารา… โสโก สงฺขารา… ปริเทโว สงฺขารา…เป.… อุปายาโส สงฺขารา, เต สงฺขาเร อชฺฌุ

เปกฺขตีติ – สงฺขารุเปกฺขาฯ เย จ สงฺขารา ยา จ อุเปกฺขา อุโภเปเต สงฺขารา, เต สงฺขาเร อชฺฌุเปกฺขตีติ – สงฺขารุเปกฺขาฯ

๕๕. กติหากาเรหิ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร โหติ? อฏฺฐหากาเรหิ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร โหติฯ ปุถุชฺชนสฺส กติหากาเรหิ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร โหติ? เสกฺขสฺส กติหากาเรหิ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร โหติ? วีตราคสฺส กติหากาเรหิ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร โหติ? ปุถุชฺชนสฺส ทฺวีหากาเรหิ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร โหติฯ เสกฺขสฺส ตีหากาเรหิ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร โหติฯ วีตราคสฺส ตีหากาเรหิ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร โหติฯ

ปุถุชฺชนสฺส กตเมหิ ทฺวีหากาเรหิ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร โหติ? ปุถุชฺชโน สงฺขารุเปกฺขํ อภินนฺทติ วา วิปสฺสติ วาฯ ปุถุชฺชนสฺส อิเมหิ ทฺวีหากาเรหิ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร โหติฯ เสกฺขสฺส กตเมหิ ตีหากาเรหิ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร โหติ? เสโกฺข สงฺขารุเปกฺขํ อภินนฺทติ วา วิปสฺสติ วา ปฏิสงฺขาย วา ผลสมาปตฺตึ สมาปชฺชติฯ เสกฺขสฺส อิเมหิ ตีหากาเรหิ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร โหติฯ วีตราคสฺส กตเมหิ ตีหากาเรหิ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร โหติ? วีตราโค สงฺขารุเปกฺขํ วิปสฺสติ วา ปฏิสงฺขาย วา ผลสมาปตฺตึ สมาปชฺชติ, ตทชฺฌุเปกฺขิตฺวา สุญฺญตวิหาเรน วา อนิมิตฺตวิหาเรน วา อปฺปณิหิตวิหาเรน วา วิหรติฯ วีตราคสฺส อิเมหิ ตีหากาเรหิ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร โหติฯ

๕๖. กถํ ปุถุชฺชนสฺส จ เสกฺขสฺส จ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร เอกตฺตํ โหติ? ปุถุชฺชนสฺส สงฺขารุเปกฺขํ อภินนฺทโต จิตฺตํ กิลิสฺสติ, ภาวนาย ปริปนฺโถ โหติ, ปฏิเวธสฺส อนฺตราโย โหติ, อายตึ ปฏิสนฺธิยา ปจฺจโย โหติฯ เสกฺขสฺสปิ สงฺขารุเปกฺขํ อภินนฺทโต จิตฺตํ กิลิสฺสติ, ภาวนาย ปริปนฺโถ โหติ, อุตฺตริปฏิเวธสฺส อนฺตราโย โหติ, อายตึ ปฏิสนฺธิยา ปจฺจโย โหติฯ เอวํ ปุถุชฺชนสฺส จ เสกฺขสฺส จ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร เอกตฺตํ โหติ อภินนฺทนฏฺเฐนฯ

กถํ ปุถุชฺชนสฺส จ เสกฺขสฺส จ วีตราคสฺส จ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร เอกตฺตํ โหติ? ปุถุชฺชโน สงฺขารุเปกฺขํ อนิจฺจโตปิ ทุกฺขโตปิ อนตฺตโตปิ วิปสฺสติฯ เสโกฺขปิ สงฺขารุเปกฺขํ อนิจฺจโตปิ ทุกฺขโตปิ อนตฺตโตปิ วิปสฺสติฯ วีตราโคปิ สงฺขารุเปกฺขํ อนิจฺจโตปิ ทุกฺขโตปิ อนตฺตโตปิ วิปสฺสติฯ เอวํ ปุถุชฺชนสฺส จ เสกฺขสฺส จ วีตราคสฺส จ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร เอกตฺตํ โหติ อนุปสฺสนฏฺเฐนฯ

กถํ ปุถุชฺชนสฺส จ เสกฺขสฺส จ วีตราคสฺส จ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร นานตฺตํ โหติ? ปุถุชฺชนสฺส สงฺขารุเปกฺขา กุสลา โหติฯ เสกฺขสฺสปิ สงฺขารุเปกฺขา กุสลา โหติฯ วีตราคสฺส สงฺขารุเปกฺขา อพฺยากตา โหติฯ เอวํ ปุถุชฺชนสฺส จ เสกฺขสฺส จ วีตราคสฺส จ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร นานตฺตํ โหติ กุสลาพฺยากตฏฺเฐนฯ

กถํ ปุถุชฺชนสฺส จ เสกฺขสฺส จ วีตราคสฺส จ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร นานตฺตํ โหติ? ปุถุชฺชนสฺส สงฺขารุเปกฺขา กิญฺจิกาเล สุวิทิตา โหติ, กิญฺจิกาเล น สุวิทิตา โหติฯ เสกฺขสฺสปิ สงฺขารุเปกฺขา กิญฺจิกาเล สุวิทิตา โหติ, กิญฺจิกาเล น สุวิทิตา โหติฯ วีตราคสฺส สงฺขารุเปกฺขา อจฺจนฺตํ สุวิทิตา โหติฯ เอวํ ปุถุชฺชนสฺส จ เสกฺขสฺส จ วีตราคสฺส จ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร นานตฺตํ โหติ วิทิตฏฺเฐน จ อวิทิตฏฺเฐน จฯ

กถํ ปุถุชฺชนสฺส จ เสกฺขสฺส จ วีตราคสฺส จ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร นานตฺตํ โหติ? ปุถุชฺชโน สงฺขารุเปกฺขํ อติตฺตตฺตา วิปสฺสติฯ เสโกฺขปิ สงฺขารุเปกฺขํ อติตฺตตฺตา วิปสฺสติฯ วีตราโค สงฺขารุเปกฺขํ ติตฺตตฺตา วิปสฺสติฯ เอวํ ปุถุชฺชนสฺส จ เสกฺขสฺส จ วีตราคสฺส จ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร นานตฺตํ โหติ ติตฺตเฏฺฐน จ อติตฺตเฏฺฐน จฯ

กถํ ปุถุชฺชนสฺส จ เสกฺขสฺส จ วีตราคสฺส จ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร นานตฺตํ โหติ? ปุถุชฺชโน สงฺขารุเปกฺขํ ติณฺณํ สํโยชนานํ ปหานาย โสตาปตฺติมคฺคํ ปฏิลาภตฺถาย วิปสฺสติฯ เสโกฺข สงฺขารุเปกฺขํ ติณฺณํ สโญฺญชนานํ ปหีนตฺตา อุตฺตริปฏิลาภตฺถาย วิปสฺสติฯ วีตราโค สงฺขารุเปกฺขํ สพฺพกิเลสานํ ปหีนตฺตา ทิฎฺฐธมฺมสุขวิหารตฺถาย วิปสฺสติฯ เอวํ ปุถุชฺชนสฺส จ เสกฺขสฺส จ วีตราคสฺส จ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร นานตฺตํ โหติ ปหีนเฏฺฐน จ อปฺปหีนเฏฺฐน จฯ

กถํ เสกฺขสฺส จ วีตราคสฺส จ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร นานตฺตํ โหติ? เสโกฺข สงฺขารุเปกฺขํ อภินนฺทติ วา วิปสฺสติ วา ปฏิสงฺขาย วา ผลสมาปตฺตึ สมาปชฺชติฯ วีตราโค สงฺขารุเปกฺขํ วิปสฺสติ วา ปฏิสงฺขาย วา ผลสมาปตฺตึ สมาปชฺชติ, ตทชฺฌุเปกฺขิตฺวา สุญฺญตวิหาเรน วา อนิมิตฺตวิหาเรน วา อปฺปณิหิตวิหาเรน วา วิหรติฯ เอวํ เสกฺขสฺส จ วีตราคสฺส จ สงฺขารุเปกฺขาย จิตฺตสฺส อภินีหาโร นานตฺตํ โหติ วิหารสมาปตฺตเฏฺฐนฯ

๕๗. กติ สงฺขารุเปกฺขา สมถวเสน อุปฺปชฺชนฺติ? กติ สงฺขารุเปกฺขา วิปสฺสนาวเสน อุปฺปชฺชนฺติ? อฎฺฐ สงฺขารุเปกฺขา สมถวเสน อุปฺปชฺชนฺติฯ ทส สงฺขารุเปกฺขา วิปสฺสนาวเสน อุปฺปชฺชนฺติฯ

กตมา อฎฺฐ สงฺขารุเปกฺขา สมถวเสน อุปฺปชฺชนฺติ? ปฐมํ ฌานํ ปฏิลาภตฺถาย นีวรเณ ปฏิสงฺขาสนฺติฎฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ ทุติยํ ฌานํ ปฏิลาภตฺถาย วิตกฺกวิจาเร ปฏิสงฺขาสนฺติฎฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ ตติยํ ฌานํ ปฏิลาภตฺถาย ปีตึ ปฏิสงฺขาสนฺติฎฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํ ฯ จตุตฺถํ ฌานํ ปฏิลาภตฺถาย สุขทุเกฺข ปฏิสงฺขาสนฺติฎฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ อากาสานญฺจายตนสมาปตฺตึ ปฏิลาภตฺถาย รูปสญฺญํ ปฏิฆสญฺญํ นานตฺตสญฺญํ ปฏิสงฺขาสนฺติฎฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺตึ ปฏิลาภตฺถาย อากาสานญฺจายตนสญฺญํ ปฏิสงฺขาสนฺติฎฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺตึ ปฏิลาภตฺถาย วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญํ ปฏิสงฺขาสนฺติฎฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺตึ ปฏิลาภตฺถาย อากิญฺจญฺญายตนสญฺญํ ปฏิสงฺขาสนฺติฎฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ อิมา อฎฺฐ สงฺขารุเปกฺขา สมถวเสน อุปฺปชฺชนฺติฯ

กตมา ทส สงฺขารุเปกฺขา วิปสฺสนาวเสน อุปฺปชฺชนฺติ? โสตาปตฺติมคฺคํ ปฏิลาภตฺถาย อุปฺปาทํ ปวตฺตํ นิมิตฺตํ อายูหนํ ปฏิสนฺธึ คตึ นิพฺพตฺตึ อุปปตฺตึ ชาตึ ชรํ พฺยาธึ มรณํ โสกํ ปริเทวํ อุปายาสํ ปฏิสงฺขาสนฺติฎฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ โสตาปตฺติผลสมาปตฺตตฺถาย อุปฺปาทํ ปวตฺตํ นิมิตฺตํ อายูหนํ ปฏิสนฺธึ…เป…. ปฏิสงฺขาสนฺติฎฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ สกทาคามิมคฺคํ ปฏิลาภตฺถาย…เป…. สกทาคามิผลสมาปตฺตตฺถาย…เป.… อนาคามิมคฺคํ ปฏิลาภตฺถาย…เป…. อนาคามิผลสมาปตฺตตฺถาย …เป…. อรหตฺตมคฺคํ ปฏิลาภตฺถาย อุปฺปาทํ ปวตฺตํ นิมิตฺตํ อายูหนํ ปฏิสนฺธึ คตึ นิพฺพตฺตึ อุปปตฺตึ ชาตึ ชรํ พฺยาธึ มรณํ โสกํ ปริเทวํ อุปายาสํ ปฏิสงฺขาสนฺติฎฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ อรหตฺตผลสมาปตฺตตฺถาย…เป…. สุญฺญตวิหารสมาปตฺตตฺถาย…เป…. อนิมิตฺตวิหารสมาปตฺตตฺถาย

อุปฺปาทํ ปวตฺตํ นิมิตฺตํ อายูหนํ ปฏิสนฺธึ…เป…. ปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํฯ อิมา ทส สงฺขารุเปกฺขา วิปสฺสนาวเสน อุปฺปชฺชนฺติฯ

๕๘. กติ สงฺขารุเปกฺขา กุสลา, กติ อกุสลา, กติ อพฺยากตา? ปนฺนรส สงฺขารุเปกฺขา กุสลา, ติโสฺส สงฺขารุเปกฺขา อพฺยากตาฯ นตฺถิ สงฺขารุเปกฺขา อกุสลาฯ

ปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา, อฏฺฐ จิตฺตสฺส โคจรา;
ปุถุชฺชนสฺส เทฺว โหนฺติ, ตโย เสกฺขสฺส โคจรา;
ตโย จ วีตราคสฺส, เยหิ จิตฺตํ วิวฏฺฏติฯ

อฏฺฐ สมาธิสฺส ปจฺจยา, ทส ญาณสฺส โคจรา;
อฏฺฐารส สงฺขารุเปกฺขา, ติณฺณํ วิโมกฺขาน ปจฺจยาฯ

อิเม อฏฺฐารสาการา, ปญฺญา ยสฺส ปริจฺจิตา;
กุสโล สงฺขารุเปกฺขาสุ, นานาทิฏฺฐีสุ น กมฺปตีติฯ

ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘มุญฺจิตุกมฺยตาปฏิสงฺขาสนฺติฏฺฐนา ปญฺญา สงฺขารุเปกฺขาสุ ญาณํ’’ฯ

สงฺขารุเปกฺขาญาณนิเทฺทโส นวโมฯ

๑๐. โคตฺรภุญาณนิเทฺทโส

๕๙. กถํ พหิทฺธา วุฏฺฐานวิวฏฺฏเน ปญฺญา โคตฺรภุญาณํ? อุปฺปาทํ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ ปวตฺตํ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ นิมิตฺตํ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ อายูหนํ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ ปฏิสนฺธึ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ คตึ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ นิพฺพตฺตึ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ อุปปตฺตึ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ ชาตึ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ ชรํ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ พฺยาธึ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ มรณํ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ โสกํ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ ปริเทวํ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ อุปายาสํ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ พหิทฺธา สงฺขารนิมิตฺตํ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ อนุปฺปาทํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ อปฺปวตฺตํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุ…เป…. นิโรธํ นิพฺพานํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ

อุปฺปาทํ อภิภุยฺยิตฺวา อนุปฺปาทํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ ปวตฺตํ อภิภุยฺยิตฺวา อปฺปวตฺตํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ นิมิตฺตํ อภิภุยฺยิตฺวา อนิมิตฺตํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุ …เป…. พหิทฺธา สงฺขารนิมิตฺตํ อภิภุยฺยิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ

อุปฺปาทา วุฏฺฐาตีติ – โคตฺรภุฯ ปวตฺตา วุฏฺฐาตีติ – โคตฺรภุฯ นิมิตฺตา วุฏฺฐาตีติ – โคตฺรภุฯ อายูหนา วุฏฺฐาตีติ – โคตฺรภุฯ ปฏิสนฺธิยา วุฏฺฐาตีติ – โคตฺรภุฯ คติยา วุฏฺฐาตีติ – โคตฺรภุฯ นิพฺพตฺติยา วุฏฺฐาตีติ – โคตฺรภุฯ อุปปตฺติยา วุฏฺฐาตีติ – โคตฺรภุฯ ชาติยา วุฏฺฐาตีติ – โคตฺรภุฯ ชราย วุฏฺฐาตีติ – โคตฺรภุฯ พฺยาธิมฺหา วุฏฺฐาตีติ – โคตฺรภุฯ มรณา วุฏฺฐาตีติ – โคตฺรภุฯ โสกา วุฏฺฐาตีติ – โคตฺรภุฯ ปริเทวา วุฏฺฐาตีติ – โคตฺรภุฯ อุปายาสา วุฏฺฐาตีติ – โคตฺรภุฯ พหิทฺธา สงฺขารนิมิตฺตา วุฏฺฐาตีติ – โคตฺรภุฯ อนุปฺปาทํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ อปฺปวตฺตํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุ…เป…. นิโรธํ นิพฺพานํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ

อุปฺปาทา วุฏฺฐหิตฺวา [วุฏฺฐิตฺวา (สฺยา. ก.)] อนุปฺปาทํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ ปวตฺตา วุฏฺฐหิตฺวา อปฺปวตฺตํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ นิมิตฺตา วุฏฺฐหิตฺวา อนิมิตฺตํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ อายูหนา วุฏฺฐหิตฺวา อนายูหนํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ ปฏิสนฺธิยา วุฏฺฐหิตฺวา อปฺปฏิสนฺธึ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ คติยา วุฏฺฐหิตฺวา อคตึ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ นิพฺพตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา อนิพฺพตฺตึ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ อุปปตฺติยา วุฏฺฐหิตฺวา อนุปปตฺตึ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ ชาติยา วุฏฺฐหิตฺวา อชาตึ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ ชราย วุฏฺฐหิตฺวา อชรํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ พฺยาธิมฺหา วุฏฺฐหิตฺวา อพฺยาธึ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ มรณา วุฏฺฐหิตฺวา อมตํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ โสกา วุฏฺฐหิตฺวา อโสกํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ ปริเทวา วุฏฺฐหิตฺวา อปริเทวํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ อุปายาสา วุฏฺฐหิตฺวา อนุปายาสํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ พหิทฺธา สงฺขารนิมิตฺตา วุฏฺฐหิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ

อุปฺปาทา วิวฏฺฏตีติ – โคตฺรภุฯ ปวตฺตา วิวฏฺฏตีติ – โคตฺรภุ…เป.… พหิทฺธา สงฺขารนิมิตฺตา วิวฏฺฏตีติ – โคตฺรภุฯ อนุปฺปาทํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ อปฺปวตฺตํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุ…เป.… นิโรธํ นิพฺพานํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ

อุปฺปาทา วิวฏฺฏิตฺวา อนุปฺปาทํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ ปวตฺตา วิวฏฺฏิตฺวา อปฺปวตฺตํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุ…เป.… พหิทฺธา สงฺขารนิมิตฺตา วิวฏฺฏิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ ปกฺขนฺทตีติ – โคตฺรภุฯ

๖๐. กติ โคตฺรภู ธมฺมา สมถวเสน อุปฺปชฺชนฺติ? กติ โคตฺรภู ธมฺมา วิปสฺสนาวเสน อุปฺปชฺชนฺติ? อฏฺฐ โคตฺรภู ธมฺมา สมถวเสน อุปฺปชฺชนฺติฯ ทส โคตฺรภู ธมฺมา วิปสฺสนาวเสน อุปฺปชฺชนฺติฯ

กตเม อฏฺฐ โคตฺรภู ธมฺมา สมถวเสน อุปฺปชฺชนฺติ? ปฐมํ ฌานํ ปฏิลาภตฺถาย นีวรเณ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ ทุติยํ ฌานํ ปฏิลาภตฺถาย วิตกฺกวิจาเร อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ ตติยํ ฌานํ ปฏิลาภตฺถาย ปีตึ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ จตุตฺถํ ฌานํ ปฏิลาภตฺถาย สุขทุกฺเข อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ อากาสานญฺจายตนสมาปตฺตึ ปฏิลาภตฺถาย รูปสญฺญํ ปฏิฆสญฺญํ นานตฺตสญฺญํ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺตึ ปฏิลาภตฺถาย อากาสานญฺจายตนสญฺญํ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺตึ ปฏิลาภตฺถาย วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญํ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุ ฯ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺตึ ปฏิลาภตฺถาย อากิญฺจญฺญายตนสญฺญํ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ อิเม อฏฺฐ โคตฺรภู ธมฺมา สมถวเสน อุปฺปชฺชนฺติฯ

กตเม ทส โคตฺรภู ธมฺมา วิปสฺสนาวเสน อุปฺปชฺชนฺติ? โสตาปตฺติมคฺคํ ปฏิลาภตฺถาย อุปฺปาทํ ปวตฺตํ นิมิตฺตํ อายูหนํ ปฏิสนฺธึ คตึ นิพฺพตฺตึ อุปปตฺตึ ชาตึ ชรํ พฺยาธึ มรณํ โสกํ ปริเทวํ อุปายาสํ พหิทฺธา สงฺขารนิมิตฺตํ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ โสตาปตฺติผลสมาปตฺตตฺถาย อุปฺปาทํ ปวตฺตํ นิมิตฺตํ อายูหนํ ปฏิสนฺธึ…เป.… อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ สกทาคามิมคฺคํ ปฏิลาภตฺถาย…เป.… สกทาคามิผลสมาปตฺตตฺถาย… อนาคามิมคฺคํ ปฏิลาภตฺถาย… อนาคามิผลสมาปตฺตตฺถาย… อรหตฺตมคฺคํ ปฏิลาภตฺถาย อุปฺปาทํ ปวตฺตํ นิมิตฺตํ อายูหนํ ปฏิสนฺธึ คตึ นิพฺพตฺตึ อุปปตฺตึ ชาตึ ชรํ พฺยาธึ มรณํ โสกํ ปริเทวํ อุปายาสํ พหิทฺธา สงฺขารนิมิตฺตํ อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ อรหตฺตผลสมาปตฺตตฺถาย… สุญฺญตวิหารสมาปตฺตตฺถาย… อนิมิตฺตวิหารสมาปตฺตตฺถาย อุปฺปาทํ ปวตฺตํ นิมิตฺตํ อายูหนํ ปฏิสนฺธึ…เป.… อภิภุยฺยตีติ – โคตฺรภุฯ อิเม ทส โคตฺรภู ธมฺมา วิปสฺสนาวเสน อุปฺปชฺชนฺติฯ

กติ โคตฺรภู ธมฺมา กุสลา, กติ อกุสลา, กติ อพฺยากตา? ปนฺนรส โคตฺรภู ธมฺมา กุสลา, ตโย โคตฺรภู ธมฺมา อพฺยากตาฯ นตฺถิ โคตฺรภู ธมฺมา อกุสลาติฯ

สามิสญฺจ นิรามิสํ, ปณิหิตญฺจ อปฺปณิหิตํ;
สญฺญุตฺตญฺจ วิสญฺญุตฺตํ, วุฎฺฐิตญฺจ อวุฎฺฐิตํฯ

อฎฺฐ สมาธิสฺส ปจฺจยา, ทส ญาณสฺส โคจรา;
อฎฺฐารส โคตฺรภู ธมฺมา, ติณฺณํ วิโมกฺขาน ปจฺจยาฯ

อิเม อฎฺฐารสาการา, ปญฺญา ยสฺส ปริจฺจิตา;
กุสโล วิวเฎฺฎ วุฎฺฐาเน, นานาทิฎฺฐีสุ น กมฺปตีติฯ

ตํ ญาตเฎฺฐน ญาณํ, ปชานนเฎฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘พหิทฺธา วุฎฺฐานวิวฎฺฎเน ปญฺญา โคตฺรภุญาณํ’’ฯ

โคตฺรภุญาณนิเทฺทโส ทสโมฯ

๑๑. มคฺคญาณนิเทฺทโส

๖๑. กถํ ทุภโต วุฎฺฐานวิวฎฺฎเน ปญฺญา มเคฺค ญาณํ? โสตาปตฺติมคฺคกฺขเณ ทสฺสนเฎฺฐน สมฺมาทิฎฺฐิ มิจฺฉาทิฎฺฐิยา วุฎฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฎฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วุฎฺฐาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ทุภโต วุฎฺฐานวิวฎฺฎเน ปญฺญา มเคฺค ญาณํ’’ฯ อภินิโรปนเฎฺฐน สมฺมาสงฺกโปฺป มิจฺฉาสงฺกปฺปา วุฎฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฎฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วุฎฺฐาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ทุภโต วุฎฺฐานวิวฎฺฎเน ปญฺญา มเคฺค ญาณํ’’ฯ

ปริคฺคหเฎฺฐน สมฺมาวาจา มิจฺฉาวาจาย วุฎฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฎฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วุฎฺฐาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ทุภโต วุฎฺฐานวิวฎฺฎเน ปญฺญา มเคฺค ญาณํ’’ฯ

สมุฎฺฐานเฎฺฐน สมฺมากมฺมโนฺต มิจฺฉากมฺมนฺตา วุฎฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฎฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วุฎฺฐาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ทุภโต วุฎฺฐานวิวฎฺฎเน ปญฺญา มเคฺค ญาณํ’’ฯ

โวทานเฎฺฐน สมฺมาอาชีโว มิจฺฉาอาชีวา วุฎฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฎฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วุฎฺฐาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ทุภโต วุฎฺฐานวิวฎฺฎเน ปญฺญา มเคฺค ญาณํ’’ฯ

ปคฺคหเฎฺฐน สมฺมาวายาโม มิจฺฉาวายามา วุฎฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฎฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วุฎฺฐาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ทุภโต วุฎฺฐานวิวฎฺฎเน ปญฺญา มเคฺค ญาณํ’’ฯ

อุปฎฺฐานเฎฺฐน สมฺมาสติ มิจฺฉาสติยา วุฎฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฎฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วุฎฺฐาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ทุภโต วุฎฺฐานวิวฎฺฎเน ปญฺญา มเคฺค

ญาณํ''ฯ

อวิกฺเขปฏฺเฐน สมฺมาสมาธิ มิจฺฉาสมาธิโต วุฏฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขนฺเธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ วุฏฺฐาติฯ เตน วุจฺจติ – ''ทุภโต วุฏฺฐานวิวฏฺฏเน ปญฺญา มคฺเค ญาณํ''ฯ

สกทาคามิมคฺคกฺขเณ ทสฺสนฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐิ ...เป.... อวิกฺเขปฏฺเฐน สมฺมาสมาธิ โอฬาริกา กามราคสโญฺญชนา ปฏิฆสโญฺญชนา โอฬาริกา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา วุฏฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขนฺเธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ วุฏฺฐาติฯ เตน วุจฺจติ – ''ทุภโต วุฏฺฐานวิวฏฺฏเน ปญฺญา มคฺเค ญาณํ''ฯ

อนาคามิมคฺคกฺขเณ ทสฺสนฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐิ...เป.... อวิกฺเขปฏฺเฐน สมฺมาสมาธิ อนุสหคตา กามราคสโญฺญชนา ปฏิฆสโญฺญชนา อนุสหคตา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา วุฏฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขนฺเธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ วุฏฺฐาติฯ เตน วุจฺจติ – ''ทุภโต วุฏฺฐานวิวฏฺฏเน ปญฺญา มคฺเค ญาณํ''ฯ

อรหตฺตมคฺคกฺขเณ ทสฺสนฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐิ...เป.... อวิกฺเขปฏฺเฐน สมฺมาสมาธิ รูปราคา อรูปราคา มานา อุทฺธจฺจา อวิชฺชาย มานานุสยา ภวราคานุสยา อวิชฺชานุสยา วุฏฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขนฺเธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ วุฏฺฐาติฯ เตน วุจฺจติ – ''ทุภโต วุฏฺฐานวิวฏฺฏเน ปญฺญา มคฺเค ญาณํ''ฯ

๖๒. อชาตํ ฌาเปติ ชาเตน, ฌานํ เตน ปวุจฺจติ;
ฌานวิโมเกฺข กุสลตา, นานาทิฏฺฐีสุ น กมฺปติฯ

สมาทหิตฺวา ยถา เจ วิปสฺสติ, วิปสฺสมาโน ตถา เจ สมาทเห;
วิปสฺสนา จ สมโถ ตทา อหุ, สมานภาคา ยุคนทฺธา วตฺตเรฯ

ทุกฺขา สงฺขารา สุโข, นิโรโธ อิติ ทสฺสนํ [นิโรโธติ ทสฺสนํ (สฺยา. ก.)];
ทุภโต วุฏฺฐิตา ปญฺญา, ผเสฺสติ อมตํ ปทํฯ

วิโมกฺขจริยํ ชานาติ, นานตฺตเกตฺตโกวิโท;
ทฺวินฺนํ ญาณานํ กุสลตา, นานาทิฏฺฐีสุ น กมฺปตีติฯ

ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ''ทุภโต วุฏฺฐานวิวฏฺฏเน ปญฺญา มคฺเค ญาณํ''ฯ

มคฺคญาณนิเทฺทโส เอกาทสโมฯ

๑๒. ผลญาณนิเทฺทโส

๖๓. กถํ ปโยคปฺปฏิปฺปสฺสทฺธิปญฺญา ผเล ญาณํ? โสตาปตฺติมคฺคกฺขเณ ทสฺสนฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา วุฏฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขนฺเธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ วุฏฺฐาติฯ ตํปโยคปฺปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา อุปฺปชฺชติ สมฺมาทิฏฺฐิฯ มคฺคเสฺสตํ ผลํฯ

อภินิโรปนฏฺเฐน สมฺมาสงฺกปฺโป มิจฺฉาสงฺกปฺปา วุฏฺฐาติ ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ วุฏฺฐาติฯ ตํปโยคปฺปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา อุปฺปชฺชติ สมฺมาสงฺกปฺโปฯ มคฺคเสฺสตํ ผลํฯ

ปริคฺคหฏฺเฐน สมฺมาวาจา มิจฺฉาวาจาย วุฏฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ วุฏฺฐาติฯ ตํปโยคปฺปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา อุปฺปชฺชติ สมฺมาวาจาฯ มคฺคเสฺสตํ ผลํฯ

สมุฏฺฐานฏฺเฐน สมฺมากมฺมโนฺต มิจฺฉากมฺมนฺตา วุฏฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ วุฏฺฐาติฯ ตํปโยคปฺปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา อุปฺปชฺชติ สมฺมากมฺมโนฺตฯ มคฺคเสฺสตํ ผลํฯ

โวทานฏฺเฐน สมฺมาอาชีโว มิจฺฉาอาชีวา วุฏฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ วุฏฺฐาติฯ ตํปโยคปฺปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา อุปฺปชฺชติ สมฺมาอาชีโวฯ มคฺคเสฺสตํ ผลํฯ

ปคฺคหฏฺเฐน สมฺมาวายาโม มิจฺฉาวายามา วุฏฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ วุฏฺฐาติฯ ตํปโยคปฺปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา อุปฺปชฺชติ สมฺมาวายาโมฯ มคฺคเสฺสตํ ผลํฯ

อุปฏฺฐานฏฺเฐน สมฺมาสติ มิจฺฉาสติยา วุฏฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ วุฏฺฐาติฯ ตํปโยคปฺปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา อุปฺปชฺชติ สมฺมาสติฯ มคฺคเสฺสตํ ผลํฯ

อวิเกฺขปฏฺเฐน สมฺมาสมาธิ มิจฺฉาสมาธิโต วุฏฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ วุฏฺฐาติฯ ตํปโยคปฺปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา อุปฺปชฺชติ สมฺมาสมาธิฯ มคฺคเสฺสตํ ผลํฯ

สกทาคามิมคฺคกฺขเณ ทสฺสนฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐิ…เป…. อวิเกฺขปฏฺเฐน สมฺมาสมาธิ โอฬาริกา กามราคสโญฺญชนา ปฏิฆสโญฺญชนา โอฬาริกา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา วุฏฺฐาติ , ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ วุฏฺฐาติฯ ตํปโยคปฺปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา อุปฺปชฺชติ สมฺมาสมาธิฯ มคฺคเสฺสตํ ผลํฯ

อนาคามิมคฺคกฺขเณ ทสฺสนฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐิ…เป…. อวิเกฺขปฏฺเฐน สมฺมาสมาธิ อนุสหคตา กามราคสโญฺญชนา ปฏิฆสโญฺญชนา อนุสหคตา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา วุฏฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ วุฏฺฐาติฯ ตํปโยคปฺปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา อุปฺปชฺชติ สมฺมาสมาธิฯ มคฺคเสฺสตํ ผลํฯ

อรหตฺตมคฺคกฺขเณ ทสฺสนฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐิ…เป…. อวิเกฺขปฏฺเฐน สมฺมาสมาธิ รูปราคา อรูปราคา มานา อุทฺธจฺจา อวิชฺชาย มานานุสยา ภวราคานุสยา อวิชฺชานุสยา วุฏฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิตฺเตหิ วุฏฺฐาติฯ ตํปโยคปฺปฏิปฺปสฺสทฺธตฺตา อุปฺปชฺชติ สมฺมาสมาธิฯ มคฺคเสฺสตํ ผลํฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปโยคปฺปฏิปฺปสฺสทฺธิปญฺญา ผเล ญาณํ’’ฯ

ผลญาณนิเทฺทโส ทฺวาทสโมฯ

๑๓. วิมุตฺติญาณนิเทฺทโส

๖๔. กถํ ฉินฺนวฏุมานุปสฺสเน ปญฺญา วิมุตฺติญาณํ? โสตาปตฺติมคฺเคน สกฺกายทิฏฺฐิ, วิจิกิจฺฉา, สีลพฺพตปรามาโส, ทิฏฺฐานุสโย, วิจิกิจฺฉานุสโย อตฺตโน จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสา สมฺมา สมุจฺฉินฺนา โหนฺติฯ อิเมหิ ปญฺจหิ อุปกฺกิเลเสหิ สปริยุฏฺฐาเนหิ จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ สุวิมุตฺตํฯ ตํ วิมุตฺติ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ฉินฺนวฏุมานุปสฺสเน ปญฺญา วิมุตฺติญาณํ’’ฯ

สกทาคามิมคฺเคน โอฬาริกํ กามราคสโญฺญชนํ, ปฏิฆสโญฺญชนํ, โอฬาริโก กามราคานุสโย, ปฏิฆานุสโย – อตฺตโน จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสา สมฺมา สมุจฺฉินฺนา โหนฺติฯ อิเมหิ จตูหิ อุปกฺกิเลเสหิ สปริยุฏฺฐาเนหิ จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ สุวิมุตฺตํฯ ตํวิมุตฺติ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ฉินฺนวฏุมานุปสฺสเน ปญฺญา วิมุตฺติญาณํ’’ฯ

อนาคามิมคฺเคน อนุสหคตํ กามราคสโญฺญชนํ, ปฏิฆสโญฺญชนํ, อนุสหคโต กามราคานุสโย, ปฏิฆานุสโย – อตฺตโน จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสา สมฺมา สมุจฺฉินฺนา โหนฺติฯ อิเมหิ จตูหิ อุปกฺกิเลเสหิ สปริยุฏฺฐาเนหิ จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ สุวิมุตฺตํฯ ตํวิมุตฺติ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ฉินฺนวฏุมานุปสฺสเน ปญฺญา วิมุตฺติญาณํ’’ฯ

อรหตฺตมคฺเคน รูปราโค, อรูปราโค, มาโน, อุทฺธจฺจํ, อวิชฺชา, มานานุสโย, ภวราคานุสโย, อวิชฺชานุสโย – อตฺตโน จิตฺตสฺส อุปกฺกิเลสา สมฺมา สมุจฺฉินฺนา โหนฺติฯ อิเมหิ อฏฺฐหิ อุปกฺกิเลเสหิ สปริยุฏฺฐาเนหิ จิตฺตํ วิมุตฺตํ โหติ สุวิมุตฺตํฯ ตํวิมุตฺติ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ฉินฺนวฏุมานุปสฺสเน ปญฺญา วิมุตฺติญาณํ’’ฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ฉินฺนวฏุมานุปสฺสเน ปญฺญา วิมุตฺติญาณํ’’ฯ

วิมุตฺติญาณนิเทฺทโส เตรสโมฯ

๑๔. ปจฺจเวกฺขณญาณนิเทฺทโส

๖๕. กถํ ตทา สมุทาคเต ธเมฺม ปสฺสเน ปญฺญา ปจฺจเวกฺขเณ ญาณํ? โสตาปตฺติมคฺคกฺขเณ ทสฺสนเฏฺฐน สมฺมาทิฏฺฐิ ตทา สมุทาคตาฯ อภินิโรปนเฏฺฐน สมฺมาสงฺกโปฺป ตทา สมุทาคโตฯ ปริคฺคหเฏฺฐน สมฺมาวาจา ตทา สมุทาคตาฯ สมุฏฺฐานเฏฺฐน สมฺมากมฺมโนฺต ตทา สมุทาคโตฯ โวทานเฏฺฐน สมฺมาอาชีโว ตทา สมุทาคโตฯ ปคฺคหเฏฺฐน สมฺมาวายาโม ตทา สมุทาคโตฯ อุปฏฺฐานเฏฺฐน สมฺมาสติ ตทา สมุทาคตาฯ อวิเกฺขปเฏฺฐน สมฺมาสมาธิ ตทา สมุทาคโตฯ

อุปฏฺฐานเฏฺฐน สติสโมฺพชฺฌโงฺค ตทา สมุทาคโตฯ ปวิจยเฏฺฐน ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค ตทา สมุทาคโตฯ ปคฺคหเฏฺฐน วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค ตทา สมุทาคโตฯ ผรณเฏฺฐน ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค ตทา สมุทาคโตฯ อุปสมเฏฺฐน ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค ตทา สมุทาคโตฯ อวิเกฺขปเฏฺฐน สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค ตทา สมุทาคโตฯ ปฏิสงฺขานเฏฺฐน อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ตทา สมุทาคโตฯ

อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยฏฺเฐน สทฺธาพลํ ตทา สมุทาคตํฯ โกสชฺเช อกมฺปิยฏฺเฐน วีริยพลํ ตทา สมุทาคตํฯ ปมาเท อกมฺปิยฏฺเฐน สติพลํ ตทา สมุทาคตํฯ อุทฺธจฺเจ อกมฺปิยฏฺเฐน สมาธิพลํ ตทา สมุทาคตํฯ อวิชฺชาย อกมฺปิยฏฺเฐน ปญฺญาพลํ ตทา สมุทาคตํฯ

อธิโมกฺขฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยํ ตทา สมุทาคตํฯ ปคฺคหฏฺเฐน วีริยินฺทฺริยํ ตทา สมุทาคตํฯ อุปฏฺฐานฏฺเฐน สตินฺทฺริยํ ตทา สมุทาคตํฯ อวิกฺเขปฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยํ ตทา สมุทาคตํฯ ทสฺสนฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ตทา สมุทาคตํฯ

อาธิปเตยฺยฏฺเฐน อินฺทฺริยา ตทา สมุทาคตาฯ อกมฺปิยฏฺเฐน พลา ตทา สมุทาคตาฯ นิยฺยานฏฺเฐน สโมฺพชฺฌงฺคา ตทา สมุทาคตาฯ เหตุฏฺเฐน มโคฺค ตทา สมุทาคโตฯ อุปฏฺฐานฏฺเฐน สติปฏฺฐานา ตทา สมุทาคตาฯ ปทหนฏฺเฐน สมฺมปฺปธานา ตทา สมุทาคตาฯ อิชฺฌนฏฺเฐน อิทฺธิปาทา ตทา สมุทาคตาฯ ตถฏฺเฐน สจฺจา ตทา สมุทาคตาฯ อวิกฺเขปฏฺเฐน สมโถ ตทา สมุทาคโตฯ อนุปสฺสนฏฺเฐน วิปสฺสนา ตทา สมุทาคตาฯ เอกรสฏฺเฐน สมถวิปสฺสนา ตทา สมุทาคตาฯ อนติวตฺตนฏฺเฐน ยุคนทฺธํ ตทา สมุทาคตํฯ สํวรฏฺเฐน สีลวิสุทฺธิ ตทา สมุทาคตาฯ อวิกฺขปฏฺเฐน จิตฺตวิสุทฺธิ ตทา สมุทาคตาฯ ทสฺสนฏฺเฐน ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ ตทา สมุทาคตาฯ วิมุตฺตฏฺเฐน วิโมโกฺข ตทา สมุทาคโตฯ ปฏิเวธฏฺเฐน วิชฺชา ตทา สมุทาคตาฯ ปริจฺจาคฏฺเฐน วิมุตฺติ ตทา สมุทาคตาฯ สมุเจฺฉทฏฺเฐน ขเย ญาณํ ตทา สมุทาคตํฯ

ฉโนฺท มูลฏฺเฐน ตทา สมุทาคโตฯ มนสิกาโร สมุฏฺฐานฏฺเฐน ตทา สมุทาคโตฯ ผโสฺส สโมธานฏฺเฐน ตทา สมุทาคโตฯ เวทนา สโมสรณฏฺเฐน ตทา สมุทาคตาฯ สมาธิ ปมุขฏฺเฐน ตทา สมุทาคโตฯ สติ อาธิปเตยฺยฏฺเฐน ตทา สมุทาคตาฯ ปญฺญา ตทุตฺตรฏฺเฐน ตทา สมุทาคตา ฯ วิมุตฺติ สารฏฺเฐน ตทา สมุทาคตาฯ อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานฏฺเฐน ตทา สมุทาคตํฯ วุฏฺฐหิตฺวา ปจฺจเวกฺขติ, อิเม ธมฺมา ตทา สมุทาคตาฯ

โสตาปตฺติผลกฺขเณ ทสฺสนฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐิ ตทา สมุทาคตาฯ อภินิโรปนฏฺเฐน สมฺมาสงฺกโปฺป ตทา สมุทาคโต…เป.… ปฏิปฺปสฺสทฺธฏฺเฐน อนุปฺปาเท ญาณํ ตทา สมุทาคตํฯ ฉโนฺท มูลฏฺเฐน ตทา สมุทาคโตฯ มนสิกาโร สมุฏฺฐานฏฺเฐน ตทา สมุทาคโตฯ ผโสฺส สโมธานฏฺเฐน ตทา สมุทาคโตฯ เวทนา สโมสรณฏฺเฐน ตทา สมุทาคตาฯ สมาธิ ปมุขฏฺเฐน ตทา สมุทาคโตฯ สติ อาธิปเตยฺยฏฺเฐน ตทา สมุทาคตาฯ ปญฺญา ตทุตฺตรฏฺเฐน ตทา สมุทาคตาฯ วิมุตฺติ สารฏฺเฐน ตทา สมุทาคตาฯ อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานฏฺเฐน ตทา สมุทาคตํฯ วุฏฺฐหิตฺวา ปจฺจเวกฺขติ, อิเม ธมฺมา ตทา สมุทาคตาฯ

สกทาคามิมคฺคกฺขเณ…เป.… สกทาคามิผลกฺขเณ…เป.… อนาคามิมคฺคกฺขเณ…เป.… อนาคามิผลกฺขเณ…เป.… อรหตฺตมคฺคกฺขเณ ทสฺสนฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐิ ตทา สมุทาคตา…เป.… สมุเจฺฉทฏฺเฐน ขเย ญาณํ ตทา สมุทาคตํฯ ฉโนฺท มูลฏฺเฐน ตทา สมุทาคโต…เป.… อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานฏฺเฐน ตทา สมุทาคตํฯ วุฏฺฐหิตฺวา ปจฺจเวกฺขติ, อิเม ธมฺมา ตทา สมุทาคตาฯ

อรหตฺตผลกฺขเณ ทสฺสนฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐิ ตทา สมุทาคตา …เป.… ปฏิปฺปสฺสทฺธฏฺเฐน อนุปฺปาเท ญาณํ ตทา สมุทาคตํฯ ฉโนฺท มูลฏฺเฐน ตทา สมุทาคโต …เป.… อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานฏฺเฐน ตทา สมุทาคตํฯ วุฏฺฐหิตฺวา ปจฺจเวกฺขติ, อิเม ธมฺมา ตทา สมุทาคตาฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ตทา สมุทาคเต ธเมฺม ปสฺสเน ปญฺญา ปจฺจเวกฺขเณ ญาณํ’’ฯ

๑๕. วตฺถุนานตฺตญาณนิเทฺทโส

๖๖. กถํ อชฺฌตฺตววตฺถาเน ปญฺญา วตฺถุนานตฺเต ญาณํ? กถํ อชฺฌตฺตธมฺเม ววตฺเถติ? จกฺขุํ อชฺฌตฺตํ ววตฺเถติ, โสตํ อชฺฌตฺตํ ววตฺเถติ, ฆานํ อชฺฌตฺตํ ววตฺเถติ, ชิวฺหํ อชฺฌตฺตํ ววตฺเถติ, กายํ อชฺฌตฺตํ ววตฺเถติ, มนํ อชฺฌตฺตํ ววตฺเถติฯ

กถํ จกฺขุํ อชฺฌตฺตํ ววตฺเถติ? จกฺขุ อวิชฺชาสมฺภูตนฺติ ววตฺเถติ, จกฺขุ ตณฺหาสมฺภูตนฺติ ววตฺเถติ, จกฺขุ กมฺมสมฺภูตนฺติ ววตฺเถติ, จกฺขุ อาหารสมฺภูตนฺติ ววตฺเถติ, จกฺขุ จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทายาติ ววตฺเถติ, จกฺขุ อุปฺปนฺนนฺติ ววตฺเถติ, จกฺขุ สมุทาคตนฺติ ววตฺเถติฯ จกฺขุ อหุตฺวา สมฺภูตํ, หุตฺวา น ภวิสฺสตีติ ววตฺเถติฯ จกฺขุํ อนฺตวนฺตโต ววตฺเถติ, จกฺขุ อทฺธุวํ อสสฺสตํ วิปริณามธมฺมนฺติ ววตฺเถติ, จกฺขุ อนิจฺจํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ นิโรธธมฺมนฺติ ววตฺเถติ ฯ จกฺขุํ อนิจฺจโต ววตฺเถติ, โน นิจฺจโต; ทุกฺขโต ววตฺเถติ, โน สุขโต; อนตฺตโต ววตฺเถติ, โน อตฺตโต; นิพฺพินฺทติ, โน นนฺทติ; วิรชฺชติ, โน รชฺชติ; นิโรเธติ, โน สมุเทติ; ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยติฯ อนิจฺจโต ววตฺเถนฺโต นิจฺจสญฺญํ ปชหติ, ทุกฺขโต ววตฺเถนฺโต สุขสญฺญํ ปชหติ, อนตฺตโต ววตฺเถนฺโต อตฺตสญฺญํ ปชหติ, นิพฺพินฺทนฺโต นนฺทึ ปชหติ, วิรชฺชนฺโต ราคํ ปชหติ, นิโรเธนฺโต สมุทยํ ปชหติ, ปฏินิสฺสชฺชนฺโต อาทานํ ปชหติฯ เอวํ จกฺขุํ อชฺฌตฺตํ ววตฺเถติฯ

กถํ โสตํ อชฺฌตฺตํ ววตฺเถติ? โสตํ อวิชฺชาสมฺภูตนฺติ ววตฺเถติ…เป.… เอวํ โสตํ อชฺฌตฺตํ ววตฺเถติฯ กถํ ฆานํ อชฺฌตฺตํ ววตฺเถติ? ฆานํ อวิชฺชาสมฺภูตนฺติ ววตฺเถติ…เป.… เอวํ ฆานํ อชฺฌตฺตํ ววตฺเถติฯ กถํ ชิวฺหํ อชฺฌตฺตํ ววตฺเถติ? ชิวฺหา อวิชฺชาสมฺภูตาติ ววตฺเถติ, ชิวฺหา ตณฺหาสมฺภูตาติ ววตฺเถติ, ชิวฺหา กมฺมสมฺภูตาติ ววตฺเถติ, ชิวฺหา อาหารสมฺภูตาติ ววตฺเถติ, ชิวฺหา จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทายาติ ววตฺเถติ, ชิวฺหา อุปฺปนฺนาติ ววตฺเถติ ชิวฺหา สมุทาคตาติ ววตฺเถติฯ ชิวฺหา อหุตฺวา สมฺภูตา, หุตฺวา น ภวิสฺสตีติ ววตฺเถติฯ ชิวฺหํ อนฺตวนฺตโต ววตฺเถติ, ชิวฺหา อทฺธุวา อสสฺสตา วิปริณามธมฺมาติ ววตฺเถติ, ชิวฺหา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมาติ ววตฺเถติฯ ชิวฺหํ อนิจฺจโต ววตฺเถติ, โน นิจฺจโต…เป.… ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยติฯ อนิจฺจโต ววตฺเถนฺโต นิจฺจสญฺญํ ปชหติ…เป.… ปฏินิสฺสชฺชนฺโต อาทานํ ปชหติฯ เอวํ ชิวฺหํ อชฺฌตฺตํ ววตฺเถติฯ

กถํ กายํ อชฺฌตฺตํ ววตฺเถติ? กาโย อวิชฺชาสมฺภูโตติ ววตฺเถติ, กาโย ตณฺหาสมฺภูโตติ ววตฺเถติ, กาโย กมฺมสมฺภูโตติ ววตฺเถติ, กาโย อาหารสมฺภูโตติ ววตฺเถติ, กาโย จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทายาติ ววตฺเถติ, กาโย อุปฺปนฺโนติ ววตฺเถติ, กาโย สมุทาคโตติ ววตฺเถติฯ กาโย อหุตฺวา สมฺภูโต, หุตฺวา น ภวิสฺสตีติ ววตฺเถติฯ กายํ อนฺตวนฺตโต ววตฺเถติ, กาโย อทฺธุโว อสสฺสโต วิปริณามธมฺโมติ ววตฺเถติ, กาโย อนิจฺโจ สงฺขโต ปฏิจฺจสมุปฺปนฺโน ขยธมฺโม วยธมฺโม วิราคธมฺโม นิโรธธมฺโมติ ววตฺเถติฯ กายํ อนิจฺจโต ววตฺเถติ, โน นิจฺจโต; ทุกฺขโต ววตฺเถติ, โน สุขโต…เป.… ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยติฯ อนิจฺจโต ววตฺเถนฺโต นิจฺจสญฺญํ ปชหติ, ทุกฺขโต ววตฺเถนฺโต สุขสญฺญํ ปชหติ…เป.… ปฏินิสฺสชฺชนฺโต อาทานํ ปชหติฯ เอวํ กายํ อชฺฌตฺตํ ววตฺเถติฯ

กถํ มนํ อชฺฌตฺตํ ววตฺเถติ? มโน อวิชฺชาสมฺภูโตติ ววตฺเถติ, มโน ตณฺหาสมฺภูโตติ ววตฺเถติ, มโน กมฺมสมฺภูโตติ ววตฺเถติ, มโน อาหารสมฺภูโตติ ววตฺเถติ, มโน อุปฺปนฺโนติ ววตฺเถ

ติ , มโน สมุทาคโตติ ววเตฺถติฯ มโน อหุตฺวา สมฺภูโต, หุตฺวา น ภวิสฺสตีติ ววเตฺถติฯ มนํ อนฺตวนฺตโต ววเตฺถติ, มโน อทฺธุโว อสสฺสโต วิปริณามธมฺมติ ววเตฺถติ, มโน อนิโจฺจ สงฺขโต ปฏิจฺจสมุปฺปโนฺน ขยธมฺโม วยธมฺโม วิราคธมฺโม นิโรธธมฺมติ ววเตฺถติฯ มนํ อนิจฺจโต ววเตฺถติ, โน นิจฺจโต; ทุกฺขโต ววเตฺถติ, โน สุขโต; อนตฺตโต ววเตฺถติ, โน อตฺตโต; นิพฺพินฺทติ, โน นนฺทติ; วิรชฺชติ, โน รชฺชติ; นิโรเธติ, โน สมุเทติ; ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยติฯ อนิจฺจโต ววเตฺถโนฺต นิจฺจสญฺญํ ปชหติ, ทุกฺขโต ววเตฺถโนฺต สุขสญฺญํ ปชหติ, อนตฺตโต ววเตฺถโนฺต อตฺตสญฺญํ ปชหติ, นิพฺพินฺทโนฺต นนฺทิํ ปชหติ, วิรชฺชโนฺต ราคํ ปชหติ, นิโรเธโนฺต สมุทยํ ปชหติ, ปฏินิสฺสชฺชโนฺต อาทานํ ปชหติฯ เอวํ มนํ อชฺฌตฺตํ ววเตฺถติฯ เอวํ อชฺฌตฺตธเมฺม ววเตฺถติฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อชฺฌตฺตววตฺถาเน ปญฺญา วตฺถุนานเตฺต ญาณํ’’ฯ

วตฺถุนานตฺตญาณนิเทฺทโส ปนฺนรสโมฯ

๑๖. โคจรนานตฺตญาณนิเทฺทโส

๖๗. กถํ พหิทฺธา ววตฺถาเน ปญฺญา โคจรนานเตฺต ญาณํ? กถํ พหิทฺธา ธเมฺม ววเตฺถติ? รูเป พหิทฺธา ววเตฺถติ, สเทฺท พหิทฺธา ววเตฺถติ, คเนฺธ พหิทฺธา ววเตฺถติ, รเส พหิทฺธา ววเตฺถติ, โผฏฺฐเพฺพ พหิทฺธา ววเตฺถติ, ธเมฺม พหิทฺธา ววเตฺถติ ฯ

กถํ รูเป พหิทฺธา ววเตฺถติ? รูปา อวิชฺชาสมฺภูตาติ ววเตฺถติ รูปา ตณฺหาสมฺภูตาติ ววเตฺถติ, รูปา กมฺมสมฺภูตาติ ววเตฺถติ, รูปา อาหารสมฺภูตาติ ววเตฺถติ, รูปา จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทายาติ ววเตฺถติ, รูปา อุปฺปนฺนาติ ววเตฺถติ, รูปา สมุทาคตาติ ววเตฺถติฯ รูปา อหุตฺวา สมฺภูตา, หุตฺวา น ภวิสฺสนฺตีติ ววเตฺถติฯ รูเป อนฺตวนฺตโต ววเตฺถติ, รูปา อทฺธุวา อสสฺสตา วิปริณามธมฺมาติ ววเตฺถติ ฯ รูปา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมาติ ววเตฺถติฯ รูเป อนิจฺจโต ววเตฺถติ, โน นิจฺจโต; ทุกฺขโต ววเตฺถติ, โน สุขโต; อนตฺตโต ววเตฺถติ, โน อตฺตโต; นิพฺพินฺทติ, โน นนฺทติ ; วิรชฺชติ, โน รชฺชติ; นิโรเธติ, โน สมุเทติ; ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยติฯ อนิจฺจโต ววเตฺถโนฺต นิจฺจสญฺญํ ปชหติ, ทุกฺขโต ววเตฺถโนฺต สุขสญฺญํ ปชหติ, อนตฺตโต ววเตฺถโนฺต อตฺตสญฺญํ ปชหติ, นิพฺพินฺทโนฺต นนฺทิํ ปชหติ, วิรชฺชโนฺต ราคํ ปชหติ, นิโรเธโนฺต สมุทยํ ปชหติ, ปฏินิสฺสชฺชโนฺต อาทานํ ปชหติฯ เอวํ รูเป พหิทฺธา ววเตฺถติฯ

กถํ สเทฺท พหิทฺธา ววเตฺถติ? สทฺทา อวิชฺชาสมฺภูตาติ ววเตฺถติ…เป.… สทฺทา จตุนฺนํ มหาภูตานํ อุปาทายาติ ววเตฺถติ, สทฺทา อุปฺปนฺนาติ ววเตฺถติ, สทฺทา สมุทาคตาติ ววเตฺถติฯ สทฺทา อหุตฺวา สมฺภูตา, หุตฺวา น ภวิสฺสนฺตีติ ววเตฺถติฯ สเทฺท อนฺตวนฺตโต ววเตฺถติ, สทฺทา อทฺธุวา อสสฺสตา วิปริณามธมฺมาติ ววเตฺถติ, สทฺทา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมาติ ววเตฺถติฯ สเทฺท อนิจฺจโต ววเตฺถติ, โน นิจฺจโต…เป.… เอวํ สเทฺท พหิทฺธา ววเตฺถติฯ

กถํ คเนฺธ พหิทฺธา ววเตฺถติ? คนฺธา อวิชฺชาสมฺภูตาติ ววเตฺถติ, คนฺธา ตณฺหาสมฺภูตาติ ววเตฺถติ…เป.… เอวํ คเนฺธ พหิทฺธา ววเตฺถติฯ กถํ รเส พหิทฺธา ววเตฺถติ? รสา อวิชฺชาสมฺภูตาติ ววเตฺถติ, รสา ตณฺหาสมฺภูตาติ ววเตฺถติ…เป.… เอวํ รเส พหิทฺธา ววเตฺถติฯ กถํ โผฏฺฐเพฺพ พหิทฺธา ววเตฺถติ? โผฏฺฐพฺพา อวิชฺชาสมฺภูตาติ ววเตฺถติ, โผฏฺฐพฺพา ตณฺหาสมฺภูตาติ ววเตฺถติ, โผฏฺฐพฺพา กมฺมสมฺภูตาติ ววเตฺถติ, โผฏฺฐพฺพา อาหารสมฺภูตาติ ววเตฺถติ, โผฏฺฐพฺ

พา อุปฺปนฺนาติ ววเตฺถติฯ โผฏฺฐพฺพา สมุทาคตาติ ววเตฺถติ...เป.... เอวํ โผฏฺฐเพฺพ พหิทฺธา ววเตฺถติฯ

กถํ ธเมฺม พหิทฺธา ววเตฺถติ? ธมฺมา อวิชฺชาสมฺภูตาติ ววเตฺถติ, ธมฺมา ตณฺหาสมฺภูตาติ ววเตฺถติ, ธมฺมา กมฺมสมฺภูตาติ ววเตฺถติ, ธมฺมา อาหารสมฺภูตาติ ววเตฺถติ, ธมฺมา อุปฺปนฺนาติ ววเตฺถติ, ธมฺมา สมุทาคตาติ ววเตฺถติฯ ธมฺมา อหุตฺวา สมฺภูตา , หุตฺวา น ภวิสฺสนฺตีติ ววเตฺถติฯ ธเมฺม อนฺตวนฺตโต ววเตฺถติ, ธมฺมา อทฺธุวา อสสฺสตา วิปริณามธมฺมาติ ววเตฺถติ, ธมฺมา อนิจฺจา สงฺขตา ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนา ขยธมฺมา วยธมฺมา วิราคธมฺมา นิโรธธมฺมาติ ววเตฺถติฯ ธเมฺม อนิจฺจโต ววเตฺถติ, โน นิจฺจโต; ทุกฺขโต ววเตฺถติ, โน สุขโต; อนตฺตโต ววเตฺถติ, โน อตฺตโต; นิพฺพินฺทติ, โน นนฺทติ; วิรชฺชติ, โน รชฺชติ; นิโรเธติ, โน สมุเทติ; ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยติ...เป.... อนิจฺจโต ววเตฺถโนฺต นิจฺจสญฺญํ ปชหติ, ทุกฺขโต ววเตฺถโนฺต สุขสญฺญํ ปชหติ, อนตฺตโต ววเตฺถโนฺต อตฺตสญฺญํ ปชหติ, นิพฺพินฺทโนฺต นนฺทิํ ปชหติ, วิรชฺชโนฺต ราคํ ปชหติ, นิโรเธโนฺต สมุทยํ ปชหติ, ปฏินิสฺสชฺชโนฺต อาทานํ ปชหติฯ เอวํ ธเมฺม พหิทฺธา ววเตฺถติฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘พหิทฺธา ววตฺถาเน ปญฺญา โคจรนานเตฺต ญาณํ’’ฯ

โคจรนานตฺตญาณนิเทฺทโส โสฬสโมฯ

๑๗. จริยานานตฺตญาณนิเทฺทโส

๖๘. กถํ จริยาววตฺถาเน ปญฺญา จริยานานเตฺต ญาณํ? **จริยา**ติ ติโสฺส จริยาโย – วิญฺญาณจริยา, อญฺญาณจริยา, ญาณจริยาฯ

กตมา วิญฺญาณจริยา? ทสฺสนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา รูเปสุ, ทสฺสนโฏฺฐ จกฺขุวิญฺญาณํ วิญฺญาณจริยา รูเปสุ, ทิฏฺฐตฺตา อภินิโรปนา วิปากมโนธาตุ [อภินิโรปนวิปากมโนธาตุ (สฺยา.)] วิญฺญาณจริยา รูเปสุ, อภินิโรปิตตฺตา วิปากมโนวิญฺญาณธาตุ วิญฺญาณจริยา รูเปสุฯ สวนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา สเทฺทสุ, สวนโฏฺฐ โสตวิญฺญาณํ วิญฺญาณจริยา สเทฺทสุ, สุตตฺตา อภินิโรปนา วิปากมโนธาตุ วิญฺญาณจริยา สเทฺทสุ, อภินิโรปิตตฺตา วิปากมโนวิญฺญาณธาตุ วิญฺญาณจริยา สเทฺทสุฯ ฆายนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา คเนฺธสุ, ฆายนโฏฺฐ [ฆายนโตฺถ (สฺยา. ก.)] ฆานวิญฺญาณํ วิญฺญาณจริยา คเนฺธสุ, ฆายิตตฺตา อภินิโรปนา วิปากมโนธาตุ วิญฺญาณจริยา คเนฺธสุ, อภินิโรปิตตฺตา วิปากมโนวิญฺญาณธาตุ วิญฺญาณจริยา คเนฺธสุฯ สายนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา รเสสุ, สายนโฏฺฐ ชิวฺหาวิญฺญาณํ วิญฺญาณจริยา รเสสุ, สายิตตฺตา อภินิโรปนา วิปากมโนธาตุ วิญฺญาณจริยา รเสสุ, อภินิโรปิตตฺตา วิปากมโนวิญฺญาณธาตุ วิญฺญาณจริยา รเสสุฯ ผุสนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา โผฏฺฐเพฺพสุ, ผุสนโฏฺฐ กายวิญฺญาณํ วิญฺญาณจริยา โผฏฺฐเพฺพสุ, ผุฏฺฐตฺตา อภินิโรปนา วิปากมโนธาตุ วิญฺญาณจริยา โผฏฺฐเพฺพสุ, อภินิโรปิตตฺตา วิปากมโนวิญฺญาณธาตุ วิญฺญาณจริยา โผฏฺฐเพฺพสุฯ วิชานนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา ธเมฺมสุ, วิชานนโฏฺฐ มโนวิญฺญาณํ วิญฺญาณจริยา ธเมฺมสุ, วิญฺญาตตฺตา อภินิโรปนา วิปากมโนธาตุ วิญฺญาณจริยา ธเมฺมสุ, อภินิโรปิตตฺตา วิปากมโนวิญฺญาณธาตุ วิญฺญาณจริยา ธเมฺมสุฯ

๖๙. **วิญฺญาณจริยา**ติ เกนเฏฺฐน วิญฺญาณจริยา? นีราคา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ นิโทฺทสา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ นิโมฺมหา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ นิมฺมานา จรตีติ – วิญฺ

ญาณจริยาฯ นิทฺทิฏฺฐิ จรตีติ – วิญฺญาณจริยา นิอุทฺธจฺจา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ นิพฺพิจิกิจฺฉา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ นานุสยา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ ราควิปฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ โทสวิปฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ โมหวิปฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ มานวิปฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ ทิฏฺฐิวิปฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ อุทฺธจฺจวิปฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ วิจิกิจฺฉาวิปฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ อนุสยวิปฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ กุสเลหิ กเมฺมหิ สมฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ อกุสเลหิ กเมฺมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ สาวเชฺชหิ กเมฺมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ อนวเชฺชหิ กเมฺมหิ สมฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ กเณฺหหิ กเมฺมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ สุเกฺกหิ กเมฺมหิ สมฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ สุขุทฺรเยหิ กเมฺมหิ สมฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ ทุกฺขุทฺรเยหิ กเมฺมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ สุขวิปาเกหิ กเมฺมหิ สมฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ ทุกฺขวิปาเกหิ กเมฺมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ วิญฺญาเต จรตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ วิญฺญาณสฺส เอวรูปา จริยา โหตีติ – วิญฺญาณจริยาฯ ปกติปริสุทฺธมิทํ จิตฺตํ นิกฺกิเลสเฏฺฐนาติ – วิญฺญาณจริยาฯ อยํ วิญฺญาณจริยาฯ

กตมา อญฺญาณจริยา? มนาปิเยสุ รูเปสุ ราคสฺส ชวนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; ราคสฺส ชวนา อญฺญาณจริยาฯ อมนาปิเยสุ รูเปสุ โทสสฺส ชวนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; โทสสฺส ชวนา อญฺญาณจริยาฯ ตทุภเยน อสมเปกฺขนสฺมิํ วตฺถุสฺมิํ โมหสฺส ชวนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; โมหสฺส ชวนา อญฺญาณจริยาฯ วินิพนฺธสฺส มานสฺส ชวนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; มานสฺส ชวนา อญฺญาณจริยาฯ ปรามฏฺฐาย ทิฏฺฐิยา ชวนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; ทิฏฺฐิยา ชวนา อญฺญาณจริยาฯ วิกฺเขปคตสฺส อุทฺธจฺจสฺส ชวนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; อุทฺธจฺจสฺส ชวนา อญฺญาณจริยาฯ อนิฏฺฐงฺคตาย วิจิกิจฺฉาย ชวนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; วิจิกิจฺฉาย ชวนา อญฺญาณจริยาฯ ถามคตสฺส อนุสยสฺส ชวนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา ; อนุสยสฺส ชวนา อญฺญาณจริยาฯ

มนาปิเยสุ สเทฺทสุ…เป…. มนาปิเยสุ คเนฺธสุ…เป…. มนาปิเยสุ รเสสุ…เป…. มนาปิเยสุ โผฏฺฐเพฺพสุ…เป…. มนาปิเยสุ ธเมฺมสุ ราคสฺส ชวนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; ราคสฺส ชวนา อญฺญาณจริยาฯ อมนาปิเยสุ ธเมฺมสุ โทสสฺส ชวนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; โทสสฺส ชวนา อญฺญาณจริยาฯ ตทุภเยน อสมเปกฺขนสฺมิํ วตฺถุสฺมิํ โมหสฺส ชวนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; โมหสฺส ชวนา อญฺญาณจริยาฯ วินิพนฺธสฺส มานสฺส ชวนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; มานสฺส ชวนา อญฺญาณจริยาฯ ปรามฏฺฐาย ทิฏฺฐิยา ชวนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; ทิฏฺฐิยา ชวนา อญฺญาณจริยาฯ วิกฺเขปคตสฺส อุทฺธจฺจสฺส ชวนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; อุทฺธจฺจสฺส ชวนา อญฺญาณจริยา; อนิฏฺฐงฺคตาย วิจิกิจฺฉาย ชวนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; วิจิกิจฺฉาย ชวนา อญฺญาณจริยาฯ ถามคตสฺส อนุสยสฺส ชวนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; อนุสยสฺส ชวนา อญฺญาณจริยาฯ

๗๐. อญฺญาณจริยาติ เกนเฏฺฐน อญฺญาณจริยา? สราคา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ สโทสา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ สโมหา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ สมานา จรตีติ – อญฺญาณ

จริยาฯ สทิฏฺฐิ จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ สอุทฺธจฺจา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ สวิจิกิจฺฉา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ สานุสยา จรตีติ – อญฺญาณจริยา ฯ ราคสมฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ โทสสมฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ โมหสมฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ มานสมฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยา ฯ ทิฏฺฐิสมฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ อุทฺธจฺจสมฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ วิจิกิจฺฉาสมฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ อนุสยสมฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ กุสเลหิ กมฺเมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ อกุสเลหิ กมฺเมหิ สมฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ สาวชฺเชหิ กมฺเมหิ สมฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ อนวชฺเชหิ กมฺเมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยา ฯ กณฺเหหิ กมฺเมหิ สมฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ สุกฺเกหิ กมฺเมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ สุขุทฺรเยหิ กมฺเมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ ทุกฺขุทฺรเยหิ กมฺเมหิ สมฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ สุขวิปาเกหิ กมฺเมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ ทุกฺขวิปาเกหิ กมฺเมหิ สมฺปยุตฺตา จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ อญฺญาเต จรตีติ – อญฺญาณจริยาฯ อญฺญาณสฺส เอวรูปา จริยา โหตีติ – อญฺญาณจริยาฯ อยํ อญฺญาณจริยาฯ

๗๑. กตมา ญาณจริยา? อนิจฺจานุปสฺสนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; อนิจฺจานุปสฺสนา ญาณจริยาฯ ทุกฺขานุปสฺสนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; ทุกฺขานุปสฺสนา ญาณจริยาฯ อนตฺตานุปสฺสนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; อนตฺตานุปสฺสนา ญาณจริยาฯ นิพฺพิทานุปสฺสนตฺถาย…เป…. วิราคานุปสฺสนตฺถาย… นิโรธานุปสฺสนตฺถาย… ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนตฺถาย… ขยานุปสฺสนตฺถาย… วยานุปสฺสนตฺถาย… วิปริณามานุปสฺสนตฺถาย… อนิมิตฺตานุปสฺสนตฺถาย… อปฺปณิหิตานุปสฺสนตฺถาย… สุญฺญตานุปสฺสนตฺถาย… อธิปญฺญาธมฺมานุปสฺสนตฺถาย… ยถาภูตญาณทสฺสนตฺถาย… อาทีนวานุปสฺสนตฺถาย… ปฏิสงฺขานุปสฺสนตฺถาย อาวชฺชนกิริยาพฺยากตา วิญฺญาณจริยา; ปฏิสงฺขานุปสฺสนา ญาณจริยาฯ วิวฏฺฏนานุปสฺสนา ญาณจริยาฯ โสตาปตฺติมคฺค ญาณจริยาฯ โสตาปตฺติผลสมาปตฺติ ญาณจริยาฯ สกทาคามิมคฺค ญาณจริยาฯ สกทาคามิผลสมาปตฺติ ญาณจริยาฯ อนาคามิมคฺค ญาณจริยาฯ อนาคามิผลสมาปตฺติ ญาณจริยาฯ อรหตฺตมคฺค ญาณจริยาฯ อรหตฺตผลสมาปตฺติ ญาณจริยาฯ

ญาณจริยาติ เกนเฏฺฐน ญาณจริยา? นีราคา จรตีติ – ญาณจริยาฯ นิโทฺทสา จรตีติ – ญาณจริยา…เป…. นานุสยา จรตีติ – ญาณจริยาฯ ราควิปฺปยุตฺตา จรตีติ – ญาณจริยาฯ โทสวิปฺปยุตฺตา จรตีติ – ญาณจริยาฯ โมหวิปฺปยุตฺตา จรตีติ – ญาณจริยาฯ มานวิปฺปยุตฺตา…เป…. ทิฏฺฐิวิปฺปยุตฺตา… อุทฺธจฺจวิปฺปยุตฺตา… วิจิกิจฺฉาวิปฺปยุตฺตา… อนุสยวิปฺปยุตฺตา… กุสเลหิ กมฺเมหิ สมฺปยุตฺตา… อกุสเลหิ กมฺเมหิ วิปฺปยุตฺตา… สาวชฺเชหิ กมฺเมหิ วิปฺปยุตฺตา… อนวชฺเชหิ กมฺเมหิ สมฺปยุตฺตา… กณฺเหหิ กมฺเมหิ วิปฺปยุตฺตา… สุกฺเกหิ กมฺเมหิ สมฺปยุตฺตา… สุขุทฺรเยหิ กมฺเมหิ สมฺปยุตฺตา… ทุกฺขุทฺรเยหิ กมฺเมหิ วิปฺปยุตฺตา… สุขวิปาเกหิ กมฺเมหิ สมฺปยุตฺตา จรตีติ – ญาณจริยาฯ ทุกฺขวิปาเกหิ กมฺเมหิ วิปฺปยุตฺตา จรตีติ – ญาณจริยาฯ ญาเต จรตีติ – ญาณจริยา ฯ ญาณสฺส เอวรูปา จริยา โหตีติ – ญาณจริยาฯ อยํ ญาณจริยาฯ อญฺญา วิญฺญาณจริยา, อญฺญา อญฺญาณจริยา, อญฺญา ญาณจริยาติฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘จริยาววตฺถาเน ปญฺญา จริยานานตฺเต ญาณํ’’ฯ

จริยานานตฺตญาณนิเทฺทโส สตฺตรสโมฯ

๑๘. ภูมินานตฺตญาณนิเทฺทโส

๗๒. กถํ จตุธมฺมววตฺถาเน ปญฺญา ภูมินานเตฺต ญาณํ? จตโสฺส ภูมิโย – กามาวจรา ภูมิ, รูปาวจรา ภูมิ, อรูปาวจรา ภูมิ, อปริยาปนฺนา ภูมิฯ กตมา กามาวจรา ภูมิ? เหฏฺฐโต อวีจินิรยํ ปริยนฺตํ กริตฺวา อุปริโต ปรนิมฺมิตวสวตฺตี เทเว [ปรนิมฺมิตวสวตฺติเทเว (ก.)] อโนฺตกริตฺวา ยํ เอตสฺมิํ อนฺตเร เอตฺถาวจรา เอตฺถ ปริยาปนฺนา ขนฺธธาตุอายตนา รูปํ เวทนา สญฺญา สงฺขารา วิญฺญาณํ – อยํ กามาวจรา ภูมิฯ

กตมา รูปาวจรา ภูมิ? เหฏฺฐโต พฺรหฺมโลกํ ปริยนฺตํ กริตฺวา อุปริโต อกนิเฏฺฐ เทเว อโนฺตกริตฺวา ยํ เอตสฺมิํ อนฺตเร เอตฺถาวจรา เอตฺถ ปริยาปนฺนา สมาปนฺนสฺส วา อุปปนฺนสฺส วา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาริสฺส วา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา – อยํ รูปาวจรา ภูมิฯ

กตมา อรูปาวจรา ภูมิ? เหฏฺฐโต อากาสานญฺจายตนูปเค เทเว ปริยนฺตํ กริตฺวา อุปริโต เนวสญฺญานาสญฺญายตนูปเค เทเว อโนฺตกริตฺวา ยํ เอตสฺมิํ อนฺตเร เอตฺถาวจรา เอตฺถ ปริยาปนฺนา สมาปนฺนสฺส วา อุปปนฺนสฺส วา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาริสฺส วา จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา – อยํ อรูปาวจรา ภูมิฯ

กตมา อปริยาปนฺนา ภูมิ? อปริยาปนฺนา มคฺคา จ มคฺคผลานิ จ อสงฺขตา จ ธาตุ – อยํ อปริยาปนฺนา ภูมิฯ อิมา จตโสฺส ภูมิโยฯ

อปราปิ จตโสฺส ภูมิโย จตฺตาโร สติปฏฺฐานา จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา, จตฺตาริ ฌานานิ, จตโสฺส อปฺปมญฺญาโย, จตโสฺส อรูปสมาปตฺติโย, จตโสฺส ปฏิสมฺภิทา, จตโสฺส ปฏิปทา, จตฺตาริ อารมฺมณานิ, จตฺตาโร อริยวํสา, จตฺตาริ สงฺคหวตฺถูนิ , จตฺตาริ จกฺกานิ, จตฺตาริ ธมฺมปทานิ – อิมา จตโสฺส ภูมิโยฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘จตุธมฺมววตฺถาเน ปญฺญา ภูมินานเตฺต ญาณํ’’ฯ

ภูมินานตฺตญาณนิเทฺทโส อฏฺฐารสโมฯ

๑๙. ธมฺมนานตฺตญาณนิเทฺทโส

๗๓. กถํ นวธมฺมววตฺถาเน ปญฺญา ธมฺมนานเตฺต ญาณํ? กถํ ธเมฺม ววเตฺถติ? กามาวจเร ธเมฺม กุสลโต ววเตฺถติ, อกุสลโต ววเตฺถติ, อพฺยากตโต ววเตฺถติฯ รูปาวจเร ธเมฺม กุสลโต ววเตฺถติ, อพฺยากตโต ววเตฺถติฯ อรูปาวจเร ธเมฺม กุสลโต ววเตฺถติ, อพฺยากตโต ววเตฺถติฯ อปริยาปเนฺน ธเมฺม กุสลโต ววเตฺถติ, อพฺยากตโต ววเตฺถติฯ

กถํ กามาวจเร ธเมฺม กุสลโต ววเตฺถติ, อกุสลโต ววเตฺถติ, อพฺยากตโต ววเตฺถติ? ทส กุสลกมฺมปเถ กุสลโต ววเตฺถติ, ทส อกุสลกมฺมปเถ อกุสลโต ววเตฺถติ, รูปญฺจ วิปากญฺจ กิริยญฺจ อพฺยากตโต ววเตฺถติ – เอวํ กามาวจเร ธเมฺม กุสลโต ววเตฺถติ, อกุสลโต ววเตฺถติ, อพฺยากตโต ววเตฺถติฯ

กถํ รูปาวจเร ธเมฺม กุสลโต ววเตฺถติ, อพฺยากตโต ววเตฺถติ? อิธฏฺฐสฺส จตฺตาริ ฌานานิ กุสลโต ววเตฺถติ, ตตฺรูปปนฺนสฺส จตฺตาริ ฌานานิ อพฺยากตโต ววเตฺถติ – เอวํ รูปาวจเร ธเมฺม กุสลโต ววเตฺถติ, อพฺยากตโต ววเตฺถติฯ

กถํ อรูปาวจเร ธเมฺม กุสลโต ววเตฺถติ, อพฺยากตโต ววเตฺถติ? อิธฏฺฐสฺส จตโสฺส อรูปาวจรสมาปตฺติโย กุสลโต ววเตฺถติ, ตตฺรูปปนฺนสฺส จตโสฺส อรูปาวจรสมาปตฺติโย อพฺยากตโต ววเตฺถติ – เอวํ อรูปาวจเร ธเมฺม กุสลโต ววเตฺถติ, อพฺยากตโต ววเตฺถติฯ

กถํ อปริยาปเนฺน ธเมฺม กุสลโต ววเตฺถติ, อพฺยากตโต ววเตฺถติ? จตฺตาโร อริยมเคฺค กุสลโต ววเตฺถติ, จตฺตาริ จ สามญฺญผลานิ นิพฺพานญฺจ อพฺยากตโต ววเตฺถติ – เอวํ อปริยาปเนฺน ธเมฺม กุสลโต ววเตฺถติ, อพฺยากตโต ววเตฺถติฯ เอวํ ธเมฺม ววเตฺถติฯ

นว ปาโมชฺชมูลกา ธมฺมาฯ อนิจฺจโต มนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ สมาหิเต จิเตฺต ยถาภูตํ ปชานาติ ปสฺสติฯ ยถาภูตํ ชานํ ปสฺสํ นิพฺพินฺทติ, นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ, วิราคา วิมุจฺจติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ…เป.… อนตฺตโต มนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ…เป.… วิมุจฺจติฯ

รูปํ อนิจฺจโต มนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ…เป.… รูปํ ทุกฺขโต มนสิกโรโต…เป.… เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… จกฺขุํ…เป.… ชรามรณํ อนิจฺจโต มนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ…เป.… ชรามรณํ ทุกฺขโต มนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ…เป.… ชรามรณํ อนตฺตโต มนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ สมาหิเต จิเตฺต ยถาภูตํ ปชานาติ ปสฺสติฯ ยถาภูตํ ชานํ ปสฺสํ นิพฺพินฺทติ, นิพฺพินฺทํ วิรชฺชติ, วิราคา วิมุจฺจติฯ อิเม นว ปาโมชฺชมูลกา ธมฺมา ฯ

๗๔. นว โยนิโส มนสิการมูลกา ธมฺมาฯ อนิจฺจโต โยนิโส มนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ สมาหิเตน จิเตฺตน ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ทุกฺขโต โยนิโส มนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ สมาหิเตน จิเตฺตน ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ อนตฺตโต โยนิโส มนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ…เป.…ฯ

รูปํ อนิจฺจโต โยนิโส มนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ…เป.… รูปํ ทุกฺขโต โยนิโส มนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ…เป.… รูปํ อนตฺตโต โยนิโส มนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ…เป.… เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… จกฺขุํ…เป.… ชรามรณํ อนิจฺจโต โยนิโส มนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ…เป.… ชรามรณํ ทุกฺขโต โยนิโส มนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ…เป.… ชรามรณํ อนตฺตโต โยนิโส มนสิกโรโต ปาโมชฺชํ ชายติ, ปมุทิตสฺส ปีติ ชายติ, ปีติมนสฺส กาโย ปสฺสมฺภติ, ปสฺสทฺธกาโย สุขํ เวเทติ, สุขิโน จิตฺตํ สมาธิยติฯ สมาหิเตน จิเตฺตน ‘‘อิทํ ทุกฺข’’นฺติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติ, ‘‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’’ติ ยถาภูตํ ปชานาติฯ อิเม นว โยนิโส มนสิการมูลกา ธมฺมาฯ

นว นานตฺตา – ธาตุนานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ผสฺสนานตฺตํ, ผสฺสนานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ เวทนานานตฺตํ, เวทนานานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สญฺญานานตฺตํ, สญฺญานานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สงฺกปฺปนานตฺตํ, สงฺกปฺปนานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ฉนฺทนานตฺตํ, ฉนฺทนานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ปริฬาหนานตฺตํ, ปริฬาหนานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ปริเยสนานานตฺตํ, ปริเยสนานานตฺตํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ ลาภนานตฺตํ – อิเม นว นานตฺตาฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘นวธมฺมววตฺถาเน ปญฺญา ธมฺมนานเตฺต ญาณํ’’ฯ

ธมฺมนานตฺตญาณนิเทฺทโส เอกูนวีสติโมฯ

๒๐-๒๔. ญาณปญฺจกนิเทฺทโส

๗๕. กถํ อภิญฺญาปญฺญา ญาตเฏฺฐ ญาณํ, ปริญฺญาปญฺญา ตีรณเฏฺฐ ญาณํ, ปหาเนปญฺญา ปริจฺจาคเฏฺฐ ญาณํ, ภาวนา ปญฺญา เอกรสเฏฺฐ ญาณํ, สจฺฉิกิริยาปญฺญา ผสฺสนเฏฺฐ ญาณํ? เย เย ธมฺมา อภิญฺญาตา โหนฺติ, เต เต ธมฺมา ญาตา โหนฺติฯ เย เย ธมฺมา ปริญฺญาตา โหนฺติ, เต เต ธมฺมา ตีริตา โหนฺติฯ เย เย ธมฺมา ปหีนา โหนฺติ, เต เต ธมฺมา ปริจฺจตฺตา โหนฺติฯ เย เย ธมฺมา ภาวิตา โหนฺติ, เต เต ธมฺมา เอกรสา โหนฺติฯ เย เย ธมฺมา สจฺฉิกตา โหนฺติ, เต เต ธมฺมา ผสฺสิตา โหนฺติฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อภิญฺญา ปญฺญา ญาตเฏฺฐ ญาณํ, ปริญฺญา ปญฺญา ตีรณเฏฺฐ ญาณํ, ปหาเน ปญฺญา ปริจฺจาคเฏฺฐ ญาณํ, ภาวนา ปญฺญา เอกรสเฏฺฐ ญาณํ, สจฺฉิกิริยา ปญฺญา ผุสนเฏฺฐ ญาณํ’’ฯ

ญาณปญฺจกนิเทฺทโส จตุวีสติโมฯ

๒๕-๒๘. ปฏิสมฺภิทาญาณนิเทฺทโส

๗๖. กถํ อตฺถนานเตฺต ปญฺญา อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ธมฺมนานเตฺต ปญฺญา ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํ, นิรุตฺตินานเตฺต ปญฺญา นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ปฏิภานนานเตฺต ปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํ? สทฺธินฺทฺริยํ ธโมฺม, วีริยินฺทฺริยํ ธโมฺม, สตินฺทฺริยํ ธโมฺม, สมาธินฺทฺริยํ ธโมฺม, ปญฺญินฺทฺริยํ ธโมฺมฯ อโญฺญ สทฺธินฺทฺริยํ ธโมฺม, อโญฺญ วีริยินฺทฺริยํ ธโมฺม, อโญฺญ สตินฺทฺริยํ ธโมฺม, อโญฺญ สมาธินฺทฺริยํ ธโมฺม, อโญฺญ ปญฺญินฺทฺริยํ ธโมฺมฯ เยน ญาเณน อิเม นานา ธมฺมา ญาตา, เตเนว ญาเณน อิเม นานา ธมฺมา ปฏิวิทิตาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ธมฺมนานเตฺต ปญฺญา ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ

อธิโมกฺขโฎฺฐ อโตฺถ, ปคฺคหโฎฺฐ อโตฺถ, อุปฎฺฐานโฎฺฐ อโตฺถ, อวิเกฺขปโฎฺฐ อโตฺถ, ทสฺสนโฎฺฐ อโตฺถฯ อโญฺญ อธิโมกฺขโฎฺฐ อโตฺถ, อโญฺญ ปคฺคหโฎฺฐ อโตฺถ, อโญฺญ อุปฎฺฐานโฎฺฐ อโตฺถ, อโญฺญ อวิเกฺขปโฎฺฐ อโตฺถ, อโญฺญ ทสฺสนโฎฺฐ อโตฺถฯ เยน ญาเณน อิเม นานา อตฺถา ญาตา, เตเนว ญาเณน อิเม นานา อตฺถา ปฏิวิทิตาติฯ เตน วุจฺจติ ‘‘อตฺถนานเตฺต ปญฺญา อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ

ปญฺจ ธเมฺม สนฺทเสฺสตุํ พฺยญฺชนนิรุตฺตาภิลาปา, ปญฺจ อเตฺถ สนฺทเสฺสตุํ พฺยญฺชนนิรุตฺตาภิลาปาฯ อญฺญา ธมฺมนิรุตฺติโย, อญฺญา อตฺถนิรุตฺติโยฯ เยน ญาเณน อิมา นานา นิรุตฺติโย ญาตา, เตเนว ญาเณน อิมา นานา นิรุตฺติโย ปฏิวิทิตาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘นิรุตฺตินานเตฺต ปญฺญา นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ

ปญฺจสุ ธเมฺมสุ ญาณานิ, ปญฺจสุ อเตฺถสุ ญาณานิ, ทสสุ นิรุตฺตีสุ ญาณานิฯ อญฺญานิ ธเมฺมสุ ญาณานิ, อญฺญานิ อเตฺถสุ ญาณานิ, อญฺญานิ นิรุตฺตีสุ ญาณานิฯ เยน ญาเณน อิเม นานา ญาณา ญาตา, เตเนว ญาเณน อิเม นานา ญาณา ปฏิวิทิตาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปฏิภานนานเตฺต ปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ

๗๗. สทฺธาพลํ ธโมฺม, วีริยพลํ ธโมฺม, สติพลํ ธโมฺม, สมาธิพลํ ธโมฺม, ปญฺญาพลํ ธโมฺมฯ อโญฺญ สทฺธาพลํ ธโมฺม, อโญฺญ วีริยพลํ ธโมฺม, อโญฺญ สติพลํ ธโมฺม, อโญฺญ สมาธิพลํ ธโมฺม, อโญฺญ ปญฺญาพลํ ธโมฺมฯ เยน ญาเณน อิเม นานา ธมฺมา ญาตา, เตเนว ญาเณน อิเม นานา ธมฺมา ปฏิวิทิตาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ธมฺมนานเตฺต ปญฺญา ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ

อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยโฏฺฐ อโตฺถฯ โกสเชฺช อกมฺปิยโฏฺฐ อโตฺถฯ ปมาเท อกมฺปิยโฏฺฐ อโตฺถฯ อุทฺธเจฺจ อกมฺปิยโฏฺฐ อโตฺถฯ อวิชฺชาย อกมฺปิยโฏฺฐ อโตฺถฯ อโญฺญ อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยโฏฺฐ อโตฺถ, อโญฺญ โกสเชฺช อกมฺปิยโฏฺฐ อโตฺถ, อโญฺญ ปมาเท อกมฺปิยโฏฺฐ อโตฺถ, อโญฺญ อุทฺธเจฺจ อกมฺปิยโฏฺฐ อโตฺถ, อโญฺญ อวิชฺชาย อกมฺปิยโฏฺฐ อโตฺถฯ เยน ญาเณน อิเม นานา อตฺถา ญาตา, เตเนว ญาเณน อิเม นานา อตฺถา ปฏิวิทิตาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อตฺถนานเตฺต ปญฺญา อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ

ปญฺจ ธเมฺม สนฺทเสฺสตุํ พฺยญฺชนนิรุตฺตาภิลาปา, ปญฺจ อเตฺถ สนฺทเสฺสตุํ พฺยญฺชนนิรุตฺตาภิลาปาฯ อญฺญา ธมฺมนิรุตฺติโย, อญฺญา อตฺถนิรุตฺติโยฯ เยน ญาเณน อิมา นานา นิรุตฺติโย ญาตา, เตเนว ญาเณน อิมา นานา นิรุตฺติโย ปฏิวิทิตาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘นิรุตฺตินานเตฺต ปญฺญา นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ

ปญฺจสุ [ปญฺจ (?)] ธเมฺมสุ ญาณานิ, ปญฺจสุ [ปญฺจ (?)] อเตฺถสุ ญาณานิ, ทสสุ [ทส (?)] นิรุตฺตีสุ ญาณานิฯ อญฺญานิ ธเมฺมสุ ญาณานิ, อญฺญานิ อเตฺถสุ ญาณานิ, อญฺญานิ นิรุตฺตีสุ ญาณานิฯ เยน ญาเณน อิเม นานา ญาณา ญาตา, เตเนว ญาเณน อิเม นานา ญาณา ปฏิวิทิตาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปฏิภานนานเตฺต ปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ

สติสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺม, ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺม, วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺม, ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺม, ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺม, สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺม, อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺมฯ อโญฺญ สติสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺม, อโญฺญ ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺม, อโญฺญ วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺม, อโญฺญ ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺม, อโญฺญ ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺม, อโญฺญ สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺม, อโญฺญ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺมฯ เยน ญาเณน อิเม นานา ธมฺมา ญาตา, เตเนว ญาเณน อิเม นานา ธมฺมา ปฏิวิทิตาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ธมฺมนานเตฺต ปญฺญา ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ

อุปฏฺฐานโฏฺฐ อโตฺถ, ปวิจยโฏฺฐ อโตฺถ, ปคฺคหโฏฺฐ อโตฺถ, ผรณโฏฺฐ อโตฺถ, อุปสมโฏฺฐ อโตฺถ, อวิเกฺขปโฏฺฐ อโตฺถ, ปฏิสงฺขานโฏฺฐ อโตฺถฯ อโญฺญ อุปฏฺฐานโฏฺฐ อโตฺถ, อโญฺญ ปวิจยโฏฺฐ อโตฺถ, อโญฺญ ปคฺคหโฏฺฐ อโตฺถ, อโญฺญ ผรณโฏฺฐ อโตฺถ, อโญฺญ อุปสมโฏฺฐ อโตฺถ, อโญฺญ อวิเกฺขปโฏฺฐ อโตฺถ, อโญฺญ ปฏิสงฺขานโฏฺฐ อโตฺถฯ เยน ญาเณน อิเม นานา อตฺถา ญาตา, เตเนว ญาเณน อิเม นานา อตฺถา ปฏิวิทิตาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อตฺถนานเตฺต ปญฺญา อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ

สตฺต ธมฺมา สนฺทสฺเสตุํ พฺยญฺชนนิรุตฺตาภิลาปา, สตฺต อตฺถา สนฺทสฺเสตุํ พฺยญฺชนนิรุตฺตาภิลาปาฯ อญฺญา ธมฺมนิรุตฺติโย, อญฺญา อตฺถนิรุตฺติโยฯ เยน ญาเณน อิมา นานา นิรุตฺติโย ญาตา, เตเนว ญาเณน อิมา นานา นิรุตฺติโย ปฏิวิทิตาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘นิรุตฺตินานตฺเต ปญฺญา นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ

สตฺตสุ ธมฺเมสุ ญาณานิ, สตฺตสุ อตฺเถสุ ญาณานิ, จุทฺทสสุ นิรุตฺตีสุ ญาณานิฯ อญฺญานิ ธมฺเมสุ ญาณานิ, อญฺญานิ อตฺเถสุ ญาณานิ, อญฺญานิ นิรุตฺตีสุ ญาณานิฯ เยน ญาเณน อิเม นานา ญาณา ญาตา, เตเนว ญาเณน อิเม นานา ญาณา ปฏิวิทิตาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปฏิภานนานตฺเต ปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ

สมฺมาทิฏฺฐิ ธมฺโม, สมฺมาสงฺกปฺโป ธมฺโม, สมฺมาวาจา ธมฺโม, สมฺมากมฺมนฺโต ธมฺโม, สมฺมาอาชีโว ธมฺโม, สมฺมาวายาโม ธมฺโม, สมฺมาสติ ธมฺโม, สมฺมาสมาธิ ธมฺโมฯ อญฺโญ สมฺมาทิฏฺฐิ ธมฺโม, อญฺโญ สมฺมาสงฺกปฺโป ธมฺโม, อญฺโญ สมฺมาวาจา ธมฺโม, อญฺโญ สมฺมากมฺมนฺโต ธมฺโม, อญฺโญ สมฺมาอาชีโว ธมฺโม, อญฺโญ สมฺมาวายาโม ธมฺโม, อญฺโญ สมฺมาสติ ธมฺโม, อญฺโญ สมฺมาสมาธิ ธมฺโมฯ เยน ญาเณน อิเม นานา ธมฺมา ญาตา, เตเนว ญาเณน อิเม นานา ธมฺมา ปฏิวิทิตาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ธมฺมนานตฺเต ปญฺญา ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ

ทสฺสนฏฺโฐ อตฺโถ, อภินิโรปนฏฺโฐ อตฺโถ, ปริคฺคหฏฺโฐ อตฺโถ, สมุฏฺฐานฏฺโฐ อตฺโถ, โวทานฏฺโฐ อตฺโถ, ปคฺคหฏฺโฐ อตฺโถ, อุปฏฺฐานฏฺโฐ อตฺโถ, อวิกฺเขปฏฺโฐ อตฺโถฯ อญฺโญ ทสฺสนฏฺโฐ อตฺโถ, อญฺโญ อภินิโรปนฏฺโฐ อตฺโถ, อญฺโญ ปริคฺคหฏฺโฐ อตฺโถ, อญฺโญ สมุฏฺฐานฏฺโฐ อตฺโถ, อญฺโญ โวทานฏฺโฐ อตฺโถ, อญฺโญ ปคฺคหฏฺโฐ อตฺโถ, อญฺโญ อุปฏฺฐานฏฺโฐ อตฺโถ, อญฺโญ อวิกฺเขปฏฺโฐ อตฺโถฯ เยน ญาเณน อิเม นานา อตฺถา ญาตา เตเนว ญาเณน อิเม นานา อตฺถา ปฏิวิทิตาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อตฺถนานตฺเต ปญฺญา อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ

อฏฺฐ ธมฺมา สนฺทสฺเสตุํ พฺยญฺชนนิรุตฺตาภิลาปา, อฏฺฐ อตฺถา สนฺทสฺเสตุํ พฺยญฺชนนิรุตฺตาภิลาปาฯ อญฺญา ธมฺมนิรุตฺติโย, อญฺญา อตฺถนิรุตฺติโยฯ เยน ญาเณน อิมา นานา นิรุตฺติโย ญาตา , เตเนว ญาเณน อิมา นานา นิรุตฺติโย ปฏิวิทิตาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘นิรุตฺตินานตฺเต ปญฺญา นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ

อฏฺฐสุ ธมฺเมสุ ญาณานิ, อฏฺฐสุ อตฺเถสุ ญาณานิ โสฬสสุ นิรุตฺตีสุ ญาณานิฯ อญฺญานิ ธมฺเมสุ ญาณานิ, อญฺญานิ อตฺเถสุ ญาณานิ, อญฺญานิ นิรุตฺตีสุ ญาณานิฯ เยน ญาเณน อิเม นานา ญาณา ญาตา, เตเนว ญาเณน อิเม นานา ญาณา ปฏิวิทิตาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปฏิภานนานตฺเต ปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อตฺถนานตฺเต ปญฺญา อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ ธมฺมนานตฺเต ปญฺญา ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ นิรุตฺตินานตฺเต ปญฺญา นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ ปฏิภานนานตฺเต ปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ

ปฏิสมฺภิทาญาณนิทฺเทโส อฏฺฐวีสติโมฯ

๒๙-๓๑. ญาณตฺตยนิทฺเทโส

๗๘. กถํ วิหารนานตฺเต ปญฺญา วิหารฏฺเฐ ญาณํ, สมาปตฺตินานตฺเต ปญฺญา สมาปตฺตฏฺเฐ ญาณํ, วิหารสมาปตฺตินานตฺเต ปญฺญา วิหารสมาปตฺตฏฺเฐ ญาณํ? นิมิตฺตํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อนิมิตฺเต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ – อนิมิตฺโต วิหาโรฯ ปณิธึ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อปฺปณิหิเต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ – อปฺปณิหิโต วิหาโรฯ อภินิเวสํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน สุญฺญเต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ – สุญฺญโต วิหาโรฯ

นิมิตฺตํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อนิมิตฺเต อธิมุตฺตตฺตา ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อนิมิตฺตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – อนิมิตฺตา สมาปตฺติฯ ปณิธึ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อปฺปณิหิเต อธิมุตฺตตฺตา ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อปฺปณิหิตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – อปฺปณิหิตา สมาปตฺติฯ อภินิเวสํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน สุญฺญเต อธิมุตฺตตฺตา ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ สุญฺญตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – สุญฺญตา สมาปตฺติฯ

นิมิตฺตํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อนิมิตฺเต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ, ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อนิมิตฺตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – อนิมิตฺตวิหารสมาปตฺติฯ ปณิธึ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อปฺปณิหิเต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ, ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อปฺปณิหิตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – อปฺปณิหิตวิหารสมาปตฺติฯ อภินิเวสํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน สุญฺญเต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ, ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ สุญฺญตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – สุญฺญตวิหารสมาปตฺติฯ

๗๙. รูปนิมิตฺตํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อนิมิตฺเต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ – อนิมิตฺโต วิหาโรฯ รูปปณิธึ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อปฺปณิหิเต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ – อปฺปณิหิโต วิหาโรฯ รูปาภินิเวสํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน สุญฺญเต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ – สุญฺญโต วิหาโรฯ

รูปนิมิตฺตํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อนิมิตฺเต อธิมุตฺตตฺตา ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อนิมิตฺตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – อนิมิตฺตา สมาปตฺติ ฯ รูปปณิธึ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อปฺปณิหิเต อธิมุตฺตตฺตา ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อปฺปณิหิตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – อปฺปณิหิตา สมาปตฺติฯ รูปาภินิเวสํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน สุญฺญเต อธิมุตฺตตฺตา ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ สุญฺญตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – สุญฺญตา สมาปตฺติฯ

รูปนิมิตฺตํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อนิมิตฺเต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ, ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อนิมิตฺตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – อนิมิตฺตวิหารสมาปตฺติฯ รูปปณิธึ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อปฺปณิหิเต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ, ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อปฺปณิหิตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – อปฺปณิหิตวิหารสมาปตฺติฯ รูปาภินิเวสํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน สุญฺญเต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ, ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ สุญฺญตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – สุญฺญตวิหารสมาปตฺติฯ

เวทนานิมิตฺตํ …เป…. สญฺญานิมิตฺตํ… สงฺขารนิมิตฺตํ… วิญฺญาณนิมิตฺตํ… จกฺขุนิมิตฺตํ…เป…. ชรามรณนิมิตฺตํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อนิมิตฺเต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ – อนิมิตฺโต วิหาโรฯ ชรามรณปณิธึ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อปฺปณิหิเต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ – อปฺปณิหิโต วิหาโรฯ ชรามรณาภินิเวสํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน สุญฺญเต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ – สุญฺญโต วิหาโรฯ

ชรามรณนิมิตฺตํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อนิมิเตฺต อธิมุตฺตตฺตา ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อนิมิตฺตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – อนิมิตฺตา สมาปตฺติฯ ชรามรณปณิธึ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อปฺปณิหิเต อธิมุตฺตตฺตา ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อปฺปณิหิตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – อปฺปณิหิตา สมาปตฺติฯ ชรามรณาภินิเวสํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน สุญฺญเต อธิมุตฺตตฺตา ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ สุญฺญตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – สุญฺญตา สมาปตฺติฯ

ชรามรณนิมิตฺตํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อนิมิเตฺต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ, ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อนิมิตฺตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – อนิมิตฺตวิหารสมาปตฺติฯ ชรามรณปณิธึ ภยโต สมฺปสฺสมาโน อปฺปณิหิเต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ, ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ อปฺปณิหิตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – อปฺปณิหิตวิหารสมาปตฺติฯ ชรามรณาภินิเวสํ ภยโต สมฺปสฺสมาโน สุญฺญเต อธิมุตฺตตฺตา ผุสฺส ผุสฺส วยํ ปสฺสติ, ปวตฺตํ อชฺฌุเปกฺขิตฺวา นิโรธํ นิพฺพานํ สุญฺญตํ อาวชฺชิตฺวา สมาปชฺชติ – สุญฺญตวิหารสมาปตฺติฯ อโญฺญ อนิมิโตฺต วิหาโร, อโญฺญ อปฺปณิหิโต วิหาโร, อโญฺญ สุญฺญโต วิหาโรฯ อญฺญา อนิมิตฺตสมาปตฺติ, อญฺญา อปฺปณิหิตสมาปตฺติ, อญฺญา สุญฺญตสมาปตฺติฯ อญฺญา อนิมิตฺตา วิหารสมาปตฺติ, อญฺญา อปฺปณิหิตา วิหารสมาปตฺติ, อญฺญา สุญฺญตา วิหารสมาปตฺติฯ ตํ ญาตเฎฺฐน ญาณํ, ปชานนเฎฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘วิหารนานเตฺต ปญฺญา วิหารเฎฺฐ ญาณํ, สมาปตฺตินานเตฺต ปญฺญา สมาปตฺตเฎฺฐ ญาณํ, วิหารสมาปตฺตินานเตฺต ปญฺญา วิหารสมาปตฺตเฎฺฐ ญาณํ’’ฯ

ญาณตฺตยนิเทฺทโส เอกตึสติโมฯ

๓๒. อานนฺตริกสมาธิญาณนิเทฺทโส

๘๐. กถํ อวิเกฺขปปริสุทฺธตฺตา อาสวสมุเจฺฉเท ปญฺญา อานนฺตริกสมาธิมฺหิ ญาณํ? เนกฺขมฺมวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิฯ ตสฺส สมาธิสฺส วเสน อุปฺปชฺชติ ญาณํฯ เตน ญาเณน อาสวา ขียนฺติฯ อิติ ปฐมํ สมโถ, ปจฺฉา ญาณํฯ เตน ญาเณน อาสวานํ ขโย โหติ ฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อวิเกฺขปปริสุทฺธตฺตา อาสวสมุเจฺฉเท ปญฺญา อานนฺตริกสมาธิมฺหิ ญาณํ’’ฯ

อาสวาติ กตเม เต อาสวา? กามาสโว, ภวาสโว, ทิฎฺฐาสโว, อวิชฺชาสโวฯ กเตฺถเต อาสวา ขียนฺติ? โสตาปตฺติมเคฺคน อนวเสโส ทิฎฺฐาสโว ขียติ, อปายคมนีโย กามาสโว ขียติ, อปายคมนีโย ภวาสโว ขียติ, อปายคมนีโย อวิชฺชาสโว ขียติฯ เอเตฺถเต อาสวา ขียนฺติฯ สกทาคามิมเคฺคน โอฬาริโก กามาสโว ขียติ, ตเทกโฎฺฐ ภวาสโว ขียติ, ตเทกโฎฺฐ อวิชฺชาสโว ขียติฯ เอเตฺถเต อาสวา ขียนฺติฯ อนาคามิมเคฺคน อนวเสโส กามาสโว ขียติ, ตเทกโฎฺฐ ภวาสโว ขียติ, ตเทกโฎฺฐ อวิชฺชาสโว ขียติฯ เอเตฺถเต อาสวา ขียนฺติฯ อรหตฺตมเคฺคน อนวเสโส ภวาสโว ขียติ, อนวเสโส อวิชฺชาสโว ขียติฯ เอเตฺถเต อาสวา ขียนฺติฯ

อพฺยาปาทวเสน …เป…. อาโลกสญฺญาวเสน… อวิเกฺขปวเสน… ธมฺมววตฺถานวเสน… ญาณวเสน… ปาโมชฺชวเสน… ปฐมชฺฌานวเสน… ทุติยชฺฌานวเสน… ตติยชฺฌานวเสน… จตุตฺถชฺฌานวเสน… อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติวเสน… วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติวเสน… อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติวเสน… เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติวเสน… ปถวีกสิณวเสน… อาโปกสิณวเสน … เตโชกสิณวเสน… วาโยกสิณวเสน… นีลกสิณวเสน… ปีตกสิณวเสน… โลหิตกสิณวเสน… โอทาตกสิณวเสน… อากาสกสิณ

เสน… วิญฺญาณกสิณวเสน… พุทฺธานุสฺสติวเสน… ธมฺมานุสฺสติวเสน… สงฺฆานุสฺสติวเสน… สีลานุสฺสติวเสน… จาคานุสฺสติวเสน… เทวตานุสฺสติวเสน… อานาปานสฺสติวเสน… มรณสฺสติวเสน… กายคตาสติวเสน… อุปสมานุสฺสติวเสน… อุทฺธุมาตกสญฺญาวเสน… วินีลกสญฺญาวเสน… วิปุพฺพกสญฺญาวเสน… วิจฺฉิทฺทกสญฺญาวเสน… วิกฺขายิตกสญฺญาวเสน… วิกฺขิตฺตกสญฺญาวเสน… หตวิกฺขิตฺตกสญฺญาวเสน … โลหิตกสญฺญาวเสน… ปุฬวกสญฺญาวเสน… อฏฺฐิกสญฺญาวเสนฯ

๘๑. ทีฆํ อสฺสาสวเสน…เป…. ทีฆํ ปสฺสาสวเสน… รสฺสํ อสฺสาสวเสน… รสฺสํ ปสฺสาสวเสน… สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสาสวเสน… สพฺพกายปฏิสํเวที ปสฺสาสวเสน… ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสาสวเสน… ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสาสวเสน… ปีติปฏิสํเวที อสฺสาสวเสน… ปีติปฏิสํเวที ปสฺสาสวเสน… สุขปฏิสํเวที อสฺสาสวเสน… สุขปฏิสํเวที ปสฺสาสวเสน… จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที อสฺสาสวเสน… จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที ปสฺสาสวเสน… ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ อสฺสาสวเสน… ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ ปสฺสาสวเสน… จิตฺตปฏิสํเวที อสฺสาสวเสน… จิตฺตปฏิสํเวที ปสฺสาสวเสน… อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ อสฺสาสวเสน… อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ ปสฺสาสวเสน… สมาทหํ จิตฺตํ…เป…. วิโมจยํ จิตฺตํ… อนิจฺจานุปสฺสี … วิราคานุปสฺสี… นิโรธานุปสฺสี… ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสาสวเสน… ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิกฺเขโป สมาธิฯ ตสฺส สมาธิสฺส วเสน อุปฺปชฺชติ ญาณํ, เตน ญาเณน อาสวา ขียนฺติฯ อิติ ปฐมํ สมโถ, ปจฺฉา ญาณํฯ เตน ญาเณน อาสวานํ ขโย โหติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อวิกฺเขปปริสุทฺธตฺตา อาสวสมุจฺเฉเท ปญฺญา อานนฺตริกสมาธิมฺหิ ญาณํ’’ฯ

อาสวาติ กตเม เต อาสวา? กามาสโว, ภวาสโว, ทิฏฺฐาสโว, อวิชฺชาสโวฯ กตฺถเต อาสวา ขียนฺติ? โสตาปตฺติมคฺเคน อนวเสโส ทิฏฺฐาสโว ขียติ, อปายคมนีโย กามาสโว ขียติ, อปายคมนีโย ภวาสโว ขียติ, อปายคมนีโย อวิชฺชาสโว ขียติฯ เอตฺถเต อาสวา ขียนฺติฯ สกทาคามิมคฺเคน โอฬาริโก กามาสโว ขียติ, ตเทกฏฺโฐ ภวาสโว ขียติ, ตเทกฏฺโฐ อวิชฺชาสโว ขียติฯ เอตฺถเต อาสวา ขียนฺติฯ อนาคามิมคฺเคน อนวเสโส กามาสโว ขียติ, ตเทกฏฺโฐ ภวาสโว ขียติ, ตเทกฏฺโฐ อวิชฺชาสโว ขียติฯ เอตฺถเต อาสวา ขียนฺติฯ อรหตฺตมคฺเคน อนวเสโส ภวาสโว ขียติ, อนวเสโส อวิชฺชาสโว ขียติฯ เอตฺถเต อาสวา ขียนฺติฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ , ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อวิกฺเขปปริสุทฺธตฺตา อาสวสมุจฺเฉเท ปญฺญา อานนฺตริกสมาธิมฺหิ ญาณํ’’ฯ

อานนฺตริกสมาธิญาณนิทฺเทโส ทฺวตฺตึสติโมฯ

๓๓. อรณวิหารญาณนิทฺเทโส

๘๒. กถํ ทสฺสนาธิปเตยฺยํ สนฺโต จ วิหาราธิคโม ปณีตาธิมุตฺตตา ปญฺญา อรณวิหาเร ญาณํ? **ทสฺสนาธิปเตยฺย**นฺติ อนิจฺจานุปสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํ, ทุกฺขานุปสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํ, อนตฺตานุปสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํ, รูเป อนิจฺจานุปสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํ, รูเป ทุกฺขานุปสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํ, รูเป อนตฺตานุปสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํ; เวทนาย…เป…. สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ… จกฺขุสฺมึ…เป…. ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํ, ชรามรเณ ทุกฺขานุปสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํ, ชรามรเณ อนตฺตานุปสฺสนา ทสฺสนาธิปเตยฺยํฯ

สโนฺต จ วิหาราธิคโมติ สุญฺญโต วิหาโร สโนฺต วิหาราธิคโมฯ อนิมิโตฺต วิหาโร สโนฺต วิหาราธิคโมฯ อปฺปณิหิโต วิหาโร สโนฺต วิหาราธิคโมฯ

ปณีตาธิมุตฺตตาติ สุญฺญเต อธิมุตฺตตา ปณีตาธิมุตฺตตาฯ อนิมิเตฺต อธิมุตฺตตา ปณีตาธิมุตฺตตาฯ อปฺปณิหิเต อธิมุตฺตตา ปณีตาธิมุตฺตตาฯ

อรณวิหาโรติ ปฐมํ ฌานํ อรณวิหาโรฯ ทุติยํ ฌานํ อรณวิหาโรฯ ตติยํ ฌานํ อรณวิหาโรฯ จตุตฺถํ ฌานํ อรณวิหาโรฯ อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติ อรณวิหาโร…เป.… เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติ อรณวิหาโรฯ

อรณวิหาโรติ เกนเฎฺฐน อรณวิหาโร? ปฐเมน ฌาเนน นีวรเณ หรตีติ – อรณวิหาโรฯ ทุติเยน ฌาเนน วิตกฺกวิจาเร หรตีติ – อรณวิหาโรฯ ตติเยน ฌาเนน ปีติํ หรตีติ – อรณวิหาโรฯ จตุเตฺถน ฌาเนน สุขทุเกฺข หรตีติ – อรณวิหาโรฯ อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา รูปสญฺญํ ปฏิฆสญฺญํ นานตฺตสญฺญํ หรตีติ – อรณวิหาโรฯ วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา อากาสานญฺจายตนสญฺญํ หรตีติ – อรณวิหาโรฯ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญํ หรตีติ – อรณวิหาโรฯ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา อากิญฺจญฺญายตนสญฺญํ หรตีติ – อรณวิหาโรฯ อยํ อรณวิหาโรฯ ตํ ญาตเฎฺฐน ญาณํ, ปชานนเฎฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ทสฺสนาธิปเตยฺยํ สโนฺต จ วิหาราธิคโม ปณีตาธิมุตฺตตา ปญฺญา อรณวิหาเร ญาณํ’’ฯ

อรณวิหารญาณนิเทฺทโส เตตฺติํสติโมฯ

๓๔. นิโรธสมาปตฺติญาณนิเทฺทโส

๘๓. กถํ ทฺวีหิ พเลหิ สมนฺนาคตตฺตา ตโย จ สงฺขารานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา โสฬสหิ ญาณจริยาหิ นวหิ สมาธิจริยาหิ วสิภาวตา ปญฺญา นิโรธสมาปตฺติยา ญาณํ?

ทฺวีหิ พเลหีติ เทฺว พลานิ – สมถพลํ, วิปสฺสนาพลํฯ กตมํ สมถพลํ? เนกฺขมฺมวเสน จิตฺตเสฺสกคฺคตา อวิเกฺขโป สมถพลํฯ อพฺยาปาทวเสน จิตฺตเสฺสกคฺคตา อวิเกฺขโป สมถพลํฯ อาโลกสญฺญาวเสน จิตฺตเสฺสกคฺคตา อวิเกฺขโป สมถพลํฯ อวิเกฺขปวเสน จิตฺตเสฺสกคฺคตา อวิเกฺขโป สมถพลํ…เป.… ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสาสวเสน จิตฺตเสฺสกคฺคตา อวิเกฺขโป สมถพลํฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสาสวเสน จิตฺตเสฺสกคฺคตา อวิเกฺขโป สมถพลํฯ

สมถพลนฺติ เกนเฎฺฐน สมถพลํ? ปฐเมน ฌาเนน นีวรเณ น กมฺปตีติ – สมถพลํฯ ทุติเยน ฌาเนน วิตกฺกวิจาเร น กมฺปตีติ – สมถพลํฯ ตติเยน ฌาเนน ปีติยา น กมฺปตีติ – สมถพลํฯ จตุเตฺถน ฌาเนน สุขทุเกฺข น กมฺปตีติ – สมถพลํฯ อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา รูปสญฺญาย ปฏิฆสญฺญาย นานตฺตสญฺญาย น กมฺปตีติ – สมถพลํฯ วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา อากาสานญฺจายตนสญฺญาย น กมฺปตีติ – สมถพลํฯ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญาย น กมฺปตีติ – สมถพลํฯ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา อากิญฺจญฺญายตนสญฺญาย น กมฺปตีติ – สมถพลํฯ อุทฺธเจฺจ จ อุทฺธจฺจสหคตกิเลเส จ ขเนฺธ จ น กมฺปติ น จลติ น เวธตีติ – สมถพลํฯ อิทํ สมถพลํฯ

กตมํ วิปสฺสนาพลํ? อนิจฺจานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํฯ ทุกฺขานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํฯ อนตฺตานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํฯ นิพฺพิทานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํฯ วิราคานุปสฺสนา วิปสฺสนา

พลํ ฯ นิโรธานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํฯ รูเป อนิจฺจานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํ …เป…. รูเป ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํฯ เวทนาย…เป…. สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ… จกฺขุสฺมึ…เป…. ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํ…เป…. ชรามรเณ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํฯ

วิปสฺสนาพลนฺติ เกนเฏฺฐน วิปสฺสนาพลํ? อนิจฺจานุปสฺสนาย นิจฺจสญฺญาย น กมฺปตีติ – วิปสฺสนาพลํฯ ทุกฺขานุปสฺสนาย สุขสญฺญาย น กมฺปตีติ – วิปสฺสนาพลํฯ อนตฺตานุปสฺสนาย อตฺตสญฺญาย น กมฺปตีติ – วิปสฺสนาพลํฯ นิพฺพิทานุปสฺสนาย นนฺทิยา น กมฺปตีติ – วิปสฺสนาพลํฯ วิราคานุปสฺสนาย ราเค น กมฺปตีติ – วิปสฺสนาพลํฯ นิโรธานุปสฺสนาย สมุทเย น กมฺปตีติ – วิปสฺสนาพลํฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาย อาทาเน น กมฺปตีติ – วิปสฺสนาพลํฯ อวิชฺชาย จ อวิชฺชา สหคตกิเลเส จ ขนฺเธ จ น กมฺปติ น จลติ น เวธตีติ – วิปสฺสนาพลํฯ อิทํ วิปสฺสนาพลํฯ

ตโย จ สงฺขารานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยาติ กตเมสํ ติณฺณนฺนํ สงฺขารานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา? ทุติยํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส วิตกฺกวิจารา วจีสงฺขารา ปฏิปฺปสฺสทฺธา โหนฺติฯ จตุตฺถํ ฌานํ สมาปนฺนสฺส อสฺสาสปสฺสาสา กายสงฺขารา ปฏิปฺปสฺสทฺธา โหนฺติฯ สญฺญาเวทยิตนิโรธํ สมาปนฺนสฺส สญฺญา จ เวทนา จ จิตฺตสงฺขารา ปฏิปฺปสฺสทฺธา โหนฺติฯ อิเมสํ ติณฺณนฺนํ สงฺขารานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิยา ฯ

๘๔. โสฬสหิ ญาณจริยาหีติ กตมาหิ โสฬสหิ ญาณจริยาหิ? อนิจฺจานุปสฺสนา ญาณจริยา, ทุกฺขานุปสฺสนา ญาณจริยา, อนตฺตานุปสฺสนา ญาณจริยา, นิพฺพิทานุปสฺสนา ญาณจริยา, วิราคานุปสฺสนา ญาณจริยา, นิโรธานุปสฺสนา ญาณจริยา, ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา ญาณจริยา, วิวฏฺฏนานุปสฺสนา ญาณจริยา, โสตาปตฺติมคฺค ญาณจริยา, โสตาปตฺติผลสมาปตฺติ ญาณจริยา, สกทาคามิมคฺค ญาณจริยา, สกทาคามิผลสมาปตฺติ ญาณจริยา, อนาคามิมคฺค ญาณจริยา, อนาคามิผลสมาปตฺติ ญาณจริยา, อรหตฺตมคฺค ญาณจริยา, อรหตฺตผลสมาปตฺติ ญาณจริยา – อิมาหิ โสฬสหิ ญาณจริยาหิฯ

๘๕. นวหิ สมาธิจริยาหีติ กตมาหิ นวหิ สมาธิจริยาหิ? ปฐมํ ฌานํ สมาธิจริยา, ทุติยํ ฌานํ สมาธิจริยา, ตติยํ ฌานํ สมาธิจริยา, จตุตฺถํ ฌานํ สมาธิจริยา, อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติ…เป…. วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติ… อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติ… เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติ สมาธิจริยาฯ ปฐมํ ฌานํ ปฏิลาภตฺถาย วิตกฺโก จ วิจาโร จ ปีติ จ สุขญฺจ จิเตฺตกคฺคตา จ…เป…. เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺตึ ปฏิลาภตฺถาย วิตกฺโก จ วิจาโร จ ปีติ จ สุขญฺจ จิเตฺตกคฺคตา จ – อิมาหิ นวหิ สมาธิจริยาหิฯ

วสีติ ปญฺจ วสิโยฯ อาวชฺชนวสี, สมาปชฺชนวสี, อธิฏฺฐานวสี , วุฏฺฐานวสี, ปจฺจเวกฺขณาวสีฯ ปฐมํ ฌานํ ยตฺถิจฺฉกํ ยทิจฺฉกํ ยาวติจฺฉกํ อาวชฺชติ; อาวชฺชนาย ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถีติ – อาวชฺชนวสีฯ ปฐมํ ฌานํ ยตฺถิจฺฉกํ ยทิจฺฉกํ ยาวติจฺฉกํ สมาปชฺชติ; สมาปชฺชนาย ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถีติ – สมาปชฺชนวสีฯ ปฐมํ ฌานํ ยตฺถิจฺฉกํ ยทิจฺฉกํ ยาวติจฺฉกํ อธิฏฺฐาติ ; อธิฏฺฐาเน ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถีติ – อธิฏฺฐานวสีฯ ปฐมํ ฌานํ ยตฺถิจฺฉกํ ยทิจฺฉกํ ยาวติจฺฉกํ วุฏฺฐาติ; วุฏฺฐาเน ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถีติ – วุฏฺฐานวสีฯ ปฐมํ ฌานํ ยตฺถิจฺฉกํ ยทิจฺฉกํ ยาวติจฺฉกํ ปจฺจเวกฺขติ; ปจฺจเวกฺขณาย ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถีติ – ปจฺจเวกฺขณาวสีฯ

ทุติยํ ฌานํ…เป…. เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺตึ ยตฺถิจฺฉกํ ยทิจฺฉกํ ยาวติจฺฉกํ อาวชฺชติ; อาวชฺชนาย ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถีติ – อาวชฺชนวสีฯ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺตึ ยตฺถิจฺฉกํ ยทิจฺฉกํ ยาวติจฺฉกํ สมาปชฺชติ…เป…. อธิฏฺฐาติ… วุฏฺฐาติ… ปจฺจเวกฺขติ; ปจฺจเวกฺขณาย ทนฺธายิตตฺตํ นตฺถีติ – ปจฺจเวกฺขณาวสีฯ อิมา ปญฺจ วสิโยฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ทฺวีหิ พเลหิ สมนฺนาคตตฺตา ตโย จ สงฺขารานํ ปฏิปสฺสทฺธิยา โสฬสหิ ญาณจริยาหิ นวหิ สมาธิจริยาหิ วสีภาวตา ปญฺญา นิโรธสมาปตฺติยา ญาณํ’’ฯ

นิโรธสมาปตฺติญาณนิทฺเทโส จตุตฺตึสติโมฯ

๓๕. ปรินิพฺพานญาณนิทฺเทโส

๘๖. กถํ สมฺปชานสฺส ปวตฺตปริยาทาเน ปญฺญา ปรินิพฺพาเน ญาณํ? อิธ สมฺปชาโน เนกฺขมฺเมน กามจฺฉนฺทสฺส ปวตฺตํ ปริยาทิยติ, อพฺยาปาเทน พฺยาปาทสฺส ปวตฺตํ ปริยาทิยติ, อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธสฺส ปวตฺตํ ปริยาทิยติ, อวิกฺเขเปน อุทฺธจฺจสฺส ปวตฺตํ ปริยาทิยติ, ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉาย…เป…. ญาเณน อวิชฺชาย… ปาโมชฺเชน อรติยา … ปฐเมน ฌาเนน นีวรณานํ ปวตฺตํ ปริยาทิยติ…เป…. อรหตฺตมคฺเคน สพฺพกิเลสานํ ปวตฺตํ ปริยาทิยติฯ

อถ วา ปน สมฺปชานสฺส อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายนฺตสฺส อิทเญฺจว จกฺขุปวตฺตํ ปริยาทิยติ, อญฺญญฺจ จกฺขุปวตฺตํ น อุปฺปชฺชติฯ อิทเญฺจว โสตปวตฺตํ…เป…. ฆานปวตฺตํ… ชิวฺหาปวตฺตํ… กายปวตฺตํ… มโนปวตฺตํ ปริยาทิยติ, อญฺญญฺจ มโนปวตฺตํ น อุปฺปชฺชติฯ อิทํ สมฺปชานสฺส ปวตฺตปริยาทาเน ปญฺญา ปรินิพฺพาเน ญาณํฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สมฺปชานสฺส ปวตฺตปริยาทาเน ปญฺญา ปรินิพฺพาเน ญาณํ’’ฯ

ปรินิพฺพานญาณนิทฺเทโส ปญฺจตึสติโมฯ

๓๖. สมสีสฏฺฐญาณนิทฺเทโส

๘๗. กถํ สพฺพธมฺมานํ สมฺมา สมุจฺเฉเท นิโรเธ จ อนุปฏฺฐานตา ปญฺญา สมสีสฏฺเฐ ญาณํ? **สพฺพธมฺมาน**นฺติ – ปญฺจกฺขนฺธา, ทฺวาทสายตนานิ, อฏฺฐารส ธาตุโย , กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา, อพฺยากตา ธมฺมา, กามาวจรา ธมฺมา, รูปาวจรา ธมฺมา, อรูปาวจรา ธมฺมา, อปริยาปนฺนา ธมฺมาฯ **สมฺมา สมุจฺเฉเท**ติ เนกฺขมฺเมน กามจฺฉนฺทํ สมฺมา สมุจฺฉินฺทติฯ อพฺยาปาเทน พฺยาปาทํ สมฺมา สมุจฺฉินฺทติฯ อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธํ สมฺมา สมุจฺฉินฺทติฯ อวิกฺเขเปน อุทฺธจฺจํ สมฺมา สมุจฺฉินฺทติฯ ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉํ สมฺมา สมุจฺฉินฺทติฯ ญาเณน อวิชฺชํ สมฺมา สมุจฺฉินฺทติฯ ปาโมชฺเชน อรตึ สมฺมา สมุจฺฉินฺทติฯ ปฐเมน ฌาเนน นีวรเณ สมฺมา สมุจฺฉินฺทติ…เป…. อรหตฺตมคฺเคน สพฺพกิเลเส สมฺมา สมุจฺฉินฺทติฯ

นิโรเธติ เนกฺขมฺเมน กามจฺฉนฺทํ นิโรเธติฯ อพฺยาปาเทน พฺยาปาทํ นิโรเธติฯ อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธํ นิโรเธติฯ อวิกฺเขเปน อุทฺธจฺจํ นิโรเธติฯ ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉํ นิโรเธติฯ ญาเณน อวิชฺชํ นิโรเธติฯ ปาโมชฺเชน อรตึ นิโรเธติฯ ปฐเมน ฌาเนน นีวรเณ นิโรเธติ…เป…. อรหตฺตมคฺเคน สพฺพกิเลเส นิโรเธติฯ

อนุปฏฺฐานตาติ เนกฺขมฺมํ ปฏิลทฺธสฺส กามจฺฉนฺโท น อุปฏฺฐาติฯ อพฺยาปาทํ ปฏิลทฺธสฺส พฺยาปาโท น อุปฏฺฐาติฯ อาโลกสญฺญํ ปฏิลทฺธสฺส ถินมิทฺธํ น อุปฏฺฐาติฯ อวิเกฺขปํ ปฏิลทฺธสฺส อุทฺธจฺจํ น อุปฏฺฐาติฯ ธมฺมววตฺถานํ ปฏิลทฺธสฺส วิจิกิจฺฉา น อุปฏฺฐาติฯ ญาณํ ปฏิลทฺธสฺส อวิชฺชา น อุปฏฺฐาติฯ ปาโมชฺชํ ปฏิลทฺธสฺส อรติ น อุปฏฺฐาติฯ ปฐมํ ฌานํ ปฏิลทฺธสฺส นีวรณา น อุปฏฺฐหนฺติ…เป…. อรหตฺตมคฺคํ ปฏิลทฺธสฺส สพฺพกิเลสา น อุปฏฺฐหนฺติฯ

สมนฺติ กามจฺฉนฺทสฺส ปหีนตฺตา เนกฺขมฺมํ สมํฯ พฺยาปาทสฺส ปหีนตฺตา อพฺยาปาโท สมํฯ ถินมิทฺธสฺส ปหีนตฺตา อาโลกสญฺญา สมํฯ อุทฺธจฺจสฺส ปหีนตฺตา อวิเกฺขโป สมํฯ วิจิกิจฺฉาย ปหีนตฺตา ธมฺมววตฺถานํ สมํฯ อวิชฺชาย ปหีนตฺตา ญาณํ สมํฯ อรติยา ปหีนตฺตา ปาโมชฺชํ สมํฯ นีวรณานํ ปหีนตฺตา ปฐมํ ฌานํ สมํ…เป…. สพฺพกิเลสานํ ปหีนตฺตา อรหตฺตมคฺโค สมํฯ

สีสนฺติ เตรส สีสานิ – ปลิโพธสีสญฺจ ตณฺหา, วินิพนฺธนสีสญฺจ มาโน, ปรามาสสีสญฺจ ทิฏฺฐิ, วิเกฺขปสีสญฺจ อุทฺธจฺจํ, สํกิเลสสีสญฺจ อวิชฺชา, อธิโมกฺขสีสญฺจ สทฺธา, ปคฺคหสีสญฺจ วีริยํ, อุปฏฺฐานสีสญฺจ สติ, อวิเกฺขปสีสญฺจ สมาธิ, ทสฺสนสีสญฺจ ปญฺญา, ปวตฺตสีสญฺจ ชีวิตินฺทฺริยํ, โคจรสีสญฺจ วิโมโกฺข, สงฺขารสีสญฺจ นิโรโธฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สพฺพธมฺมานํ สมฺมา สมุเจฺฉเท นิโรเธ จ อนุปฏฺฐานตา ปญฺญา สมสีสเฏฺฐ ญาณํ’’ฯ

สมสีสฏฺฐญาณนิเทฺทโส ฉตฺตึสติโมฯ

๓๗. สเลฺลขฏฺฐญาณนิเทฺทโส

๘๘. กถํ ปุถุนานเตฺตกตฺตเตชปริยาทาเน ปญฺญา สเลฺลขเฏฺฐ [ปุถุนานเตฺตกตฺตเตชปริยาทาเน (ก.)] ญาณํ? **ปุถู**ติ – ราโค ปุถุ, โทโส ปุถุ, โมโห ปุถุ, โกโธ…เป…. อุปนาโห… มโกฺข… ปฬาโส… อิสฺสา… มจฺฉริยํ… มายา… สาเฐยฺยํ… ถโมฺภ… สารโมฺภ… มาโน… อติมาโน… มโท… ปมาโท… สเพฺพ กิเลสา… สเพฺพ ทุจฺจริตา… สเพฺพ อภิสงฺขารา… สเพฺพ ภวคามิกมฺมาฯ

นานเตฺตกตฺตนฺติ กามจฺฉนฺโท นานตฺตํ, เนกฺขมฺมํ เอกตฺตํฯ พฺยาปาโท นานตฺตํ, อพฺยาปาโท เอกตฺตํฯ ถินมิทฺธํ นานตฺตํ, อาโลกสญฺญา เอกตฺตํฯ อุทฺธจฺจํ นานตฺตํ, อวิเกฺขโป เอกตฺตํฯ วิจิกิจฺฉา นานตฺตํ, ธมฺมววตฺถานํ เอกตฺตํฯ อวิชฺชา นานตฺตํ, ญาณํ เอกตฺตํฯ อรติ นานตฺตํ, ปาโมชฺชํ เอกตฺตํฯ นีวรณา นานตฺตํ, ปฐมํ ฌานํ เอกตฺตํ…เป…. สเพฺพ กิเลสา นานตฺตํ, อรหตฺตมโคฺค เอกตฺตํฯ

เตโชติ ปญฺจ เตชา – จรณเตโช, คุณเตโช, ปญฺญาเตโช, ปุญฺญเตโช, ธมฺมเตโชฯ จรณเตเชน เตชิตตฺตา ทุสฺสีลฺยเตชํ ปริยาทิยติฯ คุณเตเชน เตชิตตฺตา อคุณเตชํ ปริยาทิยติฯ ปญฺญาเตเชน เตชิตตฺตา ทุปฺปญฺญเตชํ ปริยาทิยติฯ ปุญฺญเตเชน เตชิตตฺตา อปุญฺญเตชํ ปริยาทิยติฯ ธมฺมเตเชน เตชิตตฺตา อธมฺมเตชํ ปริยาทิยติฯ

สเลฺลโขติ กามจฺฉนฺโท อสเลฺลโข, เนกฺขมฺมํ สเลฺลโข ฯ พฺยาปาโท อสเลฺลโข, อพฺยาปาโท สเลฺลโขฯ ถินมิทฺธํ อสเลฺลโข, อาโลกสญฺญา สเลฺลโขฯ อุทฺธจฺจํ อสเลฺลโข, อวิเกฺข

โป สเลฺลโขฯ วิจิกิจฺฉา อสเลฺลโข, ธมฺมววตฺถานํ สเลฺลโขฯ อวิชฺชา อสเลฺลโข, ญาณํ สเลฺลโขฯ อรติ อสเลฺลโข, ปาโมชฺชํ สเลฺลโขฯ นีวรณา อสเลฺลโข, ปฐมํ ฌานํ สเลฺลโข…เป.… สพฺพกิเลสา อสเลฺลโข, อรหตฺตมคฺโค สเลฺลโขฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปุถุนานตฺตเตชปริยาทาเน ปญฺญา สเลฺลขฏฺเฐ ญาณํ’’ฯ

สเลฺลขฏฺฐญาณนิเทฺทโส สตฺตตึสติโมฯ

๓๘. วีริยารมฺภญาณนิเทฺทโส

๘๙. กถํ อสลฺลีนตฺตปหิตตฺตปคฺคหฏฺเฐ ปญฺญา วีริยารเมฺภ ญาณํ? อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย อสลฺลีนตฺตปหิตตฺตปคฺคหฏฺเฐ ปญฺญา วีริยารเมฺภ ญาณํฯ อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย อสลฺลีนตฺตปหิตตฺตปคฺคหฏฺเฐ ปญฺญา วีริยารเมฺภ ญาณํฯ อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย อสลฺลีนตฺตปหิตตฺตปคฺคหฏฺเฐ ปญฺญา วีริยารเมฺภ ญาณํฯ อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสโมฺมสาย ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา อสลฺลีนตฺตปหิตตฺตปคฺคหฏฺเฐ ปญฺญา วีริยารเมฺภ ญาณํฯ

อนุปฺปนฺนสฺส กามจฺฉนฺทสฺส อนุปฺปาทาย อสลฺลีนตฺตปหิตตฺตปคฺคหฏฺเฐ ปญฺญา วีริยารเมฺภ ญาณํฯ อุปฺปนฺนสฺส กามจฺฉนฺทสฺส ปหานาย อสลฺลีนตฺตปหิตตฺตปคฺคหฏฺเฐ ปญฺญา วีริยารเมฺภ ญาณํฯ อนุปฺปนฺนสฺส เนกฺขมฺมสฺส อุปฺปาทาย อสลฺลีนตฺตปหิตตฺตปคฺคหฏฺเฐ ปญฺญา วีริยารเมฺภ ญาณํฯ อุปฺปนฺนสฺส เนกฺขมฺมสฺส ฐิติยา อสโมฺมสาย ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา อสลฺลีนตฺตปหิตตฺตปคฺคหฏฺเฐ ปญฺญา วีริยารเมฺภ ญาณํ…เป.…ฯ

อนุปฺปนฺนานํ สพฺพกิเลสานํ อนุปฺปาทาย อสลฺลีนตฺตปหิตตฺตปคฺคหฏฺเฐ ปญฺญา วีริยารเมฺภ ญาณํฯ อุปฺปนฺนานํ สพฺพกิเลสานํ ปหานาย อสลฺลีนตฺตปหิตตฺตปคฺคหฏฺเฐ ปญฺญา วีริยารเมฺภ ญาณํ…เป.… อนุปฺปนฺนสฺส อรหตฺตมคฺคสฺส อุปฺปาทาย อสลฺลีนตฺตปหิตตฺตปคฺคหฏฺเฐ ปญฺญา วีริยารเมฺภ ญาณํฯ อุปฺปนฺนสฺส อรหตฺตมคฺคสฺส ฐิติยา อสโมฺมสาย ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา อสลฺลีนตฺตปหิตตฺตปคฺคหฏฺเฐ ปญฺญา วีริยารเมฺภ ญาณํฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อสลฺลีนตฺตปหิตตฺตปคฺคหฏฺเฐ ปญฺญา วีริยารเมฺภ ญาณํ’’ฯ

วีริยารมฺภญาณนิเทฺทโส อฏฺฐตึสติโมฯ

๓๙. อตฺถสนฺทสฺสนญาณนิเทฺทโส

๙๐. กถํ นานาธมฺมปฺปกาสนตา ปญฺญา อตฺถสนฺทสฺสเน ญาณํ? **นานาธมฺมา**ติ ปญฺจกฺขนฺธา, ทฺวาทสายตนานิ, อฏฺฐารส ธาตุโย, กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา, อพฺยากตา ธมฺมา, กามาวจรา ธมฺมา, รูปาวจรา ธมฺมา, อรูปาวจรา ธมฺมา, อปริยาปนฺนา ธมฺมาฯ

ปกาสนตาติ รูปํ อนิจฺจโต ปกาเสติ, รูปํ ทุกฺขโต ปกาเสติ, รูปํ อนตฺตโต ปกาเสติฯ เวทนํ…เป.… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… จกฺขุํ…เป.… ชรามรณํ อนิจฺจโต ปกาเสติ, ชรามรณํ ทุกฺขโต ปกาเสติ, ชรามรณํ อนตฺตโต ปกาเสติฯ

อตฺถสนฺทสฺสเนติ กามจฺฉนฺทํ ปชหนฺโต เนกฺขมฺมตฺถํ สนฺทเสฺสติฯ พฺยาปาทํ ปชหนฺโต อพฺยาปาทตฺถํ สนฺทเสฺสติฯ ถินมิทฺธํ ปชหนฺโต อาโลกสญฺญตฺถํ สนฺทเสฺสติฯ อุทฺธจฺจํ ปชห

โนฺต อวิเกฺขปตฺถํ สนฺทเสฺสติฯ วิจิกิจฺฉํ ปชหโนฺต ธมฺมววตฺถานตฺถํ สนฺทเสฺสติฯ อวิชฺชํ ปชหโนฺต ญาณตฺถํ สนฺทเสฺสติฯ อรตึ ปชหโนฺต ปาโมชฺชตฺถํ สนฺทเสฺสติฯ นีวรเณ ปชหโนฺต ปฐมฌานตฺถํ สนฺทเสฺสติ …เป…. สพฺพกิเลเส ปชหโนฺต อรหตฺตมคฺคตฺถํ สนฺทเสฺสติฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘นานาธมฺมปกาสนตา ปญฺญา อตฺถสนฺทสฺสเน ญาณํ’’ฯ

อตฺถสนฺทสฺสนญาณนิเทฺทโส นวตึสติโมฯ

๔๐. ทสฺสนวิสุทฺธิญาณนิเทฺทโส

๙๑. กถํ สพฺพธมฺมานํ เอกสงฺคหตานานเตฺตกตฺตปฏิเวเธ ปญฺญา ทสฺสนวิสุทฺธิญาณํ? **สพฺพธมฺมาน**นฺติ ปญฺจกฺขนฺธา…เป…. อปริยาปนฺนา ธมฺมาฯ

เอกสงฺคหตาติ ทฺวาทสหิ อากาเรหิ สเพฺพ ธมฺมา เอกสงฺคหิตาฯ ตถเฏฺฐน, อนตฺตเฏฺฐน, สจฺจเฏฺฐน, ปฏิเวธเฏฺฐน, อภิชานนเฏฺฐน, ปริชานนเฏฺฐน, ธมฺมเฏฺฐน, ธาตุเฏฺฐน, ญาตเฏฺฐน, สจฺฉิกิริยเฏฺฐน, ผุสนเฏฺฐน, อภิสมยเฏฺฐน – อิเมหิ ทฺวาทสหิ อากาเรหิ สเพฺพ ธมฺมา เอกสงฺคหิตาฯ

นานเตฺตกตฺตนฺติ กามจฺฉโนฺท นานตฺตํ, เนกฺขมฺมํ เอกตฺตํ…เป…. สพฺพกิเลสา นานตฺตํ, อรหตฺตมโคฺค เอกตฺตํฯ

ปฏิเวเธติ ทุกฺขสจฺจํ ปริญฺญาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌติฯ สมุทยสจฺจํ ปหานปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌติฯ นิโรธสจฺจํ สจฺฉิกิริยาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌติฯ มคฺคสจฺจํ ภาวนาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌติฯ

ทสฺสนวิสุทฺธีติ โสตาปตฺติมคฺคกฺขเณ ทสฺสนํ วิสุชฺฌติ; โสตาปตฺติผลกฺขเณ ทสฺสนํ วิสุทฺธํฯ สกทาคามิมคฺคกฺขเณ ทสฺสนํ วิสุชฺฌติ; สกทาคามิผลกฺขเณ ทสฺสนํ วิสุทฺธํฯ อนาคามิมคฺคกฺขเณ ทสฺสนํ วิสุชฺฌติ; อนาคามิผลกฺขเณ ทสฺสนํ วิสุทฺธํฯ อรหตฺตมคฺคกฺขเณ ทสฺสนํ วิสุชฺฌติ; อรหตฺตผลกฺขเณ ทสฺสนํ วิสุทฺธํฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สพฺพธมฺมานํ เอกสงฺคหตานานเตฺตกตฺตปฏิเวเธ ปญฺญา ทสฺสนวิสุทฺธิญาณํ’’ฯ

ทสฺสนวิสุทฺธิญาณนิเทฺทโส จตฺตาลีสโมฯ

๔๑. ขนฺติญาณนิเทฺทโส

๙๒. กถํ วิทิตตฺตา ปญฺญา ขนฺติญาณํ? รูปํ อนิจฺจโต วิทิตํ , รูปํ ทุกฺขโต วิทิตํ, รูปํ อนตฺตโต วิทิตํฯ ยํ ยํ วิทิตํ ตํ ตํ ขมตีติ – วิทิตตฺตา ปญฺญา ขนฺติญาณํฯ เวทนา…เป…. สญฺญา… สงฺขารา… วิญฺญาณํ… จกฺขุ…เป…. ชรามรณํ อนิจฺจโต วิทิตํ, ชรามรณํ ทุกฺขโต วิทิตํ, ชรามรณํ อนตฺตโต วิทิตํฯ ยํ ยํ วิทิตํ ตํ ตํ ขมตีติ – วิทิตตฺตา ปญฺญา ขนฺติญาณํฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘วิทิตตฺตา ปญฺญา ขนฺติญาณํ’’ฯ

ขนฺติญาณนิเทฺทโส เอกจตฺตาลีสโมฯ

๔๒. ปริโยคาหณญาณนิเทฺทโส

๙๓. กถํ ผุฏฺฐตฺตา ปญฺญา ปริโยคาหเณ ญาณํ? รูปํ อนิจฺจโต ผุสติ, รูปํ ทุกฺขโต ผุสติ, รูปํ อนตฺตโต ผุสติฯ ยํ ยํ ผุสติ ตํ ตํ ปริโยคาหตีติ – ผุฏฺฐตฺตา ปญฺญา ปริโยคาหเณ ญาณํฯ เวทนํ…เป.… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… จกฺขุํ…เป.… ชรามรณํ อนิจฺจโต ผุสติ, ทุกฺขโต ผุสติ, อนตฺตโต ผุสติฯ ยํ ยํ ผุสติ ตํ ตํ ปริโยคาหตีติ – ผุฏฺฐตฺตา ปญฺญา ปริโยคาหเณ ญาณํฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ผุฏฺฐตฺตา ปญฺญา ปริโยคาหเณ ญาณํ’’ฯ

ปริโยคาหณญาณนิเทฺทโส เทฺวจตฺตาลีสโมฯ

๔๓. ปเทสวิหารญาณนิเทฺทโส

๙๔. กถํ สโมทหเน ปญฺญา ปเทสวิหาเร ญาณํ? มิจฺฉาทิฏฺฐิปจฺจยาปิ เวทยิตํ, มิจฺฉาทิฏฺฐิวูปสมปจฺจยาปิ เวทยิตํฯ สมฺมาทิฏฺฐิปจฺจยาปิ เวทยิตํ, สมฺมาทิฏฺฐิวูปสมปจฺจยาปิ เวทยิตํฯ มิจฺฉาสงฺกปฺปปจฺจยาปิ เวทยิตํ, มิจฺฉาสงฺกปฺปวูปสมปจฺจยาปิ เวทยิตํฯ สมฺมาสงฺกปฺปปจฺจยาปิ เวทยิตํ, สมฺมาสงฺกปฺปวูปสมปจฺจยาปิ เวทยิตํ…เป.… มิจฺฉาวิมุตฺติปจฺจยาปิ เวทยิตํ, มิจฺฉาวิมุตฺติวูปสมปจฺจยาปิ เวทยิตํฯ สมฺมาวิมุตฺติปจฺจยาปิ เวทยิตํ, สมฺมาวิมุตฺติวูปสมปจฺจยาปิ เวทยิตํฯ ฉนฺทปจฺจยาปิ เวทยิตํ, ฉนฺทวูปสมปจฺจยาปิ เวทยิตํฯ วิตกฺกปจฺจยาปิ เวทยิตํ, วิตกฺกวูปสมปจฺจยาปิ เวทยิตํฯ สญฺญาปจฺจยาปิ เวทยิตํ, สญฺญาวูปสมปจฺจยาปิ เวทยิตํฯ

ฉนฺโท จ อวูปสนฺโต โหติ, วิตกฺโก จ อวูปสนฺโต โหติ, สญฺญา จ อวูปสนฺตา โหติ, ตปฺปจฺจยาปิ เวทยิตํฯ ฉนฺโท จ วูปสนฺโต โหติ, วิตกฺโก จ อวูปสนฺโต โหติ, สญฺญา จ อวูปสนฺตา โหติ, ตปฺปจฺจยาปิ เวทยิตํฯ ฉนฺโท จ วูปสนฺโต โหติ, วิตกฺโก จ วูปสนฺโต โหติ, สญฺญา จ อวูปสนฺตา โหติ, ตปฺปจฺจยาปิ เวทยิตํฯ ฉนฺโท จ วูปสนฺโต โหติ, วิตกฺโก จ วูปสนฺโต โหติ, สญฺญา จ วูปสนฺตา โหติ, ตปฺปจฺจยาปิ เวทยิตํฯ อปฺปตฺตสฺส ปตฺติยา อตฺถิ อาสวํ, ตสฺมิมฺปิ ฐาเน อนุปฺปตฺเต ตปฺปจฺจยาปิ เวทยิตํฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สโมทหเน ปญฺญา ปเทสวิหาเร ญาณํ’’ฯ

ปเทสวิหารญาณนิเทฺทโส เตจตฺตาลีสโมฯ

๔๔-๔๙. ฉวิวฏฺฏญาณนิเทฺทโส

๙๕. กถํ อธิปตตฺตา ปญฺญา สญฺญาวิวเฏฺฏ ญาณํ? เนกฺขมฺมาธิปตตฺตา ปญฺญา กามจฺฉนฺทโต สญฺญาย วิวฏฺฏตีติ – อธิปตตฺตา ปญฺญา สญฺญาวิวเฏฺฏ ญาณํฯ อพฺยาปาทาธิปตตฺตา ปญฺญา พฺยาปาทโต สญฺญาย วิวฏฺฏตีติ – อธิปตตฺตา ปญฺญา สญฺญาวิวเฏฺฏ ญาณํฯ อาโลกสญฺญาธิปตตฺตา ปญฺญา ถินมิทฺธโต สญฺญาย วิวฏฺฏตีติ – อธิปตตฺตา ปญฺญา สญฺญาวิวเฏฺฏ ญาณํฯ อวิเกฺขปาธิปตตฺตา ปญฺญา อุทฺธจฺจโต สญฺญาย วิวฏฺฏตีติ – อธิปตตฺตา ปญฺญา สญฺญาวิวเฏฺฏ ญาณํฯ ธมฺมววตฺถานาธิปตตฺตา ปญฺญา วิจิกิจฺฉาย สญฺญาย วิวฏฺฏตีติ – อธิปตตฺตา ปญฺญา สญฺญาวิวเฏฺฏ ญาณํฯ ญาณาธิปตตฺตา ปญฺญา อวิชฺชาย สญฺญาย วิวฏฺฏตีติ – อธิปตตฺตา ปญฺญา สญฺญาวิวเฏฺฏ ญาณํฯ ปาโมชฺชาธิปตตฺตา ปญฺญา อรติยา สญฺญาย วิวฏฺฏตีติ – อธิปตตฺตา ปญฺญา สญฺญาวิวเฏฺฏ ญาณํฯ ปฐมชฺฌานาธิปตตฺตา ปญฺญา นีวรเณหิ สญฺญาย วิวฏฺฏตีติ – อธิปตตฺตา ปญฺญา สญฺญาวิวเฏฺฏ ญาณํ…เป.… อรหตฺตมคฺคาธิปตตฺตา ปญฺญา สพฺพกิเลเสหิ สญฺญาย วิวฏฺฏตีติ – อธิปตตฺตา ปญฺญา สญฺญาวิวเฏฺฏ ญาณํ ฯ ตํ

ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อธิปตตฺตา ปญฺญา สญฺญาวิวฏฺเฏ ญาณํ’’ฯ

๙๖. กถํ นานตฺเต ปญฺญา เจโตวิวฏฺเฏ ญาณํ? กามจฺฉโนฺท นานตฺตํ, เนกฺขมฺมํ เอกตฺตํฯ เนกฺขมฺเมกตฺตํ เจตยโต กามจฺฉนฺทโต จิตฺตํ วิวฏฺฏตีติ – นานตฺเต ปญฺญา เจโตวิวฏฺเฏ ญาณํฯ พฺยาปาโท นานตฺตํ, อพฺยาปาโท เอกตฺตํฯ อพฺยาปาเทกตฺตํ เจตยโต พฺยาปาทโต จิตฺตํ วิวฏฺฏตีติ – นานตฺเต ปญฺญา เจโตวิวฏฺเฏ ญาณํฯ ถินมิทฺธํ นานตฺตํ, อาโลกสญฺญา เอกตฺตํฯ อาโลกสเญฺญกตฺตํ เจตยโต ถินมิทฺธโต จิตฺตํ วิวฏฺฏตีติ – นานตฺเต ปญฺญา เจโตวิวฏฺเฏ ญาณํ…เป.… สพฺพกิเลสา นานตฺตํ, อรหตฺตมโคฺค เอกตฺตํฯ อรหตฺตมเคฺคกตฺตํ เจตยโต สพฺพกิเลเสหิ จิตฺตํ วิวฏฺฏตีติ – นานตฺเต ปญฺญา เจโตวิวฏฺเฏ ญาณํฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘นานตฺเต ปญฺญา เจโตวิวฏฺเฏ ญาณํ’’ฯ

๙๗. กถํ อธิฏฺฐาเน ปญฺญา จิตฺตวิวฏฺเฏ ญาณํ? กามจฺฉนฺทํ ปชหโนฺต เนกฺขมฺมวเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐาตีติ – อธิฏฺฐาเน ปญฺญา จิตฺตวิวฏฺเฏ ญาณํฯ พฺยาปาทํ ปชหโนฺต อพฺยาปาทวเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐาตีติ – อธิฏฺฐาเน ปญฺญา จิตฺตวิวฏฺเฏ ญาณํฯ ถินมิทฺธํ ปชหโนฺต อาโลกสญฺญาวเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐาตีติ – อธิฏฺฐาเน ปญฺญา จิตฺตวิวฏฺเฏ ญาณํ…เป.… สพฺพกิเลเส ปชหโนฺต อรหตฺตมคฺควเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐาตีติ – อธิฏฺฐาเน ปญฺญา จิตฺตวิวฏฺเฏ ญาณํฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อธิฏฺฐาเน ปญฺญา จิตฺตวิวฏฺเฏ ญาณํ’’ฯ

๙๘. กถํ สุญฺญเต ปญฺญา ญาณวิวฏฺเฏ ญาณํ? ‘‘จกฺขุ สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา นิเจฺจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธเมฺมน วา’’ติ ยถาภูตํ ชานโต [ปชานโต (สฺยา.)] ปสฺสโต จกฺขาภินิเวสโต [กามาภินิเวสโต (สฺยา.) อฏฺฐกถา โอโลเกตพฺพา] ญาณํ วิวฏฺฏตีติ – สุญฺญเต ปญฺญา ญาณวิวฏฺเฏ ญาณํฯ ‘‘โสตํ สุญฺญํ…เป.… ฆานํ สุญฺญํ… ชิวฺหา สุญฺญา… กาโย สุโญฺญ… มโน สุโญฺญ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา นิเจฺจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธเมฺมน วา’’ติ ยถาภูตํ ชานโต ปสฺสโต มนาภินิเวสโต ญาณํ วิวฏฺฏตีติ – สุญฺญเต ปญฺญา ญาณวิวฏฺเฏ ญาณํฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สุญฺญเต ปญฺญา ญาณวิวฏฺเฏ ญาณํ’’ฯ

๙๙. กถํ โวสเคฺค ปญฺญา วิโมกฺขวิวฏฺเฏ ญาณํ? เนกฺขเมฺมน กามจฺฉนฺทํ โวสชฺชตีติ – โวสเคฺค ปญฺญา วิโมกฺขวิวฏฺเฏ ญาณํฯ อพฺยาปาเทน พฺยาปาทํ โวสชฺชตีติ – โวสเคฺค ปญฺญา วิโมกฺขวิวฏฺเฏ ญาณํฯ อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธํ โวสชฺชตีติ – โวสเคฺค ปญฺญา วิโมกฺขวิวฏฺเฏ ญาณํ ฯ อวิเกฺขเปน อุทฺธจฺจํ โวสชฺชตีติ – โวสเคฺค ปญฺญา วิโมกฺขวิวฏฺเฏ ญาณํฯ ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉํ โวสชฺชตีติ – โวสเคฺค ปญฺญา วิโมกฺขวิวฏฺเฏ ญาณํ…เป.… อรหตฺตมเคฺคน สพฺพกิเลเส โวสชฺชตีติ – โวสเคฺค ปญฺญา วิโมกฺขวิวฏฺเฏ ญาณํฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘โวสเคฺค ปญฺญา วิโมกฺขวิวฏฺเฏ ญาณํ’’ฯ

๑๐๐. กถํ ตถเฏฺฐ ปญฺญา สจฺจวิวฏฺเฏ ญาณํ? ทุกฺขสฺส ปีฬนฏฺฐํ สงฺขตฏฺฐํ สนฺตาปฏฺฐํ วิปริณามฏฺฐํ ปริชานโนฺต วิวฏฺฏตีติ – ตถเฏฺฐ ปญฺญา สจฺจวิวฏฺเฏ ญาณํฯ สมุทยสฺส อายูหนฏฺฐํ นิทานฏฺฐํ สโญฺญคฏฺฐํ ปลิโพธฏฺฐํ ปชหโนฺต วิวฏฺฏตีติ – ตถเฏฺฐ ปญฺญา สจฺจวิวฏฺเฏ ญาณํฯ นิโรธสฺส นิสฺสรณฏฺฐํ วิเวกฏฺฐํ อสงฺขตฏฺฐํ อมตฏฺฐํ สจฺฉิกโรโนฺต วิวฏฺฏตีติ – ตถเฏฺฐ ปญฺญา สจฺจวิวฏฺเฏ ญาณํฯ มคฺคสฺส นิยฺยานฏฺฐํ เหตุฏฺฐํ ทสฺสนฏฺฐํ อาธิปเตยฺยฏฺฐํ ภาเวโนฺต วิวฏฺฏตีติ – ตถเฏฺฐ ปญฺญา สจฺจวิวฏฺเฏ ญาณํฯ

สญฺญาวิวฏฺฏํ, เจโตวิวฏฺฏํ, จิตฺตวิวฏฺฏํ, ญาณวิวฏฺฏํ, วิโมกฺขวิวฏฺฏํ , สจฺจวิวฏฺฏํฯ สญฺชานนฺโต วิวฏฺฏตีติ – สญฺญาวิวฏฺฏํฯ เจตยนฺโต วิวฏฺฏตีติ – เจโตวิวฏฺฏํฯ วิชานนฺโต วิวฏฺฏตีติ – จิตฺตวิวฏฺฏํฯ ญาณํ กโรนฺโต วิวฏฺฏตีติ – ญาณวิวฏฺฏํฯ โวสชฺชนฺโต วิวฏฺฏตีติ – วิโมกฺขวิวฏฺฏํฯ ตถฏฺเฐ วิวฏฺฏตีติ – สจฺจวิวฏฺฏํฯ

ยตฺถ สญฺญาวิวฏฺฏํ, ตตฺถ เจโตวิวฏฺฏํฯ ยตฺถ เจโตวิวฏฺฏํ, ตตฺถ สญฺญาวิวฏฺฏํฯ ยตฺถ สญฺญาวิวฏฺฏํ เจโตวิวฏฺฏํ ตตฺถ จิตฺตวิวฏฺฏํฯ ยตฺถ จิตฺตวิวฏฺฏํ, ตตฺถ สญฺญาวิวฏฺฏํ เจโตวิวฏฺฏํฯ ยตฺถ สญฺญาวิวฏฺฏํ เจโตวิวฏฺฏํ จิตฺตวิวฏฺฏํ, ตตฺถ ญาณวิวฏฺฏํฯ ยตฺถ ญาณวิวฏฺฏํ, ตตฺถ สญฺญาวิวฏฺฏํ เจโตวิวฏฺฏํ จิตฺตวิวฏฺฏํฯ ยตฺถ สญฺญาวิวฏฺฏํ เจโตวิวฏฺฏํ จิตฺตวิวฏฺฏํ ญาณวิวฏฺฏํ, ตตฺถ วิโมกฺขวิวฏฺฏํฯ ยตฺถ วิโมกฺขวิวฏฺฏํ, ตตฺถ สญฺญาวิวฏฺฏํ เจโตวิวฏฺฏํ จิตฺตวิวฏฺฏํ ญาณวิวฏฺฏํฯ ยตฺถ สญฺญาวิวฏฺฏํ เจโตวิวฏฺฏํ จิตฺตวิวฏฺฏํ ญาณวิวฏฺฏํ วิโมกฺขวิวฏฺฏํ, ตตฺถ สจฺจวิวฏฺฏํฯ ยตฺถ สจฺจวิวฏฺฏํ, ตตฺถ สญฺญาวิวฏฺฏํ เจโตวิวฏฺฏํ จิตฺตวิวฏฺฏํ ญาณวิวฏฺฏํ วิโมกฺขวิวฏฺฏํฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ , ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ตถฏฺเฐ ปญฺญา สจฺจวิวฏฺเฏ ญาณํ’’ฯ

ฉวิวฏฺฏญาณนิทฺเทโส นวจตฺตาลีสโมฯ

๕๐. อิทฺธิวิธญาณนิทฺเทโส

๑๐๑. กถํ กายมฺปิ จิตฺตมฺปิ เอกววตฺถานตา สุขสญฺญญฺจ ลหุสญฺญญฺจ อธิฏฺฐานวเสน อิชฺฌนฏฺเฐ ปญฺญา อิทฺธิวิเธ ญาณํ? อิธ ภิกฺขุ ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, วีริยสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, จิตฺตสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติฯ โส อิเมสุ จตูสุ อิทฺธิปาเทสุ จิตฺตํ ปริภาเวติ ปริทเมติ, มุทุํ กโรติ กมฺมนิยํฯ โส อิเมสุ จตูสุ อิทฺธิปาเทสุ จิตฺตํ ปริภาเวตฺวา ปริทเมตฺวา มุทุํ กริตฺวา กมฺมนิยํ กายมฺปิ จิตฺเต สโมทหติ, จิตฺตมฺปิ กาเย สโมทหติ, กายวเสน จิตฺตํ ปริณาเมติ, จิตฺตวเสน กายํ ปริณาเมติ, กายวเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, จิตฺตวเสน กายํ อธิฏฺฐาติ; กายวเสน จิตฺตํ ปริณาเมตฺวา จิตฺตวเสน กายํ ปริณาเมตฺวา กายวเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐหิตฺวา จิตฺตวเสน กายํ อธิฏฺฐหิตฺวา สุขสญฺญญฺจ ลหุสญฺญญฺจ กาเย โอกฺกมิตฺวา วิหรติฯ โส ตถาภาวิเตน จิตฺเตน ปริสุทฺเธน ปริโยทาเตน อิทฺธิวิธญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภติฯ

๑๐๒. เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติ, พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหติ; อาวิภาวํ ติโรภาวํ; ติโรกุฏฺฏํ [ติโรกุฑฺฑํ (สฺยา.)] ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมาโน คจฺฉติ, เสยฺยถาปิ อากาเส; ปถวิยาปิ อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ กโรติ, เสยฺยถาปิ อุทเก; อุทเกปิ อภิชฺชมาเน คจฺฉติ, เสยฺยถาปิ ปถวิยํ ; อากาเสปิ ปลฺลงฺเกน กมติ [จงฺกมติ (สฺยา.) ที. นิ. ๑.๒๓๘ ปสฺสิตพฺพา] เสยฺยถาปิ ปกฺขี สกุโณ อิเมปิ จนฺทิมสูริเย เอวํมหิทฺธิเก เอวํมหานุภาเว ปาณินา ปรามสติ [ปริมสติ (สฺยา.)] ปริมชฺชติ; ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วตฺเตติฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘กายมฺปิ จิตฺตมฺปิ เอกววตฺถานตา สุขสญฺญญฺจ ลหุสญฺญญฺจ อธิฏฺฐานวเสน อิชฺฌนฏฺเฐ ปญฺญา อิทฺธิวิเธ ญาณํ’’ฯ

อิทฺธิวิธญาณนิทฺเทโส ปญฺญาสโมฯ

๕๑. โสตธาตุวิสุทฺธิญาณนิทฺเทโส

๑๐๓. กถํ วิตกฺกวิปฺผารวเสน นานตฺตกตฺตสทฺทนิมิตฺตานํ ปริโยคาหเณ ปญฺญา โสตธาตุวิสุทฺธิญาณํ ? อิธ ภิกฺขุ ฉนฺทสมาธิ…เป…. วีริยสมาธิ… จิตฺตสมาธิ… วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติฯ โส อิเมสุ จตูสุ อิทฺธิปาเทสุ จิตฺตํ ปริภาเวติ ปริทเมติ, มุทุํ กโรติ กมฺมนิยํฯ โส อิเมสุ จตูสุ อิทฺธิปาเทสุ จิตฺตํ ปริภาเวตฺวา ปริทเมตฺวา, มุทุํ กริตฺวา กมฺมนิยํ ทูเรปิ สทฺทานํ สทฺทนิมิตฺตํ มนสิ กโรติ, สนฺติเกปิ สทฺทานํ สทฺทนิมิตฺตํ มนสิ กโรติ, โอฬาริกานมฺปิ สทฺทานํ สทฺทนิมิตฺตํ มนสิ กโรติ, สุขุมานมฺปิ สทฺทานํ สทฺทนิมิตฺตํ มนสิ กโรติ, สณฺหสณฺหานมฺปิ สทฺทานํ สทฺทนิมิตฺตํ มนสิ กโรติ, ปุรตฺถิมายปิ ทิสาย สทฺทานํ สทฺทนิมิตฺตํ มนสิ กโรติ, ปจฺฉิมายปิ ทิสาย สทฺทานํ สทฺทนิมิตฺตํ มนสิ กโรติ, อุตฺตรายปิ ทิสาย สทฺทานํ สทฺทนิมิตฺตํ มนสิ กโรติ, ทกฺขิณายปิ ทิสาย สทฺทานํ สทฺทนิมิตฺตํ มนสิ กโรติ, ปุรตฺถิมายปิ อนุทิสาย สทฺทานํ สทฺทนิมิตฺตํ มนสิ กโรติ, ปจฺฉิมายปิ อนุทิสาย สทฺทานํ สทฺทนิมิตฺตํ มนสิ กโรติ, อุตฺตรายปิ อนุทิสาย สทฺทานํ สทฺทนิมิตฺตํ มนสิ กโรติ, ทกฺขิณายปิ อนุทิสาย สทฺทานํ สทฺทนิมิตฺตํ มนสิ กโรติ, เหฏฺฐิมายปิ ทิสาย สทฺทานํ สทฺทนิมิตฺตํ มนสิ กโรติ, อุปริมายปิ ทิสาย สทฺทานํ สทฺทนิมิตฺตํ มนสิ กโรติฯ โส ตถาภาวิเตน จิตฺเตน ปริสุทฺเธน ปริโยทาเตน โสตธาตุวิสุทฺธิญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส ทิพฺพาย โสตธาตุยา วิสุทฺธาย อติกฺกนฺตมานุสิกาย อุโภ สทฺเท สุณาติ – ทิพฺเพ จ มานุเส จ เย ทูเร สนฺติเกจฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘วิตกฺกวิปฺผารวเสน นานตฺตกตฺตสทฺทนิมิตฺตานํ ปริโยคาหเณ ปญฺญา โสตธาตุวิสุทฺธิญาณํ’’ฯ

โสตธาตุวิสุทฺธิญาณนิเทฺทโส เอกปญฺญาสโมฯ

๕๒. เจโตปริยญาณนิเทฺทโส

๑๐๔. กถํ ติณฺณํ จิตฺตานํ วิปฺผารตฺตา อินฺทฺริยานํ ปสาทวเสน นานตฺตกตฺตวิญฺญาณจริยาปริโยคาหเณ ปญฺญา เจโตปริยญาณํ? อิธ ภิกฺขุ ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, วีริยสมาธิ…เป…. จิตฺตสมาธิ…เป…. วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติฯ โส อิเมสุ จตูสุ อิทฺธิปาเทสุ จิตฺตํ ปริภาเวติ ปริทเมติ, มุทุํ กโรติ กมฺมนิยํฯ โส อิเมสุ จตูสุ อิทฺธิปาเทสุ จิตฺตํ ปริภาเวตฺวา ปริทเมตฺวา, มุทุํ กริตฺวา กมฺมนิยํ เอวํ ปชานาติ – ‘‘อิทํ รูปํ โสมนสฺสินฺทฺริยสมุฏฺฐิตํ, อิทํ รูปํ โทมนสฺสินฺทฺริยสมุฏฺฐิตํ, อิทํ รูปํ อุเปกฺขินฺทฺริยสมุฏฺฐิต’’นฺติ ฯ โส ตถาภาวิเตน จิตฺเตน ปริสุทฺเธน ปริโยทาเตน เจโตปริยญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานาติ – สราคํ วา จิตฺตํ ‘‘สราคํ จิตฺต’’นฺติ ปชานาติ, วีตราคํ วา จิตฺตํ ‘‘วีตราคํ จิตฺต’’นฺติ ปชานาติ, สโทสํ วา จิตฺตํ…เป…. วีตโทสํ วา จิตฺตํ… สโมหํ วา จิตฺตํ… วีตโมหํ วา จิตฺตํ… สํขิตฺตํ วา จิตฺตํ… วิกฺขิตฺตํ วา จิตฺตํ… มหคฺคตํ วา จิตฺตํ… อมหคฺคตํ วา จิตฺตํ… สอุตฺตรํ วา จิตฺตํ… อนุตฺตรํ วา จิตฺตํ… สมาหิตํ วา จิตฺตํ… อสมาหิตํ วา จิตฺตํ… วิมุตฺตํ วา จิตฺตํ… อวิมุตฺตํ วา จิตฺตํ ‘‘อวิมุตฺตํ จิตฺตนฺติ ปชานาติฯ ตํ ญาตฏฺเฐน ญาณํ, ปชานนฏฺเฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ติณฺณํ จิตฺตานํ วิปฺผารตฺตา อินฺทฺริยานํ ปสาทวเสน นานตฺตกตฺตวิญฺญาณจริยาปริโยคาหเณ ปญฺญา เจโตปริยญาณํ’’ฯ

เจโตปริยญาณนิเทฺทโส เทฺวปญฺญาสโมฯ

๕๓. ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณนิเทฺทโส

๑๐๕. กถํ ปจฺจยปวตฺตานํ ธมฺมานํ นานตฺเตกตฺตกมฺมวิปฺผารวเสน ปริโยคาหเณ ปญฺญา ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณํ? อิธ ภิกฺขุ ฉนฺทสมาธิ…เป.… มุทุํ กริตฺวา กมฺมนิยํ เอวํ ปชานาติ – ‘‘อิมสฺมึ สติ อิทํ โหติ, อิมสฺสุปฺปาทา อิทํ อุปฺปชฺชติ, ยทิทํ – อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา, สงฺขารปจฺจยา วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยา นามรูปํ, นามรูปปจฺจยา สฬายตนํ, สฬายตนปจฺจยา ผโสฺส, ผสฺสปจฺจยา เวทนา, เวทนาปจฺจยา ตณฺหา, ตณฺหาปจฺจยา อุปาทานํ, อุปาทานปจฺจยา ภโว, ภวปจฺจยา ชาติ, ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสกปริเทวทุกฺขโทมนสฺสุปายาสา สมฺภวนฺติ; เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนฺธสฺส สมุทโย โหติ’’ฯ

โส ตถาภาวิเตน จิเตฺตน ปริสุเทฺธน ปริโยทาเตน ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติ, เสยฺยถิทํ – เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย ติโสฺสปิ ชาติโย จตโสฺสปิ ชาติโย ปญฺจปิ ชาติโย ทสปิ ชาติโย วีสมฺปิ ชาติโย ตึสมฺปิ ชาติโย จตฺตาลีสมฺปิ ชาติโย ปญฺญาสมฺปิ ชาติโย, ชาติสตมฺปิ ชาติสหสฺสมฺปิ ชาติสตสหสฺสมฺปิ, อเนเกปิ สํวฏฺฏกเปฺป อเนเกปิ วิวฏฺฏกเปฺป อเนเกปิ สํวฏฺฏวิวฏฺฏกเปฺป – ‘‘อมุตฺราสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวมายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อมุตฺร อุทปาทึ; ตตฺราปาสึ เอวํนาโม เอวํโคโตฺต เอวํวโณฺณ เอวมาหาโร เอวํสุขทุกฺขปฺปฏิสํเวที เอวม อายุปริยโนฺต, โส ตโต จุโต อิธูปปโนฺน’’ติฯ อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ ตํ ญาตเฎฺฐน ญาณํ, ปชานนเฎฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปจฺจยปวตฺตานํ ธมฺมานํ นานตฺเตกตฺตกมฺมวิปฺผารวเสน ปริโยคาหเณ ปญฺญา ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณํ’’ฯ

ปุเพฺพนิวาสานุสฺสติญาณนิเทฺทโส เตปญฺญาสโมฯ

๕๔. ทิพฺพจกฺขุญาณนิเทฺทโส

๑๐๖. กถํ โอภาสวเสน นานตฺเตกตฺตรูปนิมิตฺตานํ ทสฺสนเฎฺฐ ปญฺญา ทิพฺพจกฺขุญาณํ? อิธ ภิกฺขุ ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, วีริยสมาธิ…เป.… จิตฺตสมาธิ…เป.… วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติฯ โส อิเมสุ จตูสุ อิทฺธิปาเทสุ จิตฺตํ ปริภาเวติ ปริทเมติ, มุทุํ กโรติ กมฺมนิยํฯ โส อิเมสุ จตูสุ อิทฺธิปาเทสุ จิตฺตํ ปริภาเวตฺวา ปริทเมตฺวา, มุทุํ กริตฺวา กมฺมนิยํ อาโลกสญฺญํ มนสิ กโรติ, ทิวาสญฺญํ อธิฎฺฐาติ – ‘‘ยถา ทิวา ตถา รตฺตึ, ยถา รตฺตึ ตถา ทิวา’’ฯ อิติ วิวเฎน เจตสา อปริโยนเทฺธน สปฺปภาสํ จิตฺตํ ภาเวติฯ โส ตถาภาวิเตน จิเตฺตน ปริสุเทฺธน ปริโยทาเตน สตฺตานํ จุตูปปาตญาณาย จิตฺตํ อภินีหรติ อภินินฺนาเมติฯ โส ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน, สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ สุคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติ – ‘‘อิเม วต โภโนฺต สตฺตา กายทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, วจีทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, มโนทุจฺจริเตน สมนฺนาคตา, อริยานํ อุปวาทกา, มิจฺฉาทิฎฺฐิกา, มิจฺฉาทิฎฺฐิกมฺมสมาทานา; เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ นิรยํ อุปปนฺนาฯ อิเม วา ปน โภโนฺต สตฺตา กายสุจริเตน สมนฺนาคตา, วจีสุจริเตน สมนฺนาคตา, มโนสุจริเตน สมนฺนาคตา อริยานํ อนุปวาทกา, สมฺมาทิฎฺฐิกา สมฺมาทิฎฺฐิกมฺมสมาทานา; เต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปนฺนา’’ติฯ อิติ ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน ปณีเต สุวเณฺณ ทุพฺพเณฺณ, สุคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมูปเค สเตฺต ปชานาติฯ ตํ ญาตเฎฺฐน ญาณํ, ปชานนเฎฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘โอภาสวเสน นานตฺเตกตฺตรูปนิมิตฺตานํ ทสฺสนเฎฺฐ ปญฺญา ทิพฺพจกฺขุญาณํ’’ฯ

๕๕. อาสวกฺขยญาณนิเทฺทโส

๑๐๗. กถํ จตุสฏฺฐิยา อากาเรหิ ติณฺณนฺนํ อินฺทฺริยานํ วสิภาวตา ปญฺญา อาสวานํ ขเย ญาณํ? กตเมสํ ติณฺณนฺนํ อินฺทฺริยานํ? อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยสฺส อญฺญินฺทฺริยสฺส อญฺญาตาวินฺทฺริยสฺสฯ

อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ กติ ฐานานิ คจฺฉติ, อญฺญินฺทฺริยํ กติ ฐานานิ คจฺฉติ, อญฺญาตาวินฺทฺริยํ กติ ฐานานิ คจฺฉติ? อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ เอกํ ฐานํ คจฺฉติ – โสตาปตฺติมคฺคํฯ อญฺญินฺทฺริยํ ฉ ฐานานิ คจฺฉติ – โสตาปตฺติผลํ , สกทาคามิมคฺคํ , สกทาคามิผลํ, อนาคามิมคฺคํ, อนาคามิผลํ, อรหตฺตมคฺคํฯ อญฺญาตาวินฺทฺริยํ เอกํ ฐานํ คจฺฉติ – อรหตฺตผลํฯ

โสตาปตฺติมคฺคกฺขเณ อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยสฺส สทฺธินฺทฺริยํ อธิโมกฺขปริวารํ โหติ, วีริยินฺทฺริยํ ปคฺคหปริวารํ โหติ, สตินฺทฺริยํ อุปฏฺฐานปริวารํ โหติ, สมาธินฺทฺริยํ อวิกฺเขปปริวารํ โหติ, ปญฺญินฺทฺริยํ ทสฺสนปริวารํ โหติ, มนินฺทฺริยํ วิชานนปริวารํ โหติ, โสมนสฺสินฺทฺริยํ อภิสนฺทนปริวารํ โหติ, ชีวิตินฺทฺริยํ ปวตฺตสนฺตตาธิปเตยฺยปริวารํ โหติฯ โสตาปตฺติมคฺคกฺขเณ ชาตา ธมฺมา ฐเปตฺวา จิตฺตสมุฏฺฐานํ รูปํ สเพฺพว กุสลา โหนฺติ, สเพฺพว อนาสวา โหนฺติ, สเพฺพว นิยฺยานิกา โหนฺติ, สเพฺพว อปจยคามิโน โหนฺติ, สเพฺพว โลกุตฺตรา โหนฺติ, สเพฺพว นิพฺพานารมฺมณา โหนฺติฯ โสตาปตฺติมคฺคกฺขเณ อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยสฺส อิมานิ อฏฺฐินฺทฺริยานิ สหชาตปริวารา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปริวารา โหนฺติ, นิสฺสยปริวารา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปริวารา โหนฺติ, สหคตา โหนฺติ, สหชาตา โหนฺติ, สํสฏฺฐา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตา โหนฺติฯ เตว ตสฺส อาการา เจว โหนฺติ ปริวารา จฯ

โสตาปตฺติผลกฺขเณ อญฺญินฺทฺริยสฺส สทฺธินฺทฺริยํ อธิโมกฺขปริวารํ โหติ, วีริยินฺทฺริยํ ปคฺคหปริวารํ โหติ, สตินฺทฺริยํ อุปฏฺฐานปริวารํ โหติ, สมาธินฺทฺริยํ อวิกฺเขปปริวารํ โหติ, ปญฺญินฺทฺริยํ ทสฺสนปริวารํ โหติ, มนินฺทฺริยํ วิชานนปริวารํ โหติ, โสมนสฺสินฺทฺริยํ อภิสนฺทนปริวารํ โหติ, ชีวิตินฺทฺริยํ ปวตฺตสนฺตตาธิปเตยฺยปริวารํ โหติฯ โสตาปตฺติผลกฺขเณ ชาตา ธมฺมา สเพฺพว อพฺยากตา โหนฺติ, ฐเปตฺวา จิตฺตสมุฏฺฐานํ รูปํ สเพฺพว อนาสวา โหนฺติ, สเพฺพว โลกุตฺตรา โหนฺติ, สเพฺพว นิพฺพานารมฺมณา โหนฺติฯ โสตาปตฺติผลกฺขเณ อญฺญินฺทฺริยสฺส อิมานิ อฏฺฐินฺทฺริยานิ สหชาตปริวารา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปริวารา โหนฺติ, นิสฺสยปริวารา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปริวารา โหนฺติ, สหคตา โหนฺติ, สหชาตา โหนฺติ, สํสฏฺฐา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตา โหนฺติฯ เตว ตสฺส อาการา เจว โหนฺติ ปริวารา จฯ

สกทาคามิมคฺคกฺขเณ …เป.… สกทาคามิผลกฺขเณ…เป.… อนาคามิมคฺคกฺขเณ…เป.… อนาคามิผลกฺขเณ…เป.… อรหตฺตมคฺคกฺขเณ อญฺญินฺทฺริยสฺส สทฺธินฺทฺริยํ อธิโมกฺขปริวารํ โหติ…เป.… ชีวิตินฺทฺริยํ ปวตฺตสนฺตตาธิปเตยฺยปริวารํ โหติฯ อรหตฺตมคฺคกฺขเณ ชาตา ธมฺมา ฐเปตฺวา จิตฺตสมุฏฺฐานํ รูปํ สเพฺพว กุสลา โหนฺติ, สเพฺพว อนาสวา โหนฺติ, สเพฺพว นิยฺยานิกา โหนฺติ, สเพฺพว อปจยคามิโน โหนฺติ, สเพฺพว โลกุตฺตรา โหนฺติ, สเพฺพว นิพฺพานารมฺมณา โหนฺติฯ อรหตฺตมคฺคกฺขเณ อญฺญินฺทฺริยสฺส อิมานิ อฏฺฐินฺทฺริยานิ สหชาตปริวารา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปริวารา โหนฺติ, นิสฺสยปริวารา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปริวารา โหนฺติ,

สหคตา โหนฺติ, สหชาตา โหนฺติ, สํสฏฺฐา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตา โหนฺติฯ เตว ตสฺส อาการา เจว โหนฺติ ปริวารา จฯ

อรหตฺตผลกฺขเณ อญฺญาตาวินฺทฺริยสฺส สทฺธินฺทฺริยํ อธิโมกฺขปริวารํ โหติ, วีริยินฺทฺริยํ ปคฺคหปริวารํ โหติ, สตินฺทฺริยํ อุปฏฺฐานปริวารํ โหติ, สมาธินฺทฺริยํ อวิกฺเขปปริวารํ โหติ, ปญฺญินฺทฺริยํ ทสฺสนปริวารํ โหติ, มนินฺทฺริยํ วิชานนปริวารํ โหติ, โสมนสฺสินฺทฺริยํ อภิสนฺทนปริวารํ โหติ, ชีวิตินฺทฺริยํ ปวตฺตสนฺตตาธิปเตยฺยปริวารํ โหติฯ อรหตฺตผลกฺขเณ ชาตา ธมฺมา สเพฺพว อพฺยากตา โหนฺติ, ฐเปตฺวา จิตฺตสมุฏฺฐานํ รูปํ สเพฺพว อนาสวา โหนฺติ, สเพฺพว โลกุตฺตรา โหนฺติ, สเพฺพว นิพฺพานารมฺมณา โหนฺติฯ อรหตฺตผลกฺขเณ อญฺญาตาวินฺทฺริยสฺส อิมานิ อฏฺฐินฺทฺริยานิ สหชาตปริวารา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปริวารา โหนฺติ, นิสฺสยปริวารา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปริวารา โหนฺติ, สหคตา โหนฺติ, สหชาตา โหนฺติ, สํสฏฺฐา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตา โหนฺติฯ เตว ตสฺส อาการา เจว โหนฺติ ปริวารา จฯ อิติ อิมานิ อฏฺฐฏฺฐกานิ จตุสฏฺฐิ โหนฺติฯ

อาสวาติ กตเม เต อาสวา? กามาสโว, ภวาสโว, ทิฏฺฐาสโว, อวิชฺชาสโวฯ กเตฺถเต อาสวา ขียนฺติ? โสตาปตฺติมเคฺคน อนวเสโส ทิฏฺฐาสโว ขียติ, อปายคมนีโย กามาสโว ขียติ, อปายคมนีโย ภวาสโว ขียติ, อปายคมนีโย อวิชฺชาสโว ขียติฯ เอเตฺถเต อาสวา ขียนฺติฯ สกทาคามิมเคฺคน โอฬาริโก กามาสโว ขียติ, ตเทกฏฺฐ ภวาสโว ขียติ, ตเทกฏฺฐ อวิชฺชาสโว ขียติฯ เอเตฺถเต อาสวา ขียนฺติฯ อนาคามิมเคฺคน อนวเสโส กามาสโว ขียติ, ตเทกฏฺฐ ภวาสโว ขียติ, ตเทกฏฺฐ อวิชฺชาสโว ขียติฯ เอเตฺถเต อาสวา ขียนฺติฯ อรหตฺตมเคฺคน อนวเสโส ภวาสโว ขียติ, อนวเสโส อวิชฺชาสโว ขียติฯ เอเตฺถเต อาสวา ขียนฺติฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘จตุสฏฺฐิยา อาการเรหิ ติณฺณนฺนํ อินฺทฺริยานํ วสิภาวตา ปญฺญา อาสวานํ ขเย ญาณํ’’ฯ

อาสวกฺขยญาณนิเทฺทโส ปญฺจปญฺญาสโมฯ

๕๖-๖๓. สจฺจญาณจตุกฺกทฺวยนิเทฺทโส

๑๐๘. กถํ ปริญฺญเฏฺฐ ปญฺญา ทุเกฺข ญาณํ, ปหานเฏฺฐ ปญฺญา สมุทเย ญาณํ, สจฺฉิกิริยเฏฺฐ ปญฺญา นิโรเธ ญาณํ, ภาวนเฏฺฐ ปญฺญา มเคฺค ญาณํ? ทุกฺขสฺส ปีฬนโฏฺฐ สงฺขตโฏฺฐ สนฺตาปโฏฺฐ วิปริณามโฏฺฐ ปริญฺญาตโฏฺฐ; สมุทยสฺส อายูหนโฏฺฐ นิทานโฏฺฐ สโญฺญคโฏฺฐ ปลิโพธโฏฺฐ ปหานโฏฺฐ; นิโรธสฺส นิสฺสรณโฏฺฐ วิเวกโฏฺฐ อสงฺขตโฏฺฐ อมตโฏฺฐ สจฺฉิกิริยโฏฺฐ; มคฺคสฺส นิยฺยานโฏฺฐ เหตุโฏฺฐ ทสฺสนโฏฺฐ อาธิปเตยฺยโฏฺฐ ภาวนโฏฺฐฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปริญฺญเฏฺฐ ปญฺญา ทุเกฺข ญาณํ, ปหานเฏฺฐ ปญฺญา สมุทเย ญาณํ, สจฺฉิกิริยเฏฺฐ ปญฺญา นิโรเธ ญาณํ, ภาวนเฏฺฐ ปญฺญา มเคฺค ญาณํ’’ฯ

๑๐๙. กถํ ทุเกฺข ญาณํ, ทุกฺขสมุทเย ญาณํ, ทุกฺขนิโรเธ ญาณํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํ? มคฺคสมงฺคิสฺส ญาณํ ทุเกฺข เปตํ ญาณํ, ทุกฺขสมุทเย เปตํ ญาณํ, ทุกฺขนิโรเธ เปตํ ญาณํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย เปตํ ญาณํฯ

ตตฺถ กตมํ ทุเกฺข ญาณํ? ทุกฺขํ อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา วิจโย ปวิจโย ธมฺมวิจโย สลฺลกฺขณา อุปลกฺขณา ปจฺจุปลกฺขณา ปณฺฑิจฺจํ โกสลฺลํ เนปุญฺญํ เวภพฺยา จินฺตา อุปปริกฺขา ภูริ เมธา ปริณายิกา วิปสฺสนา สมฺปชญฺญํ ปโตโท ปญฺญา ปญฺญินฺทฺริยํ ปญฺญาพลํ ปญฺญาสตฺถํ ปญฺญาปาสาโท ปญฺญาอาโลโก ปญฺญาโอภาโส ปญฺญาปโชฺชโต

ปญฺญารตนํ อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ – อิทํ วุจฺจติ ทุเกฺข ญาณํฯ ทุกฺขสมุทยํ อารพฺภ…เป…. ทุกฺขนิโรธํ อารพฺภ…เป…. ทุกฺขนิโรธคามินึ ปฏิปทํ อารพฺภ ยา อุปฺปชฺชติ ปญฺญา ปชานนา…เป…. อโมโห ธมฺมวิจโย สมฺมาทิฏฺฐิ – อิทํ วุจฺจติ ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ทุเกฺข ญาณํ, ทุกฺขสมุทเย ญาณํ , ทุกฺขนิโรเธ ญาณํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํ’’ฯ

สจฺจญาณจตุกฺกทฺวยนิเทฺทโส เตสฏฺฐิโมฯ

๖๔-๖๗. สุทฺธิกปฏิสมฺภิทาญาณนิเทฺทโส

๑๑๐. กถํ อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํ, นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํ? อเตฺถสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา, ธเมฺมสุ ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา, นิรุตฺตีสุ ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา, ปฏิภาเนสุ ญาณํ ปฏิภานปฏิสมฺภิทาฯ อตฺถนานเตฺต ปญฺญา อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ธมฺมนานเตฺต ปญฺญา ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํ, นิรุตฺตินานเตฺต ปญฺญา นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ปฏิภานนานเตฺต ปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํ, อตฺถววตฺถาเน ปญฺญา อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ธมฺมววตฺถาเน ปญฺญา ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํ นิรุตฺติววตฺถาเน ปญฺญา นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ปฏิภานววตฺถาเน ปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ

อตฺถสลฺลกฺขเณ ปญฺญา อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ธมฺมสลฺลกฺขเณ ปญฺญา ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํ, นิรุตฺติสลฺลกฺขเณ ปญฺญา นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ปฏิภานสลฺลกฺขเณ ปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ อตฺถูปลกฺขเณ ปญฺญา อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ธมฺมูปลกฺขเณ ปญฺญา ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํ, นิรุตฺตูปลกฺขเณ ปญฺญา นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ปฏิภานูปลกฺขเณ ปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ

อตฺถปฺปเภเท ปญฺญา อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ธมฺมปฺปเภเท ปญฺญา ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํ, นิรุตฺติปฺปเภเท ปญฺญา นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ปฏิภานปฺปเภเท ปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ อตฺถปฺปภาวเน ปญฺญา อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ธมฺมปฺปภาวเน ปญฺญา ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํ, นิรุตฺติปฺปภาวเน ปญฺญา นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ปฏิภานปฺปภาวเน ปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ

อตฺถโชตเน ปญฺญา อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ธมฺมโชตเน ปญฺญา ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํ, นิรุตฺติโชตเน ปญฺญา นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ปฏิภานโชตเน ปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ อตฺถวิโรจเน ปญฺญา อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ธมฺมวิโรจเน ปญฺญา ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํ, นิรุตฺติวิโรจเน ปญฺญา นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ปฏิภานวิโรจเน ปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ อตฺถปฺปกาสเน ปญฺญา อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ธมฺมปฺปกาสเน ปญฺญา ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํ, นิรุตฺติปฺปกาสเน ปญฺญา นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ปฏิภานปฺปกาสเน ปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํฯ ตํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ, ปชานนเฏฺฐน ปญฺญาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํ, นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํ, ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํ’’ฯ

สุทฺธิกปฏิสมฺภิทาญาณนิเทฺทโส สตฺตสฏฺฐิโมฯ

๖๘. อินฺทฺริยปโรปริยตฺตญาณนิเทฺทโส

๑๑๑. กตมํ **ตถาคตสฺส อินฺทฺริยปโรปริยตฺต ญาณํ?** อิธ ตถาคโต สเตฺต ปสฺสติ อปฺปรชเกฺข มหารชเกฺข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย อเปฺปกเจฺจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน อเปฺปกเจฺจ น ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโนฯ

อปฺปรชเกฺข มหารชเกฺขติ สโทฺธ ปุคฺคโล อปฺปรชโกฺข, อสฺสโทฺธ ปุคฺคโล มหารชโกฺขฯ อารทฺธวีริโย ปุคฺคโล อปฺปรชโกฺข, กุสีโต ปุคฺคโล มหารชโกฺขฯ อุปฏฺฐิตสฺสติ ปุคฺคโล อปฺปรชโกฺข, มุฏฺฐสฺสติ ปุคฺคโล มหารชโกฺขฯ สมาหิโต ปุคฺคโล อปฺปรชโกฺข, อสมาหิโต ปุคฺคโล มหารชโกฺขฯ ปญฺญวา ปุคฺคโล อปฺปรชโกฺข, ทุปฺปโญฺญ ปุคฺคโล มหารชโกฺขฯ

ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเยติ สโทฺธ ปุคฺคโล ติกฺขินฺทฺริโย, อสฺสโทฺธ ปุคฺคโล มุทินฺทฺริโยฯ อารทฺธวีริโย ปุคฺคโล ติกฺขินฺทฺริโย, กุสีโต ปุคฺคโล มุทินฺทฺริโยฯ อุปฏฺฐิตสฺสติ ปุคฺคโล ติกฺขินฺทฺริโย, มุฏฺฐสฺสติ ปุคฺคโล มุทินฺทฺริโยฯ สมาหิโต ปุคฺคโล ติกฺขินฺทฺริโย, อสมาหิโต ปุคฺคโล มุทินฺทฺริโยฯ ปญฺญวา ปุคฺคโล ติกฺขินฺทฺริโย, ทุปฺปโญฺญ ปุคฺคโล มุทินฺทฺริโยฯ

สฺวากาเร ทฺวากาเรติ สโทฺธ ปุคฺคโล สฺวากาโร, อสฺสโทฺธ ปุคฺคโล ทฺวากาโรฯ อารทฺธวีริโย ปุคฺคโล สฺวากาโร, กุสีโต ปุคฺคโล ทฺวากาโรฯ อุปฏฺฐิตสฺสติ ปุคฺคโล สฺวากาโร, มุฏฺฐสฺสติ ปุคฺคโล ทฺวากาโรฯ สมาหิโต ปุคฺคโล สฺวากาโร, อสมาหิโต ปุคฺคโล ทฺวากาโรฯ ปญฺญวา ปุคฺคโล สฺวากาโร, ทุปฺปโญฺญ ปุคฺคโล ทฺวากาโรฯ

สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเยติ สโทฺธ ปุคฺคโล สุวิญฺญาปโย, อสฺสโทฺธ ปุคฺคโล ทุวิญฺญาปโยฯ อารทฺธวีริโย ปุคฺคโล สุวิญฺญาปโย, กุสีโต ปุคฺคโล ทุวิญฺญาปโยฯ อุปฏฺฐิตสฺสติ ปุคฺคโล สุวิญฺญาปโย, มุฏฺฐสฺสติ ปุคฺคโล ทุวิญฺญาปโยฯ สมาหิโต ปุคฺคโล สุวิญฺญาปโย , อสมาหิโต ปุคฺคโล ทุวิญฺญาปโยฯ ปญฺญวา ปุคฺคโล สุวิญฺญาปโย, ทุปฺปโญฺญ ปุคฺคโล ทุวิญฺญาปโยฯ

อเปฺปกเจฺจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน, อเปฺปกเจฺจ น ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโนติ สโทฺธ ปุคฺคโล ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวี, อสฺสโทฺธ ปุคฺคโล น ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวีฯ อารทฺธวีริโย ปุคฺคโล ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวี, กุสีโต ปุคฺคโล น ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวีฯ อุปฏฺฐิตสฺสติ ปุคฺคโล ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวี, มุฏฺฐสฺสติ ปุคฺคโล น ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวีฯ สมาหิโต ปุคฺคโล ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวี, อสมาหิโต ปุคฺคโล น ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวีฯ ปญฺญวา ปุคฺคโล ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวี, ทุปฺปโญฺญ ปุคฺคโล น ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวีฯ

๑๑๒. **โลโก**ติ – ขนฺธโลโก, ธาตุโลโก, อายตนโลโก, วิปตฺติภวโลโก , วิปตฺติสมฺภวโลโก, สมฺปตฺติภวโลโก, สมฺปตฺติสมฺภวโลโกฯ

เอโก โลโก – สเพฺพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกาฯ เทฺว โลกา – นามญฺจ, รูปญฺจฯ ตโย โลกา – ติโสฺส เวทนาฯ จตฺตาโร โลกา – จตฺตาโร อาหาราฯ ปญฺจ โลกา – ปญฺจุปาทานกฺขนฺธาฯ ฉ โลกา – ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิฯ สตฺต โลกา – สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติโย ฯ อฏฺฐ โลกา – อฏฺฐ โลกธมฺมาฯ นว โลกา – นว สตฺตาวาสาฯ ทส โลกา – ทสายตนานิฯ ทฺวาทสโลกา – ทฺวาทสายตนานิฯ อฏฺฐารส โลกา – อฏฺฐารส ธาตุโยฯ

วชฺชนฺติ สเพฺพ กิเลสา วชฺชา, สเพฺพ ทุจฺจริตา วชฺชา, สเพฺพ อภิสงฺขารา วชฺชา, สเพฺพ ภวคามิกมฺมา วชฺชาฯ อิติ อิมสฺมิญฺจ โลเก อิมสฺมิญฺจ วเชฺช ติพฺพา ภยสญฺญา ปจฺจุปฏฺฐิตา

โหติ, เสยฺยถาปิ อุกฺขิตฺตาสิเก วธเกฯ อิเมหิ ปญฺญาสาย อากาเรหิ อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ชานาติ ปสฺสติ อญฺญาติ ปฏิวิชฺฌติ – อิทํ ตถาคตสฺส อินฺทฺริยปโรปริยเตฺต ญาณํฯ

อินฺทฺริยปโรปริยตฺตญาณนิเทฺทโส อฏฺฐสฏฺฐิโมฯ

๖๙. อาสยานุสยญาณนิเทฺทโส

๑๑๓. กตมํ ตถาคตสฺส สตฺตานํ อาสยานุสเย ญาณํ? อิธ ตถาคโต สตฺตานํ อาสยํ ชานาติ, อนุสยํ ชานาติ, จริตํ ชานาติ , อธิมุตฺตึ ชานาติ, ภพฺพาภเพฺพ สเตฺต ปชานาติฯ กตโม [กตโม จ (สฺยา. ก.)] สตฺตานํ อาสโย? ‘‘สสฺสโต โลโก’’ติ วา, ‘‘อสสฺสโต โลโก’’ติ วา, ‘‘อนฺตวา โลโก’’ติ วา, ‘‘อนนฺตวา โลโก’’ติ วา, ‘‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’’นฺติ วา, ‘‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’’นฺติ วา, ‘‘โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ วา, ‘‘น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ วา, ‘‘โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ วา, ‘‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ วาฯ อิติ ภวทิฏฺฐิสนฺนิสฺสิตา วา สตฺตา โหนฺติ วิภวทิฏฺฐิสนฺนิสฺสิตา วาฯ

เอเต วา ปน อุโภ อเนฺต อนุปคมฺม อิทปฺปจฺจยตาปฏิจฺจสมุปฺปเนฺนสุ ธเมฺมสุ อนุโลมิกา ขนฺติ ปฏิลทฺธา โหติ, ยถาภูตํ วา ญาณํฯ กามํ เสวนฺตเญฺญว ชานาติ – ‘‘อยํ ปุคฺคโล กามครุโก กามาสโย กามาธิมุโตฺต’’ติฯ กามํ เสวนฺตเญฺญว ชานาติ – ‘‘อยํ ปุคฺคโล เนกฺขมฺมครุโก เนกฺขมฺมาสโย เนกฺขมฺมาธิมุโตฺต’’ติฯ เนกฺขมฺมํ เสวนฺตเญฺญว ชานาติ – ‘‘อยํ ปุคฺคโล (เนกฺขมฺมครุโก เนกฺขมฺมาสโย เนกฺขมฺมาธิมุโตฺต’’ติฯ เนกฺขมฺมํ เสวนฺตเญฺญว ชานาติ – ‘‘อยํ ปุคฺคโล กามครุโก กามาสโย กามาธิมุโตฺต’’ติฯ พฺยาปาทํ เสวนฺตเญฺญว ชานาติ) [( ) เอตฺถนฺตเร ปาฐา นตฺถิ สฺยามโปตฺถเก, เอวมุปริปิ] – ‘‘อยํ ปุคฺคโล พฺยาปาทครุโก พฺยาปาทาสโย พฺยาปาทาธิมุโตฺต’’ติฯ พฺยาปาทํ เสวนฺตเญฺญว ชานาติ – ‘‘อยํ ปุคฺคโล (อพฺยาปาทครุโก อพฺยาปาทาสโย อพฺยาปาทาธิมุโตฺต’’ติฯ อพฺยาปาทํ เสวนฺตเญฺญว ชานาติ – ‘‘อยํ ปุคฺคโล อพฺยาปาทครุโก อพฺยาปาทาสโย อพฺยาปาทาธิมุโตฺต’’ติฯ อพฺยาปาทํ เสวนฺตเญฺญว ชานาติ – ‘‘อยํ ปุคฺคโล พฺยาปาทครุโก พฺยาปาทาสโย พฺยาปาทาธิมุโตฺต’’ติฯ ถินมิทฺธํ เสวนฺตเญฺญว ชานาติ) – ‘‘อยํ ปุคฺคโล ถินมิทฺธครุโก ถินมิทฺธาสโย ถินมิทฺธาธิมุโตฺต’’ติฯ ถินมิทฺธํ เสวนฺตเญฺญว ชานาติ – ‘‘อยํ ปุคฺคโล อาโลกสญฺญาครุโก อาโลกสญฺญาสโย อาโลกสญฺญาธิมุโตฺต’’ติฯ อาโลกสญฺญํ เสวนฺตเญฺญว ชานาติ – ‘‘อยํ ปุคฺคโล (อาโลกสญฺญาครุโก อาโลกสญฺญาสโย อาโลกสญฺญาธิมุโตฺต’’ติฯ อาโลกสญฺญํ เสวนฺตเญฺญว ชานาติ – ‘‘อยํ ปุคฺคโล ถินมิทฺธครุโก ถินมิทฺธาสโย ถินมิทฺธาธิมุโตฺต’’ติฯ) อยํ สตฺตานํ อาสโยฯ

๑๑๔. กตโม จ สตฺตานํ อนุสโย? สตฺตานุสยา – กามราคานุสโย, ปฏิฆานุสโย, มานานุสโย, ทิฏฺฐานุสโย, วิจิกิจฺฉานุสโย, ภวราคานุสโย , อวิชฺชานุสโยฯ ยํ โลเก ปิยรูปํ สาตรูปํ, เอตฺถ สตฺตานํ กามราคานุสโย อนุเสติฯ ยํ โลเก อปฺปิยรูปํ อสาตรูปํ , เอตฺถ สตฺตานํ ปฏิฆานุสโย อนุเสติฯ อิติ อิเมสุ ทฺวีสุ ธเมฺมสุ อวิชฺชา อนุปติตา, ตเทกโฏฺฐ มาโน จ ทิฏฺฐิ จ วิจิกิจฺฉา จ ทฏฺฐพฺพาฯ อยํ สตฺตานํ อนุสโยฯ

กตมญฺจ สตฺตานํ จริตํ? ปุญฺญาภิสงฺขาโร อปุญฺญาภิสงฺขาโร อาเนญฺชาภิสงฺขาโร ปริตฺตภูมโก วา มหาภูมโก วาฯ อิทํ สตฺตานํ จริตํฯ

๑๑๕. กตมา จ สตฺตานํ อธิมุตฺติ? สนฺติ สตฺตา หีนาธิมุตฺติกา, สนฺติ สตฺตา ปณีตาธิมุตฺติกาฯ หีนาธิมุตฺติกา สตฺตา หีนาธิมุตฺติเก สเตฺต เสวนฺติ ภชนฺติ ปยิรุปาสนฺติฯ ปณีตาธิมุตฺติกา สตฺตา ปณีตาธิมุตฺติเก สเตฺต เสวนฺติ ภชนฺติ ปยิรุปาสนฺติฯ อตีตมฺปิ อทฺธานํ หีนาธิมุตฺติกา สตฺตา หีนาธิมุตฺติเก สเตฺต เสวิํสุ ภชิํสุ ปยิรุปาสิํสุ; ปณีตาธิมุตฺติกา สตฺตา ปณีตาธิมุตฺติเก สเตฺต เสวิํสุ ภชิํสุ ปยิรุปาสิํสุฯ อนาคตมฺปิ อทฺธานํ หีนาธิมุตฺติกา สตฺตา หีนาธิมุตฺติเก สเตฺต เสวิสฺสนฺติ ภชิสฺสนฺติ ปยิรุปาสิสฺสนฺติ; ปณีตาธิมุตฺติกา สตฺตา ปณีตาธิมุตฺติเก สเตฺต เสวิสฺสนฺติ ภชิสฺสนฺติ ปยิรุปาสิสฺสนฺติฯ อยํ สตฺตานํ อธิมุตฺติฯ

กตเม สตฺตา อภพฺพา? เย เต สตฺตา กมฺมาวรเณน สมนฺนาคตา, กิเลสาวรเณน สมนฺนาคตา, วิปากาวรเณน สมนฺนาคตา , อสฺสทฺธา อจฺฉนฺทิกา ทุปฺปญฺญา, อภพฺพา นิยามํ โอกฺกมิตุํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ สมฺมตฺตํ – อิเม เต สตฺตา อภพฺพาฯ

กตเม สตฺตา ภพฺพา? เย เต สตฺตา น กมฺมาวรเณน สมนฺนาคตา, น กิเลสาวรเณน สมนฺนาคตา, น วิปากาวรเณน สมนฺนาคตา, สทฺธา ฉนฺทิกา ปญฺญวโนฺต, ภพฺพา นิยามํ โอกฺกมิตุํ กุสเลสุ ธเมฺมสุ สมฺมตฺตํ – อิเม เต สตฺตา ภพฺพาฯ อิทํ ตถาคตสฺส สตฺตานํ อาสยานุสเย ญาณํฯ

อาสยานุสยญาณนิเทฺทโส นวสฎฺฐิโมฯ

๗๐. ยมกปาฎิหีรญาณนิเทฺทโส

๑๑๖. กตมํ **ตถาคตสฺส ยมกปาฎิหีเร ญาณํ?** อิธ ตถาคโต ยมกปาฎิหีรํ กโรติ อสาธารณํ สาวเกหิฯ อุปริมกายโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, เหฎฺฐิมกายโต อุทกธารา ปวตฺตติ; เหฎฺฐิมกายโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, อุปริมกายโต อุทกธารา ปวตฺตติ; ปุรตฺถิมกายโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, ปจฺฉิมกายโต อุทกธารา ปวตฺตติ; ปจฺฉิมกายโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, ปุรตฺถิมกายโต อุทกธารา ปวตฺตติ; ทกฺขิณอกฺขิโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, วามอกฺขิโต อุทกธารา ปวตฺตติ; วามอกฺขิโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, ทกฺขิณอกฺขิโต อุทกธารา ปวตฺตติ; ทกฺขิณกณฺณโสตโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, วามกณฺณโสตโต อุทกธารา ปวตฺตติ; วามกณฺณโสตโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, ทกฺขิณกณฺณโสตโต อุทกธารา ปวตฺตติ; ทกฺขิณนาสิกาโสตโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, วามนาสิกาโสตโต อุทกธารา ปวตฺตติ; วามนาสิกาโสตโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, ทกฺขิณนาสิกาโสตโต อุทกธารา ปวตฺตติ; ทกฺขิณอํสกูฎโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, วามอํสกูฎโต อุทกธารา ปวตฺตติ; วามอํสกูฎโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, ทกฺขิณอํสกูฎโต อุทกธารา ปวตฺตติ; ทกฺขิณหตฺถโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, วามหตฺถโต อุทกธารา ปวตฺตติ; วามหตฺถโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, ทกฺขิณหตฺถโต อุทกธารา ปวตฺตติ; ทกฺขิณปสฺสโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, วามปสฺสโต อุทกธารา ปวตฺตติ; วามปสฺสโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, ทกฺขิณปสฺสโต อุทกธารา ปวตฺตติ; ทกฺขิณปาทโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ , วามปาทโต อุทกธารา ปวตฺตติ; วามปาทโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, ทกฺขิณปาทโต อุทกธารา ปวตฺตติ; องฺคุลงฺคุเลหิ อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, องฺคุลนฺตริกาหิ อุทกธารา ปวตฺตติ; องฺคุลนฺตริกาหิ อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, องฺคุลงฺคุเลหิ อุทกธารา ปวตฺตติ; เอเกกโลมโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, เอเกกโลมโต อุทกธารา ปวตฺตติ; โลมกูปโต โลมกูปโต อคฺคิกฺขโนฺธ ปวตฺตติ, โลมกูปโต โลมกูปโต อุทกธารา ปวตฺตติฯ

ฉนฺนํ วณฺณานํ – นีลานํ, ปีตกานํ, โลหิตกานํ, โอทาตานํ, มญฺชิฏฺฐานํ [มเญฺชฏฺฐานํ (สฺยา. ก.)], ปภสฺสรานํ ภควา จงฺกมติ, นิมฺมิโต ติฏฺฐติ วา นิสีทติ วา เสยฺยํ วา กปฺเปติฯ ภควา ติฏฺฐติ, นิมฺมิโต จงฺกมติ วา นิสีทติ วา เสยฺยํ วา กปฺเปติฯ ภควา นิสีทติ, นิมฺมิโต จงฺกมติ วา ติฏฺฐติ วา เสยฺยํ วา กปฺเปติฯ ภควา เสยฺยํ กปฺเปติ, นิมฺมิโต จงฺกมติ วา ติฏฺฐติ วา นิสีทติ วาฯ นิมฺมิโต จงฺกมติ, ภควา ติฏฺฐติ วา นิสีทติ วา เสยฺยํ วา กปฺเปติฯ นิมฺมิโต ติฏฺฐติ, ภควา จงฺกมติ วา นิสีทติ วา เสยฺยํ วา กปฺเปติฯ นิมฺมิโต นิสีทติ, ภควา จงฺกมติ วา ติฏฺฐติ วา เสยฺยํ วา กปฺเปติฯ นิมฺมิโต เสยฺยํ กปฺเปติ, ภควา จงฺกมติ วา ติฏฺฐติ วา นิสีทติ วาฯ อิทํ ตถาคตสฺส ยมกปาฏิหีเร ญาณํฯ

ยมกปาฏิหีรญาณนิเทฺทโส สตฺตติโมฯ

๗๑. มหากรุณาญาณนิเทฺทโส

๑๑๗. กตมํ **ตถาคตสฺส มหากรุณาสมาปตฺติยา ญาณํ?** พหุเกหิ อากาเรหิ ปสฺสนฺตานํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ สเตฺตสุ มหากรุณา โอกฺกมติฯ อาทิโตฺต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ สเตฺตสุ มหากรุณา โอกฺกมติฯ อุยฺยุโตฺต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ สเตฺตสุ มหากรุณา โอกฺกมติฯ ปยาโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ สเตฺตสุ มหากรุณา โอกฺกมติฯ กุมฺมคฺคปฺปฏิปโนฺน [กุมฺมคฺคํ ปฏิปโนฺน (สฺยา.)] โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ สเตฺตสุ มหากรุณา โอกฺกมติฯ อุปนียติ โลโก อทฺธุโวติ – ปสฺสนฺตานํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ สเตฺตสุ มหากรุณา โอกฺกมติฯ อตาโณ [อตฺตาโณ (สฺยา.)] โลโก อนภิสฺสโรติ – ปสฺสนฺตานํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ สเตฺตสุ มหากรุณา โอกฺกมติฯ อสฺสโก โลโก , สพฺพํ ปหาย คมนียนฺติ – ปสฺสนฺตานํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ สเตฺตสุ มหากรุณา โอกฺกมติฯ อูโน โลโก อตีโต ตณฺหาทาโสติ – ปสฺสนฺตานํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ สเตฺตสุ มหากรุณา โอกฺกมติฯ อตายโน โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. อเลโณ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ …เป…. อสรโณ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. อสรณีภูโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป….ฯ

อุทฺธโต โลโก อวูปสโนฺตติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. สสโลฺล โลกสนฺนิวาโส, วิโทฺธ ปุถุสเลฺลหิ; ตสฺส นตฺถโญฺญ โกจิ สลฺลานํ อุทฺธตา, อญฺญตฺร มยาติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. อวิชฺชนฺธการาวรโณ โลกสนฺนิวาโส อณฺฑภูโต กิเลสปญฺชรปกฺขิโตฺต; ตสฺส นตฺถโญฺญ โกจิ อาโลกํ ทเสฺสตา, อญฺญตฺร มยาติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. อวิชฺชาคโต โลกสนฺนิวาโส อณฺฑภูโต ปริโยนโทฺธ ตนฺตากุลกชาโต [ตนฺตากุลชาโต (สฺยา.)] กุลาคณฺฑิกชาโต [คุฬาคุณฺฐิกชาโต (สฺยา.), คุลาคุณฺฑิกชาโต (ก. สี. อฏฺฐ.) ที. นิ. ๒.๙๕ ปสฺสิตพฺพา] มุญฺชปพฺพชภูโต อปายํ ทุคฺคตึ วินิปาตํ สํสารํ นาติวตฺตตีติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. อวิชฺชาวิสโทสสํลิโตฺต โลกสนฺนิวาโส กิเลสกลลีภูโตติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ราคโทสโมหชฏาชฏิโต โลกสนฺนิวาโส; ตสฺส นตฺถโญฺญ โกจิ ชฏํ วิชเฏตา, อญฺญตฺร มยาติ – ปสฺสนฺตานํ…เป….ฯ

ตณฺหาสงฺฆาฏปฏิมุโกฺก โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ตณฺหาชาเลน โอตฺถโฏ [โอตฺถโต (ก.)] โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ตณฺหาโสเตน วุยฺหติ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ตณฺหาสโญฺญชเนน สญฺญุโตฺต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ตณฺหานุสเยน อนุสโฏ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ตณฺหาสนฺตาเปน สนฺตปฺปติ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ตณฺหาปริฬาเหน ปริฑยฺหติ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป….ฯ

ทิฏฺฐิสงฺฆาฏปฏิมุกฺโก โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ทิฏฺฐิชาเลน โอตฺถโฏ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ทิฏฺฐิโสเตน วุยฺหติ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ทิฏฺฐิสโญฺญชเนน สญฺญุตฺโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ทิฏฺฐานุสเยน อนุสโฏ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ทิฏฺฐิสนฺตาเปน สนฺตปฺปติ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ทิฏฺฐิปริฬาเหน ปริฑยฺหติ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป….ฯ

ชาติยา อนุคโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ชราย อนุสโฏ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. พฺยาธินา อภิภูโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ …เป…. มรเณน อพฺภาหโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ทุเกฺข ปติฏฺฐิโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป….ฯ

ตณฺหาย อุฑฺฑิโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ชราปาการปริกฺขิโตฺต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. มจฺจุปาเสน ปริกฺขิโตฺต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. มหาพนฺธนพโนฺธ โลกสนฺนิวาโส – ราคพนฺธเนน โทสพนฺธเนน โมหพนฺธเนน มานพนฺธเนน ทิฏฺฐิพนฺธเนน กิเลสพนฺธเนน ทุจฺจริตพนฺธเนน; ตสฺส นตฺถโญฺญ โกจิ พนฺธนํ โมเจตา, อญฺญตฺร มยาติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. มหาสมฺพาธปฺปฏิปโนฺน โลกสนฺนิวาโส; ตสฺส นตฺถโญฺญ โกจิ โอกาสํ ทเสฺสตา, อญฺญตฺร มยาติ – ปสฺสนฺตานํ… มหาปลิโพเธน ปลิพุโทฺธ โลกสนฺนิวาโส; ตสฺส นตฺถโญฺญ โกจิ ปลิโพธํ เฉตา, อญฺญตฺร มยาติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. มหาปปาเต ปติโต โลกสนฺนิวาโส; ตสฺส นตฺถโญฺญ โกจิ ปปาตา อุทฺธตา, อญฺญตฺร มยาติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. มหากนฺตารปฺปฏิปโนฺน โลกสนฺนิวาโส; ตสฺส นตฺถโญฺญ โกจิ กนฺตารํ ตาเรตา, อญฺญตฺร มยาติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. มหาสํสารปฺปฏิปโนฺน โลกสนฺนิวาโส; ตสฺส นตฺถโญฺญ โกจิ สํสารา โมเจตา, อญฺญตฺร มยาติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. มหาวิทุเคฺค สมฺปริวตฺตติ โลกสนฺนิวาโส; ตสฺส นตฺถโญฺญ โกจิ วิทุคฺคา อุทฺธตา, อญฺญตฺร มยาติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. มหาปลิเป [มหาปเลฺลเป (สฺยา.)] ปลิปโนฺน โลกสนฺนิวาโส ; ตสฺส นตฺถโญฺญ โกจิ ปลิปา อุทฺธตา, อญฺญตฺร มยาติ – ปสฺสนฺตานํ…เป….ฯ

อพฺภาหโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. อาทิโตฺต โลกสนฺนิวาโส – ราคคฺคินา โทสคฺคินา โมหคฺคินา ชาติยา ชราย มรเณน โสเกหิ ปริเทเวหิ ทุเกฺขหิ โทมนเสฺสหิ อุปายาเสหิ; ตสฺส นตฺถโญฺญ โกจิ นิพฺพาเปตา, อญฺญตฺร มยาติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. อุนฺนีตโก โลกสนฺนิวาโส หญฺญติ นิจฺจมตาโณ ปตฺตทโณฺฑ ตกฺกโรติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. วชฺชพนฺธนพโทฺธ โลกสนฺนิวาโส อาฆาตนปจฺจุปฏฺฐิโต; ตสฺส นตฺถโญฺญ โกจิ พนฺธนํ โมเจตา, อญฺญตฺร มยาติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. อนาโถ โลกสนฺนิวาโส ปรมการุญฺญปฺปโตฺต; ตสฺส นตฺถโญฺญ โกจิ ตาเยตา, อญฺญตฺร มยาติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ทุกฺขาภิตุโนฺน [ทุกฺขาภิตุโณฺณ (ก.)] โลกสนฺนิวาโส จิรรตฺตํ ปีฬิโตติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. คธิโต โลกสนฺนิวาโส นิจฺจํ ปิปาสิโตติ – ปสฺสนฺตานํ…เป….ฯ

อโนฺธ โลกสนฺนิวาโส อจกฺขุโกติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. หตเนโตฺต โลกสนฺนิวาโส อปริณายโกติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. วิปถปกฺขโนฺท [วิปถํ ปกฺขโนฺต (สฺยา.)] โลกสนฺนิวาโส อญฺชสาปรโทฺธ; ตสฺส นตฺถโญฺญ โกจิ อริยปถํ อาเนตา, อญฺญตฺร มยาติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. มโหฆปกฺขโนฺท โลกสนฺนิวาโส; ตสฺส นตฺถโญฺญ โกจิ โอฆา อุทฺธตา, อญฺญตฺร มยาติ – ปสฺสนฺตานํ…เป….ฯ

๑๑๘. ทฺวีหิ ทิฏฺฐิคเตหิ ปริยุฏฺฐิโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ตีหิ ทุจฺจริเตหิ วิปฺปฏิปนฺโน โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. จตูหิ โยเคหิ ยุตฺโต โลกสนฺนิวาโส จตุโยคโยชิโตติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. จตูหิ คเนฺถหิ [คเณฺฐหิ (สฺยา.)] คนฺถิโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. จตูหิ อุปาทาเนหิ อุปาทิยติ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป.… ปญฺจคติสมารุโฬฺห โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ปญฺจหิ กามคุเณหิ รชฺชติ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ปญฺจหิ นีวรเณหิ โอตฺถโฏ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ฉหิ วิวาทมูเลหิ วิวทติ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ฉหิ ตณฺหากาเยหิ รชฺชติ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ฉหิ ทิฏฺฐิคเตหิ ปริยุฏฺฐิโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ …เป…. สตฺตหิ อนุสเยหิ อนุสโฏ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. สตฺตหิ สโญฺญชเนหิ สญฺญุตฺโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. สตฺตหิ มาเนหิ อุนฺนโต [อุณฺณโต (สฺยา. ก.)] โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. อฏฺฐหิ โลกธมฺมหิ สมฺปริวตฺตติ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. อฏฺฐหิ มิจฺฉเตฺตหิ นิยฺยาโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. อฏฺฐหิ ปุริสโทเสหิ ทุสฺสติ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. นวหิ อาฆาตวตฺถูหิ อาฆาติโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ …เป…. นววิธมาเนหิ อุนฺนโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. นวหิ ตณฺหามูลเกหิ ธมฺมหิ รชฺชติ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ทสหิ กิเลสวตฺถูหิ กิลิสฺสติ โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ทสหิ อาฆาตวตฺถูหิ อาฆาติโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ทสหิ อกุสลกมฺมปเถหิ สมนฺนาคโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ทสหิ สโญฺญชเนหิ สญฺญุโตฺต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ทสหิ มิจฺฉเตฺตหิ นิยฺยาโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป.… ทสวตฺถุกาย มิจฺฉาทิฏฺฐิยา สมนฺนาคโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. ทสวตฺถุกาย อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา สมนฺนาคโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ…เป…. อฏฺฐสตตณฺหาปปญฺจสเตหิ ปปญฺจิโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ สเตฺตสุ มหากรุณา โอกฺกมติฯ ทฺวาสฏฺฐิยา ทิฏฺฐิคเตหิ ปริยุฏฺฐิโต โลกสนฺนิวาโสติ – ปสฺสนฺตานํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ สเตฺตสุ มหากรุณา โอกฺกมติฯ

อหญฺจมฺหิ ติโณฺณ, โลโก จ อติโณฺณ อหํ จมฺหิ มุโตฺต, โลโก จ อมุโตฺต; อหญฺจมฺหิ ทโนฺต, โลโก จ อทโนฺต; อหํ จมฺหิ สโนฺต, โลโก จ อสโนฺต; อหํ จมฺหิ อสฺสโตฺถ, โลโก จ อนสฺสโตฺถ; อหํ จมฺหิ ปรินิพฺพุโต, โลโก จ อปรินิพฺพุโต; ปโหมิ ขฺวาหํ ติโณฺณ ตาเรตุํ, มุโตฺต โมเจตุํ, ทโนฺต ทเมตุํ, สโนฺต สเมตุํ, อสฺสโตฺถ อสฺสาเสตุํ, ปรินิพฺพุโต ปเร จ ปรินิพฺพาเปตุนฺติ – ปสฺสนฺตานํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ สเตฺตสุ มหากรุณา โอกฺกมติฯ อิทํ ตถาคตสฺส มหากรุณาสมาปตฺติยา ญาณํฯ

มหากรุณาญาณนิเทฺทโส เอกสตฺตติโมฯ

๗๒-๗๓. สพฺพญฺญุตญาณนิเทฺทโส

๑๑๙. กตมํ **ตถาคตสฺส สพฺพญฺญุตญฺญาณํ?** สพฺพํ สงฺขตมสงฺขตํ อนวเสสํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํ [อนาวรณํ ญาณํ (สฺยา.) เอวมุปริปิ]ฯ

๑๒๐. อตีตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ อนาคตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณ

ญาณํฯ ปจฺจุปฺปนฺนํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ

จกฺขุ เจว รูปา จ, เอวํ ตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ โสตญฺจ สทฺทา จ...เป.... ฆานญฺจ คนฺธา จ... ชิวฺหา เจว รสา จ... กาโย เจว โผฏฺฐพฺพา จ... มโน เจว ธมฺมา จ, เอวํ ตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ

ยาวตา อนิจฺจฏฺฐํ ทุกฺขฏฺฐํ อนตฺตฏฺฐํ, ตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ ยาวตา รูปสฺส อนิจฺจฏฺฐํ ทุกฺขฏฺฐํ อนตฺตฏฺฐํ, ตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ ยาวตา เวทนาย...เป.... ยาวตา สญฺญาย...เป.... ยาวตา สงฺขารานํ...เป.... ยาวตา วิญฺญาณสฺส ...เป.... ยาวตา จกฺขุสฺส...เป.... ชรามรณสฺส อนิจฺจฏฺฐํ ทุกฺขฏฺฐํ อนตฺตฏฺฐํ, ตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ

ยาวตา อภิญฺญาย อภิญฺญฏฺฐํ, ตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ ยาวตา ปริญฺญาย ปริญฺญฏฺฐํ...เป.... ยาวตา ปหานสฺส [ปหานาย (สฺยา.)] ปหานฏฺฐํ...เป.... ยาวตา ภาวนาย ภาวนฏฺฐํ...เป.... ยาวตา สจฺฉิกิริยาย สจฺฉิกิริยฏฺฐํ, ตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ

ยาวตา ขนฺธานํ ขนฺธฏฺฐํ, ตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ ยาวตา ธาตูนํ ธาตฺวฏฺฐํ...เป.... ยาวตา อายตนานํ อายตนฏฺฐํ...เป.... ยาวตา สงฺขตานํ สงฺขตฏฺฐํ...เป.... ยาวตา อสงฺขตสฺส อสงฺขตฏฺฐํ, ตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ

ยาวตา กุสเล ธมฺเม, สพฺพํ [สเพฺพ (อฏฺฐกถา)] ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ ยาวตา อกุสเล ธมฺเม...เป.... ยาวตา อพฺยากเต ธมฺเม... ยาวตา กามาวจเร ธมฺเม... ยาวตา รูปาวจเร ธมฺเม... ยาวตา อรูปาวจเร ธมฺเม... ยาวตา อปริยาปนฺเน ธมฺเม, สพฺพํ [สเพฺพ (อฏฺฐกถา)] ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ

ยาวตา ทุกฺขสฺส ทุกฺขฏฺฐํ, ตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ ยาวตา สมุทยสฺส สมุทยฏฺฐํ...เป.... ยาวตา นิโรธสฺส นิโรธฏฺฐํ...เป.... ยาวตา มคฺคสฺส มคฺคฏฺฐํ, ตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ

ยาวตา อตฺถปฏิสมฺภิทาย อตฺถปฏิสมฺภิทฏฺฐํ, ตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ ยาวตา ธมฺมปฏิสมฺภิทาย ธมฺมปฏิสมฺภิทฏฺฐํ...เป.... ยาวตา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทาย นิรุตฺติปฏิสมฺภิทฏฺฐํ...เป.... ยาวตา ปฏิภานปฏิสมฺภิทาย ปฏิภานปฏิสมฺภิทฏฺฐํ, ตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ

ยาวตา อินฺทฺริยปโรปริยตฺตญาณํ, ตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ ยาวตา สตฺตานํ อาสยานุสเย ญาณํ…เป…. ยาวตา ยมกปาฏิหีเร ญาณํ…เป…. ยาวตา มหากรุณาสมาปตฺติยา ญาณํ, ตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ

ยาวตา สเทวกสฺส โลกสฺส สมารกสฺส สพฺรหฺมกสฺส สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา, ตํ สพฺพํ ชานาตีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ

๑๒๓. น ตสฺส อทฺทิฏฺฐมิธตฺถิ กิญฺจิ, อโถ อวิญฺญาตมชานิตพฺพํฯ

สพฺพํ อภิญฺญาสิ ยทตฺถิ เนยฺยํ, ตถาคโต เตน สมนฺตจกฺขูติ [มหานิ. ๑๕๖; จูฬนิ. โมฆราชมาณวปุจฺฉานิเทฺทส ๘๕]ฯ

สมนฺตจกฺขูติ เกนเฏฺฐน สมนฺตจกฺขุ? จุทฺทส พุทฺธญาณานิฯ ทุเกฺข ญาณํ พุทฺธญาณํ, ทุกฺขสมุทเย ญาณํ พุทฺธญาณํ, ทุกฺขนิโรเธ ญาณํ พุทฺธญาณํ, ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย ญาณํ พุทฺธญาณํ, อตฺถปฏิสมฺภิเท ญาณํ พุทฺธญาณํ, ธมฺมปฏิสมฺภิเท ญาณํ พุทฺธญาณํ, นิรุตฺติปฏิสมฺภิเท ญาณํ พุทฺธญาณํ, ปฏิภานปฏิสมฺภิเท ญาณํ พุทฺธญาณํ, อินฺทฺริยปโรปริยเตฺต ญาณํ พุทฺธญาณํ, สตฺตานํ อาสยานุสเย ญาณํ พุทฺธญาณํ, ยมกปาฏิหีเร ญาณํ พุทฺธญาณํ, มหากรุณาสมาปตฺติยา ญาณํ พุทฺธญาณํ, สพฺพญฺญุตญฺญาณํ พุทฺธญาณํ, อนาวรณญาณํ พุทฺธญาณํ – อิมานิ จุทฺทส พุทฺธญาณานิฯ อิเมสํ จุทฺทสนฺนํ พุทฺธญาณานํ อฎฺฐ ญาณานิ สาวกสาธารณานิ; ฉ ญาณานิ อสาธารณานิ สาวเกหิฯ

ยาวตา ทุกฺขสฺส ทุกฺขเฎฺฐ, สโพฺพ ญาโต; อญฺญาโต ทุกฺขเฎฺฐ นตฺถีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ ยาวตา ทุกฺขสฺส ทุกฺขเฎฺฐ, สโพฺพ ญาโต, สโพฺพ ทิเฎฺฐ, สโพฺพ วิทิโต, สโพฺพ สจฺฉิกโต, สโพฺพ ผสฺสิโต ปญฺญาย; อผสฺสิโต ปญฺญาย ทุกฺขเฎฺฐ นตฺถีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ ยาวตา สมุทยสฺส สมุทยเฎฺฐ…เป…. ยาวตา นิโรธสฺส นิโรธเฎฺฐ… ยาวตา มคฺคสฺส มคฺคเฎฺฐ…เป…. ยาวตา อตฺถปฏิสมฺภิทาย อตฺถปฏิสมฺภิทเฎฺฐ… ยาวตา ธมฺมปฏิสมฺภิทาย ธมฺมปฏิสมฺภิทเฎฺฐ… ยาวตา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทาย นิรุตฺติปฏิสมฺภิทเฎฺฐ… ยาวตา ปฏิภานปฏิสมฺภิทาย ปฏิภานปฏิสมฺภิทเฎฺฐ, สโพฺพ ญาโต, สโพฺพ ทิเฎฺฐ, สโพฺพ วิทิโต , สโพฺพ สจฺฉิกโต, สโพฺพ ผสฺสิโต ปญฺญาย; อผสฺสิโต ปญฺญาย ปฏิภานปฏิสมฺภิทเฎฺฐ นตฺถีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ

ยาวตา อินฺทฺริยปโรปริยตฺตญาณํ…เป…. ยาวตา สตฺตานํ อาสยานุสเย ญาณํ… ยาวตา ยมกปาฏิหีเร ญาณํ… ยาวตา มหากรุณาสมาปตฺติยา ญาณํ; สพฺพ ญาตํ, สพฺพํ ทิฏฺฐํ, สพฺพํ วิทิตํ, สพฺพํ สจฺฉิกตํ, สพฺพํ ผสฺสิตํ ปญฺญาย; อผสฺสิตํ ปญฺญาย มหากรุณาสมาปตฺติยา ญาณํ นตฺถีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ

ยาวตา สเทวกสฺส โลกสฺส สมารกสฺส สพฺรหฺมกสฺส สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา, สพฺพํ ญาตํ, สพฺพํ ทิฏฺฐํ, สพฺพํ วิทิตํ, สพฺพํ สจฺฉิกตํ, สพฺพํ ผสฺสิตํ ปญฺญาย; อผสฺสิตํ ปญฺญาย นตฺถีติ – สพฺพญฺญุตญฺญาณํฯ ตตฺถ อาวรณํ นตฺถีติ – อนาวรณญาณํฯ

น ตสฺส อทฺทิฏฺฐมิธตฺถิ กิญฺจิ, อโถ อวิญฺญาตมชานิตพฺพํ;
สพฺพํ อภิญฺญาสิ ยทตฺถิ เนยฺยํ, ตถาคโต เตน สมนฺตจกฺขูติฯ

สพฺพญฺญุตญาณนิทฺเทโส เตสตฺตติโมฯ

ญาณกถา นิฏฺฐิตาฯ

๒. ทิฏฺฐิกถา

๑๒๒. กา ทิฏฺฐิ, กติ ทิฏฺฐิฏฺฐานานิ, กติ ทิฏฺฐิปริยุฏฺฐานานิ, กติ ทิฏฺฐิโย, กติ ทิฏฺฐาภินิเวสา, กตโม ทิฏฺฐิฏฺฐานสมุคฺฆาโตติ?

[๑] **กา ทิฏฺฐีติ** อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ [๒] **กติ ทิฏฺฐิฏฺฐานานีติ** อฏฺฐ ทิฏฺฐิฏฺฐานานิฯ [๓] **กติ ทิฏฺฐิปริยุฏฺฐานานีติ** อฏฺฐารส ทิฏฺฐิปริยุฏฺฐานานิฯ [๔] **กติ ทิฏฺฐิโยติ** โสฬส ทิฏฺฐิโยฯ [๕] **กติ ทิฏฺฐาภินิเวสาติ** ตีณิ สตํ ทิฏฺฐาภินิเวสาฯ [๖] **กตโม ทิฏฺฐิฏฺฐานสมุคฺฆาโตติ** โสตาปตฺติมคฺโค ทิฏฺฐิฏฺฐานสมุคฺฆาโต ฯ

๑๒๓. กถํ **อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิ?** [กติ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐีติ (สฺยา.)] รูปํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ เวทนํ เอตํ มม…เป.… สญฺญํ เอตํ มม… สงฺขาเร เอตํ มม… วิญฺญาณํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ จกฺขุํ เอตํ มม…เป.… โสตํ เอตํ มม… ฆานํ เอตํ มม… ชิวฺหํ เอตํ มม… กายํ เอตํ มม… มนํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ รูเป [รูปํ (สฺยา.) ตถา ปญฺจสุ อารมฺมเณสุ เอกวจเนน] เอตํ มม…เป.… สทฺเท เอตํ มม… คนฺเธ เอตํ มม… รเส เอตํ มม… โผฏฺฐพฺเพ เอตํ มม… ธมฺเม เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ จกฺขุวิญฺญาณํ เอตํ มม…เป.… โสตวิญฺญาณํ เอตํ มม… ฆานวิญฺญาณํ เอตํ มม… ชิวฺหาวิญฺญาณํ เอตํ มม… กายวิญฺญาณํ เอตํ มม… มโนวิญฺญาณํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ จกฺขุสมฺผสฺสํ เอตํ มม…เป.… โสตสมฺผสฺสํ เอตํ มม… ฆานสมฺผสฺสํ เอตํ มม… ชิวฺหาสมฺผสฺสํ เอตํ มม… กายสมฺผสฺสํ เอตํ มม… มโนสมฺผสฺสํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ จกฺขุสมฺผสฺสชํ เวทนํ…เป.… โสตสมฺผสฺสชํ เวทนํ… ฆานสมฺผสฺสชํ เวทนํ… ชิวฺหาสมฺผสฺสชํ เวทนํ… กายสมฺผสฺสชํ เวทนํ… มโนสมฺผสฺสชํ เวทนํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ

รูปสญฺญํ เอตํ มม…เป.… สทฺทสญฺญํ เอตํ มม… คนฺธสญฺญํ เอตํ มม… รสสญฺญํ เอตํ มม… โผฏฺฐพฺพสญฺญํ เอตํ มม… ธมฺมสญฺญํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ รูปสเญฺจตนํ เอตํ มม…เป.… สทฺทสเญฺจตนํ เอตํ มม… คนฺธสเญฺจตนํ เอตํ มม… รสสเญฺจตนํ เอตํ มม… โผฏฺฐพฺพสเญฺจตนํ เอตํ มม… ธมฺมสเญฺจตนํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ รูปตณฺหํ เอตํ มม…เป.… สทฺทตณฺหํ เอตํ มม… คนฺธตณฺหํ เอตํ มม… รสตณฺหํ เอตํ มม… โผฏฺฐพฺพตณฺหํ เอตํ มม… ธมฺมตณฺหํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ รูปวิตกฺกํ เอตํ มม…เป.… สทฺทวิตกฺกํ เอตํ มม… คนฺธวิตกฺกํ เอตํ มม… รสวิตกฺกํ เอตํ มม… โผฏฺฐพฺพวิตกฺกํ เอตํ มม… ธมฺมวิตกฺกํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ รูปวิจารํ เอตํ มม…เป.… สทฺทวิจารํ เอตํ มม… คนฺธวิจารํ เอตํ มม… รสวิจารํ เอตํ

มม… โผฏฺฐพฺพวิจารํ เอตํ มม… ธมฺมวิจารํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ

ปถวีธาตุํ เอตํ มม…เป…. อาโปธาตุํ เอตํ มม… เตโชธาตุํ เอตํ มม… วาโยธาตุํ เอตํ มม… อากาสธาตุํ เอตํ มม… วิญฺญาณธาตุํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ปถวีกสิณํ เอตํ มม…เป…. อาโปกสิณํ… เตโชกสิณํ… วาโยกสิณํ … นีลกสิณํ… ปีตกสิณํ… โลหิตกสิณํ… โอทาตกสิณํ… อากาสกสิณํ… วิญฺญาณกสิณํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ

เกสํ เอตํ มม…เป…. โลมํ เอตํ มม… นขํ เอตํ มม… ทนฺตํ เอตํ มม… ตจํ เอตํ มม… มํสํ เอตํ มม… นฺหารุํ เอตํ มม… อฏฺฐึ เอตํ มม… อฏฺฐิมิญฺชํ เอตํ มม… วกฺกํ เอตํ มม… หทยํ เอตํ มม… ยกนํ เอตํ มม… กิโลมกํ เอตํ มม… ปิหกํ เอตํ มม… ปปฺผาสํ เอตํ มม… อนฺตํ เอตํ มม… อนฺตคุณํ เอตํ มม… อุทริยํ เอตํ มม… กรีสํ เอตํ มม… ปิตฺตํ เอตํ มม… เสมฺหํ เอตํ มม… ปุพฺพํ เอตํ มม … โลหิตํ เอตํ มม… เสทํ เอตํ มม… เมทํ เอตํ มม… อสฺสุํ เอตํ มม… วสํ เอตํ มม … เขฬํ เอตํ มม… สิงฺฆาณิกํ เอตํ มม… ลสิกํ เอตํ มม… มุตฺตํ เอตํ มม… มตฺถลุงฺคํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ

จกฺขายตนํ เอตํ มม…เป…. รูปายตนํ เอตํ มม… โสตายตนํ เอตํ มม… สทฺทายตนํ เอตํ มม… ฆานายตนํ เอตํ มม… คนฺธายตนํ เอตํ มม… ชิวฺหายตนํ เอตํ มม… รสายตนํ เอตํ มม… กายายตนํ เอตํ มม… โผฏฺฐพฺพายตนํ เอตํ มม… มนายตนํ เอตํ มม… ธมฺมายตนํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ

จกฺขุธาตุํ เอตํ มม…เป…. รูปธาตุํ เอตํ มม… จกฺขุวิญฺญาณธาตุํ เอตํ มม… โสตธาตุํ เอตํ มม… สทฺทธาตุํ เอตํ มม… โสตวิญฺญาณธาตุํ เอตํ มม… ฆานธาตุํ เอตํ มม… คนฺธธาตุํ เอตํ มม… ฆานวิญฺญาณธาตุํ เอตํ มม… ชิวฺหาธาตุํ เอตํ มม… รสธาตุํ เอตํ มม… ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุํ เอตํ มม… กายธาตุํ เอตํ มม… โผฏฺฐพฺพธาตุํ เอตํ มม… กายวิญฺญาณธาตุํ เอตํ มม… มโนธาตุํ เอตํ มม… ธมฺมธาตุํ เอตํ มม… มโนวิญฺญาณธาตุํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ

จกฺขุนฺทฺริยํ เอตํ มม…เป…. โสตินฺทฺริยํ เอตํ มม… ฆานินฺทฺริยํ เอตํ มม… ชิวฺหินฺทฺริยํ เอตํ มม… กายินฺทฺริยํ เอตํ มม… มนินฺทฺริยํ เอตํ มม… ชีวิตินฺทฺริยํ เอตํ มม… อิตฺถินฺทฺริยํ เอตํ มม… ปุริสินฺทฺริยํ เอตํ มม… สุขินฺทฺริยํ เอตํ มม… ทุกฺขินฺทฺริยํ เอตํ มม… โสมนสฺสินฺทฺริยํ เอตํ มม… โทมนสฺสินฺทฺริยํ เอตํ มม… อุเปกฺขินฺทฺริยํ เอตํ มม… สทฺธินฺทฺริยํ เอตํ มม… วีริยินฺทฺริยํ เอตํ มม… สตินฺทฺริยํ เอตํ มม… สมาธินฺทฺริยํ เอตํ มม… ปญฺญินฺทฺริยํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ

กามธาตุํ เอตํ มม…เป…. รูปธาตุํ เอตํ มม… อรูปธาตุํ เอตํ มม… กามภวํ เอตํ มม… รูปภวํ เอตํ มม… อรูปภวํ เอตํ มม… สญฺญาภวํ เอตํ มม… อสญฺญาภวํ เอตํ มม… เนวสญฺญานาสญฺญาภวํ เอตํ มม… เอกโวการภวํ เอตํ มม… จตุโวการภวํ เอตํ มม… ปญฺจโวการภวํ เอตํ มม… ปฐมชฺฌานํ เอตํ มม… ทุติยชฺฌานํ เอตํ มม… ตติยชฺฌานํ เอตํ มม… จตุตฺถชฺฌานํ เอตํ มม… เมตฺตํ เจโตวิมุตฺตึ เอตํ มม… กรุณํ เจโตวิมุตฺตึ เอตํ มม… มุทิตํ เจโตวิมุตฺตึ เอตํ มม… อุเปกฺขํ เจโตวิมุตฺตึ เอตํ มม… อากาสานญฺจายตนสมาปตฺตึ เอตํ มม… วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺตึ เอตํ มม… อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺตึ เอตํ มม…

เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺตึ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ

อวิชฺชํ เอตํ มม…เป…. สงฺขาเร เอตํ มม… วิญฺญาณํ เอตํ มม… นามรูปํ เอตํ มม… สฬายตนํ เอตํ มม… ผสฺสํ เอตํ มม… เวทนํ เอตํ มม… ตณฺหํ เอตํ มม… อุปาทานํ เอตํ มม… ภวํ เอตํ มม … ชาตึ เอตํ มม… ชรามรณํ เอตํ มม, เอโสหมสฺมิ, เอโส เม อตฺตาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ เอวํ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ

๑๒๔. กตมานิ **อฏฺฐ ทิฏฺฐิฏฺฐานานิ?** ขนฺธาปิ ทิฏฺฐิฏฺฐานํ, อวิชฺชาปิ ทิฏฺฐิฏฺฐานํ, ผโสฺสปิ ทิฏฺฐิฏฺฐานํ, สญฺญาปิ ทิฏฺฐิฏฺฐานํ, วิตโกฺกปิ [วิตกฺกาปิ (สฺยา.)] ทิฏฺฐิฏฺฐานํ, อโยนิโส มนสิกาโรปิ ทิฏฺฐิฏฺฐานํ, ปาปมิโตฺตปิ ทิฏฺฐิฏฺฐานํ, ปรโตโฆโสปิ ทิฏฺฐิฏฺฐานํฯ

ขนฺธา เหตุ ขนฺธา ปจฺจโย ทิฏฺฐิฏฺฐานํ อุปาทาย สมุฏฺฐานเฏฺฐน – เอวํ ขนฺธาปิ ทิฏฺฐิฏฺฐานํฯ อวิชฺชา เหตุ อวิชฺชา ปจฺจโย ทิฏฺฐิฏฺฐานํ อุปาทาย สมุฏฺฐานเฏฺฐน – เอวํ อวิชฺชาปิ ทิฏฺฐิฏฺฐานํฯ ผโสฺส เหตุ ผโสฺส ปจฺจโย ทิฏฺฐิฏฺฐานํ อุปาทาย สมุฏฺฐานเฏฺฐน – เอวํ ผโสฺสปิ ทิฏฺฐิฏฺฐานํฯ สญฺญา เหตุ สญฺญา ปจฺจโย ทิฏฺฐิฏฺฐานํ อุปาทาย สมุฏฺฐานเฏฺฐน – เอวํ สญฺญาปิ ทิฏฺฐิฏฺฐานํฯ วิตโกฺก เหตุ วิตโกฺก ปจฺจโย ทิฏฺฐิฏฺฐานํ อุปาทาย, สมุฏฺฐานเฏฺฐน – เอวํ วิตโกฺกปิ ทิฏฺฐิฏฺฐานํฯ อโยนิโส มนสิกาโร เหตุ อโยนิโส มนสิกาโร ปจฺจโย ทิฏฺฐิฏฺฐานํ อุปาทาย สมุฏฺฐานเฏฺฐน – เอวํ อโยนิโส มนสิกาโรปิ ทิฏฺฐิฏฺฐานํฯ ปาปมิโตฺต เหตุ ปาปมิโตฺต ปจฺจโย ทิฏฺฐิฏฺฐานํ อุปาทาย, สมุฏฺฐานเฏฺฐน – เอวํ ปาปมิโตฺตปิ ทิฏฺฐิฏฺฐานํฯ ปรโตโฆโส เหตุ ปรโตโฆโส ปจฺจโย ทิฏฺฐิฏฺฐานํ อุปาทาย สมุฏฺฐานเฏฺฐน – เอวํ ปรโตโฆโสปิ ทิฏฺฐิฏฺฐานํฯ อิมานิ อฏฺฐ ทิฏฺฐิฏฺฐานานิฯ

๑๒๕. กตมานิ **อฏฺฐารส ทิฏฺฐิปริยุฏฺฐานานิ?** ยา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ, ทิฏฺฐิคหนํ, ทิฏฺฐิกนฺตารํ, ทิฏฺฐิวิสูกํ, ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ, ทิฏฺฐิสโญฺญชนํ, ทิฏฺฐิสลฺลํ, ทิฏฺฐิสมฺพาโธ, ทิฏฺฐิปลิโพโธ, ทิฏฺฐิพนฺธนํ, ทิฏฺฐิปปาโต, ทิฏฺฐานุสโย, ทิฏฺฐิสนฺตาโป, ทิฏฺฐิปริฬาโห , ทิฏฺฐิคโนฺถ, ทิฏฺฐุปาทานํ, ทิฏฺฐาภินิเวโส, ทิฏฺฐิปรามาโส – อิมานิ อฏฺฐารส ทิฏฺฐิปริยุฏฺฐานานิฯ

๑๒๖. กตมา **โสฬส ทิฏฺฐิโย?** อสฺสาททิฏฺฐิ, อตฺตานุทิฏฺฐิ, มิจฺฉาทิฏฺฐิ, สกฺกายทิฏฺฐิ, สกฺกายวตฺถุกา สสฺสตทิฏฺฐิ, สกฺกายวตฺถุกา อุเจฺฉททิฏฺฐิ, อนฺตคฺคาหิกาทิฏฺฐิ, ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิ, อปรนฺตานุทิฏฺฐิ, สโญฺญชนิกา ทิฏฺฐิ, อหนฺติ มานวินิพนฺธา ทิฏฺฐิ, มมนฺติ มานวินิพนฺธา ทิฏฺฐิ, อตฺตวาทปฏิสํยุตฺตา ทิฏฺฐิ, โลกวาทปฏิสํยุตฺตา ทิฏฺฐิ, ภวทิฏฺฐิ, วิภวทิฏฺฐิ – อิมา โสฬส ทิฏฺฐิโยฯ

๑๒๗. กตเม **ตีณิ สตํ ทิฏฺฐาภินิเวสา?** อสฺสาททิฏฺฐิยา กติหาการेहิ อภินิเวโส โหติ? อตฺตานุทิฏฺฐิยา กติหาการेहิ อภินิเวโส โหติ? มิจฺฉาทิฏฺฐิยา กติหาการेहิ อภินิเวโส โหติ? สกฺกายทิฏฺฐิยา กติหาการेहิ อภินิเวโส โหติ? สกฺกายวตฺถุกาย สสฺสตทิฏฺฐิยา กติหาการेहิ อภินิเวโส โหติ? สกฺกายวตฺถุกาย อุเจฺฉททิฏฺฐิยา กติหาการेहิ อภินิเวโส โหติ? อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา กติหาการेहิ อภินิเวโส โหติ? ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิยา กติหาการेहิ อภินิเวโส โหติ? อปรนฺตานุทิฏฺฐิยา กติหาการेहิ อภินิเวโส โหติ? สโญฺญชนิกาย ทิฏฺฐิยา กติหาการेहิ อภินิเวโส โหติ? อหนฺติ มานวินิพนฺธาย ทิฏฺฐิยา กติหาการेहิ อภินิเวโส โหติ? มมนฺติ มานวินิพนฺธาย ทิฏฺฐิยา กติหาการेहิ อภินิเวโส โหติ? อตฺตวาทปฏิสํยุตฺตาย ทิฏฺฐิยา

กติหากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? โลกวาทปฏิสํยุตฺตาย ทิฏฺฐิยา กติหากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? ภวทิฏฺฐิยา กติหากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? วิภวทิฏฺฐิยา กติหากาเรหิ อภินิเวโส โหติ?

อสฺสาททิฏฺฐิยา ปญฺจตึสาย อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ อตฺตานุทิฏฺฐิยา วีสติยา อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา ทสหากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ สกฺกายทิฏฺฐิยา วีสติยา อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ สกฺกายวตฺถุกาย สสฺสตทิฏฺฐิยา ปนฺนรสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ สกฺกายวตฺถุกาย อุเจฺฉททิฏฺฐิยา ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา ปญฺญาสาย อากาเรหิ อภินิเวโส โหติ ฯ ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิยา อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ อปรนฺตานุทิฏฺฐิยา จตฺจตฺตาลีสาย อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ สโญฺญชนิกาย ทิฏฺฐิยา อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ อหนฺติ มานวินิพนฺธาย ทิฏฺฐิยา อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ มมนฺติ มานวินิพนฺธาย ทิฏฺฐิยา อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ อตฺตวาทปฏิสํยุตฺตาย ทิฏฺฐิยา วีสติยา อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ โลกวาทปฏิสํยุตฺตาย ทิฏฺฐิยา อฏฺฐหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ ภวทิฏฺฐิยา เอเกน อากาเรน [เอกูนวีสติยา อากาเรน (สฺยา.)] อภินิเวโส โหติฯ วิภวทิฏฺฐิยา เอเกน อากาเรน อภินิเวโส โหติฯ

๑. อสฺสาททิฏฺฐินิเทฺทโส

๑๒๘. อสฺสาททิฏฺฐิยา กตเมหิ ปญฺจตึสาย อากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? ยํ รูปํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ, อยํ รูปสฺส อสฺสาโทติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น อสฺสาโท, อสฺสาโท น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อโญฺญ อสฺสาโทฯ ยา จ ทิฏฺฐิ โย จ อสฺสาโท – อยํ วุจฺจติ อสฺสาททิฏฺฐิฯ

อสฺสาททิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิวิปตฺติฯ ตาย ทิฏฺฐิวิปตฺติยา สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ทิฏฺฐิวิปโนฺนฯ ทิฏฺฐิวิปโนฺน ปุคฺคโล น เสวิตโพฺพ น ภชิตโพฺพ น ปยิรุปาสิตโพฺพฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ทิฏฺฐิ หิสฺส ปาปิกาฯ โย ทิฏฺฐิยา ราโค [ยา ทิฏฺฐิ โย ราโค (สฺยา.)], โส น ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น ราโคฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อโญฺญ ราโคฯ ยา จ ทิฏฺฐิ โย จ ราโค – อยํ วุจฺจติ ทิฏฺฐิราโคฯ ตาย จ ทิฏฺฐิยา เตน จ ราเคน สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ทิฏฺฐิราครโตฯ ทิฏฺฐิราครเตฺต ปุคฺคเล ทินฺนํ ทานํ น มหปฺผลํ โหติ น มหานิสํสํฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ทิฏฺฐิ หิสฺส ปาปิกา อสฺสาททิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิฯ

มิจฺฉาทิฏฺฐิกสฺส ปุริสปุคฺคลสฺส เทฺวว คติโย – นิรโย วา ติรจฺฉานโยนิ วาฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิกสฺส ปุริสปุคฺคลสฺส ยเญฺจว กายกมฺมํ ยถาทิฏฺฐิ สมตฺตํ สมาทินฺนํ, ยญฺจ วจีกมฺมํ…เป.… ยญฺจ มโนกมฺมํ ยถาทิฏฺฐิ สมตฺตํ สมาทินฺนํ, ยา จ เจตนา ยา จ ปตฺถนา โย จ ปณิธิ เย จ สงฺขารา, สเพฺพ เต ธมฺมา อนิฏฺฐาย อกนฺตาย อมนาปาย อหิตาย ทุกฺขาย สํวตฺตนฺติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ทิฏฺฐิ หิสฺส ปาปิกาฯ เสยฺยถาปิ นิมฺพพีชํ วา โกสาตกีพีชํ วา ติตฺตกาลาพุพีชํ วา อลฺลาย ปถวิยา นิกฺขิตฺตํ ยํ เจว ปถวิรสํ อุปาทิยติ, ยญฺจ อาโปรสํ อุปาทิยติ, สพฺพํ ตํ ติตฺตกตฺตาย กฏุกตฺตาย อสาตตฺตาย [อสารตาย (สฺยา.)] สํวตฺตติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? พีชํ หิสฺส ปาปิกํฯ เอวเมวํ มิจฺฉาทิฏฺฐิกสฺส ปุริสปุคฺคลสฺส ยเญฺจว กายกมฺมํ ยถาทิฏฺฐิ สมตฺตํ สมาทินฺนํ, ยญฺจ วจีกมฺมํ…เป.… ยญฺจ มโนกมฺมํ ยถาทิฏฺฐิ สมตฺตํ สมาทินฺนํ, ยา จ เจตนา ยา จ ปตฺถนา โย จ ปณิธิ เย จ สงฺขารา, สเพฺพ เต ธมฺมา อนิฏฺฐาย อกนฺตาย อมนาปาย อหิตาย ทุกฺขาย สํวตฺตนฺติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ทิฏฺฐิ หิสฺส ปาปิกา อสฺสาททิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิฯ

มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ, ทิฏฺฐิคหนํ, ทิฏฺฐิกนฺตารํ, ทิฏฺฐิวิสูกํ, ทิฏฺฐิวิปฺผนฺทิตํ, ทิฏฺฐิสโญฺญชนํ, ทิฏฺฐิสลฺลํ, ทิฏฺฐิสมฺพาโธ, ทิฏฺฐิปลิโพโธ, ทิฏฺฐิพนฺธนํ, ทิฏฺฐิปปาโต, ทิฏฺฐานุสโย, ทิฏฺฐิสนฺตาโป, ทิฏฺฐิปริฬาโห, ทิฏฺฐิคนฺโถ, ทิฏฺฐุปาทานํ, ทิฏฺฐาภินิเวโส, ทิฏฺฐิปรามาโส – อิเมหิ อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ ปริยุฏฺฐิตจิตฺตสฺส สโญฺญโคฯ

๑๒๙. อตฺถิ สโญฺญชนานิ เจว ทิฏฺฐิโย จ, อตฺถิ สโญฺญชนานิ น จ ทิฏฺฐิโยฯ กตมานิ สโญฺญชนานิ เจว ทิฏฺฐิโย จ? สกฺกายทิฏฺฐิ, สีลพฺพตปรามาโส – อิมานิ สโญฺญชนานิ เจว ทิฏฺฐิโย จฯ กตมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโย? กามราคสโญฺญชนํ, ปฏิฆสโญฺญชนํ, มานสโญฺญชนํ, วิจิกิจฺฉาสโญฺญชนํ, ภวราคสโญฺญชนํ, อิสฺสาสโญฺญชนํ, มจฺฉริยสโญฺญชนํ, อนุนยสโญฺญชนํ, อวิชฺชาสโญฺญชนํ – อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ

ยํ เวทนํ ปฏิจฺจ…เป.… ยํ สญฺญํ ปฏิจฺจ…เป.… ยํ สงฺขาเร [เย สงฺขาเร (ก.) สํ. นิ. ๓.๒๘ ปสฺสิตพฺพา] ปฏิจฺจ…เป.… ยํ วิญฺญาณํ ปฏิจฺจ… ยํ จกฺขุํ ปฏิจฺจ… ยํ โสตํ ปฏิจฺจ… ยํ ฆานํ ปฏิจฺจ… ยํ ชิวฺหํ ปฏิจฺจ… ยํ กายํ ปฏิจฺจ… ยํ มนํ ปฏิจฺจ… ยํ รูเป ปฏิจฺจ… ยํ สเทฺท ปฏิจฺจ… ยํ คเนฺธ ปฏิจฺจ … ยํ รเส ปฏิจฺจ… ยํ โผฏฺฐเพฺพ ปฏิจฺจ… ยํ ธเมฺม ปฏิจฺจ… ยํ จกฺขุวิญฺญาณํ ปฏิจฺจ… ยํ โสตวิญฺญาณํ ปฏิจฺจ… ยํ ฆานวิญฺญาณํ ปฏิจฺจ… ยํ ชิวฺหาวิญฺญาณํ ปฏิจฺจ… ยํ กายวิญฺญาณํ ปฏิจฺจ… ยํ มโนวิญฺญาณํ ปฏิจฺจ … ยํ จกฺขุสมฺผสฺสํ ปฏิจฺจ… ยํ โสตสมฺผสฺสํ ปฏิจฺจ… ยํ ฆานสมฺผสฺสํ ปฏิจฺจ… ยํ ชิวฺหาสมฺผสฺสํ ปฏิจฺจ… ยํ กายสมฺผสฺสํ ปฏิจฺจ… ยํ มโนสมฺผสฺสํ ปฏิจฺจ… ยํ จกฺขุสมฺผสฺสชํ เวทนํ ปฏิจฺจ… ยํ โสตสมฺผสฺสชํ เวทนํ ปฏิจฺจ… ยํ ฆานสมฺผสฺสชํ เวทนํ ปฏิจฺจ… ยํ ชิวฺหาสมฺผสฺสชํ เวทนํ ปฏิจฺจ… ยํ กายสมฺผสฺสชํ เวทนํ ปฏิจฺจ… ยํ มโนสมฺผสฺสชํ เวทนํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ, อยํ มโนสมฺผสฺสชาย เวทนาย อสฺสาโทติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น อสฺสาโท, อสฺสาโท น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อโญฺญ อสฺสาโทฯ ยา จ ทิฏฺฐิ โย จ อสฺสาโท – อยํ วุจฺจติ อสฺสาททิฏฺฐิฯ

อสฺสาททิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิวิปตฺติฯ ตาย ทิฏฺฐิวิปตฺติยา สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ทิฏฺฐิวิปโนฺนฯ ทิฏฺฐิวิปโนฺน ปุคฺคโล น เสวิตโพฺพ น ภชิตโพฺพ น ปยิรุปาสิตโพฺพฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ทิฏฺฐิ หิสฺส ปาปิกาฯ โย ทิฏฺฐิยา ราโค, โส น ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น ราโคฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อโญฺญ ราโคฯ ยา จ ทิฏฺฐิ โย จ ราโค, อยํ วุจฺจติ ทิฏฺฐิราโคฯ ตาย จ ทิฏฺฐิยา เตน จ ราเคน สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ทิฏฺฐิราครโตฺตฯ ทิฏฺฐิราครเตฺต ปุคฺคเล ทินฺนํ ทานํ น มหปฺผลํ โหติ น มหานิสํสํฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ทิฏฺฐิ หิสฺส ปาปิกา อสฺสาททิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิฯ

มิจฺฉาทิฏฺฐิกสฺส ปุริสปุคฺคลสฺส เทฺวว คติโย – นิรโย วา ติรจฺฉานโยนิ วาฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิกสฺส ปุริสปุคฺคลสฺส ยเญฺจว กายกมฺมํ ยถาทิฏฺฐิ สมตฺตํ สมาทินฺนํ, ยญฺจ วจีกมฺมํ…เป.… ยญฺจ มโนกมฺมํ ยถาทิฏฺฐิ สมตฺตํ สมาทินฺนํ, ยา จ เจตนา ยา จ ปตฺถนา โย จ ปณิธิ เย จ สงฺขารา, สเพฺพ เต ธมฺมา อนิฏฺฐาย อกนฺตาย อมนาปาย อหิตาย ทุกฺขาย สํวตฺตนฺติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ทิฏฺฐิ หิสฺส ปาปิกาฯ เสยฺยถาปิ นิมฺพพีชํ วา โกสาตกีพีชํ วา ติตฺตกาลาพุพีชํ วา อลฺลาย ปถวิยา นิกฺขิตฺตํ ยเญฺจว ปถวิรสํ อุปาทิยติ ยญฺจ อาโปรสํ อุปาทิยติ, สพฺพํ ตํ ติตฺตกตฺตาย กฏุกตฺตาย อสาตตฺตาย สํวตฺตติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? พีชํ หิสฺส ปาปิกํฯ เอวเมวํ มิจฺฉาทิฏฺฐิกสฺส ปุริสปุคฺคลสฺส ยเญฺจว กายกมฺมํ ยถาทิฏฺฐิ สมตฺตํ สมาทินฺนํ ยญฺจ วจีกมฺมํ…เป.… ยญฺจ มโนกมฺมํ ยถาทิฏฺฐิ สมตฺตํ สมาทินฺนํ, ยา จ เจตนา ยา จ ปตฺถนา โย จ ปณิธิ เย

จ สงฺขารา, สเพฺพ เต ธมฺมา อนิฏฺฐาย อกนฺตาย อมนาปาย อหิตาย ทุกฺขาย สํวตฺตนฺติฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ทิฏฺฐิ หิสฺส ปาปิกา อสฺสาททิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิฯ

มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ…เป.… ทิฏฺฐาภินิเวโส ทิฏฺฐิปรามาโส – อิเมหิ อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ ปริยุฏฺฐิตจิตฺตสฺส สโญฺญโคฯ

อตฺถิ สโญฺญชนานิ เจว ทิฏฺฐิโย จ, อตฺถิ สโญฺญชนานิ น จ ทิฏฺฐิโยฯ กตมานิ สโญฺญชนานิ เจว ทิฏฺฐิโย จ? สกฺกายทิฏฺฐิ, สีลพฺพตปรามาโส – อิมานิ สโญฺญชนานิ เจว ทิฏฺฐิโย จฯ กตมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโย? กามราคสโญฺญชนํ, ปฏิฆสโญฺญชนํ, มานสโญฺญชนํ, วิจิกิจฺฉาสโญฺญชนํ, ภวราคสโญฺญชนํ, อิสฺสาสโญฺญชนํ, มจฺฉริยสโญฺญชนํ, อนุนยสโญฺญชนํ, อวิชฺชาสโญฺญชนํ – อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ อสฺสาททิฏฺฐิยา อิเมหิ ปญฺจตึสาย อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

อสฺสาททิฏฺฐินิเทฺทโส ปฐโมฯ

๒. อตฺตานุทิฏฺฐินิเทฺทโส

๑๓๐. อตฺตานุทิฏฺฐิยา กตเมหิ วีสติยา อากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? อิธ อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธเมฺม อวินีโต, สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธเมฺม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา รูปํ รูปสฺมิํ วา อตฺตานํ; เวทนํ…เป.… สญฺญํ…เป.… สงฺขาเร…เป.… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํฯ

๑๓๑. กถํ **รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ?** อิเธกโจฺจ ปถวีกสิณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ – ‘‘ยํ ปถวีกสิณํ, โส อหํ; โย อหํ, ตํ ปถวีกสิณ’’นฺติฯ ปถวีกสิณญฺจ อตฺตญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต ‘‘ยา อจฺจิ โส วโณฺณ, โย วโณฺณ สา อจฺจี’’ติ – อจฺจิญฺจ วณฺณญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกโจฺจ ปถวีกสิณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ – ‘‘ยํ ปถวีกสิณํ, โส อหํ; โย อหํ , ตํ ปถวีกสิณ’’นฺติฯ ปถวีกสิณญฺจ อตฺตญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา รูปวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิวิปตฺติ…เป.… อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิกสฺส ปุริสปุคฺคลสฺส เทฺวว คติโย…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ

อิเธกโจฺจ อาโปกสิณํ… เตโชกสิณํ… วาโยกสิณํ… นีลกสิณํ… ปีตกสิณํ… โลหิตกสิณํ… โอทาตกสิณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ – ‘‘ยํ โอทาตกสิณํ, โส อหํ; โย อหํ, ตํ โอทาตกสิณ’’นฺติฯ โอทาตกสิณญฺจ อตฺตญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต ‘‘ยา อจฺจิ, โส วโณฺณ; โย วโณฺณ, สา อจฺจี’’ติ – อจฺจิญฺจ วณฺณญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมว อิเธกโจฺจ…เป.… โอทาตกสิณญฺจ อตฺตญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา รูปวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิวิปตฺติ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ

กถํ **รูปวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ?** อิเธกจฺโจ เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิมินา รูเปน รูปวา’’ติฯ รูปวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ รุกฺโข ฉายาสมฺปนฺโน อสฺสฯ ตเมนํ ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘‘อยํ รุกฺโข, อยํ ฉายาฯ อญฺโญ รุกฺโข, อญฺญา ฉายาฯ โส โข ปนายํ รุกฺโข อิมาย ฉายาย ฉายาวา’’ติฯ ฉายาวนฺตํ รุกฺขํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกจฺโจ เวทนํ…เป.… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน อยํ อตฺตา อิมินา รูเปน รูปวา’’ติฯ รูปวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ทุติยา รูปวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิวิปตฺติ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ รูปวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ

กถํ **อตฺตนิ รูปํ สมนุปสฺสติ?** อิเธกจฺโจ เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ อิมสฺมิญฺจ ปน อตฺตนิ อิทํ รูป’’นฺติฯ อตฺตนิ รูปํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ ปุปฺผํ คนฺธสมฺปนฺนํ อสฺสฯ ตเมนํ ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘‘อิทํ ปุปฺผํ, อยํ คโนฺธ; อญฺญํ ปุปฺผํ, อโญฺญ คโนฺธฯ โส โข ปนายํ คโนฺธ อิมสฺมึ ปุเปฺผ’’ติฯ ปุปฺผสฺมึ คนฺธํ สมนุปสฺสติ ฯ เอวเมวํ อิเธกจฺโจ เวทนํ…เป.… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ อิมสฺมิญฺจ ปน อตฺตนิ อิทํ รูป’’นฺติฯ อตฺตนิ รูปํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ตติยา รูปวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิวิปตฺติ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ อตฺตนิ รูปํ สมนุปสฺสติฯ

กถํ **รูปสฺมึ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ?** อิเธกจฺโจ เวทนํ…เป.… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิมสฺมึ รูเป’’ติฯ รูปสฺมึ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ มณิ กรณฺฑเก ปกฺขิตฺโต อสฺสฯ ตเมนํ ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘‘อยํ มณิ, อยํ กรณฺฑโกฯ อโญฺญ มณิ, อโญฺญ กรณฺฑโกฯ โส โข ปนายํ มณิ อิมสฺมึ กรณฺฑเก’’ติฯ กรณฺฑกสฺมึ มณึ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกจฺโจ เวทนํ…เป.… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ ฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิมสฺมึ รูเป’’ติฯ รูปสฺมึ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ จตุตฺถา รูปวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิวิปตฺติ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ รูปสฺมึ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ

๑๓๒. กถํ **เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ?** อิเธกจฺโจ จกฺขุสมฺผสฺสชํ เวทนํ โสตสมฺผสฺสชํ เวทนํ ฆานสมฺผสฺสชํ เวทนํ ชิวฺหาสมฺผสฺสชํ เวทนํ กายสมฺผสฺสชํ เวทนํ มโนสมฺผสฺสชํ เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ‘‘ยา มโนสมฺผสฺสชา เวทนา โส อหํ, โย อหํ สา มโนสมฺผสฺสชา เวทนา’’ติ – มโนสมฺผสฺสชํ เวทนญฺจ อตฺตญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต ‘‘ยา อจฺจิ โส วโณฺณ, โย วโณฺณ สา อจฺจี’’ติ – อจฺจิญฺจ วณฺณญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกจฺโจ มโนสมฺผสฺสชํ เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ‘‘ยา มโนสมฺผสฺสชา เวทนา โส อหํ, โย อหํ สา มโนสมฺผสฺสชา เวทนา’’ติ – มโนสมฺผสฺสชํ เวทนญฺจ อตฺตญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา เวทนาวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ

มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิวิปตฺติ…เป…. อิมานิ สโฬฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ

กถํ **เวทนาวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ?** อิเธกโจฺจ สญฺญํ…เป…. สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิมาย เวทนาย เวทนาวา’’ติฯ เวทนาวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ รุโกฺข ฉายาสมฺปโนฺน อสฺสฯ ตเมนํ ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘‘อยํ รุโกฺข, อยํ ฉายาฯ อโญฺญ รุโกฺข, อญฺญา ฉายาฯ โส โข ปนายํ รุโกฺข อิมาย ฉายาย ฉายาวา’’ติฯ ฉายาวนฺตํ รุกฺขํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกโจฺจ สญฺญํ…เป…. สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิมาย เวทนาย เวทนาวา’’ติฯ เวทนาวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ทุติยา เวทนาวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิวิปตฺติ…เป…. อิมานิ สโฬฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ เวทนาวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ

กถํ **อตฺตนิ เวทนํ สมนุปสฺสติ?** อิเธกโจฺจ สญฺญํ…เป…. สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ อิมสฺมิญฺจ ปน อตฺตนิ อยํ เวทนา’’ติฯ อตฺตนิ เวทนํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ ปุปฺผํ คนฺธสมฺปนฺนํ อสฺสฯ ตเมนํ ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘‘อิทํ ปุปฺผํ, อยํ คโนฺธ; อญฺญํ ปุปฺผํ, อโญฺญ คโนฺธฯ โส โข ปนายํ คโนฺธ อิมสฺมิํ ปุปฺเผ’’ติฯ ปุปฺผสฺมิํ คนฺธํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกโจฺจ สญฺญํ…เป…. สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ อิมสฺมิญฺจ ปน อตฺตนิ อยํ เวทนา’’ติฯ อตฺตนิ เวทนํ สมนุปสฺสติ ฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ตติยา เวทนาวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิวิปตฺติ…เป…. อิมานิ สโฬฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ อตฺตนิ เวทนํ สมนุปสฺสติฯ

กถํ **เวทนาย อตฺตานํ สมนุปสฺสติ?** อิเธกโจฺจ สญฺญํ…เป…. สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิมาย เวทนายา’’ติฯ เวทนาย อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ มณิ กรณฺฑเก ปกฺขิโตฺต อสฺสฯ ตเมนํ ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘‘อยํ มณิ, อยํ กรณฺฑโกฯ อโญฺญ มณิ, อโญฺญ กรณฺฑโกฯ โส โข ปนายํ มณิ อิมสฺมิํ กรณฺฑเก’’ติฯ กรณฺฑกสฺมิํ มณิํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกโจฺจ สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิมาย เวทนายา’’ติฯ เวทนาย อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ จตุตฺถา เวทนาวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิวิปตฺติ…เป.… อิมานิ สโฬฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ เวทนาย อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ

๑๓๓. กถํ **สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ?** อิเธกโจฺจ จกฺขุสมฺผสฺสชํ สญฺญํ…เป…. โสตสมฺผสฺสชํ สญฺญํ… ฆานสมฺผสฺสชํ สญฺญํ… ชิวฺหาสมฺผสฺสชํ สญฺญํ… กายสมฺผสฺสชํ สญฺญํ… มโนสมฺผสฺสชํ สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ยา มโนสมฺผสฺสชา สญฺญา โส อหํ, โย อหํ สา มโนสมฺผสฺสชา สญฺญา’’ติฯ มโนสมฺผสฺสชํ สญฺญญฺจ อตฺตญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต ‘‘ยา อจฺจิ โส วโณฺณ, โย วโณฺณ สา อจฺจี’’ติ – อจฺจิญฺจ

วณฺณญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกจฺโจ มโนสมฺผสฺสชํ สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ – ‘‘ยา มโนสมฺผสฺสชา สญฺญา โส อหํ, โย อหํ สา มโนสมฺผสฺสชา สญฺญา’’ติฯ มโนสมฺผสฺสชํ สญฺญญฺจ อตฺตญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา สญฺญาวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิวิปตฺติ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ

กถํ **สญฺญาวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ?** อิเธกจฺโจ สงฺขาเร…เป.… วิญฺญาณํ… รูปํ… เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิมาย สญฺญาย สญฺญาวา’’ติฯ สญฺญาวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ รุกฺโข ฉายาสมฺปนฺโน อสฺสฯ ตเมนํ ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘‘อยํ รุกฺโข, อยํ ฉายาฯ อโญฺญ รุกฺโข, อญฺญา ฉายาฯ โส โข ปนายํ รุกฺโข อิมาย ฉายาย ฉายาวา’’ติฯ ฉายาวนฺตํ รุกฺขํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกจฺโจ สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… รูปํ… เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิมาย สญฺญาย สญฺญาวา’’ติฯ สญฺญาวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ทุติยา สญฺญาวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ สญฺญาวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ

กถํ **อตฺตนิ สญฺญํ สมนุปสฺสติ?** อิเธกจฺโจ สงฺขาเร…เป.… วิญฺญาณํ… รูปํ… เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ อิมสฺมิญฺจ ปน อตฺตนิ อยํ สญฺญา’’ติฯ อตฺตนิ สญฺญํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ ปุปฺผํ คนฺธสมฺปนฺนํ อสฺสฯ ตเมนํ ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘‘อิทํ ปุปฺผํ, อยํ คโนฺธฯ อญฺญํ ปุปฺผํ, อโญฺญ คโนฺธฯ โส โข ปนายํ คโนฺธ อิมสฺมิํ ปุเปฺผ’’ติฯ ปุปฺผสฺมิํ คนฺธํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกจฺโจ สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… รูปํ… เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ อิมสฺมิญฺจ ปน อตฺตนิ อยํ สญฺญา’’ติฯ อตฺตนิ สญฺญํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ตติยา สญฺญาวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ อตฺตนิ สญฺญํ สมนุปสฺสติฯ

กถํ **สญฺญาย อตฺตานํ สมนุปสฺสติ?** อิเธกจฺโจ สงฺขาเร …เป.… วิญฺญาณํ… รูปํ… เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิมาย สญฺญายา’’ติฯ สญฺญาย อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ มณิ กรณฺฑเก ปกฺขิโตฺต อสฺสฯ ตเมนํ ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘‘อยํ มณิ, อยํ กรณฺฑโกฯ อโญฺญ มณิ, อโญฺญ กรณฺฑโกฯ โส โข ปนายํ มณิ อิมสฺมิํ กรณฺฑเก’’ติฯ กรณฺฑกสฺมิํ มณิํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมว อิเธกจฺโจ สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… รูปํ… เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิมาย สญฺญายา’’ติฯ สญฺญาย อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ จตุตฺถา สญฺญาวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ สญฺญาย อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ

๑๓๔. กถํ **สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติ?** อิเธกโจฺจ จกฺขุสมฺผสฺสชํ เจตนํ โสตสมฺผสฺสชํ เจตนํ ฆานสมฺผสฺสชํ เจตนํ ชิวฺหาสมฺผสฺสชํ เจตนํ กายสมฺผสฺสชํ เจตนํ มโนสมฺผสฺสชํ เจตนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ‘‘ยา มโนสมฺผสฺสชา เจตนา, โส อหํ; โย อหํ สา มโนสมฺผสฺสชา เจตนา’’ติ – มโนสมฺผสฺสชํ เจตนญฺจ อตฺตญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต ‘‘ยา อจฺจิ โส วโณฺณ, โย วโณฺณ สา อจฺจี’’ติ – อจฺจิญฺจ วณฺณญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกโจฺจ มโนสมฺผสฺสชํ เจตนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ‘‘ยา มโนสมฺผสฺสชา เจตนา โส อหํ, โย อหํ สา มโนสมฺผสฺสชา เจตนา’’ติ – มโนสมฺผสฺสชํ เจตนญฺจ อตฺตญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฎฺฐิฯ ทิฎฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฎฺฐิฯ อญฺญา ทิฎฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฎฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา สงฺขารวตฺถุกา อตฺตานุทิฎฺฐิฯ อตฺตานุทิฎฺฐิ มิจฺฉาทิฎฺฐิ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฎฺฐิโยฯ เอวํ สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ

กถํ **สงฺขารวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ?** อิเธกโจฺจ วิญฺญาณํ… รูปํ… เวทนํ… สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิเมหิ สงฺขาเรหิ สงฺขารวา’’ติฯ สงฺขารวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ รุกฺโข ฉายาสมฺปโนฺน อสฺสฯ ตเมนํ ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘‘อยํ รุโกฺข, อยํ ฉายาฯ อโญฺญ รุโกฺข, อญฺญา ฉายาฯ โส โข ปนายํ รุโกฺข อิมาย ฉายาย ฉายาวา’’ติฯ ฉายาวนฺตํ รุกฺขํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมว อิเธกโจฺจ วิญฺญาณํ… รูปํ… เวทนํ… สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตาฯ อิเมหิ สงฺขาเรหิ สงฺขารวา’’ติฯ สงฺขารวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฎฺฐิฯ ทิฎฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฎฺฐิฯ อญฺญา ทิฎฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฎฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ทุติยา สงฺขารวตฺถุกา อตฺตานุทิฎฺฐิฯ อตฺตานุทิฎฺฐิ มิจฺฉาทิฎฺฐิ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฎฺฐิโยฯ เอวํ สงฺขารวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ

กถํ **อตฺตนิ สงฺขาเร สมนุปสฺสติ?** อิเธกโจฺจ วิญฺญาณํ… รูปํ… เวทนํ… สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ อิมสฺมิญฺจ ปน อตฺตนิ อิเม สงฺขารา’’ติฯ อตฺตนิ สงฺขาเร สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ ปุปฺผํ คนฺธสมฺปนฺนํ อสฺสฯ ตเมนํ ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘‘อิทํ ปุปฺผํ, อยํ คโนฺธ; อญฺญํ ปุปฺผํ, อโญฺญ คโนฺธฯ โส โข ปนายํ คโนฺธ อิมสฺมึ ปุเปฺผ’’ติฯ ปุปฺผสฺมึ คนฺธํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกโจฺจ วิญฺญาณํ… รูปํ… เวทนํ… สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ อิมสฺมิญฺจ ปน อตฺตนิ อิเม สงฺขารา’’ติฯ อตฺตนิ สงฺขาเร สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฎฺฐิฯ ทิฎฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฎฺฐิฯ อญฺญา ทิฎฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฎฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ตติยา สงฺขารวตฺถุกา อตฺตานุทิฎฺฐิฯ อตฺตานุทิฎฺฐิ มิจฺฉาทิฎฺฐิ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฎฺฐิโยฯ เอวํ อตฺตนิ สงฺขาเร สมนุปสฺสติฯ

กถํ **สงฺขาเรสุ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ?** อิเธกโจฺจ วิญฺญาณํ… รูปํ… เวทนํ… สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิเมสุ สงฺขาเรสู’’ติฯ สงฺขาเรสุ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ มณิ กรณฺฑเก ปกฺขิโตฺต อสฺสฯ ตเมนํ ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘‘อยํ มณิ, อยํ กรณฺฑโกฯ อโญฺญ มณิ, อโญฺญ กรณฺฑโกฯ โส โข ปนายํ มณิ อิมสฺมึ กรณฺฑเก’’ติฯ กรณฺฑกสฺมึ มณึ สมนุปสฺสติฯ เอวเมว อิเธกโจฺจ วิญฺญาณํ… รูปํ… เวทนํ… สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิเมสุ สงฺขาเรสู’’ติฯ สงฺขาเรสุ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฎฺฐิฯ ทิฎฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฎฺฐิฯ อญฺญา ทิฎฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฎฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ –

อยํ จตุตฺถา สงฺขารวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ สงฺขาเรสุ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ

๑๓๕. กถํ **วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ?** อิเธกโจฺจ จกฺขุวิญฺญาณํ… โสตวิญฺญาณํ… ฆานวิญฺญาณํ… ชิวฺหาวิญฺญาณํ กายวิญฺญาณํ… มโนวิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ‘‘ยํ มโนวิญฺญาณํ, โส อหํ; โย อหํ, ตํ มโนวิญฺญาณ’’นฺติ – มโนวิญฺญาณญฺจ อตฺตญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต ‘‘ยา อจฺจิ โส วโณฺณ, โย วโณฺณ สา อจฺจี’’ติ – อจฺจิญฺจ วณฺณญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกโจฺจ มโนวิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ ฯ ‘‘ยํ มโนวิญฺญาณํ, โส อหํ; โย อหํ ตํ มโนวิญฺญาณ’’นฺติ – มโนวิญฺญาณญฺจ อตฺตญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา วิญฺญาณวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ

กถํ **วิญฺญาณวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ?** อิเธกโจฺจ รูปํ… เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิมินา วิญฺญาเณน วิญฺญาณวา’’ติฯ วิญฺญาณวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ รุโกฺข ฉายาสมฺปโนฺน อสฺสฯ ตเมนํ ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘‘อยํ รุโกฺข, อยํ ฉายาฯ อโญฺญ รุโกฺข, อญฺญา ฉายาฯ โส โข ปนายํ รุโกฺข อิมาย ฉายาย ฉายาวา’’ติฯ ฉายาวนฺตํ รุกฺขํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกโจฺจ รูปํ… เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิมินา วิญฺญาเณน วิญฺญาณวา’’ติฯ วิญฺญาณวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ทุติยา วิญฺญาณวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ วิญฺญาณวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ

กถํ **อตฺตนิ วิญฺญาณํ สมนุปสฺสติ?** อิเธกโจฺจ รูปํ… เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตา ฯ อิมสฺมิญฺจ ปน อตฺตนิ อิทํ วิญฺญาณ’’นฺติฯ อตฺตนิ วิญฺญาณํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ ปุปฺผํ คนฺธสมฺปนฺนํ อสฺสฯ ตเมนํ ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘‘อิทํ ปุปฺผํ, อยํ คโนฺธ; อญฺญํ ปุปฺผํ, อโญฺญ คโนฺธฯ โส โข ปนายํ คโนฺธ อิมสฺมึ ปุเปฺผ’’ติฯ ปุปฺผสฺมึ คนฺธํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกโจฺจ รูปํ… เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ อิมสฺมิญฺจ ปน อตฺตนิ อิทํ วิญฺญาณ’’นฺติฯ อตฺตนิ วิญฺญาณํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ตติยา วิญฺญาณวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ อตฺตนิ วิญฺญาณํ สมนุปสฺสติฯ

กถํ **วิญฺญาณสฺมึ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ?** อิเธกโจฺจ รูปํ… เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิมสฺมึ วิญฺญาเณ’’ติฯ วิญฺญาณสฺมึ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ มณิ กรณฺฑเก ปกฺขิโตฺต อสฺสฯ ตเมนํ ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘‘อยํ มณิ, อยํ กรณฺฑโกฯ อโญฺญ มณิ, อโญฺญ กรณฺฑโกฯ โส โข ปนายํ มณิ อิมสฺมึ กรณฺฑเก’’ติฯ กรณฺฑกสฺมึ มณึ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกโจฺจ รูปํ…

เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – “อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิมสฺมิํ วิญฺญาเณ”ติฯ วิญฺญาณสฺมิํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ จตุตฺถา วิญฺญาณวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ อตฺตานุทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ วิญฺญาณสฺมิํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ อตฺตานุทิฏฺฐิยา อิเมหิ วีสติยา อาการเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

อตฺตานุทิฏฺฐินิเทฺทโส ทุติโยฯ

๓. มิจฺฉาทิฏฺฐินิเทฺทโส

๑๓๖. มิจฺฉาทิฏฺฐิยา กตเมหิ ทสหากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? “นตฺถิ ทินฺน”นฺติ – วตฺถุ [วตฺถุํ (สฺยา.) เอวมุปริปิ]ฯ เอวํวาโท มิจฺฉาภินิเวสปรามาโส [มิจฺฉาทิฏฺฐาภินิเวสปรามาโส (สฺยา.)] ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา มิจฺฉาวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิวิปตฺติ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ “นตฺถิ ยิฏฺฐ”นฺติ – วตฺถุ…เป…. “นตฺถิ หุต”นฺติ – วตฺถุ… “นตฺถิ สุกตทุกฺกฏานํ กมฺมานํ ผลํ วิปาโก”ติ – วตฺถุ… “นตฺถิ อยํ โลโก”ติ – วตฺถุ… “นตฺถิ ปโร โลโก”ติ – วตฺถุ… “นตฺถิ มาตา”ติ – วตฺถุ… “นตฺถิ ปิตา”ติ – วตฺถุ… “นตฺถิ สตฺตา โอปปาติกา”ติ – วตฺถุ… “นตฺถิ โลเก สมณพฺราหฺมณา สมฺมคฺคตา [สมคฺคตา (ก.)] สมฺมาปฏิปนฺนา, เย อิมญฺจ โลกํ, ปรญฺจ โลกํ สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา ปเวเทนฺตี”ติ – วตฺถุฯ เอวํวาโท มิจฺฉาภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ทสมา มิจฺฉาวตฺถุกา มิจฺฉาทิฏฺฐิฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิวิปตฺติ…เป…. มิจฺฉาทิฏฺฐิกสฺส ปุริสปุคฺคลสฺส เทฺวว คติโย…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา อิเมหิ ทสหากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

มิจฺฉาทิฏฺฐินิเทฺทโส ตติโยฯ

๔. สกฺกายทิฏฺฐินิเทฺทโส

๑๓๗. สกฺกายทิฏฺฐิยา กตเมหิ วีสติยา อาการเรหิ อภินิเวโส โหติ? อิธ อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธเมฺม อวินีโต, สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธเมฺม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา รูปํ รูปสฺมิํ วา อตฺตานํฯ เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํฯ

กถํ **รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ?** อิเธกโจฺจ ปถวีกสิณํ…เป…. โอทาตกสิณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ “ยํ โอทาตกสิณํ, โส อหํ; โย อหํ, ตํ โอทาตกสิณ”นฺติ – โอทาตกสิณญฺจ อตฺตญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติ ฯ เสยฺยถาปิ เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต…เป…. เอวเมวํ อิเธกโจฺจ โอทาตกสิณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิ…เป…. อยํ ปฐมา รูปวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐิฯ สกฺกายทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ…เป…. สกฺกายทิฏฺฐิยา อิเมหิ วีสติยา อาการเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

สกฺกายทิฏฺฐินิเทฺทโส จตุโตฺถฯ

๕. สสฺสตทิฏฺฐินิเทฺทโส

๑๓๘. สกฺกายวตฺถุกาย สสฺสตทิฏฺฐิยา กตเมหิ ปนฺนรสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? อิธ อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธมฺเม อวินีโต สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธมฺเม อวินีโต รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา รูปํ รูปสฺมึ วา อตฺตานํฯ เวทนาวนฺตํ วา อตฺตานํ…เป.… สญฺญาวนฺตํ วา อตฺตานํ… สงฺขารวนฺตํ วา อตฺตานํ… วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ วิญฺญาณสฺมึ วา อตฺตานํฯ

กถํ **รูปวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ?** อิเธกจฺโจ เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อยํ โข เม อตฺตาฯ โส โข ปน เม อยํ อตฺตา อิมินา รูเปน รูปวา’’ติฯ รูปวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ รุกฺโข ฉายาสมฺปนฺโน อสฺสฯ ตเมนํ ปุริโส เอวํ วเทยฺย – ‘‘อยํ รุกฺโข, อยํ ฉายา; อญฺโญ รุกฺโข, อญฺญา ฉายาฯ โส โข ปนายํ รุกฺโข อิมาย ฉายาย ฉายาวา’’ติฯ ฉายาวนฺตํ รุกฺขํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกจฺโจ เวทนํ…เป.… อยํ ปฐมา สกฺกายวตฺถุกา สสฺสตทิฏฺฐิฯ สสฺสตทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ รูปวนฺตํ อตฺตานํ สมนุปสฺสติ…เป.… สกฺกายวตฺถุกาย สสฺสตทิฏฺฐิยา อิเมหิ ปนฺนรสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

สสฺสตทิฏฺฐินิเทฺทโส ปญฺจโมฯ

๖. อุเจฺฉททิฏฺฐินิเทฺทโส

๑๓๙. สกฺกายวตฺถุกาย อุเจฺฉททิฏฺฐิยา กตเมหิ ปญฺจหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? อิธ อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธมฺเม อวินีโต สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธมฺเม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, เวทนํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, สญฺญํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ, สงฺขาเร อตฺตโต สมนุปสฺสติ, วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ

กถํ **รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ?** อิเธกจฺโจ ปถวีกสิณํ…เป.… โอทาตกสิณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ‘‘ยํ โอทาตกสิณํ, โส อหํ ; โย อหํ, ตํ โอทาตกสิณ’’นฺติ – โอทาตกสิณญฺจ อตฺตญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต…เป.… อยํ ปฐมา สกฺกายวตฺถุกา อุเจฺฉททิฏฺฐิฯ อุเจฺฉททิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ…เป.… สกฺกายวตฺถุกาย อุเจฺฉททิฏฺฐิยา อิเมหิ ปญฺจหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

อุเจฺฉททิฏฺฐินิเทฺทโส ฉโฏฺฐฯ

๗. อนฺตคฺคาหิกาทิฏฺฐินิเทฺทโส

๑๔๐. อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา กตเมหิ ปญฺญาสาย อากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? ‘‘สสฺสโต โลโก’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา กติหากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? ‘‘อสสฺสโต โลโก’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา กติหากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? ‘‘อนฺตวา โลโก’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา… ‘‘อนนฺตวา โลโก’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา… ‘‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’’นฺติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา… ‘‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’’นฺติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา… ‘‘โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ…เป.… น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ… ‘‘โหติ จ น จ โหติ ตถาค

โต ปรํ มรณา’’ติ… ‘‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฎฺฐิยา ก ติหาการเรหิ อภินิเวโส โหติ?

‘‘สสฺสโต โลโก’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฎฺฐิยา ปญฺจหาการเรหิ อภินิเวโส โหติ…เป…. ‘‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฎฺฐิยา ปญฺจหาการเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

[ก] ‘‘สสฺสโต โลโก’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฎฺฐิยา กตเมหิ ปญฺจหาการเรหิ อภินิเวโส โหติ? รูปํ โลโก เจว สสฺสตํ จาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฎฺฐิฯ ตาย ทิฎฺฐิยา โส อโนฺต คหิโต ติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฎฺฐิฯ ทิฎฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฎฺฐิฯ อญฺญา ทิฎฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฎฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา ‘‘สสฺสโต โลโก’’ติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฎฺฐิฯ อนฺตคฺคาหิกา ทิฎฺฐิ มิจฺฉาทิฎฺฐิ …เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฎฺฐิโยฯ

เวทนา โลโก เจว สสฺสตา จาติ…เป…. สญฺญา โลโก เจว สสฺสตา จาติ…เป…. สงฺขารา โลโก เจว สสฺสตา จาติ…เป…. วิญฺญาณํ โลโก เจว สสฺสตญฺจาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฎฺฐิฯ ตาย ทิฎฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฎฺฐิฯ ทิฎฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฎฺฐิฯ อญฺญา ทิฎฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฎฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปญฺจมี สสฺสโต โลโกติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฎฺฐิฯ อนฺตคฺคาหิกา ทิฎฺฐิ มิจฺฉาทิฎฺฐิ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฎฺฐิโยฯ ‘‘สสฺสโต โลโก’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฎฺฐิยา อิเมหิ ปญฺจหาการเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

[ข] ‘‘อสสฺสโต โลโก’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฎฺฐิยา กตเมหิ ปญฺจหาการเรหิ อภินิเวโส โหติ? รูปํ โลโก เจว อสสฺสตญฺจาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฎฺฐิฯ ตาย ทิฎฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฎฺฐิ…เป…. อยํ ปฐมา ‘‘อสสฺสโต โลโก’’ติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฎฺฐิฯ อนฺตคฺคาหิกา ทิฎฺฐิ มิจฺฉาทิฎฺฐิ ทิฎฺฐิวิปตฺติ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฎฺฐิโยฯ

เวทนา โลโก เจว อสสฺสตา จาติ…เป…. สญฺญา โลโก เจว อสสฺสตา จาติ…เป…. สงฺขารา โลโก เจว อสสฺสตา จาติ…เป…. วิญฺญาณํ โลโก เจว อสสฺสตญฺจาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฎฺฐิฯ ตาย ทิฎฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฎฺฐิฯ อนฺตคฺคาหิกา ทิฎฺฐิ มิจฺฉาทิฎฺฐิ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฎฺฐิโย ฯ ‘‘อสสฺสโต โลโก’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฎฺฐิยา อิเมหิ ปญฺจหาการเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

[ค] ‘‘อนฺตวา โลโก’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฎฺฐิยา กตเมหิ ปญฺจหาการเรหิ อภินิเวโส โหติ? อิเธกโจฺจ ปริตฺตํ โอกาสํ นีลกโต ผรติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อนฺตวา อยํ โลโก ปริวฎุโม’’ติฯ อนฺตสญฺญี โหติฯ ยํ ผรติ, ตํ วตฺถุ เจว โลโก จฯ เยน ผรติ, โส อตฺตา เจว โลโก จาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฎฺฐิฯ ตาย ทิฎฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฎฺฐิฯ ทิฎฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฎฺฐิฯ อญฺญา ทิฎฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฎฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา ‘‘อนฺตวา โลโก’’ติ อนฺตคฺคาหิกา ทิฎฺฐิฯ อนฺตคฺคาหิกา ทิฎฺฐิ มิจฺฉาทิฎฺฐิ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฎฺฐิโยฯ

อิเธกโจฺจ ปริตฺตํ โอกาสํ ปีตกโต ผรติ… โลหิตกโต ผรติ… โอทาตกโต ผรติ… โอภาสกโต ผรติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อนฺตวา อยํ โลโก ปริวฎุโม’’ติฯ อนฺตสญฺญี โหติฯ ยํ ผรติ ตํ วตฺถุ เจว โลโก จฯ เยน ผรติ โส อตฺตา เจว โลโก จาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฎฺฐิฯ ตาย

ทิฏฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ…เป…. อนฺตวา โลโกติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา อิเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

[ฆ] ''อนนฺตวา โลโก''ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา กตเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? อิเธกโจฺจ วิปุลํ โอกาสํ นีลกโต ผรติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ''อนนฺตวา อยํ โลโก อปริยโนฺต''ติฯ อนนฺตสญฺญี โหติฯ ยํ ผรติ ตํ วตฺถุ เจว โลโก จ; เยน ผรติ โส อตฺตา เจว โลโก จาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ตาย ทิฏฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา ''อนนฺตวา โลโก''ติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิฯ อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ

อิเธกโจฺจ วิปุลํ โอกาสํ ปีตกโต ผรติ… โลหิตกโต ผรติ… โอทาตกโต ผรติ… โอภาสกโต ผรติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ''อนนฺตวา อยํ โลโก อปริยโนฺต''ติฯ อนนฺตสญฺญี โหติฯ ยํ ผรติ ตํ วตฺถุ เจว โลโก จ; เยน ผรติ โส อตฺตา เจว โลโก จาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ตาย ทิฏฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ…เป…. อนนฺตวา โลโกติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา อิเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

[ง] ''ตํ ชีวํ ตํ สรีร''นฺติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา กตเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? รูปํ ชีวเญฺจว สรีรญฺจ; ยํ ชีวํ ตํ สรีรํ, ยํ สรีรํ ตํ ชีวนฺติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ตาย ทิฏฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา ''ตํ ชีวํ ตํ สรีร''นฺติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิฯ อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ

เวทนา ชีวา เจว สรีรํ จ… สญฺญา ชีวา เจว สรีรํ จ… สงฺขารา ชีวา เจว สรีรํ จ… วิญฺญาณํ ชีวเญฺจว สรีรญฺจ; ยํ ชีวํ ตํ สรีรํ, ยํ สรีรํ ตํ ชีวนฺติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ตาย ทิฏฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ…เป…. ''ตํ ชีวํ ตํ สรีร''นฺติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา อิเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

[จ] ''อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร''นฺติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา กตเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? รูปํ สรีรํ, น ชีวํ; ชีวํ น สรีรํฯ อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีรนฺติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ตาย ทิฏฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา ''อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร''นฺติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิฯ อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ

เวทนา สรีรํ, น ชีวํ… สญฺญา สรีรํ, น ชีวํ… สงฺขารา สรีรํ, น ชีวํ… วิญฺญาณํ สรีรํ, น ชีวํ; ชีวํ น สรีรํฯ อญฺญํ ชีวํ, อญฺญํ สรีรนฺติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ตาย ทิฏฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ…เป…. อญฺญํ ชีวํ, อญฺญํ สรีรนฺติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา อิเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

[ฉ] ''โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา''ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา กตเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? รูปํ อิเธว มรณธมฺมํฯ ตถาคโต กายสฺส เภทา โหติปิ ติฏฺฐติปิ อุปฺปชฺชติปิ นิพฺพตฺตติปีติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ตาย ทิฏฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ

ปฐมา ‘‘โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิฯ อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ

เวทนา อิเธว มรณธมฺมา…เป…. สญฺญา อิเธว มรณธมฺมา… สงฺขารา อิเธว มรณธมฺมา… วิญฺญาณํ อิเธว มรณธมฺมํฯ ตถาคโต กายสฺส เภทา โหติปิ ติฏฺฐติปิ อุปฺปชฺชติปิ นิพฺพตฺตติปีติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ตาย ทิฏฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ…เป…. ‘‘โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา อิเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

[ช] ‘‘น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา กตเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? รูปํ อิเธว มรณธมฺมํฯ ตถาคโตปิ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ; น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณาติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ตาย ทิฏฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา ‘‘น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิฯ อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ

เวทนา อิเธว มรณธมฺมา…เป…. สญฺญา อิเธว มรณธมฺมา… สงฺขารา อิเธว มรณธมฺมา… วิญฺญาณํ อิเธว มรณธมฺมํฯ ตถาคโตปิ กายสฺส เภทา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติฯ ‘‘น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ตาย ทิฏฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ…เป…. ‘‘น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา อิเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

[ฌ] ‘‘โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา กตเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? รูปํ อิเธว มรณธมฺมํฯ ตถาคโต กายสฺส เภทา โหติ จ น จ โหตีติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ตาย ทิฏฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา ‘‘โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิฯ อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ น จ ทิฏฺฐิโยฯ

เวทนา อิเธว มรณธมฺมา…เป…. สญฺญา อิเธว มรณธมฺมา… สงฺขารา อิเธว มรณธมฺมา… วิญฺญาณํ อิเธว มรณธมฺมํฯ ตถาคโต กายสฺส เภทา โหติ จ น จ โหตีติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ตาย ทิฏฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ…เป…. ‘‘โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา อิเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

[ญ] ‘‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา กตเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? รูปํ อิเธว มรณธมฺมํฯ ตถาคโต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา เนว โหติ น น โหตีติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ตาย ทิฏฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิ, อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา ‘‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิฯ อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ

เวทนา อิเธว มรณธมฺมา…เป…. สญฺญา อิเธว มรณธมฺมา… สงฺขารา อิเธว มรณธมฺมา… วิญฺญาณํ อิเธว มรณธมฺมํฯ ตถาคโต กายสฺส เภทา ปรํ มรณา เนว โหติ น น โหตีติ – อภินิเวสปรามาโส ทิฏฺฐิฯ ตาย ทิฏฺฐิยา โส อโนฺต คหิโตติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปญฺจมี ‘‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิฯ อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ ‘‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา อิเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา อิเมหิ ปญฺญาสาย อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

อนฺตคฺคาหิกาทิฏฺฐินิเทฺทโส สตฺตโมฯ

๘. ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐินิเทฺทโส

๑๔๑. ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิยา กตเมหิ อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? จตฺตาโร สสฺสตวาทา, จตฺตาโร เอกจฺจสสฺสติกา, จตฺตาโร อนฺตานนฺติกา, จตฺตาโร อมราวิกฺเขปิกา, เทฺว อธิจฺจสมุปฺปนฺนิกา – ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิยา อิเมหิ อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐินิเทฺทโส อฏฺฐโมฯ

๙. อปรนฺตานุทิฏฺฐินิเทฺทโส

๑๔๒. อปรนฺตานุทิฏฺฐิยา กตเมหิ จตุจตฺตาลีสาย อากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? โสฬส สญฺญีวาทา, อฏฺฐ อสญฺญีวาทา, อฏฺฐ เนวสญฺญีนาสญฺญีวาทา , สตฺต อุเจฺฉทวาทา, ปญฺจ ทิฏฺฐธมฺมนิพฺพานวาทา – อปรนฺตานุทิฏฺฐิยา อิเมหิ จตุจตฺตาลีสาย อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

อปรนฺตานุทิฏฺฐินิเทฺทโส นวโมฯ

๑๐-๑๒. สโญฺญชนิกาทิทิฏฺฐินิเทฺทโส

๑๔๓. สโญฺญชนิกาย ทิฏฺฐิยา กตเมหิ อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? ยา ทิฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตํ ทิฏฺฐิคหนํ…เป…. ทิฏฺฐาภินิเวโส ทิฏฺฐิปรามาโส – สโญฺญชนิกาย ทิฏฺฐิยา อิเมหิ อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

๑๔๔. ‘‘อห’’นฺติ – มานวินิพนฺธาย ทิฏฺฐิยา กตเมหิ อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? จกฺขุ อหนฺติ – อภินิเวสปรามาโสฯ อหนฺติ – มานวินิพนฺธา ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา ‘‘อห’’นฺติ – มานวินิพนฺธา ทิฏฺฐิฯ มานวินิพนฺธา ทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป…. อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ

โสตํ อหนฺติ…เป…. ฆานํ อหนฺติ…เป…. ชิวฺหา อหนฺติ…เป…. กาโย อหนฺติ…เป…. มโน อหนฺติ…เป…. รูปา อหนฺติ…เป…. ธมฺมา อหนฺติ… จกฺขุวิญฺญาณํ อหนฺติ…เป…. มโนวิญฺญาณํ อหนฺติ – อภินิเวสปรามาโสฯ อหนฺติ – มานวินิพนฺธา ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ อฏฺฐารสมี ‘‘อห’’นฺติ – มานวิ

นิพนฺธา ทิฏฺฐิฯ มานวินิพนฺธา ทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ ‘‘อห’’นฺติ – มานวินิพนฺธาย ทิฏฺฐิยา อิเมหิ อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

๑๔๕. ‘‘มม’’นฺติ – มานวินิพนฺธาย ทิฏฺฐิยา กตเมหิ อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? จกฺขุ มมนฺติ – อภินิเวสปรามาโสฯ มมนฺติ – มานวินิพนฺธา ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา ‘‘มม’’นฺติ – มานวินิพนฺธา ทิฏฺฐิฯ มานวินิพนฺธา ทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ

โสตํ มมนฺติ…เป.… ฆานํ มมนฺติ…เป.… ชิวฺหา มมนฺติ…เป.… กาโย มมนฺติ…เป.… มโน มมนฺติ…เป.… รูปา มมนฺติ…เป.… ธมฺมา มมนฺติ…เป.… จกฺขุวิญฺญาณํ มมนฺติ…เป.… มโนวิญฺญาณํ มมนฺติ อภินิเวสปรามาโสฯ มมนฺติ มานวินิพนฺธา ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ อฏฺฐารสมี ‘‘มม’’นฺติ – มานวินิพนฺธา ทิฏฺฐิฯ มานวินิพนฺธา ทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ ‘‘มม’’นฺติ – มานวินิพนฺธาย ทิฏฺฐิยา อิเมหิ อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

สโญฺญชนิกาทิทิฏฺฐินิเทฺทโส ทฺวาทสโมฯ

๑๓. อตฺตวาทปฏิสํยุตฺตทิฏฺฐินิเทฺทโส

๑๔๖. อตฺตวาทปฏิสํยุตฺตาย ทิฏฺฐิยา กตเมหิ วีสติยา อากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? อิธ อสฺสุตวา ปุถุชฺชโน อริยานํ อทสฺสาวี อริยธมฺมสฺส อโกวิโท อริยธมฺเม อวินีโต สปฺปุริสานํ อทสฺสาวี สปฺปุริสธมฺมสฺส อโกวิโท สปฺปุริสธมฺเม อวินีโต รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ รูปวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา รูปํ รูปสฺมิํ วา อตฺตานํ…เป.… เวทนํ… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ วิญฺญาณวนฺตํ วา อตฺตานํ อตฺตนิ วา วิญฺญาณํ วิญฺญาณสฺมิํ วา อตฺตานํ…เป.…ฯ

กถํ **รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ?** อิเธกโจฺจ ปถวีกสิณํ…เป.… โอทาตกสิณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติฯ ‘‘ยํ โอทาตกสิณํ, โส อหํ; โย อหํ, ตํ โอทาตกสิณ’’นฺติ – โอทาตกสิณญฺจ อตฺตญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ เสยฺยถาปิ เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต ‘‘ยา อจฺจิ, โส วโณฺณ; โย วโณฺณ, สา อจฺจี’’ติ – อจฺจิญฺจ วณฺณญฺจ อทฺวยํ สมนุปสฺสติฯ เอวเมวํ อิเธกโจฺจ โอทาตกสิณํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ…เป.… อยํ ปฐมา รูปวตฺถุกา อตฺตวาทปฏิสํยุตฺตา ทิฏฺฐิฯ อตฺตวาทปฏิสํยุตฺตา ทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ เอวํ รูปํ อตฺตโต สมนุปสฺสติ…เป.… อตฺตวาทปฏิสํยุตฺตาย ทิฏฺฐิยา อิเมหิ วีสติยา อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

อตฺตวาทปฏิสํยุตฺตทิฏฺฐินิเทฺทโส เตรสโมฯ

๑๔. โลกวาทปฏิสํยุตฺตทิฏฺฐินิเทฺทโส

๑๔๗. โลกวาทปฏิสํยุตฺตาย ทิฏฺฐิยา กตเมหิ อฏฺฐหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติ? สสฺสโต อตฺตา จ โลโก จาติ – อภินิเวสปรามาโส โลกวาทปฏิสํยุตฺตา ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา, ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ ปฐมา โลกวาทปฏิสํยุตฺตา ทิฏฺฐิฯ โลกวาทปฏิสํยุตฺตา ทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ…เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ

อสสฺสโต อตฺตา จ โลโก จาติ…เป.… สสฺสโต จ อสสฺสโต จ อตฺตา จ โลโก จาติ…เป.… เนว สสฺสโต นาสสฺสโต อตฺตา จ โลโก จาติ… อนฺตวา อตฺตา จ โลโก จาติ… อนนฺตวา อตฺตา จ โลโก จาติ… อนฺตวา จ อนนฺตวา จ อตฺตา จ โลโก จาติ… เนว อนฺตวา น อนนฺตวา อตฺตา จ โลโก จาติ อภินิเวสปรามาโส โลกวาทปฏิสํยุตฺตา ทิฏฺฐิฯ ทิฏฺฐิ น วตฺถุ, วตฺถุ น ทิฏฺฐิฯ อญฺญา ทิฏฺฐิ, อญฺญํ วตฺถุฯ ยา จ ทิฏฺฐิ ยญฺจ วตฺถุ – อยํ อฏฺฐมี โลกวาทปฏิสํยุตฺตา ทิฏฺฐิฯ โลกวาทปฏิสํยุตฺตา ทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ …เป.… อิมานิ สโญฺญชนานิ, น จ ทิฏฺฐิโยฯ โลกวาทปฏิสํยุตฺตาย ทิฏฺฐิยา อิเมหิ อฏฺฐหิ อากาเรหิ อภินิเวโส โหติฯ

โลกวาทปฏิสํยุตฺตทิฏฺฐินิเทฺทโส จุทฺทสโมฯ

๑๕-๑๖. ภว-วิภวทิฏฺฐินิเทฺทโส

๑๔๘. โอลียนาภินิเวโส ภวทิฏฺฐิฯ อติธาวนาภินิเวโส วิภวทิฏฺฐิฯ อสฺสาททิฏฺฐิยา ปญฺจตึสาย อากาเรหิ อภินิเวโส กติ ภวทิฏฺฐิโย, กติ วิภวทิฏฺฐิโย? อตฺตานุทิฏฺฐิยา วีสติยา อากาเรหิ อภินิเวโส กติ ภวทิฏฺฐิโย กติ วิภวทิฏฺฐิโย…เป.… โลกวาทปฏิสํยุตฺตาย ทิฏฺฐิยา อฏฺฐหิ อากาเรหิ อภินิเวโส กติ ภวทิฏฺฐิโย กติ วิภวทิฏฺฐิโย?

อสฺสาททิฏฺฐิยา ปญฺจตึสาย อากาเรหิ อภินิเวโส สิยา ภวทิฏฺฐิโย, สิยา วิภวทิฏฺฐิโยฯ อตฺตานุทิฏฺฐิยา วีสติยา อากาเรหิ อภินิเวโส ปนฺนรส ภวทิฏฺฐิโย, ปญฺจ วิภวทิฏฺฐิโยฯ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา ทสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส สพฺพาว ตา วิภวทิฏฺฐิโยฯ สกฺกายทิฏฺฐิยา วีสติยา อากาเรหิ อภินิเวโส ปนฺนรส ภวทิฏฺฐิโย, ปญฺจ วิภวทิฏฺฐิโยฯ สกฺกายวตฺถุกาย สสฺสตทิฏฺฐิยา ปนฺนรสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส สพฺพาว ตา ภวทิฏฺฐิโยฯ สกฺกายวตฺถุกาย อุเจฺฉททิฏฺฐิยา ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส สพฺพาว ตา วิภวทิฏฺฐิโยฯ

‘‘สสฺสโต โลโก’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส สพฺพาว ตา ภวทิฏฺฐิโยฯ ‘‘อสสฺสโต โลโก’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส สพฺพาว ตา วิภวทิฏฺฐิโย ฯ ‘‘อนฺตวา โลโก’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส สิยา ภวทิฏฺฐิโย, สิยา วิภวทิฏฺฐิโยฯ ‘‘อนนฺตวา โลโก’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส สิยา ภวทิฏฺฐิโย, สิยา วิภวทิฏฺฐิโยฯ ‘‘ตํ ชีวํ ตํ สรีร’’นฺติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส สพฺพาว ตา วิภวทิฏฺฐิโยฯ ‘‘อญฺญํ ชีวํ อญฺญํ สรีร’’นฺติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส สพฺพาว ตา ภวทิฏฺฐิโยฯ ‘‘โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส สพฺพาว ตา ภวทิฏฺฐิโยฯ ‘‘น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส สพฺพาว ตา วิภวทิฏฺฐิโยฯ ‘‘โหติ จ น จ โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส สิยา ภวทิฏฺฐิโย, สิยา วิภวทิฏฺฐิโย ‘‘เนว โหติ น น โหติ ตถาคโต ปรํ มรณา’’ติ – อนฺตคฺคาหิกาย ทิฏฺฐิยา ปญฺจหากาเรหิ อภินิเวโส สิยา ภวทิฏฺฐิโย, สิยา วิภวทิฏฺฐิโยฯ

ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิยา อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส สิยา ภวทิฏฺฐิโย, สิยา วิภวทิฏฺฐิโยฯ อปรนฺตานุทิฏฺฐิยา จตุจตฺตารีสาย อากาเรหิ อภินิเวโส สิยา ภวทิฏฺฐิโย, สิยา วิภวทิฏฺฐิโยฯ สโญฺญชนิกาย ทิฏฺฐิยา อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส สิยา ภวทิฏฺฐิโย, สิยา วิภวทิฏฺฐิโยฯ อหนฺติ – มานวินิพนฺธาย ทิฏฺฐิยา อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส สพฺพาว ตา วิภวทิฏฺฐิโยฯ มมนฺติ – มานวินิพนฺธาย ทิฏฺฐิยา อฏฺฐารสหิ อากาเรหิ อภินิเวโส สพฺพาว ตา ภวทิฏฺฐิ

โยฯ อตฺตวาทปฏิสํยุตฺตาย ทิฏฺฐิยา วีสติยา อากาเรหิ อภินิเวโส ปนฺนรส ภวทิฏฺฐิโย, ปญฺจ วิภวทิฏฺฐิโยฯ โลกวาทปฏิสํยุตฺตาย ทิฏฺฐิยา อฏฺฐหิ อากาเรหิ อภินิเวโส สิยา ภวทิฏฺฐิโย, สิยา วิภวทิฏฺฐิโยฯ

สพฺพาว ตา ทิฏฺฐิโย อสฺสาททิฏฺฐิโยฯ สพฺพาว ตา ทิฏฺฐิโย อตฺตานุทิฏฺฐิโยฯ สพฺพาว ตา ทิฏฺฐิโย มิจฺฉาทิฏฺฐิโยฯ สพฺพาว ตา ทิฏฺฐิโย สกฺกายทิฏฺฐิโยฯ สพฺพาว ตา ทิฏฺฐิโย อนฺตคฺคาหิกา ทิฏฺฐิโยฯ สพฺพาว ตา ทิฏฺฐิโย สโญฺญชนิกา ทิฏฺฐิโยฯ สพฺพาว ตา ทิฏฺฐิโย อตฺตวาทปฏิสํยุตฺตา ทิฏฺฐิโยฯ

ภวญฺจ ทิฏฺฐึ วิภวญฺจ ทิฏฺฐึ, เอตํ ทฺวยํ ตกฺกิกา นิสฺสิตาเส;
เตสํ นิโรธมฺหิ น หตฺถิ ญาณํ, ยตฺถายํ โลโก วิปรีตสญฺญีติฯ

๑๔๙. ‘‘ทฺวีหิ, ภิกฺขเว, ทิฏฺฐิคเตหิ ปริยุฏฺฐิตา เทวมนุสฺสา โอลียนฺติ [โอลิยนฺติ (สฺยา. ก.) อิติวุ. ๔๙ ปสฺสิตพฺพา] เอเก, อติธาวนฺติ เอเก; จกฺขุมนฺโต จ ปสฺสนฺติฯ กถญฺจ, ภิกฺขเว, โอลียนฺติ เอเก? ภวารามา, ภิกฺขเว, เทวมนุสฺสา ภวรตา ภวสมฺมุทิตาฯ เตสํ ภวนิโรธาย ธมฺเม เทสิยมาเน จิตฺตํ น ปกฺขนฺทติ น ปสีทติ น สนฺติฏฺฐติ นาธิมุจฺจติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, โอลียนฺติ เอเกฯ

‘‘กถญฺจ , ภิกฺขเว, อติธาวนฺติ เอเก? ภเวเนว โข ปเนเก อฏฺฏียมานา [อฏฺฏิยมานา (สฺยา. ก.) อิติวุ. ๔๙ ปสฺสิตพฺพา] หรายมานา ชิคุจฺฉมานา วิภวํ อภินนฺทนฺติ – ‘‘ยโต กิร, โภ, อยํ อตฺตา กายสฺส เภทา ปรํ มรณา อุจฺฉิชฺชติ วินสฺสติ น โหติ ปรํ มรณา, เอตํ สนฺตํ เอตํ ปณีตํ เอตํ ยาถาวนฺติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, อติธาวนฺติ เอเกฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, จกฺขุมนฺโต จ ปสฺสนฺติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ ภูตํ ภูตโต ปสฺสติฯ ภูตํ ภูตโต ทิสฺวา ภูตสฺส นิพฺพิทาย วิราคาย นิโรธาย ปฏิปนฺโน โหติฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, จกฺขุมนฺโต จ ปสฺสนฺติฯ

‘‘โย [อยํ คาถา อิติวุ. ๔๙ ทิสฺสติ] ภูตํ ภูตโต ทิสฺวา, ภูตสฺส จ อติกฺกมํ;
ยถาภูเตธิมุจฺจติ, ภวตณฺหา ปริกฺขยาฯ

‘‘ส เว ภูตปริญฺญาโต, วีตตโณฺห ภวาภเว;
ภูตสฺส วิภวา ภิกฺขุ, นาคจฺฉติ ปุนพฺภว’’นฺติฯ

๑๕๐. ตโย ปุคฺคลา วิปนฺนทิฏฺฐี, ตโย ปุคฺคลา สมฺปนฺนทิฏฺฐีฯ กตเม ตโย ปุคฺคลา วิปนฺนทิฏฺฐี? ติตฺถิโย จ, ติตฺถิยสาวโก จ, โย จ มิจฺฉาทิฏฺฐิโก – อิเม ตโย ปุคฺคลา วิปนฺนทิฏฺฐีฯ

กตเม ตโย ปุคฺคลา สมฺปนฺนทิฏฺฐี? ตถาคโต จ, ตถาคตสาวโก จ, โย จ สมฺมาทิฏฺฐิโก – อิเม ตโย ปุคฺคลา สมฺปนฺนทิฏฺฐีฯ

‘‘โกธโน อุปนาหี จ, ปาปมกฺขี จ โย นโร;
วิปนฺนทิฏฺฐิ มายาวี, ตํ ชญฺญา วสโล อิติ’’ [อิเม (สฺยา.) สุ. นิ. ๑๑๖ ปสฺสิตพฺพา]ฯ

อโกฺกธโน อนุปนาหี, วิสุโทฺธ [อมกฺขี (สฺยา.) อฏฺฐกถา โอโลเกตพฺพา] สุทฺธตํ คโต;

สมฺปนฺนทิฏฺฐิ เมธาวี, ตํ ชญฺญา อริโย อิตีติฯ

ติโสฺส วิปนฺนทิฏฺฐิโย, ติโสฺส สมฺปนฺนทิฏฺฐิโยฯ กตมา ติโสฺส วิปนฺนทิฏฺฐิโย? เอตํ มมาติ – วิปนฺนทิฏฺฐิฯ เอโสหมสฺมีติ – วิปนฺนทิฏฺฐิฯ เอโส เม อตฺตาติ – วิปนฺนทิฏฺฐิฯ อิมา ติโสฺส วิปนฺนทิฏฺฐิโยฯ

กตมา ติโสฺส สมฺปนฺนทิฏฺฐิโย? เนตํ มมาติ – สมฺปนฺนทิฏฺฐิฯ เนโสหมสฺมีติ – สมฺปนฺนทิฏฺฐิฯ น เมโส อตฺตาติ – สมฺปนฺนทิฏฺฐิฯ อิมา ติโสฺส สมฺปนฺนทิฏฺฐิโยฯ

เอตํ มมาติ – กา ทิฏฺฐิ, กติ ทิฏฺฐิโย, กตมนฺตานุคฺคหิตา ตา ทิฏฺฐิโย? **เอโสหมสฺมี**ติ – กา ทิฏฺฐิ, กติ ทิฏฺฐิโย, กตมนฺตานุคฺคหิตา ตา ทิฏฺฐิโย? **เอโส เม อตฺตา**ติ – กา ทิฏฺฐิ, กติ ทิฏฺฐิโย, กตมนฺตานุคฺคหิตา ตา ทิฏฺฐิโย?

เอตํ มมาติ – ปุพฺพนฺตานุทิฏฺฐิฯ อฏฺฐารส ทิฏฺฐิโยฯ ปุพฺพนฺตานุคฺคหิตา ตา ทิฏฺฐิโยฯ **เอโสหมสฺมี**ติ – อปรนฺตานุทิฏฺฐิฯ จตุจตฺตารีสํ ทิฏฺฐิโยฯ อปรนฺตานุคฺคหิตา ตา ทิฏฺฐิโยฯ **เอโส เม อตฺตา**ติ – วีสติวตฺถุกา อตฺตานุทิฏฺฐิฯ วีสติวตฺถุกา สกฺกายทิฏฺฐิฯ สกฺกายทิฏฺฐิปฺปมุขานิ [สกฺกายทิฏฺฐิปฺปมุเขน (สฺยา.)] ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิคตานิฯ ปุพฺพนฺตาปรนฺตานุคฺคหิตา ตา ทิฏฺฐิโยฯ

๑๕๑. ‘‘เย เกจิ, ภิกฺขเว, มยิ นิฏฺฐํ คตา, สเพฺพ เต ทิฏฺฐิสมฺปนฺนาฯ เตสํ ทิฏฺฐิสมฺปนฺนานํ ปญฺจนฺนํ อิธ นิฏฺฐา, ปญฺจนฺนํ อิธ วิหาย นิฏฺฐาฯ กตเมสํ ปญฺจนฺนํ อิธ นิฏฺฐา? สตฺตกฺขตฺตุปรมสฺส, โกลํโกลสฺส, เอกพีชิสฺส, สกทาคามิสฺส, โย จ ทิเฏฺฐว ธเมฺม อรหา – อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อิธ นิฏฺฐาฯ

‘‘กตเมสํ ปญฺจนฺนํ อิธ วิหาย นิฏฺฐา? อนฺตราปรินิพฺพายิสฺส, อุปหจฺจปรินิพฺพายิสฺส, อสงฺขารปรินิพฺพายิสฺส, สสงฺขารปรินิพฺพายิสฺส, อุทฺธํโสตสฺส, อกนิฏฺฐคามิโน – อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อิธ วิหาย นิฏฺฐาฯ

‘‘เย เกจิ, ภิกฺขเว, มยิ นิฏฺฐํ คตา, สเพฺพ เต ทิฏฺฐิสมฺปนฺนาฯ เตสํ ทิฏฺฐิสมฺปนฺนานํ อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อิธ นิฏฺฐา, อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อิธ วิหาย นิฏฺฐาฯ

‘‘เย เกจิ, ภิกฺขเว, มยิ อเวจฺจปฺปสนฺนา, สเพฺพ เต โสตาปนฺนาฯ เตสํ โสตาปนฺนานํ ปญฺจนฺนํ อิธ นิฏฺฐา, ปญฺจนฺนํ อิธ วิหาย นิฏฺฐาฯ กตเมสํ ปญฺจนฺนํ อิธ นิฏฺฐา? สตฺตกฺขตฺตุปรมสฺส, โกลํโกลสฺส, เอกพีชิสฺส, สกทาคามิสฺส, โย จ ทิเฏฺฐว ธเมฺม อรหา – อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อิธ นิฏฺฐาฯ

‘‘กตเมสํ ปญฺจนฺนํ อิธ วิหาย นิฏฺฐา? อนฺตราปรินิพฺพายิสฺส, อุปหจฺจปรินิพฺพายิสฺส, อสงฺขารปรินิพฺพายิสฺส, สสงฺขารปรินิพฺพายิสฺส, อุทฺธํโสตสฺส, อกนิฏฺฐคามิโน – อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อิธ วิหาย นิฏฺฐาฯ

‘‘เย เกจิ, ภิกฺขเว, มยิ อเวจฺจปฺปสนฺนา, สเพฺพ เต โสตาปนฺนาฯ เตสํ โสตาปนฺนานํ อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อิธ นิฏฺฐาฯ อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อิธ วิหาย นิฏฺฐาติ’’ฯ

ภววิภวทิฏฺฐินิเทฺทโส โสฬสโมฯ

ทิฏฺฐิกถา นิฏฺฐิตาฯ

๓. อานาปานสฺสติกถา

๑. คณนวาร

๑๕๒. โสฬสวตฺถุกํ อานาปานสฺสติสมาธึ [อานาปานสติสมาธึ (สี. อฏฺฐ.)] ภาวยโต สมาธิกานิ เทฺว ญาณสตานิ อุปฺปชฺชนฺติ – อฏฺฐ ปริปนฺเถ [ปริพเนฺธ (ก.)] ญาณานิ, อฏฺฐ จ อุปกาเร ญาณานิ, อฏฺฐารส อุปกฺกิเลเส ญาณานิ, เตรส โวทาเน ญาณานิ, พาตฺตึส สโตการิสฺส [สโตการีสุ (สฺยา.)] ญาณานิ, จตุวีสติ สมาธิวเสน ญาณานิ, เทฺวสตฺตติ วิปสฺสนาวเสน ญาณานิ, อฏฺฐ นิพฺพิทาญาณานิ, อฏฺฐ นิพฺพิทานุโลมญาณานิ, อฏฺฐ นิพฺพิทาปฏิปฺปสฺสทฺธิญาณานิ, เอกวีสติ วิมุตฺติสุเข ญาณานิฯ

กตมานิ อฏฺฐ ปริปนฺเถ ญาณานิ, อฏฺฐ จ อุปกาเร ญาณานิ? กามจฺฉนฺโท สมาธิสฺส ปริปนฺโถ, เนกฺขมฺมํ สมาธิสฺส อุปการํฯ พฺยาปาโท สมาธิสฺส ปริปนฺโถ, อพฺยาปาโท สมาธิสฺส อุปการํฯ ถินมิทฺธํ สมาธิสฺส ปริปนฺโถ, อาโลกสญฺญา สมาธิสฺส อุปการํฯ อุทฺธจฺจํ สมาธิสฺส ปริปนฺโถ, อวิกฺเขโป สมาธิสฺส อุปการํฯ วิจิกิจฺฉา สมาธิสฺส ปริปนฺโถ, ธมฺมววตฺถานํ สมาธิสฺส อุปการํฯ อวิชฺชา สมาธิสฺส ปริปนฺโถ, ญาณํ สมาธิสฺส อุปการํฯ อรติ สมาธิสฺส ปริปนฺโถ, ปาโมชฺชํ สมาธิสฺส อุปการํฯ สเพฺพปิ อกุสลา ธมฺมา สมาธิสฺส ปริปนฺถา, สเพฺพปิ กุสลา ธมฺมา สมาธิสฺส อุปการาฯ อิมานิ อฏฺฐ ปริปนฺเถ ญาณานิ, อฏฺฐ จ อุปกาเร ญาณานิฯ

คณนวาโร ปฐโมฯ

๒. โสฬสญาณนิเทฺทโส

๑๕๓. อิเมหิ โสฬสหิ อากาเรหิ อุทฺทุจิตฺตํ จิตฺตํ สมุทฺทุจิตํ จิตฺตํ เอกเตฺต สนฺติฏฺฐติ, นีวรเณหิ วิสุชฺฌติฯ กตเม เต เอกตฺตา? เนกฺขมฺมํ เอกตฺตํ, อพฺยาปาโท เอกตฺตํ, อาโลกสญฺญา เอกตฺตํ, อวิกฺเขโป เอกตฺตํ, ธมฺมววตฺถานํ เอกตฺตํ, ญาณํ เอกตฺตํ, ปาโมชฺชํ เอกตฺตํ, สเพฺพปิ กุสลา ธมฺมา เอกตฺตาฯ

นีวรณาติ, กตเม เต นีวรณา? กามจฺฉนฺโท นีวรณํ, พฺยาปาโท นีวรณํ, ถินมิทฺธํ นีวรณํ, อุทฺธจฺจกุกฺกุจฺจํ นีวรณํ, วิจิกิจฺฉา นีวรณํ, อวิชฺชา นีวรณํ, อรติ นีวรณํ, สเพฺพปิ อกุสลา ธมฺมา นีวรณาฯ

นีวรณาติ, เกนเฏฺฐน นีวรณา? นิยฺยานาวรณเฏฺฐน นีวรณาฯ กตเม เต นิยฺยานา? เนกฺขมฺมํ อริยานํ นิยฺยานํฯ เตน จ เนกฺขเมฺมน อริยา นิยฺยนฺติฯ กามจฺฉนฺโท นิยฺยานาวรณํฯ เตน จ กามจฺฉเนฺทน นิวุตตฺตา เนกฺขมฺมํ อริยานํ นิยฺยานํ นปฺปชานาตีติ – กามจฺฉนฺโท นิยฺยานาวรณํฯ อพฺยาปาโท อริยานํ นิยฺยานํฯ เตน จ อพฺยาปาเทน อริยา นิยฺยนฺติฯ พฺยาปาโท นิยฺยานาวรณํฯ เตน จ พฺยาปาเทน นิวุตตฺตา อพฺยาปาทํ อริยานํ นิยฺยานํ นปฺปชานาตีติ – พฺยาปาโท นิยฺยานาวรณํฯ อาโลกสญฺญา อริยานํ นิยฺยานํฯ ตาย จ อาโลกสญฺญาย อริยา นิยฺยนฺติ ฯ ถินมิทฺธํ นิยฺยานาวรณํฯ เตน จ ถินมิเทฺธน นิวุตตฺตา อาโลกสญฺญํ อริยานํ นิยฺยานํ นปฺปชานาตีติ – ถินมิทฺธํ นิยฺยานาวรณํฯ อวิกฺเขโป อริยานํ นิยฺยานํฯ เตน จ อวิกฺเขเปน อริยา นิยฺยนฺติฯ อุทฺธจฺจํ นิยฺยานาวรณํ ฯ เตน จ อุทฺธเจฺจน นิวุตตฺตา อวิกฺเขปํ อริยานํ นิยฺยานํ นปฺปชานาตีติ – อุทฺธจฺจํ นิยฺยานาวรณํฯ ธมฺมววตฺถานํ อริยานํ นิยฺยานํฯ เตน จ ธมฺมววตฺถาเนน อริยา

นิยฺยนฺติฯ วิจิกิจฺฉา นิยฺยานาวรณํฯ ตาย จ วิจิกิจฺฉาย นิวุตตฺตา ธมฺมววตฺถานํ อริยานํ นิยฺยานํ นปฺปชานาตีติ – วิจิกิจฺฉา นิยฺยานาวรณํฯ ญาณํ อริยานํ นิยฺยานํฯ เตน จ ญาเณน อริยา นิยฺยนฺติฯ อวิชฺชา นิยฺยานาวรณํฯ ตาย จ อวิชฺชาย นิวุตตฺตา ญาณํ อริยานํ นิยฺยานํ นปฺปชานาตีติ – อวิชฺชา นิยฺยานาวรณํฯ ปาโมชฺชํ อริยานํ นิยฺยานํฯ เตน จ ปาโมเชฺชน อริยา นิยฺยนฺติฯ อรติ นิยฺยานาวรณํฯ ตาย จ อรติยา นิวุตตฺตา ปาโมชฺชํ อริยานํ นิยฺยานํ นปฺปชานาตีติ – อรติ นิยฺยานาวรณํฯ สเพฺพปิ กุสลา ธมฺมา อริยานํ นิยฺยานํฯ เตหิ จ กุสเลหิ ธเมฺมหิ อริยา นิยฺยนฺติฯ สเพฺพปิ อกุสลา ธมฺมา นิยฺยานาวรณาฯ เตหิ จ อกุสเลหิ ธเมฺมหิ นิวุตตฺตา กุสเล ธเมฺม อริยานํ นิยฺยานํ นปฺปชานาตีติ – สเพฺพปิ อกุสลา ธมฺมา นิยฺยานาวรณาฯ อิเมหิ จ ปน นีวรเณหิ วิสุทฺธจิตฺตสฺส โสฬสวตฺถุกํ อานาปานสฺสติสมาธึ ภาวยโต ขณิกสโมธานาฯ

โสฬสญาณนิเทฺทโส ทุติโยฯ

๓. อุปกฺกิเลสญาณนิเทฺทโส

ปฐมจฺฉกฺกํ

๑๕๔. อิเมหิ จ ปน นีวรเณหิ วิสุทฺธจิตฺตสฺส โสฬสวตฺถุกํ อานาปานสฺสติสมาธึ ภาวยโต ขณิกสโมธานา กตเม อฎฺฐารส อุปกฺกิเลสา อุปฺปชฺชนฺติ? อสฺสาสาทิมชฺฌปริโยสานํ สติยา อนุคจฺฉโต อชฺฌตฺตวิเกฺขปคตํ จิตฺตํ สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ ปสฺสาสาทิมชฺฌปริโยสานํ สติยา อนุคจฺฉโต พหิทฺธาวิเกฺขปคตํ จิตฺตํ สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ อสฺสาสปฎิกงฺขนา นิกนฺติ ตณฺหาจริยา สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ ปสฺสาสปฎิกงฺขนา นิกนฺติ ตณฺหาจริยา สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ อสฺสาเสนาภิตุนฺนสฺส ปสฺสาสปฎิลาเภ มุจฺฉนา สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ ปสฺสาเสนาภิตุนฺนสฺส อสฺสาสปฎิลาเภ มุจฺฉนา สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ

อนุคจฺฉนา จ อสฺสาสํ, ปสฺสาสํ อนุคจฺฉนา;
สติ อชฺฌตฺตวิเกฺขปา, กงฺขนา พหิทฺธาวิเกฺขปปตฺถนา [วิเกฺขปปนฺถนา (สฺยา.)]ฯ

อสฺสาเสนาภิตุนฺนสฺส, ปสฺสาสปฎิลาเภ มุจฺฉนา;
ปสฺสาเสนาภิตุนฺนสฺส, อสฺสาสปฎิลาเภ มุจฺฉนาฯ

ฉ เอเต อุปกฺกิเลสา, อานาปานสฺสติสมาธิสฺส;
เยหิ วิกฺขิปฺปมานสฺส [วิกมฺปมานสฺส (สฺยา.)], โน จ จิตฺตํ วิมุจฺจติ;
วิโมกฺขํ อปฺปชานนฺตา, เต โหนฺติ ปรปตฺติยาติฯ

ทุติยจฺฉกฺกํ

๑๕๕. นิมิตฺตํ อาวชฺชโต อสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปติ – สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ อสฺสาสํ อาวชฺชโต นิมิเตฺต จิตฺตํ วิกมฺปติ – สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ นิมิตฺตํ อาวชฺชโต ปสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปติ – สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ ปสฺสาสํ อาวชฺชโต นิมิเตฺต จิตฺตํ วิกมฺปติ – สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ อสฺสาสํ อาวชฺชโต ปสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปติ – สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ ปสฺสาสํ อาวชฺชโต อสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปติ – สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ

นิมิตฺตํ อาวชฺชมานสฺส, อสฺสาเส วิกฺขิปเต มโน;
อสฺสาสํ อาวชฺชมานสฺส, นิมิเตฺต จิตฺตํ วิกมฺปติฯ

นิมิตฺตํ อาวชฺชมานสฺส, ปสฺสาเส วิกฺขิปเต มโน;
ปสฺสาสํ อาวชฺชมานสฺส, นิมิเตฺต จิตฺตํ วิกมฺปติฯ

อสฺสาสํ อาวชฺชมานสฺส, ปสฺสาเส วิกฺขิปเต มโน;
ปสฺสาสํ อาวชฺชมานสฺส, อสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปติฯ

ฉ เอเต อุปกฺกิเลสา, อานาปานสฺสติสมาธิสฺส;
เยหิ วิกฺขิปฺปมานสฺส, โน จ จิตฺตํ วิมุจฺจติ;
วิโมกฺขํ อปฺปชานนฺตา, เต โหนฺติ ปรปตฺติยาติฯ

ตติยจฺฉกฺกํ

๑๕๖. อตีตานุธาวนํ จิตฺตํ วิเกฺขปานุปติตํ – สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ อนาคตปฏิกงฺขนํ จิตฺตํ วิกมฺปิตํ – สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ ลีนํ จิตฺตํ โกสชฺชานุปติตํ – สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ อติปคฺคหิตํ จิตฺตํ อุทฺธจฺจานุปติตํ – สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ อภินตํ จิตฺตํ ราคานุปติตํ – สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ อปนตํ จิตฺตํ พฺยาปาทานุปติตํ – สมาธิสฺส ปริปโนฺถฯ

อตีตานุธาวนํ จิตฺตํ, อนาคตปฏิกงฺขนํ ลีนํ;
อติปคฺคหิตํ อภินตํ, อปนตํ จิตฺตํ น สมาธิยติฯ

ฉ เอเต อุปกฺกิเลสา, อานาปานสฺสติสมาธิสฺส;
เยหิ อุปกฺกิลิฎฺฐสงฺกโปฺป, อธิจิตฺตํ นปฺปชานาตีติฯ

๑๕๗. อสฺสาสาทิมชฺฌปริโยสานํ สติยา อนุคจฺฉโต อชฺฌตฺตํ วิเกฺขปคเตน จิเตฺตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ ปสฺสาสาทิมชฺฌปริโยสานํ สติยา อนุคจฺฉโต พหิทฺธาวิเกฺขปคเตน จิเตฺตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ อสฺสาสปฏิกงฺขนาย นิกนฺติยา ตณฺหาจริยาย กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ ปสฺสาสปฏิกงฺขนาย นิกนฺติยา ตณฺหาจริยาย กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ อสฺสาเสนาภิตุนฺนสฺส ปสฺสาสปฏิลาเภ มุจฺฉิตตฺตา กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ ปสฺสาเสนาภิตุนฺนสฺส อสฺสาสปฏิลาเภ มุจฺฉิตตฺตา กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ นิมิตฺตํ อาวชฺชโต อสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปิตตฺตา กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ อสฺสาสํ อาวชฺชโต นิมิเตฺต จิตฺตํ วิกมฺปิตตฺตา กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ นิมิตฺตํ อาวชฺชโต ปสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปิตตฺตา กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ ปสฺสาสํ อาวชฺชโต นิมิเตฺต จิตฺตํ วิกมฺปิตตฺตา กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ อสฺสาสํ อาวชฺชโต ปสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปิตตฺตา กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ ปสฺสาสํ อาวชฺชโต อสฺสาเส จิตฺตํ วิกมฺปิตตฺตา กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ อตีตานุธาวเนน จิเตฺตน วิเกฺขปานุปติเตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ อนาคตปฏิกงฺขเนน จิเตฺตน วิกมฺปิเตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ ลีเนน จิเตฺตน โกสชฺชานุปติเตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ อติปคฺคหิเตน จิเตฺตน อุทฺธจฺจานุปติเตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ อภินเตน จิเตฺตน ราคานุปติเตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ อ

ปนเตน จิเตฺตน พฺยาปาทานุปติเตน กาโยปิ จิตฺตมฺปิ สารทฺธา จ โหนฺติ อิญฺชิตา จ ผนฺทิตา จฯ

อานาปานสฺสติ ยสฺส, ปริปุณฺณา อภาวิตา;
กาโยปิ อิญฺชิโต โหติ, จิตฺตมฺปิ โหติ อิญฺชิตํ;
กาโยปิ ผนฺทิโต โหติ, จิตฺตมฺปิ โหติ ผนฺทิตํฯ

อานาปานสฺสติ ยสฺส, ปริปุณฺณา สุภาวิตา;
กาโยปิ อนิญฺชิโต โหติ, จิตฺตมฺปิ โหติ อนิญฺชิตํ;
กาโยปิ อผนฺทิโต โหติ, จิตฺตมฺปิ โหติ อผนฺทิตนฺติฯ

อิเมหิ จ ปน นีวรเณหิ วิสุทฺธจิตฺตสฺส โสฬสวตฺถุกํ อานาปานสฺสติสมาธึ ภาวยโต ขณิกสโมธานา อิเม อฏฺฐารส อุปกฺกิเลสา อุปฺปชฺชนฺติฯ

อุปกฺกิเลสญาณนิเทฺทโส ตติโยฯ

๔. โวทานญาณนิเทฺทโส

๑๕๘. กตมานิ เตรส โวทาเน ญาณานิ? อตีตานุธาวนํ จิตฺตํ วิเกฺขปานุปติตํ; ตํ วิวชฺชยิตฺวา เอกฏฺฐาเน สมาทหติ – เอวมฺปิ จิตฺตํ น วิเกฺขปํ คจฺฉติฯ อนาคตปฏิกงฺขนํ จิตฺตํ วิกมฺปิตํ ; ตํ วิวชฺชยิตฺวา ตเตฺถว อธิโมเจติ – เอวมฺปิ จิตฺตํ น วิเกฺขปํ คจฺฉติฯ ลีนํ จิตฺตํ โกสชฺชานุปติตํ; ตํ ปคฺคณฺหิตฺวา โกสชฺชํ ปชหติ – เอวมฺปิ จิตฺตํ น วิเกฺขปํ คจฺฉติฯ อติปคฺคหิตํ จิตฺตํ อุทฺธจฺจานุปติตํ; ตํ วินิคฺคณฺหิตฺวา อุทฺธจฺจํ ปชหติ – เอวมฺปิ จิตฺตํ น วิเกฺขปํ คจฺฉติฯ อภินตํ จิตฺตํ ราคานุปติตํ; ตํ สมฺปชาโน หุตฺวา ราคํ ปชหติ – เอวมฺปิ จิตฺตํ น วิเกฺขปํ คจฺฉติฯ อปนตํ จิตฺตํ พฺยาปาทานุปติตํ; ตํ สมฺปชาโน หุตฺวา พฺยาปาทํ ปชหติ – เอวมฺปิ จิตฺตํ น วิเกฺขปํ คจฺฉติฯ อิเมหิ ฉหิ ฐาเนหิ ปริสุทฺธํ จิตฺตํ ปริโยทาตํ เอกตฺตคตํ โหติฯ

กตเม เต เอกตฺตา? ทานโวสคฺคุปฏฺฐาเนกตฺตํ, สมถนิมิตฺตุปฏฺฐาเนกตฺตํ, วยลกฺขณุปฏฺฐาเนกตฺตํ, นิโรธุปฏฺฐาเนกตฺตํฯ ทานโวสคฺคุปฏฺฐาเนกตฺตํ จาคาธิมุตฺตานํ, สมถนิมิตฺตุปฏฺฐาเนกตฺตญฺจ อธิจิตฺตมนุยุตฺตานํ, วยลกฺขณุปฏฺฐาเนกตฺตญฺจ วิปสฺสกานํ, นิโรธุปฏฺฐาเนกตฺตญฺจ อริยปุคฺคลานํ – อิเมหิ จตูหิ ฐาเนหิ เอกตฺตคตํ จิตฺตํ ปฏิปทาวิสุทฺธิปกฺขนฺทเญฺจว โหติ, อุเปกฺขานุพฺรูหิตญฺจ, ญาเณน จ สมฺปหํสิตํฯ

ปฐมสฺส ฌานสฺส โก อาทิ, กึ มเชฺฌ, กึ ปริโยสานํ? ปฐมสฺส ฌานสฺส ปฏิปทาวิสุทฺธิ อาทิ, อุเปกฺขานุพฺรูหนา มเชฺฌ, สมฺปหํสนา ปริโยสานํฯ ปฐมสฺส ฌานสฺส ปฏิปทาวิสุทฺธิ อาทิฯ อาทิสฺส กติ ลกฺขณานิ? อาทิสฺส ตีณิ ลกฺขณานิฯ โย ตสฺส ปริปโนฺถ ตโต จิตฺตํ วิสุชฺฌติ, วิสุทฺธตฺตา จิตฺตํ มชฺฌิมํ สมถนิมิตฺตํ ปฏิปชฺชติ, ปฏิปนฺนตฺตา ตตฺถ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติฯ ยญฺจ ปริปนฺถโต จิตฺตํ วิสุชฺฌติ, ยญฺจ วิสุทฺธตฺตา จิตฺตํ มชฺฌิมํ สมถนิมิตฺตํ ปฏิปชฺชติ, ยญฺจ ปฏิปนฺนตฺตา ตตฺถ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติฯ ปฐมสฺส ฌานสฺส ปฏิปทาวิสุทฺธิ อาทิฯ อาทิสฺส อิมานิ ตีณิ ลกฺขณานิฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปฐมํ ฌานํ อาทิกลฺยาณเญฺจว โหติ ลกฺขณสมฺปนฺนญฺจ’’ฯ

ปฐมสฺส ฌานสฺส อุเปกฺขานุพฺรูหนา มเชฺฌฯ มชฺฌสฺส กติ ลกฺขณานิ? มชฺฌสฺส ตีณิ ลกฺขณานิฯ วิสุทฺธํ จิตฺตํ อชฺฌุเปกฺขติ, สมถปฏิปนฺนํ อชฺฌุเปกฺขติ, เอกตฺตุปฏฺฐานํ อชฺฌุเปกฺขติฯ ยญฺจ วิสุทฺธํ จิตฺตํ อชฺฌุเปกฺขติ, ยญฺจ สมถปฏิปนฺนํ อชฺฌุเปกฺขติ, ยญฺจ เอกตฺตุปฏฺฐานํ

อชฺฌุเปกฺขติ – ปฐมสฺส ฌานสฺส อุเปกฺขานุพฺรูหนา มชฺเฌฯ มชฺฌสฺส อิมานิ ตีณิ ลกฺขณานิฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปฐมํ ฌานํ มชฺเฌกลฺยาณญฺจว โหติ ลกฺขณสมฺปนฺนญฺจ’’ฯ

ปฐมสฺส ฌานสฺส สมฺปหํสนา ปริโยสานํฯ ปริโยสานสฺส กติ ลกฺขณานิ? ปริโยสานสฺส จตฺตาริ ลกฺขณานิฯ ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน สมฺปหํสนา, อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน สมฺปหํสนา, ตทุปควีริยวาหนเฏฺฐน สมฺปหํสนา, อาเสวนเฏฺฐน สมฺปหํสนาฯ ปฐมสฺส ฌานสฺส สมฺปหํสนา ปริโยสานํฯ ปริโยสานสฺส อิมานิ จตฺตาริ ลกฺขณานิฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปฐมํ ฌานํ ปริโยสานกลฺยาณญฺจว โหติ ลกฺขณสมฺปนฺนญฺจ’’ฯ เอวํ ติวตฺตคตํ จิตฺตํ ติวิธกลฺยาณกํ ทสลกฺขณสมฺปนฺนํ วิตกฺกสมฺปนฺนญฺจว โหติ วิจารสมฺปนฺนญฺจ ปีติสมฺปนฺนญฺจ สุขสมฺปนฺนญฺจ จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานสมฺปนฺนญฺจ สทฺธาสมฺปนฺนญฺจ วีริยสมฺปนฺนญฺจ สติสมฺปนฺนญฺจ สมาธิสมฺปนฺนญฺจ ปญฺญาสมฺปนฺนญฺจฯ

ทุติยสฺส ฌานสฺส โก อาทิ, กึ มชฺเฌ, กึ ปริโยสานํ? ทุติยสฺส ฌานสฺส ปฏิปทาวิสุทฺธิ อาทิ, อุเปกฺขานุพฺรูหนา มชฺเฌ, สมฺปหํสนา ปริโยสานํ…เป.… เอวํ ติวตฺตคตํ จิตฺตํ ติวิธกลฺยาณกํ ทสลกฺขณสมฺปนฺนํ ปีติสมฺปนฺนญฺจว โหติ สุขสมฺปนฺนญฺจ จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานสมฺปนฺนญฺจ สทฺธาสมฺปนฺนญฺจ วีริยสมฺปนฺนญฺจ สติสมฺปนฺนญฺจ สมาธิสมฺปนฺนญฺจ ปญฺญาสมฺปนฺนญฺจฯ

ตติยสฺส ฌานสฺส โก อาทิ, กึ มชฺเฌ, กึ ปริโยสานํ…เป.… เอวํ ติวตฺตคตํ จิตฺตํ ติวิธกลฺยาณกํ ทสลกฺขณสมฺปนฺนํ สุขสมฺปนฺนญฺจว โหติ จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานสมฺปนฺนญฺจ สทฺธาสมฺปนฺนญฺจ วีริยสมฺปนฺนญฺจ สติสมฺปนฺนญฺจ สมาธิสมฺปนฺนญฺจ ปญฺญาสมฺปนฺนญฺจฯ

จตุตฺถสฺส ฌานสฺส โก อาทิ, กึ มชฺเฌ, กึ ปริโยสานํ…เป.… เอวํ ติวตฺตคตํ จิตฺตํ ติวิธกลฺยาณกํ ทสลกฺขณสมฺปนฺนญฺจ อุเปกฺขาสมฺปนฺนญฺจว โหติ จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานสมฺปนฺนญฺจ สทฺธาสมฺปนฺนญฺจ วีริยสมฺปนฺนญฺจ สติสมฺปนฺนญฺจ สมาธิสมฺปนฺนญฺจ ปญฺญาสมฺปนฺนญฺจฯ

อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา…เป.… วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา… อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา… เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา โก อาทิ, กึ มชฺเฌ, กึ ปริโยสานํ…เป.… เอวํ ติวตฺตคตํ จิตฺตํ ติวิธกลฺยาณกํ ทสลกฺขณสมฺปนฺนํ อุเปกฺขาสมฺปนฺนญฺจว โหติ จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานสมฺปนฺนํ จ…เป.… ปญฺญาสมฺปนฺนญฺจฯ

อนิจฺจานุปสฺสนาย โก อาทิ, กึ มชฺเฌ, กึ ปริโยสานํ…เป.… เอวํ ติวตฺตคตํ จิตฺตํ ติวิธกลฺยาณกํ ทสลกฺขณสมฺปนฺนํ วิตกฺกสมฺปนฺนญฺจว โหติ วิจารสมฺปนฺนญฺจ ปีติสมฺปนฺนญฺจ สุขสมฺปนฺนญฺจ จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานสมฺปนฺนญฺจ สทฺธาสมฺปนฺนญฺจ วีริยสมฺปนฺนญฺจ สติสมฺปนฺนญฺจ สมาธิสมฺปนฺนญฺจ ปญฺญาสมฺปนฺนญฺจฯ ทุกฺขานุปสฺสนาย…เป.… อนตฺตานุปสฺสนาย… นิพฺพิทานุปสฺสนาย… วิราคานุปสฺสนาย… นิโรธานุปสฺสนาย… ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาย… ขยานุปสฺสนาย… วยานุปสฺสนาย… วิปริณามานุปสฺสนาย… อนิมิตฺตานุปสฺสนาย… อปฺปณิหิตานุปสฺสนาย… สุญฺญตานุปสฺสนาย… อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนาย… ยถาภูตญาณทสฺสนาย… อาทีนวานุปสฺสนาย… ปฏิสงฺขานุปสฺสนาย… วิวฏฺฏนานุปสฺสนาย… ปญฺญาสมฺปนฺนญฺจฯ

โสตาปตฺติมคฺคสฺส…เป.… สกทาคามิมคฺคสฺส… อนาคามิมคฺคสฺส… อรหตฺตมคฺคสฺส โก อาทิ, กึ มชฺเฌ, กึ ปริโยสานํ? อรหตฺตมคฺคสฺส ปฏิปทาวิสุทฺธิ อาทิ อุเปกฺขานุพฺรูหนา

มเชฺฌ, สมฺปหํสนา ปริโยสานํฯ อรหตฺตมคฺคสฺส ปฏิปทาวิสุทฺธิ อาทิฯ อาทิสฺส กติ ลกฺขณานิ? อาทิสฺส ตีณิ ลกฺขณานิฯ โย ตสฺส ปริปนฺโถ ตโต จิตฺตํ วิสุชฺฌติ, วิสุทฺธตฺตา จิตฺตํ มชฺฌิมํ สมถนิมิตฺตํ ปฏิปชฺชติ, ปฏิปนฺนตฺตา ตตฺถ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ ฯ ยญฺจ ปริปนฺถโต จิตฺตํ วิสุชฺฌติ, ยญฺจ วิสุทฺธตฺตา จิตฺตํ มชฺฌิมํ สมถนิมิตฺตํ ปฏิปชฺชติ, ยญฺจ ปฏิปนฺนตฺตา ตตฺถ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ – อรหตฺตมคฺคสฺส ปฏิปทาวิสุทฺธิ อาทิฯ อาทิสฺส อิมานิ ตีณิ ลกฺขณานิฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อรหตฺตมโคฺค อาทิกลฺยาโณ เจว โหติ ลกฺขณสมฺปนฺโน จ’’ฯ

อรหตฺตมคฺคสฺส อุเปกฺขานุพฺรูหนา มเชฺฌฯ มชฺฌสฺส กติ ลกฺขณานิ? มชฺฌสฺส ตีณิ ลกฺขณานิฯ วิสุทฺธํ จิตฺตํ อชฺฌุเปกฺขติ, สมถปฏิปนฺนํ อชฺฌุเปกฺขติ, เอกตฺตุปฏฺฐานํ อชฺฌุเปกฺขติฯ ยญฺจ วิสุทฺธํ จิตฺตํ อชฺฌุเปกฺขติ, ยญฺจ สมถปฏิปนฺนํ อชฺฌุเปกฺขติ, ยญฺจ เอกตฺตุปฏฺฐานํ อชฺฌุเปกฺขติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อรหตฺตมโคฺค มเชฺฌกลฺยาโณ เจว โหติ ลกฺขณสมฺปนฺโน จ’’ฯ

อรหตฺตมคฺคสฺส สมฺปหํสนา ปริโยสานํฯ ปริโยสานสฺส กติ ลกฺขณานิ? ปริโยสานสฺส จตฺตาริ ลกฺขณานิฯ ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน สมฺปหํสนา, อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน สมฺปหํสนา, ตทุปควีริยวาหนเฏฺฐน สมฺปหํสนา, อาเสวนเฏฺฐน สมฺปหํสนาฯ อรหตฺตมคฺคสฺส สมฺปหํสนา ปริโยสานํฯ ปริโยสานสฺส อิมานิ จตฺตาริ ลกฺขณานิฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อรหตฺตมโคฺค ปริโยสานกลฺยาโณ เจว โหติ ลกฺขณสมฺปนฺโน จ’’ฯ เอวํ ติวตฺตคตํ จิตฺตํ ติวิธกลฺยาณกํ ทสลกฺขณสมฺปนฺนํ วิตกฺกสมฺปนฺนเญฺจว โหติ วิจารสมฺปนฺนญฺจ ปีติสมฺปนฺนญฺจ สุขสมฺปนฺนญฺจ จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานสมฺปนฺนญฺจ สทฺธาสมฺปนฺนญฺจ วีริยสมฺปนฺนญฺจ สติสมฺปนฺนญฺจ สมาธิสมฺปนฺนญฺจ ปญฺญาสมฺปนฺนญฺจ ฯ

๑๕๙. นิมิตฺตํ อสฺสาสปสฺสาสา, อนารมฺมณเมกจิตฺตสฺส;
อชานโต จ ตโย ธเมฺม, ภาวนา นุปลพฺภติฯ

นิมิตฺตํ อสฺสาสปสฺสาสา, อนารมฺมณเมกจิตฺตสฺส;
ชานโต จ ตโย ธเมฺม, ภาวนา อุปลพฺภตีติฯ

กถํ อิเม ตโย ธมฺมา เอกจิตฺตสฺส อารมฺมณา น โหนฺติ, น จิเม ตโย ธมฺมา อวิทิตา โหนฺติ, น จ จิตฺตํ วิเกฺขปํ คจฺฉติ, ปธานญฺจ ปญฺญายติ, ปโยคญฺจ สาเธติ, วิเสสมธิคจฺฉติ? เสยฺยถาปิ รุโกฺข สเม ภูมิภาเค นิกฺขิโตฺตฯ ตเมนํ ปุริโส กกเจน ฉิเนฺทยฺยฯ รุเกฺข ผุฏฺฐกกจทนฺตานํ วเสน ปุริสสฺส สติ อุปฏฺฐิตา โหติ; น อาคเต วา คเต วา กกจทเนฺต มนสิ กโรติฯ น อาคตา วา คตา วา กกจทนฺตา อวิทิตา โหนฺติ , ปธานญฺจ ปญฺญายติ, ปโยคญฺจ สาเธติฯ ยถา รุโกฺข สเม ภูมิภาเค นิกฺขิโตฺตฯ เอวํ อุปนิพนฺธนา นิมิตฺตํฯ ยถา กกจทนฺตา, เอวํ อสฺสาสปสฺสาสาฯ ยถา รุเกฺข ผุฏฺฐกกจทนฺตานํ วเสน ปุริสสฺส สติ อุปฏฺฐิตา โหติ, น อาคเต วา คเต วา กกจทเนฺต มนสิ กโรติ, น อาคตา วา คตา วา กกจทนฺตา อวิทิตา โหนฺติ, ปธานญฺจ ปญฺญายติ, ปโยคญฺจ สาเธติฯ เอวเมวํ ภิกฺขุ นาสิกเคฺค วา มุขนิมิเตฺต วา สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา นิสิโนฺน โหติ, น อาคเต วา คเต วา อสฺสาสปสฺสาเส มนสิ กโรติ, น อาคตา วา คตา วา อสฺสาสปสฺสาสา อวิทิตา โหนฺติ, ปธานญฺจ ปญฺญายติ, ปโยคญฺจ สาเธติฯ วิเสสมธิคจฺฉติ ปธานญฺจฯ

กตมํ ปธานํ? อารทฺธวีริยสฺส กาโยปิ จิตฺตมฺปิ กมฺมนิยํ โหติ – อิทํ ปธานํฯ กตโม ปโยโค? อารทฺธวีริยสฺส อุปกฺกิเลสา ปหียนฺติ, วิตกฺกา วูปสมนฺติ – อยํ ปโยโคฯ กตโม วิเสโส? อารทฺธวีริยสฺส สโญฺญชนา ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติ [อนุสยา พฺยาสนฺติ (สฺยา.)]ฯ อยํ

วิเสโสฯ เอวํ อิเม ตโย ธมฺมา เอกจิตฺตสฺส อารมฺมณา น โหนฺติ , น จิเม ตโย ธมฺมา อวิทิตา โหนฺติ, น จ จิตฺตํ วิกฺเขปํ คจฺฉติ, ปธานญฺจ ปญฺญายติ, ปโยคญฺจ สาเธติ, วิเสสมธิคจฺฉติฯ

๑๖๐อานาปานสฺสติ ยสฺส, ปริปุณฺณา สุภาวิตา;
อนุปุพฺพํ ปริจิตา, ยถา พุทฺเธน เทสิตา;
โส อิมํ โลกํ ปภาเสติ, อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมาติฯ

อานนฺติ อสฺสาโส, โน ปสฺสาโสฯ **อปาน**นฺติ [อปานนฺติ (ก.)] ปสฺสาโส, โน อสฺสาโสฯ อสฺสาสวเสน อุปฏฺฐานํ สติ, ปสฺสาสวเสน อุปฏฺฐานํ สติฯ

โย อสฺสสติ ตสฺสุปฏฺฐาติ, โย ปสฺสสติ ตสฺสุปฏฺฐาติฯ **ปริปุณฺณา**ติ ปริคฺคหฏฺเฐน ปริปุณฺณา, ปริวารฏฺเฐน ปริปุณฺณา, ปริปูรฏฺเฐน ปริปุณฺณา ฯ **สุภาวิตา**ติ จตสฺโส ภาวนา – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนฏฺเฐน ภาวนา, อินฺทฺริยานํ เอกรสฏฺเฐน ภาวนา, ตทุปควีริยวาหนฏฺเฐน ภาวนา, อาเสวนฏฺเฐน ภาวนาฯ ตสฺสิเม จตฺตาโร ภาวนฏฺฐา ยานีกตา โหนฺติ วตฺถุกตา อนุฏฺฐิตา ปริจิตา สุสมารทฺธาฯ

ยานีกตาติ ยตฺถ ยตฺถ อากงฺขติ ตตฺถ ตตฺถ วสิปฺปตฺโต โหติ พลปฺปตฺโต เวสารชฺชปฺปตฺโต ฯ ตสฺส เม เต ธมฺมา อาวชฺชนปฏิพทฺธา [อาวชฺชนปฏิพนฺธา (ก.) เอวมีทิเสสุ ปเทสุ] โหนฺติ อากงฺขปฏิพทฺธา มนสิการปฏิพทฺธา จิตฺตุปฺปาทปฏิพทฺธาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ยานีกตา’’ติฯ **วตฺถุกตา**ติ ยสฺมึ ยสฺมึ วตฺถุสฺมึ จิตฺตํ สฺวาธิฏฺฐิตํ โหติ, ตสฺมึ ตสฺมึ วตฺถุสฺมึ สติ สุปฏฺฐิตา โหติฯ ยสฺมึ ยสฺมึ วา ปน วตฺถุสฺมึ สติ สูปฏฺฐิตา [สุปฏฺฐิตา (ก.)] โหติ, ตสฺมึ ตสฺมึ วตฺถุสฺมึ จิตฺตํ สฺวาธิฏฺฐิตํ โหติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘วตฺถุกตา’’ติฯ **อนุฏฺฐิตา**ติ วตฺถุสฺมึ เยน เยน จิตฺตํ อภินีหรติ เตน เตน สติ อนุปริวตฺตติฯ เยน เยน วา ปน สติ อนุปริวตฺตติ เตน เตน จิตฺตํ อภินีหรติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อนุฏฺฐิตา’’ติฯ **ปริจิตา**ติ ปริคฺคหฏฺเฐน ปริจิตา, ปริวารฏฺเฐน ปริจิตา, ปริปูรฏฺเฐน ปริจิตาฯ สติยา ปริคฺคณฺหนฺโต ชินาติ ปาปเก อกุสเล ธมฺเมฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปริจิตา’’ติฯ **สุสมารทฺธา**ติ จตฺตาโร สุสมารทฺธา – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนฏฺเฐน สุสมารทฺธา, อินฺทฺริยานํ เอกรสฏฺเฐน สุสมารทฺธา, ตทุปควีริยวาหนฏฺเฐน สุสมารทฺธา, ตปฺปจฺจนีกานํ กิเลสานํ สุสมูหตตฺตา [สุสมุหตตฺตา (ก.)] สุสมารทฺธาฯ

๑๖๑. **สุสม**นฺติ อตฺถิ สมํ, อตฺถิ สุสมํฯ กตมํ สมํ? เย ตตฺถ ชาตา อนวชฺชา กุสลา โพธิปกฺขิยา – อิทํ สมํฯ กตมํ สุสมํ? ยํ เตสํ เตสํ ธมฺมานํ อารมฺมณํ นิโรโธ นิพฺพานํ – อิทํ สุสมํฯ อิติ อิทญฺจ สมํ อิทญฺจ สุสมํ ญาตํ โหติ ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผสฺสิตํ ปญฺญายฯ อารทฺธํ โหติ วีริยํ อสลฺลีนํ, อุปฏฺฐิตา สติ อสมฺมุฟา [อปมฺมุฏฺฐา (สฺยา.)], ปสฺสทฺโธ กาโย อสารทฺโธ, สมาหิตํ จิตฺตํ เอกคฺคํฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สุสมารทฺธา’’ติฯ

อนุปุพฺพํ ปริจิตาติ ทีฆํ อสฺสาสวเสน ปุริมา ปุริมา ปริจิตา, ปจฺฉิมา ปจฺฉิมา อนุปริจิตาฯ ทีฆํ ปสฺสาสวเสน ปุริมา ปุริมา ปริจิตา, ปจฺฉิมา ปจฺฉิมา อนุปริจิตาฯ รสฺสํ อสฺสาสวเสน ปุริมา ปุริมา ปริจิตา , ปจฺฉิมา ปจฺฉิมา อนุปริจิตาฯ รสฺสํ ปสฺสาสวเสน ปุริมา ปุริมา ปริจิตา, ปจฺฉิมา ปจฺฉิมา อนุปริจิตา…เป.… ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสาสวเสน ปุริมา ปุริมา ปริจิตา, ปจฺฉิมา ปจฺฉิมา อนุปริจิตาฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสาสวเสน ปุริมา ปุริมา ปริจิตา, ปจฺฉิมา ปจฺฉิมา อนุปริจิตาฯ สพฺพาปิ โสฬสวตฺถุกา อานาปานสฺสติโย อญฺญมญฺญํ ปริจิตา เจว โหนฺติ อนุปริจิตา จฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อนุปุพฺพปริจิตา’’ติฯ

ยถาติ ทส ยถตฺถา – อตฺตทมถโตฺถ ยถโตฺถ, อตฺตสมถโตฺถ ยถโตฺถ, อตฺตปรินิพฺพาปนโตฺถ ยถโตฺถ, อภิญฺญโตฺถ ยถโตฺถ, ปริญฺญโตฺถ ยถโตฺถ, ปหานโตฺถ ยถโตฺถ, ภาวนโตฺถ ยถโตฺถ, สจฺฉิกิริยโตฺถ ยถโตฺถ, สจฺจาภิสมยโตฺถ ยถโตฺถ, นิโรเธ ปติฏฺฐาปกโตฺถ ยถโตฺถฯ

พุทฺโธติ โย โส ภควา สยมฺภู อนาจริยโก ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพุชฺฌิ, ตตฺถ จ สพฺพญฺญุตํ ปาปุณิ, พเลสุ จ วสีภาวํฯ

๑๖๒. **พุทฺโธ**ติ เกนเฏฺฐน พุทฺโธ? พุชฺฌิตา สจฺจานีติ – พุทฺโธฯ โพเธตา ปชายาติ – พุทฺโธฯ สพฺพญฺญุตาย พุทฺโธฯ สพฺพทสฺสาวิตาย พุทฺโธฯ อนญฺญเนยฺยตาย พุทฺโธฯ วิสวิตาย [วิกสิตาย (สฺยา.)] พุทฺโธฯ ขีณาสวสงฺขาเตน พุทฺโธฯ นิรุปเลปสงฺขาเตน [นิรุปกฺกิเลสสงฺขาเตน (สฺยา.)] พุทฺโธฯ เอกนฺตวีตราโคติ – พุทฺโธฯ เอกนฺตวีตโทโสติ – พุทฺโธฯ เอกนฺตวีตโมโหติ – พุทฺโธฯ เอกนฺตนิกฺกิเลโสติ – พุทฺโธฯ เอกายนมคฺคํ คโตติ – พุทฺโธฯ เอโก อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธติ – พุทฺโธฯ อพุทฺธิวิหตตฺตา พุทฺธิปฏิลาภา – พุทฺโธฯ พุทฺโธติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ, น ปิตรา กตํ, น ภาตรา กตํ, น ภคินิยา กตํ, น มิตฺตามจฺเจหิ กตํ, น ญาติสาโลหิเตหิ กตํ, น สมณพฺราหฺมเณหิ กตํ, น เทวตาหิ กตํฯ วิโมกฺขนฺติกเมตํ พุทฺธานํ ภควนฺตานํ โพธิยา มูเล สห สพฺพญฺญุตญาณสฺส ปฏิลาภา สจฺฉิกา ปญฺญตฺติ ยทิทํ – พุทฺโธติฯ **เทสิตา**ติ อตฺตทมถโตฺถ ยถโตฺถ ยถา พุทฺเธน เทสิโต, อตฺตสมถโตฺถ ยถโตฺถ ยถา พุทฺเธน เทสิโต, อตฺตปรินิพฺพาปนโตฺถ ยถโตฺถ ยถา พุทฺเธน เทสิโต…เป.… นิโรเธ ปติฏฺฐาปกโตฺถ ยถโตฺถ ยถา พุทฺเธน เทสิโตฯ

โสติ คหโฏฺฐ วา โหติ ปพฺพชิโต วาฯ **โลโก**ติฯ ขนฺธโลโก ธาตุโลโก อายตนโลโก วิปตฺติภวโลโก วิปตฺติสมฺภวโลโก สมฺปตฺติภวโลโก สมฺปตฺติสมฺภวโลโกฯ เอโก โลโก – สพฺเพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกา…เป.… อฏฺฐารส โลกา – อฏฺฐารส ธาตุโยฯ **ปภาเสตี**ติ อตฺตทมถตฺถํ ยถตฺถํ อภิสมฺพุทฺธตฺตา ฯ โส อิมํ โลกํ โอภาเสติ ภาเสติ ปภาเสติฯ อตฺตสมถตฺถํ ยถตฺถํ อภิสมฺพุทฺธตฺตาฯ โส อิมํ โลกํ โอภาเสติ ภาเสติ ปภาเสติฯ อตฺตปรินิพฺพาปนตฺถํ ยถตฺถํ อภิสมฺพุทฺธตฺตาฯ โส อิมํ โลกํ โอภาเสติ ภาเสติ ปภาเสติ…เป.… นิโรเธ ปติฏฺฐาปกตฺถํ ยถตฺถํ อภิสมฺพุทฺธตฺตาฯ โส อิมํ โลกํ โอภาเสติ ภาเสติ ปภาเสติฯ

อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมาติ ยถา อพฺภา, เอวํ กิเลสาฯ ยถา จโนฺท, เอวํ อริยญาณํฯ ยถา จนฺทิมา เทวปุตฺโต, เอวํ ภิกฺขุฯ ยถา จโนฺท อพฺภา มุตฺโต มหิกา มุตฺโต ธูมรชา มุตฺโต ราหุคหณา [ราหุปาณา (สฺยา.)] วิปฺปมุตฺโต ภาสเต จ ตปเต จ วิโรจเต [วิโรจติ (สฺยา.)] จ, เอวเมวํ ภิกฺขุ สพฺพกิเลเสหิ วิปฺปมุตฺโต ภาสเต จ ตปเต จ วิโรจเต จฯ เตน วุจฺจติ – อพฺภา มุตฺโตว จนฺทิมาติฯ อิมานิ เตรส โวทาเน ญาณานิฯ

โวทานญาณนิเทฺทโส จตุโตฺถฯ

ภาณวาโรฯ

๕. สโตการิญาณนิเทฺทโส

๑๖๓. กตมานิ พาตฺตึส สโตการิสฺส ญาณานิ? อิธ ภิกฺขุ อรญฺญคโต วา รุกฺขมูลคโต วา สุญฺญาคารคโต วา นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุชุํ กายํ ปณิธาย ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวาฯ โส สโตว อสฺสสติ สโต ปสฺสสติฯ ทีฆํ วา อสฺสสโนฺต “ทีฆํ อสฺสสามี”ติ ปชานาติฯ ทีฆํ วา

ปสฺสสโนฺต “ทีฆํ ปสฺสสามี”ติ ปชานาติฯ รสฺสํ วา อสฺสสโนฺต “รสฺสํ อสฺสสามี”ติ ปชานาติฯ รสฺสํ วา ปสฺสสโนฺต “รสฺสํ ปสฺสสามี”ติ ปชานาติฯ “สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี”ติ สิกฺขติฯ “สพฺพกายปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี”ติ สิกฺขติฯ “ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามี”ติ สิกฺขติฯ “ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามี”ติ สิกฺขติฯ ปีติปฏิสํเวที…เป…. สุขปฏิสํเวที… จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที … ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ… จิตฺตปฏิสํเวที… อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ… สมาทหํ จิตฺตํ… วิโมจยํ จิตฺตํ… อนิจฺจานุปสฺสี… วิราคานุปสฺสี… นิโรธานุปสฺสี… “ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี”ติ สิกฺขติฯ “ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี”ติ สิกฺขติฯ

๑๖๔. **อิธา**ติ อิมิสฺสา ทิฏฺฐิยา, อิมิสฺสา ขนฺติยา, อิมิสฺสา รุจิยา, อิมสฺมึ อาทาเย, อิมสฺมึ ธเมฺม, อิมสฺมึ วินเย, อิมสฺมึ ธมฺมวินเย, อิมสฺมึ ปาวจเน, อิมสฺมึ พฺรหฺมจริเย, อิมสฺมึ สตฺถุสาสเนฯ เตน วุจฺจติ – “อิธา”ติฯ ***ภิกฺขู***ติ ปุถุชฺชนกลฺยาณโก วา โหติ ภิกฺขุ เสโกฺข วา อรหา วา อกุปฺปธโมฺมฯ **อรญฺญ**นฺติ นิกฺขมิตฺวา พหิ อินฺทขีลา สพฺพเมตํ อรญฺญํฯ **รุกฺขมูล**นฺติ ยตฺถ ภิกฺขุโน อาสนํ ปญฺญตฺตํ โหติ มโญฺจ วา ปีฐํ วา ภิสิ วา ตฏฺฏิกา วา จมฺมขโณฺฑ วา ติณสนฺถโร [ติณสณฺฐโร (สฺยา.)] วา ปณฺณสนฺถโร วา ปลาลสนฺถโร [ปลาสสนฺฐโร (สฺยา.)] วา, ตตฺถ ภิกฺขุ จงฺกมติ วา ติฏฺฐติ วา นิสีทติ วา เสยฺยํ วา กเปฺปติฯ **สุญฺญ**นฺติ เกนจิ อนากิณฺณํ โหติ คหเฏฺฐหิ วา ปพฺพชิเตหิ วาฯ **อคาร**นฺติ [อาคารนฺติ (สฺยา.)] วิหาโร อฑฺฒโยโค ปาสาโท หมฺมิยํ คุหาฯ **นิสีทติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา**ติ นิสิโนฺน โหติ ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา ฯ **อุชุํ กายํ ปณิธายา**ติ อุชุโก โหติ กาโย ฐิโต [ปนิธิโต (สฺยา.)] สุปณิหิโตฯ **ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา**ติฯ **ปรี**ติ ปริคฺคหโฏฺฐฯ **มุข**นฺติ นิยฺยานโฏฺฐฯ **สตี**ติ อุปฏฺฐานโฏฺฐฯ เตน วุจฺจติ – “ปริมุขํ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา”ติฯ

๑๖๕. **สโตว อสฺสสติ, สโต ปสฺสสตี**ติ พาตฺตึสาย อากาเรหิ สโต การี โหติฯ ทีฆํ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิเกฺขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน สโต การี โหติฯ ทีฆํ ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิเกฺขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน สโต การี โหติฯ รสฺสํ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิเกฺขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน สโต การี โหติฯ รสฺสํ ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิเกฺขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน สโต การี โหติ…เป…. ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสาสวเสน ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิเกฺขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน สโต การี โหติฯ

ปฐมจตุกฺกนิเทฺทโส

๑๖๖. กถํ ทีฆํ อสฺสสโนฺต “ทีฆํ อสฺสสามี”ติ ปชานาติ, ทีฆํ ปสฺสสโนฺต “ทีฆํ ปสฺสสามี”ติ ปชานาติ? ทีฆํ อสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติ, ทีฆํ ปสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต ปสฺสสติ, ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติปิ ปสฺสสติปิฯ ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสโตปิ ปสฺสสโตปิ ฉโนฺท อุปฺปชฺชติฯ ฉนฺทวเสน ตโต สุขุมตรํ ทีฆํ อสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติ, ฉนฺทวเสน ตโต สุขุมตรํ ทีฆํ ปสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต ปสฺสสติ, ฉนฺทวเสน ตโต สุขุมตรํ ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติปิ ปสฺสสติปิฯ ฉนฺทวเสน ตโต สุขุมตรํ ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสโตปิ ปสฺสสโตปิ ปาโมชฺชํ อุปฺปชฺชติฯ ปาโมชฺชวเสน ตโต สุขุมตรํ ทีฆํ อสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติ, ปาโมชฺชวเสน ตโต สุขุมตรํ ทีฆํ ปสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต ปสฺสสติ, ปาโมชฺชวเสน ตโต สุขุมตรํ ทีฆํ อสฺสา

สปสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสติปิ ปสฺสสติปิฯ ปาโมชฺชวเสน ตโต สุขุมตรํ ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสํ อทฺธานสงฺขาเต อสฺสสโตปิ ปสฺสสโตปิ ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสาปิ จิตฺตํ วิวตฺตติ, อุเปกฺขา สณฺฐาติฯ อิเมหิ นวหากาเรหิ ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสา กาโยฯ อุปฏฺฐานํ สติฯ อนุปสฺสนา ญาณํฯ กาโย อุปฏฺฐานํ, โน สติ; สติ อุปฏฺฐานญฺเจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ กายํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ''กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา''ติฯ

๑๖๗. **อนุปสฺสตี**ติ กถํ ตํ กายํ อนุปสฺสติ? อนิจฺจโต อนุปสฺสติ, โน นิจฺจโตฯ ทุกฺขโต อนุปสฺสติ, โน สุขโตฯ อนตฺตโต อนุปสฺสติ, โน อตฺตโตฯ นิพฺพินฺทติ, โน นนฺทติฯ วิรชฺชติ, โน รชฺชติฯ นิโรเธติ, โน สมุเทติฯ ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยติฯ อนิจฺจโต อนุปสฺสนฺโต นิจฺจสญฺญํ ปชหติฯ ทุกฺขโต อนุปสฺสนฺโต สุขสญฺญํ ปชหติฯ อนตฺตโต อนุปสฺสนฺโต อตฺตสญฺญํ ปชหติฯ นิพฺพินฺทนฺโต นนฺทิํ ปชหติฯ วิรชฺชนฺโต ราคํ ปชหติฯ นิโรเธนฺโต สมุทยํ ปชหติฯ ปฏินิสฺสชฺชนฺโต อาทานํ ปชหติฯ เอวํ ตํ กายํ อนุปสฺสติฯ

ภาวนาติ จตโสฺส ภาวนา – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนฏฺเฐน ภาวนา, อินฺทฺริยานํ เอกรสฏฺเฐน ภาวนา, ตทุปควีริยวาหนฏฺเฐน ภาวนา, อาเสวนฏฺเฐน ภาวนาฯ ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต วิทิตา เวทนา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ วิทิตา สญฺญา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ วิทิตา วิตกฺกา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ

กถํ วิทิตา เวทนา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติ? กถํ เวทนาย อุปฺปาโท วิทิโต โหติ? อวิชฺชาสมุทยา เวทนาสมุทโยติ – ปจฺจยสมุทยฏฺเฐน เวทนาย อุปฺปาโท วิทิโต โหติฯ ตณฺหาสมุทยา เวทนาสมุทโยติ… กมฺมสมุทยา เวทนาสมุทโยติ… ผสฺสสมุทยา เวทนาสมุทโยติ ปจฺจยสมุทยฏฺเฐน เวทนาย อุปฺปาโท วิทิโต โหติฯ นิพฺพตฺติลกฺขณํ ปสฺสโตปิ เวทนาย อุปฺปาโท วิทิโต โหติฯ เอวํ เวทนาย อุปฺปาโท วิทิโต โหติฯ

กถํ เวทนาย อุปฏฺฐานํ วิทิตํ โหติ? อนิจฺจโต มนสิกโรโต ขยตุปฏฺฐานํ วิทิตํ โหติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต ภยตุปฏฺฐานํ วิทิตํ โหติฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต สุญฺญตุปฏฺฐานํ วิทิตํ โหติฯ เอวํ เวทนาย อุปฏฺฐานํ วิทิตํ โหติฯ

กถํ เวทนาย อตฺถงฺคโม วิทิโต โหติ? อวิชฺชานิโรธา เวทนานิโรโธติ – ปจฺจยนิโรธฏฺเฐน เวทนาย อตฺถงฺคโม วิทิโต โหติฯ ตณฺหานิโรธา เวทนานิโรโธติ …เป.… กมฺมนิโรธา เวทนานิโรโธติ…เป.… ผสฺสนิโรธา เวทนานิโรโธติ ปจฺจยนิโรธฏฺเฐน เวทนาย อตฺถงฺคโม วิทิโต โหติฯ วิปริณามลกฺขณํ ปสฺสโตปิ เวทนาย อตฺถงฺคโม วิทิโต โหติฯ เอวํ เวทนาย อตฺถงฺคโม วิทิโต โหติฯ เอวํ วิทิตา เวทนา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ

กถํ วิทิตา สญฺญา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติ? กถํ สญฺญาย อุปฺปาโท วิทิโต โหติ? อวิชฺชาสมุทยา สญฺญาสมุทโยติ – ปจฺจยสมุทยฏฺเฐน สญฺญาย อุปฺปาโท วิทิโต โหติฯ ตณฺหาสมุทยา สญฺญาสมุทโยติ…เป.… กมฺมสมุทยา สญฺญาสมุทโยติ…เป.… ผสฺสสมุทยา สญฺญาสมุทโยติ – ปจฺจยสมุทยฏฺเฐน สญฺญาย อุปฺปาโท วิทิโต โหติฯ นิพฺพตฺติลกฺขณํ ปสฺสโตปิ สญฺญาย อุปฺปาโท วิทิโต โหติฯ เอวํ สญฺญาย อุปฺปาโท วิทิโต โหติฯ

กถํ สญฺญาย อุปฏฺฐานํ วิทิตํ โหติ? อนิจฺจโต มนสิกโรโต ขยตุปฏฺฐานํ วิทิตํ โหติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต ภยตุปฏฺฐานํ วิทิตํ โหติฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต สุญฺญตุปฏฺฐานํ วิทิตํ โหติฯ เอวํ สญฺญาย อุปฏฺฐานํ วิทิตํ โหติฯ

กถํ สญฺญาย อตฺถงฺคโม วิทิโต โหติ? อวิชฺชานิโรธา สญฺญานิโรโธติ – ปจฺจยนิโรธเฏฺฐน สญฺญาย อตฺถงฺคโม วิทิโต โหติฯ ตณฺหานิโรธา สญฺญานิโรโธติ…เป…. กมฺมนิโรธา สญฺญานิโรโธติ…เป…. ผสฺสนิโรธา สญฺญานิโรโธติ – ปจฺจยนิโรธเฏฺฐน สญฺญาย อตฺถงฺคโม วิทิโต โหติฯ วิปริณามลกฺขณํ ปสฺสโตปิ สญฺญาย อตฺถงฺคโม วิทิโต โหติฯ เอวํ สญฺญาย อตฺถงฺคโม วิทิโต โหติฯ เอวํ วิทิตา สญฺญา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ

กถํ วิทิตา วิตกฺกา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติ? กถํ วิตกฺกานํ อุปฺปาโท วิทิโต โหติ? อวิชฺชาสมุทยา วิตกฺกสมุทโยติ – ปจฺจยสมุทยเฏฺฐน วิตกฺกานํ อุปฺปาโท วิทิโต โหติฯ ตณฺหาสมุทยา วิตกฺกสมุทโยติ…เป…. กมฺมสมุทยา วิตกฺกสมุทโยติ…เป…. สญฺญาสมุทยา วิตกฺกสมุทโยติ – ปจฺจยสมุทยเฏฺฐน วิตกฺกานํ อุปฺปาโท วิทิโต โหติฯ นิพฺพตฺติลกฺขณํ ปสฺสโตปิ วิตกฺกานํ อุปฺปาโท วิทิโต โหติฯ เอวํ วิตกฺกานํ อุปฺปาโท วิทิโต โหติฯ

กถํ วิตกฺกานํ อุปฏฺฐานํ วิทิตํ โหติ? อนิจฺจโต มนสิกโรโต ขยตุปฏฺฐานํ วิทิตํ โหติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต ภยตุปฏฺฐานํ วิทิตํ โหติฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต สุญฺญตุปฏฺฐานํ วิทิตํ โหติฯ เอวํ วิตกฺกานํ อุปฏฺฐานํ วิทิตํ โหติฯ

กถํ วิตกฺกานํ อตฺถงฺคโม วิทิโต โหติ? อวิชฺชานิโรธา วิตกฺกนิโรโธติ – ปจฺจยนิโรธเฏฺฐน วิตกฺกานํ อตฺถงฺคโม วิทิโต โหติฯ ตณฺหานิโรธา วิตกฺกนิโรโธติ…เป…. กมฺมนิโรธา วิตกฺกนิโรโธติ…เป…. สญฺญานิโรธา วิตกฺกนิโรโธติ – ปจฺจยนิโรธเฏฺฐน วิตกฺกานํ อตฺถงฺคโม วิทิโต โหติฯ วิปริณามลกฺขณํ ปสฺสโตปิ วิตกฺกานํ อตฺถงฺคโม วิทิโต โหติฯ เอวํ วิตกฺกานํ อตฺถงฺคโม วิทิโต โหติฯ เอวํ วิทิตา วิตกฺกา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฏฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺติฯ

๑๖๘. ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโนฺต อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติ, โคจรญฺจ ปชานาติ, สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌติ…เป…. มคฺคํ สโมธาเนติ, ธมฺเม สโมธาเนติ, โคจรญฺจ ปชานาติ, สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌติฯ

อินฺทฺริยานิ สโมธาเนตีติ กถํ อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติ? อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ สโมธาเนติ, ปคฺคหเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยํ สโมธาเนติ, อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยํ สโมธาเนติ, อวิกฺเขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยํ สโมธาเนติ, ทสฺสนเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยํ สโมธาเนติฯ อยํ ปุคฺคโล อิมานิ อินฺทฺริยานิ อิมสฺมิํ อารมฺมเณ สโมธาเนติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อินฺทฺริยานิ สโมธาเนตี’’ติฯ

โคจรญฺจ ปชานาตีติ ยํ ตสฺส อารมฺมณํ, ตํ ตสฺส โคจรํฯ ยํ ตสฺส โคจรํ, ตํ ตสฺส อารมฺมณํฯ **ปชานาตี**ติ ปุคฺคโลฯ ปชานนา ปญฺญาฯ

สมนฺติ อารมฺมณสฺส อุปฏฺฐานํ สมํ, จิตฺตสฺส อวิกฺเขโป สมํ, จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานํ สมํ, จิตฺตสฺส โวทานํ สมํฯ **อโตฺถ**ติ อนวชฺชโฏฺฐ นิกฺกิเลสโฏฺฐ โวทานโฏฺฐ ปรมโฏฺฐฯ **ปฏิวิชฺฌตี**ติ

อารมฺมณสฺส อุปฏฺฐานฏฺฐํ ปฏิวิชฺฌติ, จิตฺตสฺส อวิเกฺขปฏฺฐํ ปฏิวิชฺฌติ, จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานฏฺฐํ ปฏิวิชฺฌติ, จิตฺตสฺส โวทานฏฺฐํ ปฏิวิชฺฌติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี’’ติฯ

พลานิ สโมธาเนตีติ กถํ พลานิ สโมธาเนติ? อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยเฏฺฐน สทฺธาพลํ สโมธาเนติ, โกสเชฺช อกมฺปิยเฏฺฐน วีริยพลํ สโมธาเนติ, ปมาเท อกมฺปิยเฏฺฐน สติพลํ สโมธาเนติ, อุทฺธเจฺจ อกมฺปิยเฏฺฐน สมาธิพลํ สโมธาเนติ , อวิชฺชาย อกมฺปิยเฏฺฐน ปญฺญาพลํ สโมธาเนติฯ อยํ ปุคฺคโล อิมานิ พลานิ อิมสฺมิํ อารมฺมเณ สโมธาเนติ ฯ เตน วุจฺจติ – พลานิ สโมธาเนตีติฯ โคจรญฺจ ปชานาตีติ…เป.… เตน วุจฺจติ – ‘‘สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี’’ติฯ

โพชฺฌเงฺค สโมธาเนตีติ กถํ โพชฺฌเงฺค สโมธาเนติ? อุปฏฺฐานเฏฺฐน สติสโมฺพชฺฌงฺคํ สโมธาเนติ, ปวิจยเฏฺฐน ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคํ สโมธาเนติ, ปคฺคหเฏฺฐน วีริยสโมฺพชฺฌงฺคํ สโมธาเนติ, ผรณเฏฺฐน ปีติสโมฺพชฺฌงฺคํ สโมธาเนติ, อุปสมเฏฺฐน ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคํ สโมธาเนติ, อวิเกฺขปเฏฺฐน สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคํ สโมธาเนติ, ปฏิสงฺขานเฏฺฐน อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคํ สโมธาเนติฯ อยํ ปุคฺคโล อิเม โพชฺฌเงฺค อิมสฺมิํ อารมฺมเณ สโมธาเนติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘โพชฺฌเงฺค สโมธาเนตี’’ติฯ โคจรญฺจ ปชานาตีติ…เป.… เตน วุจฺจติ – ‘‘สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี’’ติฯ

มคฺคํ สโมธาเนตีติ กถํ มคฺคํ สโมธาเนติ? ทสฺสนเฏฺฐน สมฺมาทิฏฺฐิํ สโมธาเนติ, อภินิโรปนเฏฺฐน สมฺมาสงฺกปฺปํ สโมธาเนติ, ปริคฺคหเฏฺฐน สมฺมาวาจํ สโมธาเนติ, สมุฏฺฐานเฏฺฐน สมฺมากมฺมนฺตํ สโมธาเนติ, โวทานเฏฺฐน สมฺมาอาชีวํ สโมธาเนติ, ปคฺคหเฏฺฐน สมฺมาวายามํ สโมธาเนติ, อุปฏฺฐานเฏฺฐน สมฺมาสติํ สโมธาเนติ, อวิเกฺขปเฏฺฐน สมฺมาสมาธิํ สโมธาเนติฯ อยํ ปุคฺคโล อิมํ มคฺคํ อิมสฺมิํ อารมฺมเณ สโมธาเนติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘มคฺคํ สโมธาเนตี’’ติฯ โคจรญฺจ ปชานาตีติ…เป.… เตน วุจฺจติ – ‘‘สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี’’ติฯ

ธเมฺม สโมธาเนตีติ กถํ ธเมฺม สโมธาเนติ? อาธิปเตยฺยเฏฺฐน อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติ, อกมฺปิยเฏฺฐน พลานิ สโมธาเนติ, นิยฺยานเฏฺฐน โพชฺฌเงฺค สโมธาเนติ, เหตุเฏฺฐน มคฺคํ สโมธาเนติ, อุปฏฺฐานเฏฺฐน สติปฏฺฐานํ สโมธาเนติ, ปทหนเฏฺฐน สมฺมปฺปธานํ สโมธาเนติ, อิชฺฌนเฏฺฐน อิทฺธิปาทํ สโมธาเนติ ตถเฏฺฐน สจฺจํ สโมธาเนติ, อวิเกฺขปเฏฺฐน สมถํ สโมธาเนติ, อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนํ สโมธาเนติ, เอกรสเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ สโมธาเนติ, อนติวตฺตนเฏฺฐน ยุคนทฺธํ สโมธาเนติ, สํวรเฏฺฐน สีลวิสุทฺธิํ สโมธาเนติ, อวิเกฺขปเฏฺฐน จิตฺตวิสุทฺธิํ สโมธาเนติ, ทสฺสนเฏฺฐน ทิฏฺฐิวิสุทฺธิํ สโมธาเนติ, วิมุตฺตเฏฺฐน วิโมกฺขํ สโมธาเนติ , ปฏิเวธเฏฺฐน วิชฺชํ สโมธาเนติ, ปริจฺจาคเฏฺฐน วิมุตฺติํ สโมธาเนติ, สมุเจฺฉทเฏฺฐน ขเย ญาณํ สโมธาเนติ , ปฏิปฺปสฺสทฺธเฏฺฐน อนุปฺปาเท ญาณํ สโมธาเนติ, ฉนฺทํ มูลเฏฺฐน สโมธาเนติ, มนสิการํ สมุฏฺฐานเฏฺฐน สโมธาเนติ, ผสฺสํ สโมธานเฏฺฐน สโมธาเนติ, เวทนํ สโมสรณเฏฺฐน สโมธาเนติ, สมาธิํ ปมุขเฏฺฐน สโมธาเนติ, สติํ อาธิปเตยฺยเฏฺฐน สโมธาเนติ, ปญฺญํ ตตุตฺตรเฏฺฐน สโมธาเนติ, วิมุตฺติํ สารเฏฺฐน สโมธาเนติ, อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานเฏฺฐน สโมธาเนติฯ อยํ ปุคฺคโล อิเม ธเมฺม อิมสฺมิํ อารมฺมเณ สโมธาเนติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ธเมฺม สโมธาเนตี’’ติฯ

โคจรญฺจ ปชานาตีติ ยํ ตสฺส อารมฺมณํ, ตํ ตสฺส โคจรํฯ ยํ ตสฺส โคจรํ, ตํ ตสฺส อารมฺมณํ **ปชานาตี**ติ ปุคฺคโลฯ ปชานนา ปญฺญาฯ **สม**นฺติ อารมฺมณสฺส อุปฏฺฐานํ สมํ, จิตฺตสฺส อวิเกฺขโป สมํ, จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานํ สมํ, จิตฺตสฺส โวทานํ สมํฯ **อโตฺถ**ติ อนวชฺชโฏฺฐ นิกฺกิเลสโฏฺฐ โวทานโฏฺฐ ปรมโฏฺฐฯ **ปฏิวิชฺฌตี**ติ อารมฺมณสฺส อุปฏฺฐานฏฺฐํ ปฏิวิชฺฌติ, จิตฺตสฺส อวิ

เกฺขปฏฺฐํ ปฏิวิชฺฌติ, จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานฏฺฐํ ปฏิวิชฺฌติ, จิตฺตสฺส โวทานฏฺฐํ ปฏิวิชฺฌติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี’’ติฯ

๑๖๙. กถํ รสฺสํ อสฺสสนฺโต ‘‘รสฺสํ อสฺสสามี’’ติ ปชานาติ, รสฺสํ ปสฺสสนฺโต ‘‘รสฺสํ ปสฺสสามี’’ติ ปชานาติ? รสฺสํ อสฺสาสํ อิตฺตรสงฺขาเต อสฺสสติ, รสฺสํ ปสฺสาสํ อิตฺตรสงฺขาเต ปสฺสสติ, รสฺสํ อสฺสาสปสฺสาสํ อิตฺตรสงฺขาเต อสฺสสติปิ ปสฺสสติปิฯ รสฺสํ อสฺสาสปสฺสาสํ อิตฺตรสงฺขาเต อสฺสสโตปิ ปสฺสสโตปิ ฉนฺโท อุปฺปชฺชติฯ ฉนฺทวเสน ตโต สุขุมตรํ รสฺสํ อสฺสาสํ อิตฺตรสงฺขาเต อสฺสสติฯ ฉนฺทวเสน ตโต สุขุมตรํ รสฺสํ ปสฺสาสํ อิตฺตรสงฺขาเต ปสฺสสติฯ ฉนฺทวเสน ตโต สุขุมตรํ รสฺสํ อสฺสาสปสฺสาสํ อิตฺตรสงฺขาเต อสฺสสติปิ ปสฺสสติปิฯ ฉนฺทวเสน ตโต สุขุมตรํ รสฺสํ อสฺสาสปสฺสาสํ อิตฺตรสงฺขาเต อสฺสสโตปิ ปสฺสสโตปิ ปาโมชฺชํ อุปฺปชฺชติฯ ปาโมชฺชวเสน ตโต สุขุมตรํ รสฺสํ อสฺสาสํ อิตฺตรสงฺขาเต อสฺสสติ, ปาโมชฺชวเสน ตโต สุขุมตรํ รสฺสํ ปสฺสาสํ อิตฺตรสงฺขาเต ปสฺสสติ, ปาโมชฺชวเสน ตโต สุขุมตรํ รสฺสํ อสฺสาสปสฺสาสํ อิตฺตรสงฺขาเต อสฺสสติปิ ปสฺสสติปิฯ ปาโมชฺชวเสน ตโต สุขุมตรํ รสฺสํ อสฺสาสปสฺสาสํ อิตฺตรสงฺขาเต อสฺสสโตปิ ปสฺสสโตปิ รสฺสา อสฺสาสปสฺสาสา จิตฺตํ วิวตฺตติ, อุเปกฺขา สณฺฐาติฯ อิเมหิ นวหากาเรหิ รสฺสา อสฺสาสปสฺสาสา กาโย อุปฏฺฐานํ สติ อนุปสฺสนา ญาณํฯ กาโย อุปฏฺฐานํ, โน สติ; สติ อุปฏฺฐานญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ กายํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา’’ติฯ

อนุปสฺสตีติ กถํ ตํ กายํ อนุปสฺสติ…เป.… เอวํ ตํ กายํ อนุปสฺสติฯ **ภาวนา**ติ จตโสฺส ภาวนา…เป.… อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ รสฺสํ อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต วิทิตา เวทนา อุปฺปชฺชนฺติ…เป.… รสฺสํ อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโนฺต อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติ…เป.… เตน วุจฺจติ – ‘‘สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี’’ติฯ

๑๗๐. กถํ ‘‘สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ, ‘‘สพฺพกายปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ? **กาโย**ติ เทฺว กายา – นามกาโย จ รูปกาโย จฯ กตโม นามกาโย? เวทนา, สญฺญา, เจตนา, ผโสฺส, มนสิกาโร, นามญฺจ นามกาโย จ, เย จ วุจฺจนฺติ จิตฺตสงฺขารา – อยํ นามกาโยฯ กตโม รูปกาโย? จตฺตาโร จ มหาภูตา, จตุนฺนญฺจ มหาภูตานํ อุปาทายรูปํ, อสฺสาโส จ ปสฺสาโส จ, นิมิตฺตญฺจ อุปนิพนฺธนา, เย จ วุจฺจนฺติ กายสงฺขารา – อยํ รูปกาโยฯ

กถํ เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติ? ทีฆํ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติฯ ทีฆํ ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติฯ รสฺสํ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติฯ รสฺสํ ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติฯ

อาวชฺชโต เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติ, ปชานโต เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติ, ปสฺสโต เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติ, ปจฺจเวกฺขโต เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติ, จิตฺตํ อธิฏฺฐหโต เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติ, สทฺธาย อธิมุจฺจโต เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติ, วีริยํ ปคฺคณฺหโต เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติ, สตึ อุปฏฺฐาปยโต เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติ, จิตฺตํ สมาทหโต เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติ, ปญฺญาย ปชานโต เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติ, อภิเญฺญยฺยํ อภิชานโต เต

กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติ, ปริเญฺญยฺยํ ปริชานโต เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติ, ปหาตพฺพํ ปชหโต เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติ, ภาเวตพฺพํ ภาวยโต เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติ, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรโต เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติฯ เอวํ เต กายา ปฏิวิทิตา โหนฺติฯ สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสาสปสฺสาสา กาโย อุปฏฺฐานํ สติ อนุปสฺสนา ญาณํฯ กาโย อุปฏฺฐานํ, โน สติฯ สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ กายํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ''กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา''ติฯ

อนุปสฺสตีติ กถํ ตํ กายํ อนุปสฺสติ…เป.… เอวํ ตํ กายํ อนุปสฺสติฯ **ภาวนา**ติ จตโสฺส ภาวนา…เป.… อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ

สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสาสปสฺสาสานํ [อสฺสาสปสฺสาสา (สฺยา.)] สํวรเฏฺฐน สีลวิสุทฺธิ, อวิกฺเขปเฏฺฐน จิตฺตวิสุทฺธิ, ทสฺสนเฏฺฐน ทิฏฺฐิวิสุทฺธิฯ โย ตตฺถ สํวรโฏฺฐ, อยํ อธิสีลสิกฺขาฯ โย ตตฺถ อวิกฺเขปโฏฺฐ, อยํ อธิจิตฺตสิกฺขาฯ โย ตตฺถ ทสฺสนโฏฺฐ, อยํ อธิปญฺญาสิกฺขาฯ อิมา ติโสฺส สิกฺขาโย อาวชฺชโนฺต สิกฺขติ, ชานโนฺต สิกฺขติ, ปสฺสโนฺต สิกฺขติ, ปจฺจเวกฺขโนฺต สิกฺขติ, จิตฺตํ อธิฏฺฐหโนฺต สิกฺขติ, สทฺธาย อธิมุจฺจโนฺต สิกฺขติ, วีริยํ ปคฺคณฺหโนฺต สิกฺขติ, สตึ อุปฏฺฐเปโนฺต สิกฺขติ, จิตฺตํ สมาทหโนฺต สิกฺขติ, ปญฺญาย ปชานโนฺต สิกฺขติ, อภิเญฺญยฺยํ อภิชานโนฺต สิกฺขติ, ปริเญฺญยฺยํ ปริชานโนฺต สิกฺขติ, ปหาตพฺพํ ปชหโนฺต สิกฺขติ, ภาเวตพฺพํ ภาเวโนฺต สิกฺขติ, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรโนฺต สิกฺขติฯ

สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต วิทิตา เวทนา อุปฺปชฺชนฺติ…เป.… สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโนฺต อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติ…เป.… เตน วุจฺจติ – ''สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี''ติฯ

๑๗๑. กถํ ''ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ, ''ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ? กตโม กายสงฺขาโร? ทีฆํ อสฺสาสา กายิกาฯ เอเต ธมฺมา กายปฏิพทฺธา กายสงฺขาราฯ เต กายสงฺขาเร ปสฺสเมฺภโนฺต นิโรเธโนฺต วูปสเมโนฺต สิกฺขติฯ ทีฆํ ปสฺสาสา กายิกาฯ เอเต ธมฺมา กายปฏิพทฺธา กายสงฺขาราฯ เต กายสงฺขาเร ปสฺสเมฺภโนฺต นิโรเธโนฺต วูปสเมโนฺต สิกฺขติฯ รสฺสํ อสฺสาสา รสฺสํ ปสฺสาสาฯ สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสาสา สพฺพกายปฏิสํเวที ปสฺสาสา กายิกาฯ เอเต ธมฺมา กายปฏิพทฺธา กายสงฺขาราฯ เต กายสงฺขาเร ปสฺสเมฺภโนฺต นิโรเธโนฺต วูปสเมโนฺต สิกฺขติฯ

ยถารูเปหิ กายสงฺขาเรหิ ยา กายสฺส อานมนา วินมนา สนฺนมนา ปณมนา อิญฺชนา ผนฺทนา จลนา ปกมฺปนา – ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ, ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติฯ ยถารูเปหิ กายสงฺขาเรหิ ยา กายสฺส น อานมนา น วินมนา น สนฺนมนา น ปณมนา อนิญฺชนา อผนฺทนา อจลนา อกมฺปนา สนฺตํ สุขุมํ ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติ, ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามีติ สิกฺขติฯ

อิติ กิร ''ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ, ''ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติฯ เอวํ สเนฺต วาตูปลทฺธิยา จ ปภาวนา น โหติ, อสฺสาสปสฺสาสานญฺจ ปภาวนา น โหติ, อานาปานสฺสติยา จ ปภาวนา น โหติ, อานาปานสฺสติสมาธิสฺส จ ปภาวนา น โหติ; น จ นํ ตํ สมาปตฺตึ ปณฺฑิตา สมาปชฺชนฺติปิ วุฏฺฐหนฺติปิฯ

อิติ กิร ‘‘ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ, ‘‘ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติฯ เอวํ สนฺเต วาตูปลทฺธิยา จ ปภาวนา โหติ, อสฺสาสปสฺสาสานญฺจ ปภาวนา โหติ, อานาปานสฺสติยา จ ปภาวนา โหติฯ อานาปานสฺสติสมาธิสฺส จ ปภาวนา โหติ; ตญฺจ นํ สมาปตฺตึ ปณฺฑิตา สมาปชฺชนฺติปิ วุฏฺฐหนฺติปิฯ ยถา กถํ วิย? เสยฺยถาปิ กํเส อาโกฏิเต ปฐมํ โอฬาริกา สทฺทา ปวตฺตนฺติฯ โอฬาริกานํ สทฺทานํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตตฺตา สุมนสิกตตฺตา สูปธาริตตฺตา นิรุทฺเธปิ โอฬาริเก สทฺเท, อถ ปจฺฉา สุขุมกา สทฺทา ปวตฺตนฺติฯ สุขุมกานํ สทฺทานํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตตฺตา สุมนสิกตตฺตา สูปธาริตตฺตา นิรุทฺเธปิ สุขุมเก สทฺเท, อถ ปจฺฉา สุขุมสทฺทนิมิตฺตารมฺมณตาปิ จิตฺตํ ปวตฺตติฯ เอวเมวํ ปฐมํ โอฬาริกา อสฺสาสปสฺสาสา ปวตฺตนฺติ; โอฬาริกานํ อสฺสาสปสฺสาสานํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตตฺตา สุมนสิกตตฺตา สูปธาริตตฺตา นิรุทฺเธปิ โอฬาริเก อสฺสาสปสฺสาเส, อถ ปจฺฉา สุขุมกา อสฺสาสปสฺสาสา ปวตฺตนฺติฯ สุขุมกานํ อสฺสาสปสฺสาสานํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตตฺตา สุมนสิกตตฺตา สูปธาริตตฺตา นิรุทฺเธปิ สุขุมเก อสฺสาสปสฺสาเส, อถ ปจฺฉา สุขุมกอสฺสาสปสฺสาสานํ นิมิตฺตารมฺมณตาปิ จิตฺตํ น วิกฺเขปํ คจฺฉติฯ

เอวํ สนฺเต วาตูปลทฺธิยา จ ปภาวนา โหติ, อสฺสาสปสฺสาสานญฺจ ปภาวนา โหติ, อานาปานสฺสติยา จ ปภาวนา โหติ, อานาปานสฺสติสมาธิสฺส จ ปภาวนา โหติ; ตญฺจ นํ สมาปตฺตึ ปณฺฑิตา สมาปชฺชนฺติปิ วุฏฺฐหนฺติปิฯ ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสาสปสฺสาสา กาโย อุปฏฺฐานํ สติ อนุปสฺสนา ญาณํฯ กาโย อุปฏฺฐานํ, โน สติ; สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ กายํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา’’ติฯ

อนุปสฺสตีติ กถํ ตํ กายํ อนุปสฺสติ…เป.… เอวํ ตํ กายํ อนุปสฺสติฯ **ภาวนา**ติ จตสฺโส ภาวนา…เป.… อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ, อสฺสาสปสฺสาสานํ สํวรเฏฺฐน สีลวิสุทฺธิ, อวิกฺเขปเฏฺฐน จิตฺตวิสุทฺธิ, ทสฺสนเฏฺฐน ทิฏฺฐิวิสุทฺธิฯ โย ตตฺถ สํวรโฏฺฐ, อยํ อธิสีลสิกฺขา; โย ตตฺถ อวิกฺเขปโฏฺฐ, อยํ อธิจิตฺตสิกฺขา; โย ตตฺถ ทสฺสนโฏฺฐ อยํ อธิปญฺญาสิกฺขาฯ อิมา ติโสฺส สิกฺขาโย อาวชฺชโนฺต สิกฺขติ…เป.… สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรโนฺต สิกฺขติ, ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต วิทิตา เวทนา อุปฺปชฺชนฺติ…เป.… ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโนฺต อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติ…เป.… เตน วุจฺจติ – ‘‘สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี’’ติฯ

อฎฺฐ อนุปสฺสนาญาณานิ, อฎฺฐ จ อุปฎฺฐานานุสฺสติโย , จตฺตาริ สุตฺตนฺติกวตฺถูนิ กาเย กายานุปสฺสนายฯ

ภาณวาโรฯ

ทุติยจตุกฺกนิทฺเทโส

๑๗๒. กถํ ‘‘ปีติปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ ‘‘ปีติปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ? กตมา ปีติ? ทีฆํ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต อุปฺปชฺชติ ปีติ ปาโมชฺชํฯ ยา ปีติ ปาโมชฺชํ อาโมทนา ปโมทนา หาโส ปหาโส วิตฺติ โอทคฺยํ อตฺตมนตาฯ จิตฺตสฺส ทีฆํ ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต อุปฺปชฺชติ ปีติ ปาโมชฺชํ…เป.… รสฺสํ อสฺสาสวเสน, รสฺสํ ปสฺสาสวเสน, สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสาสวเสน, สพฺพกายปฏิสํเวที ปสฺสาสวเสน, ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสาสวเสน, ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต อุปฺปชฺชติ ปีติ ปาโมชฺชํฯ ยา ปีติ ปาโมชฺชํ อาโมทนา ปโมทนา หาโส ปหาโส วิตฺติ โอทคฺยํ อตฺตมนตา จิตฺตสฺส – อยํ ปีติฯ

กถํ สา ปีติ ปฏิวิทิตา โหติ? ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน สา ปีติ ปฏิวิทิตา โหติฯ ทีฆํ ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน สา ปีติ ปฏิวิทิตา โหติฯ รสฺสํ อสฺสาสวเสน…เป…. รสฺสํ ปสฺสาสวเสน… สพฺพกายปฏิสํเวที อสฺสาสวเสน… สพฺพกายปฏิสํเวที ปสฺสาสวเสน… ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ อสฺสาสวเสน… ปสฺสมฺภยํ กายสงฺขารํ ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน สา ปีติ ปฏิวิทิตา โหติฯ อาวชฺชโต สา ปีติ ปฏิวิทิตา โหติ, ชานโต…เป…. ปสฺสโต… ปจฺจเวกฺขโต… จิตฺตํ อธิฏฺฐหโต… สทฺธาย อธิมุจฺจโต… วีริยํ ปคฺคณฺหโต… สตึ อุปฏฺฐาปยโต… จิตฺตํ สมาทหโต… ปญฺญาย ปชานโต… อภิญฺเญยฺยํ อภิชานโต… ปริญฺเญยฺยํ ปริชานโต… ปหาตพฺพํ ปชหโต… ภาเวตพฺพํ ภาวยโต… สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรโต สา ปีติ ปฏิวิทิตา โหติฯ เอวํ สา ปีติ ปฏิวิทิตา โหติฯ

ปีติปฏิสํเวที อสฺสาสปสฺสาสวเสน เวทนา อุปฏฺฐานํ สติ อนุปสฺสนา ญาณํฯ เวทนา อุปฏฺฐานํ, โน สติ; สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ เวทนํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘เวทนาสุ เวทนานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา’’ติฯ

อนุปสฺสตีติ กถํ ตํ เวทนํ อนุปสฺสติ? อนิจฺจโต อนุปสฺสติ…เป…. เอวํ ตํ เวทนํ อนุปสฺสติฯ **ภาวนา**ติ จตสฺโส ภาวนา…เป…. อาเสวนฏฺเฐน ภาวนาฯ ปีติปฏิสํเวที อสฺสาสปสฺสาสานํ สํวรฏฺเฐน สีลวิสุทฺธิ…เป…. ปีติปฏิสํเวที อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต…เป…. ปชานนฺโต อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี’’ติฯ

๑๗๓. กถํ ‘‘สุขปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ, ‘‘สุขปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ? **สุข**นฺติ เทฺว สุขานิ – กายิกญฺจ สุขํ, เจตสิกญฺจ สุขํฯ กตมํ กายิกํ สุขํ? ยํ กายิกํ สาตํ กายิกํ สุขํ, กายสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ, กายสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา – อิทํ กายิกํ สุขํฯ กตมํ เจตสิกํ สุขํ? ยํ เจตสิกํ สาตํ เจตสิกํ สุขํ, เจโตสมฺผสฺสชํ สาตํ สุขํ เวทยิตํ, เจโตสมฺผสฺสชา สาตา สุขา เวทนา – อิทํ เจตสิกํ สุขํฯ

กถํ เต สุขา ปฏิวิทิตา โหนฺติ? ทีฆํ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน เต สุขา ปฏิวิทิตา โหนฺติฯ ทีฆํ ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน เต สุขา ปฏิวิทิตา โหนฺติ…เป…. สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรโต เต สุขา ปฏิวิทิตา โหนฺติฯ เอวํ เต สุขา ปฏิวิทิตา โหนฺติฯ สุขปฏิสํเวที อสฺสาสปสฺสาสวเสน เวทนา อุปฏฺฐานํ สติ อนุปสฺสนา ญาณํฯ เวทนา อุปฏฺฐานํ, โน สติ; สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ เวทนํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘เวทนาสุ เวทนานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา’’ติฯ

อนุปสฺสตีติ กถํ ตํ เวทนํ อนุปสฺสติฯ อนิจฺจโต อนุปสฺสติ…เป…. เอวํ ตํ เวทนํ อนุปสฺสติฯ **ภาวนา**ติ จตสฺโส ภาวนา…เป…. อาเสวนฏฺเฐน ภาวนาฯ สุขปฏิสํเวที อสฺสาสปสฺสาสานํ สํวรฏฺเฐน สีลวิสุทฺธิ…เป…. สุขปฏิสํเวที อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต…เป…. ปชานนฺโต อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี’’ติฯ

๑๗๔. กถํ ‘‘จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ, ‘‘จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ? กตโม จิตฺตสงฺขาโร? ทีฆํ อสฺสาสวเสน สญฺญา จ เวทนา จ เจตสิกา – เอเต ธมฺมา จิตฺตปฏิพทฺธา จิตฺตสงฺขาราฯ ทีฆํ ปสฺสาสวเสน สญฺญา จ เวทนา จ เจตสิกา – เอเต ธมฺมา จิตฺตปฏิพทฺธา จิตฺตสงฺขารา…เป.… สุขปฏิสํเวที อสฺสาสวเสน… สุขปฏิสํเวที ปสฺสาสวเสน สญฺญา จ เวทนา จ เจตสิกา – เอเต ธมฺมา จิตฺตปฏิพทฺธา จิตฺตสงฺขารา – อยํ จิตฺตสงฺขาโรฯ

กถํ เต จิตฺตสงฺขารา ปฏิวิทิตา โหนฺติ? ทีฆํ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน เต จิตฺตสงฺขารา ปฏิวิทิตา โหนฺติฯ ทีฆํ ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน เต จิตฺตสงฺขารา ปฏิวิทิตา โหนฺติ…เป.… สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรโต เต จิตฺตสงฺขารา ปฏิวิทิตา โหนฺติฯ เอวํ เต จิตฺตสงฺขารา ปฏิวิทิตา โหนฺติฯ จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที อสฺสาสปสฺสาสวเสน เวทนา อุปฏฺฐานํ สติ อนุปสฺสนา ญาณํ เวทนา อุปฏฺฐานํ, โน สติ; สติ อุปฏฺฐานญฺเจว สติ จฯ ตาย สติยา เต ญาเณน ตํ เวทนํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘เวทนาสุ เวทนานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา’’ติฯ

อนุปสฺสตีติ กถํ ตํ เวทนํ อนุปสฺสติ? อนิจฺจโต อนุปสฺสติ…เป.… เอวํ ตํ เวทนํ อนุปสฺสติฯ **ภาวนา**ติ จตโสฺส ภาวนา…เป.… อาเสวนฏฺเฐน ภาวนาฯ จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที อสฺสาสปสฺสาสานํ สํวรฏฺเฐน สีลวิสุทฺธิ…เป.… จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต…เป.… ปชานโนฺต อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี’’ติฯ

๑๗๕. กถํ ‘‘ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ อสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ, ‘‘ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ? กตโม จิตฺตสงฺขาโร? ทีฆํ อสฺสาสวเสน สญฺญา จ เวทนา จ เจตสิกา – เอเต ธมฺมา จิตฺตปฏิพทฺธา จิตฺตสงฺขาราฯ เต จิตฺตสงฺขาเร ปสฺสเมฺภโนฺต นิโรเธโนฺต วูปสเมโนฺต สิกฺขติฯ ทีฆํ ปสฺสาสวเสน สญฺญา จ เวทนา จ เจตสิกา – เอเต ธมฺมา จิตฺตปฏิพทฺธา จิตฺตสงฺขาราฯ เต จิตฺตสงฺขาเร ปสฺสเมฺภโนฺต นิโรเธโนฺต วูปสเมโนฺต สิกฺขติฯ จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที อสฺสาสวเสน… จิตฺตสงฺขารปฏิสํเวที ปสฺสาสวเสน สญฺญา จ เวทนา จ เจตสิกา – เอเต ธมฺมา จิตฺตปฏิพทฺธา จิตฺตสงฺขาราฯ เต จิตฺตสงฺขาเร ปสฺสเมฺภโนฺต นิโรเธโนฺต วูปสเมโนฺต สิกฺขติฯ ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ อสฺสาสปสฺสาสวเสน เวทนา อุปฏฺฐานํ สติ อนุปสฺสนา ญาณํฯ เวทนา อุปฏฺฐานํ, โน สติ; สติ อุปฏฺฐานญฺเจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ เวทนํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘เวทนาสุ เวทนานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา’’ติฯ

อนุปสฺสตีติ กถํ ตํ เวทนํ อนุปสฺสติ…เป.… เอวํ ตํ เวทนํ อนุปสฺสติฯ **ภาวนา**ติ จตโสฺส ภาวนา…เป.… อาเสวนฏฺเฐน ภาวนาฯ ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ อสฺสาสปสฺสาสานํ สํวรฏฺเฐน สีลวิสุทฺธิ…เป.… ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต…เป.… ปชานโนฺต อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี’’ติฯ

อฏฺฐ อนุปสฺสนาญาณานิ อฏฺฐ จ อุปฏฺฐานานุสฺสติโย จตฺตาริ สุตฺตนฺติกวตฺถูนิ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสนายฯ

ตติยจตุกฺกนิเทฺทโส

๑๗๖. กถํ ‘‘จิตฺตปฏิสํเวที อสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ, ‘‘จิตฺตปฏิสํเวที ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ? กตมํ ตํ จิตฺตํ? ทีฆํ อสฺสาสวเสน วิญฺญาณํ จิตฺตํฯ ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มนายตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุฯ ทีฆํ ปสฺสาสวเสน ...เป.... ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ อสฺสาสวเสน... ปสฺสมฺภยํ จิตฺตสงฺขารํ ปสฺสาสวเสน วิญฺญาณํ จิตฺตํฯ ยํ จิตฺตํ มโน มานสํ หทยํ ปณฺฑรํ มโน มานยตนํ มนินฺทฺริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุ – อิทํ จิตฺตํฯ

กถํ ตํ จิตฺตํ ปฏิวิทิตํ โหติ? ทีฆํ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ จิตฺตํ ปฏิวิทิตํ โหติฯ ทีฆํ ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต สติ อุปฏฺฐิตา โหติฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ จิตฺตํ ปฏิวิทิตํ โหติ...เป.... สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรโต ตํ จิตฺตํ ปฏิวิทิตํ โหติฯ เอวํ ตํ จิตฺตํ ปฏิวิทิตํ โหติฯ จิตฺตปฏิสํเวที อสฺสาสปสฺสาสวเสน วิญฺญาณํ จิตฺตํ อุปฏฺฐานํ สติ อนุปสฺสนา ญาณํฯ จิตฺตํ อุปฏฺฐานํ, โน สติ; สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ จิตฺตํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘จิเตฺต จิตฺตานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา’’ติฯ

อนุปสฺสตีติ กถํ ตํ จิตฺตํ อนุปสฺสติ...เป.... เอวํ ตํ จิตฺตํ อนุปสฺสติฯ **ภาวนา**ติ จตโสฺส ภาวนา...เป.... อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ จิตฺตปฏิสํเวที อสฺสาสปสฺสาสานํ สํวรเฏฺฐน สีลวิสุทฺธิ...เป.... จิตฺตปฏิสํเวที อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต...เป.... ปชานโนฺต อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี’’ติฯ

๑๗๗. กถํ ‘‘อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามี’’ติ, ‘‘อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ? กตโม จิตฺตสฺส อภิปฺปโมโท? ทีฆํ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต อุปฺปชฺชติ จิตฺตสฺส อภิปฺปโมโทฯ ยา จิตฺตสฺส อาโมทนา ปโมทนา หาโส ปหาโส วิตฺติ โอทคฺยํ อตฺตมนตาฯ จิตฺตสฺส ทีฆํ อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต อุปฺปชฺชติ จิตฺตสฺส อภิปฺปโมโทฯ ยา จิตฺตสฺส อาโมทนา ปโมทนา หาโส ปหาโส วิตฺติ โอทคฺยํ อตฺตมนตา จิตฺตสฺส...เป.... จิตฺตปฏิสํเวที อสฺสาสวเสน... จิตฺตปฏิสํเวที ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต อุปฺปชฺชติ จิตฺตสฺส อภิปฺปโมโทฯ ยา จิตฺตสฺส อาโมทนา ปโมทนา หาโส ปหาโส วิตฺติ โอทคฺยํ อตฺตมนตา จิตฺตสฺส – อยํ จิตฺตสฺส อภิปฺปโมโทฯ อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ อสฺสาสปสฺสาสวเสน วิญฺญาณํ จิตฺตํ อุปฏฺฐานํ สติ อนุปสฺสนา ญาณํฯ จิตฺตํ อุปฏฺฐานํ, โน สติ; สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ จิตฺตํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘จิเตฺต จิตฺตานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา’’ติฯ

อนุปสฺสตีติ กถํ ตํ จิตฺตํ อนุปสฺสติ...เป.... เอวํ ตํ จิตฺตํ อนุปสฺสตีติฯ **ภาวนา**ติ จตโสฺส ภาวนา...เป.... อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ อสฺสาสปสฺสาสานํ สํวรเฏฺฐน สีลวิสุทฺธิ...เป.... อภิปฺปโมทยํ จิตฺตํ อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต...เป.... ปชานโนฺต อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี’’ติฯ

๑๗๘. กถํ ‘‘สมาทหํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ, ‘‘สมาทหํ จิตฺตํ ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ? กตโม สมาธิ [กตมญฺจ สมาธินฺทิยํ (สฺยา.)]? ทีฆํ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิกฺเขโป สมาธิ, ยา จิตฺตสฺส ฐิติ สณฺฐิติ อวฏฺฐิติ [อธิฏฺฐิติ (สฺยา.)] อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา [อวิสาหตมานสตา (สฺยา. ก.)] สมโถ สมาธินฺทฺริยํ สมาธิพลํ สมฺมาสมาธิฯ ทีฆํ ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิกฺเขโป สมาธิ...เป.... สมาทหํ จิตฺตํ อสฺสาสวเสน...เป.... สมาทหํ จิตฺตํ ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิกฺเขโป สมาธิฯ ยา จิตฺตสฺส

ฐิติ สณฺฐิติ อวฏฺฐิติ อวิสาหาโร อวิกฺเขโป อวิสาหฏมานสตา สมโถ สมาธินฺทฺริยํ สมาธิพลํ สมฺมาสมาธิ – อยํ สมาธิฯ สมาทหํ จิตฺตํ อสฺสาสปสฺสาสวเสน วิญฺญาณํ จิตฺตํ อุปฏฺฐานํ สติ **อนุปสฺสนา** ญาณํฯ จิตฺตํ อุปฏฺฐานํ, โน สติ; สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ จิตฺตํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ''จิเตฺต จิตฺตานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา''ติฯ

อนุปสฺสตีติ กถํ ตํ จิตฺตํ อนุปสฺสติ…เป.… เอวํ ตํ จิตฺตํ อนุปสฺสติฯ **ภาวนา**ติ จตโสฺส ภาวนา…เป.… อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ สมาทหํ จิตฺตํ อสฺสาสปสฺสาสานํ สํวรเฏฺฐน สีลวิสุทฺธิ…เป.… สมาทหํ จิตฺตํ อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต…เป.… ปชานโนฺต อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติฯ เตน วุจฺจติ – ''สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี''ติฯ

๑๗๙. กถํ ''วิโมจยํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ, ''วิโมจยํ จิตฺตํ ปสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ? ''ราคโต วิโมจยํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ, ''ราคโต วิโมจยํ จิตฺตํ ปสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติฯ ''โทสโต วิโมจยํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ, ''โทสโต วิโมจยํ จิตฺตํ ปสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติฯ ''โมหโต วิโมจยํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ…เป.… มานโต วิโมจยํ จิตฺตํ… ทิฏฺฐิยา วิโมจยํ จิตฺตํ… วิจิกิจฺฉาย วิโมจยํ จิตฺตํ… ถินโต วิโมจยํ จิตฺตํ… อุทฺธจฺจโต วิโมจยํ จิตฺตํ… อหิริกโต วิโมจยํ จิตฺตํ… ''อโนตฺตปฺปโต วิโมจยํ จิตฺตํ อสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ, ''อโนตฺตปฺปโต วิโมจยํ จิตฺตํ ปสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติฯ วิโมจยํ จิตฺตํ อสฺสาสปสฺสาสวเสน วิญฺญาณํ จิตฺตํ อุปฏฺฐานํ สติ…เป.…ฯ

อนุปสฺสตีติ กถํ ตํ จิตฺตํ **อนุปสฺสติ**…เป.… เอวํ ตํ จิตฺตํ **อนุปสฺสติ**ฯ **ภาวนา**ติ จตโสฺส ภาวนา…เป.… อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ วิโมจยํ จิตฺตํ อสฺสาสปสฺสาสานํ สํวรเฏฺฐน สีลวิสุทฺธิ…เป.… วิโมจยํ จิตฺตํ อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต …เป.… ปชานโนฺต อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติฯ เตน วุจฺจติ – ''สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี''ติฯ

อฏฺฐ อนุปสฺสนาญาณานิ อฏฺฐ จ อุปฏฺฐานานุสฺสติโย จตฺตาริ สุตฺตนฺติกวตฺถูนิ จิเตฺต จิตฺตานุปสฺสนายฯ

จตุตฺถจตุกฺกนิเทฺทโส

๑๘๐. กถํ ''อนิจฺจานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ, ''อนิจฺจานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ? **อนิจฺจ**นฺติ กึ อนิจฺจํ? ปญฺจกฺขนฺธา อนิจฺจาฯ เกนเฏฺฐน อนิจฺจา? อุปฺปาทวยเฏฺฐน อนิจฺจาฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ อุทยํ ปสฺสโนฺต กติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ, วยํ ปสฺสโนฺต กติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ, อุทยพฺพยํ ปสฺสโนฺต กติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ? ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ อุทยํ ปสฺสโนฺต ปญฺจวีสติ ลกฺขณานิ ปสฺสติ, วยํ ปสฺสโนฺต ปญฺจวีสติ ลกฺขณานิ ปสฺสติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ อุทยพฺพยํ ปสฺสโนฺต อิมานิ ปญฺญาส ลกฺขณานิ ปสฺสติฯ

''รูเป อนิจฺจานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ, ''รูเป อนิจฺจานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติฯ ''เวทนาย…เป.… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ… จกฺขุสฺมิํ…เป.… ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ, ''ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติฯ อนิจฺจานุปสฺสี อสฺสาสปสฺสาสวเสน ธมฺมา อุปฏฺฐานํ สติ อนุปสฺสนา ญาณํฯ ธมฺมา อุปฏฺฐานํ, โน สติ; สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน เต ธเมฺม อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ''ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา''ติฯ

อนุปสฺสตีติ กถํ เต ธมฺเม อนุปสฺสติ…เป.… เอวํ เต ธมฺเม อนุปสฺสติฯ **ภาวนา**ติ จตสฺโส ภาวนา…เป.… อาเสวนฏฺเฐน ภาวนาฯ อนิจฺจานุปสฺสี อสฺสาสปสฺสาสานํ สํวรฏฺเฐน สีลวิสุทฺธิ…เป.… อนิจฺจานุปสฺสี อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต…เป.… ปชานโนฺต อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี’’ติฯ

กถํ ‘‘วิราคานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ, ‘‘วิราคานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ? รูเป อาทีนวํ ทิสฺวา รูปวิราเค ฉนฺทชาโต โหติ สทฺธาธิมุโตฺต, จิตฺตญฺจสฺส สฺวาธิฏฺฐิตํฯ ‘‘รูเป วิราคานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ, ‘‘รูเป วิราคานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติฯ เวทนาย…เป.… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ… จกฺขุสฺมิํ…เป.… ชรามรเณ อาทีนวํ ทิสฺวา ชรามรณวิราเค ฉนฺทชาโต โหติ สทฺธาธิมุโตฺต, จิตฺตญฺจสฺส สฺวาธิฏฺฐิตํฯ ‘‘ชรามรเณ วิราคานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ, ‘‘ชรามรเณ วิราคานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติฯ วิราคานุปสฺสี อสฺสาสปสฺสาสวเสน ธมฺมา อุปฏฺฐานํ สติ อนุปสฺสนา ญาณํฯ ธมฺมา อุปฏฺฐานํ, โน สติ; สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน เต ธเมฺม อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา’’ติฯ

อนุปสฺสตีติ กถํ เต ธเมฺม อนุปสฺสติ…เป.… เอวํ เต ธเมฺม อนุปสฺสติฯ **ภาวนา**ติ จตสฺโส ภาวนา…เป.… อาเสวนฏฺเฐน ภาวนาฯ วิราคานุปสฺสี อสฺสาสปสฺสาสานํ สํวรฏฺเฐน สีลวิสุทฺธิ…เป.… วิราคานุปสฺสี อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิกฺเขปํ ปชานโต…เป.… ปชานโนฺต อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี’’ติฯ

กถํ ‘‘นิโรธานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ, ‘‘นิโรธานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ? รูเป อาทีนวํ ทิสฺวา รูปนิโรเธ ฉนฺทชาโต โหติ สทฺธาธิมุโตฺต, จิตฺตญฺจสฺส สฺวาธิฏฺฐิตํฯ ‘‘รูเป **นิโรธานุปสฺสี** อสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ, ‘‘รูเป นิโรธานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติฯ เวทนาย…เป.… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ… จกฺขุสฺมิํ…เป.… ชรามรเณ อาทีนวํ ทิสฺวา ชรามรณนิโรเธ ฉนฺทชาโต โหติ สทฺธาธิมุโตฺต, จิตฺตญฺจสฺส สฺวาธิฏฺฐิตํฯ ‘‘ชรามรเณ นิโรธานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ, ‘‘ชรามรเณ นิโรธานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติฯ

๑๘๑. กติหากาเรหิ อวิชฺชาย อาทีนโว โหติ? กติหากาเรหิ อวิชฺชา นิรุชฺฌติ? ปญฺจหากาเรหิ อวิชฺชาย อาทีนโว โหติฯ อฏฺฐหากาเรหิ อวิชฺชา นิรุชฺฌติฯ

กตเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อวิชฺชาย อาทีนโว โหติ? อนิจฺจเฏฺฐน อวิชฺชาย อาทีนโว โหติ, ทุกฺขเฏฺฐน อวิชฺชาย อาทีนโว โหติ, อนตฺตเฏฺฐน อวิชฺชาย อาทีนโว โหติ, สนฺตาปเฏฺฐน อวิชฺชาย อาทีนโว โหติ, วิปริณามเฏฺฐน อวิชฺชาย อาทีนโว โหติ – อิเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อวิชฺชาย อาทีนโว โหติฯ

กตเมหิ อฏฺฐหากาเรหิ อวิชฺชา นิรุชฺฌติ? นิทานนิโรเธน อวิชฺชา นิรุชฺฌติ, สมุทยนิโรเธน อวิชฺชา นิรุชฺฌติ, ชาตินิโรเธน อวิชฺชา นิรุชฺฌติ, ปภวนิโรเธน [อาหารนิโรเธน (สฺยา.)] อวิชฺชา นิรุชฺฌติ, เหตุนิโรเธน อวิชฺชา นิรุชฺฌติ, ปจฺจยนิโรเธน อวิชฺชา นิรุชฺฌติ, ญาณุปฺปาเทน อวิชฺชา นิรุชฺฌติ, นิโรธุปฏฺฐาเนน อวิชฺชา นิรุชฺฌติ – อิเมหิ อฏฺฐหากาเรหิ อวิชฺชา นิรุชฺฌติฯ อิเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อวิชฺชาย อาทีนวํ ทิสฺวา – อิเมหิ อฏฺฐหากาเรหิ อวิชฺชานิโรเธ ฉนฺทชาโต โหติ สทฺธาธิมุโตฺต, จิตฺตญฺจสฺส สฺวาธิฏฺฐิตํฯ ‘‘อวิชฺชาย นิโรธานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติ, ‘‘อวิชฺชาย นิโรธานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี’’ติ สิกฺขติฯ

กติหาการेหิ สงฺขาเรสุ อาทีนโว โหติ, กติหาการेหิ สงฺขารา นิรุชฺฌนฺติ…เป… กติหาการेหิ วิญฺญาเณ อาทีนโว โหติ, กติหาการेหิ วิญฺญาณํ นิรุชฺฌติ… กติหาการेหิ นามรูเป อาทีนโว โหติ, กติหาการेหิ นามรูปํ นิรุชฺฌติ… กติหาการेหิ สฬายตเน อาทีนโว โหติ, กติหาการेหิ สฬายตนํ นิรุชฺฌติ… กติหาการेหิ ผเสฺส อาทีนโว โหติ, กติหาการेหิ ผโสฺส นิรุชฺฌติ… กติหาการेหิ เวทนาย อาทีนโว โหติ, กติหาการेหิ เวทนา นิรุชฺฌติ… กติหาการेหิ ตณฺหาย อาทีนโว โหติ, กติหาการेหิ ตณฺหา นิรุชฺฌติ… กติหาการेหิ อุปาทาเน อาทีนโว โหติ, กติหาการेหิ อุปาทานํ นิรุชฺฌติ… กติหาการेหิ ภเว อาทีนโว โหติ, กติหาการेหิ ภโว นิรุชฺฌติ… กติหาการेหิ ชาติยา อาทีนโว โหติ, กติหาการेหิ ชาติ นิรุชฺฌติ… กติหาการेหิ ชรามรเณ อาทีนโว โหติ, กติหาการेหิ ชรามรณํ นิรุชฺฌติ? ปญฺจหาการेหิ ชรามรเณ อาทีนโว โหติ, อฏฺฐหาการेหิ ชรามรณํ นิรุชฺฌติฯ

กตเมหิ ปญฺจหาการेหิ ชรามรเณ อาทีนโว โหติ? อนิจฺจเฏฺฐน ชรามรเณ อาทีนโว โหติ, ทุกฺขเฏฺฐน…เป… อนตฺตเฏฺฐน…เป… สนฺตาปเฏฺฐน…เป… วิปริณามเฏฺฐน ชรามรเณ อาทีนโว โหติ – อิเมหิ ปญฺจหาการेหิ ชรามรเณ อาทีนโว โหติฯ

กตเมหิ อฏฺฐหาการेหิ ชรามรณํ นิรุชฺฌติ? นิทานนิโรเธน ชรามรณํ นิรุชฺฌติ, สมุทยนิโรเธน…เป… ชาตินิโรเธน…เป… ปภวนิโรเธน [ภวนิโรเธน (สฺยา.)] … เหตุนิโรเธน… ปจฺจยนิโรเธน… ญาณุปฺปาเทน…เป… นิโรธุปฏฺฐาเนน ชรามรณํ นิรุชฺฌติ – อิเมหิ อฏฺฐหาการेหิ ชรามรณํ นิรุชฺฌติฯ อิเมหิ ปญฺจหาการेหิ ชรามรเณ อาทีนวํ ทิสฺวา อิเมหิ อฏฺฐหาการेหิ ชรามรณนิโรเธ ฉนฺทชาโต โหติ สทฺธาธิมุตฺโต, จิตฺตญฺจสฺส สฺวาธิฏฺฐิตํฯ ''ชรามรเณ นิโรธานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ, ''ชรามรเณ นิโรธานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติฯ นิโรธานุปสฺสี อสฺสาสปสฺสาสวเสน ธมฺมา อุปฏฺฐานํ สติ อนุปสฺสนา ญาณํฯ ธมฺมา อุปฏฺฐานํ, โน สติ; สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน เต ธเมฺม อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ''ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา''ติฯ

อนุปสฺสตีติ กถํ เต ธเมฺม อนุปสฺสติ…เป… เอวํ เต ธเมฺม อนุปสฺสติฯ **ภาวนา**ติ จตโสฺส ภาวนา…เป… อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ นิโรธานุปสฺสี อสฺสาสปสฺสาสานํ สํวรเฏฺฐน สีลวิสุทฺธิ…เป… นิโรธานุปสฺสี อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิเกฺขปํ ปชานโต…เป… ปชานโนฺต อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติฯ เตน วุจฺจติ – ''สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี''ติฯ

๑๘๒. กถํ ''ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ, ''ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ? **ปฏินิสฺสคฺคา**ติ เทฺว ปฏินิสฺสคฺคา – ปริจฺจาคปฏินิสฺสโคฺค จ ปกฺขนฺทนปฏินิสฺสโคฺค จฯ รูปํ ปริจฺจชตีติ – ปริจฺจาคปฏินิสฺสโคฺคฯ รูปนิโรเธ นิพฺพาเน จิตฺตํ ปกฺขนฺทตีติ – ปกฺขนฺทนปฏินิสฺสโคฺคฯ ''รูเป ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ, ''รูเป ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติฯ เวทนํ…เป… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… จกฺขุํ…เป… ชรามรณํ ปริจฺจชตีติ – ปริจฺจาคปฏินิสฺสโคฺคฯ ชรามรณนิโรเธ นิพฺพาเน จิตฺตํ ปกฺขนฺทตีติ – ปกฺขนฺทนปฏินิสฺสโคฺคฯ ''ชรามรเณ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติ, ''ชรามรเณ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสสิสฺสามี''ติ สิกฺขติฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสาสปสฺสาสวเสน ธมฺมา อุปฏฺฐานํ สติ อนุปสฺสนา ญาณํฯ ธมฺมา อุปฏฺฐานํ, โน สติ; สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน เต ธเมฺม อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ''ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานภาวนา''ติฯ

อนุปสฺสตีติ กถํ เต ธมฺเม อนุปสฺสติ? อนิจฺจโต อนุปสฺสติ, โน นิจฺจโต…เป…. ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยติฯ อนิจฺจโต อนุปสฺสโนฺต นิจฺจสญฺญํ ปชหติ…เป…. ปฏินิสฺสชฺชโนฺต อาทานํ ปชหติฯ เอวํ เต ธเมฺม อนุปสฺสติฯ **ภาวนา**ติ จตโสฺส ภาวนาฯ ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฎฺฐน ภาวนา…เป…. อาเสวนเฎฺฐน ภาวนาฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสาสปสฺสาสานํ สํวรเฎฺฐน สีลวิสุทฺธิ, อวิเกฺขปเฎฺฐน จิตฺตวิสุทฺธิ, ทสฺสนเฎฺฐน ทิฎฺฐิวิสุทฺธิฯ โย ตตฺถ สํวรโฎฺฐ, อยํ อธิสีลสิกฺขา; โย ตตฺถ อวิเกฺขปโฎฺฐ, อยํ อธิจิตฺตสิกฺขา; โย ตตฺถ ทสฺสนโฎฺฐ, อยํ อธิปญฺญาสิกฺขา – อิมา ติโสฺส สิกฺขาโย อาวชฺชโนฺต สิกฺขติ ชานโนฺต สิกฺขติ…เป…. สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรโนฺต สิกฺขติฯ

ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิเกฺขปํ ปชานโต วิทิตา เวทนา อุปฺปชฺชนฺติ, วิทิตา อุปฎฺฐหนฺติ, วิทิตา อพฺภตฺถํ คจฺฉนฺตีติ …เป…. ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสาสปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตํ อวิเกฺขปํ ปชานโนฺต อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติ โคจรญฺจ ปชานาติ สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌติ; พลานิ สโมธาเนติ… โพชฺฌเงฺค สโมธาเนติ… มคฺคํ สโมธาเนติ… ธเมฺม สโมธาเนติ โคจรญฺจ ปชานาติ สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌติฯ

อินฺทฺริยานิ สโมธาเนตีติ กถํ อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติ? อธิโมกฺขเฎฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ สโมธาเนติ…เป…. เตน วุจฺจติ – ‘‘สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌตี’’ติฯ

อฎฺฐ อนุปสฺสเน ญาณานิ อฎฺฐ จ อุปฎฺฐานานุสฺสติโย จตฺตาริ สุตฺตนฺติกวตฺถูนิ ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสนายฯ อิมานิ พาตฺตึส สโตการิสฺส ญาณานิฯ

สโตการิญาณนิเทฺทโส ปญฺจโมฯ

๖. ญาณราสิฉกฺกนิเทฺทโส

๑๘๓. กตมานิ จตุวีสติ สมาธิวเสน ญาณานิ? ทีฆํ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิ, ทีฆํ ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิ…เป…. วิโมจยํ จิตฺตํ อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิ, วิโมจยํ จิตฺตํ ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิฯ อิมานิ จตุวีสติ สมาธิวเสน ญาณานิฯ

กตมานิ เทฺวสตฺตติ วิปสฺสนาวเสน ญาณานิ? ทีฆํ อสฺสาสํ อนิจฺจโต อนุปสฺสนเฎฺฐน วิปสฺสนา, ทุกฺขโต อนุปสฺสนเฎฺฐน วิปสฺสนา, อนตฺตโต อนุปสฺสนเฎฺฐน วิปสฺสนา, ทีฆํ ปสฺสาสํ อนิจฺจโต อนุปสฺสนเฎฺฐน วิปสฺสนา, ทุกฺขโต อนุปสฺสนเฎฺฐน วิปสฺสนา, อนตฺตโต อนุปสฺสนเฎฺฐน วิปสฺสนา…เป…. วิโมจยํ จิตฺตํ อสฺสาสํ, วิโมจยํ จิตฺตํ ปสฺสาสํ อนิจฺจโต อนุปสฺสนเฎฺฐน วิปสฺสนา, ทุกฺขโต อนุปสฺสนเฎฺฐน วิปสฺสนา, อนตฺตโต อนุปสฺสนเฎฺฐน วิปสฺสนาฯ อิมานิ เทฺวสตฺตติ วิปสฺสนาวเสน ญาณานิฯ

กตมานิ อฎฺฐ นิพฺพิทาญาณานิ? อนิจฺจานุปสฺสี อสฺสาสํ ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสตีติ – นิพฺพิทาญาณํ, อนิจฺจานุปสฺสี ปสฺสาสํ ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสตีติ – นิพฺพิทาญาณํ…เป…. ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสาสํ ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสตีติ – นิพฺพิทาญาณํ, ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสาสํ ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสตีติ – นิพฺพิทาญาณํฯ อิมานิ อฎฺฐ นิพฺพิทาญาณานิฯ

กตมานิ อฎฺฐ นิพฺพิทานุโลเม ญาณานิ? อนิจฺจานุปสฺสี อสฺสาสํ ภยตุปฎฺฐาเน ปญฺญา นิพฺพิทานุโลเม ญาณํ, อนิจฺจานุปสฺสี ปสฺสาสํ ภยตุปฎฺฐาเน ปญฺญา นิพฺพิทานุโลเม

ญาณํ…เป…. ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสาสํ ภยตุปฏฺฐาเน ปญฺญา นิพฺพิทานุโลเม ญาณํ, ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสาสํ ภยตุปฏฺฐาเน ปญฺญา นิพฺพิทานุโลเม ญาณํ – อิมานิ อฏฺฐ นิพฺพิทานุโลเม ญาณานิฯ

กตมานิ อฏฺฐ นิพฺพิทาปฏิปฺปสฺสทฺธิญาณานิ? อนิจฺจานุปสฺสี อสฺสาสํ ปฏิสงฺขา สนฺติฏฺฐนา ปญฺญา นิพฺพิทาปฏิปฺปสฺสทฺธิญาณํ, อนิจฺจานุปสฺสี ปสฺสาสํ ปฏิสงฺขา สนฺติฏฺฐนา ปญฺญา นิพฺพิทาปฏิปฺปสฺสทฺธิญาณํ…เป…. ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสาสํ ปฏิสงฺขา สนฺติฏฺฐนา ปญฺญา นิพฺพิทาปฏิปฺปสฺสทฺธิญาณํ, ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสาสํ ปฏิสงฺขา สนฺติฏฺฐนา ปญฺญา นิพฺพิทาปฏิปฺปสฺสทฺธิญาณํ – อิมานิ อฏฺฐ นิพฺพิทาปฏิปฺปสฺสทฺธิญาณานิฯ

กตมานิ เอกวีสติ วิมุตฺติสุเข ญาณานิ? โสตาปตฺติมคฺเคน สกฺกายทิฏฺฐิยา ปหีนตฺตา สมุจฺฉินฺนตฺตา อุปฺปชฺชติ วิมุตฺติสุเข ญาณํ, วิจิกิจฺฉาย ปหีนตฺตา สมุจฺฉินฺนตฺตา อุปฺปชฺชติ วิมุตฺติสุเข ญาณํ, สีลพฺพตปรามาสสฺส…เป…. ทิฏฺฐานุสยสฺส, วิจิกิจฺฉานุสยสฺส ปหีนตฺตา สมุจฺฉินฺนตฺตา อุปฺปชฺชติ วิมุตฺติสุเข ญาณํ, สกทาคามิมคฺเคน โอฬาริกสฺส, กามราคสโญฺญชนสฺส…เป…. ปฏิฆสโญฺญชนสฺส, โอฬาริกสฺส กามราคานุสยสฺส, ปฏิฆานุสยสฺส ปหีนตฺตา สมุจฺฉินฺนตฺตา อุปฺปชฺชติ วิมุตฺติสุเข ญาณํ, อนาคามิมคฺเคน อนุสหคตสฺส กามราคสโญฺญชนสฺส…เป…. ปฏิฆสโญฺญชนสฺส, อนุสหคตสฺส กามราคานุสยสฺส, ปฏิฆานุสยสฺส ปหีนตฺตา สมุจฺฉินฺนตฺตา อุปฺปชฺชติ วิมุตฺติสุเข ญาณํ, อรหตฺตมคฺเคน, รูปราคสฺส…เป…. อรูปราคสฺส, มานสฺส, อุทฺธจฺจสฺส, อวิชฺชาย, มานานุสยสฺส, ภวราคานุสยสฺส, อวิชฺชานุสยสฺส ปหีนตฺตา สมุจฺฉินฺนตฺตา อุปฺปชฺชติ วิมุตฺติสุเข ญาณํฯ อิมานิ เอกวีสติ วิมุตฺติสุเข ญาณานิฯ โสฬสวตฺถุกํ อานาปานสฺสติสมาธึ ภาวยโต สมธิกานิ อิมานิ เทฺว ญาณสตานิ อุปฺปชฺชนฺติฯ

ญาณราสิฉกฺกนิเทฺทโส ฉโฏฺฐฯ

อานาปานสฺสติกถา [อานาปานกถา (สฺยา. ก.)] นิฏฺฐิตาฯ

๔. อินฺทฺริยกถา

๑. ปฐมสุตฺตนฺตนิเทฺทโส

๑๘๔. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทเนฺต’’ติ [‘‘ภทฺทเนฺต’’ติ (ก.)] เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘ปญฺจิมานิ, ภิกฺขเว, อินฺทฺริยานิฯ กตมานิ ปญฺจ? สทฺธินฺทฺริยํ, วีริยินฺทฺริยํ, สตินฺทฺริยํ, สมาธินฺทฺริยํ, ปญฺญินฺทฺริยํ – อิมานิ โข, ภิกฺขเว, ปญฺจินฺทฺริยานิ’’ [สํ. นิ. ๕.๔๗๑]ฯ

๑๘๕. อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ กติหากาเรหิ วิสุชฺฌนฺติ? อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ปนฺนรสหิ อากาเรหิ วิสุชฺฌนฺติฯ อสฺสเทฺธ ปุคฺคเล ปริวชฺชยโต, สเทฺธ ปุคฺคเล เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต, ปสาทนีเย สุตฺตเนฺต ปจฺจเวกฺขโต – อิเมหิ ตีหากาเรหิ สทฺธินฺทฺริยํ วิสุชฺฌติฯ กุสีเต ปุคฺคเล ปริวชฺชยโต, อารทฺธวีริเย ปุคฺคเล เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต, สมฺมปฺปธาเน ปจฺจเวกฺขโต – อิเมหิ ตีหากาเรหิ วีริยินฺทฺริยํ วิสุชฺฌติฯ มุฏฺฐสฺสตี ปุคฺคเล ปริวชฺชยโต, อุปฏฺฐิตสฺสตี ปุคฺคเล เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต, สติปฏฺฐาเน ปจฺจเวกฺขโต – อิเมหิ ตีหากาเรหิ สตินฺทฺริยํ วิสุชฺฌติฯ อสมาหิเต ปุคฺคเล ปริวชฺชยโต, สมาหิเต ปุคฺคเล เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต,

ฌานวิโมเกฺข ปจฺจเวกฺขโต – อิเมหิ ตีหากาเรหิ สมาธินฺทฺริยํ วิสุชฺฌติฯ ทุปฺปญฺญ ปุคฺคเล ปริวชฺชยโต, ปญฺญวนฺต ปุคฺคเล เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต, คมฺภีรญาณจริยํ ปจฺจเวกฺขโต – อิเมหิ ตีหากาเรหิ ปญฺญินฺทฺริยํ วิสุชฺฌติฯ อิติ อิเม ปญฺจ ปุคฺคเล ปริวชฺชยโต , ปญฺจ ปุคฺคเล เสวโต ภชโต ปยิรุปาสโต, ปญฺจ สุตฺตนฺตกฺขเนฺธ ปจฺจเวกฺขโต – อิเมหิ ปนฺนรสหิ อากาเรหิ อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ วิสุชฺฌนฺติฯ

กติหากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิยนฺติ, กติหากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ภาวนา โหติ? ทสหากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิยนฺติ, ทสหากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ภาวนา โหติฯ อสฺสทฺธิยํ ปชหโนฺต สทฺธินฺทฺริยํ ภาเวติ, สทฺธินฺทฺริยํ ภาเวโนฺต อสฺสทฺธิยํ ปชหติ; โกสชฺชํ ปชหโนฺต วีริยินฺทฺริยํ ภาเวติ, วีริยินฺทฺริยํ ภาเวโนฺต โกสชฺชํ ปชหติ; ปมาทํ ปชหโนฺต สตินฺทฺริยํ ภาเวติ, สตินฺทฺริยํ ภาเวโนฺต ปมาทํ ปชหติ; อุทฺธจฺจํ ปชหโนฺต สมาธินฺทฺริยํ ภาเวติ, สมาธินฺทฺริยํ ภาเวโนฺต อุทฺธจฺจํ ปชหติ; อวิชฺชํ ปชหโนฺต ปญฺญินฺทฺริยํ ภาเวติ, ปญฺญินฺทฺริยํ ภาเวโนฺต อวิชฺชํ ปชหติฯ อิเมหิ ทสหากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิยนฺติ, อิเมหิ ทสหากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ ภาวนา โหติฯ

กติหากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิ? ทสหากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิฯ อสฺสทฺธิยสฺส ปหีนตฺตา สุปฺปหีนตฺตา สทฺธินฺทฺริยํ ภาวิตํ โหติ สุภาวิตํ; สทฺธินฺทฺริยสฺส ภาวิตตฺตา สุภาวิตตฺตา อสฺสทฺธิยํ ปหีนํ โหติ สุปฺปหีนํฯ โกสชฺชสฺส ปหีนตฺตา สุปฺปหีนตฺตา วีริยินฺทฺริยํ ภาวิตํ โหติ สุภาวิตํ; วีริยินฺทฺริยสฺส ภาวิตตฺตา สุภาวิตตฺตา โกสชฺชํ ปหีนํ โหติ สุปฺปหีนํฯ ปมาทสฺส ปหีนตฺตา สุปฺปหีนตฺตา สตินฺทฺริยํ ภาวิตํ โหติ สุภาวิตํ; สตินฺทฺริยสฺส ภาวิตตฺตา สุภาวิตตฺตา ปมาโท ปหีโน โหติ สุปฺปหีโนฯ อุทฺธจฺจสฺส ปหีนตฺตา สุปฺปหีนตฺตา สมาธินฺทฺริยํ ภาวิตํ โหติ สุภาวิตํ; สมาธินฺทฺริยสฺส ภาวิตตฺตา สุภาวิตตฺตา อุทฺธจฺจํ ปหีนํ โหติ สุปฺปหีนํฯ อวิชฺชาย ปหีนตฺตา ปญฺญินฺทฺริยํ ภาวิตํ โหติ สุภาวิตํ; ปญฺญินฺทฺริยสฺส ภาวิตตฺตา สุภาวิตตฺตา อวิชฺชา ปหีนา โหติ สุปฺปหีนาฯ อิเมหิ ทสหากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิฯ

๑๘๖. กติหากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิยนฺติ, กติหากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ เจว โหนฺติ สุภาวิตานิ จ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ? จตูหากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิยนฺติ จตูหากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ เจว โหนฺติ สุภาวิตานิ จ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จฯ โสตาปตฺติมคฺคกฺขเณ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิยนฺติ; โสตาปตฺติผลกฺขเณ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ เจว โหนฺติ สุภาวิตานิ จ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จฯ สกทาคามิมคฺคกฺขเณ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิยนฺติ; สกทาคามิผลกฺขเณ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ เจว โหนฺติ สุภาวิตานิ จ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จฯ อนาคามิมคฺคกฺขเณ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิยนฺติ; อนาคามิผลกฺขเณ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ เจว โหนฺติ สุภาวิตานิ จ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จฯ อรหตฺตมคฺคกฺขเณ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิยนฺติ; อรหตฺตผลกฺขเณ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ เจว โหนฺติ สุภาวิตานิ จ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จฯ อิติ จตโสฺส มคฺควิสุทฺธิโย, จตโสฺส ผลวิสุทฺธิโย, จตโสฺส สมุเจฺฉทวิสุทฺธิโย, จตโสฺส ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิสุทฺธิโยฯ อิเมหิ จตูหากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิยนฺติ; อิเมหิ จตูหากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ เจว โหนฺติ สุภาวิตานิ จ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จฯ

กตินํ ปุคฺคลานํ อินฺทฺริยภาวนา; กติ ปุคฺคลา ภาวิตินฺทฺริยา? อฎฺฐนฺนํ ปุคฺคลานํ อินฺทฺริยภาวนา; ตโย ปุคฺคลา ภาวิตินฺทฺริยาฯ กตเมสํ อฎฺฐนฺนํ ปุคฺคลานํ อินฺทฺริยภาวนา? สตฺตนฺนญฺจ เสกฺขานํ, ปุถุชฺชนกลฺยาณกสฺส จ – อิเมสํ อฎฺฐนฺนํ ปุคฺคลานํ อินฺทฺริยภาวนาฯ กตเม ตโย ปุคฺคลา ภาวิตินฺทฺริยา? สวเนน พุทฺโธ ตถาคตสฺส สาวโก ขีณาสโว ภาวิตินฺทฺริโย, สยํ ภูตเฎฺฐน ปเจฺจกสมฺพุทฺโธ ภาวิตินฺทฺริโย, อปฺปเมยฺยเฎฺฐน ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภาวิตินฺทฺริโย – อิเม ตโย ปุคฺคลา ภาวิตินฺทฺริยาฯ อิติ อิเมสํ อฎฺฐนฺนํ ปุคฺคลานํ อินฺทฺริยภาวนา; อิเม ตโย ปุคฺคลา ภาวิตินฺทฺริยาฯ

สุตฺตนฺตนิเทฺทโส ปฐโมฯ

๒. ทุติยสุตฺตนฺตนิเทฺทโส

๑๘๗. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘ปญฺจิมานิ, ภิกฺขเว, อินฺทฺริยานิฯ กตมานิ ปญฺจ? สทฺธินฺทฺริยํ, วีริยินฺทฺริยํ, สตินฺทฺริยํ, สมาธินฺทฺริยํ , ปญฺญินฺทฺริยํฯ เย หิ เกจิ, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ นปฺปชานนฺติ, น เม เต, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา สมเณสุ [เจว (ก.) สํ. นิ. ๕.๔๗๖] วา สมณสมฺมตา, พฺราหฺมเณสุ วา พฺราหฺมณสมฺมตา; น จ ปเนเต อายสฺมนฺตา [อายสฺมโนฺต สํ. นิ. ๕.๔๗๖] สามญฺญตฺถํ วา พฺรหฺมญฺญตฺถํ วา ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรนฺติฯ เย จ โข เกจิ [เย เกจิ โข (สฺยา.), เย หิ เกจิ โข (ก.) สํ. นิ. ๕.๔๗๖ ปสฺสิตพฺพา] ภิกฺขเว สมณา วา พฺราหฺมณา วา อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ สมุทยญฺจ อตฺถงฺคมญฺจ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ นิสฺสรณญฺจ ยถาภูตํ ปชานนฺติ, เต โข เม, ภิกฺขเว, สมณา วา พฺราหฺมณา วา สมเณสุ วา สมณสมฺมตา, พฺราหฺมเณสุ วา พฺราหฺมณสมฺมตา; เต จ ปนายสฺมนฺตา สามญฺญตฺถญฺจ พฺรหฺมญฺญตฺถญฺจ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรนฺตี’’ติฯ

๑๘๘. กติหากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ สมุทโย โหติ; กติหากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ สมุทยํ ปชานาติ? กติหากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อตฺถงฺคโม โหติ; กติหากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อตฺถงฺคมํ ปชานาติ? กติหากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อสฺสาโท โหติ, กติหากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อสฺสาทํ ปชานาติ? กติหากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อาทีนโว โหติ; กติหากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อาทีนวํ ปชานาติ? กติหากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ นิสฺสรณํ โหติ; กติหากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ นิสฺสรณํ ปชานาติ?

จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ สมุทโย โหติ; จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ สมุทยํ ปชานาติฯ จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อตฺถงฺคโม โหติ; จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อตฺถงฺคมํ ปชานาติฯ ปญฺจวีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อสฺสาโท โหติ; ปญฺจวีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อสฺสาทํ ปชานาติฯ ปญฺจวีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อาทีนโว โหติ; ปญฺจวีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อาทีนวํ ปชานาติฯ อสีติสตํ อากาเรหิ [อสีติสตากาเรหิ (สฺยา.)] ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ นิสฺสรณํ โหติ; อสีติสตํ อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ นิสฺสรณํ ปชานาติฯ

กตเมหิ จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ สมุทโย โหติ; กตเมหิ จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ สมุทยํ ปชานาติ? อธิโมกฺขตฺถาย อาวชฺชนาย สมุทโย

สทฺธินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, อธิโมกฺขวเสน ฉนฺทสฺส สมุทโย สทฺธินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, อธิโมกฺขวเสน มนสิการสฺส สมุทโย สทฺธินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตุปฏฺฐานํ สทฺธินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ; ปคฺคหตฺถาย อาวชฺชนาย สมุทโย วีริยินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, ปคฺคหวเสน ฉนฺทสฺส สมุทโย วีริยินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, ปคฺคหวเสน มนสิการสฺส สมุทโย วีริยินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, วีริยินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตุปฏฺฐานํ วีริยินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ; อุปฏฺฐานตฺถาย อาวชฺชนาย สมุทโย สตินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, อุปฏฺฐานวเสน ฉนฺทสฺส สมุทโย สตินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, อุปฏฺฐานวเสน มนสิการสฺส สมุทโย สตินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, สตินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตุปฏฺฐานํ สตินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ; อวิเกฺขปตฺถาย อาวชฺชนาย สมุทโย สมาธินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, อวิเกฺขปวเสน ฉนฺทสฺส สมุทโย สมาธินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, อวิเกฺขปวเสน มนสิการสฺส สมุทโย สมาธินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตุปฏฺฐานํ สมาธินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ; ทสฺสนตฺถาย อาวชฺชนาย สมุทโย ปญฺญินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, ทสฺสนวเสน ฉนฺทสฺส สมุทโย ปญฺญินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, ทสฺสนวเสน มนสิการสฺส สมุทโย ปญฺญินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตุปฏฺฐานํ ปญฺญินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติฯ อธิโมกฺขตฺถาย อาวชฺชนาย สมุทโย สทฺธินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, ปคฺคหตฺถาย อาวชฺชนาย สมุทโย วีริยินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, อุปฏฺฐานตฺถาย อาวชฺชนาย สมุทโย สตินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, อวิเกฺขปตฺถาย อาวชฺชนาย สมุทโย สมาธินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, ทสฺสนตฺถาย อาวชฺชนาย สมุทโย ปญฺญินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติฯ อธิโมกฺขวเสน ฉนฺทสฺส สมุทโย สทฺธินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, ปคฺคหวเสน ฉนฺทสฺส สมุทโย วีริยินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, อุปฏฺฐานวเสน ฉนฺทสฺส สมุทโย สตินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, อวิเกฺขปวเสน ฉนฺทสฺส สมุทโย สมาธินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, ทสฺสนวเสน ฉนฺทสฺส สมุทโย ปญฺญินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติฯ อธิโมกฺขวเสน มนสิการสฺส สมุทโย สทฺธินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, ปคฺคหวเสน มนสิการสฺส สมุทโย วีริยินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, อุปฏฺฐานวเสน มนสิการสฺส สมุทโย สตินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, อวิเกฺขปวเสน มนสิการสฺส สมุทโย สมาธินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, ทสฺสนวเสน มนสิการสฺส สมุทโย ปญฺญินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติฯ สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตุปฏฺฐานํ สทฺธินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ วีริยินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตุปฏฺฐานํ วีริยินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, สตินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตุปฏฺฐานํ สตินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ, สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตุปฏฺฐานํ สมาธินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติ , ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตุปฏฺฐานํ ปญฺญินฺทฺริยสฺส สมุทโย โหติฯ

อิเมหิ จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ สมุทโย โหติ, อิเมหิ จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ สมุทยํ ปชานาติฯ

กตเมหิ จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อตฺถงฺคโม โหติ; กตเมหิ จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อตฺถงฺคมํ ปชานาติ? อธิโมกฺขตฺถาย อาวชฺชนาย อตฺถงฺคโม สทฺธินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, อธิโมกฺขวเสน ฉนฺทสฺส อตฺถงฺคโม สทฺธินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, อธิโมกฺขวเสน มนสิการสฺส อตฺถงฺคโม สทฺธินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตอนุปฏฺฐานํ [เอกตฺตํ อนุปฏฺฐานํ (สฺยา.)] สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน อตฺถงฺคโม โหติ; ปคฺคหตฺถาย อาวชฺชนาย อตฺถงฺคโม วีริยินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, ปคฺคหวเสน ฉนฺทสฺส อตฺถงฺคโม วีริยินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, ปคฺคหวเสน มนสิการสฺส อตฺถงฺคโม วีริยินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, วีริยินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตอนุปฏฺฐานํ วีริยินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ; อุปฏฺฐานตฺถาย อาวชฺชนาย อตฺถงฺคโม สตินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, อุปฏฺ

ฐานวเสน ฉนฺทสฺส อตฺถงฺคโม สตินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, อุปฏฺฐานวเสน มนสิการสฺส อตฺถงฺคโม สตินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, สตินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตอนุปฏฺฐานํ สตินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ; อวิกฺเขปตฺถาย อาวชฺชนาย อตฺถงฺคโม สมาธินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, อวิกฺเขปวเสน ฉนฺทสฺส อตฺถงฺคโม สมาธินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, อวิกฺเขปวเสน มนสิการสฺส อตฺถงฺคโม สมาธินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตอนุปฏฺฐานํ สมาธินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ; ทสฺสนตฺถาย อาวชฺชนาย อตฺถงฺคโม ปญฺญินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, ทสฺสนวเสน ฉนฺทสฺส อตฺถงฺคโม ปญฺญินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, ทสฺสนวเสน มนสิการสฺส อตฺถงฺคโม ปญฺญินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตอนุปฏฺฐานํ ปญฺญินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติฯ

อธิโมกฺขตฺถาย อาวชฺชนาย อตฺถงฺคโม สทฺธินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, ปคฺคหตฺถาย อาวชฺชนาย อตฺถงฺคโม วีริยินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, อุปฏฺฐานตฺถาย อาวชฺชนาย อตฺถงฺคโม สตินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, อวิกฺเขปตฺถาย อาวชฺชนาย อตฺถงฺคโม สมาธินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, ทสฺสนตฺถาย อาวชฺชนาย อตฺถงฺคโม ปญฺญินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติฯ อธิโมกฺขวเสน ฉนฺทสฺส อตฺถงฺคโม สทฺธินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, ปคฺคหวเสน ฉนฺทสฺส อตฺถงฺคโม วีริยินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, อุปฏฺฐานวเสน ฉนฺทสฺส อตฺถงฺคโม สตินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, อวิกฺเขปวเสน ฉนฺทสฺส อตฺถงฺคโม สมาธินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, ทสฺสนวเสน ฉนฺทสฺส อตฺถงฺคโม ปญฺญินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติฯ อธิโมกฺขวเสน มนสิการสฺส อตฺถงฺคโม สทฺธินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, ปคฺคหวเสน มนสิการสฺส อตฺถงฺคโม วีริยินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, อุปฏฺฐานวเสน มนสิการสฺส อตฺถงฺคโม สตินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, อวิกฺเขปวเสน มนสิการสฺส อตฺถงฺคโม สมาธินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, ทสฺสนวเสน มนสิการสฺส อตฺถงฺคโม ปญฺญินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติฯ สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตอนุปฏฺฐานํ สทฺธินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, วีริยินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตอนุปฏฺฐานํ วีริยินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, สตินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตอนุปฏฺฐานํ สตินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตอนุปฏฺฐานํ สมาธินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติ, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน เอกตฺตอนุปฏฺฐานํ ปญฺญินฺทฺริยสฺส อตฺถงฺคโม โหติฯ

อิเมหิ จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อตฺถงฺคโม โหติ; อิเมหิ จตฺตารีสาย อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อตฺถงฺคมํ ปชานาติฯ

ก. อสฺสาทนิเทฺทโส

๑๘๙. กตเมหิ ปญฺจวีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อสฺสาโท โหติ; กตเมหิ ปญฺจวีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อสฺสาทํ ปชานาติ? อสฺสทฺธิยสฺส อนุปฏฺฐานํ สทฺธินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, อสฺสทฺธิยปริฬาหสฺส อนุปฏฺฐานํ สทฺธินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, อธิโมกฺขจริยาย เวสารชฺชํ สทฺธินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, สนฺตฺต จ วิหาราธิคโม สทฺธินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, ยํ สทฺธินฺทฺริยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ อยํ สทฺธินฺทฺริยสฺส อสฺสาโทฯ

โกสชฺชสฺส อนุปฏฺฐานํ วีริยินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, โกสชฺชปริฬาหสฺส อนุปฏฺฐานํ วีริยินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, ปคฺคหจริยาย เวสารชฺชํ วีริยินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, สนฺตฺต จ วิหาราธิคโม วีริยินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, ยํ วีริยินฺทฺริยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ อยํ วีริยินฺทฺริยสฺส อสฺสาโทฯ

ปมาทสฺส อนุปฏฺฐานํ สตินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, ปมาทปริฬาหสฺส อนุปฏฺฐานํ สตินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, อุปฏฺฐานจริยาย เวสารชฺชํ สตินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, สโนฺต จ วิหาราธิคโม สตินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, ยํ สตินฺทฺริยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ อยํ สตินฺทฺริยสฺส อสฺสาโทฯ

อุทฺธจฺจสฺส อนุปฏฺฐานํ สมาธินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, อุทฺธจฺจปริฬาหสฺส อนุปฏฺฐานํ สมาธินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, อวิเกฺขปจริยาย เวสารชฺชํ สมาธินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, สโนฺต จ วิหาราธิคโม สมาธินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, ยํ สมาธินฺทฺริยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ อยํ สมาธินฺทฺริยสฺส อสฺสาโทฯ

อวิชฺชาย อนุปฏฺฐานํ ปญฺญินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, อวิชฺชาปริฬาหสฺส อนุปฏฺฐานํ ปญฺญินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, ทสฺสนจริยาย เวสารชฺชํ ปญฺญินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ , สโนฺต จ วิหาราธิคโม ปญฺญินฺทฺริยสฺส อสฺสาโท โหติ, ยํ ปญฺญินฺทฺริยํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ อยํ ปญฺญินฺทฺริยสฺส อสฺสาโทฯ

อิเมหิ ปญฺจวีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อสฺสาโท โหติ; อิเมหิ ปญฺจวีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อสฺสาทํ ปชานาติฯ

ข. อาทีนวนิเทฺทโส

๑๙๐. กตเมหิ ปญฺจวีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อาทีนโว โหติ; กตเมหิ ปญฺจวีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อาทีนวํ ปชานาติ? อสฺสทฺธิยสฺส อุปฏฺฐานํ สทฺธินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติ, อสฺสทฺธิยปริฬาหสฺส อุปฏฺฐานํ สทฺธินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติ, อนิจฺจเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติ, ทุกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติ, อนตฺตเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติฯ

โกสชฺชสฺส อุปฏฺฐานํ วีริยินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติ, โกสชฺชปริฬาหสฺส อุปฏฺฐานํ วีริยินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติ, อนิจฺจเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติ, ทุกฺขเฏฺฐน…เป.… อนตฺตเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติฯ

ปมาทสฺส อุปฏฺฐานํ สตินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติ, ปมาทปริฬาหสฺส อุปฏฺฐานํ สตินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติ, อนิจฺจเฏฺฐน สตินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติ, ทุกฺขเฏฺฐน…เป.… อนตฺตเฏฺฐน สตินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติฯ

อุทฺธจฺจสฺส อุปฏฺฐานํ สมาธินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติ, อุทฺธจฺจปริฬาหสฺส อุปฏฺฐานํ สมาธินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติ, อนิจฺจเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติ, ทุกฺขเฏฺฐน…เป.… อนตฺตเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติฯ

อวิชฺชาย อุปฏฺฐานํ ปญฺญินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติ, อวิชฺชาปริฬาหสฺส อุปฏฺฐานํ ปญฺญินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติ, อนิจฺจเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติ, ทุกฺขเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติ, อนตฺตเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยสฺส อาทีนโว โหติฯ

อิเมหิ ปญฺจวีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อาทีนโว โหติ; อิเมหิ ปญฺจวีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อาทีนวํ ปชานาติฯ

ค. นิสฺสรณนิเทฺทโส

๑๙๑. กตเมหิ อสีติสตํ อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ นิสฺสรณํ โหติ; กตเมหิ อสีติสตํ อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ นิสฺสรณํ ปชานาติ? อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ อสฺสทฺธิยา นิสฺสฏํ โหติ, อสฺสทฺธิยปริฬาหา นิสฺสฏํ โหติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ นิสฺสฏํ โหติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ นิสฺสฏํ โหติ, ตโต ปณีตตรสทฺธินฺทฺริยสฺส ปฏิลาภา ปุริมตรสทฺธินฺทฺริยา นิสฺสฏํ โหติ; ปคฺคหเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยํ โกสชฺชา นิสฺสฏํ โหติ, โกสชฺชปริฬาหา นิสฺสฏํ โหติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ นิสฺสฏํ โหติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ นิสฺสฏํ โหติ, ตโต ปณีตตรวีริยินฺทฺริยสฺส ปฏิลาภา ปุริมตรวีริยินฺทฺริยา นิสฺสฏํ โหติ; อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยํ ปมาทา นิสฺสฏํ โหติ, ปมาทปริฬาหา นิสฺสฏํ โหติ , ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ นิสฺสฏํ โหติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ นิสฺสฏํ โหติ, ตโต ปณีตตรสตินฺทฺริยสฺส ปฏิลาภา ปุริมตรสตินฺทฺริยา นิสฺสฏํ โหติ; อวิเกฺขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยํ อุทฺธจฺจา นิสฺสฏํ โหติ, อุทฺธจฺจปริฬาหา นิสฺสฏํ โหติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ นิสฺสฏํ โหติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ นิสฺสฏํ โหติ, ตโต ปณีตตรสมาธินฺทฺริยสฺส ปฏิลาภา ปุริมตรสมาธินฺทฺริยา นิสฺสฏํ โหติ; ทสฺสนเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยํ อวิชฺชาย นิสฺสฏํ โหติ, อวิชฺชาปริฬาหา นิสฺสฏํ โหติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ นิสฺสฏํ โหติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ นิสฺสฏํ โหติ, ตโต ปณีตตรปญฺญินฺทฺริยสฺส ปฏิลาภา ปุริมตรปญฺญินฺทฺริยา นิสฺสฏํ โหติฯ

๑๙๒. ปุพฺพภาเค ปญฺจหิ อินฺทฺริเยหิ ปฐมชฺฌานวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, ปฐเม ฌาเน ปญฺจหินฺทฺริเยหิ ทุติยชฺฌานวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, ทุติเย ฌาเน ปญฺจหินฺทฺริเยหิ ตติยชฺฌานวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, ตติเย ฌาเน ปญฺจหินฺทฺริเยหิ จตุตฺถชฺฌานวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, จตุเตฺถ ฌาเน ปญฺจหินฺทฺริเยหิ อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ , อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา ปญฺจหินฺทฺริเยหิ วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา ปญฺจหินฺทฺริเยหิ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา ปญฺจหินฺทฺริเยหิ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ปญฺจหินฺทฺริเยหิ อนิจฺจานุปสฺสนาวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติฯ

อนิจฺจานุปสฺสนา ปญฺจหินฺทฺริเยหิ ทุกฺขานุปสฺสนาวเส ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, ทุกฺขานุปสฺสนา ปญฺจหินฺทฺริเยหิ อนตฺตานุปสฺสนาวเส ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, อนตฺตานุปสฺสนา ปญฺจหินฺทฺริเยหิ นิพฺพิทานุปสฺสนาวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, นิพฺพิทานุปสฺสนาย ปญฺจหินฺทฺริเยหิ วิราคานุปสฺสนาวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, วิราคานุปสฺสนาย ปญฺจหินฺทฺริเยหิ นิโรธานุปสฺสนาวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, นิโรธานุปสฺสนาย ปญฺจหินฺทฺริเยหิ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาย ปญฺจหินฺทฺริเยหิ ขยานุปสฺสนาวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, ขยานุปสฺสนาย ปญฺจหินฺทฺริเยหิ วยานุปสฺสนาวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, วยานุปสฺสนาย ปญฺจหินฺทฺริเยหิ วิปริณามานุปสฺสนาวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, วิปริณามานุปสฺสนาย ปญฺจหินฺทฺริเยหิ อนิมิตฺตานุปสฺสนาวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, อนิมิตฺตานุปสฺสนาย ปญฺจหินฺทฺริเยหิ อปฺปณิหิตานุปสฺสนาวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, อปฺปณิหิตานุปสฺสนาย ปญฺจหินฺทฺริเยหิ สุญฺญตานุปสฺสนาวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ สุญฺญตานุปสฺสนาย ปญฺจหินฺทฺริเยหิ อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนาวเสน ปญฺ

จินฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติฯ อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนาย ปญฺจหินฺทฺริเยหิ ยถาภูตญาณทสฺสนวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, ยถาภูตญาณทสฺสเน ปญฺจหินฺทฺริเยหิ อาทีนวานุปสฺสนาวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, อาทีนวานุปสฺสนาย ปญฺจหินฺทฺริเยหิ ปฏิสงฺขานุปสฺสนาวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, ปฏิสงฺขานุปสฺสนาย ปญฺจหินฺทฺริเยหิ วิวฏฺฏนานุปสฺสนาวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติฯ วิวฏฺฏนานุปสฺสนาย ปญฺจหินฺทฺริเยหิ โสตาปตฺติมคฺควเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติฯ

โสตาปตฺติมคฺเค ปญฺจหินฺทฺริเยหิ โสตาปตฺติผลสมาปตฺติวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, โสตาปตฺติผลสมาปตฺติยา ปญฺจหินฺทฺริเยหิ สกทาคามิมคฺควเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, สกทาคามิมคฺเค ปญฺจหินฺทฺริเยหิ สกทาคามิผลสมาปตฺติวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, สกทาคามิผลสมาปตฺติยา ปญฺจหินฺทฺริเยหิ อนาคามิมคฺควเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, อนาคามิมคฺเค ปญฺจหินฺทฺริเยหิ อนาคามิผลสมาปตฺติวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, อนาคามิผลสมาปตฺติยา ปญฺจหินฺทฺริเยหิ อรหตฺตมคฺควเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, อรหตฺตมคฺเค ปญฺจหินฺทฺริเยหิ อรหตฺตผลสมาปตฺติวเสน ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติฯ

เนกฺขมฺเม ปญฺจินฺทฺริยานิ กามจฺฉนฺทโต นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, อพฺยาปาเท ปญฺจินฺทฺริยานิ พฺยาปาทโต นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, อาโลกสญฺญาย ปญฺจินฺทฺริยานิ ถินมิทฺธโต นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, อวิเกฺขเป ปญฺจินฺทฺริยานิ อุทฺธจฺจโต นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, ธมฺมววตฺถาเน ปญฺจินฺทฺริยานิ วิจิกิจฺฉาย นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, ญาเณ ปญฺจินฺทฺริยานิ อวิชฺชาย นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, ปาโมเชฺช ปญฺจินฺทฺริยานิ อรติยา นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติฯ

๑๙๓. ปฐเม ฌาเน ปญฺจินฺทฺริยานิ นีวรเณหิ นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, ทุติเย ฌาเน ปญฺจินฺทฺริยานิ วิตกฺกวิจาเรหิ นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, ตติเย ฌาเน ปญฺจินฺทฺริยานิ ปีติยา นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, จตุเตฺถ ฌาเน ปญฺจินฺทฺริยานิ สุขทุเกฺขหิ นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา ปญฺจินฺทฺริยานิ รูปสญฺญาย ปฏิฆสญฺญาย นานตฺตสญฺญาย นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา ปญฺจินฺทฺริยานิ อากาสานญฺจายตนสญฺญาย นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา ปญฺจินฺทฺริยานิ วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญาย นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ปญฺจินฺทฺริยานิ อากิญฺจญฺญายตนสญฺญาย นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติฯ

อนิจฺจานุปสฺสนา ปญฺจินฺทฺริยานิ นิจฺจสญฺญาย นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, ทุกฺขานุปสฺสนา ปญฺจินฺทฺริยานิ สุขสญฺญาย นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, อนตฺตานุปสฺสนา ปญฺจินฺทฺริยานิ อตฺตสญฺญาย นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, นิพฺพิทานุปสฺสนาย ปญฺจินฺทฺริยานิ นนฺทิยา นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, วิราคานุปสฺสนาย ปญฺจินฺทฺริยานิ ราคโต นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, นิโรธานุปสฺสนาย ปญฺจินฺทฺริยานิ สมุทยโต นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาย ปญฺจินฺทฺริยานิ อาทานโต นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, ขยานุปสฺสนาย ปญฺจินฺทฺริยานิ ฆนสญฺญาย นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ , วยานุปสฺสนาย ปญฺจินฺทฺริยานิ อายูหนโต นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, วิปริณามานุปสฺสนาย ปญฺจินฺทฺริยานิ ธุวสญฺญาย นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, อนิมิตฺตานุปสฺสนาย ปญฺจินฺทฺริยานิ นิมิตฺตโต นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, อปฺปณิหิตานุปสฺสนาย ปญฺจินฺทฺริยานิ ปณิธิยา นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, สุญฺญตานุปสฺสนาย ปญฺจินฺทฺริยานิ อภินิเวสโต นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติฯ อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนาย ปญฺจินฺทฺริยานิ สาราทานาภินิเวสโต นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, ยถาภูตญาณทสฺสเน ปญฺจินฺทฺริยานิ สโมฺมหาภินิเวสโต นิสฺสฏฺฐานิ โหนฺติ, อาทีนวานุ

ปสฺสนาย ปญฺจินฺทฺริยานิ อาลยาภินิเวสโต นิสฺสฏานิ โหนฺติ, ปฏิสงฺขานุปสฺสนาย ปญฺจินฺทฺริยานิ อปฺปฏิสงฺขาย นิสฺสฏานิ โหนฺติ, วิวฏฺฏานุปสฺสนาย ปญฺจินฺทฺริยานิ สโญฺญคาภินิเวสโต นิสฺสฏานิ โหนฺติฯ

โสตาปตฺติมคฺเค ปญฺจินฺทฺริยานิ ทิฏฺเฐกฏฺเฐหิ กิเลเสหิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, สกทาคามิมคฺเค ปญฺจินฺทฺริยานิ โอฬาริเกหิ กิเลเสหิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, อนาคามิมคฺเค ปญฺจินฺทฺริยานิ อนุสหคเตหิ กิเลเสหิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, อรหตฺตมคฺเค ปญฺจินฺทฺริยานิ สพฺพกิเลเสหิ นิสฺสฏานิ โหนฺติ, สเพฺพสเญฺญว ขีณาสวานํ ตตฺถ ตตฺถ ปญฺจินฺทฺริยานิ นิสฺสฏานิ เจว โหนฺติ สุนิสฺสฏานิ จ ปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จ สุปฺปฏิปฺปสฺสทฺธานิ จฯ

อิเมหิ อสีติสตํ อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ นิสฺสรณํ โหติ; อิเมหิ อสีติสตํ อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ นิสฺสรณํ ปชานาติฯ

สุตฺตนฺตนิเทฺทโส ทุติโยฯ

ปฐมภาณวาโรฯ

๓. ตติยสุตฺตนฺตนิเทฺทโส

๑๙๔. สาวตฺถินิทานํ [สํ. นิ. ๕.๔๗๘-๔๗๙ ปสฺสิตพฺพา]ฯ ‘‘ปญฺจิมานิ, ภิกฺขเว, อินฺทฺริยานิฯ กตมานิ ปญฺจ? สทฺธินฺทฺริยํ, วีริยินฺทฺริยํ, สตินฺทฺริยํ, สมาธินฺทฺริยํ, ปญฺญินฺทฺริยํฯ กตฺถ จ, ภิกฺขเว, สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ? จตูสุ โสตาปตฺติยงฺเคสุ – เอตฺถ สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ กตฺถ จ, ภิกฺขเว, วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ? จตูสุ สมฺมปฺปธาเนสุ – เอตฺถ วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ กตฺถ จ , ภิกฺขเว, สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ? จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ – เอตฺถ สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ กตฺถ จ, ภิกฺขเว, สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ? จตูสุ ฌาเนสุ – เอตฺถ สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ กตฺถ จ, ภิกฺขเว, ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ? จตูสุ อริยสเจฺจสุ – เอตฺถ ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ’’ฯ

จตูสุ โสตาปตฺติยงฺเคสุ สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน กติหากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิ? จตูสุ สมฺมปฺปธาเนสุ วีริยินฺทฺริยสฺส วเสน กติหากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิ? จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ สตินฺทฺริยสฺส วเสน กติหากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิ? จตูสุ ฌาเนสุ สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน กติหากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิ? จตูสุ อริยสเจฺจสุ ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน กติหากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิ?

จตูสุ โสตาปตฺติยงฺเคสุ สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิฯ จตูสุ สมฺมปฺปธาเนสุ วีริยินฺทฺริยสฺส วเสน วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิฯ จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ สตินฺทฺริยสฺส วเสน วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิฯ จตูสุ ฌาเนสุ สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิฯ จตูสุ อริยสเจฺจสุ ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิฯ

ก. ปเภทคณนนิเทฺทโส

๑๙๕. จตูสุ โสตาปตฺติยงฺเคสุ สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน กตเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิ? สปฺปุริสสํเสเว โสตาปตฺติยงฺเค อธิโมกฺขาธิปเตยฺยเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน ปคฺคหเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยํ

ทฏฺฐพฺพํ, อวิเกฺขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ , ทสฺสนเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ; สทฺธมฺมสวเน โสตาปตฺติยงฺค… โยนิโสมนสิกาเร โสตาปตฺติยงฺค… ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา โสตาปตฺติยงฺค อธิโมกฺขาธิปเตยฺยเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน ปคฺคหเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อวิเกฺขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ทสฺสนเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ จตูสุ โสตาปตฺติยงฺคสุ สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน อิเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิฯ

จตูสุ สมฺมปฺปธาเนสุ วีริยินฺทฺริยสฺส วเสน กตเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิ? อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย สมฺมปฺปธาเน ปคฺคหาธิปเตยฺยเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, วีริยินฺทฺริยสฺส วเสน อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อวิเกฺขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ทสฺสนเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย สมฺมปฺปธาเน…เป.… อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย สมฺมปฺปธาเน…เป.… อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสโมฺมสาย ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สมฺมปฺปธาเน ปคฺคหาธิปเตยฺยเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, วีริยินฺทฺริยสฺส วเสน อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อวิเกฺขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ทสฺสนเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ จตูสุ สมฺมปฺปธาเนสุ วีริยินฺทฺริยสฺส วเสน อิเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิฯ

จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ สตินฺทฺริยสฺส วเสน กตเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิ? กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐาเน อุปฏฺฐานาธิปเตยฺยเฏฺฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, สตินฺทฺริยสฺส วเสน อวิเกฺขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ทสฺสนเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปคฺคหเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสนาสติปฏฺฐาเน…เป.… จิเตฺต จิตฺตานุปสฺสนาสติปฏฺฐาเน… ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐาเน อุปฏฺฐานาธิปเตยฺยเฏฺฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, สตินฺทฺริยสฺส วเสน อวิเกฺขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ทสฺสนเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปคฺคหเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ สตินฺทฺริยสฺส วเสน อิเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิฯ

จตูสุ ฌาเนสุ สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน กตเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิ? ปฐเม ฌาเน อวิเกฺขปาธิปเตยฺยเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน ทสฺสนเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปคฺคหเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ ทุติเย ฌาเน…เป.… ตติเย ฌาเน… จตุเตฺถ ฌาเน อวิเกฺขปาธิปเตยฺยเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน ทสฺสนเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปคฺคหเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ จตูสุ ฌาเนสุ สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน อิเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิฯ

จตูสุ อริยสเจฺจสุ ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน กตเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิ? ทุเกฺข อริยสเจฺจ ทสฺสนาธิปเตยฺยเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปคฺคหเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อวิเกฺขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ ทุกฺขสมุทเย อริยสเจฺจ…เป.…

ทุกฺขนิโรเธ อริยสเจฺจ… ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อริยสเจฺจ ทสฺสนาธิปเตยฺยเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปคฺคหเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อวิกฺเขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ จตูสุ อริยสเจฺจสุ ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน อิเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิฯ

ข. จริยวาโร

๑๙๖. จตูสุ โสตาปตฺติยงฺเคสุ สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน กติหากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ จริยา ทฏฺฐพฺพา?

จตูสุ สมฺมปฺปธาเนสุ…เป…. จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ… จตูสุ ฌาเนสุ… จตูสุ อริยสเจฺจสุ ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน กติหากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ จริยา ทฏฺฐพฺพา? จตูสุ โสตาปตฺติยงฺเคสุ สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ จริยา ทฏฺฐพฺพาฯ จตูสุ สมฺมปฺปธาเนสุ…เป…. จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ… จตูสุ ฌาเนสุ… จตูสุ อริยสเจฺจสุ ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ จริยา ทฏฺฐพฺพาฯ

จตูสุ โสตาปตฺติยงฺเคสุ สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน กตเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ จริยา ทฏฺฐพฺพา? สปฺปุริสสํเสเว โสตาปตฺติยเงฺค อธิโมกฺขาธิปเตยฺยเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน ปคฺคหเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, อวิกฺเขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, ทสฺสนเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพาฯ สทฺธมฺมสวเน โสตาปตฺติยเงฺค…เป…. โยนิโส มนสิกาเร โสตาปตฺติยเงฺค… ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติยา โสตาปตฺติยเงฺค อธิโมกฺขาธิปเตยฺยเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน ปคฺคหเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, อวิกฺเขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, ทสฺสนเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพาฯ จตูสุ โสตาปตฺติยงฺเคสุ สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน อิเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ จริยา ทฏฺฐพฺพาฯ

จตูสุ สมฺมปฺปธาเนสุ วีริยินฺทฺริยสฺส วเสน กตเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ จริยา ทฏฺฐพฺพา? อนุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ อนุปฺปาทาย สมฺมปฺปธาเน ปคฺคหาธิปเตยฺยเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, วีริยินฺทฺริยสฺส วเสน อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, อวิกฺเขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, ทสฺสนเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพาฯ อุปฺปนฺนานํ ปาปกานํ อกุสลานํ ธมฺมานํ ปหานาย สมฺมปฺปธาเน…เป…. อนุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ อุปฺปาทาย สมฺมปฺปธาเน…เป…. อุปฺปนฺนานํ กุสลานํ ธมฺมานํ ฐิติยา อสโมฺมสาย ภิโยฺยภาวาย เวปุลฺลาย ภาวนาย ปาริปูริยา สมฺมปฺปธาเน ปคฺคหาธิปเตยฺยเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา…เป…. จตูสุ สมฺมปฺปธาเนสุ วีริยินฺทฺริยสฺส วเสน อิเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ จริยา ทฏฺฐพฺพาฯ

จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ สตินฺทฺริยสฺส วเสน กตเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ จริยา ทฏฺฐพฺพา? กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐาเน อุปฏฺฐานาธิปเตยฺยเฏฺฐน สตินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, สตินฺทฺริยสฺส วเสน อวิกฺเขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, ทสฺ

สนเฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, อธิโมกฺขเฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, ปคฺคหเฏฺเฐน วีริยินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพาฯ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสนาสติปฏฺฐาเน…เป.… จิตฺเต จิตฺตานุปสฺสนาสติปฏฺฐาเน…เป.… ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐาเน อุปฏฺฐานาธิปเตยฺยเฏฺเฐน สตินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา…เป.… จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ สตินฺทฺริยสฺส วเสน อิเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ จริยา ทฏฺฐพฺพาฯ

จตูสุ ฌาเนสุ สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน กตเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ จริยา ทฏฺฐพฺพา? ปฐเม ฌาเน อวิกฺเขปาธิปเตยฺยเฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน ทสฺสนเฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, อธิโมกฺขเฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, ปคฺคหเฏฺเฐน วีริยินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, อุปฏฺฐานเฏฺเฐน สตินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพาฯ ทุติเย ฌาเน…เป.… ตติเย ฌาเน…เป.… จตุตฺเถ ฌาเน อวิกฺเขปาธิปเตยฺยเฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา…เป.… จตูสุ ฌาเนสุ สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน อิเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ จริยา ทฏฺฐพฺพาฯ

จตูสุ อริยสเจฺจสุ ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน กตเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ จริยา ทฏฺฐพฺพา? ทุกฺเข อริยสเจฺจ ทสฺสนาธิปเตยฺยเฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน อธิโมกฺขเฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, ปคฺคหเฏฺเฐน วีริยินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, อุปฏฺฐานเฏฺเฐน สตินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, อวิกฺเขปเฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพาฯ ทุกฺขสมุทเย อริยสเจฺจ…เป.… ทุกฺขนิโรเธ อริยสเจฺจ… ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อริยสเจฺจ ทสฺสนาธิปเตยฺยเฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน อธิโมกฺขเฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, ปคฺคหเฏฺเฐน วีริยินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, อุปฏฺฐานเฏฺเฐน สตินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพา, อวิกฺเขปเฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยสฺส จริยา ทฏฺฐพฺพาฯ จตูสุ อริยสเจฺจสุ ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน อิเมหิ วีสติยา อากาเรหิ ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ จริยา ทฏฺฐพฺพาฯ

ค. จารวิหารนิเทฺทโส

๑๙๗. จาโร จ วิหาโร จ อนุพุโทฺธ โหติ ปฏิวิโทฺธ, ยถาจรนฺตํ ยถาวิหรนฺตํ วิญฺญู สพฺรหฺมจารี คมฺภีเรสุ ฐาเนสุ โอกเปฺปยฺยุํ – ‘‘อทฺธา, อยมายสฺมา ปโตฺต วา ปาปุณิสฺสติ วา’’ฯ

จริยาติ อฏฺฐ จริยาโย – อิริยาปถจริยา, อายตนจริยา, สติจริยา, สมาธิจริยา, ญาณจริยา, มคฺคจริยา, ปตฺติจริยา, โลกตฺถจริยาติฯ **อิริยาปถจริยา**ติ จตูสุ อิริยาปเถสุฯ **อายตนจริยา**ติ ฉสุ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุฯ **สติจริยา**ติ จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุฯ **สมาธิจริยา**ติ จตูสุ ฌาเนสุฯ **ญาณจริยา**ติ จตูสุ อริยสเจฺจสุฯ **มคฺคจริยา**ติ จตูสุ อริยมเคฺคสุฯ **ปตฺติจริยา**ติ จตูสุ สามญฺญผเลสุฯ **โลกตฺถจริยา**ติ ตถาคเตสุ อรหเนฺตสุ สมฺมาสมฺพุเทฺธสุ, ปเทเส ปเจฺจกพุเทฺธสุ, ปเทเส สาวเกสุฯ อิริยาปถจริยา จ ปณิธิสมฺปนฺนานํ, อายตนจริยา จ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารานํ, สติจริยา จ อปฺปมาทวิหารีนํ, สมาธิจริยา จ อธิจิตฺตมนุยุตฺตานํ, ญาณจริยา จ พุทฺธิสมฺปนฺนานํ, มคฺคจริยา จ สมฺมาปฏิปนฺนานํ, ปตฺติจริยา จ อธิคตผลานํ, โลกตฺถจริยา จ ตถาคตานํ อรหนฺตานํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ, ปเทเส ปเจฺจกพุทฺธานํ, ปเทเส สาวกานํฯ อิมา อฏฺฐ จริยาโยฯ

อปราปิ อฎฺฐ จริยาโยฯ อธิมุจฺจโนฺต สทฺธาย จรติ, ปคฺคณฺหโนฺต วีริเยน จรติ, อุปฎฺฐาเปโนฺต สติยา จรติ, อวิเกฺขปํ กโรโนฺต สมาธินา จรติ, ปชานโนฺต ปญฺญาย จรติ, วิชานโนฺต วิญฺญาณจริยาย จรติ, เอวํ ปฎิปนฺนสฺส กุสลา ธมฺมา อายาเปนฺตีติ อายตนจริยาย จรติ, เอวํ ปฎิปโนฺน วิเสสมธิคจฺฉตีติ วิเสสจริยาย จรติ – อิมา อฎฺฐ จริยาโยฯ

อปราปิ อฎฺฐ จริยาโยฯ ทสฺสนจริยา จ สมฺมาทิฎฺฐิยา, อภินิโรปนจริยา จ สมฺมาสงฺกปฺปสฺส, ปริคฺคหจริยา จ สมฺมาวาจาย, สมุฎฺฐานจริยา จ สมฺมากมฺมนฺตสฺส, โวทานจริยา จ สมฺมาอาชีวสฺส, ปคฺคหจริยา จ สมฺมาวายามสฺส, อุปฎฺฐานจริยา จ สมฺมาสติยา, อวิเกฺขปจริยา จ สมฺมาสมาธิสฺส – อิมา อฎฺฐ จริยาโยฯ

วิหาโรติ อธิมุจฺจโนฺต สทฺธาย วิหรติ, ปคฺคณฺหโนฺต วีริเยน วิหรติ, อุปฎฺฐาเปโนฺต สติยา วิหรติ, อวิเกฺขปํ กโรโนฺต สมาธินา วิหรติ, ปชานโนฺต ปญฺญาย วิหรติฯ

อนุพุโทฺธติ สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิโมกฺขโฎฺฐ อนุพุโทฺธ โหติ, วีริยินฺทฺริยสฺส ปคฺคหโฎฺฐ อนุพุโทฺธ โหติ, สตินฺทฺริยสฺส อุปฎฺฐานโฎฺฐ อนุพุโทฺธ โหติ, สมาธินฺทฺริยสฺส อวิเกฺขปโฎฺฐ อนุพุโทฺธ โหติ, ปญฺญินฺทฺริยสฺส ทสฺสนโฎฺฐ อนุพุโทฺธ โหติฯ

ปฎิวิโทฺธติ สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิโมกฺขโฎฺฐ ปฎิวิโทฺธ โหติ, วีริยินฺทฺริยสฺส ปคฺคหโฎฺฐ ปฎิวิโทฺธ โหติ, สตินฺทฺริยสฺส อุปฎฺฐานโฎฺฐ ปฎิวิโทฺธ โหติ, สมาธินฺทฺริยสฺส อวิเกฺขปโฎฺฐ ปฎิวิโทฺธ โหติ, ปญฺญินฺทฺริยสฺส ทสฺสนโฎฺฐ ปฎิวิโทฺธ โหติฯ **ยถาจรนฺต**นฺติ เอวํ สทฺธาย จรนฺตํ, เอวํ วีริเยน จรนฺตํ, เอวํ สติยา จรนฺตํ, เอวํ สมาธินา จรนฺตํ, เอวํ ปญฺญาย จรนฺตํฯ **ยถาวิหรนฺต**นฺติ เอวํ สทฺธาย วิหรนฺตํ, เอวํ วีริเยน วิหรนฺตํ, เอวํ สติยา วิหรนฺตํ, เอวํ สมาธินา วิหรนฺตํ, เอวํ ปญฺญาย วิหรนฺตํฯ **วิญฺญู**ติ วิญฺญู วิภาวี เมธาวี ปณฺฑิตา พุทฺธิสมฺปนฺนาฯ **สพฺรหฺมจารี**ติ เอกกมฺมํ เอกุเทฺทโส สมสิกฺขตาฯ **คมฺภีเรสุ ฐาเนสู**ติ คมฺภีรานิ ฐานานิ วุจฺจนฺติ ฌานา จ วิโมกฺขา จ สมาธี จ สมาปตฺติโย จ มคฺคา จ ผลานิ จ อภิญฺญาโย จ ปฎิสมฺภิทา จฯ **โอกเปฺปยฺยุ**นฺติ สทฺทเหยฺยุํ อธิมุเจฺจยฺยุํฯ **อทฺธา**ติ เอกํสวจนเมตํ นิสฺสํสยวจนเมตํ นิกฺกงฺขวจนเมตํ อเทฺวชฺฌวจนเมตํ อเทฺวฬฺหกวจนเมตํ นิโยควจนเมตํ อปณฺณกวจนเมตํ อวตฺถาปนวจนเมตํ – อทฺธาติฯ **อายสฺมา**ติ ปิยวจนเมตํ ครุวจนเมตํ สคารวสปฺปติสฺสาธิวจนเมตํ – อายสฺมาติฯ **ปโตฺต วา**ติ อธิคโต วาฯ **ปาปุณิสฺสติ วา**ติ อธิคมิสฺสติ วาฯ

สุตฺตนฺตนิเทฺทโส ตติโยฯ

๔. จตุตฺถสุตฺตนฺตนิเทฺทโส

๑๙๘. ปุริมนิทานํ [ปริปุณฺณนิทานํ (สฺยา. ก.)]ฯ ‘‘ปญฺจิมานิ, ภิกฺขเว, อินฺทฺริยานิฯ กตมานิ ปญฺจ? สทฺธินฺทฺริยํ, วีริยินฺทฺริยํ, สตินฺทฺริยํ, สมาธินฺทฺริยํ, ปญฺญินฺทฺริยํ – อิมานิ โข, ภิกฺขเว, ปญฺจินฺทฺริยานิฯ อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ กติหากาเรหิ เกนเฎฺฐน ทฎฺฐพฺพานิ? อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ฉหากาเรหิ เตนเฎฺฐน ทฎฺฐพฺพานิ – อาธิปเตยฺยเฎฺฐน อาทิวิโสธนเฎฺฐน อธิมตฺตเฎฺฐน, อธิฎฺฐานเฎฺฐน, ปริยาทานเฎฺฐน, ปติฎฺฐาปกเฎฺฐน’’ฯ

ก. อาธิปเตยฺยฎฺฐนิเทฺทโส

๑๙๙. กถํ **อาธิปเตยฺยเฎฺฐน อินฺทฺริยานิ ทฎฺฐพฺพานิ?** อสฺสทฺธิยํ ปชหโต อธิโมกฺขาธิปเตยฺยเฎฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฎฺฐพฺพํ, สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน ปคฺคหเฎฺฐน วีริยินฺทฺริยํ

ทฏฺฐพฺพํ, อุปฏฺฐานฏฺเฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อวิกฺเขปฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ทสฺสนฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ โกสชฺชํ ปชหโต ปคฺคหาธิปเตยฺยฏฺเฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, วีริยินฺทฺริยสฺส วเสน อุปฏฺฐานฏฺเฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อวิกฺเขปฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ทสฺสนฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อธิโมกฺขฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ ปมาทํ ปชหโต อุปฏฺฐานาธิปเตยฺยฏฺเฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, สตินฺทฺริยสฺส วเสน อวิกฺเขปฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ทสฺสนฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อธิโมกฺขฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปคฺคหฏฺเฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ อุทฺธจฺจํ ปชหโต อวิกฺเขปาธิปเตยฺยฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน ทสฺสนฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อธิโมกฺขฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปคฺคหฏฺเฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อุปฏฺฐานฏฺเฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ อวิชฺชํ ปชหโต ทสฺสนาธิปเตยฺยฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน อธิโมกฺขฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปคฺคหฏฺเฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อุปฏฺฐานฏฺเฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อวิกฺเขปฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ทสฺสนฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ

กามจฺฉนฺทํ ปชหโต เนกฺขมฺมวเสน อธิโมกฺขาธิปเตยฺยฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน ปคฺคหฏฺเฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อุปฏฺฐานฏฺเฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อวิกฺเขปฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ทสฺสนฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ กามจฺฉนฺทํ ปชหโต เนกฺขมฺมวเสน ปคฺคหาธิปเตยฺยฏฺเฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, วีริยินฺทฺริยสฺส วเสน อุปฏฺฐานฏฺเฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อวิกฺเขปฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ทสฺสนฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อธิโมกฺขฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ กามจฺฉนฺทํ ปชหโต เนกฺขมฺมวเสน อุปฏฺฐานาธิปเตยฺยฏฺเฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, สตินฺทฺริยสฺส วเสน อวิกฺเขปฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ทสฺสนฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อธิโมกฺขฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปคฺคหฏฺเฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ กามจฺฉนฺทํ ปชหโต เนกฺขมฺมวเสน อวิกฺเขปาธิปเตยฺยฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน ทสฺสนฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อธิโมกฺขฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปคฺคหฏฺเฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อุปฏฺฐานฏฺเฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ กามจฺฉนฺทํ ปชหโต เนกฺขมฺมวเสน ทสฺสนาธิปเตยฺยฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน อธิโมกฺขฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปคฺคหฏฺเฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อุปฏฺฐานฏฺเฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อวิกฺเขปฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ

พฺยาปาทํ ปชหโต อพฺยาปาทวเสน…เป…. ถินมิทฺธํ ปชหโต อาโลกสญฺญาวเสน…เป…. สพฺพกิเลเส ปชหโต อรหตฺตมคฺควเสน อธิโมกฺขาธิปเตยฺยฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน ปคฺคหฏฺเฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อุปฏฺฐานฏฺเฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อวิกฺเขปฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ทสฺสนฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ…เป…. สพฺพกิเลเส ปชหโต อรหตฺตมคฺควเสน ทสฺสนาธิปเตยฺยฏฺเฐน ปญฺญินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน อธิโมกฺขฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, ปคฺคหฏฺเฐน วีริยินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อุปฏฺฐานฏฺเฐน สตินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํ, อวิกฺเขปฏฺเฐน สมาธินฺทฺริยํ ทฏฺฐพฺพํฯ เอวํ อาธิปเตยฺยฏฺเฐน อินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิฯ

ข. อาทิวิโสธนฏฺฐนิเทฺทโส

๒๐๐. กถํ **อาทิวิโสธนฏฺเฐน อินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิ?** อธิโมกฺขฏฺเฐน สทฺธินฺทฺริยํ, อสฺสทฺธิยสํวรฏฺเฐน [อสฺสทฺธิยํ สํวรฏฺเฐน (สฺยา. ก.) เอวมีทิเสสุ ปเทสุปิ] สีลวิสุทฺธิ –

สทฺธินฺทฺริยสฺส อาทิวิโสธนาฯ ปคฺคหฏฺฐฺน วีริยินฺทฺริยํ, โกสชฺชสํวรฏฺฐฺน สีลวิสุทฺธิ – วีริยินฺทฺริยสฺส อาทิวิโสธนาฯ อุปฏฺฐานฏฺฐฺน สตินฺทฺริยํ, ปมาทสํวรฏฺฐฺน สีลวิสุทฺธิ – สตินฺทฺริยสฺส อาทิวิโสธนาฯ อวิกฺเขปฏฺฐฺน สมาธินฺทฺริยํ, อุทฺธจฺจสํวรฏฺฐฺน สีลวิสุทฺธิ – สมาธินฺทฺริยสฺส อาทิวิโสธนาฯ ทสฺสนฏฺฐฺน ปญฺญินฺทฺริยํ, อวิชฺชาสํวรฏฺฐฺน สีลวิสุทฺธิ – ปญฺญินฺทฺริยสฺส อาทิวิโสธนาฯ เนกฺขมฺเม ปญฺจินฺทฺริยานิ, กามจฺฉนฺทสํวรฏฺฐฺน สีลวิสุทฺธิ – ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อาทิวิโสธนาฯ อพฺยาปาเท ปญฺจินฺทฺริยานิ, พฺยาปาทสํวรฏฺฐฺน สีลวิสุทฺธิ – ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อาทิวิโสธนา…เป.… อรหตฺตมคฺเค ปญฺจินฺทฺริยานิ, สพฺพกิเลสสํวรฏฺฐฺน สีลวิสุทฺธิ – ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ อาทิวิโสธนาฯ เอวํ อาทิวิโสธนฏฺฐฺน อินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิฯ

ค. อธิมตฺตฏฺฐนิเทฺทโส

๒๐๑. กถํ **อธิมตฺตฏฺฐฺน อินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิ?** สทฺธินฺทฺริยสฺส ภาวนาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ – ฉนฺทวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ ฯ ฉนฺทวเสน ปาโมชฺชํ อุปฺปชฺชติ – ปาโมชฺชวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ปาโมชฺชวเสน ปีติ อุปฺปชฺชติ – ปีติวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ปีติวเสน ปสฺสทฺธิ อุปฺปชฺชติ – ปสฺสทฺธิวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ปสฺสทฺธิวเสน สุขํ อุปฺปชฺชติ – สุขวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ สุขวเสน โอภาโส อุปฺปชฺชติ – โอภาสวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ โอภาสวเสน สํเวโค อุปฺปชฺชติ – สํเวควเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ สํเวเชตฺวา จิตฺตํ สมาทหติ – สมาธิวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ตถา สมาหิตํ จิตฺตํ สาธุกํ ปคฺคณฺหาติ – ปคฺคหวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ตถาปคฺคหิตํ จิตฺตํ สาธุกํ อชฺฌุเปกฺขติ – อุเปกฺขาวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ อุเปกฺขาวเสน นานตฺตกิเลเสหิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ – วิโมกฺขวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ วิมุตฺตตฺตา เต ธมฺมา เอกรสา โหนฺติ – เอกรสฏฺฐฺน ภาวนาวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ภาวิตตฺตา ตโต ปณีตตเร วิวฏฺฏนฺติ – วิวฏฺฏนาวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ วิวฏฺฏิตตฺตา ตโต โวสชฺชติ [โวสฺสชฺชติ (สฺยา. ก.)] – โวสคฺควเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ โวสชฺชิตตฺตา ตโต นิรุชฺฌนฺติ – นิโรธวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ นิโรธวเสน เทฺว โวสคฺคา – ปริจฺจาคโวสคฺโค จ, ปกฺขนฺทนโวสคฺโค จฯ กิเลเส จ ขเนฺธ จ ปริจฺจชตีติ – ปริจฺจาคโวสคฺโคฯ นิโรธนิพฺพานธาตุยา จิตฺตํ ปกฺขนฺทตีติ – ปกฺขนฺทนโวสคฺโคฯ นิโรธวเสน อิเม เทฺว โวสคฺคาฯ

อสฺสทฺธิยสฺส ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ…เป.… อสฺสทฺธิยปริฬาหสฺส ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ… ทิฏฺฐฺกฏฺฐานํ กิเลสานํ ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ… โอฬาริกานํ กิเลสานํ ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ… อนุสหคตานํ กิเลสานํ ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ… สพฺพกิเลสานํ ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ – ฉนฺทวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ…เป.… วีริยินฺทฺริยสฺส ภาวนาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ…เป.… โกสชฺชสฺส ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ… โกสชฺชปริฬาหสฺส ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ… ทิฏฺฐฺกฏฺฐานํ กิเลสานํ ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ…เป.… สพฺพกิเลสานํ ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ… สตินฺทฺริยสฺส ภาวนาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ…เป.… ปมาทสฺส ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ… ปมาทปริฬาหสฺส ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ…เป.… สพฺพกิเลสานํ ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ… สมาธินฺทฺริยสฺส ภาวนาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ…เป.… อุทฺธจฺจสฺส ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ อุทฺธจฺจปริฬาหสฺส ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ…เป.… สพฺพกิเลสานํ ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ… ปญฺญินฺทฺ

ริยสฺส ภาวนาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ...เป.... อวิชฺชาย ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ... อวิชฺชาปริฬาหสฺส ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ... ทิเฏฺฐกฏฺฐานํ กิเลสานํ ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ... โอฬาริกานํ กิเลสานํ ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ... อนุสหคตานํ กิเลสานํ ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ... สพฺพกิเลสานํ ปหานาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ – ฉนฺทวเสน ปญฺญาวเสน ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ฉนฺทวเสน ปาโมชฺชํ อุปฺปชฺชติ – ปาโมชฺชวเสน ปญฺญาวเสน ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ปาโมชฺชวเสน ปีติ อุปฺปชฺชติ – ปีติวเสน ปญฺญา วเสน ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ปีติวเสน ปสฺสทฺธิ อุปฺปชฺชติ – ปสฺสทฺธิวเสน ปญฺญาวเสน ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ปสฺสทฺธิวเสน สุขํ อุปฺปชฺชติ – สุขวเสน ปญฺญาวเสน ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ สุขวเสน โอภาโส อุปฺปชฺชติ – โอภาสวเสน ปญฺญาวเสน ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ โอภาสวเสน สํเวโค อุปฺปชฺชติ – สํเวควเสน ปญฺญาวเสน ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ สํเวเชตฺวา จิตฺตํ สมาทหติ – สมาธิวเสน ปญฺญาวเสน ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ตถาสมาหิตํ จิตฺตํ สาธุกํ ปคฺคณฺหาติ – ปคฺคหวเสน ปญฺญาวเสน ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ตถาปคฺคหิตํ จิตฺตํ สาธุกํ อชฺฌุเปกฺขติ – อุเปกฺขาวเสน ปญฺญาวเสน ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ อุเปกฺขาวเสน นานตฺตกิเลเสหิ จิตฺตํ วิมุจฺจติ – วิโมกฺขวเสน ปญฺญาวเสน ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ วิมุตฺตตฺตา เต ธมฺมา เอกรสา โหนฺติ – ภาวนาวเสน [เอกรสเฏฺฐน ภาวนาวเสน (สฺยา. ก.) อฏฺฐกถา โอโลเกตพฺพ] ปญฺญาวเสน ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ภาวิตตฺตา ตโต ปณีตตเร วิวฏฺฏนฺติ – วิวฏฺฏนาวเสน ปญฺญาวเสน ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ วิวฏฺฏิตตฺตา ตโต โวสชฺชติ – โวสคฺควเสน ปญฺญาวเสน ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ โวสชฺชิตตฺตา ตโต นิรุชฺฌนฺติ – นิโรธวเสน ปญฺญาวเสน ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ นิโรธวเสน เทฺว โวสคฺคา – ปริจฺจาคโวสโคฺค จ, ปกฺขนฺทนโวสโคฺค จฯ กิเลเส จ ขเนฺธ จ ปริจฺจชตีติ – ปริจฺจาคโวสโคฺคฯ นิโรธนิพฺพานธาตุยา จิตฺตํ ปกฺขนฺทตีติ – ปกฺขนฺทนโวสโคฺคฯ นิโรธวเสน อิเม เทฺว โวสคฺคาฯ เอวํ อธิมตฺตเฏฺฐน อินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิฯ

ทุติยภาณวาโรฯ

ฆ. อธิฏฺฐานฏฺฐนิเทฺทโส

๒๐๒. กถํ อธิฏฺฐานเฏฺฐน อินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิ? สทฺธินฺทฺริยสฺส ภาวนาย ฉนฺโท อุปฺปชฺชติ – ฉนฺทวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิฏฺฐาติฯ ฉนฺทวเสน ปาโมชฺชํ อุปฺปชฺชติ – ปาโมชฺชวเสน สทฺธาวเสน สทฺธินฺทฺริยํ อธิฏฺฐาติ...เป.... เอวํ อธิฏฺฐานเฏฺฐน อินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิฯ

ง. ปริยาทานฏฺฐนิเทฺทโส

กถํ ปริยาทานเฏฺฐน อินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิ? อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ อสฺสทฺธิยํ ปริยาทิยติ , อสฺสทฺธิยปริฬาหํ ปริยาทิยติฯ ปคฺคหเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยํ โกสชฺชํ ปริยาทิยติ, โกสชฺชปริฬาหํ ปริยาทิยติฯ อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยํ ปมาทํ ปริยาทิยติ, ปมาทปริฬาหํ ปริยาทิยติฯ อวิเกฺขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยํ อุทฺธจฺจํ ปริยาทิยติ, อุทฺธจฺจปริฬาหํ ปริยาทิยติฯ ทสฺสนเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยํ อวิชฺชํ ปริยาทิยติ, อวิชฺชาปริฬาหํ ปริยาทิยติฯ เนกฺขมฺมํ ปญฺจินฺทฺริยานิ กามจฺฉนฺทํ ปริยาทิยนฺติฯ อพฺยาปาเท ปญฺจินฺทฺริยานิ พฺยาปาทํ ปริยาทิยนฺติฯ อาโลกสญฺญาย ปญฺจินฺทฺริยานิ ถินมิทฺธํ ปริยาทิยนฺติฯ อวิเกฺขเป ปญฺจินฺทฺริยานิ อุทฺธจฺจํ ปริยาทิยนฺติ...เป.... อรหตฺตมเคฺค ปญฺจินฺทฺริยานิ สพฺพกิเลเส ปริยาทิยนฺติฯ เอวํ ปริยาทานเฏฺฐน อินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิฯ

จ. ปติฏฺฐาปกฏฺฐนิเทฺทโส

๒๐๓. กถํ ปติฏฺฐาปกเฏฺฐน อินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิ? สโทฺธ สทฺธินฺทฺริยํ อธิโมเกฺข ปติฏฺฐาเปติ, สทฺธสฺส สทฺธินฺทฺริยํ อธิโมเกฺข ปติฏฺฐาเปติฯ วีริยวา วีริยินฺทฺริยํ ปคฺคเห ปติฏฺฐาเปติ, วีริยวโต วีริยินฺทฺริยํ ปคฺคเห ปติฏฺฐาเปติฯ สติมา สตินฺทฺริยํ อุปฏฺฐาเน ปติฏฺฐาเปติ, สติมโต สตินฺทฺริยํ อุปฏฺฐาเน ปติฏฺฐาเปติฯ สมาหิโต สมาธินฺทฺริยํ อวิเกฺขเป ปติฏฺฐาเปติ, สมาหิตสฺส สมาธินฺทฺริยํ อวิเกฺขเป ปติฏฺฐาเปติฯ ปญฺญวา ปญฺญินฺทฺริยํ ทสฺสเน ปติฏฺฐาเปติ, ปญฺญวโต ปญฺญินฺทฺริยํ ทสฺสเน ปติฏฺฐาเปติฯ โยคาวจโร ปญฺจินฺทฺริยานิ เนกฺขเมฺม ปติฏฺฐาเปติ, โยคาวจรสฺส ปญฺจินฺทฺริยานิ เนกฺขเมฺม ปติฏฺฐาเปนฺติฯ โยคาวจโร ปญฺจินฺทฺริยานิ อพฺยาปาเท ปติฏฺฐาเปติ, โยคาวจรสฺส ปญฺจินฺทฺริยานิ อพฺยาปาเท ปติฏฺฐาเปนฺติฯ โยคาวจโร ปญฺจินฺทฺริยานิ อาโลกสญฺญาย ปติฏฺฐาเปติ, โยคาวจรสฺส ปญฺจินฺทฺริยานิ อาโลกสญฺญาย ปติฏฺฐาเปนฺติฯ โยคาวจโร ปญฺจินฺทฺริยานิ อวิเกฺขเป ปติฏฺฐาเปติ , โยคาวจรสฺส ปญฺจินฺทฺริยานิ อวิเกฺขเป ปติฏฺฐาเปนฺติ…เป.… โยคาวจโร ปญฺจินฺทฺริยานิ อรหตฺตมเคฺค ปติฏฺฐาเปติ, โยคาวจรสฺส ปญฺจินฺทฺริยานิ อรหตฺตมเคฺค ปติฏฺฐาเปนฺติฯ เอวํ ปติฏฺฐาปกเฏฺฐน อินฺทฺริยานิ ทฏฺฐพฺพานิฯ

สุตฺตนฺตนิเทฺทโส จตุโตฺถฯ

๕. อินฺทฺริยสโมธานํ

๒๐๔. ปุถุชฺชโน สมาธึ ภาเวโนฺต กติหากาเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ? เสโกฺข สมาธึ ภาเวโนฺต กติหากาเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ? วีตราโค สมาธึ ภาเวโนฺต กติหากาเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ? ปุถุชฺชโน สมาธึ ภาเวโนฺต สตฺตหิ อาการเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ เสโกฺข สมาธึ ภาเวโนฺต อฏฺฐหิ อาการเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ วีตราโค สมาธึ ภาเวโนฺต ทสหิ อาการเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ

ปุถุชฺชโน สมาธึ ภาเวโนฺต กตเมหิ สตฺตหาการเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ? อาวชฺชิตตฺตา อารมฺมณูปฏฺฐานกุสโล โหติ, สมถนิมิตฺตูปฏฺฐานกุสโล โหติ, ปคฺคหนิมิตฺตูปฏฺฐานกุสโล โหติ, อวิเกฺขปูปฏฺฐานกุสโล โหติ, โอภาสูปฏฺฐานกุสโล โหติ, สมฺปหํสนูปฏฺฐานกุสโล โหติ, อุเปกฺขูปฏฺฐานกุสโล โหติ – ปุถุชฺชโน สมาธึ ภาเวโนฺต อิเมหิ สตฺตหิ อาการเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ

เสโกฺข สมาธึ ภาเวโนฺต กตเมหิ อฏฺฐหิ อาการเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ? อาวชฺชิตตฺตา อารมฺมณูปฏฺฐานกุสโล โหติ, สมถนิมิตฺตูปฏฺฐานกุสโล โหติ, ปคฺคหนิมิตฺตูปฏฺฐานกุสโล โหติ, อวิเกฺขปูปฏฺฐานกุสโล โหติ, โอภาสูปฏฺฐานกุสโล โหติ, สมฺปหํสนูปฏฺฐานกุสโล โหติ, อุเปกฺขูปฏฺฐานกุสโล โหติ, เอกตฺตูปฏฺฐานกุสโล โหติ – เสโกฺข สมาธึ ภาเวโนฺต อิเมหิ อฏฺฐหิ อาการเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ

วีตราโค สมาธึ ภาเวโนฺต กตเมหิ ทสหิ อาการเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ? อาวชฺชิตตฺตา อารมฺมณูปฏฺฐานกุสโล โหติ…เป.… เอกตฺตูปฏฺฐานกุสโล โหติ, ญาณูปฏฺฐานกุสโล โหติ, วิมุตฺตูปฏฺฐานกุสโล โหติ – วีตราโค สมาธึ ภาเวโนฺต อิเมหิ ทสหิ อาการเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ

๒๐๕. ปุถุชฺชโน วิปสฺสนํ ภาเวโนฺต กติหากาเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, กติหากาเรหิ อนุปฏฺฐานกุสโล โหติ? เสโกฺข วิปสฺสนํ ภาเวโนฺต กติหากาเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ , กติหากาเรหิ อนุปฏฺฐานกุสโล โหติ? วีตราโค วิปสฺสนํ ภาเวโนฺต กติหากาเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, กติหากาเรหิ อนุปฏฺฐานกุสโล โหติ?

ปุถุชฺชโน วิปสฺสนํ ภาเวโนฺต นวหิ อากาเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, นวหิ อากาเรหิ อนุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ เสโกฺข วิปสฺสนํ ภาเวโนฺต ทสหิ อากาเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, ทสหิ อากาเรหิ อนุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ วีตราโค วิปสฺสนํ ภาเวโนฺต ทฺวาทสหิ อากาเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, ทฺวาทสหิ อากาเรหิ อนุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ

ปุถุชฺชโน วิปสฺสนํ ภาเวโนฺต กตเมหิ นวหิ อากาเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, กตเมหิ นวหิ อากาเรหิ อนุปฏฺฐานกุสโล โหติ? อนิจฺจโต อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, นิจฺจโต อนุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ ทุกฺขโต อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, สุขโต อนุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ อนตฺตโต อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, อตฺตโต อนุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ ขยโต อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, ฆนโต อนุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ วยโต อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, อายูหนานุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ วิปริณามูปฏฺฐานกุสโล โหติ, ธุวโต อนุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ อนิมิตฺตูปฏฺฐานกุสโล โหติ, นิมิตฺตานุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ อปฺปณิหิตูปฏฺฐานกุสโล โหติ, ปณิธิอนุปฏฺฐานกุสโล [ปณิธานุปฏฺฐานกุสโล (สฺยา.)] โหติฯ สุญฺญตูปฏฺฐานกุสโล โหติ, อภินิเวสานุปฏฺฐานกุสโล โหติ – ปุถุชฺชโน วิปสฺสนํ ภาเวโนฺต อิเมหิ นวหิ อากาเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, อิเมหิ นวหิ อากาเรหิ อนุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ

๒๐๖. เสโกฺข วิปสฺสนํ ภาเวโนฺต กตเมหิ ทสหิ อากาเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, กตเมหิ ทสหิ อากาเรหิ อนุปฏฺฐานกุสโล โหติ? อนิจฺจโต อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, นิจฺจโต อนุปฏฺฐานกุสโล โหติ…เป.… สุญฺญตูปฏฺฐานกุสโล โหติ, อภินิเวสานุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ ญาณูปฏฺฐานกุสโล โหติ, อญาณอนุปฏฺฐานกุสโล โหติ – เสโกฺข วิปสฺสนํ ภาเวโนฺต อิเมหิ ทสหิ อากาเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, อิเมหิ ทสหิ อากาเรหิ อนุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ

วีตราโค วิปสฺสนํ ภาเวโนฺต กตเมหิ ทฺวาทสหิ อากาเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, กตเมหิ ทฺวาทสหิ อากาเรหิ อนุปฏฺฐานกุสโล โหติ? อนิจฺจโต อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, นิจฺจโต อนุปฏฺฐานกุสโล โหติ…เป.… ญาณูปฏฺฐานกุสโล โหติ, อญาณานุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ วิสโญฺญคูปฏฺฐานกุสโล โหติ, สโญฺญคานุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ นิโรธูปฏฺฐานกุสโล โหติ, สงฺขารานุปฏฺฐานกุสโล โหติ – วีตราโค วิปสฺสนํ ภาเวโนฺต อิเมหิ ทฺวาทสหิ อากาเรหิ อุปฏฺฐานกุสโล โหติ, อิเมหิ ทฺวาทสหิ อากาเรหิ อนุปฏฺฐานกุสโล โหติฯ

อาวชฺชิตตฺตา อารมฺมณูปฏฺฐานกุสลวเสน อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติ, โคจรญฺจ ปชานาติ, สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌติ…เป.… ธเมฺม สโมธาเนติ, โคจรญฺจ ปชานาติ, สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌติฯ **อินฺทฺริยานิ สโมธาเนตี**ติ กถํ อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติ? อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ สโมธาเนติ…เป.… สมถนิมิตฺตูปฏฺฐานกุสลวเสน, ปคฺคหนิมิตฺตูปฏฺฐานกุสลวเสน, อวิเกฺขปูปฏฺฐานกุสลวเสน, โอภาสูปฏฺฐานกุสลวเสน, สมฺปหํสนูปฏฺฐานกุสลวเสน, อุเปกฺขูปฏฺฐานกุสลวเสน , เอกตฺตูปฏฺฐานกุสลวเสน, ญาณูปฏฺฐานกุสลวเสน, วิมุตฺตูปฏฺฐานกุสลวเสนฯ

อนิจฺจโต อุปฏฺฐานกุสลวเสน, นิจฺจโต อนุปฏฺฐานกุสลวเสน, ทุกฺขโต อุปฏฺฐานกุสลวเสน, สุขโต อนุปฏฺฐานกุสลวเสน, อนตฺตโต อุปฏฺฐานกุสลวเสน, อตฺตโต อนุปฏฺฐานกุสลวเสน

เสน, ขยโต อุปฏฺฐานกุสลวเสน, ฆนโต อนุปฏฺฐานกุสลวเสน, วยโต อุปฏฺฐานกุสลวเสน, อายูหนานุปฏฺฐานกุสลวเสน, วิปริณามูปฏฺฐานกุสลวเสน, ธุวโต อนุปฏฺฐานกุสลวเสน, อนิมิตฺตูปฏฺฐานกุสลวเสน, นิมิตฺตานุปฏฺฐานกุสลวเสน, อปฺปณิหิตูปฏฺฐานกุสลวเสน, ปณิธิอนุปฏฺฐานกุสลวเสน, สุญฺญตูปฏฺฐานกุสลวเสน, อภินิเวสานุปฏฺฐานกุสลวเสน, ญาณูปฏฺฐานกุสลวเสน, อญฺญาณานุปฏฺฐานกุสลวเสน, วิสโญฺญคูปฏฺฐานกุสลวเสน, สโญฺญคานุปฏฺฐานกุสลวเสน , นิโรธูปฏฺฐานกุสลวเสน, สงฺขารานุปฏฺฐานกุสลวเสน อินฺทฺริยานิ สโมธาเนติ, โคจรญฺจ ปชานาติ, สมตฺถญฺจ ปฏิวิชฺฌติฯ

๒๐๗. จตุสฏฺฐิยา อากาเรหิ ติณฺณนฺนํ อินฺทฺริยานํ วสีภาวตาปญฺญา อาสวานํ ขเย ญาณํฯ กตเมสํ ติณฺณนฺนํ อินฺทฺริยานํ? อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยสฺส, อญฺญินฺทฺริยสฺส, อญฺญาตาวินฺทฺริยสฺสฯ

อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ กติ ฐานานิ คจฺฉติ? อญฺญินฺทฺริยํ กติ ฐานานิ คจฺฉติ? อญฺญาตาวินฺทฺริยํ กติ ฐานานิ คจฺฉติ? อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยํ เอกํ ฐานํ คจฺฉติ – โสตาปตฺติมคฺคํฯ อญฺญินฺทฺริยํ ฉ ฐานานิ คจฺฉติ – โสตาปตฺติผลํ, สกทาคามิมคฺคํ, สกทาคามิผลํ, อนาคามิมคฺคํ, อนาคามิผลํ, อรหตฺตมคฺคํฯ อญฺญาตาวินฺทฺริยํ เอกํ ฐานํ คจฺฉติ – อรหตฺตผลํฯ

โสตาปตฺติมคฺคกฺขเณ อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยสฺส สทฺธินฺทฺริยํ อธิโมกฺขปริวารํ โหติ, วีริยินฺทฺริยํ ปคฺคหปริวารํ โหติ, สตินฺทฺริยํ อุปฏฺฐานปริวารํ โหติ, สมาธินฺทฺริยํ อวิกฺเขปปริวารํ โหติ, ปญฺญินฺทฺริยํ ทสฺสนปริวารํ โหติ, มนินฺทฺริยํ วิชานนปริวารํ โหติ, โสมนสฺสินฺทฺริยํ อภิสนฺทนปริวารํ โหติ, ชีวิตินฺทฺริยํ ปวตฺตสนฺตตาธิปเตยฺยปริวารํ โหติฯ โสตาปตฺติมคฺคกฺขเณ ชาตา ธมฺมา, ฐเปตฺวา จิตฺตสมุฏฺฐานํ รูปํ, สพฺเพว กุสลา โหนฺติ, สพฺเพว อนาสวา โหนฺติ, สพฺเพว นิยฺยานิกา โหนฺติ, สพฺเพว อปจยคามิโน โหนฺติ, สพฺเพว โลกุตฺตรา โหนฺติ, สพฺเพว นิพฺพานารมฺมณา โหนฺติฯ โสตาปตฺติมคฺคกฺขเณ อนญฺญาตญฺญสฺสามีตินฺทฺริยสฺส อิมานิ อฏฺฐินฺทฺริยานิ สหชาตปริวารา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปริวารา โหนฺติ, นิสฺสยปริวารา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปริวารา โหนฺติ, สหคตา โหนฺติ, สหชาตา โหนฺติ, สํสฏฺฐา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตา โหนฺติฯ เตว ตสฺส อาการา เจว โหนฺติ ปริวารา จฯ

โสตาปตฺติผลกฺขเณ…เป…. อรหตฺตผลกฺขเณ อญฺญาตาวินฺทฺริยสฺส สทฺธินฺทฺริยํ อธิโมกฺขปริวารํ โหติ…เป…. ชีวิตินฺทฺริยํ ปวตฺตสนฺตตาธิปเตยฺยปริวารํ โหติฯ อรหตฺตผลกฺขเณ ชาตา ธมฺมา สพฺเพว อพฺยากตา โหนฺติ, ฐเปตฺวา จิตฺตสมุฏฺฐานํ รูปํ สพฺเพว อนาสวา โหนฺติ, สพฺเพว โลกุตฺตรา โหนฺติ, สพฺเพว นิพฺพานารมฺมณา โหนฺติฯ อรหตฺตผลกฺขเณ อญฺญาตาวินฺทฺริยสฺส อิมานิ อฏฺฐินฺทฺริยานิ สหชาตปริวารา โหนฺติ ฯ เตว ตสฺส อาการา เจว โหนฺติ ปริวารา จฯ อิติ อิมานิ อฏฺฐ อฏฺฐกานิ จตุสฏฺฐิ โหนฺติฯ

อาสวาติ กตเม เต อาสวา? กามาสโว, ภวาสโว, ทิฏฺฐาสโว, อวิชฺชาสโวฯ กเตฺถเต อาสวา ขียนฺติ [ขิยฺยนฺติ (ก.)]? โสตาปตฺติมเคฺคน อนวเสโส ทิฏฺฐาสโว ขียติฯ อปายคมนีโย กามาสโว ขียติ, อปายคมนีโย ภวาสโว ขียติ, อปายคมนีโย อวิชฺชาสโว ขียติฯ เอเตฺถเต อาสวา ขียนฺติฯ สกทาคามิมเคฺคน โอฬาริโก กามาสโว ขียติ, ตเทกโฏฺฐ ภวาสโว ขียติ, ตเทกโฏฺฐ อวิชฺชาสโว ขียติฯ เอเตฺถเต อาสวา ขียนฺติฯ อนาคามิมเคฺคน อนวเสโส กามาสโว ขียติ, ตเทกโฏฺฐ ภวาสโว ขียติ, ตเทกโฏฺฐ อวิชฺชาสโว ขียติฯ เอเตฺถเต อาสวา ขียนฺติฯ อร

หตฺตมเคฺคน อนวเสโส ภวาสโว ขียติ, อนวเสโส อวิชฺชาสโว ขียติฯ เอเตฺถเต อาสวา ขียนฺติฯ

๒๐๘. ตสฺส อทฺทิฏฺฐมิธตฺถิ กิญฺจิ, อโถ อวิญฺญาตมชานิตพฺพํ;
สพฺพํ อภิญฺญาสิ ยทตฺถิ เนยฺยํ, ตถาคโต เตน สมนฺตจกฺขูติฯ

สมนฺตจกฺขูติ เกนเฏฺฐน สมนฺตจกฺขุ? จุทฺทส พุทฺธญาณานิ – ทุเกฺข ญาณํ พุทฺธญาณํ, ทุกฺขสมุทเย ญาณํ พุทฺธญาณํ…เป.… สพฺพญฺญุตญาณํ พุทฺธญาณํ, อนาวรณญาณํ พุทฺธญาณํฯ อิมานิ จุทฺทส พุทฺธญาณานิฯ อิเมสํ จุทฺทสนฺนํ พุทฺธญาณานํ อฏฺฐ ญาณานิ สาวกสาธารณานิ, ฉ ญาณานิ อสาธารณานิ สาวเกหิฯ

ยาวตา ทุกฺขสฺส ทุกฺขโฏฺฐ ญาโต, อญฺญาโต ทุกฺขโฏฺฐ นตฺถีติ – สมนฺตจกฺขุฯ ยํ สมนฺตจกฺขุ ตํ ปญฺญินฺทฺริยํฯ ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ, ปคฺคหเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยํ, อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยํ, อวิเกฺขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยํฯ ยาวตา ทุกฺขสฺส ทุกฺขโฏฺฐ ทิโฏฺฐ วิทิโต สจฺฉิกโต ผสฺสิโต ปญฺญาย; อผสฺสิโต ปญฺญาย ทุกฺขโฏฺฐ นตฺถีติ – สมนฺตจกฺขุฯ ยํ สมนฺตจกฺขุ ตํ ปญฺญินฺทฺริยํฯ ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ, ปคฺคหเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยํ, อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยํ, อวิเกฺขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยํฯ ยาวตา สมุทยสฺส สมุทยโฏฺฐ…เป.… ยาวตา นิโรธสฺส นิโรธโฏฺฐ… ยาวตา มคฺคสฺส มคฺคโฏฺฐ… ยาวตา อตฺถปฏิสมฺภิทาย อตฺถปฏิสมฺภิทโฏฺฐ… ยาวตา ธมฺมปฏิสมฺภิทาย ธมฺมปฏิสมฺภิทโฏฺฐ… ยาวตา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทาย นิรุตฺติปฏิสมฺภิทโฏฺฐ… ยาวตา ปฏิภานปฏิสมฺภิทาย ปฏิภานปฏิสมฺภิทโฏฺฐ… ยาวตา อินฺทฺริยปโรปริยเตฺต ญาณํ… ยาวตา สตฺตานํ อาสยานุสเย ญาณํ… ยาวตา ยมกปาฏิหีเร ญาณํ… ยาวตา มหากรุณาสมาปตฺติยา ญาณํ… ยาวตา สเทวกสฺส โลกสฺส สมารกสฺส สพฺรหฺมกสฺส สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ วิญฺญาตํ ปตฺตํ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา, ตํ ญาตํ ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผสฺสิตํ ปญฺญายฯ อผสฺสิตํ ปญฺญาย นตฺถีติ – สมนฺตจกฺขุฯ ยํ สมนฺตจกฺขุ ตํ ปญฺญินฺทฺริยํฯ ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ, ปคฺคหเฏฺฐน วีริยินฺทฺริยํ, อุปฏฺฐานเฏฺฐน สตินฺทฺริยํ, อวิเกฺขปเฏฺฐน สมาธินฺทฺริยํฯ

สทฺทหโนฺต ปคฺคณฺหาติ, ปคฺคณฺหโนฺต สทฺทหติฯ สทฺทหโนฺต อุปฏฺฐาเปติ, อุปฏฺฐาเปโนฺต สทฺทหติฯ สทฺทหโนฺต สมาทหติ, สมาทหโนฺต สทฺทหติฯ สทฺทหโนฺต ปชานาติ, ปชานโนฺต สทฺทหติฯ ปคฺคณฺหโนฺต อุปฏฺฐาเปติ, อุปฏฺฐาเปโนฺต ปคฺคณฺหาติฯ ปคฺคณฺหโนฺต สมาทหติ, สมาทหโนฺต ปคฺคณฺหาติฯ ปคฺคณฺหโนฺต ปชานาติ, ปชานโนฺต ปคฺคณฺหาติฯ ปคฺคณฺหโนฺต สทฺทหติ, สทฺทหโนฺต ปคฺคณฺหาติฯ อุปฏฺฐาเปโนฺต สมาทหติ, สมาทหโนฺต อุปฏฺฐาเปติฯ อุปฏฺฐาเปโนฺต ปชานาติ, ปชานโนฺต อุปฏฺฐาเปติฯ อุปฏฺฐาเปโนฺต สทฺทหติ, สทฺทหโนฺต อุปฏฺฐาเปติฯ อุปฏฺฐาเปโนฺต ปคฺคณฺหาติ, ปคฺคณฺหโนฺต อุปฏฺฐาเปติฯ สมาทหโนฺต ปชานาติ, ปชานโนฺต สมาทหติฯ สมาทหโนฺต สทฺทหติ, สทฺทหโนฺต สมาทหติฯ สมาทหโนฺต ปคฺคณฺหาติ, ปคฺคณฺหโนฺต สมาทหติฯ สมาทหโนฺต อุปฏฺฐาเปติ, อุปฏฺฐาเปโนฺต สมาทหติฯ ปชานโนฺต สทฺทหติ, สทฺทหโนฺต ปชานาติฯ ปชานโนฺต ปคฺคณฺหาติ, ปคฺคณฺหโนฺต ปชานาติฯ ปชานโนฺต อุปฏฺฐาเปติ, อุปฏฺฐาเปโนฺต ปชานาติฯ ปชานโนฺต สมาทหติ, สมาทหโนฺต ปชานาติฯ

สทฺทหิตตฺตา ปคฺคหิตํ, ปคฺคหิตตฺตา สทฺทหิตํฯ สทฺทหิตตฺตา อุปฏฺฐาปิตํ, อุปฏฺฐาปิตตฺตา สทฺทหิตํฯ สทฺทหิตตฺตา สมาทหิตํ, สมาทหิตตฺตา สทฺทหิตํฯ สทฺทหิตตฺตา ปชานิตํ, ป

ชานิตตฺตา สทฺทหิตํฯ ปคฺคหิตตฺตา อุปฏฺฐาปิตํ , อุปฏฺฐาปิตตฺตา ปคฺคหิตํฯ ปคฺคหิตตฺตา สมาทหิตํ, สมาทหิตตฺตา ปคฺคหิตํฯ ปคฺคหิตตฺตา ปชานิตํ ปชานิตตฺตา ปคฺคหิตํฯ ปคฺคหิตตฺตา สทฺทหิตํ, สทฺทหิตตฺตา ปคฺคหิตํฯ อุปฏฺฐาปิตตฺตา สมาทหิตํ, สมาทหิตตฺตา อุปฏฺฐาปิตํฯ อุปฏฺฐาปิตตฺตา ปชานิตํ, ปชานิตตฺตา อุปฏฺฐาปิตํฯ อุปฏฺฐาปิตตฺตา สทฺทหิตํ, สทฺทหิตตฺตา อุปฏฺฐาปิตํฯ อุปฏฺฐาปิตตฺตา ปคฺคหิตํ, ปคฺคหิตตฺตา อุปฏฺฐาปิตํฯ สมาทหิตตฺตา ปชานิตํ, ปชานิตตฺตา สมาทหิตํฯ สมาทหิตตฺตา สทฺทหิตํ, สทฺทหิตตฺตา สมาทหิตํฯ สมาทหิตตฺตา ปคฺคหิตํ, ปคฺคหิตตฺตา สมาทหิตํฯ สมาทหิตตฺตา อุปฏฺฐาปิตํ, อุปฏฺฐาปิตตฺตา สมาทหิตํฯ ปชานิตตฺตา สทฺทหิตํ, สทฺทหิตตฺตา ปชานิตํฯ ปชานิตตฺตา ปคฺคหิตํ, ปคฺคหิตตฺตา ปชานิตํฯ ปชานิตตฺตา อุปฏฺฐาปิตํ, อุปฏฺฐาปิตตฺตา ปชานิตํฯ ปชานิตตฺตา สมาทหิตํ, สมาทหิตตฺตา ปชานิตํฯ

ยํ พุทฺธจกฺขุ ตํ พุทฺธญาณํ, ยํ พุทฺธญาณํ ตํ พุทฺธจกฺขุ, เยน จกฺขุนา ตถาคโต สเตฺต ปสฺสติ อปฺปรชเกฺข มหารชเกฺข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวากาเร ทฺวากาเร สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย อเปฺปกเจฺจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน [ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิเน (สฺยา. ก.)], อเปฺปกเจฺจ นปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโนฯ

อปฺปรชเกฺข มหารชเกฺขติ สโทฺธ ปุคฺคโล อปฺปรชโกฺข, อสฺสโทฺธ ปุคฺคโล มหารชโกฺขฯ อารทฺธวีริโย ปุคฺคโล อปฺปรชโกฺข, กุสีโต ปุคฺคโล มหารชโกฺขฯ อุปฏฺฐิตสฺสติ ปุคฺคโล อปฺปรชโกฺข, มุฏฺฐสฺสติ ปุคฺคโล มหารชโกฺขฯ สมาหิโต ปุคฺคโล อปฺปรชโกฺข, อสมาหิโต ปุคฺคโล มหารชโกฺขฯ ปญฺญวา ปุคฺคโล อปฺปรชโกฺข, ทุปฺปโญฺญ ปุคฺคโล มหารชโกฺขฯ

ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเยติ สโทฺธ ปุคฺคโล ติกฺขินฺทฺริโย, อสฺสโทฺธ ปุคฺคโล มุทินฺทฺริโย…เป.… ปญฺญวา ปุคฺคโล ติกฺขินฺทฺริโย, ทุปฺปโญฺญ ปุคฺคโล มุทินฺทฺริโยฯ **สฺวากาเร ทฺวากาเร**ติ สโทฺธ ปุคฺคโล สฺวากาโร, อสฺสโทฺธ ปุคฺคโล ทฺวากาโร…เป.… ปญฺญวา ปุคฺคโล สฺวากาโร, ทุปฺปโญฺญ ปุคฺคโล ทฺวากาโรฯ **สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย**ติ สโทฺธ ปุคฺคโล สุวิญฺญาปโย, อสฺสโทฺธ ปุคฺคโล ทุวิญฺญาปโย…เป.… ปญฺญวา ปุคฺคโล สุวิญฺญาปโย, ทุปฺปโญฺญ ปุคฺคโล ทุวิญฺญาปโยฯ

อเปฺปกเจฺจ ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโน, อเปฺปกเจฺจ นปรโลกวชฺชภยทสฺสาวิโนติ สโทฺธ ปุคฺคโล ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวี, อสฺสโทฺธ ปุคฺคโล นปรโลกวชฺชภยทสฺสาวีฯ อารทฺธวีริโย ปุคฺคโล ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวี , กุสีโต ปุคฺคโล นปรโลกวชฺชภยทสฺสาวี…เป.… ปญฺญวา ปุคฺคโล ปรโลกวชฺชภยทสฺสาวี, ทุปฺปโญฺญ ปุคฺคโล นปรโลกวชฺชภยทสฺสาวีฯ

โลโกติ ขนฺธโลโก ธาตุโลโก อายตนโลโก วิปตฺติภวโลโก วิปตฺติสมฺภวโลโก สมฺปตฺติภวโลโก สมฺปตฺติสมฺภวโลโกฯ

เอโก โลโก – สเพฺพ สตฺตา อาหารฏฺฐิติกาฯ เทฺว โลกา – นามญฺจ รูปญฺจฯ ตโย โลกา – ติโสฺส เวทนาฯ จตฺตาโร โลกา – จตฺตาโร อาหาราฯ ปญฺจ โลกา – ปญฺจุปาทานกฺขนฺธาฯ ฉ โลกา – ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิฯ สตฺต โลกา – สตฺต วิญฺญาณฏฺฐิติโยฯ อฏฺฐ โลกา – อฏฺฐ โลกธมฺมาฯ นว โลกา – นว สตฺตาวาสาฯ ทส โลกา – ทสายตนานิฯ ทฺวาทส โลกา – ทฺวาทสายตนานิฯ อฏฺฐารส โลกา – อฏฺฐารส ธาตุโยฯ

วชฺชนฺติ สเพฺพ กิเลสา วชฺชา, สเพฺพ ทุจฺจริตา วชฺชา, สเพฺพ อภิสงฺขารา วชฺชา, สเพฺพ ภวคามิกมฺมา วชฺชาฯ อิติ อิมสฺมิญฺจ โลเก อิมสฺมิญฺจ วเชฺช ติพฺพา ภยสญฺญา ปจฺจุปฏฺฐิตา โหนฺติ, เสยฺยถาปิ อุกฺขิตฺตาสิเก วธเกฯ อิเมหิ ปญฺญาสาย อากาเรหิ อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ ชานาติ ปสฺสติ อญฺญาติ ปฏิวิชฺฌตีติฯ

อินฺทฺริยสโมธาโน ปญฺจโมฯ

ตติยภาณวาโรฯ

อินฺทฺริยกถา นิฏฺฐิตาฯ

๕. วิโมกฺขกถา

๑. อุเทฺทโส

๒๐๙. ปุริมนิทานํ ฯ ‘‘ตโยเม , ภิกฺขเว, วิโมกฺขาฯ กตเม ตโย? สุญฺญโต วิโมโกฺข, อนิมิโตฺต วิโมโกฺข, อปฺปณิหิโต วิโมโกฺข – อิเม โข, ภิกฺขเว, ตโย วิโมกฺขาฯ

‘‘อปิ จ, อฏฺฐสฏฺฐิ วิโมกฺขา – สุญฺญโต วิโมโกฺข, อนิมิโตฺต วิโมโกฺข, อปฺปณิหิโต วิโมโกฺข; อชฺฌตฺตวุฏฺฐาโน วิโมโกฺข, พหิทฺธาวุฏฺฐาโน วิโมโกฺข, ทุภโต วุฏฺฐาโน วิโมโกฺข; อชฺฌตฺตวุฏฺฐานา จตฺตาโร วิโมกฺขา, พหิทฺธาวุฏฺฐานา จตฺตาโร วิโมกฺขา, ทุภโต วุฏฺฐานา จตฺตาโร วิโมกฺขา; อชฺฌตฺตวุฏฺฐานานํ อนุโลมา จตฺตาโร วิโมกฺขา, พหิทฺธาวุฏฺฐานานํ อนุโลมา จตฺตาโร วิโมกฺขา, ทุภโต วุฏฺฐานานํ อนุโลมา จตฺตาโร วิโมกฺขา; อชฺฌตฺตวุฏฺฐานปฏิปฺปสฺสทฺธี [อชฺฌตฺตวุฏฺฐานา ปฏิปฺปสฺสทฺธี (สฺยา.)] จตฺตาโร วิโมกฺขา, พหิทฺธาวุฏฺฐานปฏิปฺปสฺสทฺธี จตฺตาโร วิโมกฺขา, ทุภโต วุฏฺฐานปฏิปฺปสฺสทฺธี จตฺตาโร วิโมกฺขา; รูปี รูปานิ ปสฺสตีติ วิโมโกฺข, อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตีติ วิโมโกฺข, สุภํ เตว อธิมุโตฺต โหตีติ วิโมโกฺข; อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติ วิโมโกฺข, วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติ วิโมโกฺข, อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติ วิโมโกฺข; เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติ วิโมโกฺข, สญฺญาเวทยิตนิโรธสมาปตฺติ วิโมโกฺข; สมยวิโมโกฺข, อสมยวิโมโกฺข; สามยิโก วิโมโกฺข, อสามยิโก วิโมโกฺข; กุโปฺป วิโมโกฺข, อกุโปฺป วิโมโกฺข; โลกิโย วิโมโกฺข, โลกุตฺตโร วิโมโกฺข; สาสโว วิโมโกฺข, อนาสโว วิโมโกฺข; สามิโส วิโมโกฺข, นิรามิโส วิโมโกฺข; นิรามิสานิรามิสตโร วิโมโกฺข, ปณิหิโต วิโมโกฺข, อปฺปณิหิโต วิโมโกฺข, ปณิหิตปฺปฏิปฺปสฺสทฺธิ วิโมโกฺข; สญฺญุโตฺต วิโมโกฺข, วิสญฺญุโตฺต วิโมโกฺข; เอกตฺตวิโมโกฺข, นานตฺตวิโมโกฺข , สญฺญาวิโมโกฺข, ญาณวิโมโกฺข; สีติสิยาวิโมโกฺข [สีตีสิยาวิโมโกฺข (สี. อฏฺฐ.)], ฌานวิโมโกฺข, อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺข’’ฯ

๒. นิเทฺทโส

๒๑๐. กตโม **สุญฺญโต วิโมโกฺข?** อิธ ภิกฺขุ อรญฺญคโต วา รุกฺขมูลคโต วา สุญฺญาคารคโต วา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘‘สุญฺญมิทํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา’’ติฯ โส ตตฺถ อภินิเวสํ น กโรตีติ – สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ อยํ สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ

กตโม **อนิมิโตฺต วิโมโกฺข?** อิธ ภิกฺขุ อรญฺญคโต วา รุกฺขมูลคโต วา สุญฺญาคารคโต วา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘‘สุญฺญมิทํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา’’ติฯ โส ตตฺถ นิมิตฺตํ น กโรตีติ –

อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ อยํ อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ

กตโม **อปฺปณิหิโต วิโมโกฺข?** อิธ ภิกฺขุ อรญฺญคโต วา รุกฺขมูลคโต วา สุญฺญาคารคโต วา อิติ ปฏิสญฺจิกฺขติ – ‘‘สุญฺญมิทํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา’’ติฯ โส ตตฺถ ปณิธึ น กโรตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ อยํ อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ

กตโม **อชฺฌตฺตวุฏฺฐาโน วิโมโกฺข?** จตฺตาริ ฌานานิ – อยํ อชฺฌตฺตวุฏฺฐาโน วิโมโกฺขฯ กตโม พหิทฺธาวุฏฺฐาโน วิโมโกฺข? จตโสฺส อรูปสมาปตฺติโย – อยํ พหิทฺธาวุฏฺฐาโน วิโมโกฺขฯ กตโม ทุภโต วุฏฺฐาโน วิโมโกฺข? จตฺตาโร อริยมคฺคา – อยํ ทุภโต วุฏฺฐาโน วิโมโกฺขฯ

กตเม **อชฺฌตฺตวุฏฺฐานา จตฺตาโร วิโมกฺขา?** ปฐมํ ฌานํ นีวรเณหิ วุฏฺฐาติฯ ทุติยํ ฌานํ วิตกฺกวิจาเรหิ วุฏฺฐาติฯ ตติยํ ฌานํ ปีติยา วุฏฺฐาติฯ จตุตฺถํ ฌานํ สุขทุเกฺขหิ วุฏฺฐาติฯ อิเม อชฺฌตฺตวุฏฺฐานา จตฺตาโร วิโมกฺขาฯ

กตเม **พหิทฺธาวุฏฺฐานา จตฺตาโร วิโมกฺขา?** อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติ รูปสญฺญาย ปฏิฆสญฺญาย นานตฺตสญฺญาย วุฏฺฐาติฯ วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติ อากาสานญฺจายตนสญฺญาย วุฏฺฐาติฯ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติ วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญาย วุฏฺฐาติฯ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติ อากิญฺจญฺญายตนสญฺญาย วุฏฺฐาติฯ อิเม พหิทฺธาวุฏฺฐานา จตฺตาโร วิโมกฺขาฯ

กตเม **ทุภโต วุฏฺฐานา จตฺตาโร วิโมกฺขา?** โสตาปตฺติมโคฺค สกฺกายทิฏฺฐิวิจิกิจฺฉาสีลพฺพตปรามาสา ทิฏฺฐานุสยา วิจิกิจฺฉานุสยา วุฏฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วุฏฺฐาติฯ สกทาคามิมโคฺค โอฬาริกา กามราคสโญฺญชนา ปฏิฆสโญฺญชนา โอฬาริกา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา วุฏฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วุฏฺฐาติ ฯ อนาคามิมโคฺค อนุสหคตา กามราคสโญฺญชนา ปฏิฆสโญฺญชนา อนุสหคตา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา วุฏฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วุฏฺฐาติฯ อรหตฺตมโคฺค รูปราคา อรูปราคา มานา อุทฺธจฺจา อวิชฺชาย มานานุสยา ภวราคานุสยา อวิชฺชานุสยา วุฏฺฐาติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วุฏฺฐาติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วุฏฺฐาติฯ อิเม ทุภโต วุฏฺฐานา จตฺตาโร วิโมกฺขาฯ

๒๑๑. กตเม **อชฺฌตฺตวุฏฺฐานานํ อนุโลมา จตฺตาโร วิโมกฺขา?** ปฐมํ ฌานํ ปฏิลาภตฺถาย วิตโกฺก จ วิจาโร จ ปีติ จ สุขญฺจ จิเตฺตกคฺคตา จ, ทุติยํ ฌานํ ปฏิลาภตฺถาย…เป…. ตติยํ ฌานํ ปฏิลาภตฺถาย…เป…. จตุตฺถํ ฌานํ ปฏิลาภตฺถาย วิตโกฺก จ วิจาโร จ ปีติ จ สุขญฺจ จิเตฺตกคฺคตา จ – อิเม อชฺฌตฺตวุฏฺฐานานํ อนุโลมา จตฺตาโร วิโมกฺขาฯ

กตเม **พหิทฺธาวุฏฺฐานานํ อนุโลมา จตฺตาโร วิโมกฺขา?** อากาสานญฺจายตนสมาปตฺตึ ปฏิลาภตฺถาย วิตโกฺก จ วิจาโร จ ปีติ จ สุขญฺจ จิเตฺตกคฺคตา จ, วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺตึ…เป…. อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺตึ …เป…. เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺตึ ปฏิลาภตฺถาย วิตโกฺก จ วิจาโร จ ปีติ จ สุขญฺจ จิเตฺตกคฺคตา จ – อิเม พหิทฺธาวุฏฺฐานานํ อนุโลมา จตฺตาโร วิโมกฺขาฯ

กตเม **ทุภโต วุฏฺฐานานํ อนุโลมา จตฺตาโร วิโมกฺขา?** โสตาปตฺติมคฺคํ ปฏิลาภตฺถาย **อนิจฺจานุปสฺสนา, ทุกฺขานุปสฺสนา, อนตฺตานุปสฺสนา**ฯ สกทาคามิมคฺคํ ปฏิลาภตฺถาย…เป.… อนาคามิมคฺคํ ปฏิลาภตฺถาย…เป.… อรหตฺตมคฺคํ ปฏิลาภตฺถาย **อนิจฺจานุปสฺสนา, ทุกฺขานุปสฺสนา, อนตฺตานุปสฺสนา** – อิเม ทุภโต วุฏฺฐานานํ อนุโลมา จตฺตาโร วิโมกฺขาฯ

กตเม **อชฺฌตฺตวุฏฺฐานปฏิปฺปสฺสทฺธี จตฺตาโร วิโมกฺขา?** ปฐมสฺส ฌานสฺส ปฏิลาโภ วา วิปาโก วา, ทุติยสฺส ฌานสฺส…เป.… ตติยสฺส ฌานสฺส…เป.… จตุตฺถสฺส ฌานสฺส ปฏิลาโภ วา วิปาโก วา – อิเม อชฺฌตฺตวุฏฺฐานปฏิปฺปสฺสทฺธี จตฺตาโร วิโมกฺขาฯ

กตเม **พหิทฺธาวุฏฺฐานปฏิปฺปสฺสทฺธี จตฺตาโร วิโมกฺขา?** อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา ปฏิลาโภ วา วิปาโก วา, วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา…เป.… อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา…เป.… เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ปฏิลาโภ วา วิปาโก วา – อิเม พหิทฺธาวุฏฺฐานปฏิปฺปสฺสทฺธี จตฺตาโร วิโมกฺขาฯ

กตเม **ทุภโต วุฏฺฐานปฏิปฺปสฺสทฺธี จตฺตาโร วิโมกฺขา?** โสตาปตฺติมคฺคสฺส โสตาปตฺติผลํ, สกทาคามิมคฺคสฺส สกทาคามิผลํ , อนาคามิมคฺคสฺส อนาคามิผลํ, อรหตฺตมคฺคสฺส อรหตฺตผลํ – อิเม ทุภโต วุฏฺฐานปฏิปฺปสฺสทฺธี จตฺตาโร วิโมกฺขาฯ

๒๑๒. กถํ **รูปี รูปานิ ปสฺสตีติ – วิโมกฺโข?** อิเธกจฺโจ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ นีลนิมิตฺตํ มนสิกโรติ, นีลสญฺญํ ปฏิลภติฯ โส ตํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ กโรติ, สูปธาริตํ อุปธาเรติ, สฺวาวตฺถิตํ อวตฺถาเปติฯ โส ตํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ กตฺวา สูปธาริตํ [สุปธาริตํ (ก.)] อุปธาเรตฺวา สฺวาวตฺถิตํ อวตฺถาเปตฺวา พหิทฺธา นีลนิมิตฺเต จิตฺตํ อุปสํหรติ, นีลสญฺญํ ปฏิลภติฯ โส ตํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ กโรติ, สูปธาริตํ อุปธาเรติ, สฺวาวตฺถิตํ อวตฺถาเปติฯ โส ตํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ กตฺวา อุปธาเรตฺวา สฺวาวตฺถิตํ อวตฺถาเปตฺวา อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จ อุภยมิทํ รูป’’นฺติ, รูปสญฺญี โหติฯ อิเธกจฺโจ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ ปีตนิมิตฺตํ…เป.… โลหิตนิมิตฺตํ…เป.… โอทาตนิมิตฺตํ มนสิกโรติ, โอทาตสญฺญํ ปฏิลภติฯ โส ตํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ กโรติ, สูปธาริตํ อุปธาเรติ, สฺวาวตฺถิตํ อวตฺถาเปติฯ โส ตํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ กตฺวา สูปธาริตํ อุปธาเรตฺวา สฺวาวตฺถิตํ อวตฺถาเปตฺวา พหิทฺธา โอทาตนิมิตฺเต จิตฺตํ อุปสํหรติ, โอทาตสญฺญํ ปฏิลภติฯ โส ตํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ กโรติ, สูปธาริตํ อุปธาเรติ, สฺวาวตฺถิตํ อวตฺถาเปติฯ โส ตํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ กตฺวา สูปธาริตํ อุปธาเรตฺวา สฺวาวตฺถิตํ อวตฺถาเปตฺวา อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อชฺฌตฺตญฺจ พหิทฺธา จ อุภยมิทํ รูป’’นฺติ, รูปสญฺญี โหติฯ เอวํ รูปี รูปานิ ปสฺสตีติ – วิโมกฺโขฯ

กถํ **อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตีติ – วิโมกฺโข?** อิเธกจฺโจ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ นีลนิมิตฺตํ น มนสิกโรติ, นีลสญฺญํ น ปฏิลภติ; พหิทฺธา นีลนิมิตฺเต จิตฺตํ อุปสํหรติ, นีลสญฺญํ ปฏิลภติฯ โส ตํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ กโรติ, สูปธาริตํ อุปธาเรติ, สฺวาวตฺถิตํ อวตฺถาเปติฯ โส ตํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ กตฺวา สูปธาริตํ อุปธาเรตฺวา สฺวาวตฺถิตํ อวตฺถาเปตฺวา อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติฯ ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อชฺฌตฺตํ อรูปํ, พหิทฺธา รูปมิท’’นฺติ, รูปสญฺญี โหติฯ อิเธกจฺโจ อชฺฌตฺตํ ปจฺจตฺตํ ปีตนิมิตฺตํ…เป.… โลหิตนิมิตฺตํ…เป.… โอทาตนิมิตฺตํ น มนสิกโรติ, โอทาตสญฺญํ น ปฏิลภติ; พหิทฺธา โอทาตนิมิตฺเต จิตฺตํ อุปสํหรติ, โอทาตสญฺญํ ปฏิลภติฯ โส ตํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ กโรติ, สูปธาริตํ อุปธาเรติ, สฺวาวตฺถิตํ อวตฺถาเปติฯ โส ตํ นิมิตฺตํ สุคฺคหิตํ กตฺวา สูปธาริตํ อุปธาเรตฺวา สฺวาวตฺถิตํ อวตฺถาเปตฺวา อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติฯ

ตสฺส เอวํ โหติ – ‘‘อชฺฌตฺตํ อรูปํ พหิทฺธา รูปมิท’’นฺติ, รูปสญฺญี โหติฯ เอวํ อชฺฌตฺตํ อรูปสญฺญี พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตีติ – วิโมโกฺขฯ

กถํ **‘‘สุภ’’นฺเตว อธิมุโตฺต โหตีติ – วิโมโกฺข?** อิธ ภิกฺขุ เมตฺตาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ, ตถา ทุติยํ, ตถา ตติยํ, ตถา จตุตฺถํฯ อิติ อุทฺธมโธ ติริยํ สพฺพธิ สพฺพตฺตตาย สพฺพาวนฺตํ โลกํ เมตฺตาสหคเตน เจตสา วิปุเลน มหคฺคเตน อปฺปมาเณน อเวเรน อพฺยาปเชฺชน [อพฺยาปเชฺฌน (สฺยา.)] ผริตฺวา วิหรติฯ เมตฺตาย ภาวิตตฺตา สตฺตา อปฺปฎิกูลา โหนฺติฯ กรุณาสหคเตน เจตสา…เป.… กรุณาย ภาวิตตฺตา สตฺตา อปฺปฎิกูลา โหนฺติฯ มุทิตาสหคเตน เจตสา…เป.… มุทิตาย ภาวิตตฺตา สตฺตา อปฺปฎิกูลา โหนฺติฯ อุเปกฺขาสหคเตน เจตสา เอกํ ทิสํ ผริตฺวา วิหรติ…เป.… อุเปกฺขาย ภาวิตตฺตา สตฺตา อปฺปฎิกูลา โหนฺติฯ เอวํ ‘‘สุภํ’’ เตว อธิมุโตฺต โหตีติ – วิโมโกฺขฯ

๒๑๓. กตโม **อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติ วิโมโกฺข?** อิธ ภิกฺขุ สพฺพโส รูปสญฺญานํ สมติกฺกมา ปฎิฆสญฺญานํ อตฺถงฺคมา นานตฺตสญฺญานํ อมนสิการา ‘‘อนโนฺต อากาโส’’ติ อากาสานญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ – อยํ อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติ วิโมโกฺขฯ

กตโม **วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติ วิโมโกฺข?** อิธ ภิกฺขุ สพฺพโส อากาสานญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘‘อนนฺตํ วิญฺญาณ’’นฺติ วิญฺญาณญฺจายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ – อยํ วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติ วิโมโกฺขฯ

กตโม **อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติ วิโมโกฺข?** อิธ ภิกฺขุ สพฺพโส วิญฺญาณญฺจายตนํ สมติกฺกมฺม ‘‘นตฺถิ กิญฺจี’’ติ อากิญฺจญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ – อยํ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติ วิโมโกฺข ฯ

กตโม **เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติ วิโมโกฺข?** อิธ ภิกฺขุ สพฺพโส อากิญฺจญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ – อยํ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติ วิโมโกฺขฯ

กตโม **สญฺญาเวทยิตนิโรธสมาปตฺติ วิโมโกฺข?** อิธ ภิกฺขุ สพฺพโส เนวสญฺญานาสญฺญายตนํ สมติกฺกมฺม สญฺญาเวทยิตนิโรธํ อุปสมฺปชฺช วิหรติ – อยํ สญฺญาเวทยิตนิโรธสมาปตฺติ วิโมโกฺขฯ

กตโม **สมยวิโมโกฺข?** จตฺตาริ จ ฌานานิ จตโสฺส จ อรูปสมาปตฺติโย – อยํ สมยวิโมโกฺขฯ

กตโม **อสมยวิโมโกฺข?** จตฺตาโร จ อริยมคฺคา, จตฺตาริ จ สามญฺญผลานิ, นิพฺพานญฺจ – อยํ อสมยวิโมโกฺขฯ

กตโม **สามยิโก วิโมโกฺข?** จตฺตาริ จ ฌานานิ, จตโสฺส จ อรูปสมาปตฺติโย – อยํ สามยิโก วิโมโกฺขฯ

กตโม **อสามยิโก วิโมโกฺข?** จตฺตาโร จ อริยมคฺคา, จตฺตาริ จ สามญฺญผลานิ, นิพฺพานญฺจ – อยํ อสามยิโก วิโมโกฺขฯ

กตโม **กุโปฺป วิโมโกฺข?** จตฺตาริ จ ฌานานิ, จตโสฺส จ อรูปสมาปตฺติโย – อยํ กุโปฺป วิโมโกฺขฯ

กตโม **อกุโปฺป วิโมโกฺข?** จตฺตาโร จ อริยมคฺคา, จตฺตาริ จ สามญฺญผลานิ, นิพฺพานญฺจ – อยํ อกุโปฺป วิโมโกฺขฯ

กตโม **โลกิโย วิโมโกฺข?** จตฺตาริ จ ฌานานิ, จตโสฺส จ อรูปสมาปตฺติโย – อยํ โลกิโย วิโมโกฺขฯ

กตโม **โลกุตฺตโร วิโมโกฺข?** จตฺตาโร จ อริยมคฺคา, จตฺตาริ จ สามญฺญผลานิ, นิพฺพานญฺจ – อยํ โลกุตฺตโร วิโมโกฺขฯ

กตโม **สาสโว วิโมโกฺข?** จตฺตาริ จ ฌานานิ, จตโสฺส จ อรูปสมาปตฺติโย – อยํ สาสโว วิโมโกฺขฯ

กตโม **อนาสโว วิโมโกฺข?** จตฺตาโร จ อริยมคฺคา, จตฺตาริ จ สามญฺญผลานิ, นิพฺพานญฺจ – อยํ อนาสโว วิโมโกฺขฯ

กตโม **สามิโส วิโมโกฺข?** รูปปฺปฏิสญฺญุโตฺต วิโมโกฺข – อยํ สามิโส วิโมโกฺขฯ

กตโม **นิรามิโส วิโมโกฺข?** อรูปปฺปฏิสญฺญุโตฺต วิโมโกฺข – อยํ นิรามิโส วิโมโกฺขฯ

กตโม **นิรามิสา นิรามิสตโร วิโมโกฺข?** จตฺตาโร จ อริยมคฺคา, จตฺตาริ จ สามญฺญผลานิ, นิพฺพานญฺจ – อยํ นิรามิสานิรามิสตโร วิโมโกฺขฯ

กตโม **ปณิหิโต วิโมโกฺข?** จตฺตาริ จ ฌานานิ, จตโสฺส จ อรูปสมาปตฺติโย – อยํ ปณิหิโต วิโมโกฺขฯ กตโม อปฺปณิหิโต วิโมโกฺข? จตฺตาโร จ อริยมคฺคา, จตฺตาริ จ สามญฺญผลานิ, นิพฺพานญฺจ – อยํ อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ

กตโม **ปณิหิตปฺปฏิปฺปสฺสทฺธิ วิโมโกฺข?** ปฐมสฺส ฌานสฺส ปฏิลาโภ วา วิปาโก วา …เป.… เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ปฏิลาโภ วา วิปาโก วา – อยํ ปณิหิตปฺปฏิปฺปสฺสทฺธิ วิโมโกฺขฯ

กตโม **สญฺญุโตฺต วิโมโกฺข?** จตฺตาริ จ ฌานานิ, จตโสฺส จ อรูปสมาปตฺติโย – อยํ สญฺญุโตฺต วิโมโกฺขฯ

กตโม **วิสญฺญุโตฺต วิโมโกฺข?** จตฺตาโร จ อริยมคฺคา, จตฺตาริ จ สามญฺญผลานิ, นิพฺพานญฺจ – อยํ วิสญฺญุโตฺต วิโมโกฺขฯ

กตโม **เอกตฺตวิโมโกฺข?** จตฺตาโร จ อริยมคฺคา, จตฺตาริ จ สามญฺญผลานิ, นิพฺพานญฺจ – อยํ เอกตฺตวิโมโกฺขฯ

กตโม **นานตฺตวิโมโกฺข?** จตฺตาริ จ ฌานานิ, จตโสฺส จ อรูปสมาปตฺติโย – อยํ นานตฺตวิโมโกฺขฯ

๒๑๔. กตโม **สญฺญาวิโมโกฺข?** สิยา เอโก สญฺญาวิโมโกฺข ทส สญฺญาวิโมกฺขา โหนฺติ, ทส สญฺญาวิโมกฺขา เอโก สญฺญาวิโมโกฺข โหติ, วตฺถุวเสน ปริยาเยนฯ กถญฺจ สิยา? อนิจฺจานุปสฺสนาญาํ นิจฺจโต สญฺญาย มุจฺจตีติ – สญฺญาวิโมโกฺข ฯ ทุกฺขานุปสฺสนาญาํ สุขโต สญฺญาย มุจฺจตีติ – สญฺญาวิโมโกฺขฯ อนตฺตานุปสฺสนาญาณํ อตฺตโต สญฺญาย มุจฺจตีติ – สญฺญาวิโมโกฺขฯ นิพฺพิทานุปสฺสนาญาณํ นนฺทิยา สญฺญาย มุจฺจตีติ – สญฺญาวิโมโกฺขฯ วิราคานุปสฺสนาญาณํ ราคโต สญฺญาย มุจฺจตีติ – สญฺญาวิโมโกฺขฯ นิโรธานุปสฺสนาญาณํ สมุทยโต สญฺญาย มุจฺจตีติ – สญฺญาวิโมโกฺขฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาญาณํ อาทานโต สญฺญาย มุจฺจตีติ – สญฺญาวิโมโกฺขฯ อนิมิตฺตานุปสฺสนาญาณํ นิมิตฺตโต สญฺญาย มุจฺจตีติ – สญฺญาวิโมโกฺขฯ อปฺปณิหิตานุปสฺสนาญาณํ ปณิธิยา สญฺญาย มุจฺจตีติ – สญฺญาวิโมโกฺขฯ สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ อภินิเวสโต สญฺญาย มุจฺจตีติ – สญฺญาวิโมโกฺขฯ เอวํ สิยา เอโก สญฺญาวิโมโกฺข ทส สญฺญาวิโมกฺขา โหนฺติ, ทส สญฺญาวิโมกฺขา เอโก สญฺญาวิโมโกฺข โหติ วตฺถุวเสน ปริยาเยนฯ

รูเป อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ นิจฺจโต สญฺญาย มุจฺจตีติ – สญฺญาวิโมโกฺข…เป…. รูเป สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ อภินิเวสโต สญฺญาย มุจฺจตีติ – สญฺญาวิโมโกฺขฯ เอวํ สิยา เอโก สญฺญาวิโมโกฺข ทส สญฺญาวิโมกฺขา โหนฺติ, ทส สญฺญาวิโมกฺขา เอโก สญฺญาวิโมโกฺข โหติ วตฺถุวเสน ปริยาเยนฯ

เวทนาย…เป…. สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ… จกฺขุสฺมิํ…เป…. ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ นิจฺจโต สญฺญาย มุจฺจตีติ – สญฺญาวิโมโกฺข…เป…. ชรามรเณ สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ อภินิเวสโต สญฺญาย มุจฺจตีติ – สญฺญาวิโมโกฺข ฯ เอวํ สิยา, เอโก สญฺญาวิโมโกฺข ทส สญฺญาวิโมกฺขา โหนฺติ, ทส สญฺญาวิโมกฺขา เอโก สญฺญาวิโมโกฺข โหติ วตฺถุวเสน ปริยาเยน – อยํ สญฺญาวิโมโกฺขฯ

๒๑๕. กตโม **ญาณวิโมโกฺข?** สิยา เอโก ญาณวิโมโกฺข ทส ญาณวิโมกฺขา โหนฺติ, ทส ญาณวิโมกฺขา เอโก ญาณวิโมโกฺข โหติ วตฺถุวเสน ปริยาเยน **สิยา**ติ ฯ กถญฺจ สิยา? อนิจฺจานุปสฺสนา ยถาภูตํ ญาณํ นิจฺจโต สโมฺมหา อญฺญาณา มุจฺจตีติ – ญาณวิโมโกฺขฯ ทุกฺขานุปสฺสนา ยถาภูตํ ญาณํ สุขโต สโมฺมหา อญฺญาณา มุจฺจตีติ – ญาณวิโมโกฺขฯ อนตฺตานุปสฺสนา ยถาภูตํ ญาณํ อตฺตโต สโมฺมหา อญฺญาณา มุจฺจตีติ – ญาณวิโมโกฺขฯ นิพฺพิทานุปสฺสนา ยถาภูตํ ญาณํ นนฺทิยา สโมฺมหา อญฺญาณา มุจฺจตีติ – ญาณวิโมโกฺขฯ วิราคานุปสฺสนา ยถาภูตํ ญาณํ ราคโต สโมฺมหา อญฺญาณา มุจฺจตีติ – ญาณวิโมโกฺขฯ นิโรธานุปสฺสนา ยถาภูตํ ญาณํ สมุทยโต สโมฺมหา อญฺญาณา มุจฺจตีติ – ญาณวิโมโกฺขฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา ยถาภูตํ ญาณํ อาทานโต สโมฺมหา อญฺญาณา มุจฺจตีติ – ญาณวิโมโกฺขฯ อนิมิตฺตานุปสฺสนา ยถาภูตํ ญาณํ นิมิตฺตโต สโมฺมหา อญฺญาณา มุจฺจตีติ – ญาณวิโมโกฺขฯ อปฺปณิหิตานุปสฺสนา ถาภูตํ ญาณํ ปณิธิยา สโมฺมหา อญฺญาณา มุจฺจตีติ – ญาณวิโมโกฺขฯ สุญฺญตานุปสฺสนา ยถาภูตํ ญาณํ อภินิเวสโต สโมฺมหา อญฺญาณา มุจฺจตีติ – ญาณวิโมโกฺขฯ เอวํ สิยา เอโก ญาณวิโมโกฺข ทส ญาณวิโมกฺขา โหนฺติ, ทส ญาณวิโมกฺขา เอโก ญาณวิโมโกฺข โหติ วตฺถุวเสน ปริยาเยนฯ

รูเป อนิจฺจานุปสฺสนา ยถาภูตํ ญาณํ นิจฺจโต สโมฺมหา อญฺญาณา มุจฺจตีติ – ญาณวิโมโกฺข…เป…. รูเป สุญฺญตานุปสฺสนา ยถาภูตํ ญาณํ อภินิเวสโต สโมฺมหา อญฺญาณา มุจฺจตี

ติ – ญาณวิโมโกฺขฯ เอวํ สิยา เอโก ญาณวิโมโกฺข ทส ญาณวิโมกฺขา โหนฺติ, ทส ญาณวิโมกฺขา เอโก ญาณวิโมโกฺข โหติ วตฺถุวเสน ปริยาเยนฯ

เวทนาย …เป…. สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ… จกฺขุสฺมึ…เป…. ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสนา ยถาภูตํ ญาณํ นิจฺจโต สโมฺมหา อญฺญาณา มุจฺจตีติ – ญาณวิโมโกฺข…เป.… ชรามรเณ สุญฺญตานุปสฺสนา ยถาภูตํ ญาณํ อภินิเวสโต สโมฺมหา อญฺญาณา มุจฺจตีติ – ญาณวิโมโกฺขฯ เอวํ สิยา เอโก ญาณวิโมโกฺข ทส ญาณวิโมกฺขา โหนฺติ, ทส ญาณวิโมกฺขา เอโก ญาณวิโมโกฺข โหติ วตฺถุวเสน ปริยาเยน – อยํ ญาณวิโมโกฺขฯ

๒๑๖. กตโม **สีติสิยาวิโมโกฺข**? สิยา เอโก สีติสิยาวิโมโกฺข ทส สีติสิยาวิโมกฺขา โหนฺติ, ทส สีติสิยาวิโมกฺขา เอโก สีติสิยาวิโมโกฺข โหติ วตฺถุวเสน ปริยาเยน **สิยา**ติฯ กถญฺจ สิยา? อนิจฺจานุปสฺสนา อนุตฺตรํ สีติภาวํ ญาณํ นิจฺจโต สนฺตาปปริฬาหทรถา มุจฺจตีติ – สีติสิยาวิโมโกฺขฯ ทุกฺขานุปสฺสนา อนุตฺตรํ สีติภาวํ ญาณํ สุขโต สนฺตาปปริฬาหทรถา มุจฺจตีติ – สีติสิยาวิโมโกฺขฯ อนตฺตานุปสฺสนา อนุตฺตรํ สีติภาวํ ญาณํ อตฺตโต สนฺตาปปริฬาหทรถา มุจฺจตีติ – สีติสิยาวิโมโกฺขฯ นิพฺพิทานุปสฺสนา อนุตฺตรํ สีติภาวํ ญาณํ นนฺทิยา สนฺตาปปริฬาหทรถา มุจฺจตีติ – สีติสิยาวิโมโกฺขฯ วิราคานุปสฺสนา อนุตฺตรํ สีติภาวํ ญาณํ ราคโต สนฺตาปปริฬาหทรถา มุจฺจตีติ – สีติสิยาวิโมโกฺข ฯ นิโรธานุปสฺสนา อนุตฺตรํ สีติภาวํ ญาณํ สมุทยโต สนฺตาปปริฬาหทรถา มุจฺจตีติ – สีติสิยาวิโมโกฺขฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา อนุตฺตรํ สีติภาวํ ญาณํ อาทานโต สนฺตาปปริฬาหทรถา มุจฺจตีติ – สีติสิยาวิโมโกฺขฯ อนิมิตฺตานุปสฺสนา อนุตฺตรํ สีติภาวํ ญาณํ นิมิตฺตโต สนฺตาปปริฬาหทรถา มุจฺจตีติ – สีติสิยาวิโมโกฺขฯ อปฺปณิหิตานุปสฺสนา อนุตฺตรํ สีติภาวํ ญาณํ ปณิธิยา สนฺตาปปริฬาหทรถา มุจฺจตีติ – สีติสิยาวิโมโกฺขฯ สุญฺญตานุปสฺสนา อนุตฺตรํ สีติภาวํ ญาณํ อภินิเวสโต สนฺตาปปริฬาหทรถา มุจฺจตีติ – สีติสิยาวิโมโกฺขฯ เอวํ สิยา เอโก สีติสิยาวิโมโกฺข ทส สีติสิยาวิโมกฺขา โหนฺติ, ทส สีติสิยาวิโมกฺขา เอโก สีติสิยาวิโมโกฺข โหติ วตฺถุวเสน ปริยาเยนฯ

รูเป อนิจฺจานุปสฺสนา อนุตฺตรํ สีติภาวํ ญาณํ นิจฺจโต สนฺตาปปริฬาหทรถา มุจฺจตีติ – สีติสิยาวิโมโกฺข…เป…. รูเป สุญฺญตานุปสฺสนา อนุตฺตรํ สีติภาวํ ญาณํ อภินิเวสโต สนฺตาปปริฬาหทรถา มุจฺจตีติ – สีติสิยาวิโมโกฺขฯ เอวํ สิยา เอโก สีติสิยาวิโมโกฺข ทส สีติสิยาวิโมกฺขา โหนฺติ, ทส สีติสิยาวิโมกฺขา เอโก สีติสิยาวิโมโกฺข โหติ วตฺถุวเสน ปริยาเยนฯ

เวทนาย…เป…. สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ… จกฺขุสฺมึ…เป…. ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสนา อนุตฺตรํ สีติภาวํ ญาณํ นิจฺจโต สนฺตาปปริฬาหทรถา มุจฺจตีติ – สีติสิยาวิโมโกฺข…เป…. ชรามรเณ สุญฺญตานุปสฺสนา อนุตฺตรํ สีติภาวํ ญาณํ อภินิเวสโต สนฺตาปปริฬาหทรถา มุจฺจตีติ – สีติสิยาวิโมโกฺขฯ เอวํ สิยา เอโก สีติสิยาวิโมโกฺข ทส สีติสิยาวิโมกฺขา โหนฺติ, ทส สีติสิยาวิโมกฺขา เอโก สีติสิยาวิโมโกฺข โหติ วตฺถุวเสน ปริยาเยน – อยํ สีติสิยาวิโมโกฺขฯ

๒๑๗. กตโม **ฌานวิโมโกฺข**? เนกฺขมฺมํ ฌายตีติ [ชายตีติ (สฺยา.)] ฌานํฯ กามจฺฉนฺทํ ฌาเปตีติ – ฌานํฯ ฌายโนฺต [ชายโนฺต (สฺยา.)] มุจฺจตีติ – ฌานวิโมโกฺขฯ ฌาเปโนฺต มุจฺจตีติ – ฌานวิโมโกฺขฯ ฌายนฺตีติ – ธมฺมาฯ ฌาเปตีติ – กิเลเสฯ ฌาเต จ ฌาเป จ ชานาตีติ – ฌานวิโมโกฺขฯ อพฺยาปาโท ฌายตีติ – ฌานํฯ พฺยาปาทํ ฌาเปตีติ – ฌานํฯ ฌายโนฺต มุจฺจตีติ – ฌานวิโมโกฺขฯ ฌาเปโนฺต มุจฺจตีติ – ฌานวิโมโกฺขฯ ฌายนฺตีติ – ธมฺมาฯ ฌาเปตีติ – กิเลเสฯ ฌาเต จ ฌาเป จ ชานาตีติ – ฌานวิโมโกฺขฯ อาโลกสญฺญา ฌายตีติ – ฌานํฯ ถิ

นมิทฺธํ ฌาเปตีติ – ฌานํ…เป…. อวิเกฺขโป ฌายตีติ – ฌานํฯ อุทฺธจฺจํ ฌาเปตีติ – ฌานํฯ ธมฺมววตฺถานํ ฌายตีติ – ฌานํฯ วิจิกิจฺฉํ ฌาเปตีติ – ฌานํฯ ญาณํ ฌายตีติ – ฌานํฯ อวิชฺชํ ฌาเปตีติ – ฌานํฯ ปาโมชฺชํ ฌายตีติ – ฌานํฯ อรตึ ฌาเปตีติ – ฌานํฯ ปฐมํ ฌานํ ฌายตีติ – ฌานํฯ นีวรเณ ฌาเปตีติ – ฌานํ…เป…. อรหตฺตมคฺโค ฌายตีติ – ฌานํฯ สพฺพกิเลเส ฌาเปตีติ – ฌานํฯ ฌายโนฺต มุจฺจตีติ – ฌานวิโมโกฺขฯ ฌาเปโนฺต มุจฺจตีติ – ฌานวิโมโกฺขฯ ฌายนฺตีติ – ธมฺมาฯ ฌาเปตีติ – กิเลเสฯ ฌาเต จ ฌาเป จ ชานาตีติ – ฌานวิโมโกฺข – อยํ ฌานวิโมโกฺขฯ

๒๑๘. กตโม **อนุปาทา จิตฺตสฺส วิโมโกฺข?** สิยา เอโก อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺข ทส อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมกฺขา โหนฺติ, ทส อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมกฺขา เอโก อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺข โหติ วตฺถุวเสน ปริยาเยน **สิยา**ติ ฯ กถญฺจ สิยา? อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ นิจฺจโต อุปาทานา มุจฺจตีติ – อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺขฯ ทุกฺขานุปสฺสนาญาณํ สุขโต อุปาทานา มุจฺจตีติ – อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺขฯ อนตฺตานุปสฺสนาญาณํ อตฺตโต อุปาทานา มุจฺจตีติ – อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺขฯ นิพฺพิทานุปสฺสนาญาณํ นนฺทิยา อุปาทานา มุจฺจตีติ – อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺขฯ วิราคานุปสฺสนาญาณํ ราคโต อุปาทานา มุจฺจตีติ – อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺขฯ นิโรธานุปสฺสนาญาณํ สมุทยโต อุปาทานา มุจฺจตีติ – อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺขฯ ปฎินิสฺสคฺคานุปสฺสนาญาณํ อาทานโต อุปาทานา มุจฺจตีติ – อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺขฯ อนิมิตฺตานุปสฺสนาญาณํ นิมิตฺตโต อุปาทานา มุจฺจตีติ – อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺขฯ อปฺปณิหิตานุปสฺสนาญาณํ ปณิธิยา อุปาทานา มุจฺจตีติ – อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺขฯ สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ อภินิเวสโต อุปาทานา มุจฺจตีติ – อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺขฯ เอวํ สิยา เอโก อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺข ทส อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมกฺขา โหนฺติ, ทส อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมกฺขา เอโก อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺข โหติ วตฺถุวเสน ปริยาเยนฯ

รูเป อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ นิจฺจโต อุปาทานา มุจฺจตีติ – อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺข…เป…. รูเป สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ อภินิเวสโต อุปาทานา มุจฺจตีติ – อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺขฯ เอวํ สิยา เอโก อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺข ทส อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมกฺขา โหนฺติ, ทส อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมกฺขา เอโก อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺข โหติ วตฺถุวเสน ปริยาเยนฯ

เวทนาย…เป…. สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ… จกฺขุสฺมึ…เป…. ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ นิจฺจโต อุปาทานา มุจฺจตีติ – อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺข…เป…. ชรามรเณ สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ อภินิเวสโต อุปาทานา มุจฺจตีติ – อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺขฯ เอวํ สิยา เอโก อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺข ทส อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมกฺขา โหนฺติ , ทส อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมกฺขา เอโก อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมโกฺข โหติ วตฺถุวเสน ปริยาเยนฯ

อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ กติหุปาทาเนหิ มุจฺจติ? ทุกฺขานุปสฺสนาญาณํ กติหุปาทาเนหิ มุจฺจติ? อนตฺตานุปสฺสนาญาณํ กติหุปาทาเนหิ มุจฺจติ? นิพฺพิทานุปสฺสนาญาณํ…เป…. วิราคานุปสฺสนาญาณํ… นิโรธานุปสฺสนาญาณํ… ปฎินิสฺสคฺคานุปสฺสนาญาณํ… อนิมิตฺตานุปสฺสนาญาณํ… อปฺปณิหิตานุปสฺสนาญาณํ… สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ กติหุปาทาเนหิ มุจฺจตีติ?

อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ ตีหุปาทาเนหิ มุจฺจติฯ ทุกฺขานุปสฺสนาญาณํ เอกุปาทานา มุจฺจติฯ อนตฺตานุปสฺสนาญาณํ ตีหุปาทาเนหิ มุจฺจติฯ นิพฺพิทานุปสฺสนาญาณํ เอกุปาทานา มุจฺจติฯ วิราคานุปสฺสนาญาณํ เอกุปาทานา มุจฺจติฯ นิโรธานุปสฺสนาญาณํ จตูหุปาทาเนหิ มุจฺจ

ติฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาญาณํ จตูหุปาทาเนหิ มุจฺจติฯ อนิมิตฺตานุปสฺสนาญาณํ ตีหุปาทาเนหิ มุจฺจติฯ อปฺปณิหิตานุปสฺสนาญาณํ เอกุปาทานา มุจฺจติฯ สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ ตีหุปาทาเนหิ มุจฺจติฯ

อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ กตเมหิ ตีหุปาทาเนหิ มุจฺจติ? ทิฏฺฐุปาทานา, สีลพฺพตุปาทานา, อตฺตวาทุปาทานา – อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ อิเมหิ ตีหุปาทาเนหิ มุจฺจติฯ ทุกฺขานุปสฺสนาญาณํ กตมา เอกุปาทานา [เอกูปาทานา (สี. อฏฺฐ.)] มุจฺจติ? กามุปาทานา – ทุกฺขานุปสฺสนาญาณํ อิทํ เอกุปาทานา มุจฺจติฯ [อิมา เอกุปาทานา (สฺยา.)] อนตฺตานุปสฺสนาญาณํ กตเมหิ ตีหุปาทาเนหิ มุจฺจติ? ทิฏฺฐุปาทานา, สีลพฺพตุปาทานา, อตฺตวาทุปาทานา – อนตฺตานุปสฺสนาญาณํ อิเมหิ ตีหุปาทาเนหิ มุจฺจติฯ นิพฺพิทานุปสฺสนาญาณํ กตมา เอกุปาทานา มุจฺจติ? กามุปาทานา – นิพฺพิทานุปสฺสนาญาณํ อิทํ เอกุปาทานา มุจฺจติฯ วิราคานุปสฺสนาญาณํ กตมา เอกุปาทานา มุจฺจติ? กามุปาทานา – วิราคานุปสฺสนาญาณํ อิทํ เอกุปาทานา มุจฺจติฯ นิโรธานุปสฺสนาญาณํ กตเมหิ จตูหุปาทาเนหิ มุจฺจติ? กามุปาทานา, ทิฏฺฐุปาทานา, สีลพฺพตุปาทานา, อตฺตวาทุปาทานา – นิโรธานุปสฺสนาญาณํ อิเมหิ จตูหุปาทาเนหิ มุจฺจติฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาญาณํ กตเมหิ จตูหุปาทาเนหิ มุจฺจติ? กามุปาทานา, ทิฏฺฐุปาทานา, สีลพฺพตุปาทานา, อตฺตวาทุปาทานา – ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาญาณํ อิเมหิ จตูหุปาทาเนหิ มุจฺจติฯ อนิมิตฺตานุปสฺสนาญาณํ กตเมหิ ตีหุปาทาเนหิ มุจฺจติ? ทิฏฺฐุปาทานา, สีลพฺพตุปาทานา, อตฺตวาทุปาทานา – อนิมิตฺตานุปสฺสนาญาณํ อิเมหิ ตีหุปาทาเนหิ มุจฺจติฯ อปฺปณิหิตานุปสฺสนาญาณํ กตมา เอกุปาทานา มุจฺจติ? กามุปาทานา – อปฺปณิหิตานุปสฺสนาญาณํ อิทํ เอกุปาทานา มุจฺจติฯ สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ กตเมหิ ตีหุปาทาเนหิ มุจฺจติ? ทิฏฺฐุปาทานา, สีลพฺพตุปาทานา, อตฺตวาทุปาทานา – สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ อิเมหิ ตีหุปาทาเนหิ มุจฺจติฯ

ยญฺจ อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ, ยญฺจ อนตฺตานุปสฺสนาญาณํ, ยญฺจ อนิมิตฺตานุปสฺสนาญาณํ, ยญฺจ สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ – อิมานิ จตฺตาริ ญาณานิ ตีหุปาทาเนหิ มุจฺจนฺติ – ทิฏฺฐุปาทานา, สีลพฺพตุปาทานา, อตฺตวาทุปาทานาฯ ยญฺจ ทุกฺขานุปสฺสนาญาณํ, ยํ จ นิพฺพิทานุปสฺสนาญาณํ, ยญฺจ วิราคานุปสฺสนาญาณํ, ยญฺจ อปฺปณิหิตานุปสฺสนาญาณํ – อิมานิ จตฺตาริ ญาณานิ เอกุปาทานา มุจฺจนฺติ – กามุปาทานาฯ ยญฺจ นิโรธานุปสฺสนาญาณํ, ยญฺจ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาญาณํ – อิมานิ เทฺว ญาณานิ จตูหุปาทาเนหิ มุจฺจนฺติ – กามุปาทานา, ทิฏฺฐุปาทานา, สีลพฺพตุปาทานา, อตฺตวาทุปาทานา – อยํ อนุปาทาจิตฺตสฺส วิโมกฺโขฯ

วิโมกฺขกถาย ปฐมภาณวาโรฯ

๒๑๙. ตีณิ โข ปนิมานิ วิโมกฺขมุขานิ โลกนิยฺยานาย สํวตฺตนฺติฯ สพฺพสงฺขาเร ปริเจฺฉทปริวฏุมโต [ปริเจฺฉทปริวฏฺฏุมโต (สฺยา.)] สมนุปสฺสนตาย อนิมิตฺตาย จ ธาตุยา จิตฺตสมฺปกฺขนฺทนตาย, สพฺพสงฺขาเรสุ มโนสมุเตฺตชนตาย อปฺปณิหิตาย จ ธาตุยา จิตฺตสมฺปกฺขนฺทนตาย, สพฺพธเมฺม ปรโต สมนุปสฺสนตาย สุญฺญตาย จ ธาตุยา จิตฺตสมฺปกฺขนฺทนตาย – อิมานิ ตีณิ วิโมกฺขมุขานิ โลกนิยฺยานาย สํวตฺตนฺติฯ

อนิจฺจโต มนสิกโรโต กถํ สงฺขารา อุปฏฺฐนฺติ? ทุกฺขโต มนสิกโรโต กถํ สงฺขารา อุปฏฺฐนฺติ? อนตฺตโต มนสิกโรโต กถํ สงฺขารา อุปฏฺฐนฺติ? อนิจฺจโต มนสิกโรโต ขยโต สงฺขารา

อุปฏฺฐนฺติ, ทุกฺขโต มนสิกโรโต ภยโต สงฺขารา อุปฏฺฐนฺติ, อนตฺตโต มนสิกโรโต สุญฺญโต สงฺขารา อุปฏฺฐนฺติฯ

อนิจฺจโต มนสิกโรโต กึ พหุลํ จิตฺตํ โหติ? ทุกฺขโต มนสิกโรโต กึ พหุลํ จิตฺตํ โหติ? อนตฺตโต มนสิกโรโต กึ พหุลํ จิตฺตํ โหติ? อนิจฺจโต มนสิกโรโต อธิโมกฺขพหุลํ จิตฺตํ โหติ ฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต ปสฺสทฺธิพหุลํ จิตฺตํ โหติฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต เวทพหุลํ จิตฺตํ โหติฯ

อนิจฺจโต มนสิกโรนฺโต อธิโมกฺขพหุโล กตมินฺทฺริยํ ปฏิลภติ? ทุกฺขโต มนสิกโรนฺโต ปสฺสทฺธิพหุโล กตมินฺทฺริยํ ปฏิลภติ? อนตฺตโต มนสิกโรนฺโต เวทพหุโล กตมินฺทฺริยํ ปฏิลภติ? อนิจฺจโต มนสิกโรนฺโต อธิโมกฺขพหุโล สทฺธินฺทฺริยํ ปฏิลภติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรนฺโต ปสฺสทฺธิพหุโล สมาธินฺทฺริยํ ปฏิลภติฯ อนตฺตโต มนสิกโรนฺโต เวทพหุโล ปญฺญินฺทฺริยํ ปฏิลภติฯ

อนิจฺจโต มนสิกโรโต อธิโมกฺขพหุลสฺส กตมินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติ, ภาวนาย กตินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา [ตทนฺวยานิ (สฺยา.)] โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, เกนเฏฺฐน ภาวนา, โก ภาเวติ? ทุกฺขโต มนสิกโรโต ปสฺสทฺธิพหุลสฺส กตมินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติ, ภาวนาย กตินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, เกนเฏฺฐน ภาวนา, โก ภาเวติ? อนตฺตโต มนสิกโรโต เวทพหุลสฺส กตมินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติ, ภาวนาย กตินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, เกนเฏฺฐน ภาวนา, โก ภาเวติ? อนิจฺจโต มนสิกโรโต อธิโมกฺขพหุลสฺส สทฺธินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติฯ ภาวนาย จตฺตารินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติฯ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ โย สมฺมาปฏิปนฺโน โส ภาเวติ; นตฺถิ มิจฺฉาปฏิปนฺนสฺส อินฺทฺริยภาวนาฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต ปสฺสทฺธิพหุลสฺส สมาธินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติฯ ภาวนาย จตฺตารินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ , สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ , เอกรสา โหนฺติฯ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ โย สมฺมาปฏิปนฺโน โส ภาเวติ; นตฺถิ มิจฺฉาปฏิปนฺนสฺส อินฺทฺริยภาวนาฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต เวทพหุลสฺส ปญฺญินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติฯ ภาวนาย จตฺตารินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติฯ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ โย สมฺมาปฏิปนฺโน โส ภาเวติ; นตฺถิ มิจฺฉาปฏิปนฺนสฺส อินฺทฺริยภาวนาฯ

๒๒๐. อนิจฺจโต มนสิกโรโต อธิโมกฺขพหุลสฺส กตมินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติ? ภาวนาย กตินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ? ปฏิเวธกาเล กตมินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติ? ปฏิเวธาย กตินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ? เกนเฏฺฐน ภาวนา? เกนเฏฺฐน ปฏิเวโธ? ทุกฺขโต มนสิกโรโต ปสฺสทฺธิพหุลสฺส กตมินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติ? ภาวนาย กตินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ , อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ? ปฏิเวธกาเล กตมินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติ?

ปฏิเวธาย กตินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ? เกนเฏฺฐน ภาวนา? เกนเฏฺฐน ปฏิเวโธ? อนตฺตโต มนสิกโรโต เวทพหุลสฺส กตมินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติ? ภาวนาย กตินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ? ปฏิเวธกาเล กตมินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติ? ปฏิเวธาย กตินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ? เกนเฏฺฐน ภาวนา? เกนเฏฺฐน ปฏิเวโธ?

อนิจฺจโต มนสิกโรโต อธิโมกฺขพหุลสฺส สทฺธินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติฯ ภาวนาย จตฺตารินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ , สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิเวธกาเล ปญฺญินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติฯ ปฏิเวธาย จตฺตารินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติฯ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ ทสฺสนเฏฺฐน ปฏิเวโธฯ เอวํ ปฏิวิชฺฌโนฺตปิ ภาเวติ, ภาเวโนฺตปิ ปฏิวิชฺฌติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต ปสฺสทฺธิพหุลสฺส สมาธินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติฯ ภาวนาย จตฺตารินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิเวธกาเล ปญฺญินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติฯ ปฏิเวธาย จตฺตารินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติฯ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ ทสฺสนเฏฺฐน ปฏิเวโธฯ เอวํ ปฏิวิชฺฌโนฺตปิ ภาเวติ, ภาเวโนฺตปิ ปฏิวิชฺฌติฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต เวทพหุลสฺส ปญฺญินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติฯ ภาวนาย จตฺตารินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิเวธกาเลปิ ปญฺญินฺทฺริยํ อาธิปเตยฺยํ โหติฯ ปฏิเวธาย จตฺตารินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติฯ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ ทสฺสนเฏฺฐน ปฏิเวโธฯ เอวํ ปฏิวิชฺฌโนฺตปิ ภาเวติ, ภาเวโนฺตปิ ปฏิวิชฺฌติฯ

๒๒๑. อนิจฺจโต มนสิกโรโต กตมินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ? กตมินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา สทฺธาวิมุโตฺต [สทฺธาธิมุโตฺต (สฺยา.)] โหติ? ทุกฺขโต มนสิกโรโต กตมินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ? กตมินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา กายสกฺขี [กายสกฺขิ (สฺยา. ก.) อภิ. ปุ. ป. ๙๕ ปสฺสิตพฺพา] โหติ? อนตฺตโต มนสิกโรโต กตมินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ? กตมินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา ทิฎฺฐิปฺปโตฺต โหติ?

อนิจฺจโต มนสิกโรโต สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา สทฺธาวิมุโตฺต โหติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต สมาธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ สมาธินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา กายสกฺขี โหติฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ปญฺญินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา ทิฎฺฐิปฺปโตฺต โหติฯ

สทฺทหโนฺต วิมุโตฺตติ – สทฺธาวิมุโตฺตฯ ผุฎฺฐตฺตา สจฺฉิกโตติ [สจฺฉิกโรตีติ (สฺยา. ปี.)] – กายสกฺขีฯ ทิฎฺฐตฺตา ปโตฺตติ – ทิฎฺฐิปฺปโตฺตฯ สทฺทหโนฺต วิมุจฺจตีติ – สทฺธาวิมุโตฺตฯ ฌานผสฺสํ ปฐมํ ผุสติ, ปจฺฉา นิโรธํ นิพฺพานํ สจฺฉิกโรตีติ – กายสกฺขีฯ ‘‘ทุกฺขา สงฺขารา, สุโข

นิโรโธ’’ติ ญาตํ โหติ ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผสฺสิตํ ปญฺญายาติ – ทิฏฺฐิปฺปตฺโตฯ โย จายํ ปุคฺคโล สทฺธาวิมุตฺโต, โย จ กายสกฺขี, โย จ ทิฏฺฐิปฺปตฺโต, สิยา อิเม ตโย ปุคฺคลา สทฺธาวิมุตฺตาปิ กายสกฺขีปิ ทิฏฺฐิปฺปตฺตาปิ วตฺถุวเสน ปริยาเยน **สิยา**ติฯ กถญฺจ สิยา? อนิจฺจโต มนสิกโรโต สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา สทฺธาวิมุตฺโต โหติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา สทฺธาวิมุตฺโต โหติฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา สทฺธาวิมุตฺโต โหติฯ เอวํ อิเม ตโย ปุคฺคลา สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน สทฺธาวิมุตฺตาฯ

ทุกฺขโต มนสิกโรโต สมาธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ สมาธินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา กายสกฺขี โหติฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต สมาธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ สมาธินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา กายสกฺขี โหติฯ อนิจฺจโต มนสิกโรโต สมาธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ สมาธินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา กายสกฺขี โหติฯ เอวํ อิเม ตโย ปุคฺคลา สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน กายสกฺขีฯ

อนตฺตโต มนสิกโรโต ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ปญฺญินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา ทิฏฺฐิปฺปตฺโต โหติฯ อนิจฺจโต มนสิกโรโต ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ปญฺญินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา ทิฏฺฐิปฺปตฺโต โหติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ปญฺญินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา ทิฏฺฐิปฺปตฺโต โหติฯ เอวํ อิเม ตโย ปุคฺคลา ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน ทิฏฺฐิปฺปตฺตาฯ

โย จายํ ปุคฺคโล สทฺธาวิมุตฺโต, โย จ กายสกฺขี, โย จ ทิฏฺฐิปฺปตฺโต, เอวํ สิยา อิเม ตโย ปุคฺคลา สทฺธาวิมุตฺตาปิ กายสกฺขีปิ ทิฏฺฐิปฺปตฺตาปิ วตฺถุวเสน ปริยาเยนฯ โย จายํ ปุคฺคโล สทฺธาวิมุตฺโต, โย จ กายสกฺขี, โย จ ทิฏฺฐิปฺปตฺโต, สิยา อิเม ตโย ปุคฺคลา…เป…. อญฺโญเยว สทฺธาวิมุตฺโต, อญฺโญ กายสกฺขี, อญฺโญ ทิฏฺฐิปฺปตฺโต **สิยา**ติฯ กถญฺจ สิยา? อนิจฺจโต มนสิกโรโต สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา สทฺธาวิมุตฺโต โหติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต สมาธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ สมาธินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา กายสกฺขี โหติฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติฯ ปญฺญินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา ทิฏฺฐิปฺปตฺโต โหติฯ โย จายํ ปุคฺคโล สทฺธาวิมุตฺโต, โย จ กายสกฺขี, โย จ ทิฏฺฐิปฺปตฺโต, เอวํ สิยา อิเม ตโย ปุคฺคลา สทฺธาวิมุตฺตาปิ กายสกฺขีปิ ทิฏฺฐิปฺปตฺตาปิ วตฺถุวเสน ปริยาเยนฯ อญฺโญเยว สทฺธาวิมุตฺโต, อญฺโญ กายสกฺขี, อญฺโญ ทิฏฺฐิปฺปตฺโตฯ

อนิจฺจโต มนสิกโรโต สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ, สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา โสตาปตฺติมคฺคํ ปฏิลภติ; เตน วุจฺจติ – ‘‘สทฺธานุสารี’’ฯ จตฺตารินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน จตุนฺนํ อินฺทฺริยานํ ภาวนา โหติฯ เย หิ เกจิ สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน โสตาปตฺติมคฺคํ ปฏิลภนฺติ , สเพฺพ เต สทฺธานุสาริโนฯ

อนิจฺจโต มนสิกโรโต สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ, สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกตํ โหติ; เตน วุจฺจติ – ‘‘สทฺธาวิมุตฺโต’’ฯ จตฺตารินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน จตฺตารินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิ ฯ เยหิ เกจิ สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกตา, สเพฺพ เต สทฺธาวิมุตฺตาฯ

อนิจฺจโต มนสิกโรโต สทฺธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ, สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา สกทาคามิมคฺคํ ปฏิลภติ...เป.... สกทาคามิผลํ สจฺฉิกตํ โหติ...เป.... อนาคามิมคฺคํ ปฏิลภติ... อนาคามิผลํ สจฺฉิกตํ โหติ...เป.... อรหตฺตมคฺคํ ปฏิลภติ... อรหตฺตํ [อรหตฺตผลํ (สฺยา. ก.) อฏฺฐกถา โอโลเกตพฺพา] สจฺฉิกตํ โหติ; เตน วุจฺจติ – ‘‘สทฺธาวิมุโตฺต’’ฯ จตฺตารินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ...เป.... สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน จตฺตารินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิฯ เยหิ เกจิ สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน อรหตฺตํ สจฺฉิกตา, สเพฺพ เต สทฺธาวิมุตฺตาฯ

ทุกฺขโต มนสิกโรโต สมาธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ, สมาธินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา โสตาปตฺติมคฺคํ ปฏิลภติ; เตน วุจฺจติ – ‘‘กายสกฺขี’’ฯ จตฺตารินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ , สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน จตุนฺนํ อินฺทฺริยานํ ภาวนา โหติฯ เย หิ เกจิ สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน โสตาปตฺติมคฺคํ ปฏิลภนฺติ, สเพฺพ เต กายสกฺขีฯ

ทุกฺขโต มนสิกโรโต สมาธินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ, สมาธินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกตํ โหติ...เป.... สกทาคามิมคฺคํ ปฏิลภติ...เป.... สกทาคามิผลํ สจฺฉิกตํ โหติ...เป.... อนาคามิมคฺคํ ปฏิลภติ...เป.... อนาคามิผลํ สจฺฉิกตํ โหติ...เป.... อรหตฺตมคฺคํ ปฏิลภติ...เป.... อรหตฺตํ สจฺฉิกตํ โหติ; เตน วุจฺจติ – ‘‘กายสกฺขี’’ฯ จตฺตารินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน จตฺตารินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิฯ เยหิ เกจิ สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน อรหตฺตํ สจฺฉิกตา, สเพฺพ เต กายสกฺขีฯ

อนตฺตโต มนสิกโรโต ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ, ปญฺญินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา โสตาปตฺติมคฺคํ ปฏิลภติ; เตน วุจฺจติ – ‘‘ธมฺมานุสารี’’ฯ จตฺตารินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ...เป.... สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน จตุนฺนํ อินฺทฺริยานํ ภาวนา โหติฯ เย หิ เกจิ ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน โสตาปตฺติมคฺคํ ปฏิลภนฺติ, สเพฺพ เต ธมฺมานุสาริโนฯ

อนตฺตโต มนสิกโรโต ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ, ปญฺญินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกตํ โหติ; เตน วุจฺจติ – ‘‘ทิฏฺฐิปฺปโตฺต’’ฯ จตฺตารินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ...เป.... สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน จตฺตารินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิฯ เยหิ เกจิ ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน โสตาปตฺติผลํ สจฺฉิกตา, สเพฺพ เต ทิฏฺฐิปฺปตฺตาฯ

อนตฺตโต มนสิกโรโต ปญฺญินฺทฺริยํ อธิมตฺตํ โหติ, ปญฺญินฺทฺริยสฺส อธิมตฺตตฺตา สกทาคามิมคฺคํ ปฏิลภติ...เป.... สกทาคามิผลํ สจฺฉิกตํ โหติ...เป.... อนาคามิมคฺคํ ปฏิลภติ...เป.... อนาคามิผลํ สจฺฉิกตํ โหติ...เป.... อรหตฺตมคฺคํ ปฏิลภติ...เป.... อรหตฺตํ สจฺฉิกตํ โหติ; เตน วุจฺจติ – ‘‘ทิฏฺฐิปฺปโตฺต’’ฯ จตฺตารินฺทฺริยานิ ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน จตฺตารินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิฯ เยหิ เกจิ ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน อรหตฺตํ สจฺฉิกตา, สเพฺพ เต ทิฏฺฐิปฺปตฺตาฯ

๒๒๒. เย หิ เกจิ เนกฺขมฺมํ ภาวิตา วา ภาเวนฺติ วา ภาวิสฺสนฺติ วา, อธิคตา วา อธิคจฺฉนฺติ วา อธิคมิสฺสนฺติ วา, ปตฺตา วา ปาปุณนฺติ วา ปาปุณิสฺสนฺติ วา, ปฏิลทฺธา วา ปฏิลภนฺติ วา ปฏิลภิสฺสนฺติ วา, ปฏิวิทฺธา วา ปฏิวิชฺฌนฺติ วา ปฏิวิชฺฌิสฺสนฺติ วา, สจฺฉิกตา วา สจฺฉิกโรนฺติ

วา สจฺฉิกริสฺสนฺติ วา, ผสฺสิตา วา ผสฺสนฺติ วา ผสฺสิสฺสนฺติ วา, วสิปฺปตฺตา วา ปาปุณนฺติ วา ปาปุณิสฺสนฺติ วา, ปารมิปฺปตฺตา วา ปาปุณนฺติ วา ปาปุณิสฺสนฺติ วา, เวสารชฺชปฺปตฺตา วา ปาปุณนฺติ วา ปาปุณิสฺสนฺติ วา, สเพฺพ เต สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน สทฺธาวิมุตฺตา, สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน กายสกฺขี, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน ทิฏฺฐิปฺปตฺตาฯ

เย หิ เกจิ อพฺยาปาทํ…เป…. อาโลกสญฺญํ… อวิเกฺขปํ… ธมฺมววตฺถานํ… ญาณํ… ปาโมชฺชํ… ปฐมํ ฌานํ… ทุติยํ ฌานํ… ตติยํ ฌานํ… จตุตฺถํ ฌานํ… อากาสานญฺจายตนสมาปตฺตึ… วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺตึ … อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺตึ… เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺตึ… อนิจฺจานุปสฺสนํ… ทุกฺขานุปสฺสนํ… อนตฺตานุปสฺสนํ… นิพฺพิทานุปสฺสนํ… วิราคานุปสฺสนํ … นิโรธานุปสฺสนํ… ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนํ… ขยานุปสฺสนํ… วยานุปสฺสนํ… วิปริณามานุปสฺสนํ… อนิมิตฺตานุปสฺสนํ… อปฺปณิหิตานุปสฺสนํ… สุญฺญตานุปสฺสนํ… อธิปญฺญาธมฺมวิปสฺสนํ… ยถาภูตญาณทสฺสนํ… อาทีนวานุปสฺสนํ… ปฏิสงฺขานุปสฺสนํ… วิวฏฺฏนานุปสฺสนํ… โสตาปตฺติมคฺคํ… สกทาคามิมคฺคํ… อนาคามิมคฺคํ… อรหตฺตมคฺคํ…ฯ

เย หิ เกจิ จตฺตาโร สติปฏฺฐาเน… จตฺตาโร สมฺมปฺปธาเน… จตฺตาโร อิทฺธิปาเท… ปญฺจินฺทฺริยานิ… ปญฺจ พลานิ… สตฺต โพชฺฌเงฺค… อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ… เย หิ เกจิ อฏฺฐ วิโมเกฺข ภาวิตา วา ภาเวนฺติ วา ภาวิสฺสนฺติ วา, อธิคตา วา อธิคจฺฉนฺติ วา อธิคมิสฺสนฺติ วา, ปตฺตา วา ปาปุณนฺติ วา ปาปุณิสฺสนฺติ วา, ปฏิลทฺธา วา ปฏิลภนฺติ วา ปฏิลภิสฺสนฺติ วา, ปฏิวิทฺธา วา ปฏิวิชฺฌนฺติ วา ปฏิวิชฺฌิสฺสนฺติ วา, สจฺฉิกตา วา สจฺฉิกโรนฺติ วา สจฺฉิกริสฺสนฺติ วา, ผสฺสิตา วา ผสฺสนฺติ วา ผสฺสิสฺสนฺติ วา, วสิปฺปตฺตา วา ปาปุณนฺติ วา ปาปุณิสฺสนฺติ วา ปารมิปฺปตฺตา วา ปาปุณนฺติ วา ปาปุณิสฺสนฺติ วา, เวสารชฺชปฺปตฺตา วา ปาปุณนฺติ วา ปาปุณิสฺสนฺติ วา, สเพฺพ เต สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน สทฺธาวิมุตฺตา, สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน กายสกฺขี, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน ทิฏฺฐิปฺปตฺตาฯ

เย หิ เกจิ จตโสฺส ปฏิสมฺภิทา ปตฺตา วา ปาปุณนฺติ วา ปาปุณิสฺสนฺติ วา…เป…. สเพฺพ เต สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน สทฺธาวิมุตฺตา, สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน กายสกฺขี, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน ทิฏฺฐิปฺปตฺตาฯ

เย หิ เกจิ ติโสฺส วิชฺชา ปฏิวิทฺธา วา ปฏิวิชฺฌนฺติ วา ปฏิวิชฺฌิสฺสนฺติ วา…เป…. สเพฺพ เต สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน สทฺธาวิมุตฺตา, สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน กายสกฺขี, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน ทิฏฺฐิปฺปตฺตาฯ

เย หิ เกจิ ติโสฺส สิกฺขา สิกฺขิตา วา สิกฺขนฺติ วา สิกฺขิสฺสนฺติ วา, สจฺฉิกตา วา สจฺฉิกโรนฺติ วา สจฺฉิกริสฺสนฺติ วา, ผสฺสิตา วา ผสฺสนฺติ วา ผสฺสิสฺสนฺติ วา, วสิปฺปตฺตา วา ปาปุณนฺติ วา ปาปุณิสฺสนฺติ วา, ปารมิปฺปตฺตา วา ปาปุณนฺติ วา ปาปุณิสฺสนฺติ วา, เวสารชฺชปฺปตฺตา วา ปาปุณนฺติ วา ปาปุณิสฺสนฺติ วา, สเพฺพ เต สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน สทฺธาวิมุตฺตา, สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน กายสกฺขี, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน ทิฏฺฐิปฺปตฺตาฯ

เย หิ เกจิ ทุกฺขํ ปริชานนฺติ สมุทยํ ปชหนฺติ นิโรธํ สจฺฉิกโรนฺติ มคฺคํ ภาเวนฺติ, สเพฺพ เต สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน สทฺธาวิมุตฺตา, สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน กายสกฺขี, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน ทิฏฺฐิปฺปตฺตาฯ

กติหากาเรหิ สจฺจปฺปฏิเวโธ โหติ? กติหากาเรหิ สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌติ? จตูหากาเรหิ สจฺจปฺปฏิเวโธ โหติฯ จตูหากาเรหิ สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌติฯ ทุกฺขสจฺจํ ปริญฺญาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌติ, สมุทยสจฺจํ ปหานปฺปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌติ, นิโรธสจฺจํ สจฺฉิกิริยาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌติ, มคฺคสจฺจํ ภาวนาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌติฯ อิเมหิ จตูหากาเรหิ สจฺจปฺปฏิเวโธ โหติฯ อิเมหิ จตูหากาเรหิ สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌนฺโต สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน สทฺธาวิมุตฺโต, สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน กายสกฺขี, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน ทิฏฺฐิปฺปตฺโตฯ

กติหากาเรหิ สจฺจปฺปฏิเวโธ โหติ? กติหากาเรหิ สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌติ ? นวหากาเรหิ สจฺจปฺปฏิเวโธ โหติ, นวหากาเรหิ สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌติฯ ทุกฺขสจฺจํ ปริญฺญาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌติ, สมุทยสจฺจํ ปหานปฺปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌติ, นิโรธสจฺจํ สจฺฉิกิริยาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌติ, มคฺคสจฺจํ ภาวนาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌติฯ อภิญฺญาปฏิเวโธ จ สพฺพธมฺมานํ, ปริญฺญาปฏิเวโธ จ สพฺพสงฺขารานํ, ปหานปฺปฏิเวโธ จ สพฺพากุสลานํ, ภาวนาปฏิเวโธ จ จตุนฺนํ มคฺคานํ, สจฺฉิกิริยาปฏิเวโธ จ นิโรธสฺสฯ อิเมหิ นวหากาเรหิ สจฺจปฺปฏิเวโธ โหติฯ อิเมหิ นวหากาเรหิ สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌนฺโต สทฺธินฺทฺริยสฺส วเสน สทฺธาวิมุตฺโต, สมาธินฺทฺริยสฺส วเสน กายสกฺขี, ปญฺญินฺทฺริยสฺส วเสน ทิฏฺฐิปฺปตฺโตฯ

ทุติยภาณวาโรฯ

๒๒๓. อนิจฺจโต มนสิกโรโต กถํ สงฺขารา อุปฏฺฐนฺติ? ทุกฺขโต มนสิกโรโต กถํ สงฺขารา อุปฏฺฐนฺติ? อนตฺตโต มนสิกโรโต กถํ สงฺขารา อุปฏฺฐนฺติ? อนิจฺจโต มนสิกโรโต ขยโต สงฺขารา อุปฏฺฐนฺติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต ภยโต สงฺขารา อุปฏฺฐนฺติฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต สุญฺญโต สงฺขารา อุปฏฺฐนฺติฯ

อนิจฺจโต มนสิกโรโต กึ พหุลํ จิตฺตํ โหติ? ทุกฺขโต มนสิกโรโต กึ พหุลํ จิตฺตํ โหติ? อนตฺตโต มนสิกโรโต กึ พหุลํ จิตฺตํ โหติ? อนิจฺจโต มนสิกโรโต อธิโมกฺขพหุลํ จิตฺตํ โหติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต ปสฺสทฺธิพหุลํ จิตฺตํ โหติฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต เวทพหุลํ จิตฺตํ โหติฯ

อนิจฺจโต มนสิกโรนฺโต อธิโมกฺขพหุโล กตมํ วิโมกฺขํ ปฏิลภติ? ทุกฺขโต มนสิกโรนฺโต ปสฺสทฺธิพหุโล กตมํ วิโมกฺขํ ปฏิลภติ? อนตฺตโต มนสิกโรนฺโต เวทพหุโล กตมํ วิโมกฺขํ ปฏิลภติ? อนิจฺจโต มนสิกโรนฺโต อธิโมกฺขพหุโล อนิมิตฺตํ วิโมกฺขํ ปฏิลภติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรนฺโต ปสฺสทฺธิพหุโล อปฺปณิหิตํ วิโมกฺขํ ปฏิลภติฯ อนตฺตโต มนสิกโรนฺโต เวทพหุโล สุญฺญตํ วิโมกฺขํ ปฏิลภติฯ

๒๒๔. อนิจฺจโต มนสิกโรโต อธิโมกฺขพหุลสฺส กตโม วิโมโกฺข อาธิปเตยฺโย โหติ, ภาวนาย กติ วิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, เกนเฏฺฐน ภาวนา, โก ภาเวติ? ทุกฺขโต มนสิกโรโต ปสฺสทฺธิพหุลสฺส กตโม วิโมโกฺข อาธิปเตยฺโย โหติ, ภาวนาย กติ วิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, เกนเฏฺฐน ภาวนา, โก ภาเวติ? อนตฺตโต มนสิกโรโต เวทพหุลสฺส กตโม วิโมโกฺข อาธิปเตยฺโย โหติ, ภาวนาย กติ วิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ , สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, เกนเฏฺฐน ภาวนา, โก ภาเวติ?

อนิจฺจโต มนสิกโรโต อธิโมกฺขพหุลสฺส อนิมิโตฺต วิโมโกฺข อาธิปเตโยฺย โหติฯ ภาวนาย เทฺว วิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติฯ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ โย สมฺมาปฏิปโนฺน โส ภาเวติ; นตฺถิ มิจฺฉาปฏิปนฺนสฺส วิโมกฺขภาวนาฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต ปสฺสทฺธิพหุลสฺส อปฺปณิหิโต วิโมโกฺข อาธิปเตโยฺย โหติฯ ภาวนาย เทฺว วิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติฯ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ โย สมฺมาปฏิปโนฺน โส ภาเวติ; นตฺถิ มิจฺฉาปฏิปนฺนสฺส วิโมกฺขภาวนาฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต เวทพหุลสฺส สุญฺญโต วิโมโกฺข อาธิปเตโยฺย โหติฯ ภาวนาย เทฺว วิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติฯ เอกรสเฏฺฐน ภาวนาฯ โย สมฺมาปฏิปโนฺน โส ภาเวติ; นตฺถิ มิจฺฉาปฏิปนฺนสฺส วิโมกฺขภาวนาฯ

อนิจฺจโต มนสิกโรโต อธิโมกฺขพหุลสฺส กตโม วิโมโกฺข อาธิปเตโยฺย โหติ, ภาวนาย กติ วิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, ปฏิเวธกาเล กตโม วิโมโกฺข อาธิปเตโยฺย โหติ, ปฏิเวธาย กติ วิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, เกนเฏฺฐน ภาวนา, เกนเฏฺฐน ปฏิเวโธ? ทุกฺขโต มนสิกโรโต ปสฺสทฺธิพหุลสฺส กตโม วิโมโกฺข อาธิปเตโยฺย โหติ, ภาวนาย กติ วิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, ปฏิเวธกาเล กตโม วิโมโกฺข อาธิปเตโยฺย โหติ, ปฏิเวธาย กติ วิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, เกนเฏฺฐน ภาวนา, เกนเฏฺฐน ปฏิเวโธ? อนตฺตโต มนสิกโรโต เวทพหุลสฺส กตโม วิโมโกฺข อาธิปเตโยฺย โหติ, ภาวนาย กติ วิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, ปฏิเวธกาเล กตโม วิโมโกฺข อาธิปเตโยฺย โหติ, ปฏิเวธาย กติวิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ , นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, เกนเฏฺฐน ภาวนา, เกนเฏฺฐน ปฏิเวโธ?

๒๒๕. อนิจฺจโต มนสิกโรโต อธิโมกฺขพหุลสฺส อนิมิโตฺต วิโมโกฺข อาธิปเตโยฺย โหติ, ภาวนาย เทฺว วิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, ปฏิเวธกาเลปิ อนิมิโตฺต วิโมโกฺข อาธิปเตโยฺย โหติ, ปฏิเวธาย เทฺว วิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, เอกรสเฏฺฐน ภาวนา, ทสฺสนเฏฺฐน ปฏิเวโธ, เอวํ ปฏิวิชฺฌโนฺตปิ ภาเวติ, ภาเวโนฺตปิ ปฏิวิชฺฌติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต ปสฺสทฺธิพหุลสฺส อปฺปณิหิโต วิโมโกฺข อาธิปเตโยฺย โหติ, ภาวนาย เทฺว วิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, ปฏิเวธกาเลปิ อปฺปณิหิโต วิโมโกฺข อาธิปเตโยฺย โหติ, ปฏิเวธาย เทฺว วิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, เอกรสเฏฺฐน ภาวนา, ทสฺสนเฏฺฐน ปฏิเวโธ, เอวํ ปฏิวิชฺฌโนฺตปิ ภาเวติ, ภาเวโนฺตปิ ปฏิวิชฺฌ

ติฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต เวทพหุลสฺส สุญฺญโต วิโมกฺโข อาธิปเตยฺโย โหติ, ภาวนาย เทฺว วิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, ปฏิเวธกาเลปิ สุญฺญโต วิโมกฺโข อาธิปเตยฺโย โหติ, ปฏิเวธาย เทฺว วิโมกฺขา ตทนฺวยา โหนฺติ, สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ, เอกรสา โหนฺติ, เอกรสเฏฺฐน ภาวนา, ทสฺสนเฏฺฐน ปฏิเวโธ, เอวํ ปฏิวิชฺฌโนฺตปิ ภาเวติ, ภาเวโนฺตปิ ปฏิวิชฺฌติฯ

๒๒๖. อนิจฺจโต มนสิกโรโต กตโม วิโมกฺโข อธิมโตฺต โหติ? กตมวิโมกฺขสฺส อธิมตฺตตฺตา สทฺธาวิมุโตฺต โหติ ? ทุกฺขโต มนสิกโรโต กตโม วิโมกฺโข อธิมโตฺต โหติ? กตมวิโมกฺขสฺส อธิมตฺตตฺตา กายสกฺขี โหติ? อนตฺตโต มนสิกโรโต กตโม วิโมกฺโข อธิมโตฺต โหติ? กตมวิโมกฺขสฺส อธิมตฺตตฺตา ทิฏฺฐิปฺปโตฺต โหติ?

อนิจฺจโต มนสิกโรโต อนิมิโตฺต วิโมกฺโข อธิมโตฺต โหติฯ อนิมิตฺตวิโมกฺขสฺส อธิมตฺตตฺตา สทฺธาวิมุโตฺต โหติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต อปฺปณิหิโต วิโมกฺโข อธิมโตฺต โหติฯ อปฺปณิหิตวิโมกฺขสฺส อธิมตฺตตฺตา กายสกฺขี โหติฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต สุญฺญโต วิโมกฺโข อธิมโตฺต โหติฯ สุญฺญตวิโมกฺขสฺส อธิมตฺตตฺตา ทิฏฺฐิปฺปโตฺต โหติฯ

สทฺทหโนฺต วิมุโตฺตติ – สทฺธาวิมุโตฺตฯ ผุฏฺฐตฺตา สจฺฉิกโตติ – กายสกฺขีฯ ทิฏฺฐตฺตา ปโตฺตติ – ทิฏฺฐิปฺปโตฺตฯ สทฺทหโนฺต วิมุจฺจตีติ – สทฺธาวิมุโตฺตฯ ฌานผสฺสํ ปฐมํ ผุสติ, ปจฺฉา นิโรธํ นิพฺพานํ สจฺฉิกโรตีติ – กายสกฺขีฯ ‘‘ทุกฺขา สงฺขารา, สุโข นิโรโธ’’ติ วิญฺญาตํ โหติ ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผสฺสิตํ ปญฺญายาติ – ทิฏฺฐิปฺปโตฺต…เป.… เย หิ เกจิ เนกฺขมฺมํ ภาวิตา วา ภาเวนฺติ วา ภาวิสฺสนฺติ วา…เป.… สเพฺพ เต อนิมิตฺตวิโมกฺขสฺส วเสน สทฺธาวิมุตฺตา, อปฺปณิหิตวิโมกฺขสฺส วเสน กายสกฺขี, สุญฺญตวิโมกฺขสฺส วเสน ทิฏฺฐิปฺปตฺตาฯ

เย หิ เกจิ อพฺยาปาทํ… อาโลกสญฺญํ… อวิเกฺขปํ… เย หิ เกจิ ทุกฺขํ ปริชานนฺติ, สมุทยํ ปชหนฺติ, นิโรธํ สจฺฉิกโรนฺติ, มคฺคํ ภาเวนฺติ, สเพฺพ เต อนิมิตฺตวิโมกฺขสฺส วเสน สทฺธาวิมุตฺตา, อปฺปณิหิตวิโมกฺขสฺส วเสน กายสกฺขี, สุญฺญตวิโมกฺขสฺส วเสน ทิฏฺฐิปฺปตฺตาฯ

กติหากาเรหิ สจฺจปฺปฏิเวโธ โหติ? กติหากาเรหิ สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌติ? จตูหากาเรหิ สจฺจปฺปฏิเวโธ โหติฯ จตูหากาเรหิ สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌติฯ ทุกฺขสจฺจํ ปริญฺญาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌติ, สมุทยสจฺจํ ปหานปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌติฯ นิโรธสจฺจํ สจฺฉิกิริยาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌติฯ มคฺคสจฺจํ ภาวนาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌติฯ อิเมหิ จตูหากาเรหิ สจฺจปฺปฏิเวโธ โหติฯ อิเมหิ จตูหากาเรหิ สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌโนฺต อนิมิตฺตวิโมกฺขสฺส วเสน สทฺธาวิมุโตฺต, อปฺปณิหิตวิโมกฺขสฺส วเสน กายสกฺขี, สุญฺญตวิโมกฺขสฺส วเสน ทิฏฺฐิปฺปโตฺตฯ

กติหากาเรหิ สจฺจปฺปฏิเวโธ โหติ? กติหากาเรหิ สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌติ? นวหากาเรหิ สจฺจปฺปฏิเวโธ โหติฯ นวหากาเรหิ สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌติฯ ทุกฺขสจฺจํ ปริญฺญาปฏิเวธํ ปฏิวิชฺฌติ…เป.… สจฺฉิกิริยาปฏิเวโธ จ นิโรธสฺสฯ อิเมหิ นวหากาเรหิ สจฺจปฺปฏิเวโธ โหติฯ อิเมหิ นวหากาเรหิ สจฺจานิ ปฏิวิชฺฌโนฺต อนิมิตฺตวิโมกฺขสฺส วเสน สทฺธาวิมุโตฺต, อปฺปณิหิตวิโมกฺขสฺส วเสน กายสกฺขี, สุญฺญตวิโมกฺขสฺส วเสน ทิฏฺฐิปฺปโตฺตฯ

๒๒๗. อนิจฺจโต มนสิกโรโนฺต กตเม ธเมฺม ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสติ? กถํ สมฺมาทสฺสนํ โหติ? กถํ ตทนฺวเยน สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจโต สุทิฎฺฐา โหนฺติ? กตฺถ กงฺขา ปหียติ? ทุกฺขโต มนสิกโรโนฺต กตเม ธเมฺม ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสติ? กถํ สมฺมาทสฺสนํ โหติ? กถํ ตทนฺวเยน สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขโต สุทิฎฺฐา โหนฺติ? กตฺถ กงฺขา ปหียติ? อนตฺตโต มนสิกโรโนฺต กตเม ธเมฺม ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสติ? กถํ สมฺมาทสฺสนํ โหติ? กถํ ตทนฺวเยน สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตโต สุทิฎฺฐา โหนฺติ? กตฺถ กงฺขา ปหียติ?

อนิจฺจโต มนสิกโรโนฺต นิมิตฺตํ ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสติ; เตน วุจฺจติ – สมฺมาทสฺสนํฯ เอวํ ตทนฺวเยน สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจโต สุทิฎฺฐา โหนฺติฯ เอตฺถ กงฺขา ปหียติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโนฺต ปวตฺตํ ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสติ; เตน วุจฺจติ – สมฺมาทสฺสนํฯ เอวํ ตทนฺวเยน สเพฺพ สงฺขารา ทุกฺขโต สุทิฎฺฐา โหนฺติฯ เอตฺถ กงฺขา ปหียติฯ อนตฺตโต มนสิกโรโนฺต นิมิตฺตญฺจ ปวตฺตญฺจ ยถาภูตํ ชานาติ ปสฺสติ; เตน วุจฺจติ – สมฺมาทสฺสนํฯ เอวํ ตทนฺวเยน สเพฺพ ธมฺมา อนตฺตโต สุทิฎฺฐา โหนฺติฯ เอตฺถ กงฺขา ปหียติฯ

ยญฺจ ยถาภูตํ ญาณํ ยญฺจ สมฺมาทสฺสนํ ยา จ กงฺขาวิตรณา, อิเม ธมฺมา นานตฺถา เจว นานาพฺยญฺชนา จ, อุทาหุ เอกตฺถา, พฺยญฺชนเมว นานนฺติ? ยญฺจ ยถาภูตํ ญาณํ ยญฺจ สมฺมาทสฺสนํ ยา จ กงฺขาวิตรณา, อิเม ธมฺมา เอกตฺถา, พฺยญฺชนเมว นานํฯ

อนิจฺจโต มนสิกโรโต กึ ภยโต อุปฎฺฐาติ? ทุกฺขโต มนสิกโรโต กึ ภยโต อุปฎฺฐาติ? อนตฺตโต มนสิกโรโต กึ ภยโต อุปฎฺฐาติ? อนิจฺจโต มนสิกโรโต นิมิตฺตํ ภยโต อุปฎฺฐาติ ฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต ปวตฺตํ ภยโต อุปฎฺฐาติฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต นิมิตฺตญฺจ ปวตฺตญฺจ ภยโต อุปฎฺฐาติฯ

ยา จ ภยตุปฎฺฐาเน ปญฺญา ยญฺจ อาทีนเว ญาณํ ยา จ นิพฺพิทา, อิเม ธมฺมา นานตฺถา เจว นานาพฺยญฺชนา จ, อุทาหุ เอกตฺถา, พฺยญฺชนเมว นานนฺติ? ยา จ ภยตุปฎฺฐาเน ปญฺญา ยญฺจ อาทีนเว ญาณํ ยา จ นิพฺพิทา, อิเม ธมฺมา เอกตฺถา, พฺยญฺชนเมว นานํฯ

ยา จ อนตฺตานุปสฺสนา ยา จ สุญฺญตานุปสฺสนา, อิเม ธมฺมา นานตฺถา เจว นานาพฺยญฺชนา จ, อุทาหุ เอกตฺถา, พฺยญฺชนเมว นานนฺติ? ยา จ อนตฺตานุปสฺสนา ยา จ สุญฺญตานุปสฺสนา, อิเม ธมฺมา เอกตฺถา, พฺยญฺชนเมว นานํฯ

อนิจฺจโต มนสิกโรโต กึ ปฎิสงฺขา ญาณํ อุปฺปชฺชติ? ทุกฺขโต มนสิกโรโต กึ ปฎิสงฺขา ญาณํ อุปฺปชฺชติ? อนตฺตโต มนสิกโรโต กึ ปฎิสงฺขา ญาณํ อุปฺปชฺชติ? อนิจฺจโต มนสิกโรโต นิมิตฺตํ ปฎิสงฺขา ญาณํ อุปฺปชฺชติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรโต ปวตฺตํ ปฎิสงฺขา ญาณํ อุปฺปชฺชติฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต นิมิตฺตญฺจ ปวตฺตญฺจ ปฎิสงฺขา ญาณํ อุปฺปชฺชติฯ

ยา จ มุจฺจิตุกมฺยตา ยา จ ปฎิสงฺขานุปสฺสนา ยา จ สงฺขารุเปกฺขา, อิเม ธมฺมา นานตฺถา เจว นานาพฺยญฺชนา จ, อุทาหุ เอกตฺถา, พฺยญฺชนเมว นานนฺติ? ยา จ มุจฺจิตุกมฺยตา ยา จ ปฎิสงฺขานุปสฺสนา ยา จ สงฺขารุเปกฺขา, อิเม ธมฺมา เอกตฺถา, พฺยญฺชนเมว นานํฯ

อนิจฺจโต มนสิกโรโต กุโต จิตฺตํ วุฎฺฐาติ, กตฺถ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ? ทุกฺขโต มนสิกโรโต กุโต จิตฺตํ วุฎฺฐาติ, กตฺถ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ? อนตฺตโต มนสิกโรโต กุโต จิตฺตํ วุฎฺฐาติ, กตฺถ จิตฺตํ ปกฺขนฺทติ? อนิจฺจโต มนสิกโรโต นิมิตฺตา จิตฺตํ วุฎฺฐาติ, อนิมิเตฺต จิตฺตํ ปกฺขนฺทติฯ ทุกฺข

โต มนสิกโรโต ปวตฺตา จิตฺตํ วุฏฺฐาติ, อปฺปวเตฺต จิตฺตํ ปกฺขนฺทติฯ อนตฺตโต มนสิกโรโต นิมิตฺตา จ ปวตฺตา จ จิตฺตํ วุฏฺฐาติ, อนิมิเตฺต อปฺปวเตฺต นิโรเธ นิพฺพานธาตุยา [นิโรธนิพฺพานธาตุยา (สี.)] จิตฺตํ ปกฺขนฺทติฯ

ยา จ พหิทฺธาวุฏฺฐานวิวฏฺฏเน ปญฺญา เย จ โคตฺรภู ธมฺมา, อิเม ธมฺมา นานตฺถา เจว นานาพฺยญฺชนา จ, อุทาหุ เอกตฺถา, พฺยญฺชนเมว นานนฺติ? ยา จ พหิทฺธาวุฏฺฐานวิวฏฺฏเน ปญฺญา เย จ โคตฺรภู ธมฺมา, อิเม ธมฺมา เอกตฺถา, พฺยญฺชนเมว นานํฯ

อนิจฺจโต มนสิกโรนฺโต กตเมน วิโมเกฺขน วิมุจฺจติ? ทุกฺขโต มนสิกโรนฺโต กตเมน วิโมเกฺขน วิมุจฺจติ? อนตฺตโต มนสิกโรนฺโต กตเมน วิโมเกฺขน วิมุจฺจติ? อนิจฺจโต มนสิกโรนฺโต อนิมิตฺตวิโมเกฺขน วิมุจฺจติฯ ทุกฺขโต มนสิกโรนฺโต อปฺปณิหิตวิโมเกฺขน วิมุจฺจติฯ อนตฺตโต มนสิกโรนฺโต สุญฺญตวิโมเกฺขน วิมุจฺจติฯ ยา จ ทุภโตวุฏฺฐานวิวฏฺฏเน ปญฺญา ยญฺจ มเคฺคญาณํ , อิเม ธมฺมา นานตฺถา เจว นานาพฺยญฺชนา จ, อุทาหุ เอกตฺถา, พฺยญฺชนเมว นานนฺติ? ยา จ ทุภโตวุฏฺฐานวิวฏฺฏเน ปญฺญา ยญฺจ มเคฺคญาณํ, อิเม ธมฺมา เอกตฺถา, พฺยญฺชนเมว นานํฯ

๒๒๘. กติหากาเรหิ ตโย วิโมกฺขา นานากฺขเณ [นานาขเณ (สฺยา. ก.)] โหนฺติ? กติหากาเรหิ ตโย วิโมกฺขา เอกกฺขเณ โหนฺติ? จตูหากาเรหิ ตโย วิโมกฺขา นานากฺขเณ โหนฺติฯ สตฺตหากาเรหิ ตโย วิโมกฺขา เอกกฺขเณ โหนฺติฯ

กตเมหิ จตูหากาเรหิ ตโย วิโมกฺขา นานากฺขเณ โหนฺติ? อาธิปเตยฺยเฏฺฐน, อธิฏฺฐานเฏฺฐน, อภินีหารเฏฺฐน, นิยฺยานเฏฺฐนฯ กถํ อาธิปเตยฺยเฏฺฐน ตโย วิโมกฺขา นานากฺขเณ โหนฺติ? อนิจฺจโต มนสิกโรโต อนิมิโตฺต วิโมโกฺข อาธิปเตโยฺย โหติ, ทุกฺขโต มนสิกโรโต อปฺปณิหิโต วิโมโกฺข อาธิปเตโยฺย โหติ, อนตฺตโต มนสิกโรโต สุญฺญโต วิโมโกฺข อาธิปเตโยฺย โหติฯ เอวํ อาธิปเตยฺยเฏฺฐน ตโย วิโมกฺขา นานากฺขเณ โหนฺติฯ

กถํ อธิฏฺฐานเฏฺฐน ตโย วิโมกฺขา นานากฺขเณ โหนฺติ? อนิจฺจโต มนสิกโรนฺโต อนิมิตฺตวิโมกฺขสฺส วเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, ทุกฺขโต มนสิกโรนฺโต อปฺปณิหิตวิโมกฺขสฺส วเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐาติ, อนตฺตโต มนสิกโรนฺโต สุญฺญตวิโมกฺขสฺส วเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐาติฯ เอวํ อธิฏฺฐานเฏฺฐน ตโย วิโมกฺขา นานากฺขเณ โหนฺติฯ

กถํ อภินีหารเฏฺฐน ตโย วิโมกฺขา นานากฺขเณ โหนฺติ? อนิจฺจโต มนสิกโรนฺโต อนิมิตฺตวิโมกฺขสฺส วเสน จิตฺตํ อภินีหรติ, ทุกฺขโต มนสิกโรนฺโต อปฺปณิหิตวิโมกฺขสฺส วเสน จิตฺตํ อภินีหรติ, อนตฺตโต มนสิกโรนฺโต สุญฺญตวิโมกฺขสฺส วเสน จิตฺตํ อภินีหรติฯ เอวํ อภินีหารเฏฺฐน ตโย วิโมกฺขา นานากฺขเณ โหนฺติฯ

กถํ นิยฺยานเฏฺฐน ตโย วิโมกฺขา นานากฺขเณ โหนฺติ? อนิจฺจโต มนสิกโรนฺโต อนิมิตฺตวิโมกฺขสฺส วเสน นิโรธํ นิพฺพานํ นิยฺยาติ, ทุกฺขโต มนสิกโรนฺโต อปฺปณิหิตวิโมกฺขสฺส วเสน นิโรธํ นิพฺพานํ นิยฺยาติ, อนตฺตโต มนสิกโรนฺโต สุญฺญตวิโมกฺขสฺส วเสน นิโรธํ นิพฺพานํ นิยฺยาติฯ เอวํ นิยฺยานเฏฺฐน ตโย วิโมกฺขา นานากฺขเณ โหนฺติฯ อิเมหิ จตูหากาเรหิ ตโย วิโมกฺขา นานากฺขเณ โหนฺติฯ

กตเมหิ สตฺตหากาเรหิ ตโย วิโมกฺขา เอกกฺขเณ โหนฺติ ? สโมธานเฏฺฐน, อธิคมนเฏฺฐน, ปฏิลาภเฏฺฐน ปฏิเวธเฏฺฐน, สจฺฉิกิริยเฏฺฐน, ผสฺสนเฏฺฐน, อภิสมยเฏฺฐนฯ กถํ สโมธานเฏฺฐน อธิคมนเฏฺฐน ปฏิลาภเฏฺฐน ปฏิเวธเฏฺฐน สจฺฉิกิริยเฏฺฐน ผสฺสนเฏฺฐน อภิสมยเฏฺฐน ตโย วิโมกฺขา เอกกฺขเณ โหนฺติ? อนิจฺจโต มนสิกโรโนฺต นิมิตฺตา มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมกฺขฯ ยโต มุจฺจติ, ตตฺถ น ปณิทหตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ ยตฺถ น ปณิทหติ, เตน สุโญฺญติ – สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ เยน สุโญฺญ, เตน นิมิเตฺตน อนิมิโตฺตติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ เอวํ สโมธานเฏฺฐน อธิคมนเฏฺฐน ปฏิลาภเฏฺฐน ปฏิเวธเฏฺฐน สจฺฉิกิริยเฏฺฐน ผสฺสนเฏฺฐน อภิสมยเฏฺฐน ตโย วิโมกฺขา เอกกฺขเณ โหนฺติฯ

ทุกฺขโต มนสิกโรโนฺต ปณิธิยา มุจฺจตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ ยตฺถ น ปณิทหติ, เตน สุโญฺญติ – สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ เยน สุโญฺญ, เตน นิมิเตฺตน อนิมิโตฺตติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ เยน นิมิเตฺตน อนิมิโตฺต, ตตฺถ น ปณิทหตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ เอวํ สโมธานเฏฺฐน อธิคมนเฏฺฐน ปฏิลาภเฏฺฐน ปฏิเวธเฏฺฐน สจฺฉิกิริยเฏฺฐน ผสฺสนเฏฺฐน อภิสมยเฏฺฐน ตโย วิโมกฺขา เอกกฺขเณ โหนฺติฯ

อนตฺตโต มนสิกโรโนฺต อภินิเวสา มุจฺจตีติ – สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ เยน สุโญฺญ, เตน นิมิเตฺตน อนิมิโตฺตติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ เยน นิมิเตฺตน อนิมิโตฺต, ตตฺถ น ปณิทหตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ ยตฺถ น ปณิทหติ, เตน สุโญฺญติ – สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ เอวํ สโมธานเฏฺฐน อธิคมนเฏฺฐน ปฏิลาภเฏฺฐน ปฏิเวธเฏฺฐน สจฺฉิกิริยเฏฺฐน ผสฺสนเฏฺฐน อภิสมยเฏฺฐน ตโย วิโมกฺขา เอกกฺขเณ โหนฺติฯ อิเมหิ สตฺตหากาเรหิ ตโย วิโมกฺขา เอกกฺขเณ โหนฺติฯ

๒๒๙. อตฺถิ วิโมโกฺข, อตฺถิ มุขํ, อตฺถิ วิโมกฺขมุขํ, อตฺถิ วิโมกฺขปจฺจนีกํ, อตฺถิ วิโมกฺขานุโลมํ, อตฺถิ วิโมกฺขวิวโฏฺฏ, อตฺถิ วิโมกฺขภาวนา, อตฺถิ วิโมกฺขปฺปฏิปฺปสฺสทฺธิฯ

กตโม **วิโมโกฺข?** สุญฺญโต วิโมโกฺข, อนิมิโตฺต วิโมโกฺข, อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ กตโม สุญฺญโต วิโมโกฺข? อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ นิจฺจโต อภินิเวสา มุจฺจตีติ – สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ ทุกฺขานุปสฺสนาญาณํ สุขโต อภินิเวสา มุจฺจตีติ – สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ อนตฺตานุปสฺสนาญาณํ อตฺตโต อภินิเวสา มุจฺจตีติ – สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ นิพฺพิทานุปสฺสนาญาณํ นนฺทิยา อภินิเวสา มุจฺจตีติ – สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ วิราคานุปสฺสนาญาณํ ราคโต อภินิเวสา มุจฺจตีติ – สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ นิโรธานุปสฺสนาญาณํ สมุทยโต อภินิเวสา มุจฺจตีติ – สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาญาณํ อาทานโต อภินิเวสา มุจฺจตีติ – สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ อนิมิตฺตานุปสฺสนาญาณํ นิมิตฺตโต อภินิเวสา มุจฺจตีติ – สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ อปฺปณิหิตานุปสฺสนาญาณํ ปณิธิยา อภินิเวสา มุจฺจตีติ – สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ สพฺพาภินิเวเสหิ มุจฺจตีติ – สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ

รูเป อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ นิจฺจโต อภินิเวสา มุจฺจตีติ – สุญฺญโต วิโมโกฺข…เป.… รูเป สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ สพฺพาภินิเวเสหิ มุจฺจตีติ – สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ เวทนาย…เป.… สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ… จกฺขุสฺมิํ…เป.… ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ นิจฺจโต อภินิเวสา มุจฺจตีติ – สุญฺญโต วิโมโกฺข…เป.… ชรามรเณ สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ สพฺพาภินิเวเสหิ มุจฺจตีติ – สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ อยํ สุญฺญโต วิโมโกฺขฯ

กตโม อนิมิโตฺต วิโมโกฺข? อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ นิจฺจโต นิมิตฺตา มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ ทุกฺขานุปสฺสนาญาณํ สุขโต นิมิตฺตา มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ อนตฺตานุปสฺ

สนาญาณํ อตฺตโต นิมิตฺตา มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ นิพฺพิทานุปสฺสนาญาณํ นนฺทิยา นิมิตฺตา มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ วิราคานุปสฺสนาญาณํ ราคโต นิมิตฺตา มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ นิโรธานุปสฺสนาญาณํ สมุทยโต นิมิตฺตา มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาญาณํ อาทานโต นิมิตฺตา มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ อนิมิตฺตานุปสฺสนาญาณํ สพฺพนิมิเตฺตหิ มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ อปฺปณิหิตานุปสฺสนาญาณํ ปณิธิยา นิมิตฺตา มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ อภินิเวสโต นิมิตฺตา มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ

รูเป อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ นิจฺจโต นิมิตฺตา มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺข …เป…. รูเป อนิมิตฺตานุปสฺสนาญาณํ สพฺพนิมิเตฺตหิ มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ รูเป อปฺปณิหิตานุปสฺสนาญาณํ ปณิธิยา นิมิตฺตา มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ รูเป สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ อภินิเวสโต นิมิตฺตา มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ เวทนาย…เป…. สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ… จกฺขุสฺมิํ…เป…. ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ นิจฺจโต นิมิตฺตา มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺข…เป…. ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ สพฺพนิมิเตฺตหิ มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ ชรามรเณ อปฺปณิหิตานุปสฺสนาญาณํ ปณิธิยา นิมิตฺตา มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ ชรามรเณ สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ อภินิเวสโต นิมิตฺตา มุจฺจตีติ – อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ อยํ อนิมิโตฺต วิโมโกฺขฯ

กตโม อปฺปณิหิโต วิโมโกฺข? อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ นิจฺจโต ปณิธิยา มุจฺจตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ ทุกฺขานุปสฺสนาญาณํ สุขโต ปณิธิยา มุจฺจตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ อนตฺตานุปสฺสนาญาณํ อตฺตโต ปณิธิยา มุจฺจตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ นิพฺพิทานุปสฺสนาญาณํ นนฺทิยา ปณิธิยา มุจฺจตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ วิราคานุปสฺสนาญาณํ ราคโต ปณิธิยา มุจฺจตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ นิโรธานุปสฺสนาญาณํ สมุทยโต ปณิธิยา มุจฺจตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาญาณํ อาทานโต ปณิธิยา มุจฺจตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ อนิมิตฺตานุปสฺสนาญาณํ นิมิตฺตโต ปณิธิยา มุจฺจตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ อปฺปณิหิตานุปสฺสนาญาณํ สพฺพปณิธีหิ มุจฺจตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ อภินิเวสโต ปณิธิยา มุจฺจตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ

รูเป อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ นิจฺจโต ปณิธิยา มุจฺจตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺข…เป…. รูเป อปฺปณิหิตานุปสฺสนาญาณํ สพฺพปณิธีหิ มุจฺจตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ รูเป สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ อภินิเวสโต ปณิธิยา มุจฺจตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ เวทนาย…เป…. สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ… จกฺขุสฺมิํ…เป…. ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสนาญาณํ นิจฺจโต ปณิธิยา มุจฺจตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺข…เป…. ชรามรเณ อปฺปณิหิตานุปสฺสนาญาณํ สพฺพปณิธีหิ มุจฺจตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ ชรามรเณ สุญฺญตานุปสฺสนาญาณํ อภินิเวสโต ปณิธิยา มุจฺจตีติ – อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ อยํ อปฺปณิหิโต วิโมโกฺขฯ อยํ วิโมโกฺขฯ

๒๓๐. กตมํ **มุขํ?** เย ตตฺถ ชาตา อนวชฺชา กุสลา โพธิปกฺขิยาธมฺมา, อิทํ มุขํฯ

กตมํ **วิโมกฺขมุขํ?** ยํ เตสํ ธมฺมานํ อารมฺมณํ นิโรโธ นิพฺพานํ, อิทํ วิโมกฺขมุขํฯ วิโมกฺขญฺจ มุขญฺจ วิโมกฺขมุขํ, อิทํ วิโมกฺขมุขํฯ

กตมํ **วิโมกฺขปจฺจนีกํ?** ตีณิ อกุสลมูลานิ วิโมกฺขปจฺจนีกานิ, ตีณิ ทุจฺจริตานิ วิโมกฺขปจฺจนีกานิ, สเพฺพปิ อกุสลา ธมฺมา วิโมกฺขปจฺจนีกา, อิทํ วิโมกฺขปจฺจนีกํฯ

กตมํ **วิโมกฺขานุโลมํ?** ตีณิ กุสลมูลานิ วิโมกฺขานุโลมานิ, ตีณิ สุจริตานิ วิโมกฺขานุโลมานิ, สเพฺพปิ กุสลา ธมฺมา วิโมกฺขานุโลมา, อิทํ วิโมกฺขานุโลมํฯ

กตโม **วิโมกฺขวิวโฎฺฏ?** สญฺญาวิวโฎฺฏ, เจโตวิวโฎฺฏ, จิตฺตวิวโฎฺฏ, ญาณวิวโฎฺฏ, วิโมกฺขวิวโฎฺฏ, สจฺจวิวโฎฺฏฯ สญฺชานโนฺต วิวฎฺฏตีติ – สญฺญาวิวโฎฺฏฯ เจตยโนฺต วิวฎฺฏตีติ – เจโตวิวโฎฺฏฯ วิชานโนฺต วิวฎฺฏตีติ – จิตฺตวิวโฎฺฏฯ ญาณํ กโรโนฺต วิวฎฺฏตีติ – ญาณวิวโฎฺฏฯ โวสชฺชโนฺต วิวฎฺฏตีติ – วิโมกฺขวิวโฎฺฏฯ ตถเฎฺฐน วิวฎฺฏตีติ – สจฺจวิวโฎฺฏฯ

ยตฺถ สญฺญาวิวโฎฺฏ ตตฺถ เจโตวิวโฎฺฏ, ยตฺถ เจโตวิวโฎฺฏ ตตฺถ สญฺญาวิวโฎฺฏ, ยตฺถ สญฺญาวิวโฎฺฏ เจโตวิวโฎฺฏ ตตฺถ จิตฺตวิวโฎฺฏ, ยตฺถ จิตฺตวิวโฎฺฏ ตตฺถ สญฺญาวิวโฎฺฏ เจโตวิวโฎฺฏฯ ยตฺถ สญฺญาวิวโฎฺฏ เจโตวิวโฎฺฏ จิตฺตวิวโฎฺฏ ตตฺถ ญาณวิวโฎฺฏ, ยตฺถ ญาณวิวโฎฺฏ ตตฺถ สญฺญาวิวโฎฺฏ เจโตวิวโฎฺฏ จิตฺตวิวโฎฺฏฯ ยตฺถ สญฺญาวิวโฎฺฏ เจโตวิวโฎฺฏ จิตฺตวิวโฎฺฏ ญาณวิวโฎฺฏ ตตฺถ วิโมกฺขวิวโฎฺฏ, ยตฺถ วิโมกฺขวิวโฎฺฏ ตตฺถ สญฺญาวิวโฎฺฏ เจโตวิวโฎฺฏ จิตฺตวิวโฎฺฏ ญาณวิวโฎฺฏฯ ยตฺถ สญฺญาวิวโฎฺฏ เจโตวิวโฎฺฏ จิตฺตวิวโฎฺฏ ญาณวิวโฎฺฏ วิโมกฺขวิวโฎฺฏ ตตฺถ สจฺจวิวโฎฺฏ, ยตฺถ สจฺจวิวโฎฺฏ ตตฺถ สญฺญาวิวโฎฺฏ เจโตวิวโฎฺฏ จิตฺตวิวโฎฺฏ ญาณวิวโฎฺฏ วิโมกฺขวิวโฎฺฏฯ อยํ วิโมกฺขวิวโฎฺฏฯ

กตมา **วิโมกฺขภาวนา?** ปฐมสฺส ฌานสฺส อาเสวนา ภาวนา พหุลีกมฺมํ, ทุติยสฺส ฌานสฺส อาเสวนา ภาวนา พหุลีกมฺมํ, ตติยสฺส ฌานสฺส อาเสวนา ภาวนา พหุลีกมฺมํ, จตุตฺถสฺส ฌานสฺส อาเสวนา ภาวนา พหุลีกมฺมํ, อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา อาเสวนา ภาวนา พหุลีกมฺมํ, วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา…เป.… อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา… เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา อาเสวนา ภาวนา พหุลีกมฺมํ, โสตาปตฺติมคฺคสฺส อาเสวนา ภาวนา พหุลีกมฺมํ, สกทาคามิมคฺคสฺส อาเสวนา ภาวนา พหุลีกมฺมํ, อนาคามิมคฺคสฺส อาเสวนา ภาวนา พหุลีกมฺมํ, อรหตฺตมคฺคสฺส อาเสวนา ภาวนา พหุลีกมฺมํ, อยํ วิโมกฺขภาวนาฯ

กตมา **วิโมกฺขปฺปฎิปฺปสฺสทฺธิ?** ปฐมสฺส ฌานสฺส ปฎิลาโภ วา วิปาโก วา, ทุติยสฺส ฌานสฺส ปฎิลาโภ วา วิปาโก วา, ตติยสฺส ฌานสฺส…เป.… จตุตฺถสฺส ฌานสฺส… อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา… วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา… อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา… เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา ปฎิลาโภ วา วิปาโก วา, โสตาปตฺติมคฺคสฺส โสตาปตฺติผลํ, สกทาคามิมคฺคสฺส สกทาคามิผลํ, อนาคามิมคฺคสฺส อนาคามิผลํ, อรหตฺตมคฺคสฺส อรหตฺตผลํ, อยํ วิโมกฺขปฺปฎิปฺปสฺสทฺธีติฯ

ตติยภาณวาโรฯ

วิโมกฺขกถา นิฎฺฐิตาฯ

๖. คติกถา

๒๓๑. คติสมฺปตฺติยา ญาณสมฺปยุเตฺต กตินํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติ? ขตฺติยมหาสาลานํ พฺราหฺมณมหาสาลานํ คหปติมหาสาลานํ กามาวจรานํ เทวานํ ญาณสมฺปยุเตฺต กตินํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติ? รูปาวจรานํ เทวานํ กตินํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติ? อรูปาวจรานํ เทวานํ กตินํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติ?

คติสมฺปตฺติยา ญาณสมฺปยุตฺต อฏฺฐนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติฯ ขตฺติยมหาสาลานํ พฺราหฺมณมหาสาลานํ คหปติมหาสาลานํ กามาวจรานํ เทวานํ ญาณสมฺปยุตฺต อฏฺฐนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติฯ รูปาวจรานํ เทวานํ อฏฺฐนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติฯ อรูปาวจรานํ เทวานํ อฏฺฐนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติฯ

๒๓๒. คติสมฺปตฺติยา ญาณสมฺปยุตฺต กตเมสํ อฏฺฐนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติ? กุสลกมฺมสฺส ชวนกฺขเณ ตโย เหตู กุสลา; ตสฺมิํ ขเณ ชาตเจตนาย สหชาตปจฺจยา โหนฺติฯ เตน วุจฺจติ – กุสลมูลปจฺจยาปิ สงฺขาราฯ นิกนฺติกฺขเณ เทฺว เหตู อกุสลา; ตสฺมิํ ขเณ ชาตเจตนาย สหชาตปจฺจยา โหนฺติฯ เตน วุจฺจติ – อกุสลมูลปจฺจยาปิ สงฺขาราฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ ตโย เหตู อพฺยากตา; ตสฺมิํ ขเณ ชาตเจตนาย สหชาตปจฺจยา โหนฺติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘นามรูปปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยาปิ นามรูปํ’’ ฯ

ปฏิสนฺธิกฺขเณ ปญฺจกฺขนฺธา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, วิปฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ จตฺตาโร มหาภูตา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ ตโย ชีวิตสงฺขารา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ , วิปฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ นามญฺจ รูปญฺจ สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, วิปฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ อิเม จุทฺทส ธมฺมา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, วิปฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ จตฺตาโร ขนฺธา อรูปิโน สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ ปญฺจินฺทฺริยานิ สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ ตโย เหตู สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ นามญฺจ วิญฺญาณญฺจ สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ อิเม จุทฺทส ธมฺมา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ อิเม อฏฺฐวีสติ ธมฺมา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, วิปฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ คติสมฺปตฺติยา ญาณสมฺปยุตฺต อิเมสํ อฏฺฐนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติฯ

ขตฺติยมหาสาลานํ พฺราหฺมณมหาสาลานํ คหปติมหาสาลานํ กามาวจรานํ เทวานํ ญาณสมฺปยุตฺต กตเมสํ อฏฺฐนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติ? กุสลกมฺมสฺส ชวนกฺขเณ ตโย เหตู กุสลา; ตสฺมิํ ขเณ ชาตเจตนาย สหชาตปจฺจยา โหนฺติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘กุสลมูลปจฺจยาปิ สงฺขารา’’ฯ นิกนฺติกฺขเณ เทฺว เหตู อกุสลา; ตสฺมิํ ขเณ ชาตเจตนาย สหชาตปจฺจยา โหนฺติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อกุสลมูลปจฺจยาปิ สงฺขารา’’ฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ ตโย เหตู อพฺยากตา; ตสฺมิํ ขเณ ชาตเจตนาย สหชาตปจฺจยา โหนฺติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘นามรูปปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยาปิ นามรูปํ’’ฯ

ปฏิสนฺธิกฺขเณ ปญฺจกฺขนฺธา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, วิปฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ จตฺตาโร มหาภูตา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ ตโย ชีวิตสงฺขารา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, วิปฺปยุตฺ

ตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ นามญฺจ รูปญฺจ สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, วิปฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ อิเม จุทฺทส ธมฺมา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, วิปฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ จตฺตาโร ขนฺธา อรูปิโน สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ ปญฺจินฺทฺริยานิ สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ ตโย เหตู สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ นามญฺจ วิญฺญาณญฺจ สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ อิเม จุทฺทส ธมฺมา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ อิเม อฏฺฐวีสติ ธมฺมา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, วิปฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ขตฺติยมหาสาลานํ พฺราหฺมณมหาสาลานํ คหปติมหาสาลานํ กามาวจรานํ เทวานํ ญาณสมฺปยุตฺเต อิเมสํ อฏฺฐนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติฯ

รูปาวจรานํ เทวานํ กตเมสํ อฏฺฐนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติ? กุสลกมฺมสฺส ชวนกฺขเณ ตโย เหตู กุสลา…เป…. รูปาวจรานํ เทวานํ อิเมสํ อฏฺฐนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติฯ

อรูปาวจรานํ เทวานํ กตเมสํ อฏฺฐนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติ? กุสลกมฺมสฺส ชวนกฺขเณ ตโย เหตู กุสลา; ตสฺมิํ ขเณ ชาตเจตนาย สหชาตปจฺจยา โหนฺติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘กุสลมูลปจฺจยาปิ สงฺขารา’’ฯ นิกนฺติกฺขเณ เทฺว เหตู อกุสลา; ตสฺมิํ ขเณ ชาตเจตนาย สหชาตปจฺจยา โหนฺติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อกุสลมูลปจฺจยาปิ สงฺขารา’’ฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ ตโย เหตู อพฺยากตา; ตสฺมิํ ขเณ ชาตเจตนาย สหชาตปจฺจยา โหนฺติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘นามปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ วิญฺญาณปจฺจยาปิ นามํ’’ฯ

ปฏิสนฺธิกฺขเณ จตฺตาโร ขนฺธา อรูปิโน สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ ปญฺจินฺทฺริยานิ สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ ตโย เหตู สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ นามญฺจ วิญฺญาณญฺจ สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ อิเม จุทฺทส ธมฺมา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ อรูปาวจรานํ เทวานํ อิเมสํ อฏฺฐนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติฯ

๒๓๓. คติสมฺปตฺติยา ญาณวิปฺปยุตฺเต กตินํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติ? ขตฺติยมหาสาลานํ พฺราหฺมณมหาสาลานํ คหปติมหาสาลานํ กามาวจรานํ เทวานํ ญาณวิปฺปยุตฺเต กตินํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติ?

คติสมฺปตฺติยา ญาณวิปฺปยุตฺเต ฉนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติฯ ขตฺติยมหาสาลานํ พฺราหฺมณมหาสาลานํ คหปติมหาสาลานํ กามาวจรานํ เทวานํ ญาณวิปฺปยุตฺเต ฉนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติ ฯ

คติสมฺปตฺติยา ญาณวิปฺปยุตฺต กตเมสํ ฉนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติ? กุสลกมฺมสฺส ชวนกฺขเณ เทฺว เหตู กุสลา; ตสฺมึ ขเณ ชาตเจตนาย สหชาตปจฺจยา โหนฺติฯ เตน วุจฺจติ – กุสลมูลปจฺจยาปิ สงฺขาราฯ นิกนฺติกฺขเณ เทฺว เหตู อกุสลา; ตสฺมึ ขเณ ชาตเจตนาย สหชาตปจฺจยา โหนฺติฯ เตน วุจฺจติ – อกุสลมูลปจฺจยาปิ สงฺขาราฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ เทฺว เหตู อพฺยากตา; ตสฺมึ ขเณ ชาตเจตนาย สหชาตปจฺจยา โหนฺติฯ เตน วุจฺจติ – ''นามรูปปจฺจยาปิ วิญฺญาณํ, วิญฺญาณปจฺจยาปิ นามรูปํ''ฯ

ปฏิสนฺธิกฺขเณ ปญฺจกฺขนฺธา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, วิปฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ จตฺตาโร มหาภูตา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ ตโย ชีวิตสงฺขารา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, วิปฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ นามญฺจ รูปญฺจ สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, วิปฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ อิเม จุทฺทส ธมฺมา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, วิปฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ จตฺตาโร ขนฺธา อรูปิโน สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ จตฺตาริ อินฺทฺริยานิ สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ เทฺว เหตู สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ นามญฺจ วิญฺญาณญฺจ สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ อิเม ทฺวาทส ธมฺมา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติ ฯ ปฏิสนฺธิกฺขเณ อิเม ฉพฺพีสติ ธมฺมา สหชาตปจฺจยา โหนฺติ, อญฺญมญฺญปจฺจยา โหนฺติ, นิสฺสยปจฺจยา โหนฺติ, วิปฺปยุตฺตปจฺจยา โหนฺติฯ คติสมฺปตฺติยา ญาณวิปฺปยุตฺต อิเมสํ ฉนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติฯ

ขตฺติยมหาสาลานํ พฺราหฺมณมหาสาลานํ คหปติมหาสาลานํ กามาวจรานํ เทวานํ ญาณวิปฺปยุตฺต กตเมสํ ฉนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหติ? กุสลกมฺมสฺส ชวนกฺขเณ เทฺว เหตู กุสลา; ตสฺมึ ขเณ ชาตเจตนาย สหชาตปจฺจยา โหนฺติฯ เตน วุจฺจติ – ''กุสลมูลปจฺจยาปิ สงฺขารา…เป.… ขตฺติยมหาสาลานํ พฺราหฺมณมหาสาลานํ คหปติมหาสาลานํ กามาวจรานํ เทวานํ ญาณวิปฺปยุตฺต อิเมสํ ฉนฺนํ เหตูนํ ปจฺจยา อุปปตฺติ โหตี''ติฯ

คติกถา นิฏฺฐิตาฯ

๗. กมฺมกถา

๒๓๔. อโหสิ กมฺมํ, อโหสิ กมฺมวิปาโกฯ อโหสิ กมฺมํ, นาโหสิ กมฺมวิปาโกฯ อโหสิ กมฺมํ, อตฺถิ กมฺมวิปาโกฯ อโหสิ กมฺมํ, นตฺถิ กมฺมวิปาโกฯ อโหสิ กมฺมํ, ภวิสฺสติ กมฺมวิปาโกฯ อโหสิ กมฺมํ, น ภวิสฺสติ กมฺมวิปาโกฯ [อตีตกมฺมํ]

อตฺถิ กมฺมํ, อตฺถิ กมฺมวิปาโกฯ อตฺถิ กมฺมํ, นตฺถิ กมฺมวิปาโกฯ อตฺถิ กมฺมํ, ภวิสฺสติ กมฺมวิปาโก ฯ อตฺถิ กมฺมํ, น ภวิสฺสติ กมฺมวิปาโกฯ [ปจฺจุปฺปนฺนกมฺมํ]

ภวิสฺสติ กมฺมํ, ภวิสฺสติ กมฺมวิปาโกฯ ภวิสฺสติ กมฺมํ, น ภวิสฺสติ กมฺมวิปาโกฯ [อนาคต กมฺมํ]

๒๓๕. อโหสิ กุสลํ กมฺมํ, อโหสิ กุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อโหสิ กุสลํ กมฺมํ, นาโหสิ กุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อโหสิ กุสลํ กมฺมํ, อตฺถิ กุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อโหสิ กุสลํ กมฺมํ, นตฺถิ กุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อโหสิ กุสลํ กมฺมํ, ภวิสฺสติ กุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อโหสิ กุสลํ กมฺมํ, น ภวิสฺสติ กุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ

อตฺถิ กุสลํ กมฺมํ, อตฺถิ กุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อตฺถิ กุสลํ กมฺมํ, นตฺถิ กุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อตฺถิ กุสลํ กมฺมํ, ภวิสฺสติ กุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อตฺถิ กุสลํ กมฺมํ, น ภวิสฺสติ กุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ

ภวิสฺสติ กุสลํ กมฺมํ, ภวิสฺสติ กุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ ภวิสฺสติ กุสลํ กมฺมํ, น ภวิสฺสติ กุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ

อโหสิ อกุสลํ กมฺมํ, อโหสิ อกุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อโหสิ อกุสลํ กมฺมํ, นาโหสิ อกุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อโหสิ อกุสลํ กมฺมํ, อตฺถิ อกุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อโหสิ อกุสลํ กมฺมํ, นตฺถิ อกุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อโหสิ อกุสลํ กมฺมํ, ภวิสฺสติ อกุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อโหสิ อกุสลํ กมฺมํ, น ภวิสฺสติ อกุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ

อตฺถิ อกุสลํ กมฺมํ, อตฺถิ อกุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อตฺถิ อกุสลํ กมฺมํ, นตฺถิ อกุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อตฺถิ อกุสลํ กมฺมํ, ภวิสฺสติ อกุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อตฺถิ อกุสลํ กมฺมํ, น ภวิสฺสติ อกุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ

ภวิสฺสติ อกุสลํ กมฺมํ, ภวิสฺสติ อกุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ ภวิสฺสติ อกุสลํ กมฺมํ, น ภวิสฺสติ อกุสลสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ

อโหสิ สาวชฺชํ กมฺมํ…เป…. อโหสิ อนวชฺชํ กมฺมํ…เป…. อโหสิ กณฺหํ กมฺมํ…เป…. อโหสิ สุกฺกํ กมฺมํ…เป…. อโหสิ สุขุทฺรยํ กมฺมํ…เป…. อโหสิ ทุกฺขุทฺรยํ กมฺมํ…เป…. อโหสิ สุขวิปากํ กมฺมํ…เป…. อโหสิ ทุกฺขวิปากํ กมฺมํ, อโหสิ ทุกฺขวิปากสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อโหสิ ทุกฺขวิปากํ กมฺมํ, นาโหสิ ทุกฺขวิปากสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อโหสิ ทุกฺขวิปากํ กมฺมํ, อตฺถิ ทุกฺขวิปากสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อโหสิ ทุกฺขวิปากํ กมฺมํ, นตฺถิ ทุกฺขวิปากสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อโหสิ ทุกฺขวิปากํ กมฺมํ, ภวิสฺสติ ทุกฺขวิปากสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อโหสิ ทุกฺขวิปากํ กมฺมํ, น ภวิสฺสติ ทุกฺขวิปากสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ

อตฺถิ ทุกฺขวิปากํ กมฺมํ, อตฺถิ ทุกฺขวิปากสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อตฺถิ ทุกฺขวิปากํ กมฺมํ, นตฺถิ ทุกฺขวิปากสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อตฺถิ ทุกฺขวิปากํ กมฺมํ, ภวิสฺสติ ทุกฺขวิปากสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ อตฺถิ ทุกฺขวิปากํ กมฺมํ, น ภวิสฺสติ ทุกฺขวิปากสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ

ภวิสฺสติ ทุกฺขวิปากํ กมฺมํ, ภวิสฺสติ ทุกฺขวิปากสฺส กมฺมสฺส วิปาโกฯ ภวิสฺสติ ทุกฺขวิปากํ กมฺมํ, น ภวิสฺสติ ทุกฺขวิปากสฺส กมฺมสฺส วิปาโกติฯ

กมฺมกถา นิฏฺฐิตาฯ

๘. วิปลฺลาสกถา

๒๓๖. ปุริมนิทานํ ฯ ‘‘จตฺตาโรเม , ภิกฺขเว [อ. นิ. ๔.๔๙ ปสฺสิตพฺพา], สญฺญาวิปลฺลาสา จิตฺตวิปลฺลาสา ทิฏฺฐิวิปลฺลาสาฯ กตเม จตฺตาโร? อนิจฺเจ, ภิกฺขเว, นิจฺจนฺติ สญฺญาวิปลฺลาโส จิตฺตวิปลฺลาโส ทิฏฺฐิวิปลฺลาโสฯ ทุกฺเข, ภิกฺขเว, สุขนฺติ สญฺญาวิปลฺลาโส จิตฺตวิปลฺลาโส ทิฏฺฐิวิปลฺลาโสฯ อนตฺตนิ, ภิกฺขเว, อตฺตาติ สญฺญาวิปลฺลาโส จิตฺตวิปลฺลาโส ทิฏฺฐิวิปลฺลาโสฯ อสุเภ, ภิกฺขเว, สุภนฺติ สญฺญาวิปลฺลาโส จิตฺตวิปลฺลาโส ทิฏฺฐิวิปลฺลาโสฯ อิเม โข, ภิกฺขเว, จตฺตาโร สญฺญาวิปลฺลาสา จิตฺตวิปลฺลาสา ทิฏฺฐิวิปลฺลาสาฯ

‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, นสญฺญาวิปลฺลาสา นจิตฺตวิปลฺลาสา นทิฏฺฐิวิปลฺลาสาฯ กตเม จตฺตาโร? อนิจฺเจ, ภิกฺขเว, อนิจฺจนฺติ นสญฺญาวิปลฺลาโส นจิตฺตวิปลฺลาโส นทิฏฺฐิวิปลฺลาโสฯ ทุกฺเข, ภิกฺขเว, ทุกฺขนฺติ นสญฺญาวิปลฺลาโส นจิตฺตวิปลฺลาโส นทิฏฺฐิวิปลฺลาโสฯ อนตฺตนิ, ภิกฺขเว, อนตฺตาติ นสญฺญาวิปลฺลาโส นจิตฺตวิปลฺลาโส นทิฏฺฐิวิปลฺลาโสฯ อสุเภ, ภิกฺขเว, อสุภนฺติ นสญฺญาวิปลฺลาโส นจิตฺตวิปลฺลาโส นทิฏฺฐิวิปลฺลาโสฯ อิเม โข, ภิกฺขเว, จตฺตาโร นสญฺญาวิปลฺลาสา นจิตฺตวิปลฺลาสา นทิฏฺฐิวิปลฺลาสา’’ติฯ

‘‘อนิจฺเจ นิจฺจสญฺญิโน, ทุกฺเข จ สุขสญฺญิโน;
อนตฺตนิ จ อตฺตาติ [อตฺตสญฺญิโน (สฺยา.) อ. นิ. ๔.๔๙ ปสฺสิตพฺพา], อสุเภ สุภสญฺญิโน;
มิจฺฉาทิฏฺฐิหตา สตฺตา, ขิตฺตจิตฺตา วิสญฺญิโนฯ

‘‘เต โยคยุตฺตา มารสฺส, อโยคเกฺขมิโน ชนา;
สตฺตา คจฺฉนฺติ สํสารํ, ชาติมรณคามิโนฯ

‘‘ยทา จ พุทฺธา โลกสฺมิํ, อุปฺปชฺชนฺติ ปภงฺกรา;
เต อิมํ ธมฺมํ ปกาเสนฺติ, ทุกฺขูปสมคามินํฯ

‘‘เตสํ สุตฺวาน สปฺปญฺญา, สจิตฺตํ ปจฺจลทฺธุ [ปจฺจลทฺธุํ (สฺยา.), ปจฺจลทฺธา อ. นิ. ๔.๔๙] เต;
อนิจฺจํ อนิจฺจโต ทกฺขุํ, ทุกฺขมทฺทกฺขุ ทุกฺขโตฯ

‘‘อนตฺตนิ อนตฺตาติ, อสุภํ อสุภตทฺทสุํ;
สมฺมาทิฏฺฐิสมาทานา, สพฺพํ ทุกฺขํ อุปจฺจคุ’’นฺติฯ

อิเม จตฺตาโร วิปลฺลาสา ทิฏฺฐิสมฺปนฺนสฺส ปุคฺคลสฺส ปหีนา, อปฺปหีนาติฯ เกจิ ปหีนา, เกจิ อปฺปหีนา? อนิจฺเจ นิจฺจนฺติ สญฺญาวิปลฺลาโส จิตฺตวิปลฺลาโส ทิฏฺฐิวิปลฺลาโส ปหีโนฯ ทุกฺเข สุขนฺติ สญฺญา อุปฺปชฺชติ, จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ, ทิฏฺฐิวิปลฺลาโส ปหีโนฯ อนตฺตนิ อตฺตาติ สญฺญาวิปลฺลาโส จิตฺตวิปลฺลาโส ทิฏฺฐิวิปลฺลาโส ปหีโนฯ อสุเภ สุภนฺติ สญฺญา อุปฺปชฺชติ, จิตฺตํ อุปฺปชฺชติ, ทิฏฺฐิวิปลฺลาโส ปหีโนฯ ทฺวีสุ วตฺถูสุ ฉ วิปลฺลาสา ปหีนา ฯ ทฺวีสุ วตฺถูสุ เทฺว วิปลฺลาสา ปหีนา, จตฺตาโร วิปลฺลาสา อปฺปหีนาฯ จตูสุ วตฺถูสุ อฏฺฐ วิปลฺลาสา ปหีนา, จตฺตาโร วิปลฺลาสา อปฺปหีนาติฯ

วิปลฺลาสกถา นิฏฺฐิตาฯ

๙. มคฺคกถา

๒๓๗. มโคฺคติ เกนเฏฺฐน มโคฺค? โสตาปตฺติมคฺคกฺขเณ ทสฺสนเฏฺฐน สมฺมาทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา ปหานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, สหชาตานํ ธมฺมานํ อุปตฺถมฺภนาย มโคฺค เจว เหตุ จ, กิเลสานํ ปริยาทานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, ปฏิเวธาทิวิโสธนาย มโคฺค เจว เหตุ จ, จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, จิตฺตสฺส โวทานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, วิเสสาธิคมาย มโคฺค เจว เหตุ จ, อุตฺตริ ปฏิเวธาย [อุตฺตรึ ปฏิเวธาย (สฺยา.)] มโคฺค เจว เหตุ จ, สจฺจาภิสมยาย มโคฺค เจว เหตุ จ, นิโรเธ ปติฏฺฐาปนาย มโคฺค เจว เหตุ จฯ

อภินิโรปนเฏฺฐน สมฺมาสงฺกโปฺป มิจฺฉาสงฺกปฺปสฺส ปหานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, สหชาตานํ ธมฺมานํ อุปตฺถมฺภนาย มโคฺค เจว เหตุ จ, กิเลสานํ ปริยาทานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, ปฏิเวธาทิวิโสธนาย มโคฺค เจว เหตุ จ, จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, จิตฺตสฺส โวทานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, วิเสสาธิคมาย มโคฺค เจว เหตุ จ, อุตฺตริ ปฏิเวธาย มโคฺค เจว เหตุ จ, สจฺจาภิสมยาย มโคฺค เจว เหตุ จ, นิโรเธ ปติฏฺฐาปนาย มโคฺค เจว เหตุ จฯ

ปริคฺคหเฏฺฐน สมฺมาวาจา มิจฺฉาวาจาย ปหานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, สหชาตานํ ธมฺมานํ อุปตฺถมฺภนาย มโคฺค เจว เหตุ จ, กิเลสานํ ปริยาทานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, ปฏิเวธาทิวิโสธนาย มโคฺค เจว เหตุ จ, จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, จิตฺตสฺส โวทานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, วิเสสาธิคมาย มโคฺค เจว เหตุ จ, อุตฺตริ ปฏิเวธาย มโคฺค เจว เหตุ จ, สจฺจาภิสมยาย มโคฺค เจว เหตุ จ, นิโรเธ ปติฏฺฐาปนาย มโคฺค เจว เหตุ จฯ

สมุฏฺฐานเฏฺฐน สมฺมากมฺมโนฺต มิจฺฉากมฺมนฺตสฺส ปหานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, สหชาตานํ ธมฺมานํ อุปตฺถมฺภนาย มโคฺค เจว เหตุ จ, กิเลสานํ ปริยาทานาย มโคฺค เจว เหตุ จ ปฏิเวธาทิวิโสธนาย มโคฺค เจว เหตุ จ, จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, จิตฺตสฺส โวทานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, วิเสสาธิคมาย มโคฺค เจว เหตุ จ, อุตฺตริ ปฏิเวธาย มโคฺค เจว เหตุ จ, สจฺจาภิสมยาย มโคฺค เจว เหตุ จ, นิโรเธ ปติฏฺฐาปนาย มโคฺค เจว เหตุ จฯ

โวทานเฏฺฐน สมฺมาอาชีโว มิจฺฉาอาชีวสฺส ปหานาย มโคฺค เจว เหตุ จ...เป.... ปคฺคหเฏฺฐน สมฺมาวายาโม มิจฺฉาวายามสฺส ปหานาย มโคฺค เจว เหตุ จ...เป.... อุปฏฺฐานเฏฺฐน สมฺมาสติ มิจฺฉาสติยา ปหานาย มโคฺค เจว เหตุ จ...เป.... อวิเกฺขปเฏฺฐน สมฺมาสมาธิ มิจฺฉาสมาธิสฺส ปหานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, สหชาตานํ ธมฺมานํ อุปตฺถมฺภนาย มโคฺค เจว เหตุ จ, กิเลสานํ ปริยาทานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, ปฏิเวธาทิวิโสธนาย มโคฺค เจว เหตุ จ, จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, จิตฺตสฺส โวทานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, วิเสสาธิคมาย มโคฺค เจว เหตุ จ, อุตฺตริ ปฏิเวธาย มโคฺค เจว เหตุ จ, สจฺจาภิสมยาย มโคฺค เจว เหตุ จ, นิโรเธ ปติฏฺฐาปนาย มโคฺค เจว เหตุ จฯ

สกทาคามิมคฺคกฺขเณ ทสฺสนเฏฺฐน สมฺมาทิฏฺฐิ...เป.... อวิเกฺขปเฏฺฐน สมฺมาสมาธิ โอฬาริกสฺส กามราคสโญฺญชนสฺส ปฏิฆสโญฺญชนสฺส โอฬาริกสฺส กามราคานุสยสฺส ปฏิฆานุสยสฺส ปหานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, สหชาตานํ ธมฺมานํ อุปตฺถมฺภนาย มโคฺค เจว เหตุ จ, กิเลสานํ ปริยาทานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, ปฏิเวธาทิวิโสธนาย มโคฺค เจว เหตุ จ, จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, จิตฺตสฺส โวทานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, วิเสสาธิคมาย มโคฺค เจว เหตุ จ, อุตฺตริ ปฏิเวธาย มโคฺค เจว เหตุ จ, สจฺจาภิสมยาย มโคฺค เจว เหตุ จ, นิโรเธ ปติฏฺฐาปนาย มโคฺค เจว เหตุ จฯ

อนาคามิมคฺคกฺขเณ ทสฺสนฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐิ…เป…. อวิกฺเขปฏฺเฐน สมฺมาสมาธิ อนุสหคตสฺส กามราคสโญฺญชนสฺส ปฏิฆสโญฺญชนสฺส, อนุสหคตสฺส กามราคานุสยสฺส ปฏิฆานุสยสฺส ปหานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, สหชาตานํ ธมฺมานํ อุปตฺถมฺภนาย มโคฺค เจว เหตุ จ, กิเลสานํ ปริยาทานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, ปฏิเวธาทิวิโสธนาย มโคฺค เจว เหตุ จ, จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, จิตฺตสฺส โวทานาย มโคฺค เจว เหตุ จ , วิเสสาธิคมาย มโคฺค เจว เหตุ จ, อุตฺตริ ปฏิเวธาย มโคฺค เจว เหตุ จ, สจฺจาภิสมยาย มโคฺค เจว เหตุ จ, นิโรเธ ปติฏฺฐาปนาย มโคฺค เจว เหตุ จฯ

อรหตฺตมคฺคกฺขเณ ทสฺสนฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐิ…เป…. อวิกฺขปฏฺเฐน สมฺมาสมาธิ รูปราคสฺส อรูปราคสฺส มานสฺส อุทฺธจฺจสฺส อวิชฺชาย, มานานุสยสฺส ภวราคานุสยสฺส อวิชฺชานุสยสฺส ปหานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, สหชาตานํ ธมฺมานํ อุปตฺถมฺภนาย มโคฺค เจว เหตุ จ, กิเลสานํ ปริยาทานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, ปฏิเวธาทิวิโสธนาย มโคฺค เจว เหตุ จ, จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, จิตฺตสฺส, โวทานาย มโคฺค เจว เหตุ จ, วิเสสาธิคมาย มโคฺค เจว เหตุ จ, อุตฺตริ ปฏิเวธาย มโคฺค เจว เหตุ จ, สจฺจาภิสมยาย มโคฺค เจว, เหตุ จ, นิโรเธ ปติฏฺฐาปนาย มโคฺค เจว เหตุ จฯ

ทสฺสนมโคฺค สมฺมาทิฏฺฐิ, อภินิโรปนมโคฺค สมฺมาสงฺกโปฺป , ปริคฺคหมโคฺค สมฺมาวาจา, สมุฏฺฐานมโคฺค สมฺมากมฺมโนฺต, โวทานมโคฺค สมฺมาอาชีโว, ปคฺคหมโคฺค สมฺมาวายาโม, อุปฏฺฐานมโคฺค สมฺมาสติ, อวิกฺเขปมโคฺค สมฺมาสมาธิฯ อุปฏฺฐานมโคฺค สติสโมฺพชฺฌโงฺค, ปวิจยมโคฺค ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค, ปคฺคหมโคฺค วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค, ผรณมโคฺค ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค, อุปสมมโคฺค ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค, อวิกฺเขปมโคฺค สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค, ปฏิสงฺขานมโคฺค อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺคฯ

อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยมโคฺค สทฺธาพลํ, โกสเชฺช อกมฺปิยมโคฺค วีริยพลํ, ปมาเท อกมฺปิยมโคฺค สติพลํ, อุทฺธเจฺจ อกมฺปิยมโคฺค สมาธิพลํ, อวิชฺชาย อกมฺปิยมโคฺค ปญฺญาพลํฯ อธิโมกฺขมโคฺค สทฺธินฺทฺริยํ, ปคฺคหมโคฺค วีริยินฺทฺริยํ, อุปฏฺฐานมโคฺค สตินฺทฺริยํ, อวิกฺเขปมโคฺค สมาธินฺทฺริยํ, ทสฺสนมโคฺค ปญฺญินฺทฺริยํฯ

อาธิปเตยฺยฏฺเฐน อินฺทฺริยา มโคฺค, อกมฺปิยฏฺเฐน พลา มโคฺค, นิยฺยานฏฺเฐน โพชฺฌงฺคา มโคฺค, เหตุฏฺเฐน มคฺคงฺคา มโคฺค, อุปฏฺฐานฏฺเฐน สติปฏฺฐานา มโคฺค, ปทหนฏฺเฐน สมฺมปฺปธานา มโคฺค, อิชฺฌนฏฺเฐน อิทฺธิปาทา มโคฺค, ตถฏฺเฐน สจฺจานิ มโคฺค, อวิกฺขปฏฺเฐน สมโถ มโคฺค, อนุปสฺสนฏฺเฐน วิปสฺสนา มโคฺค, เอกรสฏฺเฐน สมถวิปสฺสนา มโคฺค, อนติวตฺตนฏฺเฐน ยุคนทฺธา มโคฺค, สํวรฏฺเฐน สีลวิสุทฺธิ มโคฺค, อวิกฺเขปฏฺเฐน จิตฺตวิสุทฺธิ มโคฺค, ทสฺสนฏฺเฐน ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ มโคฺค, มุตฺตฏฺเฐน วิโมโกฺข มโคฺค, ปฏิเวธฏฺเฐน วิชฺชา มโคฺค, ปริจฺจาคฏฺเฐน วิมุตฺติ มโคฺค, สมุเจฺฉทฏฺเฐน ขเย ญาณํ มโคฺค, ฉนฺท มูลฏฺเฐน มโคฺค, มนสิกาโร สมุฏฺฐานฏฺเฐน มโคฺค, ผโสฺส สโมธานฏฺเฐน มโคฺค, เวทนา สโมสรณฏฺเฐน มโคฺค, สมาธิ ปมุขฏฺเฐน มโคฺค, สติ อาธิปเตยฺยฏฺเฐน มโคฺค, ปญฺญา ตตุตฺตรฏฺเฐน มโคฺค, วิมุตฺติ สารฏฺเฐน มโคฺค, อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานฏฺเฐน มโคฺคติฯ

มคฺคกถา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. มณฺฑเปยฺยกถา

๒๓๘. ‘‘มณฺฑเปยฺยมิทํ , ภิกฺขเว, พฺรหฺมจริยํฯ สตฺถา สมฺมุขีภูโต ติธตฺตมโณฺฑ [ติวิโธ มโณฺฑ (พหูสุ) อฏฺฐกถา โอโลเกตพฺพา]ฯ สตฺถริ สมฺมุขีภูเต เทสนามโณฺฑ, ปฏิคฺคหมโณฺฑ, พฺรหฺมจริยมโณฺฑ’’ฯ

กตโม **เทสนามโณฺฑ?** จตุนฺนํ อริยสจฺจานํ อาจิกฺขนา เทสนา ปญฺญาปนา ปฏฺฐปนา วิวรณา วิภชนา อุตฺตานีกมฺมํ [อุตฺตานิกมฺมํ (ก.)], จตุนฺนํ สติปฏฺฐานานํ…เป…. จตุนฺนํ สมฺมปฺปธานานํ… จตุนฺนํ อิทฺธิปาทานํ… ปญฺจนฺนํ อินฺทฺริยานํ… ปญฺจนฺนํ พลานํ… สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ… อริยสฺส อฏฺฐงฺคิกสฺส มคฺคสฺส อาจิกฺขนา เทสนา ปญฺญาปนา ปฏฺฐปนา วิวรณา วิภชนา อุตฺตานีกมฺมํ – อยํ เทสนามโณฺฑฯ

กตโม **ปฏิคฺคหมโณฺฑ?** ภิกฺขู ภิกฺขุนิโย อุปาสกา อุปาสิกาโย เทวา มนุสฺสา เย วา ปนเญฺญปิ เกจิ วิญฺญาตาโร – อยํ ปฏิคฺคหมโณฺฑฯ

กตโม **พฺรหฺมจริยมโณฺฑ?** อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ, สมฺมาสงฺกโปฺป, สมฺมาวาจา, สมฺมากมฺมโนฺต, สมฺมาอาชีโว, สมฺมาวายาโม, สมฺมาสติ, สมฺมาสมาธิ – อยํ พฺรหฺมจริยมโณฺฑฯ

๒๓๙. อธิโมกฺขมโณฺฑ สทฺธินฺทฺริยํ, อสฺสทฺธิยํ กสโฏ; อสฺสทฺธิยํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิโมกฺขมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ ปคฺคหมโณฺฑ วีริยินฺทฺริยํ, โกสชฺชํ กสโฏ; โกสชฺชํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา วีริยินฺทฺริยสฺส ปคฺคหมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ อุปฏฺฐานมโณฺฑ สตินฺทฺริยํ, ปมาโท กสโฏ; ปมาทํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา สตินฺทฺริยสฺส อุปฏฺฐานมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ อวิเกฺขปมโณฺฑ สมาธินฺทฺริยํ, อุทฺธจฺจํ กสโฏ; อุทฺธจฺจํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา สมาธินฺทฺริยสฺส อวิเกฺขปมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ ทสฺสนมโณฺฑ ปญฺญินฺทฺริยํ, อวิชฺชํ กสโฏ; อวิชฺชํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา ปญฺญินฺทฺริยสฺส ทสฺสนมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ

อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยมโณฺฑ สทฺธาพลํ, อสฺสทฺธิยํ กสโฏ; อสฺสทฺธิยํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา สทฺธาพลสฺส อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ โกสเชฺช อกมฺปิยมโณฺฑ วีริยพลํ, โกสชฺชํ กสโฏ; โกสชฺชํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา วีริยพลสฺส โกสเชฺช อกมฺปิยมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ ปมาเท อกมฺปิยมโณฺฑ สติพลํ, ปมาโท กสโฏ; ปมาทํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา สติพลสฺส ปมาเท อกมฺปิยมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ อุทฺธเจฺจ อกมฺปิยมโณฺฑ สมาธิพลํ, อุทฺธจฺจํ กสโฏ; อุทฺธจฺจํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา สมาธิพลสฺส อุทฺธเจฺจ อกมฺปิยมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ อวิชฺชาย อกมฺปิยมโณฺฑ ปญฺญาพลํ, อวิชฺชา กสโฏ; อวิชฺชํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา ปญฺญาพลสฺส อวิชฺชาย อกมฺปิยมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ

อุปฏฺฐานมโณฺฑ สติสโมฺพชฺฌงฺคา, ปมาโท กสโฏ; ปมาทํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา สติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฏฺฐานมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ ปวิจยมโณฺฑ ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค, อวิชฺชา กสโฏ; อวิชฺชํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ปวิจยมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ ปคฺคหมโณฺฑ วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค, โกสชฺชํ กสโฏ; โกสชฺชํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา วีริยสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ปคฺคหมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ ผรณมโณฺฑ ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค, ปริฬาโห กสโฏ; ปริฬาหํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา ปีติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ผรณมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ อุปสมมโณฺฑ ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค , ทุฏฺฐุลฺลํ กสโฏ; ทุฏฺฐุลฺลํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปสมมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ อวิเกฺขปมโณฺฑ สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค, อุทฺธจฺจํ กสโฏ; อุทฺธจฺจํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อวิเกฺข

ปมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ ปฏิสงฺขานมโณฺฑ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค, อปฺปฏิสงฺขา กสโฏ; อปฺปฏิสงฺขํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ปฏิสงฺขานมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ

ทสฺสนมโณฺฑ สมฺมาทิฏฺฐิ, มิจฺฉาทิฏฺฐิ กสโฏ; มิจฺฉาทิฏฺฐึ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา สมฺมาทิฏฺฐิยา ทสฺสนมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ อภินิโรปนมโณฺฑ สมฺมาสงฺกโปฺป, มิจฺฉาสงฺกโปฺป กสโฏ; มิจฺฉาสงฺกปฺปํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา สมฺมาสงฺกปฺปสฺส อภินิโรปนมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ ปริคฺคหมโณฺฑ สมฺมาวาจา, มิจฺฉาวาจา กสโฏ; มิจฺฉาวาจํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา สมฺมาวาจาย ปริคฺคหมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ สมุฏฺฐานมโณฺฑ สมฺมากมฺมโนฺต, มิจฺฉากมฺมโนฺต กสโฏ; มิจฺฉากมฺมนฺตํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา สมฺมากมฺมนฺตสฺส สมุฏฺฐานมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ โวทานมโณฺฑ สมฺมาอาชีโว, มิจฺฉาอาชีโว กสโฏ; มิจฺฉาอาชีวํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา สมฺมาอาชีวสฺส โวทานมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ ปคฺคหมโณฺฑ สมฺมาวายาโม, มิจฺฉาวายาโม กสโฏ; มิจฺฉาวายามํ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา สมฺมาวายามสฺส ปคฺคหมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ อุปฏฺฐานมโณฺฑ สมฺมาสติ, มิจฺฉาสติ กสโฏ; มิจฺฉาสตึ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา สมฺมาสติยา อุปฏฺฐานมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ อวิกฺเขปมโณฺฑ สมฺมาสมาธิ, มิจฺฉาสมาธิ กสโฏ; มิจฺฉาสมาธึ กสฏํ ฉเฑฺฑตฺวา สมฺมาสมาธิสฺส อวิกฺเขปมณฺฑํ ปิวตีติ – มณฺฑเปยฺยํฯ

๒๔๐. อตฺถิ มโณฺฑ, อตฺถิ เปยฺยํ, อตฺถิ กสโฏฯ อธิโมกฺขมโณฺฑ สทฺธินฺทฺริยํ, อสฺสทฺธิยํ กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ ปคฺคหมโณฺฑ วีริยินฺทฺริยํ, โกสชฺชํ กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ อุปฏฺฐานมโณฺฑ สตินฺทฺริยํ, ปมาโท กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ อวิกฺเขปมโณฺฑ สมาธินฺทฺริยํ, อุทฺธจฺจํ กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ ทสฺสนมโณฺฑ ปญฺญินฺทฺริยํ, อวิชฺชา กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ

อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยมโณฺฑ สทฺธาพลํ, อสฺสทฺธิยํ กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ โกสเชฺช อกมฺปิยมโณฺฑ วีริยพลํ, โกสชฺชํ กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ ปมาเท อกมฺปิยมโณฺฑ สติพลํ, ปมาโท กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ อุทฺธเจฺจ อกมฺปิยมโณฺฑ สมาธิพลํ, อุทฺธจฺจํ กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ อวิชฺชาย อกมฺปิยมโณฺฑ ปญฺญาพลํ, อวิชฺชา กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ

อุปฏฺฐานมโณฺฑ สติสโมฺพชฺฌโงฺค, ปมาโท กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ ปวิจยมโณฺฑ ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค, อวิชฺชา กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ ปคฺคหมโณฺฑ วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค, โกสชฺชํ กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ ผรณมโณฺฑ ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค, ปริฬาโห กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ อุปสมมโณฺฑ ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค, ทุฏฺฐุลฺลํ กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ อวิกฺเขปมโณฺฑ สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค, อุทฺธจฺจํ กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ ปฏิสงฺขานมโณฺฑ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค, อปฺปฏิสงฺขา กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ

ทสฺสนมโณฺฑ สมฺมาทิฏฺฐิ, มิจฺฉาทิฏฺฐิ กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ อภินิโรปนมโณฺฑ สมฺมาสงฺกโปฺป, มิจฺฉาสงฺกโปฺป กสโฏ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺ

มรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ ปริคฺคหมโณฺฑ สมฺมาวาจา, มิจฺฉาวาจา กสโฎ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ สมุฎฺฐานมโณฺฑ สมฺมากมฺมนฺโต, มิจฺฉากมฺมนฺโต กสโฎ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ โวทานมโณฺฑ สมฺมาอาชีโว, มิจฺฉาอาชีโว กสโฎ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ ปคฺคหมโณฺฑ สมฺมาวายาโม, มิจฺฉาวายาโม กสโฎ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ อุปฎฺฐานมโณฺฑ สมฺมาสติ, มิจฺฉาสติ กสโฎ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ อวิกฺเขปมโณฺฑ สมฺมาสมาธิ, มิจฺฉาสมาธิ กสโฎ; โย ตตฺถ อตฺถรโส ธมฺมรโส วิมุตฺติรโส – อิทํ เปยฺยํฯ

ทสฺสนมโณฺฑ สมฺมาทิฎฺฐิ… อภินิโรปนมโณฺฑ สมฺมาสงฺกปฺโป… ปริคฺคหมโณฺฑ สมฺมาวาจา… สมุฎฺฐานมโณฺฑ สมฺมากมฺมนฺโต… โวทานมโณฺฑ สมฺมาอาชีโว… ปคฺคหมโณฺฑ สมฺมาวายาโม… อุปฎฺฐานมโณฺฑ สมฺมาสติ… อวิกฺเขปมโณฺฑ สมฺมาสมาธิฯ

อุปฎฺฐานมโณฺฑ สติสโมฺพชฺฌโงฺค… ปวิจยมโณฺฑ ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค… ปคฺคหมโณฺฑ วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค… ผรณมโณฺฑ ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค… อุปสมมโณฺฑ ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค… อวิกฺเขปมโณฺฑ สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค… ปฎิสงฺขานมโณฺฑ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺคฯ

อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยมโณฺฑ สทฺธาพลํ… โกสเชฺช อกมฺปิยมโณฺฑ วีริยพลํ… ปมาเท อกมฺปิยมโณฺฑ สติพลํ… อุทฺธเจฺจ อกมฺปิยมโณฺฑ สมาธิพลํ… อวิชฺชาย อกมฺปิยมโณฺฑ ปญฺญาพลํฯ

อธิโมกฺขมโณฺฑ สทฺธินฺทฺริยํ… ปคฺคหมโณฺฑ วีริยินฺทฺริยํ… อุปฎฺฐานมโณฺฑ สตินฺทฺริยํ… อวิกฺเขปมโณฺฑ สมาธินฺทฺริยํ… ทสฺสนมโณฺฑ ปญฺญินฺทฺริยํฯ

อาธิปเตยฺยเฎฺฐน อินฺทฺริยา มโณฺฑ, อกมฺปิยเฎฺฐน พลา มโณฺฑ, นิยฺยานเฎฺฐน โพชฺฌงฺคา มโณฺฑ, เหตุเฎฺฐน มโคฺค มโณฺฑ, อุปฎฺฐานเฎฺฐน สติปฎฺฐานา มโณฺฑ, ปทหนเฎฺฐน สมฺมปฺปธานา มโณฺฑ, อิชฺฌนเฎฺฐน อิทฺธิปาทา มโณฺฑ, ตถเฎฺฐน สจฺจา มโณฺฑ, อวิกฺเขปเฎฺฐน สมโถ มโณฺฑ, อนุปสฺสนเฎฺฐน วิปสฺสนา มโณฺฑ, เอกรสเฎฺฐน สมถวิปสฺสนา มโณฺฑ, อนติวตฺตนเฎฺฐน ยุคนทฺธา มโณฺฑ, สํวรเฎฺฐน สีลวิสุทฺธิ มโณฺฑ, อวิกฺเขปเฎฺฐน จิตฺตวิสุทฺธิ มโณฺฑ, ทสฺสนเฎฺฐน ทิฎฺฐิวิสุทฺธิ มโณฺฑ, มุตฺตเฎฺฐน วิโมโกฺข มโณฺฑ, ปฎิเวธเฎฺฐน วิชฺชา มโณฺฑ, ปริจฺจาคเฎฺฐน วิมุตฺติ มโณฺฑ, สมุเจฺฉทเฎฺฐน ขเย ญาณํ มโณฺฑ, ปฎิปฺปสฺสทฺธเฎฺฐน อนุปฺปาเท ญาณํ มโณฺฑ, ฉโนฺท มูลเฎฺฐน มโณฺฑ, มนสิกาโร สมุฎฺฐานเฎฺฐน มโณฺฑ, ผโสฺส สโมธานเฎฺฐน มโณฺฑ, เวทนา สโมสรณเฎฺฐน มโณฺฑ, สมาธิ ปมุขเฎฺฐน มโณฺฑ, สติ อาธิปเตยฺยเฎฺฐน มโณฺฑ, ปญฺญา ตตุตฺตรเฎฺฐน มโณฺฑ, วิมุตฺติ สารเฎฺฐน มโณฺฑ, อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานเฎฺฐน มโณฺฑติฯ

จตุตฺถภาณวาโรฯ

มณฺฑเปยฺยกถา นิฎฺฐิตาฯ

มหาวโคฺค ปฐโมฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

ญาณทิฏฺฐี จ อสฺสาสา, อินฺทฺริยํ วิโมกฺขปญฺจมา;
คติกมฺมวิปลฺลาสา, มโคฺค มเณฺฑน เต ทสาติฯ

เอส นิกายธเรหิ ฐปิโต, อสโม [อสฺสโม (สฺยา.)] ปฐโม ปวโร

วรวโคฺคติ [วรมโคฺคติ (สฺยา.)]ฯ

๒. ยุคนทฺธวโคฺค

๑. ยุคนทฺธกถา

๑. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ อายสฺมา อานนฺโท โกสมฺพิยํ วิหรติ โฆสิตาราเมฯ ตตฺร โข อายสฺมา อานนฺโท ภิกฺขู อามนฺเตสิ – ‘‘อาวุโส ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘อาวุโส’’ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต อานนฺทสฺส ปจฺจสฺโสสุํฯ อายสฺมา อานนฺโท เอตทโวจ –

‘‘โย หิ โกจิ, อาวุโส, ภิกฺขุ วา ภิกฺขุนี วา มม สนฺติเก อรหตฺตปตฺตํ [อรหตฺตํ (สฺยา.), อรหตฺตปตฺตึ อ. นิ. ๔.๑๗๐] พฺยากโรติ, สพฺพโส จตูหิ มเคฺคหิ เอเตสํ วา อญฺญตเรนฯ กตเมหิ จตูหิ?

‘‘อิธาวุโส, ภิกฺขุ สมถปุพฺพงฺคมํ วิปสฺสนํ ภาเวติฯ ตสฺส สมถปุพฺพงฺคมํ วิปสฺสนํ ภาวยโต มโคฺค สญฺชายติฯ โส ตํ มคฺคํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ [พหุลึ กโรติ (ก.) อ. นิ. ๔.๑๗๐ ปสฺสิตพฺพา]ฯ ตสฺส ตํ มคฺคํ อาเสวโต ภาวยโต พหุลีกโรโต สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ วิปสฺสนาปุพฺพงฺคมํ สมถํ ภาเวติฯ ตสฺส วิปสฺสนาปุพฺพงฺคมํ สมถํ ภาวยโต มโคฺค สญฺชายติฯ โส ตํ มคฺคํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติฯ ตสฺส ตํ มคฺคํ อาเสวโต ภาวยโต พหุลีกโรโต สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุ สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ [ยุคนนฺธํ (ก. สี. อฎฺฐ.)] ภาเวติฯ ตสฺส สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาวยโต มโคฺค สญฺชายติฯ โส ตํ มคฺคํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติฯ ตสฺส ตํ มคฺคํ อาเสวโต ภาวยโต พหุลีกโรโต สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ

‘‘ปุน จปรํ, อาวุโส, ภิกฺขุโน ธมฺมุทฺธจฺจวิคฺคหิตํ มานสํ โหติฯ โส, อาวุโส, สมโย ยํ ตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตเมว [อชฺฌตฺตเญฺญว (สฺยา. ก.)] สนฺติฎฺฐติ สนฺนิสีทติ เอโกทิ โหติ สมาธิยติฯ ตสฺส มโคฺค สญฺชายติฯ โส ตํ มคฺคํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติฯ ตสฺส ตํ มคฺคํ อาเสวโต ภาวยโต พหุลีกโรโต สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ

‘‘โย หิ โกจิ, อาวุโส, ภิกฺขุ วา ภิกฺขุนี วา มม สนฺติเก อรหตฺตปตฺตํ พฺยากโรติ, สพฺพโส อิเมหิ จตูหิ มเคฺคหิ, เอเตสํ วา อญฺญตเรนา’’ติฯ

๑. สุตฺตนฺตนิเทฺทโส

๒. กถํ **สมถปุพฺพงฺคมํ วิปสฺสนํ ภาเวติ?** เนกฺขมฺมวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิฯ ตตฺถ ชาเต ธเมฺม อนิจฺจโต อนุปสฺสนฎฺเฐน วิปสฺสนา, ทุกฺขโต อนุปสฺสนฎฺเฐน วิปสฺสนา, อนตฺตโต อนุปสฺสนฎฺเฐน วิปสฺสนาฯ อิติ ปฐมํ สมโถ, ปจฺฉา วิปสฺสนาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สมถปุพฺพงฺคมํ วิปสฺสนํ ภาเวตี’’ติฯ **ภาเวตี**ติ จตโสฺส ภาวนา – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนฎฺเฐน ภาวนา, อินฺทฺริยานํ เอกรสฎฺเฐน ภาวนา, ตทุปควีริยวาหนฎฺเฐน ภาวนา, อาเสวนฎฺเฐน ภาวนาฯ

มโคฺค สญฺชายตีติ กถํ มโคฺค สญฺชายติ? ทสฺสนฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐิ มโคฺค สญฺชายติ, อภินิโรปนฏฺเฐน สมฺมาสงฺกปฺโป มโคฺค สญฺชายติ, ปริคฺคหฏฺเฐน สมฺมาวาจา มโคฺค สญฺชายติ, สมุฏฺฐานฏฺเฐน สมฺมากมฺมนฺโต มโคฺค สญฺชายติ, โวทานฏฺเฐน สมฺมาอาชีโว มโคฺค สญฺชายติ, ปคฺคหฏฺเฐน สมฺมาวายาโม มโคฺค สญฺชายติ, อุปฏฺฐานฏฺเฐน สมฺมาสติ มโคฺค สญฺชายติ, อวิกฺเขปฏฺเฐน สมฺมาสมาธิ มโคฺค สญฺชายติ – เอวํ มโคฺค สญฺชายติฯ

โส ตํ มคฺคํ อาเสวติ *ภาเวติ* พหุลีกโรติ อาเสวตีติ กถํ อาเสวติ? อาวชฺชนฺโต อาเสวติ, ชานนฺโต อาเสวติ, ปสฺสนฺโต อาเสวติ, ปจฺจเวกฺขนฺโต อาเสวติ, จิตฺตํ อธิฏฺฐหนฺโต อาเสวติ, สทฺธาย อธิมุจฺจนฺโต อาเสวติ, วีริยํ ปคฺคณฺหนฺโต อาเสวติ, สตึ อุปฏฺฐาเปนฺโต อาเสวติ, จิตฺตํ สมาทหนฺโต อาเสวติ, ปญฺญาย ปชานนฺโต อาเสวติ, อภิญฺเญยฺยํ อภิชานนฺโต อาเสวติ, ปริญฺเญยฺยํ ปริชานนฺโต อาเสวติ, ปหาตพฺพํ ปชหนฺโต อาเสวติ , ภาเวตพฺพํ ภาเวนฺโต อาเสวติ, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต อาเสวติ – เอวํ อาเสวติฯ

***ภาเวตี*ติ** กถํ ภาเวติ? อาวชฺชนฺโต ภาเวติ, ชานนฺโต ภาเวติ, ปสฺสนฺโต ภาเวติ, ปจฺจเวกฺขนฺโต ภาเวติ, จิตฺตํ อธิฏฺฐหนฺโต ภาเวติ, สทฺธาย อธิมุจฺจนฺโต ภาเวติ, วีริยํ ปคฺคณฺหนฺโต ภาเวติ, สตึ อุปฏฺฐาเปนฺโต ภาเวติ, จิตฺตํ สมาทหนฺโต ภาเวติ, ปญฺญาย ปชานนฺโต ภาเวติ, อภิญฺเญยฺยํ อภิชานนฺโต ภาเวติ, ปริญฺเญยฺยํ ปริชานนฺโต ภาเวติ, ปหาตพฺพํ ปชหนฺโต ภาเวติ, ภาเวตพฺพํ ภาเวนฺโต ภาเวติ, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต ภาเวติ – เอวํ ภาเวติฯ

พหุลีกโรตีติ กถํ พหุลีกโรติ? อาวชฺชนฺโต พหุลีกโรติ, ชานนฺโต พหุลีกโรติ, ปสฺสนฺโต พหุลีกโรติ, ปจฺจเวกฺขนฺโต พหุลีกโรติ, จิตฺตํ อธิฏฺฐหนฺโต พหุลีกโรติ, สทฺธาย อธิมุจฺจนฺโต พหุลีกโรติ, วีริยํ ปคฺคณฺหนฺโต พหุลีกโรติ, สตึ อุปฏฺฐาเปนฺโต พหุลีกโรติ, จิตฺตํ สมาทหนฺโต พหุลีกโรติ, ปญฺญาย ปชานนฺโต พหุลีกโรติ, อภิญฺเญยฺยํ อภิชานนฺโต พหุลีกโรติ, ปริญฺเญยฺยํ ปริชานนฺโต พหุลีกโรติ, ปหาตพฺพํ ปชหนฺโต พหุลีกโรติ, ภาเวตพฺพํ ภาเวนฺโต พหุลีกโรติ, สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรนฺโต พหุลีกโรติ – เอวํ พหุลีกโรติฯ

ตสฺส ตํ มคฺคํ อาเสวโต *ภาวยโต* พหุลีกโรโต สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺตีติ กถํ สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติ? โสตาปตฺติมคฺเคน, สกฺกายทิฏฺฐิ, วิจิกิจฺฉา, สีลพฺพตปรามาโส – อิมานิ ตีณิ สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ; ทิฏฺฐานุสโย, วิจิกิจฺฉานุสโย – อิเม เทฺว อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ สกทาคามิมคฺเคน โอฬาริกํ กามราคสโญฺญชนํ, ปฏิฆสโญฺญชนํ – อิมานิ เทฺว สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ; โอฬาริโก กามราคานุสโย, ปฏิฆานุสโย – อิเม เทฺว อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ อนาคามิมคฺเคน อนุสหคตํ กามราคสโญฺญชนํ, ปฏิฆสโญฺญชนํ – อิมานิ เทฺว สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ; อนุสหคโต กามราคานุสโย, ปฏิฆานุสโย – อิเม เทฺว อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ อรหตฺตมคฺเคน รูปราโค, อรูปราโค, มาโน, อุทฺธจฺจํ, อวิชฺชา – อิมานิ ปญฺจ สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ; มานานุสโย, ภวราคานุสโย , อวิชฺชานุสโย – อิเม ตโย อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ เอวํ สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ

๓. อพฺยาปาทวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิกฺเขโป สมาธิ…เป.… อาโลกสญฺญาวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิกฺเขโป สมาธิ…เป.… ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสาสวเสน ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิกฺเขโป สมาธิฯ ตตฺถ ชาเต ธมฺเม อนิจฺจโต อนุปสฺสนฏฺเฐน วิปสฺสนา, ทุกฺขโต อนุปสฺสนฏฺเฐน วิปสฺสนา, อนตฺตโต อนุปสฺสนฏฺเฐน วิปสฺสนาฯ อิติ ปฐมํ สมโถ, ปจฺฉา วิปสฺสนาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สมถปุพฺพงฺคมํ วิปสฺสนํ ภาเวตี’’ติฯ

ภาเวตีติ จตโสฺส ภาวนา – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนา, อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนา, ตทุปควีริยวาหนเฏฺฐน ภาวนา, อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ

มโคฺค สญฺชายตีติ กถํ มโคฺค สญฺชายติ? ทสฺสนเฏฺฐน สมฺมาทิฎฺฐิ มโคฺค สญฺชายติ, อภินิโรปนเฏฺฐน สมฺมาสงฺกโปฺป มโคฺค สญฺชายติ…เป.… อวิเกฺขปเฏฺฐน สมฺมาสมาธิ มโคฺค สญฺชายติฯ เอวํ มโคฺค สญฺชายติฯ

โส ตํ มคฺคํ อาเสวติ ภาเวติ พหุลีกโรติ อาเสวตีติ กถํ อาเสวติ? อาวชฺชโนฺต อาเสวติ…เป.… สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรโนฺต อาเสวติ, เอวํ อาเสวติฯ **ภาเวตี**ติ กถํ ภาเวติ? อาวชฺชโนฺต ภาเวติ, ชานโนฺต ภาเวติ…เป.… สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรโนฺต ภาเวติ, เอวํ ภาเวติฯ **พหุลีกโรตี**ติ กถํ พหุลีกโรติ? อาวชฺชโนฺต พหุลีกโรติ, ชานโนฺต พหุลีกโรติ…เป.… สจฺฉิกาตพฺพํ สจฺฉิกโรโนฺต พหุลีกโรติ, เอวํ พหุลีกโรติฯ

ตสฺส ตํ มคฺคํ อาเสวโต ภาวยโต พหุลีกโรโต สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺตีติ กถํ สโญฺญชนา ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติ? โสตาปตฺติมเคฺคน สกฺกายทิฎฺฐิ วิจิกิจฺฉา สีลพฺพตปรามาโส – อิมานิ ตีณิ สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ; ทิฎฺฐานุสโย, วิจิกิจฺฉานุสโย – อิเม เทฺว อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ สกทาคามิมเคฺคน โอฬาริกํ กามราคสโญฺญชนํ, ปฎิฆสโญฺญชนํ – อิมานิ เทฺว สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ; โอฬาริโก กามราคานุสโย ปฎิฆานุสโย – อิเม เทฺว อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ อนาคามิมเคฺคน อนุสหคตํ กามราคสโญฺญชนํ, ปฎิฆสโญฺญชนํ – อิมานิ เทฺว สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ; อนุสหคโต กามราคานุสโย, ปฎิฆานุสโย – อิเม เทฺว อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ อรหตฺตมเคฺคน รูปราโค, อรูปราโค, มาโน, อุทฺธจฺจํ, อวิชฺชา – อิมานิ ปญฺจ สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ; มานานุสโย, ภวราคานุสโย, อวิชฺชานุสโย – อิเม ตโย อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ เอวํ สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ เอวํ สมถปุพฺพงฺคมํ วิปสฺสนํ ภาเวติฯ

๔. กถํ **วิปสฺสนาปุพฺพงฺคมํ สมถํ ภาเวติ?** อนิจฺจโต อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนา, ทุกฺขโต อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนา, อนตฺตโต อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนาฯ ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานญฺจ โวสคฺคารมฺมณตา [โวสฺสคฺคารมฺมณตา (สฺยา. ก.)] จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโปฯ สมาธิ อิติ ปฐมํ วิปสฺสนา, ปจฺฉา สมโถฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘วิปสฺสนาปุพฺพงฺคมํ สมถํ ภาเวตี’’ติฯ **ภาเวตี**ติ จตโสฺส ภาวนา – อาเสวนเฏฺฐน ภาวนา…เป.… **มโคฺค สญฺชายตี**ติ กถํ มโคฺค สญฺชายติ…เป.… เอวํ มโคฺค สญฺชายติฯ เอวํ สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ

รูปํ อนิจฺจโต อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนา, รูปํ ทุกฺขโต อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนา, รูปํ อนตฺตโต อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนาฯ ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานญฺจ โวสคฺคารมฺมณตา จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิฯ อิติ ปฐมํ วิปสฺสนา, ปจฺฉา สมโถฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘วิปสฺสนาปุพฺพงฺคมํ สมถํ ภาเวตี’’ติฯ **ภาเวตี**ติ จตโสฺส ภาวนา – อาเสวนเฏฺฐน ภาวนา…เป.… **มโคฺค สญฺชายตี**ติ กถํ มโคฺค สญฺชายติ…เป.… เอวํ มโคฺค สญฺชายติฯ เอวํ สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ

เวทนํ…เป.… สญฺญํ … สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… จกฺขุํ…เป.… ชรามรณํ อนิจฺจโต อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนา, ชรามรณํ ทุกฺขโต…เป.… อนตฺตโต อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนาฯ ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานญฺจ โวสคฺคารมฺมณตา จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิฯ อิติ ปฐมํ วิปสฺสนา, ปจฺฉา สมโถฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘วิปสฺสนาปุพฺพงฺคมํ สมถํ ภาเวตี’’ติฯ **ภาเวตี**ติ จตโสฺส

ภาวนา – อาเสวนฏฺเฐน ภาวนา…เป…. **มโคฺค สญฺชายตี**ติ กถํ มโคฺค สญฺชายติ…เป…. เอวํ มโคฺค สญฺชายติฯ เอวํ สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ เอวํ วิปสฺสนาปุพฺพงฺคมํ สมถํ ภาเวติฯ

๕. กถํ **สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติ?** โสฬสหิ อากาเรหิ สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติฯ อารมฺมณฏฺเฐน โคจรฏฺเฐน ปหานฏฺเฐน ปริจฺจาคฏฺเฐน วุฏฺฐานฏฺเฐน วิวฏฺฏนฏฺเฐน สนฺตฏฺเฐน ปณีตฏฺเฐน วิมุตฺตฏฺเฐน อนาสวฏฺเฐน ตรณฏฺเฐน อนิมิตฺตฏฺเฐน อปฺปณิหิตฏฺเฐน สุญฺญตฏฺเฐน เอกรสฏฺเฐน อนติวตฺตนฏฺเฐน ยุคนทฺธฏฺเฐนฯ

กถํ **อารมฺมณฏฺเฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติ?** อุทฺธจฺจํ ปชหโต จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิกฺเขโป สมาธิ นิโรธารมฺมโณ, อวิชฺชํ ปชหโต อนุปสฺสนฏฺเฐน วิปสฺสนา นิโรธารมฺมณาฯ อิติ อารมฺมณฏฺเฐน สมถวิปสฺสนา เอกรสา โหนฺติ, ยุคนทฺธา โหนฺติ, อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อารมฺมณฏฺเฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวตี’’ติฯ **ภาเวตี**ติ จตสฺส ภาวนา – อาเสวนฏฺเฐน ภาวนา…เป…. **มโคฺค สญฺชายตี**ติ กถํ มโคฺค สญฺชายติ…เป…. เอวํ มโคฺค สญฺชายติฯ เอวํ สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ เอวํ อารมฺมณฏฺเฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติฯ

กถํ **โคจรฏฺเฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติ?** อุทฺธจฺจํ ปชหโต จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิกฺเขโป สมาธิ นิโรธโคจโร, อวิชฺชํ ปชหโต อนุปสฺสนฏฺเฐน วิปสฺสนา นิโรธโคจราฯ อิติ โคจรฏฺเฐน สมถวิปสฺสนา เอกรสา โหนฺติ, ยุคนทฺธา โหนฺติ, อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติ ฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘โคจรฏฺเฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวตี’’ติฯ

กถํ **ปหานฏฺเฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติ?** อุทฺธจฺจสหคตกิเลเส จ ขนฺเธ จ ปชหโต จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิกฺเขโป สมาธิ นิโรธโคจโร, อวิชฺชาสหคตกิเลเส จ ขนฺเธ จ ปชหโต อนุปสฺสนฏฺเฐน วิปสฺสนา นิโรธโคจราฯ อิติ ปหานฏฺเฐน สมถวิปสฺสนา เอกรสา โหนฺติ, ยุคนทฺธา โหนฺติ, อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปหานฏฺเฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวตี’’ติฯ

กถํ **ปริจฺจาคฏฺเฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติ?** อุทฺธจฺจสหคตกิเลเส จ ขนฺเธ จ ปริจฺจชโต จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิกฺเขโป สมาธิ นิโรธโคจโร, อวิชฺชาสหคตกิเลเส จ ขนฺเธ จ ปริจฺจชโต อนุปสฺสนฏฺเฐน วิปสฺสนา นิโรธโคจราฯ อิติ ปริจฺจาคฏฺเฐน สมถวิปสฺสนา เอกรสา โหนฺติ, ยุคนทฺธา โหนฺติ, อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปริจฺจาคฏฺเฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวตี’’ติฯ

กถํ **วุฏฺฐานฏฺเฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติ?** อุทฺธจฺจสหคตกิเลเสหิ จ ขนฺเธหิ จ วุฏฺฐหโต จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิกฺเขโป สมาธิ นิโรธโคจโร, อวิชฺชาสหคตกิเลเสหิ จ ขนฺเธหิ จ วุฏฺฐหโต อนุปสฺสนฏฺเฐน วิปสฺสนา นิโรธโคจราฯ อิติ วุฏฺฐานฏฺเฐน สมถวิปสฺสนา เอกรสา โหนฺติ, ยุคนทฺธา โหนฺติ, อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘วุฏฺฐานฏฺเฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวตี’’ติฯ

กถํ **วิวฏฺฏนฏฺเฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติ?** อุทฺธจฺจสหคตกิเลเสหิ จ ขนฺเธหิ จ วิวฏฺฏโต จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิกฺเขโป สมาธิ นิโรธโคจโร, อวิชฺชาสหคตกิเลเสหิ จ ขนฺเธหิ จ วิวฏฺฏโต อนุปสฺสนฏฺเฐน วิปสฺสนา นิโรธโคจราฯ อิติ วิวฏฺฏนฏฺเฐน สมถวิปสฺสนา เอกรสา

โหนฺติ, ยุคนทฺธา โหนฺติ, อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘วิวฏฺฏนเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวตี’’ติฯ

กถํ **สนฺตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติ?** อุทฺธจฺจํ ปชหโต จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิ สโนฺต โหนฺติ นิโรธโคจโร, อวิชฺชํ ปชหโต อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนา สนฺตา โหติ นิโรธโคจราฯ อิติ สนฺตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนา เอกรสา โหนฺติ, ยุคนทฺธา โหนฺติ, อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สนฺตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวตี’’ติฯ

กถํ **ปณีตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติ?** อุทฺธจฺจํ ปชหโต จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิ ปณีโต โหติ นิโรธโคจโร, อวิชฺชํ ปชหโต อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนา ปณีตา โหติ นิโรธโคจรา ฯ อิติ ปณีตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนา เอกรสา โหนฺติ, ยุคนทฺธา โหนฺติ, อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปณีตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวตี’’ติฯ

กถํ **วิมุตฺตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติ?** อุทฺธจฺจํ ปชหโต จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิ กามาสวา วิมุโตฺต โหติ นิโรธโคจโร, อวิชฺชํ ปชหโต อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนา อวิชฺชาสวา วิมุตฺตา โหติ นิโรธโคจราฯ อิติ ราควิราคา เจโตวิมุตฺติ อวิชฺชาวิราคา ปญฺญา วิมุตฺตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนา เอกรสา โหนฺติ, ยุคนทฺธา โหนฺติ, อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘วิมุตฺตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวตี’’ติฯ

กถํ **อนาสวเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติ?** อุทฺธจฺจํ ปชหโต จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิ กามาสเวน อนาสโว โหติ นิโรธโคจโร, อวิชฺชํ ปชหโต อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนา อวิชฺชาสเวน อนาสวา โหติ นิโรธโคจราฯ อิติ อนาสวเฏฺฐน สมถวิปสฺสนา เอกรสา โหนฺติ, ยุคนทฺธา โหนฺติ, อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อนาสวเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวตี’’ติฯ

กถํ **ตรณเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติ?** อุทฺธจฺจสหคตกิเลเส จ ขเนฺธ จ ตรโต จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิ นิโรธโคจโร, อวิชฺชาสหคตกิเลเส จ ขเนฺธ จ ตรโต อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนา นิโรธโคจราฯ อิติ ตรณเฏฺฐน สมถวิปสฺสนา เอกรสา โหนฺติ, ยุคนทฺธา โหนฺติ, อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ตรณเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวตี’’ติฯ

กถํ **อนิมิตฺตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติ?** อุทฺธจฺจํ ปชหโต จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิ สพฺพนิมิเตฺตหิ อนิมิโตฺต โหติ นิโรธโคจโร, อวิชฺชํ ปชหโต อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนา สพฺพนิมิเตฺตหิ อนิมิตฺตา โหติ นิโรธโคจราฯ อิติ อนิมิตฺตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนา เอกรสา โหนฺติ, ยุคนทฺธา โหนฺติ, อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อนิมิตฺตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวตี’’ติฯ

กถํ **อปฺปณิหิตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติ?** อุทฺธจฺจํ ปชหโต จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมาธิ สพฺพปณิธีหิ อปฺปณิหิโต โหติ นิโรธโคจโร, อวิชฺชํ ปชหโต อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนา สพฺพปณิธีหิ อปฺปณิหิตา โหติ นิโรธโคจราฯ อิติ อปฺปณิหิตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนา เอกรสา โหนฺติ, ยุคนทฺธา โหนฺติ, อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อปฺปณิหิตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวตี’’ติฯ

กถํ **สุญฺญตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติ?** อุทฺธจฺจํ ปชหโต จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิกฺเขโป สมาธิ สพฺพาภินิเวเสหิ สุโญฺญ โหติ นิโรธโคจโร, อวิชฺชํ ปชหโต อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนา สพฺพาภินิเวเสหิ สุญฺญา โหติ นิโรธโคจราฯ อิติ สุญฺญตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนา เอกรสา โหนฺติ, ยุคนทฺธา โหนฺติ, อญฺญมญฺญํ นาติวตฺตนฺตีติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘สุญฺญตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวตี’’ติฯ **ภาเวตี**ติ จตโสฺส ภาวนา – อาเสวนเฏฺฐน ภาวนา…เป.… **มโคฺค สญฺชายตี**ติ กถํ มโคฺค สญฺชายติ…เป.… เอวํ มโคฺค สญฺชายติฯ เอวํ สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ เอวํ สุญฺญตเฏฺฐน สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติฯ อิเมหิ โสฬสหิ อากาเรหิ สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติ, เอวํ สมถวิปสฺสนํ ยุคนทฺธํ ภาเวติฯ

สุตฺตนฺตนิเทฺทโสฯ

๒. ธมฺมุทฺธจฺจวารนิเทฺทโส

๖. กถํ **ธมฺมุทฺธจฺจวิคฺคหิตํ มานสํ โหติ?** อนิจฺจโต มนสิกโรโต โอภาโส อุปฺปชฺชติ, โอภาโส ธโมฺมติ โอภาสํ อาวชฺชติ, ตโต วิกฺเขโป อุทฺธจฺจํฯ เตน อุทฺธเจฺจน วิคฺคหิตมานโส อนิจฺจโต อุปฏฺฐานํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ทุกฺขโต อุปฏฺฐานํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, อนตฺตโต อุปฏฺฐานํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ธมฺมุทฺธจฺจวิคฺคหิตมานโส โหติ โส สมโย, ยํ ตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตเมว สนฺติฏฺฐติ สนฺนิสีทติ เอโกทิ โหติ สมาธิยติ ฯ **ตสฺส มโคฺค สญฺชายตี’’**ติ กถํ มโคฺค สญฺชายติ…เป.… เอวํ มโคฺค สญฺชายติ, เอวํ สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ

อนิจฺจโต มนสิกโรโต ญาณํ อุปฺปชฺชติ, ปีติ อุปฺปชฺชติ, ปสฺสทฺธิ อุปฺปชฺชติ, สุขํ อุปฺปชฺชติ, อธิโมโกฺข อุปฺปชฺชติ, ปคฺคโห อุปฺปชฺชติ, อุปฏฺฐานํ อุปฺปชฺชติ, อุเปกฺขา อุปฺปชฺชติ, นิกนฺติ อุปฺปชฺชติ, ‘นิกนฺติ ธโมฺม’ติ นิกนฺตึ อาวชฺชติฯ ตโต วิกฺเขโป อุทฺธจฺจํฯ เตน อุทฺธเจฺจน วิคฺคหิตมานโส อนิจฺจโต อุปฏฺฐานํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ทุกฺขโต อุปฏฺฐานํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, อนตฺตโต อุปฏฺฐานํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ธมฺมุทฺธจฺจวิคฺคหิตมานโส โหติ โส สมโย, ยํ ตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตเมว สนฺติฏฺฐติ สนฺนิสีทติ เอโกทิ โหติ สมาธิยติฯ **ตสฺส มโคฺค สญฺชายตี**’’ติฯ กถํ มโคฺค สญฺชายติ…เป.… เอวํ มโคฺค สญฺชายติ, เอวํ สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ

ทุกฺขโต มนสิกโรโต…เป.… อนตฺตโต มนสิกโรโต โอภาโส อุปฺปชฺชติ…เป.… ญาณํ อุปฺปชฺชติ, ปีติ อุปฺปชฺชติ, ปสฺสทฺธิ อุปฺปชฺชติ, สุขํ อุปฺปชฺชติ, อธิโมโกฺข อุปฺปชฺชติ, ปคฺคโห อุปฺปชฺชติ, อุปฏฺฐานํ อุปฺปชฺชติ, อุเปกฺขา อุปฺปชฺชติ, นิกนฺติ อุปฺปชฺชติ, ‘นิกนฺติ ธโมฺม’ติ นิกนฺตึ อาวชฺชติฯ ตโต วิกฺเขโป อุทฺธจฺจํฯ เตน อุทฺธเจฺจน วิคฺคหิตมานโส อนตฺตโต อุปฏฺฐานํ, อนิจฺจโต อุปฏฺฐานํ, ทุกฺขโต อุปฏฺฐานํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ ฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ธมฺมุทฺธจฺจวิคฺคหิตมานโส…เป.… เอวํ สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติ’’ฯ

รูปํ อนิจฺจโต มนสิกโรโต…เป.… รูปํ ทุกฺขโต มนสิกโรโต… รูปํ อนตฺตโต มนสิกโรโต… เวทนํ…เป.… สญฺญํ… สงฺขาเร… วิญฺญาณํ… จกฺขุํ…เป.… ชรามรณํ อนิจฺจโต มนสิกโรโต…เป.… ชรามรณํ ทุกฺขโต มนสิกโรโต, ชรามรณํ อนตฺตโต มนสิกโรโต โอภาโส อุปฺปชฺชติ…เป.… ญาณํ อุปฺปชฺชติ, ปีติ อุปฺปชฺชติ, ปสฺสทฺธิ อุปฺปชฺชติ, สุขํ อุปฺปชฺชติ, อธิโมโกฺข อุปฺปชฺชติ, ปคฺคโห อุปฺปชฺชติ, อุปฏฺฐานํ อุปฺปชฺชติ, อุเปกฺขา อุปฺปชฺชติ, นิกนฺติ อุปฺ

ปชฺชติ, ‘นิกนฺติ ธมฺม’ติ นิกนฺตึ อาวชฺชติฯ ตโต วิเกฺขโป อุทฺธจฺจํฯ เตน อุทฺธเจฺจน วิคฺคหิตมานโสฯ ชรามรณํ อนตฺตโต อุปฏฺฐานํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ ชรามรณํ อนิจฺจโต อุปฏฺฐานํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ชรามรณํ ทุกฺขโต อุปฏฺฐานํ ยถาภูตํ นปฺปชานาติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ธมฺมุทฺธจฺจวิคฺคหิตมานโส โหติฯ โส สมโย, ยํ ตํ จิตฺตํ อชฺฌตฺตเมว สนฺติฏฺฐติ สนฺนิสีทติ เอโกทิ โหติ สมาธิยติฯ ตสฺส มโคฺค สญฺชายตี’’ติฯ กถํ มโคฺค สญฺชายติ…เป.… เอวํ มโคฺค สญฺชายติฯ เอวํ สโญฺญชนานิ ปหียนฺติ, อนุสยา พฺยนฺตีโหนฺติฯ เอวํ ธมฺมุทฺธจฺจวิคฺคหิตํ มานสํ โหติฯ

๗. โอภาเส เจว ญาเณ จ, ปีติยา จ วิกมฺปติ;
ปสฺสทฺธิยา สุเข เจว, เยหิ จิตฺตํ ปเวธติฯ

อธิโมเกฺข จ ปคฺคาเห, อุปฏฺฐาเน จ กมฺปติ;
อุเปกฺขาวชฺชนาย เจว, อุเปกฺขาย จ นิกนฺติยาฯ

อิมานิ ทส ฐานานิ, ปญฺญา ยสฺส ปริจฺจิตา;
ธมฺมุทฺธจฺจกุสโล โหติ, น จ สโมฺมห คจฺฉติฯ

วิกฺขิปติ เจว กิลิสฺสติ จ, จวติ จิตฺตภาวนา;
วิกฺขิปติ น กิลิสฺสติ, ภาวนา ปริหายติฯ

วิกฺขิปติ น กิลิสฺสติ, ภาวนา น ปริหายติ;
น จ วิกฺขิปเต จิตฺตํ น กิลิสฺสติ, น จวติ จิตฺตภาวนาฯ

อิเมหิ จตูหิ ฐาเนหิ จิตฺตสฺส สเงฺขปวิเกฺขปวิคฺคหิตํ [สเงฺขปํ วิเกฺขปํ วิคฺคหิตํ (สฺยา.)] ทส ฐาเน สมฺปชานาตีติฯ

ยุคนทฺธกถา นิฏฺฐิตาฯ

๒. สจฺจกถา

๘. ปุริมนิทานํ ฯ ‘‘จตฺตาริมานิ , ภิกฺขเว [สํ. นิ. ๕.๑๐๙๐], ตถานิ อวิตถานิ อนญฺญถานิฯ กตมานิ จตฺตาริ? ‘อิทํ ทุกฺข’นฺติ, ภิกฺขเว, ตถเมตํ อวิตถเมตํ อนญฺญถเมตํ ; ‘อยํ ทุกฺขสมุทโย’ติ ตถเมตํ อวิตถเมตํ อนญฺญถเมตํ, ‘อยํ ทุกฺขนิโรโธ’ติ ตถเมตํ อวิตถเมตํ อนญฺญถเมตํ, ‘อยํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา’ติ ตถเมตํ อวิตถเมตํ อนญฺญถเมตํฯ อิมานิ โข, ภิกฺขเว, จตฺตาริ ตถานิ อวิตถานิ อนญฺญถานิ’’ฯ

๑. ปฐมสุตฺตนฺตนิเทฺทโส

กถํ ทุกฺขํ ตถเฏฺฐน สจฺจํ? จตฺตาโร ทุกฺขสฺส ทุกฺขฏฺฐา ตถา อวิตถา อนญฺญถาฯ ทุกฺขสฺส ปีฬนฏฺโฐ, สงฺขตฏฺโฐ, สนฺตาปฏฺโฐ, วิปริณามฏฺโฐ – อิเม จตฺตาโร ทุกฺขสฺส ทุกฺขฏฺฐา ตถา อวิตถา อนญฺญถาฯ เอวํ ทุกฺขํ ตถเฏฺฐน สจฺจํฯ

กถํ สมุทโย ตถเฏฺฐน สจฺจํ? จตฺตาโร สมุทยสฺส สมุทยฏฺฐา ตถา อวิตถา อนญฺญถาฯ สมุทยสฺส อายูหนฏฺโฐ, นิทานฏฺโฐ, สํโยคฏฺโฐ ปลิโพธฏฺโฐ – อิเม จตฺตาโร สมุทยสฺส

สมุทยฎฺฐา ตถา อวิตถา อนญฺญถาฯ เอวํ สมุทโย ตถฏฺเฐน สจฺจํฯ

กถํ นิโรโธ ตถฏฺเฐน สจฺจํ? จตฺตาโร นิโรธสฺส นิโรธฏฺฐา ตถา อวิตถา อนญฺญถาฯ นิโรธสฺส นิสฺสรณฏฺโฐ, วิเวกฏฺโฐ, อสงฺขตฏฺโฐ, อมตฏฺโฐ – อิเม จตฺตาโร นิโรธสฺส นิโรธฏฺฐา ตถา อวิตถา อนญฺญถาฯ เอวํ นิโรโธ ตถฏฺเฐน สจฺจํฯ

กถํ มโคฺค ตถฏฺเฐน สจฺจํ? จตฺตาโร มคฺคสฺส มคฺคฏฺฐา ตถา อวิตถา อนญฺญถาฯ มคฺคสฺส นิยฺยานฏฺโฐ, เหตุฏฺโฐ, ทสฺสนฏฺโฐ, อาธิปเตยฺยฏฺโฐ – อิเม จตฺตาโร มคฺคสฺส มคฺคฏฺฐา ตถา อวิตถา อนญฺญถาฯ เอวํ มโคฺค ตถฏฺเฐน สจฺจํฯ

๙. กติหากาเรหิ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิ? จตูหากาเรหิ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ ตถฏฺเฐน, อนตฺตฏฺเฐน, สจฺจฏฺเฐน, ปฏิเวธฏฺเฐน – อิเมหิ จตูหากาเรหิ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกสงฺคหิตานิฯ ยํ เอกสงฺคหิตํ ตํ เอกตฺตํฯ เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌตีติ – จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ

กถํ ตถฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิ? จตูหากาเรหิ ตถฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ ทุกฺขสฺส ทุกฺขฏฺโฐ ตถฏฺโฐ, สมุทยสฺส สมุทยฏฺโฐ ตถฏฺโฐ, นิโรธสฺส นิโรธฏฺโฐ ตถฏฺโฐ, มคฺคสฺส มคฺคฏฺโฐ ตถฏฺโฐ – อิเมหิ จตูหากาเรหิ ตถฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกสงฺคหิตานิฯ ยํ เอกสงฺคหิตํ ตํ เอกตฺตํฯ เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌตีติ – จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ

กถํ อนตฺตฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิ? จตูหากาเรหิ อนตฺตฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ ทุกฺขสฺส ทุกฺขฏฺโฐ อนตฺตฏฺโฐ, สมุทยสฺส สมุทยฏฺโฐ อนตฺตฏฺโฐ, นิโรธสฺส นิโรธฏฺโฐ อนตฺตฏฺโฐ, มคฺคสฺส มคฺคฏฺโฐ อนตฺตฏฺโฐ – อิเมหิ จตูหากาเรหิ อนตฺตฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกสงฺคหิตานิฯ ยํ เอกสงฺคหิตํ ตํ เอกตฺตํฯ เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌตีติ – จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ

กถํ สจฺจฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิ? จตูหากาเรหิ สจฺจฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ ทุกฺขสฺส ทุกฺขฏฺโฐ สจฺจฏฺโฐ, สมุทยสฺส สมุทยฏฺโฐ สจฺจฏฺโฐ, นิโรธสฺส นิโรธฏฺโฐ สจฺจฏฺโฐ, มคฺคสฺส มคฺคฏฺโฐ สจฺจฏฺโฐ – อิเมหิ จตูหากาเรหิ สจฺจฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกสงฺคหิตานิฯ ยํ เอกสงฺคหิตํ ตํ เอกตฺตํฯ เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌตีติ – จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ

กถํ ปฏิเวธฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิ? จตูหากาเรหิ ปฏิเวธฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ ทุกฺขสฺส ทุกฺขฏฺโฐ ปฏิเวธฏฺโฐ, สมุทยสฺส สมุทยฏฺโฐ ปฏิเวธฏฺโฐ นิโรธสฺส นิโรธฏฺโฐ ปฏิเวธฏฺโฐ, มคฺคสฺส มคฺคฏฺโฐ ปฏิเวธฏฺโฐ – อิเมหิ จตูหากาเรหิ ปฏิเวธฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกสงฺคหิตานิ ยํ เอกสงฺคหิตํ ตํ เอกตฺตํฯ เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌตีติ – จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ

๑๐. กติหากาเรหิ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิ? ยํ อนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ, ยํ ทุกฺขํ ตํ อนิจฺจํ, ยํ อนิจฺจญฺจ ทุกฺขญฺจ ตํ อนตฺตาฯ ยํ อนิจฺจญฺจ ทุกฺขญฺจ อนตฺตา จ ตํ ตถํฯ ยํ อนิจฺจํ จ ทุกฺขญฺจ อนตฺตา จ ตถญฺจ ตํ สจฺจํฯ ยํ อนิจฺจญฺจ ทุกฺขญฺจ อนตฺตา จ ตถญฺจ สจฺจญฺจ ตํ เอกสงฺ

คหิตํฯ ยํ เอกสงฺคหิตํ ตํ เอกตฺตํฯ เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌตีติ – จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ

กติหากาเรหิ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิ? นวหากาเรหิ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ ตถฏฺเฐน, อนตฺตฏฺเฐน, สจฺจฏฺเฐน, ปฏิเวธฏฺเฐน, อภิญฺญฏฺเฐน, ปริญฺญฏฺเฐน, ปหานฏฺเฐน, ภาวนฏฺเฐน, สจฺฉิกิริยฏฺเฐน – อิเมหิ นวหากาเรหิ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกสงฺคหิตานิฯ ยํ เอกสงฺคหิตํ ตํ เอกตฺตํฯ เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌตีติ – จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ

กถํ ตถฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิ? นวหากาเรหิ ตถฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ ทุกฺขสฺส ทุกฺขฏฺโฐ ตถฏฺโฐ, สมุทยสฺส สมุทยฏฺโฐ ตถฏฺโฐ, นิโรธสฺส นิโรธฏฺโฐ ตถฏฺโฐ, มคฺคสฺส มคฺคฏฺโฐ ตถฏฺโฐ, อภิญฺญาย อภิญฺญฏฺโฐ ตถฏฺโฐ, ปริญฺญาย ปริญฺญฏฺโฐ ตถฏฺโฐ, ปหานสฺส ปหานฏฺโฐ ตถฏฺโฐ, ภาวนาย ภาวนฏฺโฐ ตถฏฺโฐ, สจฺฉิกิริยาย สจฺฉิกิริยฏฺโฐ ตถฏฺโฐ – อิเมหิ นวหากาเรหิ ตถฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกสงฺคหิตานิฯ ยํ เอกสงฺคหิตํ ตํ เอกตฺตํฯ เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌตีติ – จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ

กถํ อนตฺตฏฺเฐน… สจฺจฏฺเฐน… ปฏิเวธฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิ? นวหากาเรหิ ปฏิเวธฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ ทุกฺขสฺส ทุกฺขฏฺโฐ ปฏิเวธฏฺโฐ, สมุทยสฺส สมุทยฏฺโฐ ปฏิเวธฏฺโฐ, นิโรธสฺส นิโรธฏฺโฐ ปฏิเวธฏฺโฐ, มคฺคสฺส มคฺคฏฺโฐ ปฏิเวธฏฺโฐ, อภิญฺญาย อภิญฺญฏฺโฐ ปฏิเวธฏฺโฐ, ปริญฺญาย ปริญฺญฏฺโฐ ปฏิเวธฏฺโฐ, ปหานสฺส ปหานฏฺโฐ ปฏิเวธฏฺโฐ, ภาวนาย ภาวนฏฺโฐ ปฏิเวธฏฺโฐ, สจฺฉิกิริยาย สจฺฉิกิริยฏฺโฐ ปฏิเวธฏฺโฐ – อิเมหิ นวหากาเรหิ ปฏิเวธฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกสงฺคหิตานิฯ ยํ เอกสงฺคหิตํ ตํ เอกตฺตํฯ เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌตีติ – จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ

๑๑. กติหากาเรหิ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิ? ทฺวาทสหิ อากาเรหิ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ ตถฏฺเฐน, อนตฺตฏฺเฐน, สจฺจฏฺเฐน, ปฏิเวธฏฺเฐน, อภิชานนฏฺเฐน, ปริชานนฏฺเฐน, ธมฺมฏฺเฐน, ตถฏฺเฐน, ญาตฏฺเฐน, สจฺฉิกิริยฏฺเฐน, ผสฺสนฏฺเฐน, อภิสมยฏฺเฐน – อิเมหิ ทฺวาทสหิ อากาเรหิ จตฺตาริ สจฺจานิ เอกสงฺคหิตานิฯ ยํ เอกสงฺคหิตํ ตํ เอกตฺตํฯ เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌตีติ – จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ

กถํ ตถฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิ? โสฬสหิ อากาเรหิ ตถฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ ทุกฺขสฺส ปีฬนฏฺโฐ, สงฺขตฏฺโฐ, สนฺตาปฏฺโฐ, วิปริณามฏฺโฐ, ตถฏฺโฐ; สมุทยสฺส อายูหนฏฺโฐ, นิทานฏฺโฐ, สํโยคฏฺโฐ, ปลิโพธฏฺโฐ ตถฏฺโฐ; นิโรธสฺส นิสฺสรณฏฺโฐ, วิเวกฏฺโฐ, อสงฺขตฏฺโฐ, อมตฏฺโฐ ตถฏฺโฐ; มคฺคสฺส นิยฺยานฏฺโฐ, เหตุฏฺโฐ, ทสฺสนฏฺโฐ, อาธิปเตยฺยฏฺโฐ ตถฏฺโฐ – อิเมหิ โสฬสหิ อากาเรหิ ตถฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกสงฺคหิตานิฯ ยํ เอกสงฺคหิตํ ตํ เอกตฺตํฯ เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌตีติ – จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ

กถํ อนตฺตฏฺเฐน…เป.… สจฺจฏฺเฐน… ปฏิเวธฏฺเฐน… อภิชานนฏฺเฐน… ปริชานนฏฺเฐน… ธมฺมฏฺเฐน… ตถฏฺเฐน… ญาตฏฺเฐน… สจฺฉิกิริยฏฺเฐน… ผสฺสนฏฺเฐน… อภิสมยฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิ? โสฬสหิ อากาเรหิ อภิสมยฏฺเฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ ทุกฺขสฺส ปีฬนฏฺโฐ, สงฺขตฏฺโฐ, สนฺตาปฏฺโฐ, วิปริณามฏฺโฐ, อภิสมยฏฺโฐ; สมุทยสฺส อายูหนฏฺโฐ, นิทานฏฺโฐ, สํโยคฏฺโฐ, ปลิโพธฏฺโฐ, อภิสมยฏฺโฐ; นิโรธสฺส นิสฺ

สรณโฏฐ , วิเวกโฏฐ, อสงฺขตโฏฐ, อมตโฏฐ, อภิสมยโฏฐ; มคฺคสฺส นิยฺยานโฏฐ, เหตุโฏฐ, ทสฺสนโฏฐ, อาธิปเตยฺยโฏฐ, อภิสมยโฏฐ – อิเมหิ โสฬสหิ อากาเรหิ อภิสมยเฏฐน จตฺตาริ สจฺจานิ เอกสงฺคหิตานิฯ ยํ เอกสงฺคหิตํ ตํ เอกตฺตํฯ เอกตฺตํ เอเกน ญาเณน ปฏิวิชฺฌตีติ – จตฺตาริ สจฺจานิ เอกปฺปฏิเวธานิฯ

๑๒. สจฺจานํ กติ ลกฺขณานิ? สจฺจานํ เทฺว ลกฺขณานิฯ สงฺขตลกฺขณญฺจ, อสงฺขตลกฺขณญฺจ – สจฺจานํ อิมานิ เทฺว ลกฺขณานิฯ

สจฺจานํ กติ ลกฺขณานิ? สจฺจานํ ฉ ลกฺขณานิฯ สงฺขตานํ สจฺจานํ อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตานํ อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ อสงฺขตสฺส สจฺจสฺส น อุปฺปาโท ปญฺญายติ , น วโย ปญฺญายติ, น ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ – สจฺจานํ อิมานิ ฉ ลกฺขณานิฯ

สจฺจานํ กติ ลกฺขณานิ? สจฺจานํ ทฺวาทส ลกฺขณานิฯ ทุกฺขสจฺจสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ; สมุทยสจฺจสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ; มคฺคสจฺจสฺส อุปฺปาโท ปญฺญายติ, วโย ปญฺญายติ, ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ; นิโรธสจฺจสฺส น อุปฺปาโท ปญฺญายติ, น วโย ปญฺญายติ, น ฐิตสฺส อญฺญถตฺตํ ปญฺญายติ – สจฺจานํ อิมานิ ทฺวาทส ลกฺขณานิฯ

จตุนฺนํ สจฺจานํ กติ กุสลา, กติ อกุสลา, กติ อพฺยากตา? สมุทยสจฺจํ อกุสลํ, มคฺคสจฺจํ กุสลํ , นิโรธสจฺจํ อพฺยากตํฯ ทุกฺขสจฺจํ สิยา กุสลํ, สิยา อกุสลํ, สิยา อพฺยากตํฯ

สิยา ตีณิ สจฺจานิ เอกสเจฺจน สงฺคหิตานิ, เอกสจฺจํ ตีหิ สเจฺจหิ สงฺคหิตํ? วตฺถุวเสน ปริยาเยน สิยาติฯ กถญฺจ สิยา? ยํ ทุกฺขสจฺจํ อกุสลํ, สมุทยสจฺจํ อกุสลํ – เอวํ อกุสลเฏฐน เทฺว สจฺจานิ เอกสเจฺจน สงฺคหิตานิ, เอกสจฺจํ ทฺวีหิ สเจฺจหิ สงฺคหิตํฯ ยํ ทุกฺขสจฺจํ กุสลํ, มคฺคสจฺจํ กุสลํ – เอวํ กุสลเฏฐน เทฺว สจฺจานิ เอกสเจฺจน สงฺคหิตานิ , เอกสจฺจํ ทฺวีหิ สเจฺจหิ สงฺคหิตํฯ ยํ ทุกฺขสจฺจํ อพฺยากตํ, นิโรธสจฺจํ อพฺยากตํ – เอวํ อพฺยากตเฏฐน เทฺว สจฺจานิ เอกสเจฺจน สงฺคหิตานิ, เอกสจฺจํ ทฺวีหิ สเจฺจหิ สงฺคหิตํฯ เอวํ สิยา ตีณิ สจฺจานิ เอกสเจฺจน สงฺคหิตานิ, เอกสจฺจํ ตีหิ สเจฺจหิ สงฺคหิตํ วตฺถุวเสน ปริยาเยนาติฯ

๒. ทุติยสุตฺตนฺตปาฬิ

๑๓. ‘‘ปุเพฺพ เม, ภิกฺขเว [สํ. นิ. ๓.๒๖], สโมฺพธา อนภิสมฺพุทฺธสฺส โพธิสตฺตเสฺสว สโต เอตทโหสิ – ‘โก นุ โข รูปสฺส อสฺสาโท, โก อาทีนโว, กึ นิสฺสรณํ; โก เวทนาย อสฺสาโท, โก อาทีนโว, กึ นิสฺสรณํ; โก สญฺญาย อสฺสาโท, โก อาทีนโว, กึ นิสฺสรณํ; โก สงฺขารานํ อสฺสาโท, โก อาทีนโว, กึ นิสฺสรณํ; โก วิญฺญาณสฺส อสฺสาโท, โก อาทีนโว, กึ นิสฺสรณ’นฺติ? ตสฺส มยฺหํ, ภิกฺขเว, เอตทโหสิ – ‘ยํ โข รูปํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ – อยํ รูปสฺส อสฺสาโทฯ ยํ รูปํ อนิจฺจํ, ตํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ – อยํ รูปสฺส อาทีนโวฯ โย รูปสฺมึ ฉนฺทราควินโย ฉนฺทราคปฺปหานํ – อิทํ รูปสฺส นิสฺสรณํฯ ยํ เวทนํ ปฏิจฺจ…เป.… ยํ สญฺญํ ปฏิจฺจ… ยํ สงฺขาเร ปฏิจฺจ… ยํ วิญฺญาณํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ – อยํ วิญฺญาณสฺส อสฺสาโทฯ ยํ วิญฺญาณํ อนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ – อยํ วิญฺญาณสฺส อาทีนโวฯ โย วิญฺญาณสฺมึ ฉนฺทราควินโย ฉนฺทราคปฺปหานํ – อิทํ วิญฺญาณสฺส นิสฺสรณํ’’ฯ

“ยาวกีวญฺจาหํ , ภิกฺขเว, อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ เอวํ อสฺสาทญฺจ อสฺสาทโต อาทีนวญฺจ อาทีนวโต นิสฺสรณญฺจ นิสฺสรณโต ยถาภูตํ นาพฺภญฺญาสึ, เนว ตาวาหํ, ภิกฺขเว, สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ‘อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธ’ติ ปจฺจญฺญาสึ [อภิสมฺพุทฺโธ ปจฺจญฺญาสึ (สฺยา.) สํ. นิ. ๓.๒๖ ปสฺสิตพฺพา] ยโต จ ขฺวาหํ, ภิกฺขเว, อิเมสํ ปญฺจนฺนํ อุปาทานกฺขนฺธานํ เอวํ อสฺสาทญฺจ อสฺสาทโต อาทีนวญฺจ อาทีนวโต นิสฺสรณญฺจ นิสฺสรณโต ยถาภูตํ อพฺภญฺญาสึ, อถาหํ, ภิกฺขเว, ‘สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธึ อภิสมฺพุทฺโธ’ติ ปจฺจญฺญาสึฯ ญาณญฺจ ปน เม ทสฺสนํ อุทปาทิ – ‘อกุปฺปา เม วิมุตฺติ [เจโตวิมุตฺติ (สฺยา. ก.) สํ. นิ. ๓.๒๗ ปสฺสิตพฺพา]ฯ อยมนฺติมา ชาติ, นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว’’’ติฯ

๓. ทุติยสุตฺตนฺตนิเทฺทโส

๑๔. ยํ รูปํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ, อยํ รูปสฺส อสฺสาโทติ – ปหานปฺปฏิเวโธ สมุทยสจฺจํฯ ยํ รูปํ อนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อยํ รูปสฺส อาทีนโวติ – ปริญฺญาปฏิเวโธ ทุกฺขสจฺจํฯ โย รูปสฺมึ ฉนฺทราควินโย ฉนฺทราคปฺปหานํ, อิทํ รูปสฺส นิสฺสรณนฺติ – สจฺฉิกิริยาปฏิเวโธ นิโรธสจฺจํฯ ยา อิเมสุ ตีสุ ฐาเนสุ ทิฏฺฐิ สงฺกปฺโป วาจา กมฺมนฺโต อาชีโว วายาโม สติ สมาธิ – ภาวนาปฏิเวโธ มคฺคสจฺจํฯ

ยํ เวทนํ ปฏิจฺจ…เป.… ยํ สญฺญํ ปฏิจฺจ… ยํ สงฺขาเร ปฏิจฺจ… ยํ วิญฺญาณํ ปฏิจฺจ อุปฺปชฺชติ สุขํ โสมนสฺสํ, อยํ วิญฺญาณสฺส อสฺสาโทติ – ปหานปฺปฏิเวโธ สมุทยสจฺจํฯ ยํ วิญฺญาณํ อนิจฺจํ ตํ ทุกฺขํ วิปริณามธมฺมํ, อยํ วิญฺญาณสฺส อาทีนโวติ – ปริญฺญาปฏิเวโธ ทุกฺขสจฺจํฯ โย วิญฺญาณสฺมึ ฉนฺทราควินโย ฉนฺทราคปฺปหานํ, อิทํ วิญฺญาณสฺส นิสฺสรณนฺติ – สจฺฉิกิริยาปฏิเวโธ นิโรธสจฺจํฯ ยา อิเมสุ ตีสุ ฐาเนสุ ทิฏฺฐิ สงฺกปฺโป วาจา กมฺมนฺโต อาชีโว วายาโม สติ สมาธิ – ภาวนาปฏิเวโธ มคฺคสจฺจํฯ

๑๕. **สจฺจ**นฺติ กติหากาเรหิ สจฺจํ? เอสนฏฺฐาน , ปริคฺคหฏฺฐาน, ปฏิเวธฏฺฐานฯ กถํ เอสนฏฺฐาน สจฺจํ? ชรามรณํ กึนิทานํ, กึสมุทยํ, กึชาติกํ, กึปภวนฺติ – เอวํ เอสนฏฺฐาน สจฺจํฯ ชรามรณํ ชาตินิทานํ, ชาติสมุทยํ, ชาติชาติกํ, ชาติปฺปภวนฺติ – เอวํ ปริคฺคหฏฺฐาน สจฺจํฯ ชรามรณญฺจ ปชานาติ, ชรามรณสมุทยญฺจ ปชานาติ, ชรามรณนิโรธญฺจ ปชานาติ, ชรามรณนิโรธคามินึ ปฏิปทญฺจ ปชานาติ – เอวํ ปฏิเวธฏฺฐาน สจฺจํฯ

ชาติ กึนิทานา, กึสมุทยา, กึชาติกา, กึปภวาติ – เอวํ เอสนฏฺฐาน สจฺจํฯ ชาติ ภวนิทานา, ภวสมุทยา, ภวชาติกา, ภวปฺปภวาติ – เอวํ ปริคฺคหฏฺฐาน สจฺจํฯ ชาติญฺจ ปชานาติ, ชาติสมุทยญฺจ ปชานาติ, ชาตินิโรธญฺจ ปชานาติ, ชาตินิโรธคามินึ ปฏิปทญฺจ ปชานาติ – เอวํ ปฏิเวธฏฺฐาน สจฺจํฯ

ภโว กึนิทาโน, กึสมุทโย, กึชาติโก, กึปภโวติ – เอวํ เอสนฏฺฐาน สจฺจํ ฯ ภโว อุปาทานนิทาโน, อุปาทานสมุทโย, อุปาทานชาติโก, อุปาทานปฺปภโวติ – เอวํ ปริคฺคหฏฺฐาน สจฺจํฯ ภวํ จ ปชานาติ, ภวสมุทยญฺจ ปชานาติ, ภวนิโรธญฺจ ปชานาติ, ภวนิโรธคามินึ ปฏิปทญฺจ ปชานาติ – เอวํ ปฏิเวธฏฺฐาน สจฺจํฯ

อุปาทานํ กึนิทานํ, กึสมุทยํ, กึชาติกํ, กึปภวนฺติ – เอวํ เอสนเฏฺฐน สจฺจํฯ อุปาทานํ ตณฺหานิทานํ, ตณฺหาสมุทยํ, ตณฺหาชาติกํ, ตณฺหาปภวนฺติ – เอวํ ปริคฺคหเฏฺฐน สจฺจํฯ อุปาทานญฺจ ปชานาติ, อุปาทานสมุทยญฺจ ปชานาติ, อุปาทานนิโรธญฺจ ปชานาติ อุปาทานนิโรธคามินึ ปฏิปทญฺจ ปชานาติ – เอวํ ปฏิเวธเฏฺฐน สจฺจํฯ

ตณฺหา กึนิทานา, กึสมุทยา, กึชาติกา, กึปภวาติ – เอวํ เอสนเฏฺฐน สจฺจํฯ ตณฺหา เวทนานิทานา, เวทนาสมุทยา, เวทนาชาติกา, เวทนาปภวาติ – เอวํ ปริคฺคหเฏฺฐน สจฺจํฯ ตณฺหญฺจ ปชานาติ, ตณฺหาสมุทยญฺจ ปชานาติ, ตณฺหานิโรธญฺจ ปชานาติ, ตณฺหานิโรธคามินึ ปฏิปทญฺจ ปชานาติ – เอวํ ปฏิเวธเฏฺฐน สจฺจํฯ

เวทนา กึนิทานา, กึสมุทยา, กึชาติกา, กึปภวาติ – เอวํ เอสนเฏฺฐน สจฺจํฯ เวทนา ผสฺสนิทานา, ผสฺสสมุทยา, ผสฺสชาติกา, ผสฺสปฺปภวาติ – เอวํ ปริคฺคหเฏฺฐน สจฺจํฯ เวทนญฺจ ปชานาติ, เวทนาสมุทยญฺจ ปชานาติ, เวทนานิโรธญฺจ ปชานาติ, เวทนานิโรธคามินึ ปฏิปทญฺจ ปชานาติ – เอวํ ปฏิเวธเฏฺฐน สจฺจํฯ

ผโสฺส กึนิทาโน, กึสมุทโย, กึชาติโก, กึปภโวติ – เอวํ เอสนเฏฺฐน สจฺจํฯ ผโสฺส สฬายตนนิทาโน, สฬายตนสมุทโย, สฬายตนชาติโก, สฬายตนปฺปภโวติ – เอวํ ปริคฺคหเฏฺฐน สจฺจํฯ ผสฺสญฺจ ปชานาติ, ผสฺสสมุทยญฺจ ปชานาติ, ผสฺสนิโรธญฺจ ปชานาติ, ผสฺสนิโรธคามินึ ปฏิปทญฺจ ปชานาติ – เอวํ ปฏิเวธเฏฺฐน สจฺจํฯ

สฬายตนํ กึนิทานํ, กึสมุทยํ, กึชาติกํ, กึปภวนฺติ – เอวํ เอสนเฏฺฐน สจฺจํฯ สฬายตนํ นามรูปนิทานํ, นามรูปสมุทยํ, นามรูปชาติกํ, นามรูปปฺปภวนฺติ – เอวํ ปริคฺคหเฏฺฐน สจฺจํฯ สฬายตนญฺจ ปชานาติ, สฬายตนสมุทยญฺจ ปชานาติ, สฬายตนนิโรธญฺจ ปชานาติ, สฬายตนนิโรธคามินึ ปฏิปทญฺจ ปชานาติ – เอวํ ปฏิเวธเฏฺฐน สจฺจํฯ

นามรูปํ กึนิทานํ, กึสมุทยํ, กึชาติกํ, กึปภวนฺติ – เอวํ เอสนเฏฺฐน สจฺจํฯ นามรูปํ วิญฺญาณนิทานํ, วิญฺญาณสมุทยํ, วิญฺญาณชาติกํ, วิญฺญาณปฺปภวนฺติ – เอวํ ปริคฺคหเฏฺฐน สจฺจํฯ นามรูปญฺจ ปชานาติ, นามรูปสมุทยญฺจ ปชานาติ, นามรูปนิโรธญฺจ ปชานาติ, นามรูปนิโรธคามินึ ปฏิปทญฺจ ปชานาติ – เอวํ ปฏิเวธเฏฺฐน สจฺจํฯ

วิญฺญาณํ กึนิทานํ, กึสมุทยํ, กึชาติกํ, กึปภวนฺติ – เอวํ เอสนเฏฺฐน สจฺจํฯ วิญฺญาณํ สงฺขารนิทานํ, สงฺขารสมุทยํ, สงฺขารชาติกํ , สงฺขารปฺปภวนฺติ – เอวํ ปริคฺคหเฏฺฐน สจฺจํฯ วิญฺญาณญฺจ ปชานาติ, วิญฺญาณสมุทยญฺจ ปชานาติ, วิญฺญาณนิโรธญฺจ ปชานาติ, วิญฺญาณนิโรธคามินึ ปฏิปทญฺจ ปชานาติ – เอวํ ปฏิเวธเฏฺฐน สจฺจํฯ

สงฺขารา กึนิทานา, กึสมุทยา, กึชาติกา, กึปภวาติ – เอวํ เอสนเฏฺฐน สจฺจํฯ สงฺขารา อวิชฺชานิทานา, อวิชฺชาสมุทยา, อวิชฺชาชาติกา, อวิชฺชาปภวาติ – เอวํ ปริคฺคหเฏฺฐน สจฺจํฯ สงฺขาเร จ ปชานาติ, สงฺขารสมุทยญฺจ ปชานาติ, สงฺขารนิโรธญฺจ ปชานาติ, สงฺขารนิโรธคามินึ ปฏิปทญฺจ ปชานาติ – เอวํ ปฏิเวธเฏฺฐน สจฺจํฯ

๑๖. ชรามรณํ ทุกฺขสจฺจํ, ชาติ สมุทยสจฺจํ, อุภินฺนมฺปิ นิสฺสรณํ นิโรธสจฺจํ, นิโรธปฺปชานนา มคฺคสจฺจํฯ ชาติ ทุกฺขสจฺจํ, ภโว สมุทยสจฺจํ, อุภินฺนมฺปิ นิสฺสรณํ นิโรธสจฺจํ, นิโรธปฺปชานนา มคฺคสจฺจํฯ ภโว ทุกฺขสจฺจํ, อุปาทานํ สมุทยสจฺจํ, อุภินฺนมฺปิ นิสฺสรณํ นิโรธสจฺจํ, นิโรธ

ปฺปชานนา มคฺคสจฺจํฯ อุปาทานํ ทุกฺขสจฺจํ, ตณฺหา สมุทยสจฺจํ, อุภินฺนมฺปิ นิสฺสรณํ นิโรธสจฺจํ, นิโรธปฺปชานนา มคฺคสจฺจํฯ ตณฺหา ทุกฺขสจฺจํ, เวทนา สมุทยสจฺจํ, อุภินฺนมฺปิ นิสฺสรณํ นิโรธสจฺจํ, นิโรธปฺปชานนา มคฺคสจฺจํฯ เวทนา ทุกฺขสจฺจํ, ผโสฺส สมุทยสจฺจํ, อุภินฺนมฺปิ นิสฺสรณํ นิโรธสจฺจํ, นิโรธปฺปชานนา มคฺคสจฺจํฯ ผโสฺส ทุกฺขสจฺจํ, สฬายตนํ สมุทยสจฺจํ, อุภินฺนมฺปิ นิสฺสรณํ นิโรธสจฺจํ, นิโรธปฺปชานนา มคฺคสจฺจํฯ สฬายตนํ ทุกฺขสจฺจํ, นามรูปํ สมุทยสจฺจํ, อุภินฺนมฺปิ นิสฺสรณํ นิโรธสจฺจํ, นิโรธปฺปชานนา มคฺคสจฺจํฯ นามรูปํ ทุกฺขสจฺจํ, วิญฺญาณํ สมุทยสจฺจํ, อุภินฺนมฺปิ นิสฺสรณํ นิโรธสจฺจํ, นิโรธปฺปชานนา มคฺคสจฺจํฯ วิญฺญาณํ ทุกฺขสจฺจํ, สงฺขารา สมุทยสจฺจํ, อุภินฺนมฺปิ นิสฺสรณํ นิโรธสจฺจํ, นิโรธปฺปชานนา มคฺคสจฺจํฯ สงฺขารา ทุกฺขสจฺจํ, อวิชฺชา สมุทยสจฺจํ, อุภินฺนมฺปิ นิสฺสรณํ นิโรธสจฺจํ, นิโรธปฺปชานนา มคฺคสจฺจํฯ

ชรามรณํ สิยา ทุกฺขสจฺจํ, สิยา สมุทยสจฺจํ, อุภินฺนมฺปิ นิสฺสรณํ นิโรธสจฺจํ, นิโรธปฺปชานนา มคฺคสจฺจํฯ ชาติ สิยา ทุกฺขสจฺจํ , สิยา สมุทยสจฺจํ…เป.… ภโว สิยา ทุกฺขสจฺจํ, สิยา สมุทยสจฺจํ, อุภินฺนมฺปิ นิสฺสรณํ นิโรธสจฺจํ, นิโรธปฺปชานนา มคฺคสจฺจนฺติฯ

ภาณวาโรฯ

สจฺจกถา นิฏฺฐิตาฯ

๓. โพชฺฌงฺคกถา

๑๗. สาวตฺถินิทานํฯ ‘‘สตฺติเม , ภิกฺขเว [สํ. นิ. ๕.๒๐๐], โพชฺฌงฺคาฯ กตเม สตฺต? สติสโมฺพชฺฌโงฺค , ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค, วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค, ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค, ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค, สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค, อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค – อิเม โข, ภิกฺขเว, สตฺต โพชฺฌงฺคา’’ฯ

โพชฺฌงฺคาติ เกนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา? โพธาย สํวตฺตนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อนุพุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปฏิพุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สมฺพุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

พุชฺฌนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนุพุชฺฌนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, ปฏิพุชฺฌนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, สมฺพุชฺฌนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคาฯ

โพเธนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อนุโพเธนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปฏิโพเธนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สโมฺพเธนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

โพธนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนุโพธนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, ปฏิโพธนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, สโมฺพธนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคาฯ

โพธิปกฺขิยเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนุโพธิปกฺขิยเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, ปฏิโพธิปกฺขิยเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, สโมฺพธิปกฺขิยเฏฺฐน โพชฺฌงฺคาฯ

พุทฺธิลภนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, พุทฺธิปฏิลภนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, พุทฺธิโรปนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, พุทฺธิอภิโรปนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, พุทฺธิปาปนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, พุทฺธิสมฺปาปนเฏฺฐน

โพชฺฌงฺคาฯ

มูลมูลกาทิทสกํ

๑๘. มูลเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, มูลจริยเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, มูลปริคฺคหเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, มูลปริวารเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา , มูลปริปูรณเฏฺฐน [มูลปริปูรเฏฺฐน (สฺยา. ก.) เอวมุปริปิ] โพชฺฌงฺคา, มูลปริปากเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, มูลปฏิสมฺภิทเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, มูลปฏิสมฺภิทาปาปนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, มูลปฏิสมฺภิทาย วสีภาวเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, มูลปฏิสมฺภิทาย วสีภาวปฺปตฺตานมฺปิ โพชฺฌงฺคาฯ

เหตุเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เหตุจริยเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เหตุปริคฺคหเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เหตุปริวารเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เหตุปริปูรณเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เหตุปริปากเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เหตุปฏิสมฺภิทเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เหตุปฏิสมฺภิทาปาปนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เหตุปฏิสมฺภิทาย วสีภาวเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เหตุปฏิสมฺภิทาย วสีภาวปฺปตฺตานมฺปิ โพชฺฌงฺคาฯ

ปจฺจยเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, ปจฺจยจริยเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, ปจฺจยปริคฺคหเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, ปจฺจยปริวารเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, ปจฺจยปริปูรณเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, ปจฺจยปริปากเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, ปจฺจยปฏิสมฺภิทเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, ปจฺจยปฏิสมฺภิทาปาปนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, ปจฺจยปฏิสมฺภิทาย วสีภาวเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, ปจฺจยปฏิสมฺภิทาย วสีภาวปฺปตฺตานมฺปิ โพชฺฌงฺคาฯ

วิสุทฺธเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิสุทฺธิจริยเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิสุทฺธิปริคฺคหเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิสุทฺธิปริวารเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิสุทฺธิปริปูรณเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิสุทฺธิปริปากเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิสุทฺธิปฏิสมฺภิทเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิสุทฺธิปฏิสมฺภิทาปาปนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิสุทฺธิปฏิสมฺภิทาย วสีภาวเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิสุทฺธิปฏิสมฺภิทาย วสีภาวปฺปตฺตานมฺปิ โพชฺฌงฺคาฯ

อนวชฺชเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนวชฺชจริยเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนวชฺชปริคฺคหเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนวชฺชปริวารเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนวชฺชปริปูรณเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนวชฺชปริปากเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนวชฺชปฏิสมฺภิทเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนวชฺชปฏิสมฺภิทาปาปนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนวชฺชปฏิสมฺภิทาย วสีภาวเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนวชฺชปฏิสมฺภิทาย วสีภาวปฺปตฺตานมฺปิ โพชฺฌงฺคาฯ

เนกฺขมฺมเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เนกฺขมฺมจริยเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เนกฺขมฺมปริคฺคหเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เนกฺขมฺมปริวารเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เนกฺขมฺมปริปูรณเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เนกฺขมฺมปริปากเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เนกฺขมฺมปฏิสมฺภิทเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เนกฺขมฺมปฏิสมฺภิทาปาปนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เนกฺขมฺมปฏิสมฺภิทาย วสีภาวเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, เนกฺขมฺมปฏิสมฺภิทาย วสีภาวปฺปตฺตานมฺปิ โพชฺฌงฺคาฯ

วิมุตฺตเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิมุตฺติจริยเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิมุตฺติปริคฺคหเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิมุตฺติปริวารเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิมุตฺติปริปูรณเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิมุตฺติปริปากเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิมุตฺติปฏิสมฺภิทเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิมุตฺติปฏิสมฺภิทาปาปนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิมุตฺติปฏิสมฺภิทาย วสีภาวเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิมุตฺติปฏิสมฺภิทาย วสีภาวปฺปตฺตานมฺปิ โพชฺฌงฺคาฯ

อนาสวเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนาสวจริยเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนาสวปริคฺคหเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนาสวปริวารเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนาสวปริปูรณเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนาสวปริปากเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา , อนาสวปฏิสมฺภิทเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนาสวปฏิสมฺภิทาปาปนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนาสวปฏิสมฺภิทาย วสีภาวเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, อนาสวปฏิสมฺภิทาย วสีภาวปฺปตฺตานมฺปิ โพชฺฌงฺคาฯ

วิเวกเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิเวกจริยเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิเวกปริคฺคหเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิเวกปริวารเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิเวกปริปูรณเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิเวกปริปากเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิเวกปฏิสมฺภิทเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิเวกปฏิสมฺภิทาปาปนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิเวกปฏิสมฺภิทาย วสีภาวเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, วิเวกปฏิสมฺภิทาย วสีภาวปฺปตฺตานมฺปิ โพชฺฌงฺคาฯ

โวสคฺคเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, โวสคฺคจริยเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, โวสคฺคปริคฺคหเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, โวสคฺคปริวารเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, โวสคฺคปริปูรณเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, โวสคฺคปริปากเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, โวสคฺคปฏิสมฺภิทเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, โวสคฺคปฏิสมฺภิทาปาปนเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, โวสคฺคปฏิสมฺภิทาย วสีภาวเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา, โวสคฺคปฏิสมฺภิทาย วสีภาวปฺปตฺตานมฺปิ โพชฺฌงฺคาฯ

๑๙. มูลฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เหตฺฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปจฺจยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิสุทฺธฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อนวชฺชฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เนกฺขมฺมฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิมุตฺตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อนาสวฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิเวกฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา ฯ โวสคฺคฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

มูลจริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เหตุจริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปจฺจยจริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิสุทฺธิจริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อนวชฺชจริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เนกฺขมฺมจริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิมุตฺติจริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อนาสวจริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิเวกจริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ โวสคฺคจริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

มูลปริคฺคหฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. โวสคฺคปริคฺคหฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ มูลปริวารฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. โวสคฺคปริวารฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ มูลปริปูรณฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. โวสคฺคปริปูรฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ มูลปริปากฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. โวสคฺคปริปากฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ มูลปฏิสมฺภิทฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. โวสคฺคปฏิสมฺภิทฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ มูลปฏิสมฺภิทาปาปนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. โวสคฺคปฏิสมฺภิทาปาปนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ มูลปฏิสมฺภิทาย วสีภาวฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. โวสคฺคปฏิสมฺภิทาย วสีภาวฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป….ฯ

ปริคฺคหฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปริวารฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปริปูรณฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกคฺคฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อวิเกฺขปฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปคฺคหฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อวิสารฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อนาวิลฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อนิญฺชนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกตฺตุปฏฺฐานวเสน จิตฺตสฺส ฐิตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อารมฺมณฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ โค

จรฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปหานฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปริจฺจาคฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วุฏฺฐานฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิวฏฺฏนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สนฺตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปณีตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิมุตฺตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อนาสวฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ตรณฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อนิมิตฺตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อปฺปณิหิตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สุญฺญตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกรสฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อนติวตฺตนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ยุคนทฺธฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ นิยฺยานฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เหตุฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ทสฺสนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อาธิปเตยฺยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

สมถสฺส อวิเกฺขปฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิปสฺสนาย อนุปสฺสนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สมถวิปสฺสนานํ เอกรสฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ยุคนทฺธสฺส อนติวตฺตนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สิกฺขาย สมาทานฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อารมฺมณสฺส โคจรฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ลีนสฺส จิตฺตสฺส ปคฺคหฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อุทฺธตสฺส จิตฺตสฺส นิคฺคหฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อุโภวิสุทฺธานํ อชฺฌุเปกฺขนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิเสสาธิคมฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อุตฺตริปฏิเวธฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สจฺจาภิสมยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ นิโรเธ ปติฏฺฐาปกฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

สทฺธินฺทฺริยสฺส อธิโมกฺขฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. ปญฺญินฺทฺริยสฺส ทสฺสนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สทฺธาพลสฺส อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. ปญฺญาพลสฺส อวิชฺชาย อกมฺปิยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สติสโมฺพชฺฌงฺคสฺส อุปฏฺฐานฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคสฺส ปฏิสงฺขานฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สมฺมาทิฏฺฐิยา ทสฺสนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. สมฺมาสมาธิสฺส อวิเกฺขปฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

อินฺทฺริยานํ อาธิปเตยฺยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ พลานํ อกมฺปิยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ นิยฺยานฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ มคฺคสฺส เหตุฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สติปฏฺฐานานํ อุปฏฺฐานฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สมฺมปฺปธานานํ ปทหนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อิทฺธิปาทานํ อิชฺฌนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สจฺจานํ ตถฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปโยคานํ ปฏิปฺปสฺสทฺธฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ผลานํ สจฺฉิกิริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

วิตกฺกสฺส อภินิโรปนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิจารสฺส อุปวิจารฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปีติยา ผรณฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สุขสฺส อภิสนฺทนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ จิตฺตสฺส เอกคฺคฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

อาวชฺชนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิชานนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปชานนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สญฺชานนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอโกทฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อภิญฺญาย ญาตฏฺฐํ [อภิเญฺญยฺยตฺถํ (สฺยา.)] พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปริญฺญาย ตีรณฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปหานสฺส ปริจฺจาคฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ภาวนาย เอกรสฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา ฯ สจฺฉิกิริยาย ผสฺสนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา ฯ ขนฺธานํ ขนฺธฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ธาตูนํ ธาตุฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

อายตนานํ อายตนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สงฺขตานํ สงฺขตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อสงฺขตสฺส อสงฺขตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

จิตฺตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ จิตฺตานนฺตริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ จิตฺตสฺส วุฏฺฐานฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ จิตฺตสฺส วิวฏฺฏนฏฺฐํ [วิวชฺชนฏฺฐํ (สฺยา.)] พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ จิตฺตสฺส เหตุฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ จิตฺตสฺส ปจฺจยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ จิตฺตสฺส วตฺถุฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ จิตฺตสฺส ภูมฏฺฐํ [ภุมฺมฏฺฐํ (สฺยา.) ปฏิ. ม. ๑.๑๔ ปสฺสิตพฺพา] พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ จิตฺตสฺส อารมฺมณฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ จิตฺตสฺส โคจรฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ จิตฺตสฺส จริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ จิตฺตสฺส คตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ จิตฺตสฺส อภินีหารฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ จิตฺตสฺส นิยฺยานฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ จิตฺตสฺส นิสฺสรณฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

เอกเตฺต อาวชฺชนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต วิชานนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต ปชานนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต สญฺชานนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต เอโกทฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ( ) [(เอกเตฺต อุปนิพนฺธนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา) (สพฺพตฺถ)]ฯ เอกเตฺต ปกฺขนฺทนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต ปสีทนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต สนฺติฏฺฐนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต วิมุจฺจนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต เอตํ สนฺตนฺติ ปสฺสนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต ยานีกตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต วตฺถุกตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต อนุฏฺฐิตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต ปริจิตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต สุสมารทฺธฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา ฯ เอกเตฺต ปริคฺคหฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต ปริวารฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต ปริปูรณฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต สโมธานฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต อธิฏฺฐานฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต อาเสวนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต ภาวนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต พหุลีกมฺมฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต สุสมุคฺคตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต สุวิมุตฺตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต พุชฺฌนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต อนุพุชฺฌนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต ปฏิพุชฺฌนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต สมฺพุชฺฌนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต โพธนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต อนุโพธนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต ปฏิโพธนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต สมฺพุชฺฌนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต โพธิปกฺขิยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต อนุโพธิปกฺขิยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต ปฏิโพธิปกฺขิยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต สโมฺพธิปกฺขิยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต โชตนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต อุโชฺชตนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต อนุโชตนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต ปฏิโชตนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เอกเตฺต สโญฺชตนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

ปตาปนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิโรจนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา ฯ กิเลสานํ สนฺตาปนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อมลฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิมลฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ นิมฺมลฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สมฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สมยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิเวกฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิเวกจริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตี

ติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิราคฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิราคจริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ นิโรธฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ นิโรธจริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ โวสคฺคฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ โวสคฺคจริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิมุตฺตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิมุตฺติจริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

ฉนฺทฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ฉนฺทสฺส มูลฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ฉนฺทสฺส ปาทฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ฉนฺทสฺส ปธานฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ฉนฺทสฺส อิชฺฌนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ฉนฺทสฺส อธิโมกฺขฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ฉนฺทสฺส ปคฺคหฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ฉนฺทสฺส อุปฏฺฐานฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ฉนฺทสฺส อวิกฺเขปฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ฉนฺทสฺส ทสฺสนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

วีริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. จิตฺตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. วีมํสฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วีมํสาย มูลฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วีมํสาย ปาทฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วีมํสาย ปธานฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วีมํสาย อิชฺฌนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วีมํสาย อธิโมกฺขฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วีมํสาย ปคฺคหฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วีมํสาย อุปฏฺฐานฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วีมํสาย อวิกฺเขปฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วีมํสาย ทสฺสนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

ทุกฺขฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ทุกฺขสฺส ปีฬนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ทุกฺขสฺส สงฺขตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ทุกฺขสฺส สนฺตาปฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ทุกฺขสฺส วิปริณามฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สมุทยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สมุทยสฺส อายูหนฏฺฐํ นิทานฏฺฐํ สโญฺญคฏฺฐํ ปลิโพธฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ นิโรธฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ นิโรธสฺส นิสฺสรณฏฺฐํ วิเวกฏฺฐํ อสงฺขตฏฺฐํ อมตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ มคฺคฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ มคฺคสฺส นิยฺยานฏฺฐํ เหตุฏฺฐํ ทสฺสนฏฺฐํ อาธิปเตยฺยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

ตถฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อนตฺตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สจฺจฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปฏิเวธฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อภิชานนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปริชานนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ธมฺมฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ธาตุฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ญาตฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สจฺฉิกิริยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ผสฺสนฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อภิสมยฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

เนกฺขมฺมํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อพฺยาปาทํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อาโลกสญฺญํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อวิกฺเขปํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ธมฺมววตฺถานํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ญาณํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปาโมชฺชํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปฐมํ ฌานํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. อรหตฺตมคฺคํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อรหตฺตผลสมาปตฺตึ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

อธิโมกฺขเฏฺฐน สทฺธินฺทฺริยํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. ทสฺสนเฏฺฐน ปญฺญินฺทฺริยํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยเฏฺฐน สทฺธาพลํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. อวิชฺชาย อกมฺปิยเฏฺฐน ปญฺญาพลํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อุปฏฺฐานเฏฺฐน สติส

โมฺพชฺฌงฺคํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. ปฏิสงฺขานฏฺเฐน อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

ทสฺสนฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐึ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคา…เป…. อวิกฺเขปฏฺเฐน สมฺมาสมาธึ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อาธิปเตยฺยฏฺเฐน อินฺทฺริยํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อกมฺปิยฏฺเฐน พลํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ นิยฺยานฏฺฐํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เหตุฏฺเฐน มคฺคํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อุปฏฺฐานฏฺเฐน สติปฏฺฐานํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปทหนฏฺเฐน สมฺมปฺปธานํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อิชฺฌนฏฺเฐน อิทฺธิปาทํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ตถฏฺเฐน สจฺจํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อวิกฺเขปฏฺเฐน สมถํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อนุปสฺสนฏฺเฐ วิปสฺสนํ …เป…. เอกรสฏฺเฐน สมถวิปสฺสนํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อนติวตฺตนฏฺเฐน ยุคนทฺธํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สํวรฏฺเฐน สีลวิสุทฺธึ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อวิกฺเขปฏฺเฐน จิตฺตวิสุทฺธึ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ทสฺสนฏฺเฐน ทิฏฺฐิวิสุทฺธึ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ มุตฺตฏฺเฐน วิโมกฺขํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปฏิเวธฏฺเฐน วิชฺชํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปริจฺจาคฏฺเฐน วิมุตฺตึ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สมุจฺเฉทฏฺเฐน ขเย ญาณํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปฏิปฺปสฺสทฺธฏฺเฐน อนุปฺปาเท ญาณํ พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

ฉนฺทํ มูลฏฺเฐน พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ มนสิการํ สมุฏฺฐานฏฺเฐน พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ผสฺสํ สโมธานฏฺเฐน พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ เวทนํ สโมสรณฏฺเฐน พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สมาธึ ปมุขฏฺเฐน พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ สตึ อาธิปเตยฺยฏฺเฐน พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ ปญฺญํ ตตุตฺตรฏฺเฐน พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ วิมุตฺตึ สารฏฺเฐน พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานฏฺเฐน พุชฺฌนฺตีติ – โพชฺฌงฺคาฯ

๒๐. สาวตฺถินิทานํฯ ตตฺร โข อายสฺมา สาริปุตฺโต ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘อาวุโส ภิกฺขโว’’ติ [อาวุโสติ (สฺยา.) สํ. นิ. ๕.๑๘๕ ปสฺสิตพฺพา]ฯ ‘‘อาวุโส’’ติ โข เต ภิกฺขู อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส ปจฺจโสฺสสุํฯ อายสฺมา สาริปุตฺโต เอตทโวจ –

‘‘สตฺติเม, อาวุโส, โพชฺฌงฺคา ฯ กตเม สตฺต? สติสโมฺพชฺฌโงฺค, ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค…เป…. อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค – อิเม โข, อาวุโส, สตฺต โพชฺฌงฺคาฯ อิเมสํ ขฺวาหํ, อาวุโส, สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ เยน เยน โพชฺฌเงฺคน อากงฺขามิ ปุพฺพณฺหสมยํ วิหริตุํ, เตน เตน โพชฺฌเงฺคน ปุพฺพณฺหสมยํ วิหรามิฯ เยน เยน โพชฺฌเงฺคน อากงฺขามิ มชฺฌนฺหิกสมยํ…เป…. สายนฺหสมยํ วิหริตุํ, เตน เตน โพชฺฌเงฺคน สายนฺหสมยํ วิหรามิฯ สติสโมฺพชฺฌโงฺค อิติ เจ เม, ‘อาวุโส, โหติ, อปฺปมาโณ’ติ เม โหติ, ‘สุสมารโทฺธ’ติ เม โหติฯ ติฏฺฐนฺตญฺจ นํ [ติฏฺฐนฺตํ จรํ (สฺยา.) สํ. นิ. ๕.๑๘๕ ปสฺสิตพฺพา] ‘ติฏฺฐตี’ติ ปชานามิฯ สเจปิ เม จวติ, ‘อิทปฺปจฺจยา เม จวตี’ติ ปชานามิฯ ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค…เป…. อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค อิติ เจ เม, อาวุโส, โหติ, ‘อปฺปมาโณ’ติ เม โหติ, ‘สุสมารโทฺธ’ติ เม โหติฯ ติฏฺฐนฺตญฺจ นํ ‘ติฏฺฐตี’ติ ปชานามิฯ สเจปิ เม จวติ, ‘อิทปฺปจฺจยา เม จวตี’ติ ปชานามิฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, อาวุโส, รโญฺญ วา ราชมหามตฺตสฺส วา นานารตฺตานํ ทุสฺสานํ ทุสฺสกรณฺฑโก ปูโร อสฺสฯ โส ยญฺญเทว ทุสฺสยุคํ อากเงฺขยฺย ปุพฺพณฺหสมยํ ปารุปิตุํ, ตํ ตเทว ทุสฺสยุคํ ปุพฺพณฺหสมยํ ปารุเปยฺยฯ ยญฺญเทว ทุสฺสยุคํ อากเงฺขยฺย มชฺฌนฺหิกสมยํ…เป…. สายนฺหสมยํ ปารุปิตุํ, ตํ ตเทว ทุสฺสยุคํ สายนฺหสมยํ ปารุเปยฺยฯ เอวเมว ขฺวาหํ, อาวุโส, อิเมสํ สตฺตนฺนํ โพชฺฌงฺคานํ เยน เยน โพชฺฌเงฺคน อากงฺขามิ ปุพฺพณฺหสมยํ วิหริตุํ, เตน เตน

โพชฺฌงฺเคน ปุพฺพณฺหสมยํ วิหรามิฯ เยน เยน โพชฺฌงฺเคน อากงฺขามิ มชฺฌนฺหิกสมยํ…เป.… สายนฺหสมยํ วิหริตุํ, เตน เตน โพชฺฌงฺเคน สายนฺหสมยํ วิหรามิฯ สติสโมฺพชฺฌโงฺค อิติ เจ เม, อาวุโส, โหติ, ‘อปฺปมาโณ’ติ เม โหติ, ‘สุสมารทฺโธ’ติ เม โหติฯ ติฏฺฐนฺตญฺจ นํ ‘ติฏฺฐตี’ติ ปชานามิฯ สเจปิ เม จวติ, ‘อิทปฺปจฺจยา เม จวตี’ติ ปชานามิ…เป.… อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค อิติ เจ เม, อาวุโส, โหติ, ‘อปฺปมาโณ’ติ เม โหติ, ‘สุสมารทฺโธ’ติ เม โหติฯ ติฏฺฐนฺตญฺจ นํ ‘ติฏฺฐตี’ติ ปชานามิฯ สเจปิ เม จวติ, ‘อิทปฺปจฺจยา เม จวตี’ติ ปชานามิ’’ฯ

สุตฺตนฺตนิเทฺทโส

๒๑. กถํ **สติสโมฺพชฺฌโงฺค อิติ เจ เม โหตี**ติ โพชฺฌโงฺค? ยาวตา นิโรธูปฏฺฐาติ ตาวตา สติสโมฺพชฺฌโงฺคฯ อิติ เจ เม โหตีติ โพชฺฌโงฺคฯ เสยฺยถาปิ เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต ยาวตา อจฺจิ ตาวตา วโณฺณ, ยาวตา วโณฺณ ตาวตา อจฺจิฯ เอวเมว ยาวตา นิโรธูปฏฺฐาติ ตาวตา สติสโมฺพชฺฌโงฺคฯ อิติ เจ เม โหตีติ โพชฺฌโงฺคฯ

กถํ **อปฺปมาโณ อิติ เจ เม โหตี**ติ โพชฺฌโงฺค? ปมาณพทฺธา [ปมาณวนฺตา (สฺยา.), อฏฺฐกถา โอโลเกตพฺพา] กิเลสา, สเพฺพ จ ปริยุฏฺฐานา, เย จ สงฺขารา โปโนภวิกา อปฺปมาโณ นิโรโธ อจลเฏฺฐน อสงฺขตเฏฺฐนฯ ยาวตา นิโรธูปฏฺฐาติ ตาวตา อปฺปมาโณฯ อิติ เจ เม โหตีติ โพชฺฌโงฺคฯ

กถํ **สุสมารทฺโธ อิติ เจ เม โหตี**ติ – โพชฺฌโงฺค? วิสมา กิเลสา, สเพฺพ จ ปริยุฏฺฐานา, เย จ สงฺขารา โปโนภวิกา, สมธโมฺม นิโรโธ สนฺตเฏฺฐน ปณีตเฏฺฐนฯ ยาวตา นิโรธูปฏฺฐาติ ตาวตา สุสมารทฺโธ อิติ เจ เม โหตีติ โพชฺฌโงฺคฯ

กถํ **‘‘ติฏฺฐนฺตญฺจ นํ ติฏฺฐตี’’ติ ปชานามิ; สเจปิ จวติ ‘‘อิทปฺปจฺจยา จวตี’’ติ ปชานามิ?** กติหากาเรหิ สติสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ? กติหากาเรหิ สติสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ? อฏฺฐหากาเรหิ สติสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติฯ อฏฺฐหากาเรหิ สติสโมฺพชฺฌโงฺค จวติฯ

กตเมหิ **อฏฺฐหากาเรหิ สติสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ?** อนุปฺปาทํ อาวชฺชิตตฺตา สติสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ, อุปฺปาทํ อนาวชฺชิตตฺตา สติสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ, อปฺปวตฺตํ อาวชฺชิตตฺตา สติสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ, ปวตฺตํ อนาวชฺชิตตฺตา สติสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ, อนิมิตฺตํ อาวชฺชิตตฺตา สติสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ, นิมิตฺตํ อนาวชฺชิตตฺตา สติสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ, นิโรธํ อาวชฺชิตตฺตา สติสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ, สงฺขาเร อนาวชฺชิตตฺตา สติสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ – อิเมหิ อฏฺฐหากาเรหิ สติสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติฯ

กตเมหิ **อฏฺฐหากาเรหิ สติสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ?** อุปฺปาทํ อาวชฺชิตตฺตา สติสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ, อนุปฺปาทํ อนาวชฺชิตตฺตา สติสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ, ปวตฺตํ อาวชฺชิตตฺตา สติสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ, อปฺปวตฺตํ อนาวชฺชิตตฺตา สติสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ, นิมิตฺตํ อาวชฺชิตตฺตา สติสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ, อนิมิตฺตํ อนาวชฺชิตตฺตา สติสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ, สงฺขาเร อาวชฺชิตตฺตา สติสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ, นิโรธํ อนาวชฺชิตตฺตา สติสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ – อิเมหิ อฏฺฐหากาเรหิ สติสโมฺพชฺฌโงฺค จวติฯ เอวํ ‘‘ติฏฺฐนฺตญฺจ นํ ติฏฺฐตี’’ติ ปชานามิฯ สเจปิ จวติ, ‘‘อิทปฺปจฺจยา เม จวตี’’ติ ปชานามิ…เป.…ฯ

กถํ **อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค อิติ เจ เม โหตีติ** โพชฺฌโงฺค? ยาวตา นิโรธูปฏฺฐาติ ตาวตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค อิติ เจ เม โหตีติ โพชฺฌโงฺคฯ เสยฺยถาปิ เตลปฺปทีปสฺส ฌายโต ยาวตา อจฺจิ ตาวตา วโณฺณ, ยาวตา วโณฺณ ตาวตา อจฺจิฯ เอวเมว ยาวตา นิโรธูปฏฺฐาติ ตาวตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค อิติ เจ โหตีติ โพชฺฌโงฺคฯ

กถํ **อปฺปมาโณ อิติ เจ โหตีติ** โพชฺฌโงฺค? ปมาณพทฺธา กิเลสา, สเพฺพ จ ปริยุฏฺฐานา, เย จ สงฺขารา โปโนภวิกา อปฺปมาโณ นิโรโธ อจลเฏฺฐน อสงฺขตเฏฺฐนฯ ยาวตา นิโรธูปฏฺฐาติ ตาวตา อปฺปมาโณ อิติ เจ โหตีติ โพชฺฌโงฺคฯ

กถํ **สุสมารโทฺธ อิติ เจ โหตีติ** โพชฺฌโงฺค? วิสมา กิเลสา, สเพฺพ จ ปริยุฏฺฐานา, เย จ สงฺขารา โปโนภวิกา สมธโมฺม นิโรโธ สนฺตเฏฺฐน ปณีตเฏฺฐนฯ ยาวตา นิโรธูปฏฺฐาติ ตาวตา สุสมารโทฺธ อิติ เจ โหตีติ โพชฺฌโงฺคฯ

กถํ **“ติฏฺฐนฺตญฺจ นํ ติฏฺฐตี”ติ ปชานามิ; สเจปิ จวติ “อิทปฺปจฺจยา เม จวตี”ติ ปชานามิ?** กติหากาเรหิ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ? กติหากาเรหิ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ ? อฏฺฐหากาเรหิ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติฯ อฏฺฐหากาเรหิ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค จวติฯ

กตเมหิ **อฏฺฐหากาเรหิ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ?** อนุปฺปาทํ อาวชฺชิตตฺตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ, อุปฺปาทํ อนาวชฺชิตตฺตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ, อปฺปวตฺตํ อาวชฺชิตตฺตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ, ปวตฺตํ อนาวชฺชิตตฺตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ, อนิมิตฺตํ อาวชฺชิตตฺตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ, นิมิตฺตํ อนาวชฺชิตตฺตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ, นิโรธํ อาวชฺชิตตฺตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ, สงฺขาเร อนาวชฺชิตตฺตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติ – อิเมหิ อฏฺฐหากาเรหิ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ติฏฺฐติฯ

กตเมหิ **อฏฺฐหากาเรหิ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ?** อุปฺปาทํ อาวชฺชิตตฺตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ, อนุปฺปาทํ อนาวชฺชิตตฺตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ, ปวตฺตํ อาวชฺชิตตฺตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ, อปฺปวตฺตํ อนาวชฺชิตตฺตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ, นิมิตฺตํ อาวชฺชิตตฺตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ , อนิมิตฺตํ อนาวชฺชิตตฺตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ, สงฺขาเร อาวชฺชิตตฺตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ, นิโรธํ อนาวชฺชิตตฺตา อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค จวติ – อิเมหิ อฏฺฐหากาเรหิ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค จวติฯ เอวํ ‘‘ติฏฺฐนฺตญฺจ นํ ติฏฺฐตี’’ติ ปชานามิ; สเจปิ จวติ, ‘‘อิทปฺปจฺจยา เม จวตี’’ติ ปชานามิฯ

โพชฺฌงฺคกถา นิฏฺฐิตาฯ

๔. เมตฺตากถา

๒๒. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘เมตฺตาย , ภิกฺขเว, เจโตวิมุตฺติยา อาเสวิตาย ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย เอกาทสานิสํสา ปาฏิกงฺขาฯ กตเม เอกาทส? สุขํ สุปติ, สุขํ ปฏิพุชฺฌติ, น ปาปกํ สุปินํ ปสฺสติ, มนุสฺสานํ ปิโย โหติ, อมนุสฺสานํ ปิโย โหติ, เทวตา รกฺขนฺติ, นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตฺถํ วา กมติ, ตุวฏํ จิตฺตํ สมาธิยติ, มุขวโณฺณ วิปฺปสีทติ, อสมฺมูโฬฺห กาลงฺกโรติ, อุตฺตริ [อุตฺตรึ (สฺยา. ปี.) อ. นิ. ๑๑.๑๕

ปสฺสิตพฺพา] อปฺปฏิวิชฺฌนฺโต พฺรหฺมโลกูปโค โหติฯ เมตฺตาย, ภิกฺขเว, เจโตวิมุตฺติยา อาเสวิตาย ภาวิตาย พหุลีกตาย ยานีกตาย วตฺถุกตาย อนุฏฺฐิตาย ปริจิตาย สุสมารทฺธาย – อิเม เอกาทสานิสํสา ปาฏิกงฺขา'' ฯ

อตฺถิ อโนธิโส ผรณา เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ, อตฺถิ โอธิโส ผรณา เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ, อตฺถิ ทิสาผรณา เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ กติหากาเรหิ อโนธิโส ผรณา เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ, กติหากาเรหิ โอธิโส ผรณา เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ, กติหากาเรหิ ทิสาผรณา เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ? ปญฺจหากาเรหิ อโนธิโส ผรณา เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ, สตฺตหากาเรหิ โอธิโส ผรณา เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ, ทสหากาเรหิ ทิสาผรณา เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

กตเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อโนธิโส ผรณา เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ? สเพฺพ สตฺตา อเวรา อพฺยาปชฺชา [อพฺยาปชฺฌา (สฺยา.)] อนีฆา สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุฯ สเพฺพ ปาณา…เป…. สเพฺพ ภูตา…เป…. สเพฺพ ปุคฺคลา…เป…. สเพฺพ อตฺตภาวปริยาปนฺนา อเวรา อพฺยาปชฺชา อนีฆา สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตูติฯ อิเมหิ ปญฺจหากาเรหิ อโนธิโส ผรณา เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

กตเมหิ สตฺตหากาเรหิ โอธิโส ผรณา เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ? สพฺพา อิตฺถิโย อเวรา อพฺยาปชฺชา อนีฆา สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุฯ สเพฺพ ปุริสา…เป…. สเพฺพ อริยา…เป…. สเพฺพ อนริยา…เป…. สเพฺพ เทวา…เป…. สเพฺพ มนุสฺสา…เป…. สเพฺพ วินิปาติกา อเวรา อพฺยาปชฺชา อนีฆา สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตูติฯ อิเมหิ สตฺตหากาเรหิ โอธิโส ผรณา เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

กตเมหิ ทสหากาเรหิ ทิสาผรณา เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ? สเพฺพ ปุรตฺถิมาย ทิสาย สตฺตา อเวรา อพฺยาปชฺชา อนีฆา สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ ฯ สเพฺพ ปจฺฉิมาย ทิสาย สตฺตา…เป…. สเพฺพ อุตฺตราย ทิสาย สตฺตา…เป…. สเพฺพ ทกฺขิณาย ทิสาย สตฺตา…เป…. สเพฺพ ปุรตฺถิมาย อนุทิสาย สตฺตา…เป…. สเพฺพ ปจฺฉิมาย อนุทิสาย สตฺตา…เป…. สเพฺพ อุตฺตราย อนุทิสาย สตฺตา…เป…. สเพฺพ ทกฺขิณาย อนุทิสาย สตฺตา…เป…. สเพฺพ เหฏฺฐิมาย ทิสาย สตฺตา…เป…. สเพฺพ อุปริมาย ทิสาย สตฺตา อเวรา อพฺยาปชฺชา อนีฆา สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุฯ สเพฺพ ปุรตฺถิมาย ทิสาย ปาณา…เป…. ภูตา… ปุคฺคลา… อตฺตภาวปริยาปนฺนา… สพฺพา อิตฺถิโย… สเพฺพ ปุริสา… สเพฺพ อริยา… สเพฺพ อนริยา… สเพฺพ เทวา… สเพฺพ มนุสฺสา… สเพฺพ วินิปาติกา อเวรา อพฺยาปชฺชา อนีฆา สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุฯ สเพฺพ ปจฺฉิมาย ทิสาย วินิปาติกา…เป…. สเพฺพ อุตฺตราย ทิสาย วินิปาติกา… สเพฺพ ทกฺขิณาย ทิสาย วินิปาติกา… สเพฺพ ปุรตฺถิมาย อนุทิสาย วินิปาติกา… สเพฺพ ปจฺฉิมาย อนุทิสาย วินิปาติกา… สเพฺพ อุตฺตราย อนุทิสาย วินิปาติกา… สเพฺพ ทกฺขิณาย อนุทิสาย วินิปาติกา… สเพฺพ เหฏฺฐิมาย ทิสาย วินิปาติกา… สเพฺพ อุปริมาย ทิสาย วินิปาติกา อเวรา อพฺยาปชฺชา อนีฆา สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตูติฯ อิเมหิ ทสหากาเรหิ ทิสาผรณา เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

๑. อินฺทฺริยวาโร

๒๓. สเพฺพสํ สตฺตานํ ปีฬนํ วเชฺชตฺวา อปีฬนาย, อุปฆาตํ วเชฺชตฺวา อนุปฆาเตน, สนฺตาปํ วเชฺชตฺวา อสนฺตาเปน, ปริยาทานํ วเชฺชตฺวา อปริยาทาเนน, วิเหสํ วเชฺชตฺวา อวิเหสาย, สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ มา เวริโน, สุขิโน โหนฺตุ มา ทุกฺขิโน, สุขิตตฺตา โหนฺตุ มา ทุกฺขิตตฺตาติ – อิเมหิ อฏฺฐหากาเรหิ สเพฺพ สเตฺต เมตฺตายตีติ – เมตฺตาฯ ตํ ธมฺมํ เจตยตีติ –

เจโตฯ สพฺพพฺยาปาทปริยุฏฺฐาเนหิ วิมุจฺจตีติ – วิมุตฺติฯ เมตฺตา จ เจโต จ วิมุตฺติ จาติ – เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – สทฺธาย อธิมุจฺจติฯ สทฺธินฺทฺริยปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – วีริยํ ปคฺคณฺหาติฯ วีริยินฺทฺริยปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – สตึ อุปฏฺฐาเปติฯ สตินฺทฺริยปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – จิตฺตํ สมาทหติฯ สมาธินฺทฺริยปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – ปญฺญาย ปชานาติฯ ปญฺญินฺทฺริยปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา อาเสวนา โหนฺติฯ อิเมหิ ปญฺจหิ อินฺทฺริเยหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ อาเสวียติฯ อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวนา โหนฺติฯ อิเมหิ ปญฺจหิ อินฺทฺริเยหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ ภาวียติฯ อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา พหุลีกตา โหนฺติฯ อิเมหิ ปญฺจหิ อินฺทฺริเยหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ พหุลีกรียติฯ อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา อลงฺการา โหนฺติฯ อิเมหิ ปญฺจหิ อินฺทฺริเยหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ สฺวาลงฺกตา โหติฯ อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ปริกฺขารา โหนฺติฯ อิเมหิ ปญฺจหิ อินฺทฺริเยหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ สุปริกฺขตา โหติฯ อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ปริวารา โหนฺติฯ อิเมหิ ปญฺจหิ อินฺทฺริเยหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ สุปริวุตา โหติฯ อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา อาเสวนา โหนฺติ, ภาวนา โหนฺติ, พหุลีกตา โหนฺติ, อลงฺการา โหนฺติ, ปริกฺขารา โหนฺติ, ปริวารา โหนฺติ, ปาริปูรี โหนฺติ, สหคตา โหนฺติ, สหชาตา โหนฺติ, สํสฏฺฐา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตา โหนฺติ, ปกฺขนฺทนา โหนฺติ, ปสีทนา [สํสีทนา (ก. สี. อฏฺฐ.)] โหนฺติ, สนฺติฏฺฐนา โหนฺติ, วิมุจฺจนา โหนฺติ, ''เอตํ สนฺต''นฺติ ผสฺสนา โหนฺติ, ยานีกตา โหนฺติ , วตฺถุกตา โหนฺติ, อนุฏฺฐิตา โหนฺติ, ปริจิตา โหนฺติ, สุสมารทฺธา โหนฺติ, สุภาวิตา โหนฺติ, สฺวาธิฏฺฐิตา โหนฺติ, สุสมุคฺคตา โหนฺติ , สุวิมุตฺตา โหนฺติ, นิพฺพเตฺตนฺติ โชเตนฺติ ปตาเปนฺติฯ

๒. พลวาโร

๒๔. สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – อสฺสทฺธิเย น กมฺปติฯ สทฺธาพลปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – โกสเชฺช น กมฺปติฯ วีริยพลปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – ปมาเท น กมฺปติฯ สติพลปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – อุทฺธเจฺจ น กมฺปติฯ สมาธิพลปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – อวิชฺชาย น กมฺปติฯ ปญฺญาพลปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

อิมานิ ปญฺจ พลานิ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา อาเสวนา โหนฺติฯ อิเมหิ ปญฺจหิ พเลหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ อาเสวียติฯ อิมานิ ปญฺจ พลานิ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวนา โหนฺติฯ อิเมหิ ปญฺจหิ พเลหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ ภาวียติฯ อิมานิ ปญฺจ พลานิ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา พหุลีกตา โหนฺติฯ อิเมหิ ปญฺจหิ พเลหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ พหุลีกรียติฯ อิมานิ ปญฺจ พลานิ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา อลงฺการา โหนฺติฯ อิเมหิ ปญฺจหิ พเลหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ สฺวาลงฺกตา โหติฯ อิมานิ ปญฺจ พลานิ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ปริกฺขารา โหนฺติฯ อิเมหิ ปญฺจหิ พเลหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ สุปริกฺขตา โหติฯ อิมานิ ปญฺจ พลานิ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ปริวารา โหนฺติฯ อิเมหิ ปญฺจหิ พเลหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ สุปริวุตา โหติฯ อิมานิ ปญฺจ พลานิ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา อาเสวนา โหนฺติ, ภาวนา โหนฺติ, พหุลีกตา โหนฺติ, อลงฺการา โหนฺติ, ปริกฺขารา โหนฺติ, ปริวารา โหนฺติ, ปาริปูรี โหนฺติ, สหคตา โหนฺติ, สหชาตา โหนฺติ, สํสฏฺฐา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตา โหนฺติ, ปกฺขนฺทนา โหนฺติ, ปสีทนา โหนฺติ, สนฺติฏฺฐนา โหนฺติ, วิมุจฺจนา โหนฺติ, ‘‘เอตํ สนฺต’’นฺติ ผสฺสนา โหนฺติ, ยานีกตา โหนฺติ, วตฺถุกตา โหนฺติ, อนุฏฺฐิตา โหนฺติ, ปริจิตา โหนฺติ, สุสมารทฺธา โหนฺติ, สุภาวิตา โหนฺติ, สฺวาธิฏฺฐิตา โหนฺติ, สุสมุคฺคตา โหนฺติ, สุวิมุตฺตา โหนฺติ นิพฺพเตฺตนฺติ โชเตนฺติ ปตาเปนฺติฯ

๓. โพชฺฌงฺควาโร

๒๕. สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – สตึ อุปฏฺฐาเปติฯ สติสโมฺพชฺฌงฺคปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – ปญฺญาย ปวิจินาติฯ ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – วีริยํ ปคฺคณฺหาติฯ วีริยสโมฺพชฺฌงฺคปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – ปริฬาหํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภติฯ ปีติสโมฺพชฺฌงฺคปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – ทุฏฺฐุลฺลํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภติฯ ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – จิตฺตํ สมาทหติฯ สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – ญาเณน กิเลเส ปฏิสงฺขาติฯ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

อิเม สตฺต โพชฺฌงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา อาเสวนา โหนฺติฯ อิเมหิ สตฺตหิ โพชฺฌเงฺคหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ อาเสวียติฯ อิเม สตฺต โพชฺฌงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวนา โหนฺติฯ อิเมหิ สตฺตหิ โพชฺฌเงฺคหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ ภาวียติฯ อิเม สตฺต โพชฺฌงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา พหุลีกตา โหนฺติฯ อิเมหิ สตฺตหิ โพชฺฌเงฺคหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ พหุลีกรียติฯ อิเม สตฺต โพชฺฌงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา อลงฺการา โหนฺติฯ อิเมหิ สตฺตหิ โพชฺฌเงฺคหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ สฺวาลงฺกตา โหติฯ อิเม สตฺต โพชฺฌงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ปริกฺขารา โหนฺติฯ อิเมหิ สตฺตหิ โพชฺฌเงฺคหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ สุปริกฺขตา โหติฯ อิเม สตฺต โพชฺฌงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ปริวารา โหนฺติฯ อิเมหิ สตฺตหิ โพชฺฌเงฺคหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ สุปริวุตา โหติฯ อิเม สตฺต โพชฺฌงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา อาเสวนา โหนฺติ, ภาวนา โหนฺติ, พหุลีกตา โหนฺติ, อลงฺการา โหนฺติ, ปริกฺขารา โหนฺติ, ปริวารา โหนฺติ, ปาริปูรี โหนฺติ, สหคตา โหนฺติ, สหชาตา โหนฺติ, สํสฏฺฐา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตา โหนฺติ, ปกฺขนฺทนา โหนฺติ, ปสีทนา โหนฺติ, สนฺติฏฺฐนา โหนฺติ, วิมุจฺจนา โหนฺติ, ‘‘เอตํ สนฺต’’นฺติ ผสฺสนา โหนฺติ, ยานีกตา โหนฺติ, วตฺถุกตา โหนฺติ, อนุฏฺฐิตา โหนฺติ, ปริจิตา โหนฺติ, สุสมารทฺธา โหนฺติ, สุภาวิตา โหนฺติ, สฺวาธิฏฺฐิตา โหนฺติ, สุสมุคฺคตา โหนฺติ, สุวิมุตฺตา โหนฺติ, นิพฺพเตฺตนฺติ โชเตนฺติ ปตาเปนฺติฯ

๔. มคฺคงฺควาโร

๒๖. สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – สมฺมา ปสฺสติฯ สมฺมาทิฏฺฐิปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – สมฺมา อภินิโรเปติฯ สมฺมาสงฺกปฺปปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – สมฺมา ปริคฺคณฺหาติฯ สมฺมาวาจาปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – สมฺมา สมุฏฺฐาเปติฯ สมฺมากมฺมนฺตปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – สมฺมา โวทาเปติ ฯ สมฺมาอาชีวปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – สมฺมา ปคฺคณฺหาติฯ สมฺมาวายามปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – สมฺมา อุปฏฺฐาเปติฯ สมฺมาสติปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – สมฺมา สมาทหติฯ สมฺมาสมาธิปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

อิเม อฏฺฐ มคฺคงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา อาเสวนา โหนฺติฯ อิเมหิ อฏฺฐหิ มคฺคเงฺคหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ อาเสวียติฯ อิเม อฏฺฐ มคฺคงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ภาวนา โหนฺติฯ อิ

เมหิ อฏฺฐหิ มคฺคเงฺคหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ ภาวียติฯ อิเม อฏฺฐ มคฺคงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา พหุลีกตา โหนฺติฯ อิเมหิ อฏฺฐหิ มคฺคเงฺคหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ พหุลีกรียติฯ อิเม อฏฺฐ มคฺคงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา อลงฺการา โหนฺติฯ อิเมหิ อฏฺฐหิ มคฺคเงฺคหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ สฺวาลงฺกตา โหนฺติฯ อิเม อฏฺฐ มคฺคงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ปริกฺขารา โหนฺติฯ อิเมหิ อฏฺฐหิ มคฺคเงฺคหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ สุปริกฺขตา โหติฯ อิเม อฏฺฐ มคฺคงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ปริวารา โหนฺติฯ อิเมหิ อฏฺฐหิ มคฺคเงฺคหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ สุปริวุตา โหติฯ อิเม อฏฺฐ มคฺคงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา อาเสวนา โหนฺติ , ภาวนา โหนฺติ , พหุลีกตา โหนฺติ, อลงฺการา โหนฺติ, ปริกฺขารา โหนฺติ, ปริวารา โหนฺติ, ปาริปูรี โหนฺติ, สหคตา โหนฺติ, สหชาตา โหนฺติ, สํสฏฺฐา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตา โหนฺติ, ปกฺขนฺทนา โหนฺติ, ปสีทนา โหนฺติ, สนฺติฏฺฐนา โหนฺติ, วิมุจฺจนา โหนฺติ, ‘‘เอตํ สนฺต’’นฺติ ผสฺสนา โหนฺติ, ยานีกตา โหนฺติ, วตฺถุกตา โหนฺติ, อนุฏฺฐิตา โหนฺติ, ปริจิตา โหนฺติ, สุสมารทฺธา โหนฺติ, สุภาวิตา โหนฺติ, สฺวาธิฏฺฐิตา โหนฺติ, สุสมุคฺคตา โหนฺติ, สุวิมุตฺตา โหนฺติ นิพฺพเตฺตนฺติ โชเตนฺติ ปตาเปนฺติฯ

๒๗. สเพฺพสํ ปาณานํ…เป…. สเพฺพสํ ภูตานํ… สเพฺพสํ ปุคฺคลานํ… สเพฺพสํ อตฺตภาวปริยาปนฺนานํ… สพฺพาสํ อิตฺถีนํ… สเพฺพสํ ปุริสานํ… สเพฺพสํ อริยานํ… สเพฺพสํ อนริยานํ… สเพฺพสํ เทวานํ… สเพฺพสํ มนุสฺสานํ… สเพฺพสํ วินิปาติกานํ ปีฬนํ วเชฺชตฺวา อปีฬนาย, อุปฆาตํ วเชฺชตฺวา อนุปฆาเตน, สนฺตาปํ วเชฺชตฺวา อสนฺตาเปน, ปริยาทานํ วเชฺชตฺวา อปริยาทาเนน, วิเหสํ วเชฺชตฺวา อวิเหสาย, สเพฺพ วินิปาติกา อเวริโน โหนฺตุ มา เวริโน, สุขิโน โหนฺตุ มา ทุกฺขิโน, สุขิตตฺตา โหนฺตุ มา ทุกฺขิตตฺตาติ – อิเมหิ อฏฺฐหาการेहิ สเพฺพ วินิปาติเก เมตฺตายตีติ – เมตฺตาฯ ตํ ธมฺมํ เจตยตีติ – เจโตฯ สพฺพพฺยาปาทปริยุฏฺฐาเนหิ วิมุจฺจตีติ – วิมุตฺติฯ เมตฺตา จ เจโต จ วิมุตฺติ จาติ – เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ วินิปาติกา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – สทฺธาย อธิมุจฺจติฯ สทฺธินฺทฺริยปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ…เป…. นิพฺพเตฺตนฺติ โชเตนฺติ ปตาเปนฺติฯ

สเพฺพสํ ปุรตฺถิมาย ทิสาย สตฺตานํ…เป…. สเพฺพสํ ปจฺฉิมาย ทิสาย สตฺตานํ… สเพฺพสํ อุตฺตราย ทิสาย สตฺตานํ… สเพฺพสํ ทกฺขิณาย ทิสาย สตฺตานํ… สเพฺพสํ ปุรตฺถิมาย อนุทิสาย สตฺตานํ… สเพฺพสํ ปจฺฉิมาย อนุทิสาย สตฺตานํ… สเพฺพสํ อุตฺตราย อนุทิสาย สตฺตานํ… สเพฺพสํ ทกฺขิณาย อนุทิสาย สตฺตานํ… สเพฺพสํ เหฏฺฐิมาย ทิสาย สตฺตานํ… สเพฺพสํ อุปริมาย ทิสาย สตฺตานํ ปีฬนํ วเชฺชตฺวา อปีฬนาย, อุปฆาตํ วเชฺชตฺวา อนุปฆาเตน, สนฺตาปํ วเชฺชตฺวา อสนฺตาเปน, ปริยาทานํ วเชฺชตฺวา อปริยาทาเนน, วิเหสํ วเชฺชตฺวา อวิเหสาย, สเพฺพ อุปริมาย ทิสาย สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ มา เวริโน, สุขิโน โหนฺตุ มา ทุกฺขิโน, สุขิตตฺตา โหนฺตุ มา ทุกฺขิตตฺตาติ – อิเมหิ อฏฺฐหาการेहิ สเพฺพ อุปริมาย ทิสาย สเตฺต เมตฺตายตีติ – เมตฺตาฯ ตํ ธมฺมํ เจตยตีติ – เจโตฯ สพฺพพฺยาปาทปริยุฏฺฐาเนหิ วิมุจฺจตีติ – วิมุตฺติฯ เมตฺตา จ เจโต จ วิมุตฺติ จาติ – เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ อุปริมาย ทิสาย สตฺตา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – สทฺธาย อธิมุจฺจติฯ สทฺธินฺทฺริยปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ…เป…. นิพฺพเตฺตนฺติ โชเตนฺติ ปตาเปนฺติฯ

สเพฺพสํ ปุรตฺถิมาย ทิสาย ปาณานํ…เป…. ภูตานํ… ปุคฺคลานํ อตฺตภาวปริยาปนฺนานํ… สพฺพาสํ อิตฺถีนํ… สเพฺพสํ ปุริสานํ… สเพฺพสํ อริยานํ… สเพฺพสํ อนริยานํ… สเพฺพสํ เทวานํ… สเพฺพสํ มนุสฺสานํ… สเพฺพสํ วินิปาติกานํ… สเพฺพสํ ปจฺฉิมาย ทิสาย วินิ

ปาติกานํ… สเพฺพสํ อุตฺตราย ทิสาย วินิปาติกานํ… สเพฺพสํ ทกฺขิณาย ทิสาย วินิปาติกานํ… สเพฺพสํ ปุรตฺถิมาย อนุทิสาย วินิปาติกานํ… สเพฺพสํ ปจฺฉิมาย อนุทิสาย วินิปาติกานํ… สเพฺพสํ อุตฺตราย อนุทิสาย วินิปาติกานํ… สเพฺพสํ ทกฺขิณาย อนุทิสาย วินิปาติกานํ… สเพฺพสํ เหฏฺฐิมาย ทิสาย วินิปาติกานํ… สเพฺพสํ อุปริมาย ทิสาย วินิปาติกานํ ปีฬนํ วเชฺชตฺวา อปีฬนาย, อุปฆาตํ วเชฺชตฺวา อนุปฆาเตน, สนฺตาปํ วเชฺชตฺวา อสนฺตาเปน, ปริยาทานํ วเชฺชตฺวา อปริยาทาเนน, วิเหสํ วเชฺชตฺวา อวิเหสาย, สเพฺพ อุปริมาย ทิสาย วินิปาติกา อเวริโน โหนฺตุ มา เวริโน, สุขิโน โหนฺตุ มา ทุกฺขิโน, สุขิตตฺตา โหนฺตุ มา ทุกฺขิตตฺตาติ – อิเมหิ อฏฺฐหากาเรหิ สเพฺพ อุปริมาย ทิสาย วินิปาติเก เมตฺตายตีติ – เมตฺตาฯ ตํ ธมฺมํ เจตยตีติ – เจโตฯ สพฺพพฺยาปาทปริยุฏฺฐาเนหิ วิมุจฺจตีติ – วิมุตฺติฯ เมตฺตา จ เจโต จ วิมุตฺติ จาติ – เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ อุปริมาย ทิสาย วินิปาติกา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – สทฺธาย อธิมุจฺจติฯ สทฺธินฺทฺริยปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สเพฺพ อุปริมาย ทิสาย วินิปาติกา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – วีริยํ ปคฺคณฺหาติฯ วีริยินฺทฺริยปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

สติํ อุปฏฺฐาเปติฯ สตินฺทฺริยปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ จิตฺตํ สมาทหติฯ สมาธินฺทฺริยปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ ปญฺญาย ปชานาติฯ ปญฺญินฺทฺริยปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

อิมานิ ปญฺจินฺทฺริยานิ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา อาเสวนา โหนฺติฯ อิเมหิ ปญฺจหิ อินฺทฺริเยหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ อาเสวียติ…เป…. นิพฺพเตฺตนฺติ โชเตนฺติ ปตาเปนฺติฯ

สเพฺพ อุปริมาย ทิสาย วินิปาติกา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – อสฺสทฺธิเย น กมฺปติฯ สทฺธาพลปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ โกสเชฺช น กมฺปติฯ วีริยพลปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ ปมาเท น กมฺปติฯ สติพลปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ อุทฺธเจฺจ น กมฺปติฯ สมาธิพลปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ อวิชฺชาย น กมฺปติฯ ปญฺญาพลปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

อิมานิ ปญฺจ พลานิ เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา อาเสวนา โหนฺติฯ อิเมหิ ปญฺจหิ พเลหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ อาเสวียติ…เป…. นิพฺพเตฺตนฺติ โชเตนฺติ ปตาเปนฺติฯ

สเพฺพ อุปริมาย ทิสาย วินิปาติกา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – สติํ อุปฏฺฐาเปติฯ สติสโมฺพชฺฌงฺคปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

ปญฺญาย ปวิจินาติฯ ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌงฺคปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ วีริยํ ปคฺคณฺหาติฯ วีริยสโมฺพชฺฌงฺคปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ ปริฬาหํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภติฯ ปีติสโมฺพชฺฌงฺคปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ ทุฏฺฐุลฺลํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภติฯ ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌงฺคปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ จิตฺตํ สมาทหติฯ สมาธิสโมฺพชฺฌงฺคปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ ญาเณน กิเลเส ปฏิสงฺขาติฯ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌงฺคปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

อิเม สตฺต โพชฺฌงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา อาเสวนา โหนฺติฯ อิเมหิ สตฺตหิ โพชฺฌเงฺคหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ อาเสวียติ...เป.... นิพฺพเตฺตนฺติ โชเตนฺติ ปตาเปนฺติฯ

สเพฺพ อุปริมาย ทิสาย วินิปาติกา อเวริโน โหนฺตุ, เขมิโน โหนฺตุ, สุขิโน โหนฺตูติ – สมฺมา ปสฺสติฯ สมฺมาทิฏฺฐิ ปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ สมฺมา อภินิโรเปติฯ สมฺมาสงฺกปฺปปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ สมฺมา ปริคฺคณฺหาติฯ สมฺมาวาจาปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ สมฺมา สมุฏฺฐาเปติฯ สมฺมากมฺมนฺตปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ สมฺมา โวทาเปติฯ สมฺมา อาชีวปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ สมฺมา ปคฺคณฺหาติฯ สมฺมาวายามปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ สมฺมา อุปฏฺฐาติฯ สมฺมาสติปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ สมฺมา สมาทหติฯ สมฺมาสมาธิปริภาวิตา โหติ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติฯ

อิเม อฏฺฐ มคฺคงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา อาเสวนา โหนฺติฯ อิเมหิ อฏฺฐหิ มคฺคเงฺคหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ อาเสวียติ...เป.... อิเม อฏฺฐ มคฺคงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา ปริภาวิตา โหนฺติฯ อิเมหิ อฏฺฐหิ มคฺคเงฺคหิ เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ สุปริวุตา โหติฯ อิเม อฏฺฐ มคฺคงฺคา เมตฺตาย เจโตวิมุตฺติยา อาเสวนา โหนฺติ, ภาวนา โหนฺติ, พหุลีกตา โหนฺติ, อลงฺการา โหนฺติ, ปริกฺขารา โหนฺติ, ปริวารา โหนฺติ, ปาริปูรี โหนฺติ, สหคตา โหนฺติ, สหชาตา โหนฺติ , สํสฏฺฐา โหนฺติ, สมฺปยุตฺตา โหนฺติ, ปกฺขนฺทนา โหนฺติ, ปสีทนา โหนฺติ, สนฺติฏฺฐนา โหนฺติ, วิมุจฺจนา โหนฺติ, ‘‘เอตํ สนฺต’’นฺติ ผสฺสนา โหนฺติ, ยานีกตา โหนฺติ, วตฺถุกตา โหนฺติ, อนุฏฺฐิตา โหนฺติ, ปริจิตา โหนฺติ, สุสมารทฺธา โหนฺติ, สุภาวิตา โหนฺติ, สฺวาธิฏฺฐิตา โหนฺติ, สุสมุคฺคตา โหนฺติ, สุวิมุตฺตา โหนฺติ นิพฺพเตฺตนฺติ โชเตนฺติ ปตาเปนฺตีติฯ

เมตฺตากถา นิฏฺฐิตาฯ

๕. วิราคกถา

๒๘. วิราโค มโคฺค, วิมุตฺติ ผลํฯ กถํ **วิราโค มโคฺค**? โสตาปตฺติมคฺคกฺขเณ ทสฺสนเฏฺฐน สมฺมาทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา วิรชฺชติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วิรชฺชติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วิรชฺชติฯ วิราโค วิราคารมฺมโณ วิราคโคจโร วิราเค สมุทาคโต [สมฺปาคโต (สฺยา.)] วิราเค ฐิโต วิราเค ปติฏฺฐิโตฯ

วิราโคติ เทฺว วิราคา – นิพฺพานญฺจ วิราโค, เย จ นิพฺพานารมฺมณตาชาตา ธมฺมา สเพฺพ วิราคา โหนฺตีติ – วิราคาฯ สหชาตานิ สตฺตงฺคานิ วิราคํ คจฺฉนฺตีติ – วิราโค มโคฺคฯ เอเตน มเคฺคน พุทฺธา จ สาวกา จ อคตํ ทิสํ นิพฺพานํ คจฺฉนฺตีติ – อฏฺฐงฺคิโก มโคฺคฯ ยาวตา ปุถุสมณพฺราหฺมณานํ ปรปฺปวาทานํ มคฺคา, อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค อโคฺค จ เสโฎฺฐ จ ปาโมโกฺข [วิโมโกฺข (สฺยา.), โมโกฺข (อฏฺฐ.)] จ อุตฺตโม จ ปวโร จาติ – มคฺคานํ อฏฺฐงฺคิโก เสโฎฺฐฯ

อภินิโรปนเฎฺฐน สมฺมาสงฺกโปฺป มิจฺฉาสงฺกปฺปา วิรชฺชติฯ ปริคฺคหเฎฺฐน สมฺมาวาจา มิจฺฉาวาจาย วิรชฺชติฯ สมุฏฺฐานเฎฺฐน สมฺมากมฺมโนฺต มิจฺฉากมฺมนฺตา วิรชฺชติฯ โวทานเฎฺฐน สมฺมาอาชีโว มิจฺฉาอาชีวา วิรชฺชติฯ ปคฺคหเฎฺฐน สมฺมาวายาโม มิจฺฉาวายามา วิรชฺชติฯ อุปฏฺฐานเฎฺฐน สมฺมาสติ มิจฺฉาสติยา วิรชฺชติฯ อวิเกฺขปเฎฺฐน สมฺมาสมาธิ มิจฺฉาสมาธิโต วิรชฺชติฯ ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วิรชฺชติฯ พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วิรชฺชติฯ วิราโค วิราคารมฺมโณ วิราคโคจโร วิราเค สมุทาคโต วิราเค ฐิโต วิราเค ปติฏฺฐิโตฯ

วิราโคติ เทฺว วิราคา – นิพฺพานญฺจ วิราโค, เย จ นิพฺพานารมฺมณตาชาตา ธมฺมา ส เพฺพ วิราคา โหนฺตีติ – วิราคาฯ สหชาตานิ สตฺตงฺคานิ วิราคํ คจฺฉนฺตีติ – วิราโค มโคฺค ฯ เอ เตน มเคฺคน พุทฺธา จ สาวกา จ อคตํ ทิสํ นิพฺพานํ คจฺฉนฺตีติ – อฏฺฐงฺคิโก มโคฺคฯ ยาวตา ปุ ถุสมณพฺราหฺมณานํ ปรปฺปวาทานํ มคฺคา, อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค อโคฺค จ เสโฏฺฐ จ ปาโมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จาติ – มคฺคานํ อฏฺฐงฺคิโก เสโฏฺฐฯ

สกทาคามิมคฺคกฺขเณ ทสฺสนเฏฺฐน สมฺมาทิฏฺฐิ…เป…. อวิเกฺขปเฏฺฐน สมฺมาสมาธิ โอฬาริกา กามราคสโญฺญชนา ปฏิฆสโญฺญชนา โอฬาริกา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา วิร ชฺชติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วิรชฺชติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วิรชฺชติฯ วิราโค วิ ราคารมฺมโณ วิราคโคจโร วิราเค สมุทาคโต วิราเค ฐิโต วิราเค ปติฏฺฐิโตฯ

วิราโคติ เทฺว วิราคา – นิพฺพานญฺจ วิราโค, เย จ นิพฺพานารมฺมณตาชาตา ธมฺมา ส เพฺพ วิราคา โหนฺตีติ – วิราคาฯ สหชาตานิ สตฺตงฺคานิ วิราคํ คจฺฉนฺตีติ – วิราโค มโคฺคฯ เอ เตน มเคฺคน พุทฺธา จ สาวกา จ อคตํ ทิสํ นิพฺพานํ คจฺฉนฺตีติ – อฏฺฐงฺคิโก มโคฺคฯ ยาวตา ปุ ถุสมณพฺราหฺมณานํ ปรปฺปวาทานํ มคฺคาฯ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค อโคฺค จ เสโฏฺฐ จ ปาโมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จาติ – มคฺคานํ อฏฺฐงฺคิโก เสโฏฺฐฯ

อนาคามิมคฺคกฺขเณ ทสฺสนเฏฺฐน สมฺมาทิฏฺฐิ…เป…. อวิเกฺขปเฏฺฐน สมฺมาสมาธิ อนุ สหคตา กามราคสโญฺญชนา ปฏิฆสโญฺญชนา อนุสหคตา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา วิร ชฺชติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วิรชฺชติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วิรชฺชติฯ วิราโค วิ ราคารมฺมโณ…เป…. มคฺคานํ อฏฺฐงฺคิโก เสโฏฺฐฯ

อรหตฺตมคฺคกฺขเณ ทสฺสนเฏฺฐน สมฺมาทิฏฺฐิ…เป…. อวิเกฺขปเฏฺฐน สมฺมาสมาธิ รูป ราคา อรูปราคา มานา อุทฺธจฺจา อวิชฺชาย มานานุสยา ภวราคานุสยา อวิชฺชานุสยา วิรชฺชติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วิรชฺชติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วิรชฺชติ วิราโค วิราคา รมฺมโณ วิราคโคจโร วิราเค สมุทาคโต วิราเค ฐิโต วิราเค ปติฏฺฐิโตฯ

วิราโคติ เทฺว วิราคา – นิพฺพานญฺจ วิราโค, เย จ นิพฺพานารมฺมณตาชาตา ธมฺมา ส เพฺพ วิราคา โหนฺตีติ – วิราคาฯ สหชาตานิ สตฺตงฺคานิ วิราคํ คจฺฉนฺตีติ – วิราโค มโคฺคฯ เอ เตน มเคฺคน พุทฺธา จ สาวกา จ อคตํ ทิสํ นิพฺพานํ คจฺฉนฺตีติ – อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค ฯ ยาวตา ปุ ถุสมณพฺราหฺมณานํ ปรปฺปวาทานํ มคฺคาฯ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค อโคฺค จ เสโฏฺฐ จ ปาโมโกฺข จ อุตฺตโม จ ปวโร จาติ – มคฺคานํ อฏฺฐงฺคิโก เสโฏฺฐฯ

ทสฺสนวิราโค สมฺมาทิฏฺฐิฯ อภินิโรปนวิราโค สมฺมาสงฺกโปฺปฯ ปริคฺคหวิราโค สมฺมาวา จาฯ สมุฏฺฐานวิราโค สมฺมากมฺมโนฺตฯ โวทานวิราโค สมฺมาอาชีโว ฯ ปคฺคหวิราโค สมฺมาวา ยาโมฯ อุปฏฺฐานวิราโค สมฺมาสติฯ อวิเกฺขปวิราโค สมฺมาสมาธิฯ อุปฏฺฐานวิราโค สติส โมฺพชฺฌโงฺคฯ ปวิจยวิราโค ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺคฯ ปคฺคหวิราโค วีริยสโมฺพชฺฌโงฺคฯ ผรณวิราโค ปีติสโมฺพชฺฌโงฺคฯ อุปสมวิราโค ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺคฯ อวิเกฺขปวิราโค สมาธิ สโมฺพชฺฌโงฺคฯ ปฏิสงฺขานวิราโค อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺคฯ อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยวิราโค สทฺธา พลํฯ โกสเชฺช อกมฺปิยวิราโค วีริยพลํฯ ปมาเท อกมฺปิยวิราโค สติพลํฯ อุทฺธเจฺจ อกมฺปิยวิรา โค สมาธิพลํฯ อวิชฺชาย อกมฺปิยวิราโค ปญฺญาพลํฯ อธิโมกฺขวิราโค สทฺธินฺทฺริยํฯ ปคฺคหวิ ราโค วีริยินฺทฺริยํฯ อุปฏฺฐานวิราโค สตินฺทฺริยํฯ อวิเกฺขปวิราโค สมาธินฺทฺริยํฯ ทสฺสนวิราโค ปญฺญินฺทฺริยํฯ อาธิปเตยฺยเฏฺฐน อินฺทฺริยานิ วิราโคฯ อกมฺปิยเฏฺฐน พลํ วิราโคฯ นิยฺยานเฏฺฐน

โพชฺฌงฺคา วิราโคฯ เหตุเฏฺเฐน มโคฺค วิราโคฯ อุปฏฺฐานเฏฺเฐน สติปฏฺฐานา วิราโคฯ ปทหนเฏฺเฐน สมฺมปฺปธานา วิราโคฯ อิชฺฌนเฏฺเฐน อิทฺธิปาทา วิราโคฯ ตถเฏฺเฐน สจฺจา วิราโคฯ อวิเกฺขปเฏฺเฐน สมโถ วิราโคฯ อนุปสฺสนเฏฺเฐน วิปสฺสนา วิราโคฯ เอกรสเฏฺเฐน สมถวิปสฺสนา วิราโคฯ อนติวตฺตนเฏฺเฐน ยุคนทฺธํ วิราโคฯ สํวรเฏฺเฐน สีลวิสุทฺธิ วิราโคฯ อวิเกฺขปเฏฺเฐน จิตฺตวิสุทฺธิ วิราโคฯ ทสฺสนเฏฺเฐน ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ วิราโคฯ วิมุตฺตเฏฺเฐน วิโมโกฺข วิราโคฯ ปฏิเวธเฏฺเฐน วิชฺชา วิราโคฯ ปริจฺจาคเฏฺเฐน วิมุตฺติ วิราโคฯ สมุเจฺฉทเฏฺเฐน ขเย ญาณํ วิราโคฯ ฉนฺทโมลเฏฺเฐน วิราโคฯ มนสิกาโร สมุฏฺฐานเฏฺเฐน วิราโคฯ ผโสฺส สโมธานเฏฺเฐน วิราโคฯ เวทนา สโมสรณเฏฺเฐน วิราโคฯ สมาธิ ปมุขเฏฺเฐน วิราโคฯ สติ อาธิปเตยฺยเฏฺเฐน วิราโคฯ ปญฺญา ตตุตฺตรเฏฺเฐน วิราโคฯ วิมุตฺติ สารเฏฺเฐน วิราโคฯ อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานเฏฺเฐน มโคฺคฯ

ทสฺสนมโคฺค สมฺมาทิฏฺฐิ, อภินิโรปนมโคฺค สมฺมาสงฺกโปฺป…เป…. อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานเฏฺเฐน มโคฺคฯ เอวํ วิราโค มโคฺคฯ

๒๙. กถํ **วิมุตฺติ ผลํ?** โสตาปตฺติผลกฺขเณ ทสฺสนเฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐิ มิจฺฉาทิฏฺฐิยา วิมุตฺตา โหติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วิมุตฺตา โหติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วิมุตฺตา โหติ, วิมุตฺติ วิมุตฺตารมฺมณา วิมุตฺติโคจรา วิมุตฺติยา สมุทาคตา วิมุตฺติยา ฐิตา วิมุตฺติยา ปติฏฺฐิตาฯ **วิมุตฺตี**ติ เทฺว มุตฺติโย – นิพฺพานญฺจ วิมุตฺติ, เย จ นิพฺพานารมฺมณตาชาตา ธมฺมา สเพฺพ จ วิมุตฺตา โหนฺตีติ – วิมุตฺติ ผลํฯ

อภินิโรปนเฏฺเฐน สมฺมาสงฺกโปฺป มิจฺฉาสงฺกปฺปา วิมุโตฺต โหติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วิมุโตฺต โหติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วิมุโตฺต โหติ, วิมุตฺติ วิมุตฺตารมฺมณา วิมุตฺติโคจรา วิมุตฺติยา สมุทาคตา วิมุตฺติยา ฐิตา วิมุตฺติยา ปติฏฺฐิตาฯ **วิมุตฺตี**ติ เทฺว วิมุตฺติโย – นิพฺพานญฺจ วิมุตฺติ, เย จ นิพฺพานารมฺมณตาชาตา ธมฺมา สเพฺพ วิมุตฺตา โหนฺตีติ – วิมุตฺติ ผลํฯ

ปริคฺคหเฏฺเฐน สมฺมาวาจา มิจฺฉาวาจาย วิมุตฺตา โหติ, สมุฏฺฐานเฏฺเฐน สมฺมากมฺมโนฺต มิจฺฉากมฺมนฺตา วิมุโตฺต โหติ, โวทานเฏฺเฐน สมฺมาอาชีโว มิจฺฉาอาชีวา วิมุโตฺต โหติ, ปคฺคหเฏฺเฐน สมฺมาวายาโม มิจฺฉาวายามา วิมุโตฺต โหติ, อุปฏฺฐานเฏฺเฐน สมฺมาสติ มิจฺฉาสติยา วิมุตฺตา โหติ, อวิเกฺขปเฏฺเฐน สมฺมาสมาธิ มิจฺฉาสมาธิโต วิมุโตฺต โหติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วิมุโตฺต โหติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วิมุโตฺต โหติ, วิมุตฺติ วิมุตฺตารมฺมณา วิมุตฺติโคจรา วิมุตฺติยา สมุทาคตา วิมุตฺติยา ฐิตา วิมุตฺติยา ปติฏฺฐิตาฯ วิมุตฺตีติฯ เทฺว วิมุตฺติโย – นิพฺพานญฺจ วิมุตฺติ, เย จ นิพฺพานารมฺมณตาชาตา ธมฺมา สเพฺพ วิมุตฺตา โหนฺตีติ – วิมุตฺติ ผลํฯ

สกทาคามิผลกฺขเณ ทสฺสนเฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐิ…เป…. อวิเกฺขปเฏฺเฐน สมฺมาสมาธิ โอฬาริกา กามราคสโญฺญชนา ปฏิฆสโญฺญชนา โอฬาริกา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา วิมุโตฺต โหติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วิมุโตฺต โหติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วิมุโตฺต โหติ, วิมุตฺติ วิมุตฺตารมฺมณา วิมุตฺติโคจรา วิมุตฺติยา สมุทาคตา วิมุตฺติยา ฐิตา วิมุตฺติยา ปติฏฺฐิตาฯ **วิมุตฺตี**ติ เทฺว วิมุตฺติโย – นิพฺพานญฺจ วิมุตฺติ, เย จ นิพฺพานารมฺมณตาชาตา ธมฺมา สเพฺพ วิมุตฺตา โหนฺตีติ – วิมุตฺติ ผลํฯ

อนาคามิผลกฺขเณ ทสฺสนเฏฺเฐน สมฺมาทิฏฺฐิ…เป…. อวิเกฺขปเฏฺเฐน สมฺมาสมาธิ อนุสหคตา กามราคสโญฺญชนา ปฏิฆสโญฺญชนา อนุสหคตา กามราคานุสยา ปฏิฆานุสยา วิมุโตฺต

โหติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วิมุโตฺต โหติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วิมุโตฺต โหติ, วิมุตฺติ วิมุตฺตารมฺมณา วิมุตฺติโคจรา วิมุตฺติยา สมุทาคตา วิมุตฺติยา ฐิตา วิมุตฺติยา ปติฏฺฐิตา...เป....ฯ

อรหตฺตผลกฺขเณ ทสฺสนเฏฺฐน สมฺมาทิฏฺฐิ...เป.... อวิเกฺขปเฏฺฐน สมฺมาสมาธิ รูปราคา อรูปราคา มานา อุทฺธจฺจา อวิชฺชาย มานานุสยา ภวราคานุสยา อวิชฺชานุสยา วิมุโตฺต โหติ, ตทนุวตฺตกกิเลเสหิ จ ขเนฺธหิ จ วิมุโตฺต โหติ, พหิทฺธา จ สพฺพนิมิเตฺตหิ วิมุโตฺต โหติ, วิมุตฺติ วิมุตฺตารมฺมณา วิมุตฺติโคจรา วิมุตฺติยา สมุทาคตา วิมุตฺติยา ฐิตา วิมุตฺติยา ปติฏฺฐิตาฯ **วิมุตฺตี**ติ เทฺว วิมุตฺติโย – นิพฺพานญฺจ วิมุตฺติ, เย จ นิพฺพานารมฺมณตา ชาตา ธมฺมา สเพฺพ วิมุตฺตา โหนฺตีติ – วิมุตฺติ ผลํฯ

ทสฺสนวิมุตฺติ สมฺมาทิฏฺฐิ...เป.... อวิเกฺขปวิมุตฺติ สมฺมาสมาธิ, อุปฏฺฐานวิมุตฺติ สติสโมฺพชฺฌโงฺค, ปฏิสงฺขานวิมุตฺติ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺคฯ อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยวิมุตฺติ สทฺธาพลํ...เป.... อวิชฺชาย อกมฺปิยวิมุตฺติ ปญฺญาพลํฯ อธิโมกฺขวิมุตฺติ สทฺธินฺทฺริยํ...เป.... ทสฺสนวิมุตฺติ ปญฺญินฺทฺริยํฯ

อาธิปเตยฺยเฏฺฐน อินฺทฺริยา วิมุตฺติฯ อกมฺปิยเฏฺฐน พลา วิมุตฺติ, นิยฺยานเฏฺฐน โพชฺฌงฺคา วิมุตฺติ, เหตุเฏฺฐน มโคฺค วิมุตฺติ, อุปฏฺฐานเฏฺฐน สติปฏฺฐานา วิมุตฺติ, ปทหนเฏฺฐน สมฺมปฺปธานา วิมุตฺติ, อิชฺฌนเฏฺฐน อิทฺธิปาทา วิมุตฺติ, ตถเฏฺฐน สจฺจา วิมุตฺติ, อวิเกฺขปเฏฺฐน สมโถ วิมุตฺติ, อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนา วิมุตฺติ, เอกรสเฏฺฐน สมถวิปสฺสนา วิมุตฺติ, อนติวตฺตนเฏฺฐน ยุคนทฺธํ วิมุตฺติ, สํวรเฏฺฐน สีลวิสุทฺธิ วิมุตฺติ, อวิเกฺขปเฏฺฐน จิตฺตวิสุทฺธิ วิมุตฺติ, ทสฺสนเฏฺฐน ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ วิมุตฺติ, วิมุตฺตเฏฺฐน วิโมโกฺข วิมุตฺติ, ปฏิเวธเฏฺฐน วิชฺชา วิมุตฺติ, ปริจฺจาคเฏฺฐน วิมุตฺติ วิมุตฺติ, ปฏิปฺปสฺสทฺธิยเฏฺฐน อนุปฺปาเท ญาณํ วิมุตฺติ, ฉโนฺท มูลเฏฺฐน วิมุตฺติ, มนสิกาโร สมุฏฺฐานเฏฺฐน วิมุตฺติ, ผโสฺส สโมธานเฏฺฐน วิมุตฺติ, เวทนา สโมสรณเฏฺฐน วิมุตฺติ, สมาธิ ปมุขเฏฺฐน วิมุตฺติ, สติ อาธิปเตยฺยเฏฺฐน วิมุตฺติ, ปญฺญา ตตุตฺตรเฏฺฐน วิมุตฺติ, วิมุตฺติ สารเฏฺฐน วิมุตฺติ, อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานเฏฺฐน วิมุตฺติฯ เอวํ วิมุตฺติ ผลํฯ เอวํ วิราโค มโคฺค , วิมุตฺติ ผลนฺติฯ

วิราคกถา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ปฏิสมฺภิทากถา

๑. ธมฺมจกฺกปวตฺตนวาโร

๓๐. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา พาราณสิยํ วิหรติ อิสิปตเน มิคทาเยฯ ตตฺร โข ภควา ปญฺจวคฺคิเย ภิกฺขู อามเนฺตสิ –

“เทฺวเม , ภิกฺขเว, อนฺตา ปพฺพชิเตน น เสวิตพฺพาฯ กตเม เทฺว? โย จายํ กาเมสุ กามสุขลฺลิกานุโยโค หีโน คโมฺม โปถุชฺชนิโก อนริโย อนตฺถสํหิโต; โย จายํ อตฺตกิลมถานุโยโค ทุโกฺข อนริโย อนตฺถสํหิโตฯ เอเต โข [เอเต เต (สฺยา. ก. สี. อฏฺฐ.) สํ. นิ. ๕.๑๐๘๑; มหาว. ๑๓ ปสฺสิตพฺพา], ภิกฺขเว, อุโภ อเนฺต อนุปคมฺม มชฺฌิมา ปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา จกฺขุกรณี ญาณกรณี อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติฯ

‘‘กตมา จ สา, ภิกฺขเว, มชฺฌิมา ปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา จกฺขุกรณี ญาณกรณี อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติ? อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ…เป…. สมฺมาสมาธิฯ อยํ โข สา, ภิกฺขเว, มชฺฌิมา ปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา จกฺขุกรณี ญาณกรณี อุปสมาย อภิญฺญาย สโมฺพธาย นิพฺพานาย สํวตฺตติฯ

‘‘อิทํ โข ปน, ภิกฺขเว, ทุกฺขํ อริยสจฺจํฯ ชาติปิ ทุกฺขา, ชราปิ ทุกฺขา, พฺยาธิปิ ทุโกฺข, มรณมฺปิ ทุกฺขํ, อปฺปิเยหิ สมฺปโยโค ทุโกฺข, ปิเยหิ วิปฺปโยโค ทุโกฺข, ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิ ทุกฺขํ; สํขิเตฺตน ปญฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขาฯ อิทํ โข ปน, ภิกฺขเว, ทุกฺขสมุทยํ อริยสจฺจํ – ยายํ ตณฺหา โปโนภวิกา นนฺทิราคสหคตา ตตฺรตตฺราภินนฺทินี , เสยฺยถิทํ – กามตณฺหา, ภวตณฺหา, วิภวตณฺหาฯ อิทํ โข ปน, ภิกฺขเว, ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจํ – โย ตสฺสาเยว ตณฺหาย อเสสวิราคนิโรโธ จาโค ปฏินิสฺสโคฺค มุตฺติ อนาลโยฯ อิทํ โข ปน, ภิกฺขเว, ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ – อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค, เสยฺยถิทํ – สมฺมาทิฏฺฐิ…เป…. สมฺมาสมาธิฯ

‘‘‘อิทํ ทุกฺขํ อริยสจฺจ’นฺติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิฯ ‘ตํ โข ปนิทํ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ปริเญฺญยฺย’นฺติ เม, ภิกฺขเว…เป…. ปริญฺญาตนฺติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิฯ

‘‘‘อิทํ ทุกฺขสมุทยํ อริยสจฺจ’นฺติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิฯ ‘ตํ โข ปนิทํ ทุกฺขสมุทยํ อริยสจฺจํ ปหาตพฺพ’นฺติ เม, ภิกฺขเว…เป…. ปหีนนฺติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิฯ

‘‘‘อิทํ ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจ’นฺติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิฯ ‘ตํ โข ปนิทํ ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจํ สจฺฉิกาตพฺพ’นฺติ เม, ภิกฺขเว…เป…. สจฺฉิกตนฺติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิฯ

‘‘‘อิทํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจ’นฺติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิฯ ‘ตํ โข ปนิทํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ ภาเวตพฺพ’นฺติ เม, ภิกฺขเว…เป…. ภาวิตนฺติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิฯ

‘‘ยาวกีวญฺจ เม, ภิกฺขเว, อิเมสุ จตูสุ อริยสเจฺจสุ เอวํ ติปริวฏฺฏํ ทฺวาทสาการํ ยถาภูตํ ญาณทสฺสนํ น สุวิสุทฺธํ อโหสิ , เนว ตาวาหํ, ภิกฺขเว , สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ‘อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธิํ อภิสมฺพุโทฺธ’ติ ปจฺจญฺญาสิํฯ ยโต จ โข เม, ภิกฺขเว, อิเมสุ จตูสุ อริยสเจฺจสุ เอวํ ติปริวฏฺฏํ ทฺวาทสาการํ ยถาภูตํ ญาณทสฺสนํ สุวิสุทฺธํ อโหสิ, อถาหํ, ภิกฺขเว, สเทวเก โลเก สมารเก สพฺรหฺมเก สสฺสมณพฺราหฺมณิยา ปชาย สเทวมนุสฺสาย ‘อนุตฺตรํ สมฺมาสโมฺพธิํ อภิสมฺพุโทฺธ’ติ ปจฺจญฺญาสิํฯ ญาณญฺจ ปน เม ทสฺสนํ อุทปาทิ – ‘อกุปฺปา เม วิมุตฺติ, อยมนฺติมา ชาติ, นตฺถิ ทานิ ปุนพฺภโว’’’ติฯ

อิทมโวจ ภควาฯ อตฺตมนา ปญฺจวคฺคิยา ภิกฺขู ภควโต ภาสิตํ อภินนฺทุนฺติฯ

อิมสฺมิญฺจ ปน เวยฺยากรณสฺมึ ภญฺญมาเน อายสฺมโต โกณฺฑญฺญสฺส วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุทปาทิ – ''ยํ กิญฺจิ สมุทยธมฺมํ, สพฺพํ ตํ นิโรธธมฺม''นฺติฯ

ปวตฺติเต จ ปน ภควตา ธมฺมจเกฺก ภุมฺมา [ภูมา (ก.)] เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสุํ – ''เอตํ ภควตา พาราณสิยํ อิสิปตเน มิคทาเย อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ อปฺปฏิวตฺติยํ สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมิ''นฺติฯ ภุมฺมานํ เทวานํ สทฺทํ สุตฺวา จาตุมหาราชิกา [จาตุมฺมหาราชิกา (สฺยา.)] เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสุํ...เป.... จาตุมหาราชิกานํ เทวานํ สทฺทํ สุตฺวา ตาวตึสา เทวา...เป.... ยามา เทวา...เป.... ตุสิตา เทวา...เป.... นิมฺมานรตี เทวา...เป.... ปรนิมฺมิตวสวตฺตี เทวา...เป.... พฺรหฺมกายิกา เทวา สทฺทมนุสฺสาเวสุํ – ''เอตํ ภควตา พาราณสิยํ อิสิปตเน มิคทาเย อนุตฺตรํ ธมฺมจกฺกํ ปวตฺติตํ อปฺปฏิวตฺติยํ สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมิ''นฺติฯ

อิติห เตน ขเณน เตน ลเยน เตน มุหุเตฺตน ยาว พฺรหฺมโลกา สโทฺท อพฺภุคฺคจฺฉิฯ อยญฺจ ทสสหสฺสี โลกธาตุ สํกมฺปิ สมฺปกมฺปิ สมฺปเวธิ, อปฺปมาโณ จ อุฬาโร โอภาโส โลเก ปาตุรโหสิ อติกฺกมฺม [อติกฺกเมฺมว (สฺยา. ก.) สํ. นิ. ๕.๑๐๘๑ ปสฺสิตพฺพา] เทวานํ เทวานุภาวนฺติฯ

อถ โข ภควา อิมํ อุทานํ อุทาเนสิ – ''อญฺญาสิ วต, โภ, โกณฺฑโญฺญ; อญฺญาสิ วต, โภ, โกณฺฑโญฺญ''ติฯ อิติ หิทํ อายสฺมโต โกณฺฑญฺญสฺส อญฺญาสิโกณฺฑโญฺญ เตฺวว [อญฺญาโกณฺฑโญฺญเตฺวว (สฺยา.)] นามํ อโหสิฯ

[ก] 'อิทํ ทุกฺขํ อริยสจฺจ'นฺติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ''ฯ

จกฺขุํ อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? ญาณํ อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? ปญฺญา อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? วิชฺชา อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? อาโลโก อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? **จกฺขุํ อุทปาที**ติ – ทสฺสนเฏฺฐนฯ **ญาณํ อุทปาที**ติ – ญาตเฏฺฐนฯ **ปญฺญา อุทปาที**ติ – ปชานนเฏฺฐนฯ **วิชฺชา อุทปาที**ติ – ปฏิเวธเฏฺฐนฯ **อาโลโก อุทปาที**ติ – โอภาสเฏฺฐนฯ

จกฺขุํ ธโมฺม, ญาณํ ธโมฺม, ปญฺญา ธโมฺม, วิชฺชา ธโมฺม, อาโลโก ธโมฺมฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา ธมฺมปฏิสมฺภิทาย อารมฺมณา เจว โหนฺติ โคจรา จฯ เย ตสฺสา อารมฺมณา เต ตสฺสา โคจราฯ เย ตสฺสา โคจรา เต ตสฺสา อารมฺมณาฯ เตน วุจฺจติ – ''ธเมฺมสุ ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา''ฯ

ทสฺสนโฏฺฐ อโตฺถ, ญาตโฏฺฐ อโตฺถ, ปชานนโฏฺฐ อโตฺถ, ปฏิเวธโฏฺฐ อโตฺถ, โอภาสโฏฺฐ อโตฺถฯ อิเม ปญฺจ อตฺถา อตฺถปฏิสมฺภิทาย อารมฺมณา เจว โหนฺติ โคจรา จฯ เย ตสฺสา อารมฺมณา เต ตสฺสา โคจราฯ เย ตสฺสา โคจรา เต ตสฺสา อารมฺมณาฯ เตน วุจฺจติ – ''อเตฺถสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา''ฯ

ปญฺจ ธเมฺม สนฺทเสฺสตุํ พฺยญฺชนนิรุตฺตาภิลาปา, ปญฺจ อเตฺถ สนฺทเสฺสตุํ พฺยญฺชนนิรุตฺตาภิลาปาฯ อิมา ทส นิรุตฺติยา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทาย อารมฺมณา เจว โหนฺติ โคจรา จฯ เย ตสฺ

สา อารมฺมณา เต ตสฺสา โคจราฯ เย ตสฺสา โคจรา เต ตสฺสา อารมฺมณาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘นิรุตฺตีสุ ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา’’ฯ

ปญฺจสุ ธเมฺมสุ ญาณานิ, ปญฺจสุ อเตฺถสุ ญาณานิ, ทสสุ นิรุตฺตีสุ ญาณานิฯ อิมานิ วีสติ ญาณานิ ปฏิภานปฏิสมฺภิทาย อารมฺมณา เจว โหนฺติ โคจรา จฯ เย ตสฺสา อารมฺมณา เต ตสฺสา โคจราฯ เย ตสฺสา โคจรา เต ตสฺสา อารมฺมณาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปฏิภาเนสุ ญาณํ ปฏิภานปฏิสมฺภิทา’’ฯ

‘‘‘ตํ โข ปนิทํ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ปริเญฺญยฺย’นฺติ…เป.… ปริญฺญาตนฺติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ

จกฺขุํ อุทปาทีติ – เกนเฎฺฐน? ญาณํ อุทปาทีติ – เกนเฎฺฐน? ปญฺญา อุทปาทีติ – เกนเฎฺฐน? วิชฺชา อุทปาทีติ – เกนเฎฺฐน? อาโลโก อุทปาทีติ – เกนเฎฺฐน? **จกฺขุํ อุทปาที**ติ – ทสฺสนเฎฺฐนฯ **ญาณํ อุทปาที**ติ – ญาตเฎฺฐนฯ **ปญฺญา อุทปาที**ติ – ปชานนเฎฺฐนฯ **วิชฺชา อุทปาที**ติ – ปฏิเวธเฎฺฐนฯ **อาโลโก อุทปาที**ติ – โอภาสเฎฺฐนฯ

จกฺขุํ ธโมฺม, ญาณํ ธโมฺม, ปญฺญา ธโมฺม, วิชฺชา ธโมฺม, อาโลโก ธโมฺมฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา ธมฺมปฏิสมฺภิทาย อารมฺมณา เจว โหนฺติ โคจรา จ ฯ เย ตสฺสา อารมฺมณา เต ตสฺสา โคจราฯ เย ตสฺสา โคจรา เต ตสฺสา อารมฺมณาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ธเมฺมสุ ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา’’ฯ

ทสฺสนโฏฺฐ อโตฺถ, ญาตโฏฺฐ อโตฺถ, ปชานนโฏฺฐ อโตฺถ, ปฏิเวธโฏฺฐ อโตฺถ, โอภาสโฏฺฐ อโตฺถฯ อิเม ปญฺจ อตฺถา อตฺถปฏิสมฺภิทาย อารมฺมณา เจว โหนฺติ โคจรา จฯ เย ตสฺสา อารมฺมณา เต ตสฺสา โคจราฯ เย ตสฺสา โคจรา เต ตสฺสา อารมฺมณาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อเตฺถสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา’’ฯ

ปญฺจ ธเมฺม สนฺทเสฺสตุํ พฺยญฺชนนิรุตฺตาภิลาปา, ปญฺจ อเตฺถ สนฺทเสฺสตุํ พฺยญฺชนนิรุตฺตาภิลาปาฯ อิมา ทส นิรุตฺติโย นิรุตฺติปฏิสมฺภิทาย อารมฺมณา เจว โหนฺติ โคจรา จฯ เย ตสฺสา อารมฺมณา เต ตสฺสา โคจราฯ เย ตสฺสา โคจรา เต ตสฺสา อารมฺมณาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘นิรุตฺตีสุ ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา’’ฯ

ปญฺจสุ ธเมฺมสุ ญาณานิ, ปญฺจสุ อเตฺถสุ ญาณานิ, ทสสุ นิรุตฺตีสุ ญาณานิฯ อิมานิ วีสติ ญาณานิ ปฏิภานปฏิสมฺภิทาย อารมฺมณา เจว โหนฺติ โคจรา จฯ เย ตสฺสา อารมฺมณา เต ตสฺสา โคจราฯ เย ตสฺสา โคจรา เต ตสฺสา อารมฺมณาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปฏิภาเนสุ ญาณํ ปฏิภานปฏิสมฺภิทา’’ฯ

ทุเกฺข อริยสเจฺจ ปนฺนรส ธมฺมา, ปนฺนรส อตฺถา, ตึส นิรุตฺติโย, สฎฺฐิ ญาณานิฯ

[ข] ‘‘‘อิทํ ทุกฺขสมุทยํ อริยสจฺจ’นฺติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป.… อาโลโก อุทปาทิฯ ‘ตํ โข ปนิทํ ทุกฺขสมุทยํ อริยสจฺจํ ปหาตพฺพ’นฺติ…เป.… ปหีนนฺติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป. … อาโลโก อุทปาทิ…เป.…’’ฯ

ทุกฺขสมุทเย อริยสเจฺจ ปนฺนรส ธมฺมา, ปนฺนรส อตฺถา, ตึส นิรุตฺติโย, สฎฺฐิ ญาณานิฯ

[ค] ‘‘‘อิทํ ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจ’นฺติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิฯ ‘ตํ โข ปนิทํ ทุกฺขนิโรธํ อริยสจฺจํ สจฺฉิกาตพฺพ’นฺติ…เป…. สจฺฉิกตนฺติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิ…เป….’’ฯ

ทุกฺขนิโรเธ อริยสเจฺจ ปนฺนรส ธมฺมา, ปนฺนรส อตฺถา, ตึส นิรุตฺติโย, สฎฺฐิ ญาณานิฯ

[ฆ] ‘‘‘อิทํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจ’นฺติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิฯ ‘ตํ โข ปนิทํ ทุกฺขนิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสจฺจํ ภาเวตพฺพ’นฺติ…เป…. ภาวิตนฺติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิ…เป….’’ฯ

ทุกฺขนิโรธคามินิยา ปฏิปทาย อริยสเจฺจ ปนฺนรส ธมฺมา, ปนฺนรส อตฺถา, ตึส นิรุตฺติโย, สฎฺฐิ ญาณานิฯ

จตูสุ อริยสเจฺจสุ สฎฺฐิ ธมฺมา, สฎฺฐิ อตฺถา, วีสติสตนิรุตฺติโย, จตฺตาลีสญฺจ เทฺว จ ญาณสตานิฯ

๒. สติปฎฺฐานวาโร

๓๑. ‘‘‘อยํ กาเย กายานุปสฺสนา’ติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิฯ สา โข ปนายํ กาเย กายานุปสฺสนา ภาเวตพฺพาติ เม, ภิกฺขเว,…เป…. ภาวิตาติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ

‘‘อยํ เวทนาสุ…เป…. อยํ จิเตฺต…เป…. อยํ ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสนาติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิฯ สา โข ปนายํ ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสนา ภาเวตพฺพา ติ…เป…. ภาวิตาติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ

[ก] ‘‘‘อยํ กาเย กายานุปสฺสนา’ติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิ…เป…. สา โข ปนายํ กาเย กายานุปสฺสนา ภาเวตพฺพาติ…เป…. ภาวิตาติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ

จกฺขุํ อุทปาทีติ – เกนเฎฺฐน? ญาณํ อุทปาทีติ – เกนเฎฺฐน? ปญฺญา อุทปาทีติ – เกนเฎฺฐน? วิชฺชา อุทปาทีติ – เกนเฎฺฐน? อาโลโก อุทปาทีติ – เกนเฎฺฐน? **จกฺขุํ อุทปาที**ติ – ทสฺสนเฎฺฐนฯ **ญาณํ อุทปาที**ติ – ญาตเฎฺฐนฯ **ปญฺญา อุทปาที**ติ – ปชานนเฎฺฐนฯ **วิชฺชา อุทปาที**ติ – ปฏิเวธเฎฺฐนฯ **อาโลโก อุทปาที**ติ – โอภาสเฎฺฐนฯ

จกฺขุํ ธโมฺม, ญาณํ ธโมฺม, ปญฺญา ธโมฺม, วิชฺชา ธโมฺม, อาโลโก ธโมฺมฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา ธมฺมปฏิสมฺภิทาย อารมฺมณา เจว โหนฺติ โคจรา จฯ เย ตสฺสา อารมฺมณา เต ตสฺสา โคจราฯ เย ตสฺสา โคจรา เต ตสฺสา อารมฺมณาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ธเมฺมสุ ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา’’ฯ

ทสฺสนโฏฺฐ อโตฺถ, ญาตโฏฺฐ อโตฺถ, ปชานนโฏฺฐ อโตฺถ, ปฏิเวธโฏฺฐ อโตฺถ, โอภาสโฏฺฐ อโตฺถฯ อิเม ปญฺจ อตฺถา อตฺถปฏิสมฺภิทาย อารมฺมณา เจว โหนฺติ โคจรา จฯ เย ตสฺสา อารมฺมณา เต ตสฺสา โคจราฯ เย ตสฺสา โคจรา เต ตสฺสา อารมฺมณาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อเตฺถสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา’’ฯ

ปญฺจ ธเมฺม สนฺทเสฺสตุํ พฺยญฺชนนิรุตฺตาภิลาปา, ปญฺจ อเตฺถ สนฺทเสฺสตุํ พฺยญฺชนนิรุตฺตาภิลาปา ฯ อิมา ทส นิรุตฺติโย นิรุตฺติปฏิสมฺภิทาย อารมฺมณา เจว โหนฺติ โคจรา จฯ เย ตสฺสา อารมฺมณา เต ตสฺสา โคจราฯ เย ตสฺสา โคจรา เต ตสฺสา อารมฺมณาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘นิรุตฺตีสุ ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา’’ฯ

ปญฺจสุ ธเมฺมสุ ญาณานิ, ปญฺจสุ อเตฺถสุ ญาณานิ, ทสสุ นิรุตฺตีสุ ญาณานิฯ อิมานิ วีสติ ญาณานิ ปฏิภานปฏิสมฺภิทาย อารมฺมณา เจว โหนฺติ โคจรา จฯ เย ตสฺสา อารมฺมณา เต ตสฺสา โคจราฯ เย ตสฺสา โคจรา เต ตสฺสา อารมฺมณาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปฏิภาเนสุ ญาณํ ปฏิภานปฏิสมฺภิทา’’ฯ

กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐาเน ปนฺนรส ธมฺมา, ปนฺนรส อตฺถา, ตึส นิรุตฺติโย, สฏฺฐิ ญาณานิฯ

[ข-ฆ] ‘‘อยํ เวทนาสุ…เป.… อยํ จิเตฺต…เป.… อยํ ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสนาติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป.… อาโลโก อุทปาทิ…เป.… สา โข ปนายํ ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสนา ภาเวตพฺพา ติ…เป.… ภาวิตาติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป.… อาโลโก อุทปาทิ…เป.…’’ฯ

ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสนา สติปฏฺฐาเน ปนฺนรส ธมฺมา, ปนฺนรส อตฺถา, ตึส นิรุตฺติโย, สฏฺฐิ ญาณานิฯ

จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุ สฏฺฐิ ธมฺมา, สฏฺฐิ อตฺถา, วีสติสตนิรุตฺติโย, จตฺตาลีสญฺจ เทฺว จ ญาณสตานิฯ

๓. อิทฺธิปาทวาโร

๓๒. ‘‘อยํ ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโต อิทฺธิปาโทติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป.… อาโลโก อุทปาทิฯ โส โข ปนายํ ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโต อิทฺธิปาโท ภาเวตโพฺพติ เม, ภิกฺขเว…เป.… ภาวิโตติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป.… อาโลโก อุทปาทิฯ

‘‘อยํ วีริยสมาธิ…เป.… อยํ จิตฺตสมาธิ…เป.… อยํ วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโต อิทฺธิปาโทติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป.… อาโลโก อุทปาทิฯ โส โข ปนายํ วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโต อิทฺธิปาโท ภาเวตโพฺพติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป.… อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ

[ก] ‘‘‘อยํ ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโต อิทฺธิปาโท’ติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป.… อาโลโก อุทปาทิ…เป.… โส โข ปนายํ ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารส

มนฺนาคโต อิทฺธิปาโท ภาเวตโพฺพติ…เป…. ภาวิโตติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ

จกฺขุํ อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? ญาณํ อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? ปญฺญา อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? วิชฺชา อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? อาโลโก อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? **จกฺขุํ อุทปาที**ติ – ทสฺสนเฏฺฐนฯ **ญาณํ อุทปาที**ติ – ญาตเฏฺฐนฯ **ปญฺญา อุทปาที**ติ – ปชานนเฏฺฐนฯ **วิชฺชา อุทปาที**ติ – ปฏิเวธเฏฺฐนฯ **อาโลโก อุทปาที**ติ – โอภาสเฏฺฐนฯ

จกฺขุํ ธโมฺม, ญาณํ ธโมฺม, ปญฺญา ธโมฺม, วิชฺชา ธโมฺม, อาโลโก ธโมฺมฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา ธมฺมปฏิสมฺภิทาย อารมฺมณา เจว โหนฺติ โคจรา จฯ เย ตสฺสา อารมฺมณา เต ตสฺสา โคจราฯ เย ตสฺสา โคจรา เต ตสฺสา อารมฺมณาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ธเมฺมสุ ญาณํ ธมฺมปฏิสมฺภิทา’’ฯ

ทสฺสนโฏฺฐ อโตฺถ, ญาตโฏฺฐ อโตฺถ, ปชานนโฏฺฐ อโตฺถ, ปฏิเวธโฏฺฐ อโตฺถ, โอภาสโฏฺฐ อโตฺถฯ อิเม ปญฺจ อตฺถา อตฺถปฏิสมฺภิทาย อารมฺมณา เจว โหนฺติ โคจรา จฯ เย ตสฺสา อารมฺมณา เต ตสฺสา โคจราฯ เย ตสฺสา โคจรา เต ตสฺสา อารมฺมณาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อเตฺถสุ ญาณํ อตฺถปฏิสมฺภิทา’’ฯ

ปญฺจ ธเมฺม สนฺทเสฺสตุํ พฺยญฺชนนิรุตฺตาภิลาปา, ปญฺจ อเตฺถ สนฺทเสฺสตุํ พฺยญฺชนนิรุตฺตาภิลาปาฯ อิมา ทส นิรุตฺติโย นิรุตฺติปฏิสมฺภิทาย อารมฺมณา เจว โหนฺติ โคจรา จฯ เย ตสฺสา อารมฺมณา เต ตสฺสา โคจราฯ เย ตสฺสา โคจรา เต ตสฺสา อารมฺมณาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘นิรุตฺตีสุ ญาณํ นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา’’ฯ

ปญฺจสุ ธเมฺมสุ ญาณานิ, ปญฺจสุ อเตฺถสุ ญาณานิ, ทสสุ นิรุตฺตีสุ ญาณานิฯ อิมานิ วีสติ ญาณานิ ปฏิภานปฏิสมฺภิทาย อารมฺมณา เจว โหนฺติ โคจรา จฯ เย ตสฺสา อารมฺมณา เต ตสฺสา โคจราฯ เย ตสฺสา โคจรา เต ตสฺสา อารมฺมณาฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ปฏิภาเนสุ ญาณํ ปฏิภานปฏิสมฺภิทา’’ฯ

ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคเต อิทฺธิปาเท ปนฺนรส ธมฺมา, ปนฺนรส อตฺถา, ตึส นิรุตฺติโย, สฎฺฐิ ญาณานิฯ

[ข-ฆ] ‘‘อยํ วีริยสมาธิ…เป…. อยํ จิตฺตสมาธิ…เป…. อยํ วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโต อิทฺธิปาโทติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิ…เป…. โส โข ปนายํ วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโต อิทฺธิปาโท ภาเวตโพฺพติ…เป…. ภาวิโตติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิ…เป….’’ฯ

วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคเต อิทฺธิปาเท ปนฺนรส ธมฺมา, ปนฺนรส อตฺถา, ตึส นิรุตฺติโย, สฎฺฐิ ญาณานิฯ

จตูสุ อิทฺธิปาเทสุ สฎฺฐิ ธมฺมา, สฎฺฐิ อตฺถา, วีสติสตนิรุตฺติโย, จตฺตาลีสญฺจ เทฺว จ ญาณสตานิฯ

๔. สตฺตโพธิสตฺตวาโร

๓๓. “‘สมุทโย สมุทโย’ติ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิฯ ‘นิโรโธ นิโรโธ’ติ โข, ภิกฺขเว, วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ วิปสฺสิสฺส โพธิสตฺตสฺส เวยฺยากรเณ ทส ธมฺมา, ทส อตฺถา, วีสติ นิรุตฺติโย, จตฺตาลีสํ [จตฺตาลีส (ก.)] ญาณานิฯ

“‘สมุทโย สมุทโย’ติ โข, ภิกฺขเว, สิขิสฺส โพธิสตฺตสฺส…เป…. เวสฺสภุสฺส โพธิสตฺตสฺส…เป…. กกุสนฺธสฺส โพธิสตฺตสฺส…เป…. โกณาคมนสฺส โพธิสตฺตสฺส…เป…. กสฺสปสฺส โพธิสตฺตสฺส ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิฯ ‘นิโรโธ นิโรโธ’ติ โข, ภิกฺขเว, กสฺสปสฺส โพธิสตฺตสฺส ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ กสฺสปสฺส โพธิสตฺตสฺส เวยฺยากรเณ ทส ธมฺมา, ทส อตฺถา, วีสติ นิรุตฺติโย, จตฺตาลีส ญาณานิฯ

“‘สมุทโย สมุทโย’ติ โข, ภิกฺขเว, โคตมสฺส โพธิสตฺตสฺส ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิฯ ‘นิโรโธ นิโรโธ’ติ โข, ภิกฺขเว, โคตมสฺส โพธิสตฺตสฺส ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ โคตมสฺส โพธิสตฺตสฺส เวยฺยากรเณ ทส ธมฺมา, ทส อตฺถา, วีสติ นิรุตฺติโย, จตฺตาลีส ญาณานิฯ

สตฺตนฺนํ โพธิสตฺตานํ สตฺตสุ เวยฺยากรเณสุ สตฺตติ ธมฺมา, สตฺตติ อตฺถา, จตฺตาลีสสตํ [จตฺตารีสสตา (สฺยา.)] นิรุตฺติโย, อสีติ จ เทฺว จ ญาณสตานิฯ

๕. อภิญฺญาทิวาโร

๓๔. “‘ยาวตา อภิญฺญาย อภิญฺญฏฺโฐ ญาโต ทิฏฺโฐ วิทิโต สจฺฉิกโต ผสฺสิโต ปญฺญายฯ อผสฺสิโต ปญฺญาย อภิญฺญฏฺโฐ นตฺถี’ติ – จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ อภิญฺญาย อภิญฺญฏฺเฐ ปญฺจวีสติ ธมฺมา , ปญฺจวีสติ อตฺถา, ปญฺญาส นิรุตฺติโย, สตํ ญาณานิฯ

“‘ยาวตา ปริญฺญาย ปริญฺญฏฺโฐ…เป…. ยาวตา ปหานสฺส ปหานฏฺโฐ…เป…. ยาวตา ภาวนาย ภาวนฏฺโฐ…เป…. ยาวตา สจฺฉิกิริยาย สจฺฉิกิริยฏฺโฐ ญาโต ทิฏฺโฐ วิทิโต สจฺฉิกโต ผสฺสิโต ปญฺญายฯ อผสฺสิโต ปญฺญาย สจฺฉิกิริยฏฺโฐ นตฺถี’ติ – จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ สจฺฉิกิริยาย สจฺฉิกิริยฏฺเฐ ปญฺจวีสติ ธมฺมา, ปญฺจวีสติ อตฺถา, ปญฺญาส นิรุตฺติโย, สตํ ญาณานิฯ

อภิญฺญาย อภิญฺญฏฺเฐ, ปริญฺญาย ปริญฺญฏฺเฐ, ปหานาย ปหานฏฺเฐ, ภาวนาย ภาวนฏฺเฐ, สจฺฉิกิริยาย สจฺฉิกิริยฏฺเฐ ปญฺจวีสสตํ ธมฺมา, ปญฺจวีสสตํ อตฺถา, อฑฺฒเตยฺยานิ นิรุตฺติสตานิ, ปญฺจ ญาณสตานิฯ

๖. ขนฺธาทิวาโร

๓๕. “‘ยาวตา ขนฺธานํ ขนฺธฏฺโฐ, ญาโต ทิฏฺโฐ วิทิโต สจฺฉิกโต ผสฺสิโต ปญฺญายฯ อผสฺสิโต ปญฺญาย ขนฺธฏฺโฐ นตฺถี’ติ – จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ ขนฺธานํ ขนฺธฏฺเฐ ปญฺจวีสติ ธมฺมา, ปญฺจวีสติ อตฺถา, ปญฺญาส นิรุตฺติโย, สตํ ญาณานิฯ

‘‘‘ยาวตา ธาตูนํ ธาตุโฏฺฐ…เป.… ยาวตา อายตนานํ อายตนโฏฺฐ…เป.… ยาวตา สงฺขตานํ สงฺขตโฏฺฐ…เป.… ยาวตา อสงฺขตสฺส อสงฺขตโฏฺฐ ญาโต ทิโฏฺฐ วิทิโต สจฺฉิกโต ผสฺสิโต ปญฺญายฯ อผสฺสิโต ปญฺญาย อสงฺขตโฏฺฐ นตฺถี’ติ – จกฺขุํ อุทปาทิ…เป.… อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ อสงฺขตสฺส อสงฺขตเฏฺฐ ปญฺจวีสติ ธมฺมา, ปญฺจวีสติ อตฺถา, ปญฺญาส นิรุตฺติโย, สตํ ญาณานิฯ

ขนฺธานํ ขนฺธเฏฺฐ, ธาตูนํ ธาตุเฏฺฐ, อายตนานํ อายตนเฏฺฐ สงฺขตานํ สงฺขตเฏฺฐ, อสงฺขตสฺส อสงฺขตเฏฺฐ ปญฺจวีสติสตํ ธมฺมา, ปญฺจวีสติสตํ อตฺถา, อฑฺฒเตยฺยานิ นิรุตฺติสตานิ, ปญฺจ ญาณสตานิฯ

๗. สจฺจวาโร

๓๖. ‘‘‘ยาวตา ทุกฺขสฺส ทุกฺขโฏฺฐ, ญาโต ทิโฏฺฐ วิทิโต สจฺฉิกโต ผสฺสิโต ปญฺญายฯ อผสฺสิโต ปญฺญาย ทุกฺขโฏฺฐ นตฺถี’ติ – จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ ทุกฺขสฺส ทุกฺขเฏฺฐ ปญฺจวีสติ ธมฺมา, ปญฺจวีสติ อตฺถา, ปญฺญาส นิรุตฺติโย, สตํ ญาณานิฯ

‘‘‘ยาวตา สมุทยสฺส สมุทยโฏฺฐ…เป.… ยาวตา นิโรธสฺส นิโรธโฏฺฐ…เป.… ยาวตา มคฺคสฺส มคฺคโฏฺฐ ญาโต ทิโฏฺฐ วิทิโต สจฺฉิกโต ผสฺสิโต ปญฺญายฯ อผสฺสิโต ปญฺญาย มคฺคโฏฺฐ นตฺถี’ติ – จกฺขุํ อุทปาทิ…เป.… อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ มคฺคสฺส มคฺคเฏฺฐ ปญฺจวีสติ ธมฺมา, ปญฺจวีสติ อตฺถา, ปญฺญาส นิรุตฺติโย, สตํ ญาณานิฯ

จตูสุ อริยสเจฺจสุ สตํ ธมฺมา, สตํ อตฺถา, เทฺว นิรุตฺติสตานิ, จตฺตาริ ญาณสตานิฯ

๘. ปฏิสมฺภิทาวาโร

๓๗. ‘‘‘ยาวตา อตฺถปฏิสมฺภิทาย อตฺถปฏิสมฺภิทโฏฺฐ, ญาโต ทิโฏฺฐ วิทิโต สจฺฉิกโต ผสฺสิโต ปญฺญายฯ อผสฺสิโต ปญฺญาย อตฺถปฏิสมฺภิทโฏฺฐ นตฺถี’ติ – จกฺขุํ อุทปาทิ…เป.… อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ อตฺถปฏิสมฺภิทาย อตฺถปฏิสมฺภิทเฏฺฐ ปญฺจวีสติ ธมฺมา, ปญฺจวีสติ อตฺถา, ปญฺญาส นิรุตฺติโย, สตํ ญาณานิฯ

‘‘‘ยาวตา ธมฺมปฏิสมฺภิทาย ธมฺมปฏิสมฺภิทโฏฺฐ…เป.… ยาวตา นิรุตฺติปฏิสมฺภิทาย นิรุตฺติปฏิสมฺภิทโฏฺฐ…เป.… ยาวตา ปฏิภานปฏิสมฺภิทาย ปฏิภานปฏิสมฺภิทโฏฺฐ, ญาโต ทิโฏฺฐ วิทิโต สจฺฉิกโต ผสฺสิโต ปญฺญายฯ อผสฺสิโต ปญฺญาย ปฏิภานปฏิสมฺภิทโฏฺฐ นตฺถี’ติ – จกฺขุํ อุทปาทิ …เป.… อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ ปฏิภานปฏิสมฺภิทเฏฺฐ ปญฺจวีสติ ธมฺมา, ปญฺจวีสติ อตฺถา, ปญฺญาส นิรุตฺติโย, สตํ ญาณานิฯ

จตูสุ ปฏิสมฺภิทาสุ สตํ ธมฺมา, สตํ อตฺถา, เทฺว นิรุตฺติสตานิ, จตฺตาริ ญาณสตานิฯ

๙. ฉพุทฺธธมฺมวาโร

๓๘. ‘‘‘ยาวตา อินฺทฺริยปโรปริยเตฺต ญาณํ, ญาตํ ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผสฺสิตํ ปญฺญายฯ อผสฺสิตํ ปญฺญาย อินฺทฺริยปโรปริยเตฺต ญาณํ นตฺถี’ติ – จกฺขุํ อุทปาทิ…เป.… อาโลโก อุท

ปาทิ''ฯ อินฺทฺริยปโรปริยเตฺต ญาเณ ปญฺจวีสติ ธมฺมา, ปญฺจวีสติ อตฺถา, ปญฺญาส นิรุตฺติโย, สตํ ญาณานิฯ

'''ยาวตา สตฺตานํ อาสยานุสเย ญาณํ...เป.... ยาวตา ยมกปาฏิหีเร ญาณํ ...เป.... ยาวตา มหากรุณาสมาปตฺติยา ญาณํ...เป.... ยาวตา สพฺพญฺญุตญฺญาณํ...เป.... ยาวตา อนาวรณํ ญาณํ, ญาตํ ทิฏฺฐํ วิทิตํ สจฺฉิกตํ ผสฺสิตํ ปญฺญายฯ อผสฺสิตํ ปญฺญาย อนาวรณํ ญาณํ นตฺถี'ติ – จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ , วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิ''ฯ อนาวรเณ ญาเณ ปญฺจวีสติ ธมฺมา, ปญฺจวีสติ อตฺถา, ปญฺญาส นิรุตฺติโย, สตํ ญาณานิฯ

ฉสุ พุทฺธธมฺเมสุ ทิยฑฺฒสตํ ธมฺมา, ทิยฑฺฒสตํ อตฺถา, ตีณิ นิรุตฺติสตานิ, ฉ ญาณสตานิฯ

ปฏิสมฺภิทาธิกรเณ [ปฏิสมฺภิทาปกรเณ (สฺยา.)] อฑฺฒนวธมฺมสตานิ [อฑฺฒนวมานิ ธมฺมสตานิ (สฺยา.), อฑฺฒนวมธมฺมสตานิ (ก.)], อฑฺฒนวอตฺถสตานิ, นิรุตฺติสหสฺสญฺจ สตฺต จ นิรุตฺติสตานิ, ตีณิ จ ญาณสหสฺสานิ, จตฺตาริ จ ญาณสตานีติฯ

ปฏิสมฺภิทากถา นิฏฺฐิตาฯ

๗. ธมฺมจกฺกกถา

๑. สจฺจวาโร

๓๙. เอกํ สมยํ ภควา พาราณสิยํ วิหรติ...เป.... อิติ หิทํ อายสฺมโต โกณฺฑญฺญสฺส ''อญฺญาสิโกณฺฑญฺโญ'' เตฺวว นามํ อโหสิฯ

[ก] ''อิทํ ทุกฺขํ อริยสจฺจ''นฺติ ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิฯ

จกฺขุํ อุทปาทีติ – เกนฏฺเฐน? ญาณํ อุทปาทีติ – เกนฏฺเฐน? ปญฺญา อุทปาทีติ – เกนฏฺเฐน? วิชฺชา อุทปาทีติ – เกนฏฺเฐน? อาโลโก อุทปาทีติ – เกนฏฺเฐน? **จกฺขุํ อุทปาที**ติ – ทสฺสนฏฺเฐนฯ **ญาณํ อุทปาที**ติ – ญาตฏฺเฐนฯ **ปญฺญา อุทปาที**ติ – ปชานนฏฺเฐน ฯ **วิชฺชา อุทปาที**ติ – ปฏิเวธฏฺเฐนฯ **อาโลโก อุทปาที**ติ – โอภาสฏฺเฐนฯ

จกฺขุํ ธโมฺม, ทสฺสนโฏฺฐ อโตฺถฯ ญาณํ ธโมฺม, ญาตโฏฺฐ อโตฺถฯ ปญฺญา ธโมฺม, ปชานนโฏฺฐ อโตฺถฯ วิชฺชา ธโมฺม, ปฏิเวธโฏฺฐ อโตฺถฯ อาโลโก ธโมฺม, โอภาสโฏฺฐ อโตฺถฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา ปญฺจ อตฺถา ทุกฺขวตฺถุกา สจฺจวตฺถุกา สจฺจารมฺมณา สจฺจโคจรา สจฺจสงฺคหิตา สจฺจปริยาปนฺนา สเจฺจ สมุทาคตา สเจฺจ ฐิตา สเจฺจ ปติฏฺฐิตาฯ

๔๐. **ธมฺมจกฺกน**ฺติ เกนฏฺเฐน ธมฺมจกฺกํ? ธมฺมญฺจ ปวเตฺตติ จกฺกญฺจาติ – ธมฺมจกฺกํฯ จกฺกญฺจ ปวเตฺตติ ธมฺมญฺจาติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺมน ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธมฺมจริยาย ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม ฐิโต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม ปติฏฺฐิโต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม ปติฏฺฐาเปโนฺต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม วสิปฺปโตฺต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม วสึ ปาเปโนฺต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํ ฯ ธเมฺม ปารมิปฺปโตฺต ปวเตฺตตีติ – ธมฺม

จกฺกํฯ ธเมฺม ปารมึ ปาเปโนฺต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม เวสารชฺชปฺปโตฺต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม เวสารชฺชํ ปาเปโนฺต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธมฺมํ สกฺกโรโนฺต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธมฺมํ ครุํ กโรโนฺต [ครุกโรโนฺต (สฺยา.)] ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธมฺมํ มาเนโนฺต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธมฺมํ ปูเชโนฺต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํ ฯ ธมฺมํ อปจายมาโน ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธมฺมทฺธโช ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธมฺมเกตุ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธมฺมาธิปเตโยฺย ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ตํ โข ปน ธมฺมจกฺกํ อปฺปฏิวตฺติยํ สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมินฺติ – ธมฺมจกฺกํฯ

สทฺธินฺทฺริยํ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ วีริยินฺทฺริยํ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สตินฺทฺริยํ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สมาธินฺทฺริยํ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ปญฺญินฺทฺริยํ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สทฺธาพลํ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ วีริยพลํ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สติพลํ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สมาธิพลํ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ปญฺญาพลํ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สติสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธมฺมวิจยสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ วีริยสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ปีติสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ปสฺสทฺธิสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สมาธิสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ อุเปกฺขาสโมฺพชฺฌโงฺค ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํ ฯ สมฺมาทิฏฺฐิ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สมฺมาสงฺกโปฺป ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สมฺมาวาจา ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สมฺมากมฺมโนฺต ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สมฺมาอาชีโว ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สมฺมาวายาโม ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สมฺมาสติ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สมฺมาสมาธิ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ

อาธิปเตยฺยเฏฺฐน อินฺทฺริยํ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ อกมฺปิยเฏฺฐน พลํ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ นิยฺยานิกเฏฺฐน โพชฺฌโงฺค ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ เหตุเฏฺฐน มโคฺค ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ อุปฏฺฐานเฏฺฐน สติปฏฺฐานา ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ปทหนเฏฺฐน สมฺมปฺปธานา ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ อิชฺฌนเฏฺฐน อิทฺธิปาทา ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ตถเฏฺฐน สจฺจา ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ อวิเกฺขปเฏฺฐน สมโถ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ อนุปสฺสนเฏฺฐน วิปสฺสนา ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ เอกรสเฏฺฐน สมถวิปสฺสนา ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ อนติวตฺตนเฏฺฐน ยุคนทฺธํ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สํวรเฏฺฐน สีลวิสุทฺธิ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ อวิเกฺขปเฏฺฐน จิตฺตวิสุทฺธิ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ทสฺสนเฏฺฐน ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ มุตฺตเฏฺฐน วิโมโกฺข ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ปฏิเวธเฏฺฐน วิชฺชา ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ปริจฺจาคเฏฺฐน วิมุตฺติ ธโมฺม ฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สมุเจฺฉทเฏฺฐน ขเย ญาณํ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ปฏิปฺปสฺสทฺธเฏฺฐน อนุปฺปาเท ญาณํ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ฉโนฺท มูลเฏฺฐน ธโมฺมฯ ตํ ธโมฺม ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ มนสิกาโร สมุฏฺฐานเฏฺฐน ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ผโสฺส สโมธานเฏฺฐน ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ เวทนา สโมสรณเฏฺฐน ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สมาธิ ปมุขเฏฺฐน

ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ สติ อาธิปเตยฺยเฏฺฐน ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ปญฺญา ตตุตฺตรเฏฺฐน ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ วิมุตฺติ สารเฏฺฐน ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานเฏฺฐน ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ

‘‘ตํ โข ปนิทํ ทุกฺขํ อริยสจฺจํ ปริเญฺญยฺย’’นฺติ…เป…. ปริญฺญาตนฺติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิฯ

จกฺขุํ อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน…เป…. อาโลโก อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? **จกฺขุํ อุทปาที**ติ – ทสฺสนเฏฺฐน…เป…. **อาโลโก อุทปาที**ติ – โอภาสเฏฺฐนฯ จกฺขุํ ธโมฺม, ทสฺสนโฏฺฐ อโตฺถ…เป…. อาโลโก ธโมฺม, โอภาสโฏฺฐ อโตฺถฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา ปญฺจ อตฺถา ทุกฺขวตฺถุกา สจฺจวตฺถุกา สจฺจารมฺมณา สจฺจโคจรา สจฺจสงฺคหิตา สจฺจปริยาปนฺนา สเจฺจ สมุทาคตา สเจฺจ ฐิตา สเจฺจ ปติฎฺฐิตาฯ

ธมฺมจกฺกนฺติ เกนเฏฺฐน ธมฺมจกฺกํ? ธมฺมญฺจ ปวเตฺตติ จกฺกญฺจาติ – ธมฺมจกฺกํฯ จกฺกญฺจ ปวเตฺตติ ธมฺมญฺจาติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺมน ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธมฺมปริยาย ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม ฐิโต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม ปติฎฺฐิโต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํ…เป…. อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานเฏฺฐน ธโมฺม ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ

[ข-ฆ] ‘‘อิทํ ทุกฺขสมุทยํ อริยสจฺจ’’นฺติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิ…เป…. ‘‘ตํ โข ปนิทํ ทุกฺขสมุทยํ อริยสจฺจํ ปหาตพฺพ’’นฺติ…เป…. ‘‘ปหีน’’นฺติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิฯ

จกฺขุํ อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน…เป…. อาโลโก อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? **จกฺขุํ อุทปาที**ติ – ทสฺสนเฏฺฐน…เป…. **อาโลโก อุทปาที**ติ – โอภาสเฏฺฐนฯ

จกฺขุํ ธโมฺม, ทสฺสนโฏฺฐ อโตฺถ…เป…. อาโลโก ธโมฺม, โอภาสโฏฺฐ อโตฺถฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา ปญฺจ อตฺถา สมุทยวตฺถุกา สจฺจวตฺถุกา…เป…. นิโรธวตฺถุกา สจฺจวตฺถุกา…เป…. มคฺควตฺถุกา สจฺจวตฺถุกา สจฺจารมฺมณา สจฺจโคจรา สจฺจสงฺคหิตา สจฺจปริยาปนฺนา สเจฺจ สมุทาคตา สเจฺจ ฐิตา สเจฺจ ปติฎฺฐิตาฯ

ธมฺมจกฺกนฺติ เกนเฏฺฐน ธมฺมจกฺกํ? ธมฺมญฺจ ปวเตฺตติ จกฺกญฺจาติ – ธมฺมจกฺกํฯ จกฺกญฺจ ปวเตฺตติ ธมฺมญฺจาติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺมน ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธมฺมจริยาย ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม ฐิโต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม ปติฎฺฐิโต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํ…เป…. อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานเฏฺฐน ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ

๒. สติปฏฺฐานวาโร

๔๑. ‘‘‘อยํ กาเย กายานุปสฺสนา’ติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิฯ สา โข ปนายํ กาเย กายานุปสฺสนา ภาเวตพฺพาติ เม, ภิกฺขเว,…เป…. ภาวิตาติ เม, ภิกฺขเว, ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ

‘‘อยํ เวทนาสุ…เป…. อยํ จิตฺต… อยํ ธมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสนาติ เม, ภิกฺขเว, ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิฯ สา โข ปนายํ ธมฺเมสุ ธมฺมานุปสฺสนา ภาเวตพฺพาติ เม, ภิกฺขเว…เป…. ภาวิตาติ เม, ภิกฺขเว, ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ

อยํ กาเย กายานุปสฺสนาติ ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิ…เป…. สา โข ปนายํ กาเย กายานุปสฺสนา ภาเวตพฺพาติ…เป…. ภาวิตาติ ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิฯ

จกฺขุํ อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน…เป…. อาโลโก อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? **จกฺขุํ อุทปาที**ติ – ทสฺสนเฏฺฐน…เป…. **อาโลโก อุทปาที**ติ – โอภาสเฏฺฐนฯ

จกฺขุํ ธโมฺม, ทสฺสนโฎฺฐ อโตฺถ…เป…. อาโลโก ธโมฺม, โอภาสโฎฺฐ อโตฺถฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา ปญฺจ อตฺถา กายวตฺถุกา สติปฏฺฐานวตฺถุกา…เป…. เวทนาวตฺถุกา สติปฏฺฐานวตฺถุกา… จิตฺตวตฺถุกา สติปฏฺฐานวตฺถุกา… ธมฺมวตฺถุกา สติปฏฺฐานวตฺถุกา สติปฏฺฐานารมฺมณา สติปฏฺฐานโคจรา สติปฏฺฐานสงฺคหิตา สติปฏฺฐานปริยาปนฺนา สติปฏฺฐาเน สมุทาคตา สติปฏฺฐาเน ฐิตา สติปฏฺฐาเน ปติฏฺฐิตาฯ

ธมฺมจกฺกนฺติ เกนเฏฺฐน ธมฺมจกฺกํ? ธมฺมญฺจ ปวเตฺตติ จกฺกญฺจาติ – ธมฺมจกฺกํฯ จกฺกญฺจ ปวเตฺตติ ธมฺมญฺจาติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺมน ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธมฺมจริยาย ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม ฐิโต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม ปติฏฺฐิโต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํ …เป.… อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานเฏฺฐน ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ

๓. อิทฺธิปาทวาโร

๔๒. ‘‘‘อยํ ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโต อิทฺธิปาโท’ติ เม , ภิกฺขเว ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิฯ ‘โส โข ปนายํ ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโต อิทฺธิปาโท ภาเวตโพฺพ’ติ เม, ภิกฺขเว…เป…. ภาวิโตติ เม, ภิกฺขเว, ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิฯ

‘‘อยํ วีริยสมาธิ…เป…. อยํ จิตฺตสมาธิ…เป…. อยํ วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโต อิทฺธิปาโทติ เม, ภิกฺขเว, ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิฯ โส โข ปนายํ วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโต อิทฺธิปาโท ภาเวตโพฺพติ เม, ภิกฺขเว…เป…. ภาวิโตติ เม, ภิกฺขเว, ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิ’’ฯ

อยํ ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโต อิทฺธิปาโทติ ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิ…เป…. โส โข ปนายํ ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโต อิทฺธิปาโท ภาเวตโพฺพติ…เป…. ภาวิโตติ ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสุ ธมฺเมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ, ญาณํ อุทปาทิ, ปญฺญา อุทปาทิ, วิชฺชา อุทปาทิ, อาโลโก อุทปาทิฯ

จกฺขุํ อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? ญาณํ อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? ปญฺญา อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? วิชฺชา อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? อาโลโก อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? **จกฺขุํ อุทปาที**ติ –

ทสฺสนเฏฺฐนฯ **ญาณํ อุทปาที**ติ – ญาตเฏฺฐนฯ **ปญฺญา อุทปาที**ติ – ปชานนเฏฺฐนฯ **วิชฺชา อุทปาที**ติ – ปฏิเวธเฏฺฐนฯ **อาโลโก อุทปาที**ติ – โอภาสเฏฺฐนฯ

จกฺขุํ ธโมฺม, ทสฺสนโฏฺฐ อโตฺถฯ ญาณํ ธโมฺม, ญาตโฏฺฐ อโตฺถฯ ปญฺญา ธโมฺม, ปชานนโฏฺฐ อโตฺถฯ วิชฺชา ธโมฺม, ปฏิเวธโฏฺฐ อโตฺถฯ อาโลโก ธโมฺม, โอภาสโฏฺฐ อโตฺถฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา ปญฺจ อตฺถา ฉนฺทวตฺถุกา อิทฺธิปาทวตฺถุกา อิทฺธิปาทารมฺมณา อิทฺธิปาทโคจรา อิทฺธิปาทสงฺคหิตา อิทฺธิปาทปริยาปนฺนา อิทฺธิปาเท สมุทาคตา อิทฺธิปาเท ฐิตา อิทฺธิปาเท ปติฏฺฐิตาฯ

ธมฺมจกฺกนฺติ เกนเฏฺฐน ธมฺมจกฺกํ? ธมฺมญฺจ ปวเตฺตติ จกฺกญฺจาติ – ธมฺมจกฺกํฯ จกฺกญฺจ ปวเตฺตติ ธมฺมญฺจาติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺมน ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธมฺมจริยาย ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม ฐิโต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม ปติฏฺฐิโต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม ปติฏฺฐาเปโนฺต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม วสิปฺปโตฺต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม วสิํ ปาเปโนฺต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม ปารมิปฺปโตฺต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม ปารมิํ ปาเปโนฺต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํ…เป…. ธมฺมํ อปจายมาโน ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธมฺมทฺธโช ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธมฺมเกตุ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธมฺมาธิปเตโยฺย ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ตํ โข ปน ธมฺมจกฺกํ อปฺปฏิวตฺติยํ สมเณน วา พฺราหฺมเณน วา เทเวน วา มาเรน วา พฺรหฺมุนา วา เกนจิ วา โลกสฺมินฺติ – ธมฺมจกฺกํฯ

สทฺธินฺทฺริยํ ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํ…เป…. อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานเฏฺฐน ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ

อยํ วีริยสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโต อิทฺธิปาโทติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิ…เป…. โส โข ปนายํ วีริยสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคโต อิทฺธิปาโท ภาเวตโพฺพติ…เป…. ภาวิโตติ ปุเพฺพ อนนุสฺสุเตสุ ธเมฺมสุ จกฺขุํ อุทปาทิ…เป…. อาโลโก อุทปาทิฯ

จกฺขุํ อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน…เป…. อาโลโก อุทปาทีติ – เกนเฏฺฐน? **จกฺขุํ อุทปาที**ติ – ทสฺสนเฏฺฐน…เป…. **อาโลโก อุทปาที**ติ – โอภาสเฏฺฐนฯ

จกฺขุํ ธโมฺม, ทสฺสนโฏฺฐ อโตฺถ…เป…. อาโลโก ธโมฺม, โอภาสโฏฺฐ อโตฺถฯ อิเม ปญฺจ ธมฺมา ปญฺจ อตฺถา วีริยวตฺถุกา อิทฺธิปาทวตฺถุกา…เป…. จิตฺตวตฺถุกา อิทฺธิปาทวตฺถุกา… วีมํสาวตฺถุกา อิทฺธิปาทวตฺถุกา อิทฺธิปาทารมฺมณา อิทฺธิปาทโคจรา อิทฺธิปาทสงฺคหิตา อิทฺธิปาทปริยาปนฺนา อิทฺธิปาเท สมุทาคตา อิทฺธิปาเท ฐิตา อิทฺธิปาเท ปติฏฺฐิตา ฯ

ธมฺมจกฺกนฺติ เกนเฏฺฐน ธมฺมจกฺกํ? ธมฺมญฺจ ปวเตฺตติ จกฺกญฺจาติ – ธมฺมจกฺกํฯ จกฺกญฺจ ปวเตฺตติ ธมฺมญฺจาติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺมน ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธมฺมจริยาย ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม ฐิโต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํฯ ธเมฺม ปติฏฺฐิโต ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกํ…เป…. อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานเฏฺฐน ธโมฺมฯ ตํ ธมฺมํ ปวเตฺตตีติ – ธมฺมจกฺกนฺติฯ

ธมฺมจกฺกกถา นิฏฺฐิตาฯ

๘. โลกุตฺตรกถา

๔๓. กตเม ธมฺมา โลกุตฺตรา? จตฺตาโร สติปฏฺฐานา, จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา, จตฺตาโร อิทฺธิปาทา, ปญฺจินฺทฺริยานิ, ปญฺจ พลานิ, สตฺต โพชฺฌงฺคา, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค, จตฺตาโร อริยมคฺคา, จตฺตาริ จ สามญฺญผลานิ, นิพฺพานญฺจ – อิเม ธมฺมา โลกุตฺตราฯ

โลกุตฺตราติ เกนฏฺเฐน โลกุตฺตรา? โลกํ ตรนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกา อุตฺตรนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกโต อุตฺตรนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกมฺหา อุตฺตรนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกํ อติกฺกมนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกํ สมติกฺกมนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกํ สมติกฺกนฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลเกน อติเรกาติ – โลกุตฺตราฯ โลกนฺตํ ตรนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกา นิสฺสรนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกโต นิสฺสรนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกมฺหา นิสฺสรนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกา นิสฺสฏาติ – โลกุตฺตราฯ โลเกน นิสฺสฏาติ – โลกุตฺตราฯ โลกมฺหา นิสฺสฏาติ – โลกุตฺตราฯ โลเก น ติฏฺฐนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกสฺมึ น ติฏฺฐนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลเก น ลิมฺปนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลเกน น ลิมฺปนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลเก อสํลิตฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลเกน อสํลิตฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลเก อนุปลิตฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลเกน อนุปลิตฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลเก วิปฺปมุตฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลเกน วิปฺปมุตฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลกา วิปฺปมุตฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลกโต วิปฺปมุตฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลกมฺหา วิปฺปมุตฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลเก วิสญฺญุตฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลเกน วิสญฺญุตฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลกา วิสญฺญุตฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลกสฺมึ วิสญฺญุตฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลกโต วิสญฺญุตฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลกมฺหา วิสญฺญุตฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลกา สุชฺฌนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกโต สุชฺฌนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกมฺหา สุชฺฌนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกา วิสุชฺฌนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกโต วิสุชฺฌนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกมฺหา วิสุชฺฌนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกา วุฏฺฐหนฺตีติ [อุทฺธรนฺตีติ (ก.), อุฏฺฐหนฺตีติ (สี. อฏฺฐ.)] – โลกุตฺตราฯ โลกโต วุฏฺฐหนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกมฺหา วุฏฺฐหนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกา วิวฏฺฏนฺตีติ – โลกุตฺตรา ฯ โลกโต วิวฏฺฏนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกมฺหา วิวฏฺฏนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลเก น สชฺชนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลเก น คยฺหนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลเก น พชฺฌนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกํ สมุจฺฉินฺทนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกํ สมุจฺฉินฺนตฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลกํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกํ ปฏิปฺปสฺสมฺภิตตฺตาติ – โลกุตฺตราฯ โลกสฺส อปถาติ – โลกุตฺตราฯ โลกสฺส อคตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกสฺส อวิสยาติ – โลกุตฺตราฯ โลกสฺส อสาธารณาติ – โลกุตฺตราฯ โลกํ วมนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกํ น ปจฺจาวมนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกํ ปชหนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกํ น อุปาทิยนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกํ วิสิเนนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกํ น อุสฺสิเนนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกํ วิธูเปนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกํ น สํธูเปนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ โลกํ สมติกฺกมฺม อภิภุยฺย ติฏฺฐนฺตีติ – โลกุตฺตราฯ

โลกุตฺตรกถา นิฏฺฐิตาฯ

๙. พลกถา

๔๔. สาวตฺถินิทานํ [สํ. นิ. ๕.๗๐๕-๗๑๖ ปสฺสิตพฺพา]ฯ ‘‘ปญฺจิมานิ , ภิกฺขเว, พลานิฯ กตมานิ ปญฺจ? สทฺธาพลํ, วีริยพลํ, สติพลํ, สมาธิพลํ, ปญฺญาพลํ – อิมานิ โข, ภิกฺขเว, ปญฺจ พลานิฯ

‘‘อปิ จ, อฏฺฐสฏฺฐิ พลานิ – สทฺธาพลํ, วีริยพลํ, สติพลํ, สมาธิพลํ, ปญฺญาพลํ, หิริพลํ, โอตฺตปฺปพลํ, ปฏิสงฺขานพลํ, ภาวนาพลํ, อนวชฺชพลํ, สงฺคหพลํ, ขนฺติพลํ, ปญฺญตฺติพลํ, นิชฺฌตฺติพลํ, อิสฺสริยพลํ , อธิฏฺฐานพลํ, สมถพลํ, วิปสฺสนาพลํ, ทส เสขพลานิ, ทส อเสขพลานิ, ทส ขีณาสวพลานิ, ทส อิทฺธิพลานิ, ทส ตถาคตพลานิ’’ฯ

กตมํ **สทฺธาพลํ?** อสฺสทฺธิเย น กมฺปตีติ – สทฺธาพลํฯ สหชาตานํ ธมฺมานํ อุปตฺถมฺภนฏฺเฐน สทฺธาพลํ, กิเลสานํ ปริยาทานฏฺเฐน สทฺธาพลํ, ปฏิเวธาทิวิโสธนฏฺเฐน สทฺธาพลํ, จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานฏฺเฐน สทฺธาพลํ, จิตฺตสฺส โวทานฏฺเฐน สทฺธาพลํ, วิเสสาธิคมฏฺเฐน สทฺธาพลํ, อุตฺตริ ปฏิเวธฏฺเฐน สทฺธาพลํ, สจฺจาภิสมยฏฺเฐน สทฺธาพลํ, นิโรเธ ปติฏฺฐาปกฏฺเฐน สทฺธาพลํฯ อิทํ สทฺธาพลํฯ

กตมํ **วีริยพลํ?** โกสชฺเช น กมฺปตีติ – วีริยพลํฯ สหชาตานํ ธมฺมานํ อุปตฺถมฺภนฏฺเฐน วีริยพลํ, กิเลสานํ ปริยาทานฏฺเฐน วีริยพลํ, ปฏิเวธาทิวิโสธนฏฺเฐน วีริยพลํ, จิตฺตสฺส อธิฏฺฐานฏฺเฐน วีริยพลํ, จิตฺตสฺส โวทานฏฺเฐน วีริยพลํ, วิเสสาธิคมฏฺเฐน วีริยพลํ, อุตฺตริ ปฏิเวธฏฺเฐน วีริยพลํ, สจฺจาภิสมยฏฺเฐน วีริยพลํ, นิโรเธ ปติฏฺฐาปกฏฺเฐน วีริยพลํฯ อิทํ วีริยพลํฯ

กตมํ **สติพลํ?** ปมาเท น กมฺปตีติ – สติพลํฯ สหชาตานํ ธมฺมานํ อุปตฺถมฺภนฏฺเฐน สติพลํ…เป…. นิโรเธ ปติฏฺฐาปกฏฺเฐน สติพลํฯ อิทํ สติพลํฯ

กตมํ **สมาธิพลํ?** อุทฺธจฺเจ น กมฺปตีติ – สมาธิพลํฯ สหชาตานํ ธมฺมานํ อุปตฺถมฺภนฏฺเฐน สมาธิพลํ…เป…. นิโรเธ ปติฏฺฐาปกฏฺเฐน สมาธิพลํฯ อิทํ สมาธิพลํฯ

กตมํ **ปญฺญาพลํ?** อวิชฺชาย น กมฺปตีติ – ปญฺญาพลํฯ สหชาตานํ ธมฺมานํ อุปตฺถมฺภนฏฺเฐน ปญฺญาพลํ…เป…. นิโรเธ ปติฏฺฐาปกฏฺเฐน ปญฺญาพลํฯ อิทํ ปญฺญาพลํฯ

กตมํ **หิริพลํ?** เนกฺขมฺเมน กามจฺฉนฺทํ หิรียตีติ [หิริยตีติ (สฺยา. ก.)] – หิริพลํฯ อพฺยาปาเทน พฺยาปาทํ หิรียตีติ – หิริพลํฯ อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธํ หิรียตีติ – หิริพลํฯ อวิกฺเขเปน อุทฺธจฺจํ หิรียตีติ – หิริพลํฯ ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉํ หิรียตีติ – หิริพลํฯ ญาเณน อวิชฺชํ หิรียตีติ – หิริพลํฯ ปาโมชฺเชน อรตึ หิรียตีติ – หิริพลํฯ ปฐเมน ฌาเนน นีวรเณ หิรียตีติ – หิริพลํ…เป…. อรหตฺตมคฺเคน สพฺพกิเลเส หิรียตีติ – หิริพลํฯ อิทํ หิริพลํฯ

กตมํ **โอตฺตปฺปพลํ?** เนกฺขมฺเมน กามจฺฉนฺทํ โอตฺตปฺปตีติ – โอตฺตปฺปพลํฯ อพฺยาปาเทน พฺยาปาทํ โอตฺตปฺปตีติ – โอตฺตปฺปพลํฯ อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธํ โอตฺตปฺปตีติ – โอตฺตปฺปพลํฯ อวิกฺเขเปน อุทฺธจฺจํ โอตฺตปฺปตีติ – โอตฺตปฺปพลํฯ ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉํ โอตฺตปฺปตีติ – โอตฺตปฺปพลํฯ ญาเณน อวิชฺชํ โอตฺตปฺปตีติ – โอตฺตปฺปพลํ ฯ ปาโมชฺเชน อรตึ โอตฺตปฺปตีติ – โอตฺตปฺปพลํฯ ปฐเมน ฌาเนน นีวรเณ โอตฺตปฺปตีติ – โอตฺตปฺปพลํ…เป…. อรหตฺตมคฺเคน สพฺพกิเลเส โอตฺตปฺปตีติ – โอตฺตปฺปพลํฯ อิทํ โอตฺตปฺปพลํฯ

กตมํ **ปฏิสงฺขานพลํ?** เนกฺขเมฺมน กามจฺฉนฺทํ ปฏิสงฺขาตีติ – ปฏิสงฺขานพลํฯ อพฺยาปาเทน พฺยาปาทํ ปฏิสงฺขาตีติ – ปฏิสงฺขานพลํฯ อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธํ ปฏิสงฺขาตีติ – ปฏิสงฺขานพลํฯ อวิกฺเขเปน อุทฺธจฺจํ ปฏิสงฺขาตีติ – ปฏิสงฺขานพลํฯ ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉํ ปฏิสงฺขาตีติ – ปฏิสงฺขานพลํฯ ญาเณน อวิชฺชํ ปฏิสงฺขาตีติ – ปฏิสงฺขานพลํ ฯ ปาโมชฺเชน อรตึ ปฏิสงฺขาตีติ – ปฏิสงฺขานพลํฯ ปฐเมน ฌาเนน นีวรเณ ปฏิสงฺขาตีติ – ปฏิสงฺขานพลํ…เป…. อรหตฺตมคฺเคน สพฺพกิเลเส ปฏิสงฺขาตีติ – ปฏิสงฺขานพลํฯ อิทํ ปฏิสงฺขานพลํฯ

กตมํ **ภาวนาพลํ?** กามจฺฉนฺทํ ปชหนฺโต เนกฺขมฺมํ ภาเวตีติ – ภาวนาพลํฯ พฺยาปาทํ ปชหนฺโต อพฺยาปาทํ ภาเวตีติ – ภาวนาพลํฯ ถินมิทฺธํ ปชหนฺโต อาโลกสญฺญํ ภาเวตีติ – ภาวนาพลํฯ อุทฺธจฺจํ ปชหนฺโต อวิกฺเขปํ ภาเวตีติ – ภาวนาพลํฯ วิจิกิจฺฉํ ปชหนฺโต ธมฺมววตฺ

ถานํ ภาเวตีติ – ภาวนาพลํฯ อวิชฺชํ ปชหนฺต ญาณํ ภาเวตีติ – ภาวนาพลํฯ อรตึ ปชหนฺต ปาโมชฺชํ ภาเวตีติ – ภาวนาพลํฯ นีวรเณ ปชหนฺต ปฐมํ ฌานํ ภาเวตีติ – ภาวนาพลํ…เป.… สพฺพกิเลเส ปชหนฺต อรหตฺตมคฺคํ ภาเวตีติ – ภาวนาพลํฯ อิทํ ภาวนาพลํฯ

กตมํ **อนวชฺชพลํ?** กามจฺฉนฺทสฺส ปหีนตฺตา เนกฺขมฺเม นตฺถิ กิญฺจิ วชฺชนฺติ – อนวชฺชพลํฯ พฺยาปาทสฺส ปหีนตฺตา อพฺยาปาเท นตฺถิ กิญฺจิ วชฺชนฺติ – อนวชฺชพลํฯ ถินมิทฺธสฺส ปหีนตฺตา อาโลกสญฺญาย นตฺถิ กิญฺจิ วชฺชนฺติ – อนวชฺชพลํฯ อุทฺธจฺจสฺส ปหีนตฺตา อวิกฺเขเป นตฺถิ กิญฺจิ วชฺชนฺติ – อนวชฺชพลํฯ วิจิกิจฺฉาย ปหีนตฺตา ธมฺมววตฺถาเน นตฺถิ กิญฺจิ วชฺชนฺติ – อนวชฺชพลํฯ อวิชฺชาย ปหีนตฺตา ญาเณ นตฺถิ กิญฺจิ วชฺชนฺติ – อนวชฺชพลํฯ อรติยา ปหีนตฺตา ปาโมชฺเช นตฺถิ กิญฺจิ วชฺชนฺติ อนวชฺชพลํฯ นีวรณานํ ปหีนตฺตา ปฐมชฺฌาเน นตฺถิ กิญฺจิ วชฺชนฺติ – อนวชฺชพลํ…เป.… สพฺพกิเลสานํ ปหีนตฺตา อรหตฺตมคฺเค นตฺถิ กิญฺจิ วชฺชนฺติ – อนวชฺชพลํฯ อิทํ อนวชฺชพลํฯ

กตมํ **สงฺคหพลํ?** กามจฺฉนฺทํ ปชหนฺต เนกฺขมฺมวเสน จิตฺตํ สงฺคณฺหาตีติ – สงฺคหพลํฯ พฺยาปาทํ ปชหนฺต อพฺยาปาทวเสน จิตฺตํ สงฺคณฺหาตีติ – สงฺคหพลํฯ ถินมิทฺธํ ปชหนฺต อาโลกสญฺญาวเสน จิตฺตํ สงฺคณฺหาตีติ – สงฺคหพลํ…เป.… สพฺพกิเลเส ปชหนฺต อรหตฺตมคฺควเสน จิตฺตํ สงฺคณฺหาตีติ – สงฺคหพลํฯ อิทํ สงฺคหพลํฯ

กตมํ **ขนฺติพลํ?** กามจฺฉนฺทสฺส ปหีนตฺตา เนกฺขมฺมํ ขมตีติ – ขนฺติพลํฯ พฺยาปาทสฺส ปหีนตฺตา อพฺยาปาโท ขมตีติ – ขนฺติพลํฯ ถินมิทฺธสฺส ปหีนตฺตา อาโลกสญฺญา ขมตีติ – ขนฺติพลํฯ อุทฺธจฺจสฺส ปหีนตฺตา อวิกฺเขโป ขมตีติ – ขนฺติพลํฯ วิจิกิจฺฉาย ปหีนตฺตา ธมฺมววตฺถานํ ขมตีติ – ขนฺติพลํฯ อวิชฺชาย ปหีนตฺตา ญาณํ ขมตีติ – ขนฺติพลํฯ อรติยา ปหีนตฺตา ปาโมชฺชํ ขมตีติ – ขนฺติพลํฯ นีวรณานํ ปหีนตฺตา ปฐมํ ฌานํ ขมตีติ – ขนฺติพลํ…เป.… สพฺพกิเลสานํ ปหีนตฺตา อรหตฺตมโคฺค ขมตีติ – ขนฺติพลํฯ อิทํ ขนฺติพลํฯ

กตมํ **ปญฺญตฺติพลํ?** กามจฺฉนฺทํ ปชหนฺต เนกฺขมฺมวเสน จิตฺตํ ปญฺญเปตีติ – ปญฺญตฺติพลํฯ พฺยาปาทํ ปชหนฺต อพฺยาปาทวเสน จิตฺตํ ปญฺญเปตีติ – ปญฺญตฺติพลํฯ ถินมิทฺธํ ปชหนฺต อาโลกสญฺญาวเสน จิตฺตํ ปญฺญเปตีติ – ปญฺญตฺติพลํ…เป.… สพฺพกิเลเส ปชหนฺต อรหตฺตมคฺควเสน จิตฺตํ ปญฺญเปตีติ – ปญฺญตฺติพลํฯ อิทํ ปญฺญตฺติพลํฯ

กตมํ **นิชฺฌตฺติพลํ?** กามจฺฉนฺทํ ปชหนฺต เนกฺขมฺมวเสน จิตฺตํ นิชฺฌาเปตีติ – นิชฺฌตฺติพลํฯ พฺยาปาทํ ปชหนฺต อพฺยาปาทวเสน จิตฺตํ นิชฺฌาเปตีติ – นิชฺฌตฺติพลํฯ ถินมิทฺธํ ปชหนฺต อาโลกสญฺญาวเสน จิตฺตํ นิชฺฌาเปตีติ – นิชฺฌตฺติพลํ…เป.… สพฺพกิเลเส ปชหนฺต อรหตฺตมคฺควเสน จิตฺตํ นิชฺฌาเปตีติ – นิชฺฌตฺติพลํฯ อิทํ นิชฺฌตฺติพลํฯ

กตมํ **อิสฺสริยพลํ?** กามจฺฉนฺทํ ปชหนฺต เนกฺขมฺมวเสน จิตฺตํ วสํ วตฺเตตีติ – อิสฺสริยพลํฯ พฺยาปาทํ ปชหนฺต อพฺยาปาทวเสน จิตฺตํ วสํ วตฺเตตีติ – อิสฺสริยพลํฯ ถินมิทฺธํ ปชหนฺต อาโลกสญฺญาวเสน จิตฺตํ วสํ วตฺเตตีติ – อิสฺสริยพลํ…เป.… สพฺพกิเลเส ปชหนฺต อรหตฺตมคฺควเสน จิตฺตํ วสํ วตฺเตตีติ – อิสฺสริยพลํฯ อิทํ อิสฺสริยพลํฯ

กตมํ **อธิฏฺฐานพลํ?** กามจฺฉนฺทํ ปชหนฺต เนกฺขมฺมวเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐาตีติ – อธิฏฺฐานพลํฯ พฺยาปาทํ ปชหนฺต อพฺยาปาทวเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐาตีติ – อธิฏฺฐานพลํฯ ถินมิทฺธํ ปชห

โนฺต อาโลกสญฺญาวเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐาตีติ – อธิฏฺฐานพลํ…เป…. สพฺพกิเลเส ปชหโนฺต อรหตฺตมคฺควเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐาตีติ – อธิฏฺฐานพลํฯ อิทํ อธิฏฺฐานพลํฯ

กตมํ **สมถพลํ?** เนกฺขมฺมวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมถพลํ, อพฺยาปาทวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมถพลํ, อาโลกสญฺญาวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมถพลํ…เป…. ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี อสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมถพลํ, ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสี ปสฺสาสวเสน จิตฺตสฺส เอกคฺคตา อวิเกฺขโป สมถพลํฯ

สมถพลนฺติ เกนเฏฺฐน สมถพลํ? ปฐเมน ฌาเนน นีวรเณ น กมฺปตีติ – สมถพลํฯ ทุติเยน ฌาเนน วิตกฺกวิจาเร น กมฺปตีติ – สมถพลํฯ ตติเยน ฌาเนน ปีติยา น กมฺปตีติ – สมถพลํฯ จตุเตฺถน ฌาเนน สุขทุเกฺข น กมฺปตีติ – สมถพลํฯ อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา รูปสญฺญาย ปฏิฆสญฺญาย นานตฺตสญฺญาย น กมฺปตีติ – สมถพลํ ฯ วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา อากาสานญฺจายตนสญฺญาย น กมฺปตีติ – สมถพลํฯ อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา วิญฺญาณญฺจายตนสญฺญาย น กมฺปตีติ – สมถพลํฯ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา อากิญฺจญฺญายตนสญฺญาย น กมฺปตีติ – สมถพลํฯ อุทฺธเจฺจ จ อุทฺธจฺจสหคตกิเลเส จ ขเนฺธ จ น กมฺปติ น จลติ น เวธตีติ – สมถพลํฯ อิทํ สมถพลํฯ

กตมํ **วิปสฺสนาพลํ**? อนิจฺจานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํ, ทุกฺขานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํ…เป…. ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํ, รูเป อนิจฺจานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํ, รูเป ทุกฺขานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํ…เป…. รูเป ปฏินสฺสคฺคานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํ, เวทนาย…เป…. สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ… จกฺขุสฺมึ…เป…. ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํ, ชรามรเณ ทุกฺขานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํ…เป…. ชรามรเณ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา วิปสฺสนาพลํฯ วิปสฺสนาพลนฺติ เกนเฏฺฐน วิปสฺสนาพลํ? อนิจฺจานุปสฺสนาย นิจฺจสญฺญาย น กมฺปตีติ – วิปสฺสนาพลํฯ ทุกฺขานุปสฺสนาย สุขสญฺญาย น กมฺปตีติ – วิปสฺสนาพลํฯ อนตฺตานุปสฺสนาย อตฺตสญฺญาย กมฺปตีติ – วิปสฺสนาพลํฯ นิพฺพิทานุปสฺสนาย นนฺทิยา น กมฺปตีติ – วิปสฺสนาพลํฯ วิราคานุปสฺสนาย ราเค น กมฺปตีติ – วิปสฺสนาพลํฯ นิโรธานุปสฺสนา สมุทเย น กมฺปตีติ – วิปสฺสนาพลํ ฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาย อาทาเน น กมฺปตีติ – วิปสฺสนาพลํฯ อวิชฺชาย อวิชฺชาสหคตกิเลเส จ ขเนฺธ จ น กมฺปติ น จลติ น เวธตีติ – วิปสฺสนาพลํฯ อิทํ วิปสฺสนาพลํฯ

กตมานิ **ทส เสขพลานิ, ทส อเสขพลานิ?** สมฺมาทิฏฺฐึ [สมฺมาทิฏฺฐิ (ก.) เอวมีทิเสสุ นวสุ ปเทสุ ทุติยนฺตวจเนนฯ ที. นิ. ๓.๓๔๘ ปสฺสิตพฺพา] สิกฺขตีติ – เสขพลํฯ ตตฺถ สิกฺขิตตฺตา อเสขพลํฯ สมฺมาสงฺกปฺปํ สิกฺขตีติ – เสขพลํฯ ตตฺถ สิกฺขิตตฺตา – อเสขพลํ ฯ สมฺมาวาจํ…เป…. สมฺมากมฺมนฺตํ… สมฺมาอาชีวํ… สมฺมาวายามํ… สมฺมาสตึ… สมฺมาสมาธึ… สมฺมาญาณํ…เป…. สมฺมาวิมุตฺตึ สิกฺขตีติ – เสขพลํฯ ตตฺถ สิกฺขิตตฺตา – อเสขพลํฯ อิมานิ ทส เสขพลานิ, ทส อเสขพลานิฯ

กตมานิ **ทส ขีณาสวพลานิ?** [อ. นิ. ๑๐.๙๐ ปสฺสิตพฺพา] อิธ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน อนิจฺจโต สเพฺพ สงฺขารา ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย สุทิฏฺฐา โหนฺติฯ ยมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน อนิจฺจโต สเพฺพ สงฺขารา ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย สุทิฏฺฐา โหนฺติ, อิทมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ขีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏิชานาติ – “ขีณา เม อาสวา”ติฯ

ปุน จปรํ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน องฺคารกาสูปมา กามา ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย สุทิฏฺฐา โหนฺติฯ ยมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน องฺคารกาสูปมา กามา ยถาภูตํ สมฺมปฺปญฺญาย สุทิฏฺฐา โหนฺติ, อิทมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ขีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏิชานาติ – ‘‘ขีณา เม อาสวา’’ติฯ

ปุน จปรํ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน วิเวกนินฺนํ จิตฺตํ โหติ วิเวกโปณํ วิเวกปพฺภารํ วิเวกฏฺฐํ เนกฺขมฺมาภิรตํ พฺยนฺตีภูตํ [พฺยนฺติภูตํ (ก.)] สพฺพโส อาสวฏฺฐานิเยหิ ธมฺเมหิฯ ยมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน วิเวกนินฺนํ จิตฺตํ โหติ วิเวกโปณํ วิเวกปพฺภารํ วิเวกฏฺฐํ เนกฺขมฺมาภิรตํ พฺยนฺติภูตํ สพฺพโส อาสวฏฺฐานิเยหิ ธมฺเมหิ, อิทมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ขีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏิชานาติ – ‘‘ขีณา เม อาสวา’’ติฯ

ปุน จปรํ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน จตฺตาโร สติปฏฺฐานา ภาวิตา โหนฺติ สุภาวิตาฯ ยมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน จตฺตาโร สติปฏฺฐานา ภาวิตา โหนฺติ สุภาวิตา, อิทมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ขีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏิชานาติ – ‘‘ขีณา เม อาสวา’’ติฯ

ปุน จปรํ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา ภาวิตา โหนฺติ สุภาวิตา…เป.… จตฺตาโร อิทฺธิปาทา ภาวิตา โหนฺติ สุภาวิตา… ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิ… ปญฺจ พลานิ ภาวิตานิ โหนฺติ สุภาวิตานิ… สตฺต โพชฺฌงฺคา ภาวิตา โหนฺติ สุภาวิตา…เป.… อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค ภาวิโต โหติ สุภาวิโตฯ ยมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค ภาวิโต โหติ สุภาวิโต, อิทมฺปิ ขีณาสวสฺส ภิกฺขุโน พลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ขีณาสโว ภิกฺขุ อาสวานํ ขยํ ปฏิชานาติ – ‘‘ขีณา เม อาสวา’’ติฯ อิมานิ ทส ขีณาสวพลานิฯ

กตมานิ **ทส อิทฺธิพลานิ?** อธิฏฺฐานา อิทฺธิ, วิกุพฺพนา อิทฺธิ, มโนมยา อิทฺธิ, ญาณวิปฺผารา อิทฺธิ, สมาธิวิปฺผารา อิทฺธิ, อริยา อิทฺธิ, กมฺมวิปากชา อิทฺธิ, ปุญฺญวโต อิทฺธิ, วิชฺชามยา อิทฺธิ, ตตฺถ ตตฺถ สมฺมา ปโยคปฺปจฺจยา อิชฺฌนเฏฺฐน อิทฺธิ – อิมานิ ทส อิทฺธิพลานิฯ

กตมานิ **ทส ตถาคตพลานิ?** อิธ ตถาคโต ฐานญฺจ ฐานโต อฏฺฐานญฺจ อฏฺฐานโต ยถาภูตํ ปชานาติฯ ยมฺปิ ตถาคโต ฐานญฺจ ฐานโต อฏฺฐานญฺจ อฏฺฐานโต ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภํ ฐานํ ปฏิชานาติ ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวเตฺตติฯ

ปุน จปรํ ตถาคโต อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนานํ กมฺมสมาทานานํ ฐานโส เหตุโส วิปากํ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ยมฺปิ ตถาคโต อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนานํ กมฺมสมาทานานํ ฐานโส เหตุโส วิปากํ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภํ ฐานํ ปฏิชานาติ, ปริสาสุ สีหนาทํ, นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวเตฺตติฯ

ปุน จปรํ ตถาคโต สพฺพตฺถคามินิํ ปฏิปทํ [สพฺพตฺถคามินีปฏิปทํ (สฺยา.) ม. นิ. ๑.๑๔๘ ปสฺสิตพฺพา] ยถาภูตํ ปชานาติฯ ยมฺปิ ตถาคโต สพฺพตฺถคามินิํ ปฏิปทํ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภํ ฐานํ ปฏิชานาติ, ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวเตฺตติฯ

ปุน จปรํ ตถาคโต อเนกธาตุนานาธาตุโลกํ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ยมฺปิ ตถาคโต อเนกธาตุนานาธาตุโลกํ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส…เป.…ฯ

ปุน จปรํ ตถาคโต สตฺตานํ นานาธิมุตฺติกตํ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ยมฺปิ ตถาคโต สตฺตานํ นานาธิมุตฺติกตํ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส…เป.…ฯ

ปุน จปรํ ตถาคโต ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ อินฺทฺริยปโรปริยตฺตํ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ยมฺปิ ตถาคโต ปรสตฺตานํ ปรปุคฺคลานํ อินฺทฺริยปโรปริยตฺตํ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส…เป.…ฯ

ปุน จปรํ ตถาคโต ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺตีนํ สํกิเลสํ โวทานํ วุฏฺฐานํ ยถาภูตํ ปชานาติฯ ยมฺปิ ตถาคโต ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺตีนํ สํกิเลสํ โวทานํ วุฏฺฐานํ ยถาภูตํ ปชานาติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส…เป.…ฯ

ปุน จปรํ ตถาคโต อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติ, เสยฺยถิทํ – เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย…เป.… อิติ สาการํ สอุเทฺทสํ อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ ยมฺปิ ตถาคโต อเนกวิหิตํ ปุเพฺพนิวาสํ อนุสฺสรติฯ เสยฺยถิทํ – เอกมฺปิ ชาตึ เทฺวปิ ชาติโย…เป.… อิทมฺปิ ตถาคตสฺส…เป.…ฯ

ปุน จปรํ ตถาคโต ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน…เป.… ยมฺปิ ตถาคโต ทิเพฺพน จกฺขุนา วิสุเทฺธน อติกฺกนฺตมานุสเกน สเตฺต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน…เป.… อิทมฺปิ ตถาคตสฺส…เป.…ฯ

ปุน จปรํ ตถาคโต อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติฯ ยมฺปิ ตถาคโต อาสวานํ ขยา อนาสวํ เจโตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิเฎฺฐว ธเมฺม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา อุปสมฺปชฺช วิหรติ, อิทมฺปิ ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภํ ฐานํ ปฎิชานาติ, ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ, พฺรหฺมจกฺกํ ปวเตฺตติฯ อิมานิ ทส ตถาคตพลานิฯ

๔๕. เกนเฎฺฐน สทฺธาพลํ? เกนเฎฺฐน วีริยพลํ? เกนเฎฺฐน สติพลํ? เกนเฎฺฐน สมาธิพลํ? เกนเฎฺฐน ปญฺญาพลํ? เกนเฎฺฐน หิริพลํ? เกนเฎฺฐน โอตฺตปฺปพลํ? เกนเฎฺฐน ปฎิสงฺขานพลํ…เป.… เกนเฎฺฐน ตถาคตพลํ?

อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยเฎฺฐน สทฺธาพลํฯ โกสเชฺช อกมฺปิยเฎฺฐน วีริยพลํฯ ปมาเท อกมฺปิยเฎฺฐน สติพลํฯ อุทฺธเจฺจ อกมฺปิยเฎฺฐน สมาธิพลํฯ อวิชฺชาย อกมฺปิยเฎฺฐน ปญฺญาพลํ ฯ หิรียติ ปาปเก อกุสเล ธเมฺมติ – หิริพลํฯ โอตฺตปฺปติ ปาปเก อกุสเล ธเมฺมติ – โอตฺตปฺปพลํฯ ญาเณน กิเลเส ปฎิสงฺขาตีติ – ปฎิสงฺขานพลํฯ ตตฺถ ชาตา ธมฺมา เอกรสา โหนฺตีติ – ภาวนาพลํฯ ตตฺถ นตฺถิ กิญฺจิ วชฺชนฺติ – อนวชฺชพลํฯ เตน จิตฺตํ สงฺคณฺหาตีติ – สงฺคหพลํฯ ตํ ตสฺส ขมตีติ – [ตํ ขมตีติ (ก.)] ขนฺติพลํฯ เตน จิตฺตํ ปญฺญเปตีติ – ปญฺญตฺติพลํฯ เตน จิตฺตํ นิชฺฌาเปตีติ – นิชฺฌตฺติพลํฯ เตน จิตฺตํ วสํ วเตฺตตีติ – อิสฺสริยพลํฯ เตน จิตฺตํ อธิฎฺฐาตีติ – อธิฎฺฐานพลํฯ เตน จิตฺตํ เอกคฺคนฺติ – สมถพลํฯ ตตฺถ ชาเต ธเมฺม อนุปสฺสตีติ – วิปสฺสนาพลํฯ ตตฺถ สิกฺขตีติ – เสขพลํฯ ตตฺถ สิกฺขิตตฺตา – อเสขพลํฯ เตน อาสวา ขีณาติ – ขีณาสวพลํฯ ตสฺส อิชฺฌตีติ – อิทฺธิพลํฯ อปฺปเมยฺยเฎฺฐน ตถาคตพลนฺติฯ

พลกถา นิฎฺฐิตาฯ

๑๐. สุญฺญกถา

๔๖. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ อถ โข อายสฺมา อานนฺโท เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ; อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ เอกมนฺตํ นิสินฺโน โข อายสฺมา อานนฺโท ภควนฺตํ เอตทโวจ –

‘‘‘สุญฺโญ โลโก, สุญฺโญ โลโก’ติ, ภนฺเต, วุจฺจติ ฯ กิตฺตาวตา นุ โข, ภนฺเต, ‘สุญฺโญ โลโก’ติ วุจฺจตี’’ติ? ‘‘ยสฺมา โข, อานนฺท, สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา, ตสฺมา ‘สุญฺโญ โลโก’ติ วุจฺจติฯ กิญฺจานนฺท [กิญฺจ อานนฺท สํ. นิ. ๔.๘๕], สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา? จกฺขุ โข, อานนฺท, สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วาฯ รูปา สุญฺญา อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วาฯ จกฺขุวิญฺญาณํ สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วาฯ จกฺขุสมฺผโสฺส สุญฺโญ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วาฯ ยมฺปิทํ [ยทิทํ (ก.) สํ. นิ. ๔.๘๕ ปสฺสิตพฺพา] จกฺขุสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, ตมฺปิ สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วาฯ

‘‘โสตํ สุญฺญํ…เป.… สทฺทา สุญฺญา… ฆานํ สุญฺญํ… คนฺธา สุญฺญา… ชิวฺหา สุญฺญา… รสา สุญฺญา… กาโย สุญฺโญ… โผฎฺฐพฺพา สุญฺญา… มโน สุญฺโญ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วาฯ ธมฺมา สุญฺญา อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วาฯ มโนวิญฺญาณํ สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วาฯ มโนสมฺผโสฺส สุญฺโญ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วาฯ ยมฺปิทํ มโนสมฺผสฺสปจฺจยา อุปฺปชฺชติ เวทยิตํ สุขํ วา ทุกฺขํ วา อทุกฺขมสุขํ วา, ตมฺปิ สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วาฯ ยสฺมา โข, อานนฺท, สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา ตสฺมา ‘สุญฺโญ โลโก’ติ วุจฺจตี’’ติฯ

๑. มาติกา

๔๗. สุญฺญสุญฺญํ [สุญฺญํ สุญฺญํ (สฺยา.)], สงฺขารสุญฺญํ, วิปริณามสุญฺญํ, อคฺคสุญฺญํ, ลกฺขณสุญฺญํ, วิกฺขมฺภนสุญฺญํ, ตทงฺคสุญฺญํ, สมุเจฺฉทสุญฺญํ, ปฎิปฺปสฺสทฺธิสุญฺญํ , นิสฺสรณสุญฺญํ, อชฺฌตฺตสุญฺญํ , พหิทฺธาสุญฺญํ, ทุภโตสุญฺญํ, สภาคสุญฺญํ, วิสภาคสุญฺญํ, เอสนาสุญฺญํ, ปริคฺคหสุญฺญํ, ปฎิลาภสุญฺญํ, ปฎิเวธสุญฺญํ, เอกตฺตสุญฺญํ, นานตฺตสุญฺญํ, ขนฺติสุญฺญํ, อธิฎฺฐานสุญฺญํ, ปริโยคาหณสุญฺญํ [ปริโยคาหนสุญฺญํ (สฺยา.)], สมฺปชานสฺส ปวตฺตปริยาทานํ สพฺพสุญฺญตานํ ปรมตฺถสุญฺญํฯ

๒. นิเทฺทโส

๔๘. กตมํ **สุญฺญสุญฺญํ?** จกฺขุ สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา นิเจฺจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธเมฺมน วาฯ โสตํ สุญฺญํ…เป.… ฆานํ สุญฺญํ… ชิวฺหา สุญฺญา… กาโย สุญฺโญ… มโน สุญฺโญ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา นิเจฺจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธเมฺมน วาฯ อิทํ สุญฺญสุญฺญํฯ

กตมํ **สงฺขารสุญฺญํ?** ตโย สงฺขารา – ปุญฺญาภิสงฺขาโร, อปุญฺญาภิสงฺขาโร, อาเนญฺชาภิสงฺขาโรฯ ปุญฺญาภิสงฺขาโร อปุญฺญาภิสงฺขาเรน จ อาเนญฺชาภิสงฺขาเรน จ สุญฺโญฯ อปุญฺญาภิสงฺขาโร ปุญฺญาภิสงฺขาเรน จ อาเนญฺชาภิสงฺขาเรน จ สุญฺโญฯ อาเนญฺชาภิสงฺขาโร ปุญฺญาภิสงฺขาเรน จ อปุญฺญาภิสงฺขาเรน จ สุญฺโญฯ อิเม ตโย สงฺขาราฯ

อปเรปิ ตโย สงฺขารา – กายสงฺขาโร, วจีสงฺขาโร, จิตฺตสงฺขาโรฯ กายสงฺขาโร วจีสงฺขาเรน จ จิตฺตสงฺขาเรน จ สุญฺโญฯ วจีสงฺขาโร กายสงฺขาเรน จ จิตฺตสงฺขาเรน จ สุญฺโญฯ จิตฺตสงฺขาโร กายสงฺขาเรน จ วจีสงฺขาเรน จ สุญฺโญฯ อิเม ตโย สงฺขาราฯ

อปเรปิ ตโย สงฺขารา – อตีตา สงฺขารา, อนาคตา สงฺขารา, ปจฺจุปฺปนฺนา สงฺขาราฯ อตีตา สงฺขารา อนาคเตหิ จ ปจฺจุปฺปเนฺนหิ จ สงฺขาเรหิ สุญฺญาฯ อนาคตา สงฺขารา อตีเตหิ จ ปจฺจุปฺปเนฺนหิ จ สงฺขาเรหิ สุญฺญา ปจฺจุปฺปนฺนา สงฺขารา อตีเตหิ จ อนาคเตหิ จ สงฺขาเรหิ สุญฺญาฯ อิเม ตโย สงฺขารา; อิทํ สงฺขารสุญฺญํฯ

กตมํ **วิปริณามสุญฺญํ?** ชาตํ รูปํ สภาเวน สุญฺญํฯ วิคตํ รูปํ วิปริณตเญฺจว สุญฺญญฺจฯ ชาตา เวทนา สภาเวน สุญฺญาฯ วิคตา เวทนา วิปริณตา เจว สุญฺญา จ …เป…. ชาตา สญฺญา… ชาตา สงฺขารา… ชาตํ วิญฺญาณํ… ชาตํ จกฺขุ…เป…. ชาโต ภโว สภาเวน สุโญฺญฯ วิคโต ภโว วิปริณโต เจว สุโญฺญ จฯ อิทํ วิปริณามสุญฺญํฯ

กตมํ **อคฺคสุญฺญํ?** อคฺคเมตํ ปทํ เสฏฺฐเมตํ ปทํ วิสิฏฺฐเมตํ [วิเสฏฺฐเมตํ (ก.)] ปทํ ยทิทํ สพฺพสงฺขารสมโถ สพฺพูปธิปฏินิสฺสโคฺค ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพานํฯ อิทํ อคฺคสุญฺญํฯ

กตมํ **ลกฺขณสุญฺญํ?** เทฺว ลกฺขณานิ – พาลลกฺขณญฺจ ปณฺฑิตลกฺขณญฺจฯ พาลลกฺขณํ ปณฺฑิตลกฺขเณน สุญฺญํฯ ปณฺฑิตลกฺขณํ พาลลกฺขเณน สุญฺญํฯ ตีณิ ลกฺขณานิ – อุปฺปาทลกฺขณํ, วยลกฺขณํ, ฐิตญฺญถตฺตลกฺขณํฯ อุปฺปาทลกฺขณํ วยลกฺขเณน จ ฐิตญฺญถตฺตลกฺขเณน จ สุญฺญํฯ วยลกฺขณํ อุปฺปาทลกฺขเณน จ ฐิตญฺญถตฺตลกฺขเณน จ สุญฺญํ, ฐิตญฺญถตฺตลกฺขณํ อุปฺปาทลกฺขเณน จ วยลกฺขเณน จ สุญฺญํฯ

รูปสฺส อุปฺปาทลกฺขณํ วยลกฺขเณน จ ฐิตญฺญถตฺตลกฺขเณน จ สุญฺญํฯ รูปสฺส วยลกฺขณํ อุปฺปาทลกฺขเณน จ ฐิตญฺญถตฺตลกฺขเณน จ สุญฺญํฯ รูปสฺส ฐิตญฺญถตฺตลกฺขณํ อุปฺปาทลกฺขเณน จ วยลกฺขเณน จ สุญฺญํฯ เวทนาย…เป…. สญฺญาย… สงฺขารานํ… วิญฺญาณสฺส… จกฺขุสฺส… ชรามรณสฺส อุปฺปาทลกฺขณํ วยลกฺขเณน จ ฐิตญฺญถตฺตลกฺขเณน จ สุญฺญํฯ ชรามรณสฺส วยลกฺขณํ อุปฺปาทลกฺขเณน จ ฐิตญฺญถตฺตลกฺขเณน จ สุญฺญํฯ ชรามรณสฺส ฐิตญฺญถตฺตลกฺขณํ อุปฺปาทลกฺขเณน จ วยลกฺขเณน จ สุญฺญํฯ อิทํ ลกฺขณสุญฺญํฯ

กตมํ **วิกฺขมฺภนสุญฺญํ?** เนกฺขเมฺมน กามจฺฉโนฺท วิกฺขมฺภิโต เจว สุโญฺญ จฯ อพฺยาปาเทน พฺยาปาโท วิกฺขมฺภิโต เจว สุโญฺญ จฯ อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธํ วิกฺขมฺภิตเญฺจว สุญฺญญฺจฯ อวิเกฺขเปน อุทฺธจฺจํ วิกฺขมฺภิตเญฺจว สุญฺญญฺจฯ ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉา วิกฺขมฺภิตา เจว สุญฺญา จฯ ญาเณน อวิชฺชา วิกฺขมฺภิตา เจว สุญฺญา จฯ ปาโมเชฺชน อรติ วิกฺขมฺภิตา เจว สุญฺญา จฯ ปฐเมน ฌาเนน นีวรณา วิกฺขมฺภิตา เจว สุญฺญา จ…เป…. อรหตฺตมเคฺคน สพฺพกิเลสา วิกฺขมฺภิตา เจว สุญฺญา จฯ อิทํ วิกฺขมฺภนสุญฺญํฯ

กตมํ **ตทงฺคสุญฺญํ?** เนกฺขเมฺมน กามจฺฉโนฺท ตทงฺคสุโญฺญฯ อพฺยาปาเทน พฺยาปาโท ตทงฺคสุโญฺญฯ อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธํ ตทงฺคสุญฺญํฯ อวิเกฺขเปน อุทฺธจฺจํ ตทงฺคสุญฺญํฯ ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉา ตทงฺคสุญฺญาฯ ญาเณน อวิชฺชา ตทงฺคสุญฺญาฯ ปาโมเชฺชน อรติ ตทงฺคสุญฺญาฯ ปฐเมน ฌาเนน นีวรณา ตทงฺคสุญฺญา…เป…. วิวฏฺฏนานุปสฺสนาย สโญฺญคาภินิเวโส ตทงฺคสุโญฺญฯ อิทํ ตทงฺคสุญฺญํฯ

กตมํ **สมุเจฺฉทสุญฺญํ?** เนกฺขเมฺมน กามจฺฉโนฺท สมุจฺฉิโนฺน เจว สุโญฺญ จฯ อพฺยาปาเทน พฺยาปาโท สมุจฺฉิโนฺน เจว สุโญฺญ จฯ อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธํ สมุจฺฉินฺนเญฺจว สุญฺญญฺจฯ อวิเกฺขเปน อุทฺธจฺจํ สมุจฺฉินฺนเญฺจว สุญฺญญฺจฯ ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉา สมุจฺฉินฺนา

เจว สุญฺญา จฯ ญาเณน อวิชฺชา สมุจฺฉินฺนา เจว สุญฺญา จฯ ปาโมเชฺชน อรติ สมุจฺฉินฺนา เจว สุญฺญา จฯ ปฐเมน ฌาเนน นีวรณา สมุจฺฉินฺนา เจว สุญฺญา จ...เป.... อรหตฺตมคฺเคน สพฺพกิเลสา สมุจฺฉินฺนา เจว สุญฺญา จฯ อิทํ สมุเจฺฉทสุญฺญํฯ

กตมํ **ปฏิปฺปสฺสทฺธิสุญฺญํ?** เนกฺขเมฺมน กามจฺฉนฺโท ปฏิปฺปสฺสโทฺธ เจว สุโญฺญ จฯ อพฺยาปาเทน พฺยาปาโท ปฏิปฺปสฺสโทฺธ เจว สุโญฺญ จฯ อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธํ ปฏิปฺปสฺสทฺธเญฺจว สุญฺญญฺจฯ อวิกฺเขเปน อุทฺธจฺจํ ปฏิปฺปสฺสทฺธเญฺจว สุญฺญญฺจ ฯ ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉา ปฏิปฺปสฺสทฺธา เจว สุญฺญา จฯ ญาเณน อวิชฺชา ปฏิปฺปสฺสทฺธา เจว สุญฺญา จฯ ปาโมเชฺชน อรติ ปฏิปฺปสฺสทฺธา เจว สุญฺญา จฯ ปฐเมน ฌาเนน นีวรณา ปฏิปฺปสฺสทฺธา เจว สุญฺญา จ...เป.... อรหตฺตมคฺเคน สพฺพกิเลสา ปฏิปฺปสฺสทฺธา เจว สุญฺญา จฯ อิทํ ปฏิปฺปสฺสทฺธิสุญฺญํฯ

กตมํ **นิสฺสรณสุญฺญํ?** เนกฺขเมฺมน กามจฺฉนฺโท นิสฺสโฏ เจว สุโญฺญ จฯ อพฺยาปาเทน พฺยาปาโท นิสฺสโฏ เจว สุโญฺญ จฯ อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธํ นิสฺสฏเญฺจว สุญฺญญฺจฯ อวิกฺเขเปน อุทฺธจฺจํ นิสฺสฏเญฺจว สุญฺญญฺจฯ ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉา นิสฺสฏา เจว สุญฺญา จฯ ญาเณน อวิชฺชา นิสฺสฏา เจว สุญฺญา จฯ ปาโมเชฺชน อรติ นิสฺสฏา เจว สุญฺญา จฯ ปฐเมน ฌาเนน นีวรณา นิสฺสฏา เจว สุญฺญา จ ...เป.... อรหตฺตมคฺเคน สพฺพกิเลสา นิสฺสฏา เจว สุญฺญา จฯ อิทํ นิสฺสรณสุญฺญํฯ

กตมํ **อชฺฌตฺตสุญฺญํ?** อชฺฌตฺตํ จกฺขุํ สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา นิเจฺจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธเมฺมน วาฯ อชฺฌตฺตํ โสตํ สุญฺญํ... อชฺฌตฺตํ ฆานํ สุญฺญํ... อชฺฌตฺตํ ชิวฺหา สุญฺญา... อชฺฌตฺตํ กาโย สุโญฺญ... อชฺฌตฺตํ มโน สุโญฺญ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา นิเจฺจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธเมฺมน วาฯ อิทํ อชฺฌตฺตสุญฺญํฯ

กตมํ **พหิทฺธาสุญฺญํ?** พหิทฺธา รูปา สุญฺญา...เป.... พหิทฺธา ธมฺมา สุญฺญา อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา นิเจฺจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธเมฺมน วาฯ อิทํ พหิทฺธาสุญฺญํฯ

กตมํ **ทุภโตสุญฺญํ?** ยญฺจ อชฺฌตฺตํ จกฺขุ เย จ พหิทฺธา รูปา อุภยเมตํ สุญฺญํ [อุภยโตตํ สุญฺญา (สฺยา.)] อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา นิเจฺจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธเมฺมน วาฯ ยญฺจ อชฺฌตฺตํ โสตํ เย จ พหิทฺธา สทฺทา...เป.... ยญฺจ อชฺฌตฺตํ ฆานํ เย จ พหิทฺธา คนฺธา... ยา จ อชฺฌตฺตํ ชิวฺหา เย จ พหิทฺธา รสา... โย จ อชฺฌตฺตํ กาโย เย จ พหิทฺธา โผฏฺฐพฺพา... โย จ อชฺฌตฺตํ มโน เย จ พหิทฺธา ธมฺมา อุภยเมตํ สุญฺญํ อเตฺตน วา อตฺตนิเยน วา นิเจฺจน วา ธุเวน วา สสฺสเตน วา อวิปริณามธเมฺมน วาฯ อิทํ ทุภโตสุญฺญํฯ

กตมํ **สภาคสุญฺญํ?** ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ สภาคานิ เจว สุญฺญานิ จฯ ฉ พาหิรานิ อายตนานิ สภาคานิ เจว สุญฺญานิ จฯ ฉ วิญฺญาณกายา สภาคา เจว สุญฺญา จฯ ฉ ผสฺสกายา สภาคา เจว สุญฺญา จฯ ฉ เวทนากายา สภาคา เจว สุญฺญา จฯ ฉ สญฺญากายา สภาคา เจว สุญฺญา จฯ ฉ เจตนากายา สภาคา เจว สุญฺญา จฯ อิทํ สภาคสุญฺญํฯ

กตมํ **วิสภาคสุญฺญํ?** ฉ อชฺฌตฺติกานิ อายตนานิ ฉหิ พาหิเรหิ อายตเนหิ วิสภาคานิ เจว สุญฺญานิ จฯ ฉ พาหิรานิ อายตนานิ ฉหิ วิญฺญาณกาเยหิ วิสภาคานิ เจว สุญฺญานิ จฯ ฉ วิญฺญาณกายา ฉหิ ผสฺสกาเยหิ วิสภาคา เจว สุญฺญา จฯ ฉ ผสฺสกายา ฉหิ เวทนากาเยหิ วิ

สภาคา เจว สุญฺญา จฯ ฉ เวทนากายา ฉหิ สญฺญากาเยหิ วิสภาคา เจว สุญฺญา จฯ ฉ สญฺญากายา ฉหิ เจตนากาเยหิ วิสภาคา เจว สุญฺญา จฯ อิทํ วิสภาคสุญฺญํฯ

กตมํ **เอสนาสุญฺญํ?** เนกฺขมฺมสนา กามจฺฉนฺเทน สุญฺญาฯ อพฺยาปาเทสนา พฺยาปาเทน สุญฺญาฯ อาโลกสเญฺญสนา ถินมิทฺเธน สุญฺญาฯ อวิเกฺขเปสนา อุทฺธเจฺจน สุญฺญาฯ ธมฺมววตฺถาเนสนา วิจิกิจฺฉาย สุญฺญาฯ ญาเณสนา อวิชฺชาย สุญฺญาฯ ปาโมเชฺชสนา อรติยา สุญฺญาฯ ปฐมชฺฌาเนสนา นีวรเณหิ สุญฺญา…เป…. อรหตฺตมเคฺคสนา สพฺพกิเลเสหิ สุญฺญาฯ อิทํ เอสนาสุญฺญํฯ

กตมํ **ปริคฺคหสุญฺญํ?** เนกฺขมฺมปริคฺคโห กามจฺฉนฺเทน สุโญฺญฯ อพฺยาปาทปริคฺคโห พฺยาปาเทน สุโญฺญฯ อาโลกสญฺญาปริคฺคโห ถินมิทฺเธน สุโญฺญฯ อวิเกฺขปปริคฺคโห อุทฺธเจฺจน สุโญฺญ ฯ ธมฺมววตฺถานปริคฺคโห วิจิกิจฺฉาย สุโญฺญฯ ญาณปริคฺคโห อวิชฺชาย สุโญฺญฯ ปาโมชฺชปริคฺคโห อรติยา สุโญฺญฯ ปฐมชฺฌานปริคฺคโห นีวรเณหิ สุโญฺญ…เป…. อรหตฺตมคฺคปริคฺคโห สพฺพกิเลเสหิ สุโญฺญฯ อิทํ ปริคฺคหสุญฺญํฯ

กตมํ **ปฏิลาภสุญฺญํ?** เนกฺขมฺมปฏิลาโภ กามจฺฉนฺเทน สุโญฺญฯ อพฺยาปาทปฏิลาโภ พฺยาปาเทน สุโญฺญฯ อาโลกสญฺญาปฏิลาโภ ถินมิทฺเธน สุโญฺญฯ อวิเกฺขปปฏิลาโภ อุทฺธเจฺจน สุโญฺญฯ ธมฺมววตฺถานปฏิลาโภ วิจิกิจฺฉาย สุโญฺญฯ ญาณปฏิลาโภ อวิชฺชาย สุโญฺญฯ ปาโมชฺชปฏิลาโภ อรติยา สุโญฺญฯ ปฐมชฺฌานปฏิลาโภ นีวรเณหิ สุโญฺญ…เป…. อรหตฺตมคฺคปฏิลาโภ สพฺพกิเลเสหิ สุโญฺญฯ อิทํ ปฏิลาภสุญฺญํฯ

กตมํ **ปฏิเวธสุญฺญํ?** เนกฺขมฺมปฺปฏิเวโธ กามจฺฉนฺเทน สุโญฺญฯ อพฺยาปาทปฺปฏิเวโธ พฺยาปาเทน สุโญฺญฯ อาโลกสญฺญาปฺปฏิเวโธ ถินมิทฺเธน สุโญฺญฯ อวิเกฺขปปฺปฏิเวโธ อุทฺธเจฺจน สุโญฺญฯ ธมฺมววตฺถานปฺปฏิเวโธ วิจิกิจฺฉาย สุโญฺญฯ ญาณปฺปฏิเวโธ อวิชฺชาย สุโญฺญฯ ปาโมชฺชปฺปฏิเวโธ อรติยา สุโญฺญฯ ปฐมชฺฌานปฺปฏิเวโธ นีวรเณหิ สุโญฺญ…เป…. อรหตฺตมคฺคปฺปฏิเวโธ สพฺพกิเลเสหิ สุโญฺญฯ อิทํ ปฏิเวธสุญฺญํฯ

กตมํ **เอกตฺตสุญฺญํ, นานตฺตสุญฺญํ?** กามจฺฉโนฺท นานตฺตํ, เนกฺขมฺมํ เอกตฺตํฯ เนกฺขเมฺมกตฺตํ เจตยโต กามจฺฉเนฺทน สุญฺญํฯ พฺยาปาโท นานตฺตํ, อพฺยาปาโท เอกตฺตํฯ อพฺยาปาเทกตฺตํ เจตยโต พฺยาปาเทน สุญฺญํฯ ถินมิทฺธํ นานตฺตํ, อาโลกสญฺญา เอกตฺตํฯ อาโลกสเญฺญกตฺตํ เจตยโต ถินมิเทฺธน สุญฺญํฯ อุทฺธจฺจํ นานตฺตํ, อวิเกฺขโป เอกตฺตํฯ อวิเกฺขเปกตฺตํ เจตยโต อุทฺธเจฺจน สุญฺญํฯ วิจิกิจฺฉา นานตฺตํ, ธมฺมววตฺถานํ เอกตฺตํฯ ธมฺมววตฺถาเนกตฺตํ เจตยโต วิจิกิจฺฉาย สุญฺญํฯ อวิชฺชา นานตฺตํ, ญาณํ เอกตฺตํฯ ญาเณกตฺตํ เจตยโต อวิชฺชาย สุญฺญํฯ อรติ นานตฺตํ, ปาโมชฺชํ เอกตฺตํฯ ปาโมเชฺชกตฺตํ เจตยโต อรติยา สุญฺญํฯ นีวรณา นานตฺตํ, ปฐมชฺฌานํ เอกตฺตํฯ ปฐมชฺฌาเนกตฺตํ เจตยโต นีวรเณหิ สุญฺญํ…เป…. สพฺพกิเลสา นานตฺตํ, อรหตฺตมโคฺค เอกตฺตํฯ อรหตฺตมเคฺคกตฺตํ เจตยโต สพฺพกิเลเสหิ สุญฺญํฯ อิทํ เอกตฺตสุญฺญํ นานตฺตสุญฺญํฯ

กตมํ **ขนฺติสุญฺญํ?** เนกฺขมฺมขนฺติ กามจฺฉเนฺทน สุญฺญาฯ อพฺยาปาทขนฺติ พฺยาปาเทน สุญฺญาฯ อาโลกสญฺญาขนฺติ ถินมิเทฺธน สุญฺญาฯ อวิเกฺขปขนฺติ อุทฺธเจฺจน สุญฺญาฯ ธมฺมววตฺถานขนฺติ วิจิกิจฺฉาย สุญฺญาฯ ญาณขนฺติ อวิชฺชาย สุญฺญาฯ ปาโมชฺชขนฺติ อรติยา สุญฺญาฯ ปฐมชฺฌานขนฺติ นีวรเณหิ สุญฺญา…เป…. อรหตฺตมคฺคขนฺติ สพฺพกิเลเสหิ สุญฺญาฯ อิทํ ขนฺติสุญฺญํฯ

กตมํ **อธิฏฺฐานสุญฺญํ?** เนกฺขมฺมาธิฏฺฐานํ กามจฺฉนฺเทน สุญฺญํฯ อพฺยาปาทาธิฏฺฐานํ พฺยาปาเทน สุญฺญํฯ อาโลกสญฺญาธิฏฺฐานํ ถินมิทฺเธน สุญฺญํฯ อวิกฺเขปาธิฏฺฐานํ อุทฺธจฺเจน สุญฺญํฯ ธมฺมววตฺถานาธิฏฺฐานํ วิจิกิจฺฉาย สุญฺญํฯ ญาณาธิฏฺฐานํ อวิชฺชาย สุญฺญํฯ ปาโมชฺชาธิฏฺฐานํ อรติยา สุญฺญํฯ ปฐมชฺฌานาธิฏฺฐานํ นีวรเณหิ สุญฺญํ…เป…. อรหตฺตมคฺคาธิฏฺฐานํ สพฺพกิเลเสหิ สุญฺญํฯ อิทํ อธิฏฺฐานสุญฺญํฯ

กตมํ **ปริโยคาหณสุญฺญํ?** เนกฺขมฺมปริโยคาหณํ กามจฺฉนฺเทน สุญฺญํฯ อพฺยาปาทปริโยคาหณํ พฺยาปาเทน สุญฺญํฯ อาโลกสญฺญาปริโยคาหณํ ถินมิทฺเธน สุญฺญํฯ อวิกฺเขปปริโยคาหณํ อุทฺธจฺเจน สุญฺญํฯ ธมฺมววตฺถานปริโยคาหณํ วิจิกิจฺฉาย สุญฺญํฯ ญาณปริโยคาหณํ อวิชฺชาย สุญฺญํฯ ปาโมชฺชปริโยคาหณํ อรติยา สุญฺญํฯ ปฐมชฺฌานปริโยคาหณํ นีวรเณหิ สุญฺญํ…เป…. อรหตฺตมคฺคปริโยคาหณํ สพฺพกิเลเสหิ สุญฺญํฯ อิทํ ปริโยคาหณสุญฺญํฯ

กตมํ **สมฺปชานสฺส ปวตฺตปริยาทานํ สพฺพสุญฺญตานํ ปรมตฺถสุญฺญํ?** อิธ สมฺปชาโน เนกฺขมฺเมน กามจฺฉนฺทสฺส ปวตฺตํ ปริยาทิยติ, อพฺยาปาเทน พฺยาปาทสฺส ปวตฺตํ ปริยาทิยติ, อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธสฺส ปวตฺตํ ปริยาทิยติ, อวิกฺเขเปน อุทฺธจฺจสฺส ปวตฺตํ ปริยาทิยติ, ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉาย ปวตฺตํ ปริยาทิยติ, ญาเณน อวิชฺชาย ปวตฺตํ ปริยาทิยติ, ปาโมชฺเชน อรติยา ปวตฺตํ ปริยาทิยติ, ปฐเมน ฌาเนน นีวรณานํ ปวตฺตํ ปริยาทิยติ…เป…. อรหตฺตมคฺเคน สพฺพกิเลสานํ ปวตฺตํ ปริยาทิยติฯ อถ วา ปน สมฺปชานสฺส อนุปาทิเสสาย นิพฺพานธาตุยา ปรินิพฺพายนฺตสฺส อิทํ เจว จกฺขุปวตฺตํ ปริยาทิยติ, อญฺญญฺจ จกฺขุปวตฺตํ น อุปฺปชฺชติฯ อิทเญฺจว โสตปวตฺตํ…เป…. ฆานปวตฺตํ… ชิวฺหาปวตฺตํ… กายปวตฺตํ… มโนปวตฺตํ ปริยาทิยติ, อญฺญญฺจ มโนปวตฺตํ น อุปฺปชฺชติฯ อิทํ สมฺปชานสฺส ปวตฺตปริยาทานํ สพฺพสุญฺญตานํ ปรมตฺถสุญฺญนฺติฯ

สุญฺญกถา นิฏฺฐิตาฯ

ยุคนทฺธวคฺโค ทุติโยฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

ยุคนทฺธา สจฺจโพชฺฌงฺคา, เมตฺตา วิราคปญฺจมา;
ปฏิสมฺภิทา ธมฺมจกฺกํ, โลกุตฺตรพลสุญฺญาติฯ

เอส นิกายธเรหิ ฐปิโต, อสโม ทุติโย ปวโร

วรวโคฺคติฯ

๓. ปญฺญาวโคฺค

๑. มหาปญฺญากถา

๑. อนิจฺจานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? ทุกฺขานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? อนตฺตานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ…เป…. ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ?

อนิจฺจานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา ชวนปญฺญํ ปริปูเรติฯ ทุกฺขานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา นิเพฺพธิกปญฺญํ ปริปูเรติฯ อนตฺตานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา มหาปญฺญํ ปริปูเรติฯ นิพฺพิทานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา ติกฺขปญฺญํ ปริปูเรติฯ วิราคานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา วิปุลปญฺญํ ปริปูเรติฯ นิโรธานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา คมฺภีรปญฺญํ ปริปูเรติฯ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา อสามนฺตปญฺญํ [อสฺสามนฺตปญฺญํ (สฺยา.)] ปริปูเรติฯ อิมา สตฺต ปญฺญา ภาวิตา พหุลีกตา ปณฺฑิจฺจํ ปริปูเรนฺติฯ อิมา อฏฺฐ ปญฺญา ภาวิตา พหุลีกตา ปุถุปญฺญํ ปริปูเรนฺติฯ อิมา นว ปญฺญา ภาวิตา พหุลีกตา หาสปญฺญํ ปริปูเรนฺติฯ

หาสปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิทาฯ ตสฺสา อตฺถววตฺถานโต อตฺถปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ ธมฺมววตฺถานโต ธมฺมปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ นิรุตฺติววตฺถานโต นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ ปฏิภานววตฺถานโต ปฏิภานปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ ตสฺสิมา จตโสฺส ปฏิสมฺภิทาโย อธิคตา โหนฺติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ

รูเป อนิจฺจานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ…เป…. รูเป ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? รูเป อนิจฺจานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา ชวนปญฺญํ ปริปูเรติ…เป…. รูเป ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา อสามนฺตปญฺญํ ปริปูเรติฯ อิมา สตฺต ปญฺญา ภาวิตา พหุลีกตา ปณฺฑิจฺจํ ปริปูเรนฺติฯ อิมา อฏฺฐ ปญฺญา ภาวิตา พหุลีกตา ปุถุปญฺญํ ปริปูเรนฺติฯ อิมา นว ปญฺญา ภาวิตา พหุลีกตา หาสปญฺญํ ปริปูเรนฺติฯ

หาสปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิทาฯ ตสฺสา อตฺถววตฺถานโต อตฺถปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ ธมฺมววตฺถานโต ธมฺมปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ นิรุตฺติววตฺถานโต นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ ปฏิภานววตฺถานโต ปฏิภานปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ, สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ ตสฺสิมา จตโสฺส ปฏิสมฺภิทาโย อธิคตา โหนฺติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ

เวทนาย…เป…. สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ… จกฺขุสฺมิํ…เป…. ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ…เป…. ชรามรเณ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา ชวนปญฺญํ ปริปูเรติ…เป…. ชรามรเณ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา อสามนฺตปญฺญํ ปริปูเรติฯ อิมา สตฺต ปญฺญา ภาวิตา พหุลีกตา ปณฺฑิจฺจํ ปริปูเรนฺติฯ อิมา อฏฺฐ ปญฺญา ภาวิตา พหุลีกตา ปุถุปญฺญํ ปริปูเรนฺติฯ อิมา นว ปญฺญา ภาวิตา พหุลีกตา หาสปญฺญํ ปริปูเรนฺติฯ

หาสปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิทาฯ ตสฺสา อตฺถววตฺถานโต อตฺถปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญาย ฯ ธมฺมววตฺถานโต ธมฺมปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ นิรุตฺติววตฺถานโต นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ ปฏิภานววตฺถานโต ปฏิภานปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ ตสฺสิมา จตโสฺส ปฏิสมฺภิทาโย อธิคตา โหนฺติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ

๒. รูเป อนิจฺจานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน รูเป อนิจฺจานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? รูเป ทุกฺขานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน รูเป ทุกฺขานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? รูเป อนตฺตานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน รูเป อนตฺตานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? รูเป นิพฺพิทานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน รูเป นิพฺพิทานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? รูเป วิราคานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน รูเป วิราคานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? รูเป นิโรธานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน รูเป นิโรธานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? รูเป ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน รูเป ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ?

รูเป อนิจฺจานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา ชวนปญฺญํ ปริปูเรติฯ อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน รูเป อนิจฺจานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา ชวนปญฺญํ ปริปูเรติฯ รูเป ทุกฺขานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา นิเพฺพธิกปญฺญํ ปริปูเรติฯ อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน รูเป ทุกฺขานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา ชวนปญฺญํ ปริปูเรติฯ รูเป อนตฺตานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา มหาปญฺญํ ปริปูเรติฯ อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน รูเป อนตฺตานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา ชวนปญฺญํ ปริปูเรติฯ รูเป นิพฺพิทานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา ติกฺขปญฺญํ ปริปูเรติฯ อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน รูเป นิพฺพิทานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา ชวนปญฺญํ ปริปูเรติฯ รูเป วิราคานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา วิปุลปญฺญํ ปริปูเรติฯ อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน รูเป วิราคานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา ชวนปญฺญํ ปริปูเรติฯ รูเป นิโรธานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา คมฺภีรปญฺญํ ปริปูเรติฯ อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน รูเป นิโรธานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา ชวนปญฺญํ ปริปูเรติฯ รูเป ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา อสามนฺตปญฺญํ ปริปูเรติฯ อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน รูเป ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา ชวนปญฺญํ ปริปูเรติฯ อิมา สตฺต ปญฺญา ภาวิตา พหุลีกตา ปณฺฑิจฺจํ ปริปูเรนฺติฯ อิมา อฏฺฐ ปญฺญา ภาวิตา พหุลีกตา ปุถุปญฺญํ ปริปูเรนฺติฯ อิมา นว ปญฺญา ภาวิตา พหุลีกตา หาสปญฺญํ ปริปูเรนฺติฯ

หาสปญฺญา ปฏิภานปฏิสมฺภิทาฯ ตสฺสา อตฺถววตฺถานโต อตฺถปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ ธมฺมววตฺถานโต ธมฺมปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ นิรุตฺติววตฺถานโต นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ ปฏิภานววตฺถานโต ปฏิภานปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ ตสฺสิมา จตโสฺส ปฏิสมฺภิทาโย อธิคตา โหนฺติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ

เวทนาย…เป…. สญฺญาย… สงฺขาเรสุ… วิญฺญาเณ… จกฺขุสฺมิํ…เป…. ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน ชรามรเณ

อนิจฺจานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ…เป…. ชรามรเณ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน ชรามรเณ ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา กตมํ ปญฺญํ ปริปูเรติ? ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา ชวนปญฺญํ ปริปูเรติฯ อตีตานาคตปจฺจุปฺปเนฺน ชรามรเณ อนิจฺจานุปสฺสนา ภาวิตา พหุลีกตา ชวนปญฺญํ ปริปูเรติ…เป…. ตสฺสิมา จตโสฺส ปฏิสมฺภิทาโย อธิคตา โหนฺติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายฯ

๓. ‘‘จตฺตาโรเม , ภิกฺขเว [สํ. นิ. ๕.๑๐๕๑], ธมฺมา ภาวิตา พหุลีกตา โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย สํวตฺตนฺติฯ กตเม จตฺตาโร? สปฺปุริสสํเสโว, สทฺธมฺมสฺสวนํ, โยนิโสมนสิกาโร, ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติ – อิเม โข, ภิกฺขเว, จตฺตาโร ธมฺมา ภาวิตา พหุลีกตา โสตาปตฺติผลสจฺฉิกิริยาย สํวตฺตนฺติฯ

‘‘จตฺตาโรเม, ภิกฺขเว, ธมฺมา ภาวิตา พหุลีกตา สกทาคามิผลสจฺฉิกิริยาย สํวตฺตนฺติ…เป…. อนาคามิผลสจฺฉิกิริยาย สํวตฺตนฺติ…เป…. อรหตฺตผลสจฺฉิกิริยาย สํวตฺตนฺติฯ กตเม จตฺตาโร? สปฺปุริสสํเสโว, สทฺธมฺมสฺสวนํ, โยนิโสมนสิกาโร, ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติ – อิเม โข, ภิกฺขเว, จตฺตาโร ธมฺมา ภาวิตา พหุลีกตา อรหตฺตมคฺคผลสจฺฉิกิริยาย สํวตฺตนฺติฯ

‘‘จตฺตาโรเม , ภิกฺขเว, ธมฺมา ภาวิตา พหุลีกตา ปญฺญาปฏิลาภาย สํวตฺตนฺติ…เป…. ปญฺญาวุทฺธิยา สํวตฺตนฺติ, ปญฺญาเวปุลฺลาย สํวตฺตนฺติ, มหาปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ, ปุถุปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ, วิปุลปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ, คมฺภีรปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ, อสามนฺตปญฺญตาย [อสฺสามนฺตปญฺญตาย (สฺยา.) สํ. นิ. ๓ ปสฺสิตพฺพา] สํวตฺตนฺติ, ภูริปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ, ปญฺญาพาหุลฺลาย สํวตฺตนฺติ, สีฆปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ, ลหุปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ, หาสปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ, ชวนปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ, ติกฺขปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ, นิเพฺพธิกปญฺญตาย สํวตฺตนฺติฯ กตเม จตฺตาโร? สปฺปุริสสํเสโว, สทฺธมฺมสฺสวนํ, โยนิโสมนสิกาโร, ธมฺมานุธมฺมปฏิปตฺติ – อิเม โข, ภิกฺขเว, จตฺตาโร ธมฺมา ภาวิตา พหุลีกตา ปญฺญาปฏิลาภาย สํวตฺตนฺติ, ปญฺญาวุทฺธิยา สํวตฺตนฺติ…เป…. นิเพฺพธิกปญฺญตาย สํวตฺตนฺติ’’ฯ

๑. โสฬสปญฺญานิเทฺทโส

๔. **ปญฺญาปฏิลาภาย สํวตฺตนฺตีติ** กตโม ปญฺญาปฏิลาโภ? จตุนฺนํ มคฺคญาณานํ, จตุนฺนํ ผลญาณานํ, จตุนฺนํ ปฏิสมฺภิทาญาณานํ, ฉนฺนํ อภิญฺญาญาณานํ, เตสตฺตตีนํ ญาณานํ, สตฺตสตฺตตีนํ ญาณานํ ลาโภ ปฏิลาโภ ปตฺติ สมฺปตฺติ ผสฺสนา [ผุสนา (ก.)] สจฺฉิกิริยา อุปสมฺปทาฯ ปญฺญาปฏิลาภาย สํวตฺตนฺตีติ – อยํ ปญฺญา ปฏิลาโภฯ

ปญฺญาวุทฺธิยา สํวตฺตนฺตีติ กตมา ปญฺญาวุทฺธิ? สตฺตนฺนญฺจ เสกฺขานํ ปุถุชฺชนกลฺยาณกสฺส จ ปญฺญา วฑฺฒติ, อรหโต ปญฺญา วฑฺฒติฯ วฑฺฒิตวฑฺฒนา ปญฺญาวุทฺธิยา สํวตฺตนฺตีติ – อยํ ปญฺญาวุทฺธิฯ

ปญฺญาเวปุลฺลาย สํวตฺตนฺตีติ กตมํ ปญฺญาเวปุลฺลํ? สตฺตนฺนํ เสกฺขานํ ปุถุชฺชนกลฺยาณกสฺส จ ปญฺญาเวปุลฺลํ คจฺฉติฯ อรหโต ปญฺญา เวปุลฺลคตา ปญฺญาเวปุลฺลาย สํวตฺตนฺตีติ – อิทํ ปญฺญาเวปุลฺลํฯ

มหาปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ กตมา มหาปญฺญา? มหเนฺต อเตฺถ ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหเนฺต ธเมฺม ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหนฺตา นิรุตฺติโย ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหนฺตานิ ปฏิภานานิ ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหเนฺต สีลกฺขเนฺธ ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหเนฺต สมาธิกฺขเนฺธ ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหเนฺต ปญฺญากฺขเนฺธ ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหเนฺต วิมุตฺติกฺขเนฺธ ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญา ฯ มหเนฺต วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขเนฺธ ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหนฺตานิ ฐานาฐานานิ ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหนฺตา วิหารสมาปตฺติโย ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหนฺตานิ อริยสจฺจานิ ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหเนฺต สติปฏฺฐาเน ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหเนฺต สมฺมปฺปธาเน ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหเนฺต อิทฺธิปาเท ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหนฺตานิ อินฺทฺริยานิ ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหนฺตานิ พลานิ ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหเนฺต โพชฺฌเงฺค ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหนฺตํ อริยมคฺคํ [มหเนฺต อริยมเคฺค (ก.)] ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหนฺตานิ สามญฺญผลานิ ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหนฺตา อภิญฺญาโย [มหาภิญฺญาโย (ก.)] ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหนฺตํ ปรมตฺถํ นิพฺพานํ ปริคฺคณฺหาตีติ – มหาปญฺญาฯ มหาปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ – อยํ มหาปญฺญาฯ

ปุถุปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ กตมา ปุถุปญฺญา? ปุถุนานาขเนฺธสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาธาตูสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาอายตเนสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาปฏิจฺจสมุปฺปาเทสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาสุญฺญตมนุปลเพฺภสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาอเตฺถสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาธเมฺมสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานานิรุตฺตีสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาปฏิภาเนสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาสีลกฺขเนฺธสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาสมาธิกฺขเนฺธสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาปญฺญากฺขเนฺธสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาวิมุตฺติกฺขเนฺธสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาวิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขเนฺธสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาฐานาฏฺฐาเนสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาวิหารสมาปตฺตีสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาอริยสเจฺจสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาสติปฏฺฐาเนสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาสมฺมปฺปธาเนสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาอิทฺธิปาเทสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาอินฺทฺริเยสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาพเลสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาโพชฺฌเงฺคสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาอริยมเคฺคสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาสามญฺญผเลสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุนานาอภิญฺญาสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุชฺชนสาธารเณ ธเมฺม อติกฺกมฺม [สมติกฺกมฺม (สฺยา.)] ปรมเตฺถ นิพฺพาเน ญาณํ ปวตฺตตีติ – ปุถุปญฺญาฯ ปุถุปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ – อยํ ปุถุปญฺญาฯ

วิปุลปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ กตมา วิปุลปญฺญา? วิปุเล อเตฺถ ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุเล ธเมฺม ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุลา นิรุตฺติโย ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุลานิ ปฏิภานานิ ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุเล สีลกฺขเนฺธ ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุเล สมาธิกฺขเนฺธ ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุเล ปญฺญากฺขเนฺธ ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุเล วิมุตฺติกฺขเนฺธ ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุเล วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขเนฺธ ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุลานิ ฐานาฏฺฐานานิ ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุลา วิหารสมาปตฺติโย ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุลานิ อริยสจฺจา

นิ ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุเล สติปฏฺฐาเน ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุเล สมฺมปฺปธาเน ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุเล อิทฺธิปาเท ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุลานิ อินฺทฺริยานิ ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุลานิ พลานิ ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุเล โพชฺฌงฺเค ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุเล อริยมคฺเค ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุลานิ สามญฺญผลานิ ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุลา อภิญฺญาโย ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุลํ ปรมตฺถํ นิพฺพานํ ปริคฺคณฺหาตีติ – วิปุลปญฺญาฯ วิปุลปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ – อยํ วิปุลปญฺญาฯ

คมฺภีรปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ กตมา คมฺภีรปญฺญา? คมฺภีเรสุ ขนฺเธสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีราสุ ธาตูสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ อายตเนสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ ปฏิจฺจสมุปฺปาเทสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ สุญฺญตมนุปลพฺภสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ อตฺเถสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ ธมฺเมสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีราสุ นิรุตฺตีสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ ปฏิภาเนสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ สีลกฺขนฺเธสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ สมาธิกฺขนฺเธสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญา ฯ คมฺภีเรสุ ปญฺญากฺขนฺเธสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ วิมุตฺติกฺขนฺเธสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺเธสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ ฐานาฏฺฐาเนสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีราสุ วิหารสมาปตฺตีสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ อริยสเจฺจสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ สติปฏฺฐาเนสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ สมฺมปฺปธาเนสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ อิทฺธิปาเทสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ อินฺทฺริเยสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ พเลสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ โพชฺฌงฺเคสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ อริยมคฺเคสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเรสุ สามญฺญผเลสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีราสุ อภิญฺญาสุ ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีเร ปรมเตฺถ นิพฺพาเน ญาณํ ปวตฺตตีติ – คมฺภีรปญฺญาฯ คมฺภีรปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ – อยํ คมฺภีรปญฺญาฯ

อสามนฺตปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ กตมา อสามนฺตปญฺญา? ยสฺส ปุคฺคลสฺส อตฺถววตฺถานโต อตฺถปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญาย, ธมฺมววตฺถานโต ธมฺมปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญาย, นิรุตฺติววตฺถานโต นิรุตฺติปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญาย, ปฏิภานววตฺถานโต ปฏิภานปฏิสมฺภิทา อธิคตา โหติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญาย, ตสฺส อเตฺถ จ ธเมฺม จ นิรุตฺติยา จ ปฏิภาเน จ น อโญฺญ โกจิ สกฺโกติ อภิสมฺภวิตุํฯ อนภิสมฺภวนีโย จ โส อเญฺญหีติ – อสามนฺตปโญฺญฯ

ปุถุชฺชนกลฺยาณกสฺส ปญฺญา อฏฺฐมกสฺส ปญฺญาย ทูเร วิทูเร สุวิทูเร น สนฺติเก น สามนฺตาฯ ปุถุชฺชนกลฺยาณกํ อุปาทาย อฏฺฐมโก อสามนฺตปโญฺญฯ อฏฺฐมกสฺส ปญฺญา โสตาปนฺนสฺส ปญฺญาย ทูเร วิทูเร สุวิทูเร น สนฺติเก น สามนฺตาฯ อฏฺฐมกํ อุปาทาย โสตาปโนฺน อสามนฺตปโญฺญฯ โสตาปนฺนสฺส ปญฺญา สกทาคามิสฺส ปญฺญาย ทูเร วิทูเร สุวิทูเร น สนฺติเก น สามนฺตาฯ โสตาปนฺนํ อุปาทาย สกทาคามิ อสามนฺตปโญฺญฯ สกทาคามิสฺส ปญฺญา อนาคามิสฺส ปญฺญาย ทูเร วิทูเร สุวิทูเร น สนฺติเก น สามนฺตาฯ สกทาคามิํ อุปาทาย อนาคามี อสามนฺตปโญฺญฯ อนาคามิสฺส ปญฺญา อรหโต ปญฺญาย ทูเร วิทูเร สุวิทูเร น สนฺติเก น สา

มนฺตาฯ อนาคามึ อุปาทาย อรหา อสามนฺตปโญฺญฯ อรหโต ปญฺญา ปเจฺจกสมฺพุทฺธสฺส [ปเจฺจกพุทฺธสฺส (สฺยา. ก.) อฏฺฐกถา โอโลเกตพฺพา] ปญฺญาย ทูเร วิทูเร สุวิทูเร น สนฺติเก น สามนฺตาฯ อรหนฺตํ อุปาทาย ปเจฺจกพุโทฺธ อสามนฺตปโญฺญฯ ปเจฺจกพุทฺธญฺจ สเทวกญฺจ โลกํ อุปาทาย ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุโทฺธ อโคฺค อสามนฺตปโญฺญฯ

๕. ปญฺญาปเภทกุสโล ปภินฺนญาโณ อธิคตปฺปฏิสมฺภิโท จตุเวสารชฺชปฺปโตฺต ทสพลธารี ปุริสาสโภ ปุริสสีโห ปุริสนาโค ปุริสาชโญฺญ ปุริสโธรโยฺห อนนฺตญาโณ อนนฺตเตโช อนนฺตยโส อโฑฺฒ มหทฺธโน ธนวา เนตา วิเนตา อนุเนตา ปญฺญาเปตา นิชฺฌาเปตา เปเกฺขตา ปสาเทตาฯ โส หิ ภควา อนุปฺปนฺนสฺส มคฺคสฺส อุปฺปาเทตา, อสญฺชาตสฺส มคฺคสฺส สญฺชเนตา [สญฺชาเนตา (สฺยา.)], อนกฺขาตสฺส มคฺคสฺส อกฺขาตา, มคฺคญฺญู มคฺควิทู มคฺคโกวิโท มคฺคานุคามี [มคฺคานุคา (สฺยา.) มหานิ. ๖๙ ปสฺสิตโพฺพ] จ ปนสฺส เอตรหิ สาวกา วิหรนฺติ ปจฺฉา สมนฺนาคตาฯ

โส หิ ภควา ชานํ ชานาติ, ปสฺสํ ปสฺสติ, จกฺขุภูโต ญาณภูโต ธมฺมภูโต พฺรหฺมภูโต วตฺตา ปวตฺตา อตฺถสฺส นิเนฺนตา อมตสฺส ทาตา ธมฺมสฺสามี ตถาคโตฯ นตฺถิ ตสฺส ภควโต อญฺญาตํ อทิฎฺฐํ อวิทิตํ อสจฺฉิกตํ อผสฺสิตํ ปญฺญายฯ อตีตํ อนาคตํ ปจฺจุปฺปนฺนํ [อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ (สฺยา.) มหานิ. ๖๙] อุปาทาย สเพฺพ ธมฺมา สพฺพากาเรน พุทฺธสฺส ภควโต ญาณมุเข อาปาถํ อาคจฺฉนฺติฯ ยํ กิญฺจิ เนยฺยํ นาม อตฺถิ ตํ สพฺพํ ชานิตพฺพํ [สพฺพํ ธมฺมํ ชานิตพฺพํ (ก.)]ฯ อตฺตโตฺถ วา ปรโตฺถ วา อุภยโตฺถ วา ทิฏฺฐธมฺมิโก วา อโตฺถ สมฺปรายิโก วา อโตฺถ อุตฺตาโน วา อโตฺถ คมฺภีโร วา อโตฺถ คูโฬฺห วา อโตฺถ ปฏิจฺฉโนฺน วา อโตฺถ เนโยฺย วา อโตฺถ นีโต วา อโตฺถ อนวโชฺช วา อโตฺถ นิกฺกิเลโส วา อโตฺถ โวทาโน วา อโตฺถ ปรมโตฺถ วา อโตฺถ, สพฺพํ ตํ อโนฺตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติฯ

สพฺพํ กายกมฺมํ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณานุปริวตฺติ ฯ สพฺพํ วจีกมฺมํ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณานุปริวตฺติฯ สพฺพํ มโนกมฺมํ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณานุปริวตฺติฯ อตีเต พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ญาณํฯ อนาคเต พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ญาณํฯ ปจฺจุปฺปเนฺน พุทฺธสฺส ภควโต อปฺปฏิหตํ ญาณํฯ ยาวตกํ เนยฺยํ ตาวตกํ ญาณํ, ยาวตกํ ญาณํ ตาวตกํ เนยฺยํฯ เนยฺยปริยนฺติกํ ญาณํ, ญาณปริยนฺติกํ เนยฺยํฯ เนยฺยํ อติกฺกมิตฺวา ญาณํ นปฺปวตฺตติฯ ญาณํ อติกฺกมิตฺวา เนยฺยปโถ นตฺถิฯ อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน เต ธมฺมาฯ ยถา ทฺวินฺนํ สมุคฺคปฏลานํ สมฺมา ผุสิตานํ [สุผุสฺสิตานํ (สฺยา. ก.)] เหฏฺฐิมํ สมุคฺคปฏลํ อุปริมํ นาติวตฺตติ, อุปริมํ สมุคฺคปฏลํ เหฏฺฐิมํ นาติวตฺตติ, อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน; เอวเมว พุทฺธสฺส ภควโต เนยฺยญฺจ ญาณญฺจ อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโนฯ ยาวตกํ เนยฺยํ ตาวตกํ ญาณํ, ยาวตกํ ญาณํ ตาวตกํ เนยฺยํฯ เนยฺยปริยนฺติกํ ญาณํ, ญาณปริยนฺติกํ เนยฺยํฯ เนยฺยํ อติกฺกมิตฺวา ญาณํ นปฺปวตฺตติฯ ญาณํ อติกฺกมิตฺวา เนยฺยปโถ นตฺถิฯ อญฺญมญฺญปริยนฺตฏฺฐายิโน เต ธมฺมาฯ สพฺพธเมฺมสุ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณํ ปวตฺตติฯ

สเพฺพ ธมฺมา พุทฺธสฺส ภควโต อาวชฺชนปฺปฏิพทฺธา อากงฺขปฺปฏิพทฺธา มนสิการปฺปฏิพทฺธา จิตฺตุปฺปาทปฺปฏิพทฺธาฯ สพฺพสเตฺตสุ พุทฺธสฺส ภควโต ญาณํ ปวตฺตติฯ สเพฺพสํ สตฺตานํ พุโทฺธ อาสยํ ชานาติ, อนุสยํ ชานาติ, จริตํ [จริยํ (สฺยา.) มหานิ. ๖๙ ปสฺสิตพฺพา] ชานาติ, อธิมุตฺตึ ชานาติ ฯ อปฺปรชเกฺข มหารชเกฺข ติกฺขินฺทฺริเย มุทินฺทฺริเย สฺวาการ ทฺวาการ สุวิญฺญาปเย ทุวิญฺญาปเย ภพฺพาภเพฺพ สเตฺต ปชานาติฯ สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อโนฺตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติฯ

ยถา เย เกจิ มจฺฉกจฺฉปา, อนฺตมโส ติมิติมิงฺคลํ อุปาทาย, อโนฺตมหาสมุเทฺท ปริวตฺตนฺติ, เอวเมวํ สเทวโก โลโก สมารโก สพฺรหฺมโก สสฺสมณพฺราหฺมณี ปชา สเทวมนุสฺสา อโนฺตพุทฺธญาเณ ปริวตฺตติฯ ยถา เย เกจิ ปกฺขิโน, อนฺตมโส ครุฬํ เวนเตยฺยํ อุปาทาย, อากาสสฺส ปเทเส ปริวตฺตนฺติ; เอวเมว เยปิ เต สาริปุตฺตสมา ปญฺญาย เตปิ พุทฺธญาณสฺส ปเทเส ปริวตฺตนฺติฯ พุทฺธญาณํ เทวมนุสฺสานํ ปญฺญํ ผริตฺวา อติฆํสิตฺวา ติฏฺฐติฯ เยปิ เต ขตฺติยปณฺฑิตา พฺราหฺมณปณฺฑิตา คหปติปณฺฑิตา สมณปณฺฑิตา นิปุณา กตปรปฺปวาทา วาลเวธิรูปา โวภินฺทนฺตา [เต ภินฺทนฺตา (สฺยา. ก.)] มเญฺญ จรนฺติ ปญฺญาคเตน ทิฏฺฐิคตานิ, เต ปญฺหํ อภิสงฺขริตฺวา อภิสงฺขริตฺวา ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉนฺติ คูฬฺหานิ จ ปฏิจฺฉนฺนานิ จ, กถิตา วิสชฺชิตา จ เต ปญฺหา ภควตา โหนฺติ นิทฺทิฏฺฐการณา [นิทฺทิฏฺฐิการณา (สฺยา.)]ฯ อุปกฺขิตฺตกา จ เต ภควโต สมฺปชฺชนฺติฯ อถ โข ภควา ตตฺถ อติโรจติ ยทิทํ ปญฺญายาติฯ อโคฺค อสามนฺตปโญฺญ, อสามนฺตปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ – อยํ อสามนฺตปญฺญาฯ

๖. **ภูริปญฺญตาย สํวตฺตนฺตี**ติ กตมา ภูริปญฺญา? ราคํ อภิภุยฺยตีติ – ภูริปญฺญาฯ อภิภวิตาติ – ภูริปญฺญาฯ โทสํ อภิภุยฺยตีติ – ภูริปญฺญาฯ อภิภวิตาติ – ภูริปญฺญาฯ โมหํ อภิภุยฺยตีติ – ภูริปญฺญาฯ อภิภวิตาติ – ภูริปญฺญาฯ โกธํ…เป…. อุปนาหํ … มกฺขํ… ปฬาสํ… อิสฺสํ… มจฺฉริยํ… มายํ… สาเฐยฺยํ… ถมฺภํ… สารมฺภํ… มานํ… อติมานํ… มทํ… ปมาทํ… สเพฺพ กิเลเส… สเพฺพ ทุจฺจริเต… สเพฺพ อภิสงฺขาเร…เป…. สเพฺพ ภวคามิกเมฺม อภิภุยฺยตีติ – ภูริปญฺญาฯ อภิภวิตาติ – ภูริปญฺญาฯ ราโค อริฯ ตํ อริํ มทฺทนิปญฺญาติ – ภูริปญฺญาฯ โทโส อริฯ ตํ อริํ มทฺทนิปญฺญาติ – ภูริปญฺญาฯ โมโห อริฯ ตํ อริํ มทฺทนิปญฺญาติ – ภูริปญฺญาฯ โกโธ…เป…. อุปนาโห… มโกฺข… ปฬาโส… อิสฺสา… มจฺฉริยํ… มายา… สาเฐยฺยํ… ถโมฺภ… สารโมฺภ… มาโน… อติมาโน… มโท… ปมาโท… สเพฺพ กิเลสา… สเพฺพ ทุจฺจริตา… สเพฺพ อภิสงฺขารา…เป…. สเพฺพ ภวคามิกมฺมา อริฯ ตํ อริํ มทฺทนิปญฺญาติ – ภูริปญฺญาฯ ภูริ วุจฺจติ ปถวี [ปฐวี (สฺยา.)]ฯ ตาย ปถวิสมาย วิตฺถตาย วิปุลาย ปญฺญาย สมนฺนาคโตติ – ภูริปญฺญาฯ อปิ จ, ปญฺญาย เมตํ อธิวจนํฯ ภูริ เมธา ปริณายิกาติ – ภูริปญฺญาฯ ภูริปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ – อยํ ภูริปญฺญาฯ

ปญฺญาพาหุลฺลาย สํวตฺตนฺตีติ กตมํ ปญฺญาพาหุลฺลํ? อิเธกโจฺจ ปญฺญาครุโก โหติ ปญฺญาจริโต ปญฺญาสโย ปญฺญาธิมุโตฺต ปญฺญาธโช ปญฺญาเกตุ ปญฺญาธิปเตโยฺย วิจยพหุโล ปวิจยพหุโล โอกฺขายนพหุโล สโมกฺขายนพหุโล [สเมฺปกฺขายนพหุโล (สฺยา. ก.) มหานิ. ๒๐๔ ปสฺสิตพฺพา] สเมฺปกฺขายนธโมฺม วิภูตวิหารี ตจฺจริโต ตคฺครุโก ตพฺพหุโล ตนฺนิโนฺน ตโปฺปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทธิมุโตฺต ตทธิปเตโยฺยฯ ยถา คณครุโก วุจฺจติ “คณพาหุลิโก”ติ, จีวรครุโก วุจฺจติ “จีวรพาหุลิโก”ติ, ปตฺตครุโก วุจฺจติ “ปตฺตพาหุลิโก”ติ, เสนาสนครุโก วุจฺจติ “เสนาสนพาหุลิโก”ติ; เอวเมวํ อิเธกโจฺจ ปญฺญา ครุโก โหติ ปญฺญาจริโต ปญฺญาสโย ปญฺญาธิมุโตฺต ปญฺญาธโช ปญฺญาเกตุ ปญฺญาธิปเตโยฺย วิจยพหุโล ปวิจยพหุโล โอกฺขายนพหุโล สโมกฺขายนพหุโล สเมฺปกฺขายนธโมฺม วิภูตวิหารี ตจฺจริโต ตคฺครุโก ตพฺพหุโล ตนฺนิโนฺน ตโปฺปโณ ตปฺปพฺภาโร ตทธิมุโตฺต ตทธิปเตโยฺยฯ ปญฺญาพาหุลฺลาย สํวตฺตนฺตีติ – อิทํ ปญฺญาพาหุลฺลํฯ

สีฆปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ กตมา สีฆปญฺญา? สีฆํ สีฆํ สีลานิ ปริปูเรตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ อินฺทฺริยสํวรํ ปริปูเรตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ โภชเน มตฺตญฺญุตํ ปริปูเรตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ ชาคริยานุโยคํ ปริปูเรตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ สีลกฺขนฺธํ ปริปูเรตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ สมาธิกฺขนฺธํ ปริปูเรตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ ปญฺญากฺขนฺธํ ปริปูเรติ

ติ – สีฆปญฺญา ฯ สีฆํ สีฆํ วิมุตฺติกฺขนฺธํ ปริปูเรตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ ปริปูเรตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ ฐานาฐฐานานิ ปฏิวิชฺฌตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ วิหารสมาปตฺติโย ปริปูเรตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ อริยสจฺจานิ ปฏิวิชฺฌตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ สติปฏฺฐาเน ภาเวตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ สมฺมปฺปธาเน ภาเวตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ อิทฺธิปาเท ภาเวตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ อินฺทฺริยานิ ภาเวตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ พลานิ ภาเวตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ โพชฺฌงฺเค ภาเวตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ อริยมคฺคํ ภาเวตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ สามญฺญผลานิ สจฺฉิกโรตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ อภิญฺญาโย ปฏิวิชฺฌตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆํ สีฆํ ปรมตฺถํ นิพฺพานํ สจฺฉิกโรตีติ – สีฆปญฺญาฯ สีฆปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ – อยํ สีฆปญฺญาฯ

ลหุปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ กตมา ลหุปญฺญา? ลหุํ ลหุํ สีลานิ ปริปูเรตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุํ ลหุํ อินฺทฺริยสํวรํ ปริปูเรตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุํ ลหุํ โภชเน มตฺตญฺญุตํ ปริปูเรตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุํ ลหุํ ชาคริยานุโยคํ ปริปูเรตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุํ ลหุํ สีลกฺขนฺธํ …เป…. สมาธิกฺขนฺธํ … ปญฺญากฺขนฺธํ… วิมุตฺติกฺขนฺธํ… วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ ปริปูเรตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุํ ลหุํ ฐานาฐฐานานิ ปฏิวิชฺฌตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุํ ลหุํ วิหารสมาปตฺติโย ปริปูเรตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุํ ลหุํ อริยสจฺจานิ ปฏิวิชฺฌตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุํ ลหุํ สติปฏฺฐาเน ภาเวตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุํ ลหุํ สมฺมปฺปธาเน ภาเวตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุํ ลหุํ อิทฺธิปาเท ภาเวตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุํ ลหุํ อินฺทฺริยานิ ภาเวตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุํ ลหุํ พลานิ ภาเวตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุํ ลหุํ โพชฺฌงฺเค ภาเวตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุํ ลหุํ อริยมคฺคํ ภาเวตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุํ ลหุํ สามญฺญผลานิ สจฺฉิกโรตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุํ ลหุํ อภิญฺญาโย ปฏิวิชฺฌตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุํ ลหุํ ปรมตฺถํ นิพฺพานํ สจฺฉิกโรตีติ – ลหุปญฺญาฯ ลหุปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ – อยํ ลหุปญฺญาฯ

หาสปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ กตมา หาสปญฺญา? อิเธกโจฺจ หาสพหุโล เวทพหุโล ตุฏฺฐิพหุโล ปาโมชฺชพหุโล สีลานิ ปริปูเรตีติ – หาสปญฺญาฯ หาสพหุโล เวทพหุโล ตุฏฺฐิพหุโล ปาโมชฺชพหุโล อินฺทฺริยสํวรํ ปริปูเรตีติ – หาสปญฺญาฯ หาสพหุโล เวทพหุโล ตุฏฺฐิพหุโล ปาโมชฺชพหุโล โภชเน มตฺตญฺญุตํ ปริปูเรตีติ – หาสปญฺญาฯ หาสพหุโล เวทพหุโล ตุฏฺฐิพหุโล ปาโมชฺชพหุโล ชาคริยานุโยคํ ปริปูเรตีติ – หาสปญฺญาฯ หาสพหุโล เวทพหุโล ตุฏฺฐิพหุโล ปาโมชฺชพหุโล สีลกฺขนฺธํ…เป…. สมาธิกฺขนฺธํ… ปญฺญากฺขนฺธํ… วิมุตฺติกฺขนฺธํ… วิมุตฺติญาณทสฺสนกฺขนฺธํ ปริปูเรตีติ…เป…. ฐานาฐฐานานิ ปฏิวิชฺฌตีติ… วิหารสมาปตฺติโย ปริปูเรตีติ … อริยสจฺจานิ ปฏิวิชฺฌตีติ… สติปฏฺฐาเน ภาเวตีติ… สมฺมปฺปธาเน ภาเวตีติ… อิทฺธิปาเท ภาเวตีติ… อินฺทฺริยานิ ภาเวตีติ… พลานิ ภาเวตีติ… โพชฺฌงฺเค ภาเวตีติ … อริยมคฺคํ ภาเวตีติ…เป…. สามญฺญผลานิ สจฺฉิกโรตีติ – หาสปญฺญาฯ หาสพหุโล เวทพหุโล ตุฏฺฐิพหุโล ปาโมชฺชพหุโล อภิญฺญาโย ปฏิวิชฺฌตีติ – หาสปญฺญาฯ หาสพหุโล เวทพหุโล ตุฏฺฐิพหุโล ปาโมชฺชพหุโล ปรมตฺถํ นิพฺพานํ สจฺฉิกโรตีติ – หาสปญฺญาฯ หาสปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ – อยํ หาสปญฺญาฯ

๗. ชวนปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ กตมา ชวนปญฺญา? ยํ กิญฺจิ รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ รูปํ อนิจฺจโต ขิปฺปํ ชวตีติ – ชวนปญฺญาฯ ทุกฺขโต ขิปฺปํ ชวตีติ – ชวนปญฺญาฯ อนตฺตโต ขิปฺปํ ชวตีติ – ชวนปญฺญาฯ ยา กาจิ เวทนา…เป…. ยา กาจิ สญฺญา… เย เกจิ สงฺขารา… ยํ กิญฺจิ วิญฺญาณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อชฺฌตฺตํ วา พหิทฺธา วา โอฬาริกํ วา สุขุมํ วา หีนํ

วา ปณีตํ วา ยํ ทูเร สนฺติเก วา, สพฺพํ วิญฺญาณํ อนิจฺจโต ขิปฺปํ ชวตีติ – ชวนปญฺญาฯ ทุกฺขโต ขิปฺปํ ชวตีติ – ชวนปญฺญาฯ อนตฺตโต ขิปฺปํ ชวตีติ – ชวนปญฺญาฯ จกฺขุ...เป.... ชรามรณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อนิจฺจโต ขิปฺปํ ชวตีติ – ชวนปญฺญาฯ ทุกฺขโต ขิปฺปํ ชวตีติ – ชวนปญฺญา ฯ อนตฺตโต ขิปฺปํ ชวตีติ – ชวนปญฺญาฯ

รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อนิจฺจํ ขยฏฺเฐน ทุกฺขํ ภยฏฺเฐน อนตฺตา อสารกฏฺเฐนาติ ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา รูปนิโรเธ นิพฺพาเน ขิปฺปํ ชวตีติ – ชวนปญฺญาฯ เวทนา...เป.... สญฺญา... สงฺขารา... วิญฺญาณํ... จกฺขุ...เป.... ชรามรณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อนิจฺจํ ขยฏฺเฐน ทุกฺขํ ภยฏฺเฐน อนตฺตา อสารกฏฺเฐนาติ ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ชรามรณนิโรเธ [ชรามรณํ รูปนิโรเธ (สฺยา.)] นิพฺพาเน ขิปฺปํ ชวตีติ – ชวนปญฺญาฯ

รูปํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อนิจฺจํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ นิโรธธมฺมนฺติ ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา รูปนิโรเธ นิพฺพาเน ขิปฺปํ ชวตีติ – ชวนปญฺญาฯ เวทนา...เป.... สญฺญา... สงฺขารา... วิญฺญาณํ... จกฺขุ...เป.... ชรามรณํ อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนํ อนิจฺจํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ ขยธมฺมํ วยธมฺมํ วิราคธมฺมํ นิโรธธมฺมนฺติ ตุลยิตฺวา ตีรยิตฺวา วิภาวยิตฺวา วิภูตํ กตฺวา ชรามรณนิโรเธ นิพฺพาเน ขิปฺปํ ชวตีติ – ชวนปญฺญาฯ ชวนปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ – อยํ ชวนปญฺญาฯ

ติกฺขปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ กตมา ติกฺขปญฺญา? ขิปฺปํ กิเลเส ฉินฺทตีติ – ติกฺขปญฺญาฯ อุปฺปนฺนํ กามวิตกฺกํ นาธิวาเสติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ [พฺยนฺตึ กโรติ (ก.)] อนภาวํ คเมตีติ – ติกฺขปญฺญาฯ อุปฺปนฺนํ พฺยาปาทวิตกฺกํ นาธิวาเสติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมตีติ – ติกฺขปญฺญาฯ อุปฺปนฺนํ วิหึสาวิตกฺกํ นาธิวาเสติ...เป.... อุปฺปนฺนุปฺปนฺเน ปาปเก อกุสเล ธมฺเม นาธิวาเสติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมตีติ – ติกฺขปญฺญาฯ อุปฺปนฺนํ ราคํ นาธิวาเสติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมตีติ – ติกฺขปญฺญาฯ อุปฺปนฺนํ โทสํ...เป.... อุปฺปนฺนํ โมหํ ... อุปฺปนฺนํ โกธํ... อุปฺปนฺนํ อุปนาหํ... มกฺขํ... ปฬาสํ... อิสฺสํ... มจฺฉริยํ... มายํ... สาเฐยฺยํ... ถมฺภํ... สารมฺภํ... มานํ... อติมานํ... มทํ... ปมาทํ... สพฺเพ กิเลเส... สพฺเพ ทุจฺจริเต... สพฺเพ อภิสงฺขาเร...เป.... สพฺเพ ภวคามิกมฺเม นาธิวาเสติ ปชหติ วิโนเทติ พฺยนฺตีกโรติ อนภาวํ คเมตีติ – ติกฺขปญฺญาฯ เอกสฺมึ อาสเน จตฺตาโร จ อริยมคฺคา จตฺตาริ จ สามญฺญผลานิ จตโสฺส ปฏิสมฺภิทาโย ฉ อภิญฺญาโย อธิคตา โหนฺติ สจฺฉิกตา ผสฺสิตา ปญฺญายาติ – ติกฺขปญฺญาฯ ติกฺขปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ – อยํ ติกฺขปญฺญาฯ

นิพฺเพธิกปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ กตมา นิพฺเพธิกปญฺญา? อิเธกจฺโจ สพฺพสงฺขาเรสุ อุพฺเพคพหุโล โหติ อุตฺตาสพหุโล อุกฺกณฺฐนพหุโล อรติพหุโล อนภิรติพหุโลฯ พหิมุโข น รมติ สพฺพสงฺขาเรสุฯ อนิพฺพิทฺธปุพฺพํ อปฺปทาลิตปุพฺพํ โลภกฺขนฺธํ นิพฺพิชฺฌติ ปทาเลตีติ – นิพฺเพธิกปญฺญาฯ อนิพฺพิทฺธปุพฺพํ อปฺปทาลิตปุพฺพํ โทสกฺขนฺธํ นิพฺพิชฺฌติ ปทาเลตีติ – นิพฺเพธิกปญฺญาฯ อนิพฺพิทฺธปุพฺพํ อปฺปทาลิตปุพฺพํ โมหกฺขนฺธํ นิพฺพิชฺฌติ ปทาเลตีติ – นิพฺเพธิกปญฺญา ฯ อนิพฺพิทฺธปุพฺพํ อปฺปทาลิตปุพฺพํ โกธํ...เป.... อุปนาหํ... มกฺขํ... ปฬาสํ... อิสฺสํ... มจฺฉริยํ... มายํ... สาเฐยฺยํ... ถมฺภํ... สารมฺภํ... มานํ... อติมานํ... มทํ... ปมาทํ... สพฺเพ กิเลเส... สพฺเพ ทุจฺจริเต... สพฺเพ อภิสงฺขาเร...เป.... สพฺเพ ภวคามิกมฺเม

นิพฺพิชฺฌติ ปทาเลตีติ – นิเพฺพธิกปญฺญาฯ นิเพฺพธิกปญฺญตาย สํวตฺตนฺตีติ – อยํ นิเพฺพธิกปญฺญาฯ

อิมา โสฬส ปญฺญาโยฯ อิมาหิ โสฬสหิ ปญฺญาหิ สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ปฏิสมฺภิทปฺปโตฺตฯ

๒. ปุคฺคลวิเสสนิเทฺทโส

๘. เทฺว ปุคฺคลา ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา – เอโก ปุพฺพโยคสมฺปโนฺน, เอโก น ปุพฺพโยคสมฺปโนฺนฯ โย ปุพฺพโยคสมฺปโนฺน โส เตน อติเรโก โหติ, อธิโก โหติ, วิเสโส โหติฯ ตสฺส ญาณํ ปภิชฺชติฯ

เทฺว ปุคฺคลา ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา, เทฺวปิ ปุพฺพโยคสมฺปนฺนา – เอโก พหุสฺสุโต, เอโก น พหุสฺสุโต ฯ โย พหุสฺสุโต, โส เตน อติเรโก โหติ, อธิโก โหติ, วิเสโส โหติฯ ตสฺส ญาณํ ปภิชฺชติฯ

เทฺว ปุคฺคลา ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา, เทฺวปิ ปุพฺพโยคสมฺปนฺนา, เทฺวปิ พหุสฺสุตา – เอโก เทสนาพหุโล, เอโก น เทสนาพหุโลฯ โย เทสนาพหุโล, โส เตน อติเรโก โหติ, อธิโก โหติ, วิเสโส โหติฯ ตสฺส ญาณํ ปภิชฺชติฯ

เทฺว ปุคฺคลา ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา, เทฺวปิ ปุพฺพโยคสมฺปนฺนา, เทฺวปิ พหุสฺสุตา, เทฺวปิ เทสนาพหุลา – เอโก ครูปนิสฺสิโต, เอโก น ครูปนิสฺสิโต ฯ โย ครูปนิสฺสิโต, โส เตน อติเรโก โหติ, อธิโก โหติ, วิเสโส โหติฯ ตสฺส ญาณํ ปภิชฺชติฯ

เทฺว ปุคฺคลา ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา, เทฺวปิ ปุพฺพโยคสมฺปนฺนา, เทฺวปิ พหุสฺสุตา, เทฺวปิ เทสนาพหุลา, เทฺวปิ ครูปนิสฺสิตา – เอโก วิหารพหุโล, เอโก น วิหารพหุโลฯ โย วิหารพหุโล, โส เตน อติเรโก โหติ, อธิโก โหติ, วิเสโส โหติฯ ตสฺส ญาณํ ปภิชฺชติฯ

เทฺว ปุคฺคลา ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา, เทฺวปิ ปุพฺพโยคสมฺปนฺนา, เทฺวปิ พหุสฺสุตา, เทฺวปิ เทสนาพหุลา, เทฺวปิ ครูปนิสฺสิตา, เทฺวปิ วิหารพหุลา – เอโก ปจฺจเวกฺขณาพหุโล , เอโก น ปจฺจเวกฺขณาพหุโลฯ โย ปจฺจเวกฺขณาพหุโล, โส เตน อติเรโก โหติ, อธิโก โหติ, วิเสโส โหติฯ ตสฺส ญาณํ ปภิชฺชติฯ

เทฺว ปุคฺคลา ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา, เทฺวปิ ปุพฺพโยคสมฺปนฺนา, เทฺวปิ พหุสฺสุตา, เทฺวปิ เทสนาพหุลา, เทฺวปิ ครูปนิสฺสิตา, เทฺวปิ วิหารพหุลา, เทฺวปิ ปจฺจเวกฺขณาพหุลา – เอโก เสขปฏิสมฺภิทปฺปโตฺต, เอโก อเสขปฏิสมฺภิทปฺปโตฺตฯ โย อเสขปฏิสมฺภิทปฺปโตฺต, โส เตน อติเรโก โหติ, อธิโก โหติ, วิเสโส โหติฯ ตสฺส ญาณํ ปภิชฺชติฯ

เทฺว ปุคฺคลา ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา, เทฺวปิ ปุพฺพโยคสมฺปนฺนา, เทฺวปิ พหุสฺสุตา, เทฺวปิ เทสนาพหุลา, เทฺวปิ ครูปนิสฺสิตา, เทฺวปิ วิหารพหุลา, เทฺวปิ ปจฺจเวกฺขณาพหุลา, เทฺวปิ อเสขปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา – เอโก สาวกปารมิปฺปโตฺต, เอโก น สาวกปารมิปฺปโตฺตฯ โย สาวกปารมิปฺปโตฺต , โส เตน อติเรโก โหติ, อธิโก โหติ, วิเสโส โหติฯ ตสฺส ญาณํ ปภิชฺชติฯ

เทฺว ปุคฺคลา ปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา, เทฺวปิ ปุพฺพโยคสมฺปนฺนา, เทฺวปิ พหุสฺสุตา, เทฺวปิ เทสนาพหุลา, เทฺวปิ ครูปนิสฺสิตา, เทฺวปิ วิหารพหุลา, เทฺวปิ ปจฺจเวกฺขณาพหุลา, เทฺวปิ อเสขปฏิสมฺภิทปฺปตฺตา – เอโก สาวกปารมิปฺปตฺโต, เอโก ปเจฺจกสมฺพุทฺโธฯ โย ปเจฺจกสมฺพุทฺโธ, โส เตน อติเรโก โหติ, อธิโก โหติ, วิเสโส โหติฯ ตสฺส ญาณํ ปภิชฺชติฯ

ปเจฺจกพุทฺธญฺจ สเทวกญฺจ โลกํ อุปาทาย ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อโคฺค ปฏิสมฺภิทปฺปตฺโต ปญฺญาปเภทกุสโล ปภินฺนญาโณ อธิคตปฏิสมฺภิโท จตุเวสารชฺชปฺปตฺโต ทสพลธารี ปุริสาสโภ ปุริสสีโห…เป.… เยปิ เต ขตฺติยปณฺฑิตา พฺราหฺมณปณฺฑิตา คหปติปณฺฑิตา สมณปณฺฑิตา นิปุณา กตปรปฺปวาทา วาลเวธิรูปา โวภินฺทนฺตา มเญฺญ จรนฺติ ปญฺญาคเตน ทิฎฺฐิคตานิ, เต ปญฺหํ อภิสงฺขริตฺวา อภิสงฺขริตฺวา ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉนฺติ คูฬฺหานิ จ ปฏิจฺฉนฺนานิ จฯ กถิตา วิสชฺชิตา จ เต ปญฺหา ภควตา โหนฺติ นิทฺทิฎฺฐการณา, อุปกฺขิตฺตกา จ เต ภควโต สมฺปชฺชนฺติฯ อถ โข ภควา ตตฺถ อติโรจติ, ยทิทํ ปญฺญายาติ อโคฺค ปฏิสมฺภิทปฺปตฺโตติฯ

มหาปญฺญากถา นิฎฺฐิตาฯ

๒. อิทฺธิกถา

๙. กา อิทฺธิ? กติ อิทฺธิโย? อิทฺธิยา กติ ภูมิโย, กติ ปาทา, กติ ปทานิ, กติ มูลานิ? **กา อิทฺธี**ติ? อิชฺฌนเฎฺฐน อิทฺธิฯ **กติ อิทฺธิโย**ติ? ทส อิทฺธิโยฯ **อิทฺธิยา กติ ภูมิโย**ติ? อิทฺธิยา จตโสฺส ภูมิโย, จตฺตาโร ปาทา, อฎฺฐ ปทานิ, โสฬส มูลานิฯ

๑๐. กตมา **ทส อิทฺธิโย?** อธิฎฺฐานา อิทฺธิ, วิกุพฺพนา อิทฺธิ, มโนมยา อิทฺธิ, ญาณวิปฺผารา อิทฺธิ, สมาธิวิปฺผารา อิทฺธิ, อริยา อิทฺธิ, กมฺมวิปากชา อิทฺธิ, ปุญฺญวโต อิทฺธิ, วิชฺชามยา อิทฺธิ, ตตฺถ ตตฺถ สมฺมา ปโยคปจฺจยา [สมฺมปฺปโยคปจฺจยา (สฺยา. ก.)] อิชฺฌนเฎฺฐน อิทฺธิฯ

อิทฺธิยา กตมา จตโสฺส ภูมิโย? วิเวกชาภูมิ ปฐมํ ฌานํ, ปีติสุขภูมิ ทุติยํ ฌานํ, อุเปกฺขาสุขภูมิ ตติยํ ฌานํ, อทุกฺขมสุขาภูมิ จตุตฺถํ ฌานํฯ อิทฺธิยา อิมา จตโสฺส ภูมิโย อิทฺธิลาภาย อิทฺธิปฎิลาภาย อิทฺธิวิกุพฺพนตาย อิทฺธิวิสวิตาย อิทฺธิวสีภาวาย อิทฺธิเวสารชฺชาย สํวตฺตนฺตีติฯ

อิทฺธิยา กตเม จตฺตาโร ปาทา? อิธ ภิกฺขุ ฉนฺทสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, จิตฺตสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, วีริยสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติ, วีมํสาสมาธิปธานสงฺขารสมนฺนาคตํ อิทฺธิปาทํ ภาเวติฯ อิทฺธิยา อิเม จตฺตาโร ปาทา อิทฺธิลาภาย อิทฺธิปฎิลาภาย อิทฺธิวิกุพฺพนตาย อิทฺธิวิสวิตาย อิทฺธิวสีภาวาย อิทฺธิเวสารชฺชาย สํวตฺตนฺตีติฯ

อิทฺธิยา กตมานิ อฎฺฐ ปทานิ? ฉนฺทํ เจ ภิกฺขุ นิสฺสาย ลภติ สมาธึ, ลภติ จิตฺตสฺส เอกคฺคตํฯ ฉโนฺท น สมาธิ, สมาธิ น ฉโนฺทฯ อโญฺญ ฉโนฺท, อโญฺญ สมาธิฯ วีริยํ เจ ภิกฺขุ นิสฺสาย ลภติ สมาธึ, ลภติ จิตฺตสฺส เอกคฺคตํฯ วีริยํ น สมาธิ, สมาธิ น วีริยํฯ อญฺญํ วีริยํ, อโญฺญ สมาธิฯ จิตฺตํ เจ ภิกฺขุ นิสฺสาย ลภติ สมาธึ, ลภติ จิตฺตสฺส เอกคฺคตํฯ จิตฺตํ น สมาธิ, สมาธิ น จิตฺตํฯ อญฺญํ จิตฺตํ, อโญฺญ สมาธิฯ วีมํสํ เจ ภิกฺขุ นิสฺสาย ลภติ สมาธึ, ลภติ จิตฺตสฺส เอกคฺคตํฯ วีมํสา น สมาธิ, สมาธิ น วีมํสาฯ อญฺญา วีมํสา, อโญฺญ สมาธิฯ อิทฺธิยา อิมานิ อฎฺฐ ป

ทานิ อิทฺธิลาภาย อิทฺธิปฏิลาภาย อิทฺธิวิกุพฺพนตาย อิทฺธิวิสวิตาย อิทฺธิวสีภาวาย อิทฺธิเวสารชฺชาย สํวตฺตนฺตีติฯ

อิทฺธิยา กตมานิ โสฬส มูลานิ? อโนนตํ [อโนณตํ (ก.)] จิตฺตํ โกสชฺเช น อิญฺชตีติ – อาเนญฺชํฯ อนุนฺนตํ [(อนุณฺณตํ (ก.)] จิตฺตํ อุทฺธจฺเจ น อิญฺชตีติ – อาเนญฺชํฯ อนภินตํ จิตฺตํ ราเค น อิญฺชตีติ – อาเนญฺชํฯ อนปนตํ จิตฺตํ พฺยาปาเท น อิญฺชตีติ – อาเนญฺชํฯ อนิสฺสิตํ จิตฺตํ ทิฏฺฐิยา น อิญฺชตีติ – อาเนญฺชํฯ อปฺปฏิพทฺธํ จิตฺตํ ฉนฺทราเค น อิญฺชตีติ – อาเนญฺชํฯ วิปฺปมุตฺตํ จิตฺตํ กามราเค น อิญฺชตีติ – อาเนญฺชํ ฯ วิสญฺญุตฺตํ จิตฺตํ กิเลเส น อิญฺชตีติ – อาเนญฺชํฯ วิมริยาทิกตํ จิตฺตํ กิเลสมริยาเท น อิญฺชตีติ – อาเนญฺชํฯ เอกตฺตคตํ [เอกคฺคตํ (สฺยา.)] จิตฺตํ นานตฺตกิเลเสหิ [นานตฺตกิเลเส (สฺยา.)] น อิญฺชตีติ – อาเนญฺชํฯ สทฺธาย ปริคฺคหิตํ จิตฺตํ อสฺสทฺธิเย น อิญฺชตีติ – อาเนญฺชํฯ วีริเยน ปริคฺคหิตํ จิตฺตํ โกสชฺเช น อิญฺชตีติ – อาเนญฺชํฯ สติยา ปริคฺคหิตํ จิตฺตํ ปมาเท น อิญฺชตีติ – อาเนญฺชํฯ สมาธินา ปริคฺคหิตํ จิตฺตํ อุทฺธจฺเจ น อิญฺชตีติ – อาเนญฺชํฯ ปญฺญาย ปริคฺคหิตํ จิตฺตํ อวิชฺชาย น อิญฺชตีติ – อาเนญฺชํฯ โอภาสคตํ จิตฺตํ อวิชฺชนฺธกาเร น อิญฺชตีติ – อาเนญฺชํฯ อิทฺธิยา อิมานิ โสฬส มูลานิ อิทฺธิลาภาย อิทฺธิปฏิลาภาย อิทฺธิวิกุพฺพนตาย อิทฺธิวิสวิตาย อิทฺธิวสีภาวาย อิทฺธิเวสารชฺชาย สํวตฺตนฺตีติฯ

ทสอิทฺธินิเทฺทโส

๑๐. กตมา **อธิฏฺฐานา อิทฺธิ?** อิธ ภิกฺขุ อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภติ – เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติ, พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหติ; อาวิภาวํ ติโรภาวํ; ติโรกุฏฺฏํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมาโน คจฺฉติ, เสยฺยถาปิ อากาเสฯ ปถวิยาปิ อุมฺมุชฺชนิมฺมุชฺชํ กโรติ, เสยฺยถาปิ อุทเกฯ อุทเกปิ อภิชฺชมาเน [อภิชฺชมาโน (ก.) ที. นิ. ๑.๒๓๘ ปสฺสิตพฺพา] คจฺฉติ, เสยฺยถาปิ ปถวิยํฯ อากาเสปิ ปลฺลงฺเกน กมติ, เสยฺยถาปิ ปกฺขี สกุโณฯ อิเมปิ จนฺทิมสูริเย เอวํมหิทฺธิเก เอวํมหานุภาเว ปาณินา ปรามสติ ปริมชฺชติฯ ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วเตฺตตีติฯ

อิธาติ อิมิสฺสา ทิฏฺฐิยา อิมิสฺสา ขนฺติยา อิมิสฺสา รุจิยา อิมสฺมึ อาทาเย อิมสฺมึ ธมฺเม อิมสฺมึ วินเย อิมสฺมึ ธมฺมวินเย อิมสฺมึ ปาวจเน อิมสฺมึ พฺรหฺมจริเย อิมสฺมึ สตฺถุสาสเนฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘อิธา’’ติฯ **ภิกฺขู**ติ ปุถุชฺชนกลฺยาณโก วา โหติ ภิกฺขุ เสโข วา อรหา วา อกุปฺปธมฺโมฯ **อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภตี**ติ นานปฺปการํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภติฯ **เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหตี**ติ ปกติยา เอโก พหุกํ อาวชฺชติ, สตํ วา สหสฺสํ วา สตสหสฺสํ วา อาวชฺชติฯ อาวชฺชิตฺวา ญาเณน อธิฏฺฐาติ – ‘‘พหุโล โหมี’’ติ [โหตูติ (ก.)]ฯ พหุโล โหติฯ ยถายสฺมา จูฬปนฺถโก [จุลฺลปนฺถโก (สฺยา.)] เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติ, เอวเมวํ โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปโตฺต เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติฯ **พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหตี**ติ ปกติยา พหุโก เอกํ อาวชฺชติ; อาวชฺชิตฺวา ญาเณน อธิฏฺฐาติ – ‘‘เอโก โหมี’’ติฯ เอโก โหติฯ ยถายสฺมา จูฬปนฺถโก พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหติ, เอวเมวํ โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปโตฺต พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหติฯ

๑๑. **อาวิภาว**นฺติ เกนจิ อนาวฏํ โหติ อปฺปฏิจฺฉนฺนํ วิวฏํ ปากฏํฯ **ติโรภาว**นฺติ เกนจิ อาวฏํ โหติ ปฏิจฺฉนฺนํ ปิหิตํ ปฏิกุชฺชิตํฯ **ติโรกุฏฺฏํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมาโน คจฺฉติ, เสยฺยถาปิ อากาเส**ติ ปกติยา อากาสกสิณสมาปตฺติยา ลาภี โหติฯ ติโรกุฏฺฏํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อาวชฺชติฯ อาวชฺชิตฺวา ญาเณน อธิฏฺฐาติ – ‘‘อากาโส โหตู’’ติฯ อากาโส โหติฯ ติโรกุฏฺฏํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมาโน คจฺฉติฯ ยถา มนุสฺสา ปกติยา อ

นิทฺธิมโนฺต เกนจิ อนาวเฏ อปริกฺขิเตฺต อสชฺชมานา คจฺฉนฺติ, เอวเมวํ โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปโตฺต ติโรกุฏฺฏํ ติโรปาการํ ติโรปพฺพตํ อสชฺชมาโน คจฺฉติ, เสยฺยถาปิ อากาเสฯ

ปถวิยาปิ อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ กโรติ, เสยฺยถาปิ อุทเกติ ปกติยา อาโปกสิณสมาปตฺติยา ลาภี โหติฯ ปถวึ อาวชฺชติฯ อาวชฺชิตฺวา ญาเณน อธิฏฺฐาติ – ‘‘อุทกํ โหตู’’ติฯ อุทกํ โหติฯ โส ปถวิยา อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ กโรติฯ ยถา มนุสฺสา ปกติยา อนิทฺธิมโนฺต อุทเก อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ กโรนฺติ, เอวเมวํ โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปโตฺต ปถวิยา อุมฺมุชฺชนิมุชฺชํ กโรติ, เสยฺยถาปิ อุทเกฯ

อุทเกปิ อภิชฺชมาเน คจฺฉติ, เสยฺยถาปิ ปถวิยนฺติ ปกติยา ปถวีกสิณสมาปตฺติยา ลาภี โหติฯ อุทกํ อาวชฺชติฯ อาวชฺชิตฺวา ญาเณน อธิฏฺฐาติ – ‘‘ปถวี โหตู’’ติฯ ปถวี โหติฯ โส อภิชฺชมาเน อุทเก คจฺฉติฯ ยถา มนุสฺสา ปกติยา อนิทฺธิมโนฺต อภิชฺชมานาย ปถวิยา คจฺฉนฺติ, เอวเมวํ โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปโตฺต อภิชฺชมาเน อุทเก คจฺฉติ, เสยฺยถาปิ ปถวิยํฯ

อากาเสปิ ปลฺลงฺเกน กมติ, เสยฺยถาปิ ปกฺขี สกุโณติ ปกติยา ปถวีกสิณสมาปตฺติยา ลาภี โหติฯ อากาสํ อาวชฺชติ ฯ อาวชฺชิตฺวา ญาเณน อธิฏฺฐาติ – ‘‘ปถวี โหตู’’ติฯ ปถวี โหติฯ โส อากาเส อนฺตลิเกฺข จงฺกมติปิ ติฏฺฐติปิ นิสีทติปิ เสยฺยมฺปิ กเปฺปติฯ ยถา มนุสฺสา ปกติยา อนิทฺธิมโนฺต ปถวิยา จงฺกมนฺติปิ ติฏฺฐนฺติปิ นิสีทนฺติปิ เสยฺยมฺปิ กเปฺปนฺติ, เอวเมวํ โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปโตฺต อากาเส อนฺตลิเกฺข จงฺกมติปิ ติฏฺฐติปิ นิสีทติปิ เสยฺยมฺปิ กเปฺปติ, เสยฺยถาปิ ปกฺขี สกุโณฯ

๑๒. อิเมปิ จนฺทิมสูริเย เอวํมหิทฺธิเก เอวํมหานุภาเว ปาณินา ปรามสติ ปริมชฺชตีติ อิธ โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปโตฺต นิสิโนฺนโก วา นิปโนฺนโก วา จนฺทิมสูริเย อาวชฺชติฯ อาวชฺชิตฺวา ญาเณน อธิฏฺฐาติ – ‘‘หตฺถปาเส โหตู’’ติฯ หตฺถปาเส โหติฯ โส นิสิโนฺนโก วา นิปโนฺนโก วา จนฺทิมสูริเย ปาณินา อามสติ ปรามสติ ปริมชฺชติฯ ยถา มนุสฺสา ปกติยา อนิทฺธิมโนฺต กิญฺจิเทว รูปคตํ หตฺถปาเส อามสนฺติ ปรามสนฺติ ปริมชฺชนฺติ, เอวเมวํ โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปโตฺต นิสิโนฺนโก วา นิปโนฺนโก วา จนฺทิมสูริเย ปาณินา อามสติ ปรามสติ ปริมชฺชติฯ

ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วเตฺตตีติ สเจ โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปโตฺต พฺรหฺมโลกํ คนฺตุกาโม โหติ, ทูเรปิ สนฺติเก อธิฏฺฐาติ – ‘‘สนฺติเก โหตู’’ติฯ สนฺติเก โหติฯ สนฺติเกปิ ทูเร อธิฏฺฐาติ – ‘‘ทูเร โหตู’’ติฯ ทูเร โหติฯ พหุกมฺปิ โถกํ อธิฏฺฐาติ – ‘‘โถกํ โหตู’’ติฯ โถกํ โหติฯ โถกมฺปิ พหุกํ อธิฏฺฐาติ – ‘‘พหุกํ โหตู’’ติฯ พหุกํ โหติฯ ทิเพฺพน จกฺขุนา ตสฺส พฺรหฺมุโน รูปํ ปสฺสติฯ ทิพฺพาย โสตธาตุยา ตสฺส พฺรหฺมุโน สทฺทํ สุณาติฯ เจโตปริยญาเณน ตสฺส พฺรหฺมุโน จิตฺตํ ปชานาติฯ สเจ โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปโตฺต ทิสฺสมาเนน กาเยน พฺรหฺมโลกํ คนฺตุกาโม โหติ, กายวเสน จิตฺตํ ปริณาเมติ, กายวเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐาติฯ กายวเสน จิตฺตํ ปริณาเมตฺวา, กายวเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐหิตฺวา, สุขสญฺญญฺจ ลหุสญฺญญฺจ โอกฺกมิตฺวา ทิสฺสมาเนน กาเยน พฺรหฺมโลกํ คจฺฉติฯ สเจ โส อิทฺธิมา เจโตวสิปฺปโตฺต อทิสฺสมาเนน กาเยน พฺรหฺมโลกํ คนฺตุกาโม โหติ, จิตฺตวเสน กายํ ปริณาเมติ, จิตฺตวเสน กายํ อธิฏฺฐาติฯ จิตฺตวเสน กายํ ปริณาเมตฺวา, จิตฺตวเสน กายํ อธิฏฺฐหิตฺวา สุขสญฺญญฺจ ลหุสญฺญญฺจ โอกฺกมิตฺวา อทิสฺสมาเนน กาเยน พฺรหฺมโลกํ คจฺฉติฯ โส ตสฺส พฺรหฺมุโน ปุรโต รูปํ [รูปํ (สฺยา. ก.) ที. นิ. ๑.๒๓๖ ปสฺสิตพฺพา] อภินิมฺมินาติ มโนมยํ สพฺพงฺคปจฺจงฺคึ [สพฺพงฺคปจฺจงฺคํ (สฺยา. ก.)] อหีนินฺทฺริยํฯ สเจ โส อิทฺธิมา จงฺกมติ, นิมฺมิโตปิ ตตฺถ จงฺกมติฯ สเจ โส อิทฺธิมา ติฏฺฐติ, นิมฺมิโตปิ ตตฺถ ติฏฺฐติฯ สเจ โส อิทฺธิมา นิสีทติ, นิมฺมิโตปิ ตตฺถ นิสีทติฯ สเจ โส อิทฺธิมา เสยฺยํ กเปฺปติ, นิมฺ

มิโตปิ ตตฺถ เสยฺยํ กเปฺปติฯ สเจ โส อิทฺธิมา ธูมายติ, นิมฺมิโตปิ ตตฺถ ธูมายติฯ สเจ โส อิทฺธิมา ปชฺชลติ, นิมฺมิโตปิ ตตฺถ ปชฺชลติฯ สเจ โส อิทฺธิมา ธมฺมํ ภาสติ, นิมฺมิโตปิ ตตฺถ ธมฺมํ ภาสติฯ สเจ โส อิทฺธิมา ปญฺหํ ปุจฺฉติ, นิมฺมิโตปิ ตตฺถ ปญฺหํ ปุจฺฉติฯ สเจ โส อิทฺธิมา ปญฺหํ ปุฏฺโฐ วิสเชฺชติ, นิมฺมิโตปิ ตตฺถ ปญฺหํ ปุฏฺโฐ วิสเชฺชติฯ สเจ โส อิทฺธิมา เตน พฺรหฺมุนา สทฺธึ สนฺติฏฺฐติ สลฺลปติ สากจฺฉํ สมาปชฺชติ, นิมฺมิโตปิ ตตฺถ เตน พฺรหฺมุนา สทฺธึ สนฺติฏฺฐติ สลฺลปติ สากจฺฉํ สมาปชฺชติฯ ยญฺญเทว โส อิทฺธิมา กโรติ, ตํ ตเทว หิ โส นิมฺมิโต กโรตีติ – อยํ อธิฏฺฐานา อิทฺธิฯ

๑๓. กตมา **วิกุพฺพนา อิทฺธิ?** สิขิสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อภิภู นาม สาวโก พฺรหฺมโลเก ฐิโต สหสฺสิโลกธาตุํ [สหสฺสีโลกธาตุํ (สฺยา.) วตฺถุ สํ. นิ. ๑.๑๘๕] สเรน วิญฺญาเปสิฯ โส ทิสฺสมาเนนปิ กาเยน ธมฺมํ เทเสสิ; อทิสฺสมาเนนปิ กาเยน ธมฺมํ เทเสสิ; ทิสฺสมาเนนปิ เหฏฺฐิเมน อุปฑฺฒกาเยน อทิสฺสมาเนนปิ อุปริเมน อุปฑฺฒกาเยน ธมฺมํ เทเสสิฯ ทิสฺสมาเนนปิ อุปริเมน อุปฑฺฒกาเยน, อทิสฺสมาเนนปิ เหฏฺฐิเมน อุปฑฺฒกาเยน ธมฺมํ เทเสสิฯ โส ปกติวณฺณํ วิชหิตฺวา กุมารกวณฺณํ วา ทเสฺสติ, นาควณฺณํ วา ทเสฺสติ, สุปณฺณวณฺณํ วา ทเสฺสติ, ยกฺขวณฺณํ วา ทเสฺสติ, อินฺทวณฺณํ วา [อสุรวณฺณํ วา ทเสฺสติ, อินฺทวณฺณํ วา (สฺยา.)] ทเสฺสติ, เทววณฺณํ วา ทเสฺสติ , พฺรหฺมวณฺณํ วา ทเสฺสติ, สมุทฺทวณฺณํ วา ทเสฺสติ, ปพฺพตวณฺณํ วา ทเสฺสติ, วนวณฺณํ วา ทเสฺสติ, สีหวณฺณํ วา ทเสฺสติ, พฺยคฺฆวณฺณํ วา ทเสฺสติ, ทีปิวณฺณํ วา ทเสฺสติ, หตฺถิมฺปิ ทเสฺสติ, อสฺสมฺปิ ทเสฺสติ, รถมฺปิ ทเสฺสติ, ปตฺติมฺปิ ทเสฺสติ, วิวิธมฺปิ เสนาพฺยูหํ ทเสฺสตีติ – อยํ วิกุพฺพนา อิทฺธิฯ

๑๔. กตมา **มโนมยา อิทฺธิ?** อิธ ภิกฺขุ อิมมฺหา กายา อญฺญํ กายํ อภินิมฺมินาติ รูปึ มโนมยํ สพฺพงฺคปจฺจงฺคึ อหีนินฺทฺริยํฯ เสยฺยถาปิ ปุริโส มุญฺชมฺหา อีสิกํ ปวาเหยฺยฯ ตสฺส เอวมสฺส – ''อยํ มุโญฺช, อยํ อีสิกาฯ อโญฺญ มุโญฺช, อญฺญา อีสิกาฯ มุญฺชมฺหา เตฺวว อีสิกา ปวาฬฺหา''ติฯ เสยฺยถา วา ปน ปุริโส อสึ โกสิยา ปวาเหยฺยฯ ตสฺส เอวมสฺส – ''อยํ อสิ, อยํ โกสิฯ อโญฺญ อสิ, อญฺญา โกสิฯ โกสิยา เตฺวว อสิ ปวาโฬฺห''ติฯ เสยฺยถา วา ปน ปุริโส อหึ กรณฺฑา อุทฺธเรยฺยฯ ตสฺส เอวมสฺส – ''อยํ อหิ, อยํ กรโณฺฑฯ อโญฺญ อหิ, อโญฺญ กรโณฺฑฯ กรณฺฑา เตฺวว อหิ อุพฺภโต''ติฯ เอวเมวํ ภิกฺขุ อิมมฺหา กายา อญฺญํ กายํ อภินิมฺมินาติ รูปึ มโนมยํ สพฺพงฺคปจฺจงฺคึ อหีนินฺทฺริยํฯ อยํ มโนมยา อิทฺธิฯ

๑๕. กตมา **ญาณวิปฺผารา อิทฺธิ?** อนิจฺจานุปสฺสนา นิจฺจสญฺญาย ปหานโฏฺฐ อิชฺฌตีติ – ญาณวิปฺผารา อิทฺธิฯ ทุกฺขานุปสฺสนา สุขสญฺญาย... อนตฺตานุปสฺสนา อตฺตสญฺญาย... นิพฺพิทานุปสฺสนาย นนฺทิยา... วิราคานุปสฺสนาย ราคสฺส... นิโรธานุปสฺสนาย สมุทยสฺส... ปฏินิสฺสคฺคานุปสฺสนาย อาทานสฺส ปหานโฏฺฐ อิชฺฌตีติ – ญาณวิปฺผารา อิทฺธิฯ อายสฺมโต พากุลสฺส ญาณวิปฺผารา อิทฺธิ, อายสฺมโต สํกิจฺจสฺส ญาณวิปฺผารา อิทฺธิ, อายสฺมโต ภูตปาลสฺส ญาณวิปฺผารา อิทฺธิฯ อยํ ญาณวิปฺผารา อิทฺธิฯ

๑๖. กตมา **สมาธิวิปฺผารา อิทฺธิ?** ปฐเมน ฌาเนน นีวรณานํ ปหานโฏฺฐ อิชฺฌตีติ – สมาธิวิปฺผารา อิทฺธิฯ ทุติเยน ฌาเนน วิตกฺกวิจารานํ ปหานโฏฺฐ อิชฺฌตีติ – สมาธิวิปฺผารา อิทฺธิฯ ตติเยน ฌาเนน ปีติยา ปหานโฏฺฐ อิชฺฌตีติ...เป.... จตุเตฺถน ฌาเนน สุขทุกฺขานํ ปหานโฏฺฐ อิชฺฌตีติ...เป.... อากาสานญฺจายตนสมาปตฺติยา รูปสญฺญาย ปฏิฆสญฺญาย นานตฺตสญฺญาย ปหานโฏฺฐ อิชฺฌตีติ...เป.... วิญฺญาณญฺจายตนสมาปตฺติยา อากาสานญฺจายตนสญฺญาย ปหานโฏฺฐ อิชฺฌตีติ...เป.... อากิญฺจญฺญายตนสมาปตฺติยา วิญฺญาณญฺจา

ยตนสญฺญาย ปหานโฏฺฐ อิชฺฌตีติ…เป…. เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติยา อากิญฺจญฺญายตนสญฺญาย ปหานโฏฺฐ อิชฺฌตีติ – สมาธิวิปฺผารา อิทฺธิฯ อายสฺมโต สาริปุตฺตสฺส สมาธิวิปฺผารา อิทฺธิ, อายสฺมโต สญฺชีวสฺส สมาธิวิปฺผารา อิทฺธิ , อายสฺมโต ขาณุโกณฺฑญฺญสฺส สมาธิวิปฺผารา อิทฺธิ, อุตฺตราย อุปาสิกาย สมาธิวิปฺผารา อิทฺธิ, สามาวติยา อุปาสิกาย สมาธิวิปฺผารา อิทฺธิฯ อยํ สมาธิวิปฺผารา อิทฺธิฯ

๑๗. กตมา **อริยา อิทฺธิ?** อิธ ภิกฺขุ [ม. นิ. ๓.๔๖๒ ปสฺสิตพฺพา] สเจ อากงฺขติ – ‘‘ปฏิกูเล อปฺปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺย’’นฺติ, อปฺปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติฯ สเจ อากงฺขติ – ‘‘อปฺปฏิกูเล ปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺย’’นฺติ, ปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติฯ สเจ อากงฺขติ – ‘‘ปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺย’’นฺติ, อปฺปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติฯ สเจ อากงฺขติ – ‘‘อปฺปฏิกูเล จ ปฏิกูเล จ ปฏิกูลสญฺญี วิหเรยฺย’’นฺติ, ปฏิกูลสญฺญี ตตฺถ วิหรติฯ สเจ อากงฺขติ – ‘‘ปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูเล จ ตทุภยํ อภินิวเชฺชตฺวา อุเปกฺขโก วิหเรยฺยํ สโต สมฺปชาโน’’ติ, อุเปกฺขโก ตตฺถ วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ

กถํ **ปฏิกูเล อปฺปฏิกูลสญฺญี วิหรติ?** อนิฏฺฐสฺมิํ วตฺถุสฺมิํ เมตฺตาย วา ผรติ, ธาตุโต วา อุปสํหรติฯ เอวํ ปฏิกูเล อปฺปฏิกูลสญฺญี วิหรติฯ

กถํ **อปฺปฏิกูเล ปฏิกูลสญฺญี วิหรติ?** อิฏฺฐสฺมิํ วตฺถุสฺมิํ อสุภาย วา ผรติ, อนิจฺจโต วา อุปสํหรติฯ เอวํ อปฺปฏิกูเล ปฏิกูลสญฺญี วิหรติฯ

กถํ **ปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูลสญฺญี วิหรติ?** อนิฏฺฐสฺมิญฺจ อิฏฺฐสฺมิญฺจ วตฺถุสฺมิํ เมตฺตาย วา ผรติ, ธาตุโต วา อุปสํหรติฯ เอวํ ปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูลสญฺญี วิหรติ ฯ

กถํ **อปฺปฏิกูเล จ ปฏิกูเล จ ปฏิกูลสญฺญี วิหรติ?** อิฏฺฐสฺมิญฺจ อนิฏฺฐสฺมิญฺจ วตฺถุสฺมิํ อสุภาย วา ผรติ, อนิจฺจโต วา อุปสํหรติฯ เอวํ อปฺปฏิกูเล จ ปฏิกูเล จ ปฏิกูลสญฺญี วิหรติฯ

กถํ **ปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูเล จ ตทุภยํ อภินิวเชฺชตฺวา อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโน?** อิธ ภิกฺขุ จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ โสเตน สทฺทํ สุตฺวา…เป…. ฆาเนน คนฺธํ ฆายิตฺวา… ชิวฺหาย รสํ สายิตฺวา… กาเยน โผฏฺฐพฺพํ ผุสิตฺวา… มนสา ธมฺมํ วิญฺญาย เนว สุมโน โหติ น ทุมฺมโน, อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ เอวํ ปฏิกูเล จ อปฺปฏิกูเล จ ตทุภยํ อภินิวเชฺชตฺวา อุเปกฺขโก วิหรติ สโต สมฺปชาโนฯ อยํ อริยา อิทฺธิฯ

๑๘. กตมา **กมฺมวิปากชา อิทฺธิ?** สเพฺพสํ ปกฺขีนํ, สเพฺพสํ เทวานํ, เอกจฺจานํ มนุสฺสานํ, เอกจฺจานํ วินิปาติกานํฯ อยํ กมฺมวิปากชา อิทฺธิฯ

กตมา **ปุญฺญวโต อิทฺธิ?** ราชา จกฺกวตฺตี [จกฺกวตฺติ (สฺยา.)] เวหาสํ คจฺฉติ สทฺธิํ จตุรงฺคินิยา เสนาย, อนฺตมโส อสฺสพนฺธโคปุริเส [อสฺสพนฺธโคปเก ปุริเส (สฺยา.)] อุปาทายฯ โชติกสฺส คหปติสฺส ปุญฺญวโต อิทฺธิ, ชฏิลสฺส คหปติสฺส ปุญฺญวโต อิทฺธิ, เมณฺฑกสฺส คหปติสฺส ปุญฺญวโต อิทฺธิ, โฆสิตสฺส คหปติสฺส ปุญฺญวโต อิทฺธิ, ปญฺจนฺนํ มหาปุญฺญานํ ปุญฺญวโต อิทฺธิฯ อยํ ปุญฺญวโต อิทฺธิฯ

กตมา **วิชฺชามยา อิทฺธิ?** วิชฺชาธรา วิชฺชํ ปริชเปฺปตฺวา เวหาสํ คจฺฉนฺติ, อากาเส อนฺตลิกฺเข หตฺถิมฺปิ ทเสฺสนฺติ, อสฺสมฺปิ ทเสฺสนฺติ, รถมฺปิ ทเสฺสนฺติ, ปตฺติมฺปิ ทเสฺสนฺติ, วิวิธมฺปิ เสนาพฺยูหํ ทเสฺสนฺติฯ อยํ วิชฺชามยา อิทฺธิฯ

กถํ **ตตฺถ ตตฺถ สมฺมา ปโยคปจฺจยา อิชฺฌนเฏฺฐน อิทฺธิ?** เนกฺขเมฺมน กามจฺฉนฺทสฺส ปหานโฏฺฐ อิชฺฌตีติ – ตตฺถ ตตฺถ สมฺมา ปโยคปจฺจยา อิชฺฌนเฏฺฐน อิทฺธิฯ อพฺยาปาเทน พฺยาปาทสฺส ปหานโฏฺฐ อิชฺฌตีติ – ตตฺถ ตตฺถ สมฺมา ปโยคปจฺจยา อิชฺฌนเฏฺฐน อิทฺธิ…เป.… อรหตฺตมเคฺคน สพฺพกิเลสานํ ปหานโฏฺฐ อิชฺฌตีติ – ตตฺถ ตตฺถ สมฺมา ปโยคปจฺจยา อิชฺฌนเฏฺฐน อิทฺธิฯ เอวํ ตตฺถ ตตฺถ สมฺมา ปโยคปจฺจยา อิชฺฌนเฏฺฐน อิทฺธิฯ อิมา ทส อิทฺธิโยฯ

อิทฺธิกถา นิฏฺฐิตาฯ

๓. อภิสมยกถา

๑๙. อภิสมโยติ ฯ เกน อภิสเมติ? จิเตฺตน อภิสเมติฯ

หญฺจิ จิเตฺตน อภิสเมติ, เตน หิ อญฺญาณี อภิสเมติ? น อญฺญาณี อภิสเมติฯ ญาเณน อภิสเมติฯ

หญฺจิ ญาเณน อภิสเมติ, เตน หิ อจิเตฺตน จ ญาเณน จ อจิตฺตโก [เตน หิ อจิตฺตโก (สฺยา.)] อภิสเมติ? น อจิตฺตโก อภิสเมติฯ จิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติฯ

หญฺจิ จิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติ, เตน หิ กามาวจรจิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติ? น กามาวจรจิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติฯ

เตน หิ รูปาวจรจิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติ? น รูปาวจรจิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติฯ

เตน หิ อรูปาวจรจิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติ? น อรูปาวจรจิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติฯ

เตน หิ กมฺมสฺสกตจิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติ? น กมฺมสฺสกตจิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติฯ

เตน หิ สจฺจานุโลมิกจิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติ? น สจฺจานุโลมิกจิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติฯ

เตน หิ อตีตจิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติ? น อตีตจิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติฯ

เตน หิ อนาคตจิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติ? น อนาคตจิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติฯ

เตน หิ ปจฺจุปฺปนฺนโลกิยจิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติ? น ปจฺจุปฺปนฺนโลกิยจิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติฯ โลกุตฺตรมคฺคกฺขเณ ปจฺจุปฺปนฺนจิเตฺตน จ ญาเณน จ อภิสเมติฯ

กถํ โลกุตฺตรมคฺคกฺขเณ ปจฺจุปฺปนฺนจิตฺเตน จ ญาเณน จ อภิสเมติ? โลกุตฺตรมคฺคกฺขเณ อุปฺปาทาธิปเตยฺยํ จิตฺตํ ญาณสฺส เหตุ ปจฺจโย จฯ ตํสมฺปยุตฺตํ นิโรธโคจรํ ทสฺสนาธิปเตยฺยํ ญาณํ จิตฺตสฺส เหตุ ปจฺจโย จฯ ตํสมฺปยุตฺตํ ญาณํ นิโรธโคจรํฯ เอวํ โลกุตฺตรมคฺคกฺขเณ ปจฺจุปฺปนฺนจิตฺเตน จ ญาเณน จ อภิสเมติฯ

๒๐. กึ นุ เอตฺตโกเยว อภิสมโยติ? น หิฯ โลกุตฺตรมคฺคกฺขเณ ทสฺสนาภิสมโย สมฺมาทิฏฺฐิ, อภินิโรปนาภิสมโย สมฺมาสงฺกปฺโป, ปริคฺคหาภิสมโย สมฺมาวาจา, สมุฏฺฐานาภิสมโย สมฺมากมฺมนฺโต, โวทานาภิสมโย สมฺมาอาชีโว, ปคฺคหาภิสมโย สมฺมาวายาโม, อุปฏฺฐานาภิสมโย สมฺมาสติ, อวิกฺเขปาภิสมโย สมฺมาสมาธิ; อุปฏฺฐานาภิสมโย สติสมฺโพชฺฌงฺโค, ปวิจยาภิสมโย ธมฺมวิจยสมฺโพชฺฌงฺโค, ปคฺคหาภิสมโย วีริยสมฺโพชฺฌงฺโค, ผรณาภิสมโย ปีติสมฺโพชฺฌงฺโค, อุปสมาภิสมโย ปสฺสทฺธิสมฺโพชฺฌงฺโค, อวิกฺเขปาภิสมโย สมาธิสมฺโพชฺฌงฺโค, ปฏิสงฺขานาภิสมโย อุเปกฺขาสมฺโพชฺฌงฺโค; อสฺสทฺธิเย อกมฺปิยาภิสมโย สทฺธาพลํ, โกสชฺเช อกมฺปิยาภิสมโย วีริยพลํ, ปมาเท อกมฺปิยาภิสมโย สติพลํ, อุทฺธจฺเจ อกมฺปิยาภิสมโย สมาธิพลํ, อวิชฺชาย อกมฺปิยาภิสมโย ปญฺญาพลํ; อธิโมกฺขาภิสมโย สทฺธินฺทฺริยํ, ปคฺคหาภิสมโย วีริยินฺทฺริยํ, อุปฏฺฐานาภิสมโย สตินฺทฺริยํ, อวิกฺเขปาภิสมโย สมาธินฺทฺริยํ, ทสฺสนาภิสมโย ปญฺญินฺทฺริยํฯ อาธิปเตยฺยฏฺเฐน อินฺทฺริยาภิสมโย, อกมฺปิยฏฺเฐน พลาภิสมโย, นิยฺยานฏฺเฐน โพชฺฌงฺคาภิสมโย, เหตุฏฺเฐน มคฺคาภิสมโย, อุปฏฺฐานฏฺเฐน สติปฏฺฐานาภิสมโย, ปทหฏฺเฐน สมฺมปฺปธานาภิสมโย , อิชฺฌนฏฺเฐน อิทฺธิปาทาภิสมโย, ตถฏฺเฐน สจฺจาภิสมโย, อวิกฺเขปฏฺเฐน สมถาภิสมโย, อนุปสฺสนฏฺเฐน วิปสฺสนาภิสมโย, เอกรสฏฺเฐน สมถวิปสฺสนาภิสมโย, อนติวตฺตนฏฺเฐน ยุคนทฺธาภิสมโย, สํวรฏฺเฐน สีลวิสุทฺธิอภิสมโย, อวิกฺเขปฏฺเฐน วิสุทฺธิอภิสมโย, ทสฺสนฏฺเฐน ทิฏฺฐิวิสุทฺธิอภิสมโย, มุตฺตฏฺเฐน วิโมกฺขาภิสมโย, ปฏิเวธฏฺเฐน วิชฺชาภิสมโย, ปริจฺจาคฏฺเฐน วิมุตฺติอภิสมโย, สมุเจฺฉทฏฺเฐน ขเย ญาณํ อภิสมโยฯ ฉนฺท มูลฏฺเฐน อภิสมโย, มนสิกาโร สมุฏฺฐานฏฺเฐน อภิสมโย, ผสฺโส สโมธานฏฺเฐน อภิสมโย, เวทนา สโมสรณฏฺเฐน อภิสมโย, สมาธิ ปมุขฏฺเฐน อภิสมโย , สติ อาธิปเตยฺยฏฺเฐน อภิสมโย, ปญฺญา ตตุตฺตรฏฺเฐน อภิสมโย, วิมุตฺติ สารฏฺเฐน อภิสมโย, อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานฏฺเฐน อภิสมโยฯ

๒๑. กึ นุ เอตฺตโกเยว อภิสมโยติ? น หิฯ โสตาปตฺติมคฺคกฺขเณ ทสฺสนาภิสมโย สมฺมาทิฏฺฐิ…เป.… อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานฏฺเฐน อภิสมโยฯ

กึ นุ เอตฺตโกเยว อภิสมโยติ? น หิฯ โสตาปตฺติผลกฺขเณ ทสฺสนาภิสมโย สมฺมาทิฏฺฐิ…เป.… ปฏิปฺปสฺสทฺธฏฺเฐน อนุปฺปาเท ญาณํ อภิสมโยฯ ฉนฺท มูลฏฺเฐน อภิสมโย…เป.… อมโตคธํ ๕ นิพฺพานํ ปริโยสานฏฺเฐน อภิสมโยฯ

กึ นุ เอตฺตโกเยว อภิสมโยติ?

น หิฯ สกทาคามิมคฺคกฺขเณ…เป.… สกทาคามิผลกฺขเณ… อนาคามิมคฺคกฺขเณ… อนาคามิผลกฺขเณ… อรหตฺตมคฺคกฺขเณ…เป.… อรหตฺตผลกฺขเณ ทสฺสนาภิสมโย สมฺมาทิฏฺฐิ, อภินิโรปนาภิสมโย สมฺมาสงฺกปฺโป…เป.… ปฏิปฺปสฺสทฺธฏฺเฐน อนุปฺปาเท ญาณํ อภิสมโยฯ ฉนฺท มูลฏฺเฐน อภิสมโย…เป.… อมโตคธํ นิพฺพานํ ปริโยสานฏฺเฐน อภิสมโยฯ

ยฺวายํ [สฺยายํ (สฺยา. ปี.)] กิเลเส ปชหติ, อตีเต กิเลเส ปชหติ…เป.… อนาคเต กิเลเส ปชหติ, ปจฺจุปฺปเนฺน กิเลเส ปชหติ, อตีเต กิเลเส ปชหตีติฯ หญฺจิ อตีเต กิเลเส ปชหติ, เตน

หิ ขีณํ เขเปติ, นิรุทฺธํ นิโรเธติ, วิคตํ วิคเมติ, อตฺถงฺคตํ อตฺถงฺคเมติ, อตีตํ ยํ น อตฺถิ ตํ ปชหตีติ? น อตีเต กิเลเส ปชหตีติฯ อนาคเต กิเลเส ปชหตีติฯ หญฺจิ อนาคเต กิเลเส ปชหติ, เตน หิ อชาตํ ปชหติ, อนิพฺพตฺตํ ปชหติ, อนุปฺปนฺนํ ปชหติ, อปาตุภูตํ ปชหติ, อนาคตํ ยํ น อตฺถิ ตํ ปชหตีติ? น อนาคเต กิเลเส ปชหตีติฯ ปจฺจุปฺปนฺเน กิเลเส ปชหตีติฯ หญฺจิ ปจฺจุปฺปนฺเน กิเลเส ปชหติ, เตน หิ รโตฺต ราคํ ปชหติ, ทุฏฺโฐ โทสํ ปชหติ, มูโฬฺห โมหํ ปชหติ, วินิพโทฺธ มานํ ปชหติ, ปรามฏฺโฐ ทิฏฺฐึ ปชหติ ,

วิกฺขปคโต อุทฺธจฺจํ ปชหติ, อนิฏฺฐงฺคโต วิจิกิจฺฉํ ปชหติ, ถามคโต อนุสยํ ปชหติ, กณฺหสุกฺกธมฺมา ยุคนทฺธา สมเมว วตฺตนฺติ, สํกิเลสิกา [ตํสํกิเลสิกา (สฺยา. ก.)] มคฺคภาวนา โหติ?

น หิ อตีเต กิเลเส ปชหติ, น อนาคเต กิเลเส ปชหติ, น ปจฺจุปฺปนฺเน กิเลเส ปชหตีติฯ หญฺจิ น อตีเต กิเลเส ปชหติ, น อนาคเต…เป…. น ปจฺจุปฺปนฺเน กิเลเส ปชหติ, เตน หิ นตฺถิ มคฺคภาวนา, นตฺถิ ผลสจฺฉิกิริยา, นตฺถิ กิเลสปฺปหานํ, นตฺถิ ธมฺมาภิสมโยติ? อตฺถิ มคฺคภาวนา, อตฺถิ ผลสจฺฉิกิริยา, อตฺถิ กิเลสปฺปหานํ, อตฺถิ ธมฺมาภิสมโยฯ ยถา กถํ วิย? เสยฺยถาปิ ตรุโณ รุโกฺข อชาตผโลฯ ตเมนํ ปุริโส มูลํ ฉินฺทยฺยฯ เย ตสฺส รุกฺขสฺส อชาตผลา, เต อชาตาเยว น ชายนฺติ, อนิพฺพตฺตาเยว น นิพฺพตฺตนฺติ, อนุปฺปนฺนาเยว น อุปฺปชฺชนฺติ, อปาตุภูตาเยว น ปาตุภวนฺติฯ เอวเมวํ อุปฺปาโท เหตุ, อุปฺปาโท ปจฺจโย กิเลสานํ นิพฺพตฺติยาติฯ อุปฺปาเท อาทีนวํ ทิสฺวา อนุปฺปาเท จิตฺตํ ปกฺขนฺทติฯ อนุปฺปาเท จิตฺตสฺส ปกฺขนฺทตฺตา เย อุปฺปาทปจฺจยา กิเลสา นิพฺพเตฺตยฺยุํ, เต อชาตาเยว น ชายนฺติ, อนิพฺพตฺตาเยว น นิพฺพตฺตนฺติ, อนุปฺปนฺนาเยว น อุปฺปชฺชนฺติ, อปาตุภูตาเยว น ปาตุภวนฺติฯ เอวํ เหตุนิโรธา ทุกฺขนิโรโธฯ ปวตฺตํ เหตุ, นิมิตฺตํ เหตุ, อายูหนา เหตุฯ อายูหนา ปจฺจโย กิเลสานํ นิพฺพตฺติยาติฯ อายูหเน อาทีนวํ ทิสฺวา อนายูหเน จิตฺตํ ปกฺขนฺทติฯ อนายูหเน จิตฺตสฺส ปกฺขนฺทตฺตา, เย อายูหนปจฺจยา กิเลสา นิพฺพเตฺตยฺยุํ, เต อชาตาเยว น ชายนฺติ, อนิพฺพตฺตาเยว น นิพฺพตฺตนฺติ, อนุปฺปนฺนาเยว น อุปฺปชฺชนฺติ, อปาตุภูตาเยว น ปาตุภวนฺติฯ เอวํ เหตุนิโรธา ทุกฺขนิโรโธฯ เอวํ อตฺถิ มคฺคภาวนา, อตฺถิ ผลสจฺฉิกิริยา, อตฺถิ กิเลสปฺปหานํ, อตฺถิ ธมฺมาภิสมโยติฯ

อภิสมยกถา นิฏฺฐิตาฯ

๔. วิเวกกถา

๒๒. สาวตฺถินิทานํ [สํ นิ. ๓.๕.๑๔๙ ปสฺสิตพฺพา]ฯ ‘‘เสยฺยถาปิ , ภิกฺขเว, เย เกจิ พลกรณียา กมฺมนฺตา กรียนฺติ, สเพฺพ เต ปถวึ นิสฺสาย ปถวิยํ ปติฏฺฐาย เอวเมเต พลกรณียา กมฺมนฺตา กรียนฺติ, เอวเมวํ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สีลํ นิสฺสาย สีเล ปติฏฺฐาย อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ภาเวติ, อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ พหุลีกโรติฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สีลํ นิสฺสาย สีเล ปติฏฺฐาย อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ภาเวติ, อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ พหุลีกโรติ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สมฺมาทิฏฺฐึ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามิํฯ สมฺมาสงฺกปฺปํ…เป…. สมฺมาวาจํ… สมฺมากมฺมนฺตํ… สมฺมาอาชีวํ… สมฺมาวายามํ… สมฺมาสติํ… สมฺมาสมาธิํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามิํฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สีลํ นิสฺสาย สีเล ปติฏฺฐาย อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ภาเวติ, อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ พหุลีกโรติฯ

๒๓. ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, เย เกจิ [เยปิเม (สฺยา.) สํ. นิ. ๕.๑๕๐ ปสฺสิตพฺพา] พีชคามภูตคามา วุฑฺฒึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺชนฺติ, สเพฺพ เต ปถวึ นิสฺสาย ปถวิยํ ปติฏฺฐาย เอวเมเต พีชคามภูตคามา วุฑฺฒึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺชนฺติ; เอวเมวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สีลํ นิสฺสาย สีเล ปติฏฺฐาย อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ภาเวนฺโต อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ พหุลีกโรนฺโต วุฑฺฒึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ ปาปุณาติ ธเมฺมสุฯ

‘‘กถญฺจ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สีลํ นิสฺสาย สีเล ปติฏฺฐาย อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ภาเวนฺโต อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ พหุลีกโรนฺโต วุฑฺฒึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ ปาปุณาติ ธเมฺมสุ? อิธ , ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สมฺมาทิฏฺฐึ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามึฯ สมฺมาสงฺกปฺปํ ภาเวติ…เป.… สมฺมาวาจํ ภาเวติ… สมฺมากมฺมนฺตํ ภาเวติ… สมฺมาอาชีวํ ภาเวติ… สมฺมาวายามํ ภาเวติ… สมฺมาสตึ ภาเวติ… สมฺมาสมาธึ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามึฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สีลํ นิสฺสาย สีเล ปติฏฺฐาย อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ ภาเวนฺโต อริยํ อฏฺฐงฺคิกํ มคฺคํ พหุลีกโรนฺโต วุฑฺฒึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ ปาปุณาติ ธเมฺมสู’’ติฯ

๑. มคฺคงฺคนิเทฺทโส

๒๔. สมฺมาทิฏฺฐิยา ปญฺจ วิเวกา, ปญฺจ วิราคา, ปญฺจ นิโรธา, ปญฺจ โวสฺสคฺคา, ทฺวาทส นิสฺสยาฯ สมฺมาสงฺกปฺปสฺส…เป.… สมฺมาวาจาย… สมฺมากมฺมนฺตสฺส… สมฺมาอาชีวสฺส… สมฺมาวายามสฺส… สมฺมาสติยา… สมฺมาสมาธิสฺส ปญฺจ วิเวกา, ปญฺจ วิราคา, ปญฺจ นิโรธา, ปญฺจ โวสฺสคฺคา, ทฺวาทส นิสฺสยาฯ

สมฺมาทิฏฺฐิยา กตเม ปญฺจ วิเวกา? วิกฺขมฺภนวิเวโก, ตทงฺควิเวโก สมุเจฺฉทวิเวโก, ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิเวโก, นิสฺสรณวิเวโกฯ วิกฺขมฺภนวิเวโก จ นีวรณานํ ปฐมชฺฌานํ ภาวยโต , ตทงฺควิเวโก จ ทิฏฺฐิคตานํ นิเพฺพธภาคิยํ สมาธึ ภาวยโต, สมุเจฺฉทวิเวโก จ โลกุตฺตรํ ขยคามิมคฺคํ ภาวยโต, ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิเวโก จ ผลกฺขเณ, นิสฺสรณวิเวโก จ นิโรโธ นิพฺพานํฯ สมฺมาทิฏฺฐิยา อิเม ปญฺจ วิเวกาฯ อิเมสุ ปญฺจสุ วิเวเกสุ ฉนฺทชาโต โหติ สทฺธาธิมุโตฺต, จิตฺตญฺจสฺส สฺวาธิฏฺฐิตํฯ

สมฺมาทิฏฺฐิยา กตเม ปญฺจ วิราคา? วิกฺขมฺภนวิราโค, ตทงฺควิราโค, สมุเจฺฉทวิราโค, ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิราโค, นิสฺสรณวิราโคฯ วิกฺขมฺภนวิราโค จ นีวรณานํ ปฐมชฺฌานํ ภาวยโต, ตทงฺควิราโค จ ทิฏฺฐิคตานํ นิเพฺพธภาคิยํ สมาธึ ภาวยโต, สมุเจฺฉทวิราโค จ โลกุตฺตรํ ขยคามิมคฺคํ ภาวยโต, ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิราโค จ ผลกฺขเณ, นิสฺสรณวิราโค จ นิโรโธ นิพฺพานํฯ สมฺมาทิฏฺฐิยา อิเม ปญฺจ วิราคาฯ อิเมสุ ปญฺจสุ วิราเคสุ ฉนฺทชาโต โหติ สทฺธาธิมุโตฺต, จิตฺตญฺจสฺส สฺวาธิฏฺฐิตํฯ

สมฺมาทิฏฺฐิยา กตเม ปญฺจ นิโรธา? วิกฺขมฺภนนิโรโธ, ตทงฺคนิโรโธ, สมุเจฺฉทนิโรโธ, ปฏิปฺปสฺสทฺธินิโรโธ, นิสฺสรณนิโรโธฯ วิกฺขมฺภนนิโรโธ จ นีวรณานํ ปฐมชฺฌานํ ภาวยโต, ตทงฺคนิโรโธ จ ทิฏฺฐิคตานํ นิเพฺพธภาคิยํ สมาธึ ภาวยโต, สมุเจฺฉทนิโรโธ จ โลกุตฺตรํ ขยคามิมคฺคํ ภาวยโต, ปฏิปฺปสฺสทฺธินิโรโธ จ ผลกฺขเณ, นิสฺสรณนิโรโธ จ อมตา ธาตุฯ สมฺมาทิฏฺฐิยา อิเม ปญฺจ นิโรธาฯ อิเมสุ ปญฺจสุ นิโรเธสุ ฉนฺทชาโต โหติ สทฺธาธิมุโตฺต, จิตฺตญฺจสฺส สฺวาธิฏฺฐิตํฯ

สมฺมาทิฏฺฐิยา กตเม ปญฺจ โวสฺสคฺคา? วิกฺขมฺภนโวสฺสโคฺค, ตทงฺคโวสฺสโคฺค, สมุเจฺฉทโวสฺสโคฺค, ปฏิปฺปสฺสทฺธิโวสฺสโคฺค, นิสฺสรณโวสฺสโคฺค ฯ วิกฺขมฺภนโวสฺสโคฺค จ นีวรณานํ ปฐมชฺฌานํ ภาวยโต, ตทงฺคโวสฺสโคฺค จ ทิฏฺฐิคตานํ นิเพฺพธภาคิยํ สมาธึ ภาวยโต, สมุเจฺฉทโวสฺสโคฺค จ โลกุตฺตรํ ขยคามิมคฺคํ ภาวยโต, ปฏิปฺปสฺสทฺธิโวสฺสโคฺค จ ผลกฺขเณ, นิสฺสรณโวสฺสโคฺค จ นิโรโธ นิพฺพานํ ฯ สมฺมาทิฏฺฐิยา อิเม ปญฺจ โวสฺสคฺคา ฯ อิเมสุ ปญฺจสุ โวสฺสเคฺคสุ ฉนฺทชาโต โหติ สทฺธาธิมุโตฺต, จิตฺตญฺจสฺส สฺวาธิฏฺฐิตํ ฯ สมฺมาทิฏฺฐิยา อิเม ปญฺจ วิเวกา, ปญฺจ วิราคา, ปญฺจ นิโรธา, ปญฺจ โวสฺสคฺคา, ทฺวาทส นิสฺสยา ฯ

๒๕. สมฺมาสงฺกปฺปสฺส ...เป.... สมฺมาวาจาย... สมฺมากมฺมนฺตสฺส... สมฺมาอาชีวสฺส... สมฺมาวายามสฺส... สมฺมาสติยา... สมฺมาสมาธิสฺส กตเม ปญฺจ วิเวกา? วิกฺขมฺภนวิเวโก, ตทงฺควิเวโก, สมุเจฺฉทวิเวโก, ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิเวโก, นิสฺสรณวิเวโก ฯ วิกฺขมฺภนวิเวโก จ นีวรณานํ ปฐมชฺฌานํ ภาวยโต, ตทงฺควิเวโก จ ทิฏฺฐิคตานํ นิเพฺพธภาคิยํ สมาธึ ภาวยโต, สมุเจฺฉทวิเวโก จ โลกุตฺตรํ ขยคามิมคฺคํ ภาวยโต, ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิเวโก จ ผลกฺขเณ นิสฺสรณวิเวโก จ นิโรโธ นิพฺพานํ ฯ สมฺมาสมาธิสฺส อิเม ปญฺจ วิเวกา ฯ อิเมสุ ปญฺจสุ วิเวเกสุ ฉนฺทชาโต โหติ สทฺธาธิมุโตฺต, จิตฺตญฺจสฺส สฺวาธิฏฺฐิตํ ฯ

สมฺมาสมาธิสฺส กตเม ปญฺจ วิราคา? วิกฺขมฺภนวิราโค, ตทงฺควิราโค, สมุเจฺฉทวิราโค , ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิราโค, นิสฺสรณวิราโค ฯ วิกฺขมฺภนวิราโค จ นีวรณานํ ปฐมชฺฌานํ ภาวยโต, ตทงฺควิราโค จ ทิฏฺฐิคตานํ นิเพฺพธภาคิยํ สมาธึ ภาวยโต, สมุเจฺฉทวิราโค จ โลกุตฺตรํ ขยคามิมคฺคํ ภาวยโต, ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิราโค จ ผลกฺขเณ, นิสฺสรณวิราโค จ นิโรโธ นิพฺพานํ ฯ สมฺมาสมาธิสฺส อิเม ปญฺจ วิราคา ฯ อิเมสุ ปญฺจสุ วิราเคสุ ฉนฺทชาโต โหติ สทฺธาธิมุโตฺต, จิตฺตญฺจสฺส สฺวาธิฏฺฐิตํ ฯ

สมฺมาสมาธิสฺส กตเม ปญฺจ นิโรธา? วิกฺขมฺภนนิโรโธ , ตทงฺคนิโรโธ, สมุเจฺฉทนิโรโธ, ปฏิปฺปสฺสทฺธินิโรโธ, นิสฺสรณนิโรโธ ฯ วิกฺขมฺภนนิโรโธ จ นีวรณานํ ปฐมชฺฌานํ ภาวยโต, ตทงฺคนิโรโธ จ ทิฏฺฐิคตานํ นิเพฺพธภาคิยํ สมาธึ ภาวยโต, สมุเจฺฉทนิโรโธ จ โลกุตฺตรํ ขยคามิมคฺคํ ภาวยโต, ปฏิปฺปสฺสทฺธินิโรโธ จ ผลกฺขเณ, นิสฺสรณนิโรโธ จ อมตา ธาตุ ฯ สมฺมาสมาธิสฺส อิเม ปญฺจ นิโรธา ฯ อิเมสุ ปญฺจสุ นิโรเธสุ ฉนฺทชาโต โหติ สทฺธาธิมุโตฺต, จิตฺตญฺจสฺส สฺวาธิฏฺฐิตํ ฯ

สมฺมาสมาธิสฺส กตเม ปญฺจ โวสฺสคฺคา? วิกฺขมฺภนโวสฺสโคฺค, ตทงฺคโวสฺสโคฺค, สมุเจฺฉทโวสฺสโคฺค, ปฏิปฺปสฺสทฺธิโวสฺสโคฺค, นิสฺสรณโวสฺสโคฺค ฯ วิกฺขมฺภนโวสฺสโคฺค จ นีวรณานํ ปฐมชฺฌานํ ภาวยโต, ตทงฺคโวสฺสโคฺค จ ทิฏฺฐิคตานํ นิเพฺพธภาคิยํ สมาธึ ภาวยโต, สมุเจฺฉทโวสฺสโคฺค จ โลกุตฺตรํ ขยคามิมคฺคํ ภาวยโต, ปฏิปฺปสฺสทฺธิโวสฺสโคฺค จ ผลกฺขเณ, นิสฺสรณโวสฺสโคฺค จ นิโรโธ นิพฺพานํ ฯ สมฺมาสมาธิสฺส อิเม ปญฺจ โวสฺสคฺคา ฯ อิเมสุ ปญฺจสุ โวสฺสเคฺคสุ ฉนฺทชาโต โหติ สทฺธาธิมุโตฺต, จิตฺตญฺจสฺส สฺวาธิฏฺฐิตํ ฯ สมฺมาสมาธิสฺส อิเม ปญฺจ วิเวกา, ปญฺจ วิราคา, ปญฺจ นิโรธา, ปญฺจ โวสฺสคฺคา, ทฺวาทส นิสฺสยา ฯ

๒๖. ‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, เย เกจิ พลกรณียา กมฺมนฺตา กรียนฺติ , สเพฺพ เต ปถวึ นิสฺสาย ปถวิยํ ปติฏฺฐาย เอวเมเต พลกรณียา กมฺมนฺตา กรียนฺติ; เอวเมวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สีลํ นิสฺสาย สีเล ปติฏฺฐาย สตฺต โพชฺฌเงฺค ภาเวติ, สตฺต โพชฺฌเงฺค พหุลีกโรติ...เป.... สตฺต โพชฺฌเงฺค ภาเวโนฺต สตฺต โพชฺฌเงฺค พหุลีกโรโนฺต วุทฺธึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ ปาปุณาติ ธเมฺมสุ...เป.... ปญฺจ พลานิ ภาเวติ, ปญฺจ พลานิ พหุลีกโรติ...เป.... ปญฺจ พลานิ ภาเวโนฺต

ปญฺจ พลานิ พหุลีกโรโนฺต วุฑฺฒึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ ปาปุณาติ ธเมฺมสุ…เป…. ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาเวติ, ปญฺจินฺทฺริยานิ พหุลีกโรติ…เป….ฯ

‘‘เสยฺยถาปิ, ภิกฺขเว, เย เกจิ พีชคามภูตคามา วุฑฺฒึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺชนฺติ, สเพฺพ เต ปถวึ นิสฺสาย ปถวิยํ ปติฏฺฐาย เอวเมเต พีชคามภูตคามา วุฑฺฒึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ อาปชฺชนฺติ, เอวเมวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สีลํ นิสฺสาย สีเล ปติฏฺฐาย ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาเวโนฺต ปญฺจินฺทฺริยานิ พหุลีกโรโนฺต วุฑฺฒึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ ปาปุณาติ ธเมฺมสุฯ

‘‘กถญฺจ , ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สีลํ นิสฺสาย สีเล ปติฏฺฐาย ปญฺจินฺทฺริยานิ ภาเวโนฺต ปญฺจินฺทฺริยานิ พหุลีกโรโนฺต วุฑฺฒึ วิรูฬฺหึ เวปุลฺลํ ปาปุณาติ ธเมฺมสุ? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สทฺธินฺทฺริยํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามึฯ วีริยินฺทฺริยํ ภาเวติ…เป…. สตินฺทฺริยํ ภาเวติ…เป…. สมาธินฺทฺริยํ ภาเวติ…เป…. ปญฺญินฺทฺริยํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตํ วิราคนิสฺสิตํ นิโรธนิสฺสิตํ โวสฺสคฺคปริณามึฯ เอวํ โข, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สีลํ นิสฺสาย…เป…. ปาปุณาติ ธเมฺมสู’’ติฯ

๒. อินฺทฺริยนิเทฺทโส

๒๗. สทฺธินฺทฺริยสฺส ปญฺจ วิเวกา, ปญฺจ วิราคา, ปญฺจ นิโรธา, ปญฺจ โวสฺสคฺคา, ทฺวาทส นิสฺสยาฯ วีริยินฺทฺริยสฺส…เป…. สตินฺทฺริยสฺส… สมาธินฺทฺริยสฺส… ปญฺญินฺทฺริยสฺส ปญฺจ วิเวกา, ปญฺจ วิราคา, ปญฺจ นิโรธา, ปญฺจ โวสฺสคฺคา, ทฺวาทส นิสฺสยาฯ

สทฺธินฺทฺริยสฺส กตเม ปญฺจ วิเวกา? วิกฺขมฺภนวิเวโก, ตทงฺควิเวโก, สมุเจฺฉทวิเวโก, ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิเวโก, นิสฺสรณวิเวโกฯ วิกฺขมฺภนวิเวโก จ นีวรณานํ ปฐมชฺฌานํ ภาวยโต, ตทงฺควิเวโก จ ทิฏฺฐิคตานํ นิเพฺพธภาคิยํ สมาธึ ภาวยโต, สมุเจฺฉทวิเวโก จ โลกุตฺตรํ ขยคามิมคฺคํ ภาวยโต, ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิเวโก จ ผลกฺขเณ, นิสฺสรณวิเวโก จ นิโรโธ นิพฺพานํฯ สทฺธินฺทฺริยสฺส อิเม ปญฺจ วิเวกาฯ อิเมสุ ปญฺจสุ วิเวเกสุ ฉนฺทชาโต โหติ สทฺธาธิมุโตฺต, จิตฺตญฺจสฺส สฺวาธิฏฺฐิตํ…เป…. สทฺธินฺทฺริยสฺส อิเม ปญฺจ วิเวกา, ปญฺจ วิราคา, ปญฺจ นิโรธา, ปญฺจ โวสฺสคฺคา, ทฺวาทส นิสฺสยาฯ

วีริยินฺทฺริยสฺส…เป…. สตินฺทฺริยสฺส…เป…. สมาธินฺทฺริยสฺส… ปญฺญินฺทฺริยสฺส กตเม ปญฺจ วิเวกา? วิกฺขมฺภนวิเวโก, ตทงฺควิเวโก, สมุเจฺฉทวิเวโก, ปฏิปฺปสฺสทฺธิวิเวโก, นิสฺสรณวิเวโก…เป…. ปญฺญินฺทฺริยสฺส อิเม ปญฺจ วิเวกา, ปญฺจ วิราคา, ปญฺจ นิโรธา , ปญฺจ โวสฺสคฺคา, ทฺวาทส นิสฺสยาติฯ

วิเวกกถา นิฏฺฐิตาฯ

๕. จริยากถา

๒๘. **จริยา**ติ , อฎฺฐ จริยาโย – อิริยาปถจริยา, อายตนจริยา, สติจริยา, สมาธิจริยา, ญาณจริยา, มคฺคจริยา, ปตฺติจริยา, โลกตฺถจริยาติฯ

อิริยาปถจริยาติ จตูสุ อิริยาปเถสุฯ **อายตนจริยา**ติ ฉสุ อชฺฌตฺติกพาหิเรสุ อายตเนสุฯ **สติจริยา**ติ จตูสุ สติปฏฺฐาเนสุฯ **สมาธิจริยา**ติ จตูสุ ฌาเนสุฯ **ญาณจริยา**ติ จตูสุ อริยสเจฺจสุฯ **มคฺคจริยา**ติ จตูสุ อริยมเคฺคสุฯ **ปตฺติจริยา**ติ จตูสุ สามญฺญผเลสุฯ **โลกตฺถ**

จริยาติ ตถาคเตสุ อรหนฺตสุ สมฺมาสมฺพุทฺธสุ ปเทเส [ปเทโส (สฺยา.)] ปจฺเจกพุทฺเธสุ ปเทเส สาวเกสุฯ

อิริยาปถจริยา จ ปณิธิสมฺปนฺนานํฯ อายตนจริยา จ อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวารานํฯ สติจริยา จ อปฺปมาทวิหารีนํฯ สมาธิจริยา จ อธิจิตฺตมนุยุตฺตานํฯ ญาณจริยา จ พุทฺธิสมฺปนฺนานํฯ มคฺคจริยา จ สมฺมาปฏิปนฺนานํฯ ปตฺติจริยา จ อธิคตผลานํฯ โลกตฺถจริยา จ ตถาคตานํ อรหนฺตานํ สมฺมาสมฺพุทฺธานํ ปเทเส ปจฺเจกพุทฺธานํ ปเทเส สาวกานํฯ อิมา อฏฺฐ จริยาโยฯ

๒๙. อปราปิ อฏฺฐ จริยาโยฯ อธิมุจฺจนฺโต สทฺธาย จรติ, ปคฺคณฺหนฺโต วีริเยน จรติ, อุปฏฺฐาเปนฺโต สติยา จรติ, อวิกฺเขปํ กโรนฺโต สมาธินา จรติ, ปชานนฺโต ปญฺญาย จรติ, วิชานนฺโต วิญฺญาณจริยาย จรติ, เอวํ ปฏิปนฺนสฺส กุสลา ธมฺมา อายาเปนฺตีติ อายตนจริยาย จรติ, เอวํ ปฏิปนฺโน วิเสสมธิคจฺฉตีติ วิเสสจริยาย จรติฯ อิมา อฏฺฐ จริยาโยฯ

อปราปิ อฏฺฐ จริยาโยฯ ทสฺสนจริยา จ สมฺมาทิฏฺฐิยา, อภินิโรปนจริยา จ สมฺมาสงฺกปฺปสฺส, ปริคฺคหจริยา จ สมฺมาวาจาย, สมุฏฺฐานจริยา จ สมฺมากมฺมนฺตสฺส, โวทานจริยา จ สมฺมาอาชีวสฺส, ปคฺคหจริยา จ สมฺมาวายามสฺส, อุปฏฺฐานจริยา จ สมฺมาสติยา, อวิกฺเขปจริยา จ สมฺมาสมาธิสฺสฯ อิมา อฏฺฐ จริยาโยติฯ

จริยากถา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ปาฏิหาริยกถา

๓๐. ‘‘ตีณิมานิ , ภิกฺขเว [อ. นิ. ๓.๖๑ ปสฺสิตพฺพา], ปาฏิหาริยานิฯ กตมานิ ตีณิ? อิทฺธิปาฏิหาริยํ, อาเทสนาปาฏิหาริยํ, อนุสาสนีปาฏิหาริยํฯ

‘‘**กตมญฺจ, *ภิกฺขเว*, อิทฺธิปาฏิหาริยํ?** อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ อเนกวิหิตํ อิทฺธิวิธํ ปจฺจนุโภติ – เอโกปิ หุตฺวา พหุธา โหติ , พหุธาปิ หุตฺวา เอโก โหติ; อาวิภาวํ ติโรภาวํ…เป.… ยาว พฺรหฺมโลกาปิ กาเยน วสํ วเตฺตติฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อิทฺธิปาฏิหาริยํฯ

‘‘**กตมญฺจ** , ***ภิกฺขเว*, อาเทสนาปาฏิหาริยํ?** อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ นิมิเตฺตน อาทิสติ – ‘เอวมฺปิ เต มโน, อิตฺถมฺปิ เต มโน, อิติปิ เต จิตฺต’นฺติฯ โส พหุํ เจปิ อาทิสติ, ตเถว ตํ โหติ, โน อญฺญถาฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ น เหว โข นิมิเตฺตน อาทิสติ, อปิ จ โข มนุสฺสานํ วา อมนุสฺสานํ วา เทวตานํ วา สทฺทํ สุตฺวา อาทิสติ – ‘เอวมฺปิ เต มโน, อิตฺถมฺปิ เต มโน, อิติปิ เต จิตฺต’นฺติฯ โส พหุํ เจปิ อาทิสติ, ตเถว ตํ โหติ, โน อญฺญถาฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ น เหว โข นิมิเตฺตน อาทิสติ, นปิ มนุสฺสานํ วา อมนุสฺสานํ วา เทวตานํ วา สทฺทํ สุตฺวา อาทิสติ, อปิ จ โข วิตกฺกยโต วิจารยโต วิตกฺกวิปฺผารสทฺทํ สุตฺวา อาทิสติ – ‘เอวมฺปิ เต มโน, อิตฺถมฺปิ เต มโน, อิติปิ เต จิตฺต’นฺติฯ โส พหุํ เจปิ อาทิสติ, ตเถว ตํ โหติ, โน อญฺญถาฯ อิธ ปน, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ น เหว โข นิมิเตฺตน อาทิสติ, นปิ มนุสฺสานํ วา อมนุสฺสานํ วา เทวตานํ วา สทฺทํ สุตฺวา อาทิสติ, นปิ วิตกฺกยโต วิจารยโต วิตกฺกวิปฺผารสทฺทํ สุตฺวา อาทิสติ, อปิ จ โข อวิตกฺกํ อวิจารํ สมาธิํ สมาปนฺนสฺส เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานาติ – ‘ยถา อิมสฺส โภโต มโนสงฺขารา ปณิหิตา อิมสฺส [ตถา อิมสฺส (สฺยา.), ยถา อิมสฺส (ก.) อ. นิ. ๓.๖๑ ปสฺสิตพฺพา] จิตฺตสฺส อนนฺตรา อมุกํ นาม วิตกฺกํ วิตกฺกยิสฺสตี’ติ [วิตเกฺกสฺสตีติ (สฺยา.) อ. นิ. ๓.๖๑]ฯ โส พหุํ เจปิ อาทิสติ, ตเถว ตํ โหติ, โน อญฺญถาฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อาเทสนาปาฏิหาริยํฯ

“กตมญฺจ, ภิกฺขเว, อนุสาสนีปาฏิหาริยํ? อิธ, ภิกฺขเว, เอกโจฺจ เอวมนุสาสติ – ‘เอวํ วิตเกฺกถ, มา เอวํ วิตกฺกยิตฺถฯ เอวํ มนสิ กโรถ, มา เอวํ มนสิ กริตฺถฯ อิทํ ปชหถ, อิทํ อุปสมฺปชฺช วิหรถา’ติฯ อิทํ วุจฺจติ, ภิกฺขเว, อนุสาสนีปาฏิหาริยํฯ อิมานิ โข, ภิกฺขเว, ตีณิ ปาฏิหาริยานิ’’ฯ

๓๑. เนกฺขมฺมํ อิชฺฌตีติ – อิทฺธิฯ กามจฺฉนฺทํ ปฏิหรตีติ – ปาฏิหาริยํฯ เย เตน เนกฺขเมฺมน สมนฺนาคตา, สเพฺพ เต วิสุทฺธจิตฺตา อนาวิลสงฺกปฺปาติ – อาเทสนาปาฏิหาริยํฯ ‘‘ตํ โข ปน เนกฺขมฺมํ เอวํ อาเสวิตพฺพํ, เอวํ ภาเวตพฺพํ , เอวํ พหุลีกาตพฺพํ, เอวํ ตทนุธมฺมตา สติ อุปฏฺฐาเปตพฺพา’’ติ – อนุสาสนีปาฏิหาริยํฯ

อพฺยาปาโท อิชฺฌตีติ – อิทฺธิฯ พฺยาปาทํ ปฏิหรตีติ – ปาฏิหาริยํฯ เย เตน อพฺยาปาเทน สมนฺนาคตา, สเพฺพ เต วิสุทฺธจิตฺตา อนาวิลสงฺกปฺปาติ – อาเทสนาปาฏิหาริยํฯ ‘‘โส โข ปน อพฺยาปาโท เอวํ อาเสวิตโพฺพ, เอวํ ภาเวตโพฺพ, เอวํ พหุลีกาตโพฺพ, เอวํ ตทนุธมฺมตา สติ อุปฏฺฐาเปตพฺพา’’ติ – อนุสาสนีปาฏิหาริยํฯ

อาโลกสญฺญา อิชฺฌตีติ – อิทฺธิฯ ถินมิทฺธํ ปฏิหรตีติ – ปาฏิหาริยํฯ เย ตาย อาโลกสญฺญาย สมนฺนาคตา, สเพฺพ เต วิสุทฺธจิตฺตา อนาวิลสงฺกปฺปาติ – อาเทสนาปาฏิหาริยํฯ ‘‘สา โข ปน อาโลกสญฺญา เอวํ อาเสวิตพฺพา, เอวํ ภาเวตพฺพา, เอวํ พหุลีกาตพฺพา, เอวํ ตทนุธมฺมตา สติ อุปฏฺฐาเปตพฺพา’’ติ – อนุสาสนีปาฏิหาริยํฯ

อวิเกฺขโป อิชฺฌตีติ – อิทฺธิฯ อุทฺธจฺจํ ปฏิหรตีติ – ปาฏิหาริยํฯ เย เตน อวิเกฺขเปน สมนฺนาคตา, สเพฺพ เต วิสุทฺธจิตฺตา อนาวิลสงฺกปฺปาติ – อาเทสนาปาฏิหาริยํฯ ‘‘โส โข ปน อวิเกฺขโป เอวํ อาเสวิตโพฺพ, เอวํ ภาเวตโพฺพ, เอวํ พหุลีกาตโพฺพ, เอวํ ตทนุธมฺมตา สติ อุปฏฺฐาเปตพฺพา’’ติ – อนุสาสนีปาฏิหาริยํฯ

ธมฺมววตฺถานํ อิชฺฌตีติ – อิทฺธิฯ วิจิกิจฺฉํ ปฏิหรตีติ – ปาฏิหาริยํฯ เย เตน ธมฺมววตฺถาเนน สมนฺนาคตา, สเพฺพ เต วิสุทฺธจิตฺตา อนาวิลสงฺกปฺปาติ – อาเทสนาปาฏิหาริยํฯ ‘‘ตํ โข ปน ธมฺมววตฺถานํ เอวํ อาเสวิตพฺพํ, เอวํ ภาเวตพฺพํ, เอวํ พหุลีกาตพฺพํ, เอวํ ตทนุธมฺมตา, สติ อุปฏฺฐาเปตพฺพา’’ติ – อนุสาสนีปาฏิหาริยํฯ

ญาณํ อิชฺฌตีติ – อิทฺธิฯ อวิชฺชํ ปฏิหรตีติ – ปาฏิหาริยํฯ เย เตน ญาเณน สมนฺนาคตา, สเพฺพ เต วิสุทฺธจิตฺตา อนาวิลสงฺกปฺปาติ – อาเทสนาปาฏิหาริยํฯ ‘‘ตํ โข ปน ญาณํ เอวํ อาเสวิตพฺพํ, เอวํ ภาเวตพฺพํ, เอวํ พหุลีกาตพฺพํ, เอวํ ตทนุธมฺมตา สติ อุปฏฺฐาเปตพฺพา’’ติ – อนุสาสนีปาฏิหาริยํฯ

ปาโมชฺชํ อิชฺฌตีติ – อิทฺธิฯ อรตึ ปฏิหรตีติ – ปาฏิหาริยํฯ เย เตน ปาโมเชฺชน สมนฺนาคตา, สเพฺพ เต วิสุทฺธจิตฺตา อนาวิลสงฺกปฺปาติ – อาเทสนาปาฏิหาริยํฯ ‘‘ตํ โข ปน ปาโมชฺชํ เอวํ อาเสวิตพฺพํ, เอวํ ภาเวตพฺพํ , เอวํ พหุลีกาตพฺพํ, เอวํ ตทนุธมฺมตา สติ อุปฏฺฐาเปตพฺพา’’ติ – อนุสาสนีปาฏิหาริยํ…เป.…ฯ

ปฐมํ ฌานํ อิชฺฌตีติ – อิทฺธิฯ นีวรเณ ปฏิหรตีติ – ปาฏิหาริยํฯ เย เตน ปฐเมน ฌาเนน สมนฺนาคตา, สเพฺพ เต วิสุทฺธจิตฺตา อนาวิลสงฺกปฺปาติ – อาเทสนาปาฏิหาริยํฯ ‘‘ตํ โข ปน

ปฐมํ ฌานํ เอวํ อาเสวิตพฺพํ, เอวํ ภาเวตพฺพํ, เอวํ พหุลีกาตพฺพํ, เอวํ ตทนุธมฺมตา สติ อุปฏฺฐาเปตพฺพา’’ติ – อนุสาสนีปาฏิหาริยํ…เป.…ฯ

อรหตฺตมคฺโค อิชฺฌตีติ – อิทฺธิฯ สพฺพกิเลเส ปฏิหรตีติ – ปาฏิหาริยํฯ เย เตน อรหตฺตมคฺเคน สมนฺนาคตา, สเพฺพ เต วิสุทฺธจิตฺตา อนาวิลสงฺกปฺปาติ – อาเทสนาปาฏิหาริยํฯ ‘‘โส โข ปน อรหตฺตมคฺโค เอวํ อาเสวิตโพฺพ, เอวํ ภาเวตโพฺพ, เอวํ พหุลีกาตโพฺพ, เอวํ ตทนุธมฺมตา สติ อุปฏฺฐาเปตพฺพา’’ติ – อนุสาสนีปาฏิหาริยํฯ

๓๒. เนกฺขมฺมํ อิชฺฌตีติ – อิทฺธิฯ กามจฺฉนฺทํ ปฏิหรตีติ – ปาฏิหาริยํฯ ยา จ อิทฺธิ ยญฺจ ปาฏิหาริยํ, อิทํ วุจฺจติ อิทฺธิปาฏิหาริยํฯ อพฺยาปาโท อิชฺฌตีติ – อิทฺธิฯ พฺยาปาทํ ปฏิหรตีติ – ปาฏิหาริยํฯ ยา จ อิทฺธิ ยญฺจ ปาฏิหาริยํ, อิทํ วุจฺจติ อิทฺธิปาฏิหาริยํฯ อาโลกสญฺญา อิชฺฌตีติ – อิทฺธิฯ ถินมิทฺธํ ปฏิหรตีติ – ปาฏิหาริยํ…เป.… อรหตฺตมคฺโค อิชฺฌตีติ – อิทฺธิฯ สพฺพกิเลเส ปฏิหรตีติ – ปาฏิหาริยํฯ ยา จ อิทฺธิ ยญฺจ ปาฏิหาริยํ, อิทํ วุจฺจติ อิทฺธิปาฏิหาริยนฺติฯ

ปาฏิหาริยกถา นิฏฺฐิตาฯ

๗. สมสีสกถา

๓๓. สพฺพธมฺมานํ [สเพฺพสํ ธมฺมานํ (ก.) ปฏิ. ม. ๑.๘๗ ปสฺสิตพฺพา] สมฺมาสมุเจฺฉเท นิโรเธ จ อนุปฏฺฐานตา ปญฺญา สมสีสเฏฺฐ ญาณํฯ

สพฺพธมฺมานนฺติ ปญฺจกฺขนฺธา, ทฺวาทสายตนานิ, อฏฺฐารส ธาตุโย, กุสลา ธมฺมา, อกุสลา ธมฺมา, อพฺยากตา ธมฺมา, กามาวจรา ธมฺมา, รูปาวจรา ธมฺมา, อรูปาวจรา ธมฺมา, อปริยาปนฺนา ธมฺมาฯ **สมฺมา สมุเจฺฉเท**ติ เนกฺขเมฺมน กามจฺฉนฺทํ สมฺมา สมุจฺฉินฺทติ, อพฺยาปาเทน พฺยาปาทํ สมฺมา สมุจฺฉินฺทติ, อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธํ สมฺมา สมุจฺฉินฺทติ, อวิเกฺขเปน อุทฺธจฺจํ สมฺมา สมุจฺฉินฺทติ, ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉํ สมฺมา สมุจฺฉินฺทติ, ญาเณน อวิชฺชํ สมฺมา สมุจฺฉินฺทติ, ปาโมเชฺชน อรตึ สมฺมา สมุจฺฉินฺทติ, ปฐเมน ฌาเนน นีวรเณ สมฺมา สมุจฺฉินฺทติ…เป.… อรหตฺตมเคฺคน สพฺพกิเลเส สมฺมา สมุจฺฉินฺทติฯ

นิโรเธติ เนกฺขเมฺมน กามจฺฉนฺทํ นิโรเธติ, อพฺยาปาเทน พฺยาปาทํ นิโรเธติ, อาโลกสญฺญาย ถินมิทฺธํ นิโรเธติ, อวิเกฺขเปน อุทฺธจฺจํ นิโรเธติ, ธมฺมววตฺถาเนน วิจิกิจฺฉํ นิโรเธติ, ญาเณน อวิชฺชํ นิโรเธติ, ปาโมเชฺชน อรตึ นิโรเธติ, ปฐเมน ฌาเนน นีวรเณ นิโรเธติ…เป.… อรหตฺตมเคฺคน สพฺพกิเลเส นิโรเธติฯ

อนุปฏฺฐานตาติ เนกฺขมฺมํ ปฏิลทฺธสฺส กามจฺฉโนฺท น อุปฏฺฐาติ, อพฺยาปาทํ ปฏิลทฺธสฺส พฺยาปาโท น อุปฏฺฐาติ, อาโลกสญฺญํ ปฏิลทฺธสฺส ถินมิทฺธํ น อุปฏฺฐาติ, อวิเกฺขปํ ปฏิลทฺธสฺส อุทฺธจฺจํ น อุปฏฺฐาติ, ธมฺมววตฺถานํ ปฏิลทฺธสฺส วิจิกิจฺฉา น อุปฏฺฐาติ, ญาณํ ปฏิลทฺธสฺส อวิชฺชา น อุปฏฺฐาติ, ปาโมชฺชํ ปฏิลทฺธสฺส อรติ น อุปฏฺฐาติ, ปฐมํ ฌานํ ปฏิลทฺธสฺส นีวรณา น อุปฏฺฐนฺติ…เป.… อรหตฺตมคฺคํ ปฏิลทฺธสฺส สพฺพกิเลสา น อุปฏฺฐนฺติฯ

สมนฺติ กามจฺฉนฺทสฺส ปหีนตฺตา เนกฺขมฺมํ สมํ, พฺยาปาทสฺส ปหีนตฺตา อพฺยาปาโท สมํ, ถินมิทฺธสฺส ปหีนตฺตา อาโลกสญฺญา สมํ, อุทฺธจฺจสฺส ปหีนตฺตา อวิเกฺขโป สมํ, วิจิกิจฺฉาย ป

หีนตฺตา ธมฺมววตฺถานํ สมํ, อวิชฺชาย ปหีนตฺตา ญาณํ สมํ, อรติยา ปหีนตฺตา ปาโมชฺชํ สมํ, นีวรณานํ ปหีนตฺตา ปฐมํ ฌานํ สมํ…เป…. สพฺพกิเลสานํ ปหีนตฺตา อรหตฺตมคฺโค สมํฯ

สีสนฺติ เตรส สีสานิ – ปลิโพธสีสญฺจ ตณฺหา, วินิพนฺธนสีสญฺจ มาโน , ปรามาสสีสญฺจ ทิฏฺฐิ, วิกฺเขปสีสญฺจ อุทฺธจฺจํ, สํกิเลสสีสญฺจ อวิชฺชา, อธิโมกฺขสีสญฺจ สทฺธา, ปคฺคหสีสญฺจ วีริยํ, อุปฏฺฐานสีสญฺจ สติ, อวิกฺเขปสีสญฺจ สมาธิ, ทสฺสนสีสญฺจ ปญฺญา, ปวตฺตสีสญฺจ ชีวิตินฺทฺริยํ, โคจรสีสญฺจ วิโมกฺโข, สงฺขารสีสญฺจ นิโรโธติฯ

สมสีสกถา นิฏฺฐิตาฯ

๘. สติปฏฺฐานกถา

๓๔. สาวตฺถินิทานํ ฯ ‘‘จตฺตาโรเม , ภิกฺขเว, สติปฏฺฐานาฯ กตเม จตฺตาโร? อิธ, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา, วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ เวทนาสุ…เป…. จิเตฺต… ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ อาตาปี สมฺปชาโน สติมา, วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํฯ อิเม โข, ภิกฺขเว, จตฺตาโร สติปฏฺฐานา’’ติฯ

๓๕. [ก] กถํ **กาเย กายานุปสฺสี วิหรติ?** อิเธกโจฺจ ปถวีกายํ อนิจฺจโต อนุปสฺสติ, โน นิจฺจโต; ทุกฺขโต อนุปสฺสติ, โน สุขโต; อนตฺตโต อนุปสฺสติ, โน อตฺตโต; นิพฺพินฺทติ, โน นนฺทติ; วิรชฺชติ, โน รชฺชติ; นิโรเธติ, โน สมุเทติ, ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยติ ฯ อนิจฺจโต อนุปสฺสโนฺต นิจฺจสญฺญํ ปชหติ, ทุกฺขโต อนุปสฺสโนฺต สุขสญฺญํ ปชหติ, อนตฺตโต อนุปสฺสโนฺต อตฺตสญฺญํ ปชหติ, นิพฺพินฺทโนฺต นนฺทิํ ปชหติ, วิรชฺชโนฺต ราคํ ปชหติ, นิโรเธโนฺต สมุทยํ ปชหติ, ปฏินิสฺสชฺชโนฺต อาทานํ ปชหติฯ อิเมหิ สตฺตหิ อากาเรหิ กายํ อนุปสฺสติฯ กาโย อุปฏฺฐานํ, โน สติฯ สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ กายํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานา’’ฯ

ภาวนาติ จตโสฺส ภาวนา – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนา, อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนา, ตทุปควีริยวาหนเฏฺฐน ภาวนา, อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ

อิเธกโจฺจ อาโปกายํ…เป…. เตโชกายํ… วาโยกายํ… เกสกายํ… โลมกายํ… ฉวิกายํ… จมฺมกายํ… มํสกายํ… รุธิรกายํ… นฺหารุกายํ [นหารุกายํ (สฺยา.)] … อฏฺฐิกายํ… อฏฺฐิมิญฺชกายํ อนิจฺจโต อนุปสฺสติ, โน นิจฺจโต; ทุกฺขโต อนุปสฺสติ, โน สุขโต ; อนตฺตโต อนุปสฺสติ, โน อตฺตโต; นิพฺพินฺทติ, โน นนฺทติ; วิรชฺชติ, โน รชฺชติ, นิโรเธติ, โน สมุเทติ; ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยติฯ อนิจฺจโต อนุปสฺสโนฺต นิจฺจสญฺญํ ปชหติ, ทุกฺขโต อนุปสฺสโนฺต สุขสญฺญํ ปชหติ, อนตฺตโต อนุปสฺสโนฺต อตฺตสญฺญํ ปชหติ, นิพฺพินฺทโนฺต นนฺทิํ ปชหติ, วิรชฺชโนฺต ราคํ ปชหติ, นิโรเธโนฺต สมุทยํ ปชหติ, ปฏินิสฺสชฺชโนฺต อาทานํ ปชหติ ฯ อิเมหิ สตฺตหิ อากาเรหิ กายํ อนุปสฺสติฯ กาโย อุปฏฺฐานํ, โน สติฯ สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ กายํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘กาเย กายานุปสฺสนาสติปฏฺฐานา’’ฯ

ภาวนาติ จตโสฺส ภาวนา – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนา, อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนา, ตทุปควีริยวาหนเฏฺฐน ภาวนา, อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ เอวํ กาเย กายานุปสฺสี วิหรติฯ

[ข] กถํ **เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติ?** อิเธกโจฺจ สุขํ เวทนํ อนิจฺจโต อนุปสฺสติ, โน นิจฺจโต…เป.… ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยติฯ อนิจฺจโต อนุปสฺสโนฺต นิจฺจสญฺญํ ปชหติ…เป.… ปฏินิสฺสชฺชโนฺต อาทานํ ปชหติฯ อิเมหิ สตฺตหิ อากาเรหิ เวทนํ อนุปสฺสติฯ เวทนา อุปฏฺฐานํ, โน สติฯ สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ เวทนํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘เวทนาสุ เวทนานุปสฺสนาสติปฏฺฐานา’’ฯ

ภาวนาติ จตโสฺส ภาวนา…เป.… อาเสวนเฏฺฐน ภาวนา…เป.… อิเธกโจฺจ ทุกฺขํ เวทนํ…เป.… อทุกฺขมสุขํ เวทนํ… สามิสํ สุขํ เวทนํ… นิรามิสํ สุขํ เวทนํ… สามิสํ ทุกฺขํ เวทนํ… นิรามิสํ ทุกฺขํ เวทนํ… สามิสํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ… นิรามิสํ อทุกฺขมสุขํ เวทนํ… จกฺขุสมฺผสฺสชํ เวทนํ… โสตสมฺผสฺสชํ เวทนํ… ฆานสมฺผสฺสชํ เวทนํ… ชิวฺหาสมฺผสฺสชํ เวทนํ… กายสมฺผสฺสชํ เวทนํ… มโนสมฺผสฺสชํ เวทนํ อนิจฺจโต อนุปสฺสติ, โน นิจฺจโต…เป.… ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยติฯ อนิจฺจโต อนุปสฺสโนฺต นิจฺจสญฺญํ ปชหติ…เป.… ปฏินิสฺสชฺชโนฺต อาทานํ ปชหติฯ อิเมหิ สตฺตหิ อากาเรหิ เวทนํ อนุปสฺสติฯ เวทนา อุปฏฺฐานํ, โน สติฯ สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ เวทนํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘เวทนาสุ เวทนานุปสฺสนาสติปฏฺฐานา’’ฯ

ภาวนาติ จตโสฺส ภาวนา…เป.… เอวํ เวทนาสุ เวทนานุปสฺสี วิหรติฯ

[ค] กถํ **จิเตฺต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติ?** อิเธกโจฺจ สราคํ จิตฺตํ อนิจฺจโต อนุปสฺสติ, โน นิจฺจโต…เป.… ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยติฯ อนิจฺจโต อนุปสฺสโนฺต นิจฺจสญฺญํ ปชหติ…เป.… ปฏินิสฺสชฺชโนฺต อาทานํ ปชหติ ฯ อิเมหิ สตฺตหิ อากาเรหิ จิตฺตํ อนุปสฺสติฯ จิตฺตํ อุปฏฺฐานํ, โน สติฯ สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ จิตฺตํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘จิเตฺต จิตฺตานุปสฺสนาสติปฏฺฐานา’’ฯ

ภาวนาติ จตโสฺส ภาวนา…เป.… อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ

อิเธกโจฺจ วีตราคํ จิตฺตํ…เป.… สโทสํ จิตฺตํ… วีตโทสํ จิตฺตํ… สโมหํ จิตฺตํ… วีตโมหํ จิตฺตํ… สํขิตฺตํ จิตฺตํ… วิกฺขิตฺตํ จิตฺตํ… มหคฺคตํ จิตฺตํ… อมหคฺคตํ จิตฺตํ… สอุตฺตรํ จิตฺตํ… อนุตฺตรํ จิตฺตํ… สมาหิตํ จิตฺตํ… อสมาหิตํ จิตฺตํ… วิมุตฺตํ จิตฺตํ… อวิมุตฺตํ จิตฺตํ… จกฺขุวิญฺญาณํ… โสตวิญฺญาณํ… ฆานวิญฺญาณํ… ชิวฺหาวิญฺญาณํ… กายวิญฺญาณํ… มโนวิญฺญาณํ อนิจฺจโต อนุปสฺสติ, โน นิจฺจโต…เป.… ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยติฯ **อนิจฺจโต อนุปสฺสโนฺต** นิจฺจสญฺญํ ปชหติ…เป.… ปฏินิสฺสชฺชโนฺต อาทานํ ปชหติฯ อิเมหิ สตฺตหิ อากาเรหิ จิตฺตํ อนุปสฺสติฯ จิตฺตํ อุปฏฺฐานํ, โน สติฯ สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน ตํ จิตฺตํ อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘จิเตฺต จิตฺตานุปสฺสนาสติปฏฺฐานา’’ฯ

ภาวนาติ จตโสฺส ภาวนา…เป.… อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ เอวํ จิเตฺต จิตฺตานุปสฺสี วิหรติฯ

[ฆ] กถํ **ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรติ?** อิเธกโจฺจ ฐเปตฺวา กายํ ฐเปตฺวา เวทนํ ฐเปตฺวา จิตฺตํ ตทวเสเส ธเมฺม อนิจฺจโต อนุปสฺสติ, โน นิจฺจโต; ทุกฺขโต อนุปสฺสติ, โน สุขโต; อนตฺตโต อนุปสฺสติ, โน อตฺตโต; นิพฺพินฺทติ, โน นนฺทติ; วิรชฺชติ, โน รชฺชติ; นิโรเธติ, โน สมุเทติ; ปฏินิสฺสชฺชติ, โน อาทิยติฯ อนิจฺจโต อนุปสฺสโนฺต นิจฺจสญฺญํ ปชหติ, ทุกฺขโต อนุปสฺสโนฺต สุขสญฺญํ ปชหติ, อนตฺตโต อนุปสฺสโนฺต อตฺตสญฺญํ ปชหติ, นิพฺพินฺทโนฺต นนฺทิํ ปชหติ, วิร

ชฺชโนฺต ราคํ ปชหติ, นิโรเธโนฺต สมุทยํ ปชหติ, ปฏินิสฺสชฺชโนฺต อาทานํ ปชหติฯ อิเมหิ สตฺตหิ อากาเรหิ เต ธเมฺม อนุปสฺสติฯ ธมฺมา อุปฏฺฐานํ, โน สติฯ สติ อุปฏฺฐานเญฺจว สติ จฯ ตาย สติยา เตน ญาเณน เต ธเมฺม อนุปสฺสติฯ เตน วุจฺจติ – ‘‘ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสนาสติปฏฺฐานา’’ฯ

ภาวนาติ จตโสฺส ภาวนา – ตตฺถ ชาตานํ ธมฺมานํ อนติวตฺตนเฏฺฐน ภาวนา, อินฺทฺริยานํ เอกรสเฏฺฐน ภาวนา, ตทุปควีริยวาหนเฏฺฐน ภาวนา, อาเสวนเฏฺฐน ภาวนาฯ เอวํ ธเมฺมสุ ธมฺมานุปสฺสี วิหรตีติฯ

สติปฏฺฐานกถา นิฏฺฐิตาฯ

๙. วิปสฺสนากถา

๓๖. เอวํ เม สุตํ – เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเมฯ ตตฺร โข ภควา ภิกฺขู อามเนฺตสิ – ‘‘ภิกฺขโว’’ติฯ ‘‘ภทเนฺต’’ติ เต ภิกฺขู ภควโต ปจฺจโสฺสสุํฯ ภควา เอตทโวจ –

‘‘โส วต, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กญฺจิ [กิญฺจิ (ก.) อ. นิ. ๖.๙๙-๑๐๐ ปสฺสิตพฺพา] สงฺขารํ นิจฺจโต สมนุปสฺสโนฺต อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมนฺนาคโต ภวิสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติ; อนุโลมิกาย ขนฺติยา อสมนฺนาคโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมิสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติ; สมฺมตฺตนิยามํ อโนกฺกมมาโน โสตาปตฺติผลํ วา สกทาคามิผลํ วา อนาคามิผลํ วา อรหตฺตํ วา [อรหตฺตผลํ วา (สฺยา. ก.) อ. นิ. ๖.๙๘ ปสฺสิตพฺพา] สจฺฉิกริสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

‘‘โส วต, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สพฺพสงฺขาเร อนิจฺจโต สมนุปสฺสโนฺต อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมนฺนาคโต ภวิสฺสตีติ – ฐานเมตํ วิชฺชติ; อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมนฺนาคโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมิสฺสตีติ – ฐานเมตํ วิชฺชติ, สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมมาโน โสตาปตฺติผลํ วา สกทาคามิผลํ วา อนาคามิผลํ วา อรหตฺตํ วา สจฺฉิกริสฺสตีติ – ฐานเมตํ วิชฺชติฯ

‘‘โส วต, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กญฺจิ สงฺขารํ สุขโต สมนุปสฺสโนฺต อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมนฺนาคโต ภวิสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติ; อนุโลมิกาย ขนฺติยา อสมนฺนาคโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมิสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติ; สมฺมตฺตนิยามํ อโนกฺกมมาโน โสตาปตฺติผลํ วา สกทาคามิผลํ วา อนาคามิผลํ วา อรหตฺตํ วา สจฺฉิกริสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติ ฯ

‘‘โส วต, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สพฺพสงฺขาเร ทุกฺขโต สมนุปสฺสโนฺต อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมนฺนาคโต ภวิสฺสตีติ – ฐานเมตํ วิชฺชติ; อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมนฺนาคโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมิสฺสตีติ – ฐานเมตํ วิชฺชติ; สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมมาโน โสตาปตฺติผลํ วา สกทาคามิผลํ วา อนาคามิผลํ วา อรหตฺตํ วา สจฺฉิกริสฺสตีติ – ฐานเมตํ วิชฺชติฯ

‘‘โส วต, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ กญฺจิ ธมฺมํ อตฺตโต สมนุปสฺสโนฺต อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมนฺนาคโต ภวิสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติ; อนุโลมิกาย ขนฺติยา อสมนฺนาคโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมิสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติ; สมฺมตฺตนิยามํ อโนกฺกมมาโน โสตาปตฺติผลํ วา สกทาคามิผลํ วา อนาคามิผลํ วา อรหตฺตํ วา สจฺฉิกริสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

“โส วต, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ สพฺพธมฺม [กญฺจิ ธมฺมํ (สฺยา.), กิญฺจิ ธมฺมํ (ก.) อ. นิ. ๖.๑๐๐ ปสฺสิตพฺพา] อนตฺตโต สมนุปสฺสนฺโต อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมนฺนาคโต ภวิสฺสตีติ – ฐานเมตํ วิชฺชติ; อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมนฺนาคโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมิสฺสตีติ – ฐานเมตํ วิชฺชติ; สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมมาโน โสตาปตฺติผลํ วา สกทาคามิผลํ วา อนาคามิผลํ วา อรหตฺตํ วา สจฺฉิกริสฺสตีติ – ฐานเมตํ วิชฺชติฯ

“โส วต, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ นิพฺพานํ ทุกฺขโต สมนุปสฺสนฺโต อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมนฺนาคโต ภวิสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติ; อนุโลมิกาย ขนฺติยา อสมนฺนาคโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมิสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติ; สมฺมตฺตนิยามํ อโนกฺกมมาโน โสตาปตฺติผลํ วา สกทาคามิผลํ วา อนาคามิผลํ วา อรหตฺตํ วา สจฺฉิกริสฺสตีติ – เนตํ ฐานํ วิชฺชติฯ

“โส วต, ภิกฺขเว, ภิกฺขุ นิพฺพานํ สุขโต สมนุปสฺสนฺโต อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมนฺนาคโต ภวิสฺสตีติ – ฐานเมตํ วิชฺชติ; อนุโลมิกาย ขนฺติยา สมนฺนาคโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมิสฺสตีติ – ฐานเมตํ วิชฺชติ; สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมมาโน โสตาปตฺติผลํ วา สกทาคามิผลํ วา อนาคามิผลํ วา อรหตฺตํ วา สจฺฉิกริสฺสตีติ – ฐานเมตํ วิชฺชติ”ฯ

๓๗. กติหากาเรหิ อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติ, กติหากาเรหิ สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติ? จตฺตารีสาย อาการเรหิ อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติ, จตฺตารีสาย อาการเรหิ สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ

กตเมหิ จตฺตารีสาย อาการเรหิ อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติ, กตมหิ จตฺตารีสาย อาการเรหิ สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติ? ปญฺจกฺขนฺเธ อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคโต คณฺฑโต สลฺลโต อฆโต อาพาธโต ปรโต ปโลกโต อีติโต อุปทฺทวโต ภยโต อุปสคฺคโต จลโต ปภงฺคุโต [ปภงฺคโต (สฺยา.)] อทฺธุวโต อตาณโต [อตฺตาณโต (สฺยา.)] อเลณโต อสรณโต ริตฺตโต ตุจฺฉโต สุญฺญโต อนตฺตโต อาทีนวโต วิปริณามธมฺมโต อสารกโต อฆมูลโต วธกโต วิภวโต สาสวโต สงฺขตโต มารามิสโต ชาติธมฺมโต ชราธมฺมโต พฺยาธิธมฺมโต มรณธมฺมโต โสกธมฺมโต ปริเทวธมฺมโต อุปายาสธมฺมโต สํกิเลสิกธมฺมโตฯ

๓๘. ปญฺจกฺขนฺเธ อนิจฺจโต ปสฺสนฺโต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ นิจฺจํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสนฺโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขนฺเธ ทุกฺขโต ปสฺสนฺโต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ สุขํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสนฺโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขนฺเธ โรคโต ปสฺสนฺโต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อาโรคฺยํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสนฺโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขนฺเธ คณฺฑโต ปสฺสนฺโต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อคณฺฑํ [นิคณฺฑํ (สฺยา.)] นิพฺพานนฺติ ปสฺสนฺโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขนฺเธ สลฺลโต ปสฺสนฺโต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ วิสลฺลํ [นิสฺสลฺลํ (สฺยา.)] นิพฺพานนฺติ ปสฺสนฺโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ

ปญฺจกฺขนฺเธ อฆโต ปสฺสนฺโต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อนโฆ นิพฺพานนฺติ ปสฺสนฺโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขนฺเธ อาพาธโต ปสฺสนฺโต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อนาพาโธ นิพฺพานนฺติ ปสฺสนฺโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขนฺเธ ปรโต ปสฺสนฺโต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อปรปฺปจฺจยํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสนฺโต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขนฺเธ ปโลกโต ปสฺสนฺโต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อปโลกธมฺมํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสนฺโต

สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ อีติโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อนีติกํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ

ปญฺจกฺขเนฺธ อุปทฺทวโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อนุปทฺทวํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ ภยโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อภยํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ อุปสคฺคโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อนุปสคฺคํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ จลโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อจลํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ ปภงฺคุโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อปภงฺคุ [อปฺปภงฺคํ (สฺยา.)] นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ

ปญฺจกฺขเนฺธ อทฺธุวโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ ธุวํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ อตาณโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ ตาณํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ อเลณโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ เลณํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ อสรณโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ สรณํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ ริตฺตโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อริตฺตํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ

ปญฺจกฺขเนฺธ ตุจฺฉโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อตุจฺฉํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ สุญฺญโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ ปรมสุญฺญํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ อนตฺตโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ ปรมตฺถํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ อาทีนวโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อนาทีนวํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ วิปริณามธมฺมโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อวิปริณามธมฺมํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ

ปญฺจกฺขเนฺธ อสารกโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ สารํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ อฆมูลโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อนฆมูลํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ วธกโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อวธกํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ วิภวโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อวิภวํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ สาสวโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อนาสวํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ

ปญฺจกฺขเนฺธ สงฺขตโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อสงฺขตํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ มารามิสโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ นิรามิสํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ ชาติธมฺมโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ

ขนฺธานํ นิโรโธ อชาตํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ ชราธมฺมโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อชรํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ พฺยาธิธมฺมโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อพฺยาธิ [อพฺยาธิธมฺมํ (สฺยา.)] นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ

ปญฺจกฺขเนฺธ มรณธมฺมโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อมตํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ โสกธมฺมโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อโสกํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ ปริเทวธมฺมโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อปริเทวํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ อุปายาสธมฺมโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อนุปายาสํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ ปญฺจกฺขเนฺธ สํกิเลสิกธมฺมโต ปสฺสโนฺต อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ ปญฺจนฺนํ ขนฺธานํ นิโรโธ อสํกิลิฏฺฐํ นิพฺพานนฺติ ปสฺสโนฺต สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ

๓๙. อนิจฺจโตติ, อนิจฺจานุปสฺสนาฯ ทุกฺขโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ โรคโตติ , ทุกฺขานุปสฺสนาฯ คณฺฑโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ สลฺลโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ อฆโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ อาพาธโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ ปรโตติ, อนตฺตานุปสฺสนาฯ ปโลกโตติ, อนิจฺจานุปสฺสนาฯ อีติโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ

อุปทฺทวโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ ภยโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนา ฯ อุปสคฺคโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ จลโตติ, อนิจฺจานุปสฺสนาฯ ปภงฺคุโตติ, อนิจฺจานุปสฺสนาฯ อทฺธุวโตติ, อนิจฺจานุปสฺสนาฯ อตาณโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ อเลณโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ อสรณโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ ริตฺตโตติ, อนตฺตานุปสฺสนาฯ

ตุจฺฉโตติ, อนตฺตานุปสฺสนาฯ สุญฺญโตติ, อนตฺตานุปสฺสนาฯ อนตฺตโตติ , อนตฺตานุปสฺสนาฯ อาทีนวโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ วิปริณามธมฺมโตติ, อนิจฺจานุปสฺสนาฯ อสารกโตติ, อนตฺตานุปสฺสนาฯ อฆมูลโตติ , ทุกฺขานุปสฺสนาฯ วธกโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ วิภวโตติ, อนิจฺจานุปสฺสนาฯ สาสวโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ

สงฺขตโตติ, อนิจฺจานุปสฺสนาฯ มารามิสโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ ชาติธมฺมโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ ชราธมฺมโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ พฺยาธิธมฺมโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ มรณธมฺมโตติ, อนิจฺจานุปสฺสนาฯ โสกธมฺมโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ ปริเทวธมฺมโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ อุปายาสธมฺมโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ สํกิเลสิกธมฺมโตติ, ทุกฺขานุปสฺสนาฯ

อิเมหิ จตฺตาลีสาย อากาเรหิ อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภติฯ อิเมหิ จตฺตาลีสาย อากาเรหิ สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมติฯ

อิเมหิ จตฺตาลีสาย อากาเรหิ อนุโลมิกํ ขนฺตึ ปฏิลภนฺตสฺส, อิเมหิ จตฺตาลีสาย อากาเรหิ สมฺมตฺตนิยามํ โอกฺกมนฺตสฺส กติ อนิจฺจานุปสฺสนา, กติ ทุกฺขานุปสฺสนา, กติ อนตฺตานุปสฺสนา?

ปญฺจวีสติ อนตฺตานุปสฺสนา, ปญฺญาส อนิจฺจานุปสฺสนา;
สตํ ปญฺจวีสติ เจว, ยานิ ทุเกฺข ปวุจฺจเรติฯ

วิปสฺสนากถา นิฏฺฐิตาฯ

๑๐. มาติกากถา

๔๐. นิจฺฉาโต [นิจฺฉาโต มุจฺจตีติ (สฺยา.)], โมโกฺข วิโมโกฺข, วิชฺชาวิมุตฺติ, อธิสีลํ, อธิจิตฺตํ, อธิปญฺญา, ปสฺสทฺธิ, ญาณํ, ทสฺสนํ วิสุทฺธิ [สุทฺธิ (สฺยา.)] เนกฺขมฺมํ, นิสฺสรณํ ปวิเวโก, โวสฺสโคฺค, จริยา, ฌานวิโมโกฺข, ภาวนา, อธิฏฺฐานํ, ชีวิตํฯ

๔๑. **นิจฺฉาโต**ติ เนกฺขเมฺมน กามจฺฉนฺทโต นิจฺฉาโต, อพฺยาปาเทน พฺยาปาทโต นิจฺฉาโต…เป.… ปฐเมน ฌาเนน นีวรเณหิ นิจฺฉาโต…เป.… อรหตฺตมเคฺคน สพฺพกิเลเสหิ นิจฺฉาโตฯ

โมโกฺข วิโมโกฺขติ เนกฺขเมฺมน กามจฺฉนฺทโต มุจฺจตีติ – โมโกฺข วิโมโกฺขฯ อพฺยาปาเทน พฺยาปาทโต มุจฺจตีติ – โมโกฺข วิโมโกฺข…เป.… ปฐเมน ฌาเนน นีวรเณหิ มุจฺจตีติ – โมโกฺข วิโมโกฺข…เป.… อรหตฺตมเคฺคน สพฺพกิเลเสหิ มุจฺจตีติ – โมโกฺข วิโมโกฺขฯ

วิชฺชาวิมุตฺตีติ เนกฺขมฺมํ วิชฺชตีติ วิชฺชา, กามจฺฉนฺทโต มุจฺจตีติ วิมุตฺติฯ วิชฺชโนฺต มุจฺจติ, มุจฺจโนฺต วิชฺชตีติ – วิชฺชาวิมุตฺติฯ อพฺยาปาโท [อพฺยาปาทํ (สฺยา.)] วิชฺชตีติ วิชฺชา, พฺยาปาทโต วิมุจฺจตีติ วิมุตฺติฯ วิชฺชโนฺต มุจฺจติ, มุจฺจโนฺต วิชฺชตีติ – วิชฺชาวิมุตฺติ…เป.… อรหตฺตมโคฺค วิชฺชตีติ วิชฺชา, สพฺพกิเลเสหิ มุจฺจตีติ วิมุตฺติฯ วิชฺชโนฺต มุจฺจติ, มุจฺจโนฺต วิชฺชตีติ – วิชฺชาวิมุตฺติฯ

อธิสีลํ อธิจิตฺตํ อธิปญฺญาติ เนกฺขเมฺมน กามจฺฉนฺทํ, สํวรเฏฺฐน สีลวิสุทฺธิ, อวิเกฺขปเฏฺฐน จิตฺตวิสุทฺธิ, ทสฺสนเฏฺฐน ทิฏฺฐิวิสุทฺธิฯ โย ตตฺถ สํวรโฏฺฐ, อยํ อธิสีลสิกฺขา ฯ โย ตตฺถ อวิเกฺขปโฏฺฐ, อยํ อธิจิตฺตสิกฺขาฯ โย ตตฺถ ทสฺสนโฏฺฐ, อยํ อธิปญฺญาสิกฺขาฯ อพฺยาปาเทน พฺยาปาทํ สํวรเฏฺฐน สีลวิสุทฺธิ…เป.… อรหตฺตมเคฺคน สพฺพกิเลเส สํวรเฏฺฐน สีลวิสุทฺธิ, อวิเกฺขปเฏฺฐน จิตฺตวิสุทฺธิฯ ทสฺสนเฏฺฐน ทิฏฺฐิวิสุทฺธิฯ โย ตตฺถ สํวรโฏฺฐ, อยํ อธิสีลสิกฺขาฯ โย ตตฺถ อวิเกฺขปโฏฺฐ, อยํ อธิจิตฺตสิกฺขาฯ โย ตตฺถ ทสฺสนโฏฺฐ, อยํ อธิปญฺญาสิกฺขาฯ

ปสฺสทฺธีติ เนกฺขเมฺมน กามจฺฉนฺทํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภติ, อพฺยาปาเทน พฺยาปาทํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภติ…เป.… อรหตฺตมเคฺคน สพฺพกิเลเส ปฏิปฺปสฺสเมฺภติฯ

ญาณนฺติ กามจฺฉนฺทสฺส ปหีนตฺตา เนกฺขมฺมํ ญาตเฏฺฐน ญาณํ ; พฺยาปาทสฺส ปหีนตฺตา อพฺยาปาโท ญาตเฏฺฐน ญาณํ…เป.… สพฺพกิเลสานํ ปหีนตฺตา อรหตฺตมโคฺค ญาตเฏฺฐน ญาณํฯ

ทสฺสนนฺติ กามจฺฉนฺทสฺส ปหีนตฺตา เนกฺขมฺมํ ทิฏฺฐตฺตา ทสฺสนํฯ พฺยาปาทสฺส ปหีนตฺตา อพฺยาปาโท ทิฏฺฐตฺตา ทสฺสนํ…เป.… สพฺพกิเลสานํ ปหีนตฺตา อรหตฺตมโคฺค ทิฏฺฐตฺตา ทสฺสนํฯ

วิสุทฺธีติ กามจฺฉนฺทํ ปชหนฺโต เนกฺขเมฺมน วิสุชฺฌติฯ พฺยาปาทํ ปชหนฺโต อพฺยาปาเทน วิสุชฺฌติ…เป…. สพฺพกิเลเส ปชหนฺโต อรหตฺตมคฺเคน วิสุชฺฌติฯ

เนกฺขมฺมนฺติ กามานเมตํ นิสฺสรณํ, ยทิทํ เนกฺขมฺมํฯ รูปานเมตํ นิสฺสรณํ, ยทิทํ อารุปฺปํฯ ยํ โข ปน กิญฺจิ ภูตํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ, นิโรโธ ตสฺส เนกฺขมฺมํฯ พฺยาปาทสฺส อพฺยาปาโท เนกฺขมฺมํฯ ถินมิทฺธสฺส อาโลกสญฺญา เนกฺขมฺมํ…เป…. สพฺพกิเลสานํ อรหตฺตมคฺโค เนกฺขมฺมํฯ

นิสฺสรณนฺติ กามานเมตํ นิสฺสรณํ, ยทิทํ เนกฺขมฺมํฯ รูปานเมตํ นิสฺสรณํ, ยทิทํ อารุปฺปํฯ ยํ โข ปน กิญฺจิ ภูตํ สงฺขตํ ปฏิจฺจสมุปฺปนฺนํ, นิโรโธ ตสฺส นิสฺสรณํฯ กามจฺฉนฺทสฺส เนกฺขมฺมํ นิสฺสรณํฯ พฺยาปาทสฺส อพฺยาปาโท นิสฺสรณํ…เป…. สพฺพกิเลสานํ อรหตฺตมคฺโค นิสฺสรณํฯ

ปวิเวโกติ กามจฺฉนฺทสฺส เนกฺขมฺมํ ปวิเวโก …เป…. สพฺพกิเลสานํ อรหตฺตมคฺโค ปวิเวโก ฯ

โวสฺสคฺคติ เนกฺขเมฺมน กามจฺฉนฺทํ โวสฺสชฺชตีติ – โวสฺสคฺคฯ อพฺยาปาเทน พฺยาปาทํ โวสฺสชฺชตีติ – โวสฺสคฺค…เป…. อรหตฺตมคฺเคน สพฺพกิเลเส โวสฺสชฺชตีติ – โวสฺสคฺคฯ

จริยาติ กามจฺฉนฺทํ ปชหนฺโต เนกฺขเมฺมน จรติฯ พฺยาปาทํ ปชหนฺโต อพฺยาปาเทน จรติ…เป…. สพฺพกิเลเส ปชหนฺโต อรหตฺตมคฺเคน จรติฯ

ฌานวิโมกฺขติ เนกฺขมฺมํ ฌายตีติ – ฌานํฯ กามจฺฉนฺทํ ฌาเปตีติ – ฌานํฯ ฌายนฺโต มุจฺจตีติ – ฌานวิโมกฺขฯ ฌาเปนฺโต มุจฺจตีติ – ฌานวิโมกฺขฯ ฌายนฺตีติ ธมฺมาฯ ฌาเปนฺตีติ กิเลเสฯ ฌาเต จ ฌาเป จ ชานาตีติ – ฌานฌายี [ฌานวิโมกฺข (สฺยา.) อฏฺฐกถา โอโลเกตพฺพา]ฯ อพฺยาปาโท ฌายตีติ ฌานํฯ พฺยาปาทํ ฌาเปตีติ – ฌานํ…เป…. อาโลกสญฺญา ฌายตีติ – ฌานํฯ ถินมิทฺธํ ฌาเปตีติ – ฌานํ…เป…. อรหตฺตมคฺโค ฌายตีติ – ฌานํฯ สพฺพกิเลเส ฌาเปตีติ – ฌานํฯ ฌายนฺโต มุจฺจตีติ – ฌานวิโมกฺขฯ ฌาเปนฺโต มุจฺจตีติ – ฌานวิโมกฺขฯ ฌายนฺตีติ – ธมฺมาฯ ฌาเปนฺตีติ – กิเลเสฯ ฌาเต จ ฌาเป จ ชานาตีติ – ฌานฌายีฯ

๔๒. ***ภาวนา อธิฏฺฐานํ ชีวิต***นฺติ กามจฺฉนฺทํ ปชหนฺโต เนกฺขมฺมํ ภาเวตีติ – ภาวนาสมฺปนฺโนฯ เนกฺขมฺมวเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐาตีติ – อธิฏฺฐานสมฺปนฺโนฯ สฺวายํ เอวํ ภาวนาสมฺปนฺโน อธิฏฺฐานสมฺปนฺโน สมํ ชีวติ, โน วิสมํ; สมฺมา ชีวติ, โน มิจฺฉา; วิสุทฺธํ ชีวติ, โน กิลิฏฺฐนฺติ – อาชีวสมฺปนฺโนฯ สฺวายํ เอวํ ภาวนาสมฺปนฺโน อธิฏฺฐานสมฺปนฺโน อาชีวสมฺปนฺโน ยญฺญเทว ปริสํ อุปสงฺกมติ – ยทิ ขตฺติยปริสํ ยทิ พฺราหฺมณปริสํ ยทิ คหปติปริสํ ยทิ สมณปริสํ – วิสารโท อุปสงฺกมติ อมงฺกุภูโตฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ตถา หิ โส ภาวนาสมฺปนฺโน อธิฏฺฐานสมฺปนฺโน อาชีวสมฺปนฺโนฯ

พฺยาปาทํ ปชหนฺโต อพฺยาปาทํ ภาเวตีติ – ภาวนาสมฺปนฺโน…เป…. ถินมิทฺธํ ปชหนฺโต อาโลกสญฺญํ ภาเวตีติ – ภาวนาสมฺปนฺโน…เป…. อุทฺธจฺจํ ปชหนฺโต อวิกฺเขปํ ภาเวตีติ – ภาวนาสมฺปนฺโน…เป…. วิจิกิจฺฉํ ปชหนฺโต ธมฺมววตฺถานํ ภาเวตีติ – ภาวนาสมฺปนฺโน…เป.

… อวิชฺชํ ปชหนฺโต วิชฺชํ ภาเวตีติ – ภาวนาสมฺปนฺโน…เป…. อรตึ ปชหนฺโต ปาโมชฺชํ ภาเวตีติ – ภาวนาสมฺปนฺโน…เป…. นีวรเณ ปชหนฺโต ปฐมํ ฌานํ ภาเวตีติ – ภาวนาสมฺปนฺโน…เป…. สพฺพกิเลเส ปชหนฺโต อรหตฺตมคฺคํ ภาเวตีติ – ภาวนาสมฺปนฺโนฯ อรหตฺตมคฺควเสน จิตฺตํ อธิฏฺฐาตีติ – อธิฏฺฐานสมฺปนฺโนฯ สฺวายํ เอวํ ภาวนาสมฺปนฺโน อธิฏฺฐานสมฺปนฺโน สมํ ชีวติ, โน วิสมํ; สมฺมา ชีวติ, โน มิจฺฉา; วิสุทฺธํ ชีวติ, โน กิลิฏฺฐนฺติ – อาชีวสมฺปนฺโนฯ สฺวายํ เอวํ ภาวนาสมฺปนฺโน อธิฏฺฐานสมฺปนฺโน อาชีวสมฺปนฺโน ยญฺญเทว ปริสํ อุปสงฺกมติ – ยทิ ขตฺติยปริสํ ยทิ พฺราหฺมณปริสํ ยทิ คหปติปริสํ ยทิ สมณปริสํ – วิสารโท อุปสงฺกมติ อมงฺกุภูโตฯ ตํ กิสฺส เหตุ? ตถา หิ โส ภาวนาสมฺปนฺโน อธิฏฺฐานสมฺปนฺโน อาชีวสมฺปนฺโนติฯ

มาติกากถา นิฏฺฐิตาฯ

ปญฺญาวโคฺค ตติโยฯ

ตสฺสุทฺทานํ –

ปญฺญา อิทฺธิ อภิสมโย, วิเวโก จริยปญฺจโม;
ปาฏิหาริ สมสีสิ, สติปฏฺฐานา วิปสฺสนา;
ตติเย ปญฺญาวคฺคมฺหิ, มาติกาย จ เต ทสาติฯ

มหาวโคฺค ยุคนทฺธ, ปญฺญาวโคฺค จ นามโต;
ตโยว วคฺคา อิมมฺหิ [ติวโคฺค ยสฺส วิเกฺขโป (สฺยา. ก.)], ปฏิสมฺภิทาปกรเณฯ

อนนฺตนยมเคฺคสุ, คมฺภีโร สาครูปโม;
นภญฺจ ตารกากิณฺณํ, ถูโล ชาตสฺสโร ยถา;
กถิกานํ วิสาลาย, โยคีนํ ญาณโชตนนฺติฯ

ปฏิสมฺภิทามคฺคปาฬิ นิฏฺฐิตาฯ